

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АҚПАРАТ ЖӘНЕ
ҚОҒАМДЫҚ ДАМУ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ИНФОРМАЦИИ И ОБЩЕСТВЕННОГО
РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
THE MINISTRY OF INFORMATION AND SOCIAL
DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

"ЖАСТАР" ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР "МОЛОДЕЖЬ"
SCIENTIFIC RESEARCH CENTER "YOUTH"

2019

«ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫ» «МОЛОДЕЖЬ КАЗАХСТАНА» «YOUTH OF KAZAKHSTAN»

ҰЛТТЫҚ БАЯНДАМАСЫ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ ДОКЛАД
NATIONAL REPORT

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АҚПАРАТ ЖӘНЕ
ҚОҒАМДЫҚ ДАМУ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ИНФОРМАЦИИ И ОБЩЕСТВЕННОГО
РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
THE MINISTRY OF INFORMATION AND SOCIAL
DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

"ЖАСТАР" ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР "МОЛОДЕЖЬ"
SCIENTIFIC RESEARCH CENTER "YOUTH"

«ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫ» ҰЛТТЫҚ БАЯНДАМАСЫ 2019

УДК 329 (574)
ББК 66.75 (5 каз.)
Қ 17

«Қазақстан жастары - 2019» Ұлттық баяндамасы. Национальный доклад «Молодежь Казахстана - 2019». «National report Youth of Kazakhstan – 2019». Ойшыбаев К.Б., Қайдарова А.С., Каримова Ж.К., Әшімханова Д.Э., Батталова Ж.С., Родионов А.Н., Ким Е.М., Жампеисов Д.А., Шаповал Ю.В., Касымбеков А.М.

Аударма: Султанова А.А.

Көркемдеу және беттеу: Кадралиева А. А.

ISBN 978-601-7857-47-9

«Қазақстан жастары – 2019» Ұлттық баяндамасы Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі тапсырысымен дайындалды.

Жастар арасындағы қазіргі процестерді болжау, мемлекеттік жастар саясатын қазіргі заман саясатына бейімдеу және жастарды қоғамның әлеуметтік-экономикалық процестеріне қатысуын арттыру перспективаларын аналитикалық түсіну ерекше маңызды. Осы мақсатта жыл сайынғы «Қазақстан жастары - 2019» ұлттық баяндамасы дайындалып, есеп бойынша қатарынан жетінші рет жүргізілді. Бұл Қазақстан жастарының өмірінің негізгі бағыттары мен жағдайын жан-жақты талдауға мүмкіндік береді. Баяндама мәтінде Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің 2019 жылғы тапсырысы бойынша «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы өткізген жаппай социологиялық зерттеулерінің, сонымен қатар «Қазақстан жастары» республикалық жастар сауалнамасы мен «Дін радикализмінің мәселелері және оған қарсы тұру жолдары» атты республикалық сауалнамасының (2019 жылғы маусым-шілде) және т.б. нәтижелері пайдаланылды. «Қазақстан жастары - 2019» Ұлттық баяндамасы жастар саясатын жүзеге асыруға қызығушылық танытқан: мемлекеттік органдар, азаматтық қоғам ұйымдары, жастар саясаты институттары, білім беру мекемелері, жастардың үкіметтік емес ұйымдары, БАҚ, басқада барлық ұйымдар мен тұлғалар үшін дайындалған.

Национальный доклад «Молодежь Казахстана - 2019» подготовлен по заказу Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан.

Для прогнозирования актуальных процессов в молодежной среде, адаптации государственной молодёжной политики к современным реалиям особенно значимым является аналитическое осмысление состояния молодежи и перспектив повышения её участия в социально-экономических процессах общества. В этих целях подготовлен настоящий ежегодный Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2019», который является седьмым по счёту. Он представляет собой всесторонний анализ положения казахстанской молодежи в основных сферах её жизнедеятельности. В тексте доклада используются результаты массовых социологических опросов, проведенных Научно-исследовательским центром «Молодежь» по заказу Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан в 2019 году: республиканский опрос молодежи «Молодежь Казахстана», республиканский опрос населения «Проблемы религиозного радикализма и как ему противодействовать» (июнь-июль 2019 г.) и др. Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2019» подготовлен для всех, кто интересуется вопросами изучения молодежи и реализации молодежной политики: для представителей государственных органов, организаций гражданского сектора, институтов молодежной политики, учебных заведений, молодежных неправительственных организаций, экспертного сообщества, СМИ.

National report “Youth of Kazakhstan – 2019” commissioned by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan.

Understanding the state of youth and the prospects for increasing its participation in the socio-economic processes of society are especially significant for predicting the actual processes in the youth environment and adopting the youth policy to modern realities. The seventh annual national report “Youth of Kazakhstan - 2019” was prepared for this purpose. It is comprehensive analysis of the situation of youth of Kazakhstan in the main areas of its life. There are the results of mass sociological surveys conducted by the Scientific-Research Center “Youth” commissioned by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan in 2019 used in the text of the report: the Republican youth survey “Youth of Kazakhstan”, the republican population survey “Problems of religious radicalism and how to counteract it” (June-July 2019), etc. The national report “Youth of Kazakhstan - 2019” has been prepared for anyone interested in studying youth and implementing youth policy: for representatives of government authorities, civil society organizations, youth policy institutes, educational institutions, youth non-governmental organizations, the expert community, and the media.

УДК 329 (574)
ББК 66.75 (5 каз.)

ISBN 978-601-7857-47-9

© «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы, 2019 г.
© Научно-исследовательский центр «Молодежь», 2019 ж.
© Scientific-Research Center «Youth», 2019

МАЗМҰНЫ

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	6
КІРІСПЕ.....	7
1-тарау. Қазақстан жастарының демографиялық сипаттамасы.....	9
1.1. Жастардың жыныстық жас аралық құрылымы мен саны.....	10
1.2. Жастар арасындағы туу және өлім деңгейі.....	14
1.3. Жастар арасындағы некеге тұру және ажырасу.....	16
1.4. Жастардың сыртқы және ішкі көші - қоны.....	18
2-тарау. Жас ұрпақтың денсаулығы.....	21
2.1. Әлеуметтік – маңызы бар аурулар.....	22
2.2. Жастар арасындағы салауатты өмір салты және спорттық -сауықтыру жұмыстары.....	35
2.3. Жастар арасындағы суицидтың алдын алу жұмыстары.....	40
3-тарау. Жастар өміріндегі білім мен ғылым.....	46
3.1. Білім беру саласында мемлекеттік саясаттың іске асырылуы.....	47
3.2. Ғылымдағы жастар.....	56
4-тарау. Жастардың әлеуметтік – экономикалық жағдайы.....	59
4.1. Еңбек нарығындағы жастардың жағдайы.....	60
4.2. NEET жастарының әлеуметтік портреті.....	63
4.3. Ауыл жастарының әлеуметтік жағдайы.....	66
4.4. Жас отбасылардың әлеуметтік жағдайы.....	70
5-тарау. Жастар қоғамдық –саяси үрдістерде.....	74
5.1. Қоғамдық-саяси процесстерге жастардың азаматтық қатысуы және құштарлығы.....	75
5.2. Жастарға әскери-патриоттық тәрбие беру.....	92
6-тарау. Жастардың моральдық-адамгершілік және құндылық ұстанымдары.....	98
6.1. Жастардың діни тәжірибелері.....	99
6.2. Қазақстан жастарының құндылық бағдарлары.....	103
6.3. Жастардың бос уақыты.....	108
7-тарау. Жастар ортасындағы қылмыс.....	115
7.1. Жастар ортасындағы қылмыстар мен құқық бұзушылықтар: жағдайы және тенденциялары.....	116
7.2. Кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыс.....	123
8-тарау. Өңірлерде жастар саясатын дамытудың перспективалары.....	127
8.1. Жастар ресурстық орталықтарының жағдайы және даму перспективалары.....	128
8.2. «Жастарға мейірімді мекен» жастардың даму индексі.....	133
ҚОРЫТЫНДЫ.....	137
ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ.....	139

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТЫЛҒАН СӨЗДЕР

«**NEET**» – «Not in Employment, Education or Training» – жұмыс істемейтін, оқымайтын және жұмыс табуға тырыспайтын адам

АЕК – Айлық есептік көрсеткіш

АҚ – Акционерлік қоғам

БАҚ – Бұқаралық ақпарат құралдары

БАЗ – Беттік активтік заттар

ББҒДМБ – Білім берудің және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы

ББХСЖ – Білім берудің халықаралық стандартты жіктемесі

БЖСМ – Балалар мен жасөспірімдер спорт мектебі

БҚО – Батыс Қазақстан облысы

БҰҰ – Біріккен ұлттар ұйымы

ДДСҰ – Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы

ЕБАҚБ – Ерекше білім алу қажеттіліктер

ЖАО – Жергілікті атқару органдары

«**Жастар**» **ҒЗО** – «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы

«**Жас Ұлан**» **бірыңғай балалар мен жастар ұйымы**» **РҚБ** – «Жас Ұлан» бірыңғай балалар мен жастар ұйымы» Республикалық қоғамдық бірлестігі

«**Жасыл ел**» **ЖЕЖ** – «Жасыл ел» жастар еңбек жасақтары

ЖҚО – Жастар денсаулық орталықтары

ЖҚ – Жастар қанаты

ЖОО – Жоғарғы оқу орны

КММ – Коммуналдық мемлекеттік мекеме

КТК – Көңілділер және тапқырлар клубы

ҚКХП – Қазақстан Коммунистік халық партиясы

ҚМДБ – Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы

ҚР – Қазақстан Республикасы

ҚР БҒМ – Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі

ҚР БҒМ АТО – Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ақпараттық-талдау орталығы

ҚР БП ҚСАЕК – Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті

ҚР ДСМ – Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігі

ҚР ЕХӘҚМ – Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі

ҚР ҰЭМ Статистика комитеті – Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті

Млн. – Миллион

ММ – Мемлекеттік мекеме

«**НЗМ**» **АББҰ** – «Назарбаев зияткерлік мектебі» автономды білім беру ұйымы

ОЖСБ – Оқу жетістіктерін сырттай бағалау

СӨС – Салауатты өмір салты

Тг. – Теңге

ТЖКБ – Техникалық және кәсіптік білім беру

ТМД – Тәуелсіз мемлекеттер достастығы

ҰБТ – Ұлттық бірыңғай тестілеу

ҮЕҰ – Үкіметтік емес ұйымдар

ХЕҰ – Халықаралық еңбек ұйымы

ШҚО – Шығыс Қазақстан облысы

КОБ – Шағын және орта бизнес

ЭЫДҰ – Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы

КІРІСПЕ

Жастар - көп жерде елдің болашағын айқындайтын, қоғам стратасы ретінде ерекше әлеуметтік мәртебеге ие маңызды әлеуметтік-демографиялық топ. Алдағы онжылдықтағы әлеуметтік-экономикалық жаңғыртуды жүзеге асыру барысы олардың әлеуметтену факторларына тікелей байланысты. Өйткені, өсіп келе жатқан жас буындарымыз реформаларды жүзеге асыратын болады, болашақта мемлекеттің дамуының жаңа стратегиясын ойластыратын және жүзеге асыратын болады.

Қоғамды реформалаудың мазмұны, барысы мен қарқыны болашақ жастардың сапалық құрамына байланысты. Жаһанданудың әсерінен, постиндустриалды және ақпараттық қоғам негіздерінің пайда болуынан, қоғамның әлеуметтік құрылымының ажырамас бөлігі ретінде жастардың құндылық ұстанымдары, мәдениеті мен мінез-құлық үлгілері өзгеруде.

Осыған байланысты жас ұрпақты әлеуметтендіру шарттары өзекті мәселе болып отыр, сол себептен жастардың болашақ өмірге бейімделу факторларын анықтаушы, құқықтық алаңдағы ойыншы ретінде басты рөлді мемлекет атқаруда.

Қазақстанда жастарға ерекше көңіл бөлінеді. Қазақстан Республикасы Президентінің жыл сайынғы жолдауында әрдайым қазақстандық жастарды дамытудың кешенді шаралары басты орын алады. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті - Н.Ә.Назарбаев «Бұл жыл - Жастар жылы, ал жастар мен отбасы институтын қолдау - мемлекет саясатының басты бағыты», - деп, атап көрсетті.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаев 2019 жылдың 2 қыркүйегіндегі Жолдауында жас ұрпаққа білім беру сапасын жақсарту барысында болашақ ұрпақтардың өмірлерін жақсарту, отбасы мен бала институтын қолдау, Қазақстанның модернизациясының жаңа кезеңінің бір бөлігі ретінде инклюзивті қоғам құру саласындағы бастамалар бойынша ұсыныстар атап көрсетілген. Бұл қадамдар студенттермен кәсіптік бағдарлы жұмыстар жүргізу, «Дипломмен ауылға» бағдарламасының жүзеге асырылуын жақсарту, бұқаралық спортты дамыту және басқа да шаралар қазақстандық жастардың табысты әлеуметтенуіне, олардың кіру міндеттеріне сәйкес келетін тиімділігі жоғары адами капитал ретінде қалып-

тасуына ықпал етіп, еліміздің әлемдегі бәсекеге қабілетті отыз елдің қатарына кіруіне мүмкіндік береді.

2020 жыл «Еріктілер жылы» деп жарияланды. Биылғы Жолдау алдында азаматтарға, әсіресе жастар мен студенттерге волонтерлық іс-шараларға қатысу шеңберін кеңейте түсу және оларға болашақта белсенді өмірлік ұстаным дағдыларын қалыптастыру міндетін қойып отыр. Бұл шаралар негізінен азаматтық қоғамды нығайтуға бағытталған. Бұл бастамаларды жүзеге асыру барысында болашақ жастарға қоғамдағы ең белсенді және мобильді әлеуметтік топ ретінде үлкен рөл артылып отыр.

Жастар арасындағы өзекті процестерді болжау, мемлекеттік жастар саясатын қазіргі заман саясатына бейімдеу, және жастарды қоғамның әлеуметтік-экономикалық процестеріне қатысуын арттыру перспективаларын аналитикалық тұрғыда түсіну ерекше маңызды. Осы мақсатта жыл сайынғы «Қазақстан жастары - 2019» жетінші ұлттық есебі дайындалды. Бұл Қазақстан жастарының өмірінің негізгі бағыттары мен жағдайын жан-жақты талдауын таныстырады.

Есеп беру баяндамасы 8 тараудан тұрады, бірінші тарау қазақстандық жастарының демографиялық ерекшеліктерін талдауға арналған. Екінші тарауда жастардың денсаулығы және салауатты өмір салтын ұйымдастыру мәселелері қарастырылған. Үшінші тарауда білім және ғылым саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыру жөніндегі шараларға шолу жасалған. Төртінші тарауда жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайына назар аударылады, онда жастардың еңбек нарығындағы даму тенденциялары қарастырыла отырып NEET жастарының әлеуметтік портреті келтірілген, сонымен қатар ауыл жастарының әлеуметтік жағдайлары мен жалпы жастардың әлеуметтік жағдайларына ерекше мән берілген. Бесінші тарауда жастардың қоғамдық-саяси процестерге азаматтық қатысуы, олардың наразылық белсенділік деңгейі талданады, сонымен қатар елдегі жас ұрпақты әскери-патриоттық тұрғыда тәрбиелеу туралы мәліметтер де келтірілген. Жетінші тарауда жастар арасындағы қылмыс деңгейіне,

сонымен қатар алғаш рет кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстар туралы мәліметтерге талдауды қамтиды. Жеке тарауда өңірлердегі мемлекеттің жастар саясатына, атап айтқанда жастардың ресурстық орталықтарының жай-күйі мен даму перспективалары, «Жастарға мейірімді мекен» қазақстандық жастар индексі көрсетілген.

Есеп соңғы ғылыми зерттеулер мен мемлекеттік органдардың ресми статистикалық деректерін талдаудың және «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығының әлеуметтік зерттеулерінің нәтижелері негізінде дайындалған.

Осы жылы зерттеуімізге «Жастарға мейірімді мекен» Қазақстан жастарының даму индексінің өткен және биылғы жылғы жаңа мәліметтері енгізілді, ал «Қазақстан жастары» әлеуметтік зерттеу құралының құрамына Жастар прогресінің индексінің негізгі үш факторы енгізілді. Сонымен қатар, ауыл жастарының әлеуметтік жағдайын зерттеуге ерекше көңіл бөлінді.

Есеп мәтінде Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің 2019 жылғы тапсырысы бойынша «Жастар» ғылы-

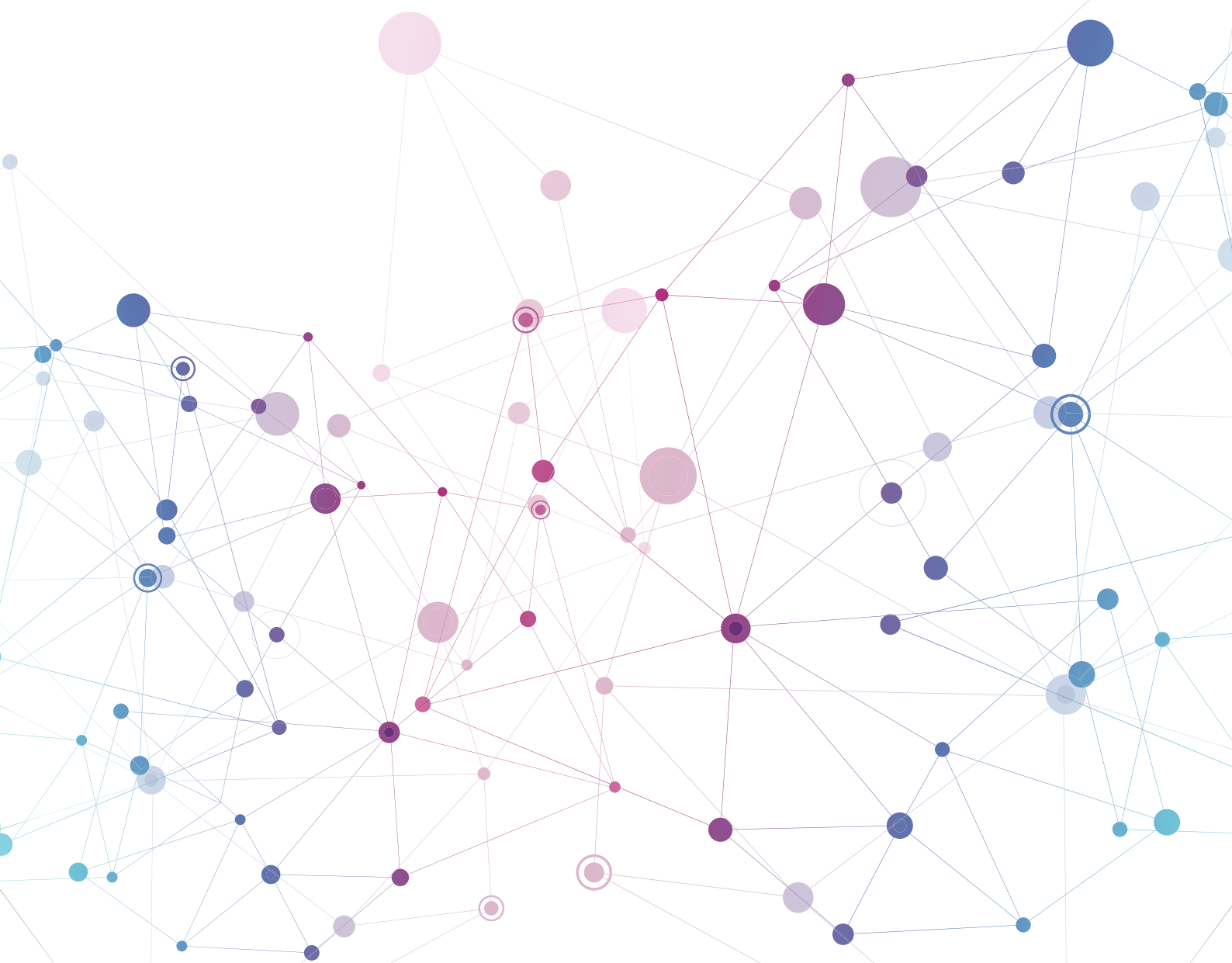
ми-зерттеу орталығы өткізген жаппай әлеуметтік сұрастырулардың нәтижелері пайдаланылды: ҚР-ның «Қазақстан жастары» республикалық жастар сауалнама орталығы мен «Дін радикализмінің мәселелері және оған қарсы тұру жолдары» атты республикалық сауалнамасы (Маусым-шілде 2019) және т.б. нәтижелері пайдаланылды. Есеп негізінде мемлекеттік жастар саясатын іске асыруға тікелей қатысатын орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар, уәкілетті құрылымдар, сондай-ақ үкіметтік емес ұйымдар және ғылыми-сауалнамалық қоғамдастық жастар ортасындағы жағдайды жақсарту үшін нақты шаралар әзірлеп, қабылдауға мүмкін болатын ұсыныстарды қамтиды.

«Қазақстан жастары - 2019» Ұлттық есебі жастар саясатын жүзеге асыруға қызығушылық танытқан мемлекеттік органдар, азаматтық қоғам ұйымдары, жастар саясаты институттары, білім беру мекемелері, жастардың үкіметтік емес ұйымдары, БАҚ, басқа да ұйымдар мен тұлғалар үшін дайындалған.

1-ТАРАУ

ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНЫҢ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

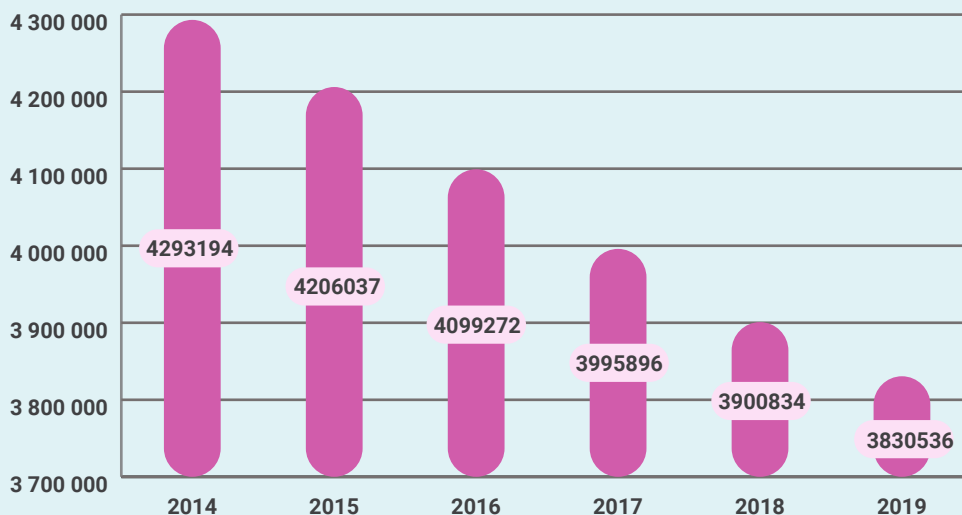

1.1 ЖАСТАРДЫҢ ЖЫНЫСТЫҚ ЖАС АРАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН САНЫ

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің (бұдан әрі - Статистика комитеті) мәліметтері бойынша, 2019 жылы 14 пен 28 жас аралығындағы жастар саны 3 830 536 адамды құрады. Соңғы жылдары жастар саны 70 мың адамға азайды. Жалпы, жастар санының азаюы соңғы бес-алты жылдағы үрдіс болып табылады, себебі 1980 жылдардың соңында туылған жастар біртіндеп жастар қатарынан кетеді, ал олардың орнын 90-шы жылдардың бірінші жартысында дүниеге келген аз ұрпақ алмастырады. Сонымен, 2014 жылдан бастап 2019 жылға дейін жастар санының 10,8% -ға төмендеуі байқалды (1.1-сурет).

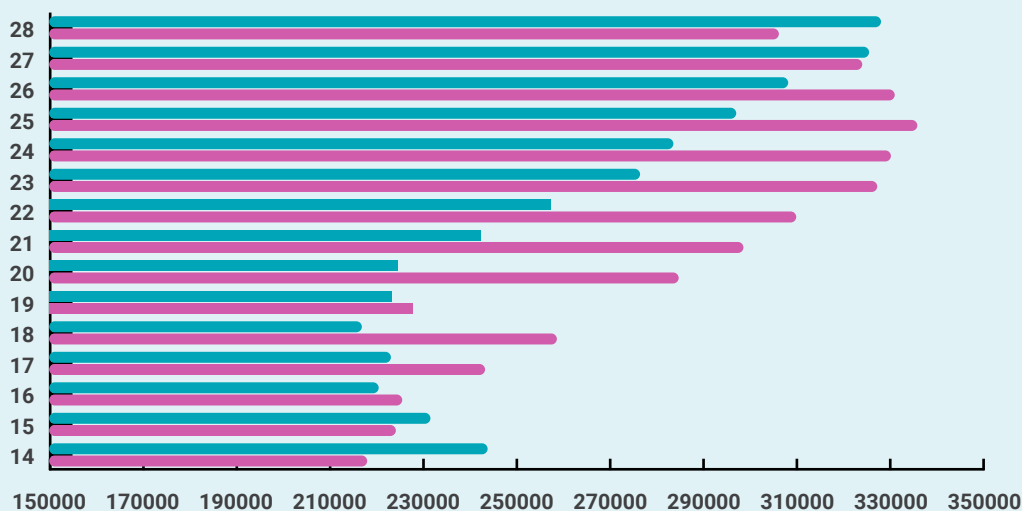
Жастар үлесінің азаюы, тек абсолютті түрде ғана емес, сонымен қатар салыстырмалы шамалар бойынша да байқалады. 2014 жылы жастардың үлесі жалпы халықтың 25% құрады, ал 2019 жылдың басында бұл үлес 20,8% дейін төмендеді. 2014 ж. бастап 2018 ж. аралығындағы жастар санын жас топтары бойынша салыстыру нәтижесі оның айтарлықтай төмендегенін көрсетті (1.2-сурет). Жастардың басым көпшілігін үлкен жастағы топтар құрайды. Мысалы, 2014 жылғы мәліметтер бойынша, ең төменгі жас 14 жасқа келеді, одан кейін 25 жасқа дейін біртіндеп өсу байқалды. 1989 жылғы жастар 25 жасқа 2014 жылы толды, бұл топ тек 2018 жылы жастар қатарынан шыққанын айта кету қажет.

1.1-сурет Жастар үлесінің өзгеру динамикасы, 2014-2019 жж.

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

1.2-сурет Жастарды жас топтары бойынша салыстыру, 2014 және 2018 жж.

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

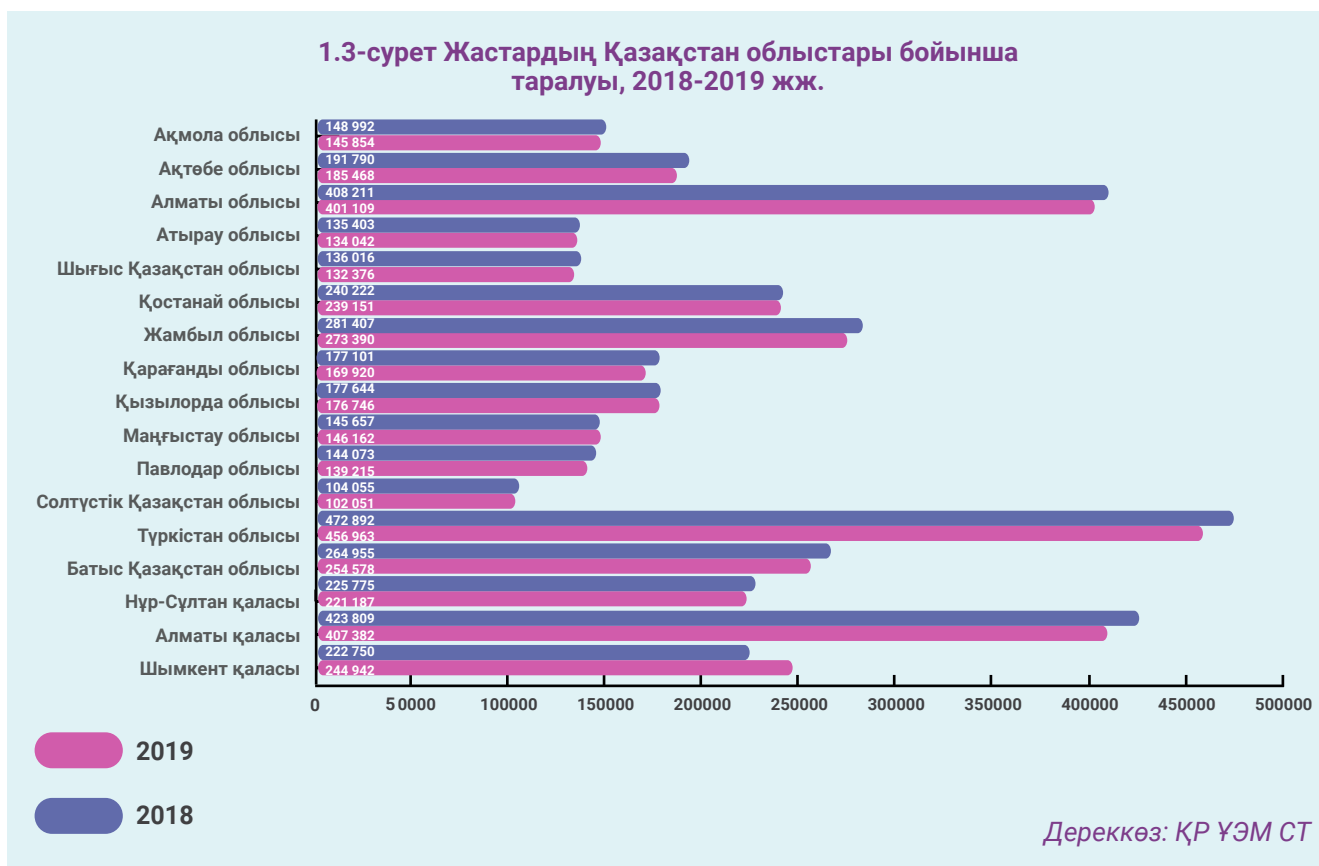
2018 жылы ең көп жастар үлесі - жасы үлкен топтарды қамтыды. Атап айтқанда, ең көп тіркелгендер саны 1990 жылғы туылғандар, жиырма сегіз жастағылар болды. Қазіргі уақытта олар жастар қатарынан шықты, бұл биылғы жастар үлесінің азаюының басты себептерінің бірі болды. Бірте-бірте жастардың қатары кейінгі туылғандар есебінен кеми бастайды, және мәліметтер көрсеткендей, бұл сан жағынан ең үлкен жас топтары. Осылайша, алдағы төрт-бес жыл ішінде елдегі жастар санының қысқаруы жалғаса береді.

Бұдан бөлек, басқа да тенденция көрініс береді. 2018 жылғы үлестірімге сәйкес ең төменгі үлес он сегіз жастағыларға тиесілі болып отыр, төрт жыл бұрын бұл үлес он төрт жастағыларға тиесілі болған еді. Яғни, біртіндеп жастардың қатарын 2000-шы жылдары туылған көбірек жас топтары толықтыратын болады. Бұл тенденция алдағы бес-алты жыл ішінде жастардың қатарына ең үлкен демографиялық топ болған 1980-ші жылдары туылған адамдардың балалары толықтыра бастайтындығын ескере отырып күшейеді. Осылайша, жастар үлесінің өсуі жиырмамыншы жыл-

дардың ортасына тиесілі екенін ескере отырып, ол 2030 жылы өңірдегі ең жоғарғы деңгейге жетеді. Дәл осы сәтте Қазақстан демографиялық қысымның ең жоғарғы деңгейіне тап болады.

Қазақстан өңірлерінде жастардың таралуын талдау нәтижелері (1.3-сурет) оңтүстік өңірлерде солтүстікке қарағанда жастардың сандық үлесі басым екендігін көрсетеді. Осылайша, Алматы, Түркістан облыстары, сондай-ақ Алматы және Шымкент қалалары елдегі жалпы жастар санының 39,4%-ын құрайды. Егер біз Жамбыл және Қызылорда облыстарын аталған әкімшілік бірліктерге қосатын болсақ, онда олардың үлесі 50% -дан асады. Демек, барлық қазақстандық жастардың жартысынан көбі алты өңірде тұрады. Абсолюттік тұрғыда ең көп саналатыны - 456 мыңнан астам жастар тұратын Түркістан облысы. Одан кейін Алматы қаласы (407 мың) мен Алматы облысы (401 мың) жалғастырады. Барлық жастардың ең аз үлесі Солтүстік Қазақстан (102 мың), Батыс Қазақстан (132 мың) және Атырау (134 мың) облыстарында тұрады.

1.3-сурет Жастардың Қазақстан облыстары бойынша таралуы, 2018-2019 жж.

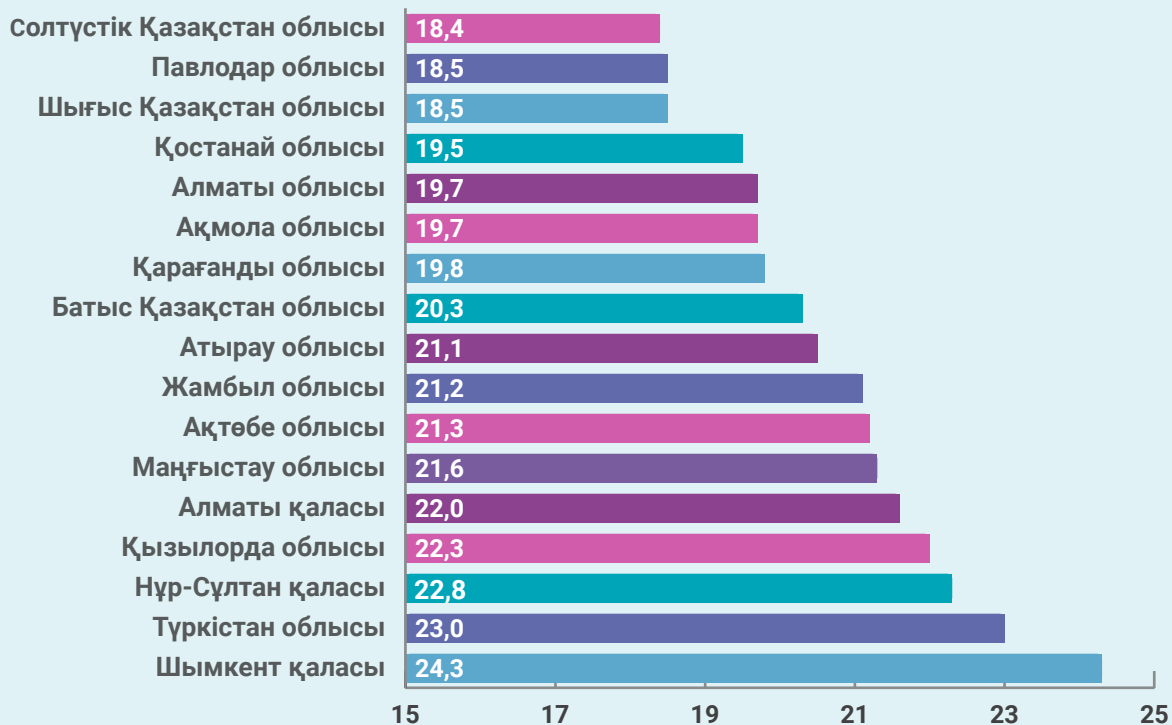

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

Республикадағы жастардың үлесі ел халқының төрттен бір бөлігін құрайды. Өңірлер бойынша жастар үлесін талдау көрсеткендей, сегіз өңірде жастар үлесі республикалық көрсеткіштен асып түсті, олардың арасында Қазақстанның солтүстік бөлігінен бірде-бір өңір жоқ (1.4-сурет). Республикалық орташа көрсеткіштен төмен индикаторлар негізінен солтүстік және шығыс өңірлерден тұрады. Алматы облысы бұлардың қатарында емес. Алма-

ты облысының көрсеткіштері абсолютті түрде өте жоғары (сандар бойынша үшінші позицияда тұр), алайда салыстырмалы мәндерді қарастырғанда, бұл облыс жастар үлесі бойынша төмен өңірлердің қатарына кіретіні анықталды. Керісінше, салыстырмалы түрде батыс өңірлері (Атырау және Маңғыстау облыстары) халықтың ішкі құрылымы бойынша жастардың көптігімен сипатталады.

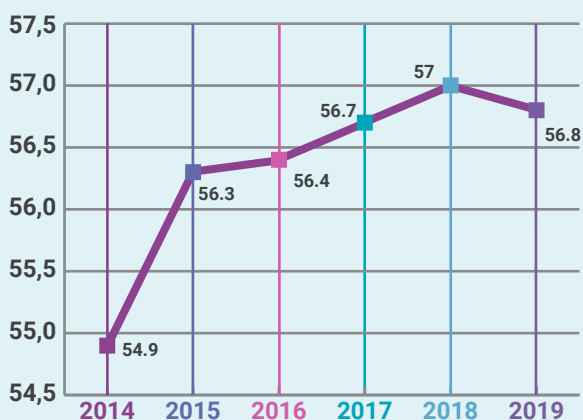
1.4-сурет Қазақстан өңірлері бойынша халықтың жалпы санынан жастардың үлесі

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

2019 жылы жастардың қала / ауыл бойынша бөлінуі қала тұрғындарының арасында басым екенін көрсетеді (56,8%) (1.5-сурет). Сонымен қатар, 2014 жылдан бастап 2019 жылға дейінгі уақыт аралығында қала жастары үлесінің өсуін көрсетеді, дегенмен өткен жылы аздап төмендеді (-0,2%). Бұл ретте 2014 жылдан бастап 2019 жылға дейінгі кезеңдегі динамика + 1,9% құрайды.

1.5-сурет Қалалық жастардың үлесі 2014-2019 жж.

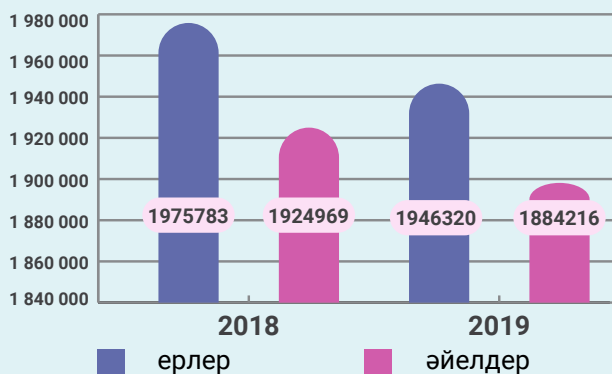
Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

туралы айтатын болсақ, жағдай төмендегідей. Ерлердің басым көпшілігі бар өңірлерқатарына Түркістан (53,1%), Солтүстік Қазақстан (52,5%), Алматы (52,2%) және Қызылорда (52,1%) облыстары жатады. Сонымен қатар, әйелдердің басым бөлігі бар өңірлер бар, олардың үшеуі де республикалық маңызы бар қалалар, атап айтқанда Шымкент (48,5%), Нұр-Сұлтан (48%) және Алматы (46,4%). (егер жас әйелдер сандық жағынан басым болса) бұл аймақтарда да пайыздық мөлшері де басым болуы керек). Барлық қалған өңірлер ерлердің шамдан тыс басым болуымен сипатталады.

Егер гендерлік тепе-теңдік бойынша динамиканы қарастыратын болсақ, онда мыналарды атап өтуге болады. Сонымен, 2018 жылы ерлердің үлесі 50,7%, 2019 жылы бұл көрсеткіш 50,8% құрады. Динамикалық перспективада ерлер санының өсуі өте баяу жүреді, бірақ үнемі артып келеді. Сонымен, 1.7-суретте 50,2% -дан 50,8% -ға дейін өсу көрсетілген (өсімнің шамалы, бірақ тұрақты екенін айта кету керек). Сонымен бірге, бұл өсу күтілетін өзгеріс шегінде.

Тағы бір маңызды аспект - жастарды гендерлік аспект бойынша бөлу. Ер адамдар арасында шамалы басымдық байқалады (1.6-сурет). Республиканың әртүрлі өңірлеріндегі гендерлік тепе-теңдік

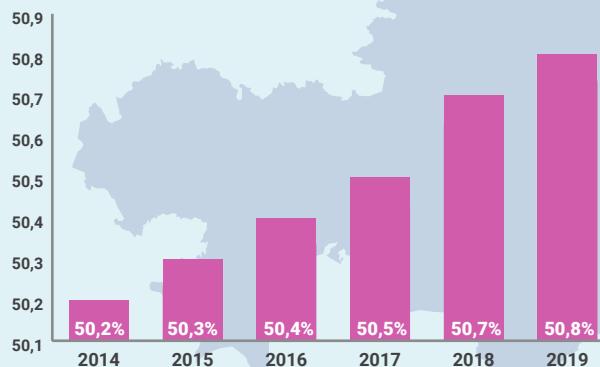
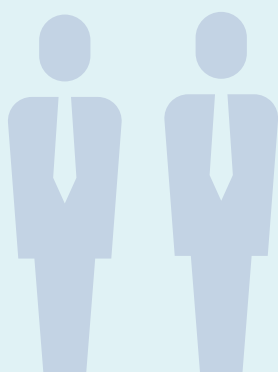
1.6-сурет Жастар арасындағы ерлер мен әйелдердің үлесі, 2018-2019 жж.

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

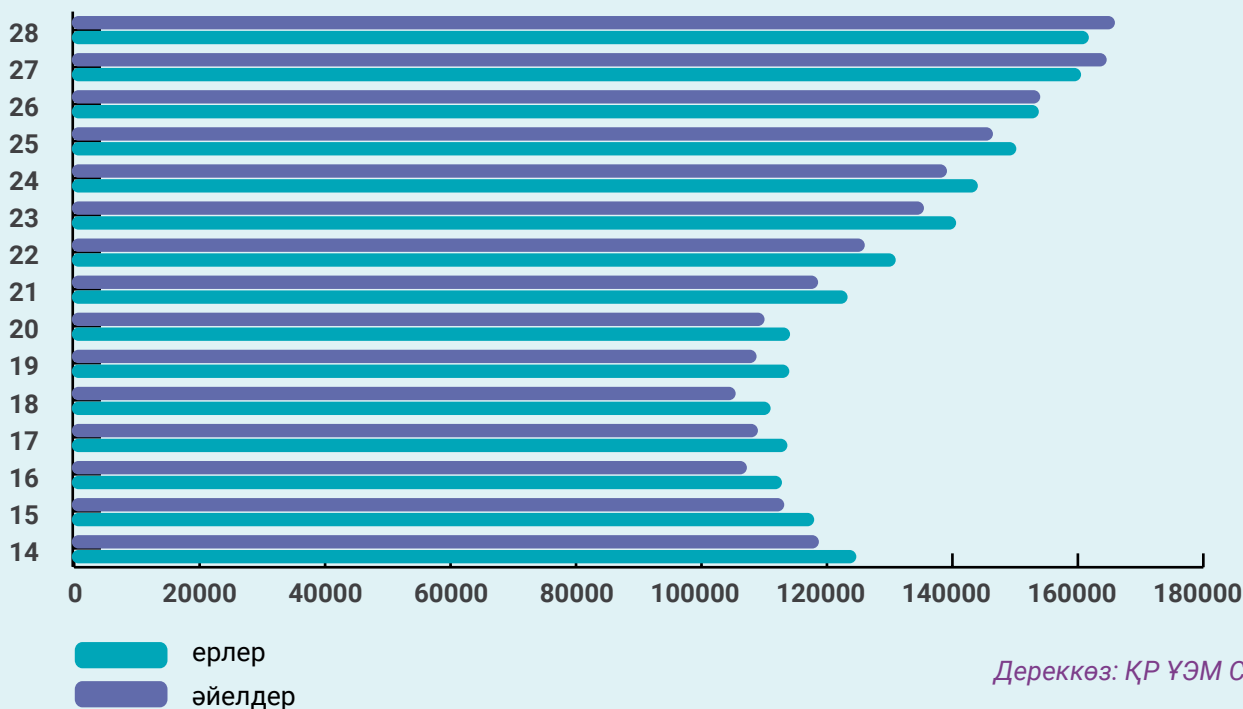
Сонымен, осы тараудың соңғы бөлімінде жас құрылымы тұрғысынан гендерлік тепе-теңдікті қарастырған жөн. Қазақстандық жастар арасында жоғарыда көрсетілгендей, ерлер мен әйелдердің үлесі шамамен бірдей, ерлер көрсеткіші сәл артықшылығы байқалады. Сонымен қатар, ерлер мен әйелдерді жастарына сай топтарға бөле отырып, дәйекті салыстыру жүргізіле бұл арақатынастың қандай болатындығын білу маңызды. 1.8 суретте көрсетілгендей, соңғы үш бағананы қоспағанда, барлық жастағы ерлердің үлесі басым болып келеді. Осылайша, 26 жастан бастап ара қатынас әйелдердің пайдасына өзгереді. Бұл өзіндік бетбұрыс кезеңі, алдағы уақытта әйелдердің үлесі еркектердің үлесінен аса бастайды.

1.7-сурет Жастар арасындағы ерлер санының өзгеру динамикасы, 2014-2019 жж.

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

1.8-сурет Ерлер мен әйелдерді жас бойынша салыстыру

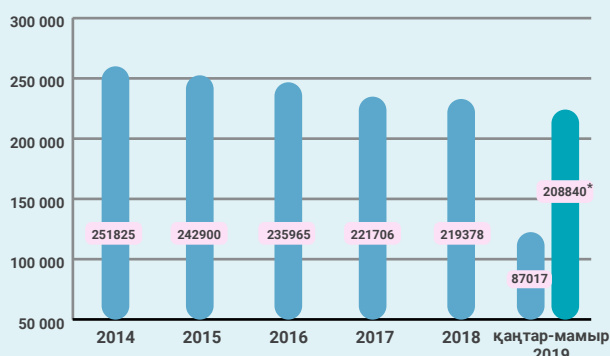

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

1.2 ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ӨЛІМ МЕН ТУУ

Статистика комитетінің мәліметтері бойынша, 2019 жылдың қаңтар-мамыр айларында бала туу коэффициенті 87 017 адамды құрады. Сондықтан, дәл осы кезеңде 14-28 жас аралығындағы осынша сәби дүниеге келген. 2019 жылға қатысты толық ақпарат жоқ болғандықтан, 2018 жылдың мәліметтеріне жүгінеміз. Статистика комитетінің мәліметтері бойынша, 2018 жылы жастардың туу коэффициенті өткен жылға қарағанда 1% -ға төмендегендігі (немесе 2328 адамға) байқалады (1.9-сурет). Жалпы алғанда, 2014 жылдан бастап туу коэффициентінің төмендеуі байқалды. 2018 және 2014 жылдар арасындағы көрсеткіштерді салыстырған кезде туу коэффициентінің 14,8% төмендегендігін көрсетеді. Бұл жоғары деңгейдегі төмендеу. Алдыңғы бөлімде атап өткендей, соңғы жылдары жастар санының азаюы байқалады, осыған орай бала туу көрсеткіші де төмендейді. Егер туу коэффициенті туралы сөз ететін болсақ, алдағы жылдары жастардың туу деңгейінің төмендеуін, 30-35 жас тобындағылардың туу көрсеткішінің салыстырмалы түрде жоғары деңгейімен (көбісі 1980 жылдың соңында туылғандар.) жартылай өтеледі.

1.9-сурет 2014-2019 жылдардағы туылғандар саны

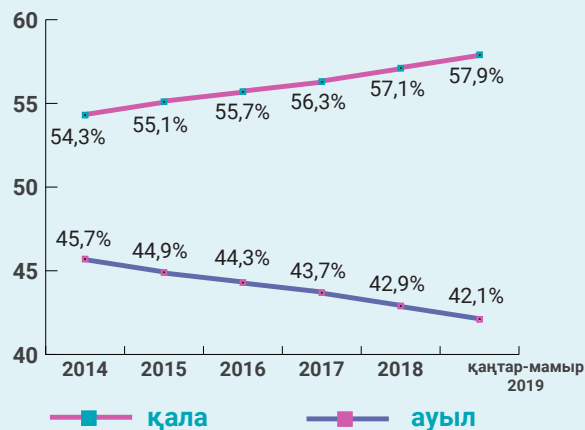
Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

* 2019 жылға арналған толық мәліметтер болмағандықтан индикаторлар экстраполяцияланды және күтілетін туу коэффициенті есептелді (208 840 адам).

Қалалық жерде туу көрсеткіші ауылдық жерге қарағанда жоғары. 2018 жылғы мәліметтерде ауылдық жерде туылғандардың үлесі 42,9% құрайды. Қалада тиісінше 57,1% (немесе 125 317 адам) қамтиды. Сонымен қатар, соңғы жылдары қала тұрғындары арасында туу көрсеткіштерінің өсу үрдісі байқалады (мысалы, 1.10-суретте, жастардың туу көрсеткіштерінің өсу тенденциясы қала жастарының арасында айқын көрінеді).

Егер туу коэффициентінің жас құрылымына назар аударатын болсақ, онда туу көрсеткіші 25-26 жас аралығынатиісті. Туу көрсеткішінің орташа жасы - 24,1 жас. Бірінші баланың туылуының орташа жасы 23 жасқа келеді. Сонымен қатар, барлық көрсеткіштер айтарлықтай тұрақты, өйткені олар 2018 жыл мен 2019 жылғы көрсеткіштерінің нәтижелерін салыстырған кезде өзгермейді. Орта есеппен, жас әйел екі баланы дүниеге әкеледі. Дәлірек есептегенде- 2018 жылда бұл көрсеткіш - 1,85 тең; ал 2019 жылдың бес айында - 1,88 сәйкес келеді. Алайда бұл мәлімет нақтылауды қажет етеді. Негізнен шкала бойынша баланың туу көрсеткіші максималды басым. Статистикалық көрсеткіші – төрт балаға тең, ал іс жүзінде бесінші, алтыншы және т.б. туылған балалар бары тіркелген. Осыған байланысты, индикатордың мәні жоғары. Сондықтан да әйелдердің орта есеппен екі баланы дүниеге әкелетіні көрсетілген. Балалардың дүниеге келу кезектілігі бойынша балалардың үлестік тұрғыдан бөлуінің 2018 жылғы мәліметтерінің деректері 1.11 суретте көрсетілген. 2019 жылдың қаңтар-мамыр айларындағы бұл көрсеткіштер ұқсас – төртінші болып туылған балалардың пайызы 1% артқанын, ал екінші рет туылған балалар саны 1% азайғанын көреміз.

1.10-сурет Қалалық және ауыл жастары арасындағы қатынас динамикасы, 2014-2019 жж.

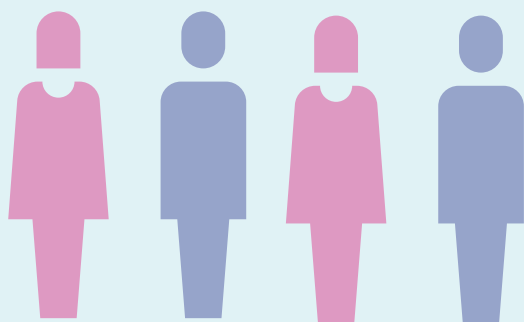
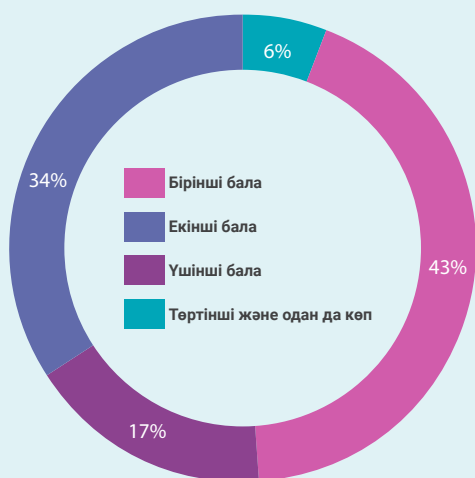
Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

* Әрине, 2019 жылғы деректерді толық пайдалану мүмкін емес, өйткені олар толық емес.

Қолда бар көрсеткіштердің жетіспейтіндігін, атап айтқанда, бала туу деңгейінің төмендеуі жастар санының азаюының тікелей нәтижесі екенін анықтай алмайтындығын ескере отырып, біз стандартталған коэффициенттерге жүгінеміз. Нәтижелер көрсеткендей, көрсеткіштер бірдей емес. Атап айтқанда, соңғы жылдары бала туу деңгейінің (15-28 жас¹ аралығындағы 1000 әйелге туылған балалар саны) төмендеу үрдісі байқалады.

¹ Жастар 14-28 жас аралығындағы шеңбермен анықталғанымен, Статистика комитеті 15-28 жас аралығындағы топтардың туу коэффициентін есептейді. Егер 14-28 жас аралығындағы топ үшін коэффициентті қайта есептесек, көрсеткіштер орта есеппен 8-10 дейін төмендейді.

1.11-сурет Туу реттілігі бойынша балалар үлесінің арақатынасы, 2018 ж.

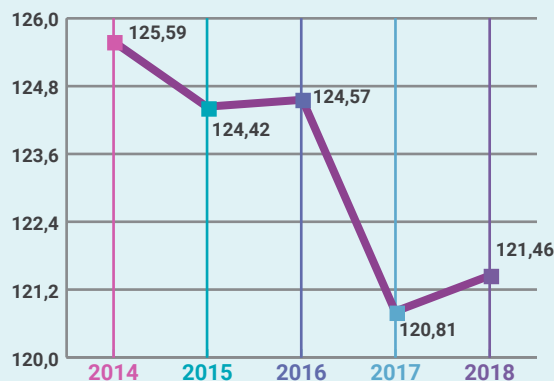

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

Кейбір өсу жағдайларына қарамастан (мысалы, 2018 жылғы көрсеткіштер өткен жылмен салыстырғанда біршама жақсарды), туу көрсеткіші төмендеді. Демек, жастардың туу коэффициенті жалпы жастар санының азаюына байланысты ғана емес, сонымен қатар жас әйелдердің жиі босануларынан да байқалады. Мәселен, егер 2014 жылы мың жас әйелдердің арасында туу көрсеткіші 125-тен сәл асса, 2018 жылы бұл көрсеткіш төрт сатыға төмендеді (1.12-сурет). 2018 жылы шамалы жақсару байқалды, 2019 жылы үлес санының өсуін болжауға да негіз бар.

Ресми статистикаға сүйенсек, 2018 жылы жастар арасындағы өлім саны 3 257 жағдайды қамтыды. Бұл өткен жылмен салыстырғанда аз, алдыңғы жылы болғандар саны 3403 адамға жеткен (айырмашылық, шамамен 5%-ды құрайды). Өлім-жітімнің жас топтары бойынша бөлінуі келесідей жағдайды көрсетті: 14-18 жас аралығындағы жас шоғырларының 624 (немесе 19,2%) жағдайды қамтыса, 19-23 жас аралығындағы жас шоғырлары - 1007 жағдайды (30,9%), 24-28 жас аралығындағы жас шоғырлары - 1626 (49,9%) болды. Тұтастай алғанда, 2014-2018 жылдарда өлім-жітімнің динамикасы төмендеу үрдісін көрсетеді. Сонымен

1.12-сурет 2014-2018 жылдардағы жастар арасындағы туу деңгейінің динамикасы

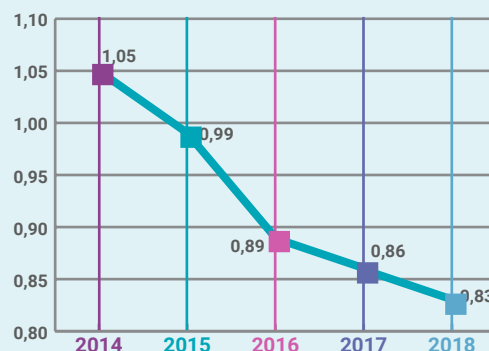

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

қатар, алдын-ала шамадан тыс оптимизмге жол бермеу керек, өйткені бұл тенденция жастар санының жалпы төмендеуімен байланысты болуы мүмкін. Бұл гипотезаны тексеру және өлім-жітім көрсеткішін есептеу үшін стандартталған көрсеткіштерге жүгіну қажет.

1.13-суретте көрсетілген нәтижелер жастар арасындағы өлім-жітім санының азаюын көрсетеді және бұл оның жалпы төмендеуімен ғана байланысты емес. Басқаша айтқанда, жастар арасындағы өлім-жітім саны азаюы жастар мүлдем аз болғандықтан ғана емес, сонымен қатар өлімнің стандартталған деңгейі де жақсарды. Атап айтқанда, бұл көрсеткіш 26,5%-ды (егер төменгі көрсеткіштен есептелген болса және 21% жоғары болса) құрайды.

1.13-сурет 2014-2018 жылдардағы жастар арасындағы өлім-жітімнің динамикасы

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

жағына ауытқу байқалады. Бұл үрдіс толығымен күтілген. Қоғамның жас және жыныстық құрылымында ерте кезеңдерден бастап, ер адамдар ба-

сым болғаны белгілі (мысалы, аталмыш зерттеуді 1.8-суреттен қараңыз), бірақ өлім деңгейінің жоғарылауына байланысты жағдай күрт өзгерді (1.8-суретте келтірілген статистикаға сәйкес, «бұрылыс нүктесі» 26-жастағыларға ауады). Статистикалық мәліметтер бұл үрдісті айқын көрсетеді, яғни жастар арасындағы өлім-жітім көрсеткіші өз жас шамасындағы қарама-қарсы жыныспен салыстырғанда жоғары. Сонымен, 2018 жылы ерлер арасында 2353 өлім тіркелді немесе стандартталған индикаторды қолдана отырып, 1000 ер адамға 1,18 жағдай тіркелді. Осы кезеңдерде әйелдер арасында 904 өлім-жітім немесе 1000 әйелге 0,46 жағдай тіркелді. Ұсынылған мәліметтер 2018 жылдың көрсеткіштері аса ерекше емес екендігін көрсетеді. Осылайша, 2019 жылдың алғашқы бес айында ерлер арасындағы өлім-жітім саны әйелдерге қарағанда 2,3 есе көп (тиісінше 852 және 369 жағдай).

Қала-ауыл деп бөлген жағдайда, жағдай анағұрлым шиеленісе түседі. Егер абсолютті түрде есептесек, қалалық жерде қайтыс болғандар саны көбірек. Мәселен, 2018 жылы бұл көрсеткіш қалада 1754, ауылда 1503 жағдайға тең болды. 2019 жылдың алғашқы бес айында қала мен ауылда қайтыс болғандар саны тиісінше 668 және 553 жағдайды құрады. Алайда стандартталған көрсеткіштерді қайта есептеу кезінде жағдай өзгереді. Сонымен, 2018 жылы 1000 қала тұрғынына шаққанда 0,78 жағдай, ал 1000 ауыл тұрғынына 0,88 жағдай тіркелді. 2019 жылға мұндай есептеулерді жасау әлі мүмкін емес, өйткені 2019 жыл соңына жеткен жоқ.

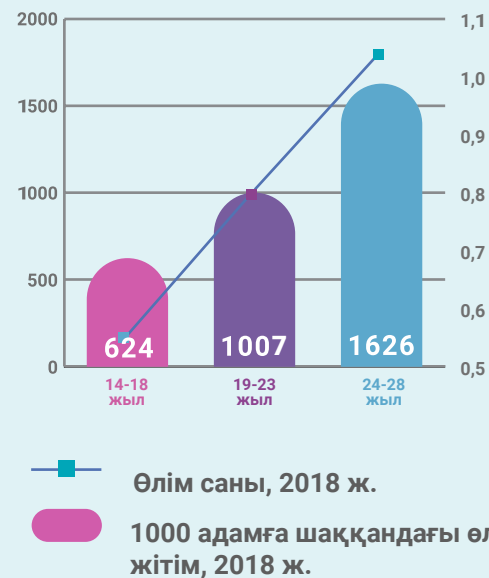
Егер біз жастардың өлімін тұрғылықты жері және жынысы тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда ауылдық жерлерде тұратын ер адамдар ең осал топ болып табылады. Осы топ бойынша өлімнің стандартталған деңгейі 1000 адамға шаққанда 1,23-ке тең жағдайды қамтыды. Салыстыру үшін қалалық әйелдердің көрсеткіші (ең аз проблемалы топ) 0,44 құрайды (айырмашылық, сәйкесінше 2,8 есеге тең).

Жастар арасындағы өлім көрсеткішінің жас ерекшелігі бойынша бөлу 1.14-суретте көрсетілген. Жас топтары 14-18, 19-23 және 24-28 жас аралығындағы үш санатқа бөлінді. Өлім-жітімнің жалпы саны мен өлім-жітімнің стандартталған деңгейінің жасына қарай өсуі таңқаларлық емес. Сонымен, 14-18 жас аралығындағы топ үшін 624 өлім-жітім тіркелсе, ал 1000 адамға шаққанда қайтыс болғандардың саны 0,55 құрады. Ал 24-28 жас тобында 1626 өлім-жітім болса, 1000 адамға шаққанда қайтыс болғандар екі есе артады (1,04).

Жынысы бойынша жағдай келесідей. Әрине, жасы ұлғайған сайын әйелдер мен ерлер арасындағы өлім-жітім жоғарылай түседі, алайда ер адамдар арасында өлім күрт өсуде. Сонымен, 14-18 жас аралығындағы топтар арасындағы қатынас екіге тең (осы топтағы жас жігіттер арасын-

дағы өлім-жітім қыздармен салыстырғанда екі есе жоғары). 19-23 тобында ерлер арасындағы өлім-жітім әйелдерге қарағанда 2,7 есе жоғары. Бұл көрсеткіш одан әрі өсуді жалғастыруда және 24-28 жас аралығындағы топтарда 2,83-ке жетті (басқаша айтқанда, осы жас тобында ерлер арасындағы өлім-жітім әйелдер арасындағы көрсеткіштен үш есе жоғары).

1.14-сурет Жас топтары бойынша жастар арасындағы өлім-жітімнің қатынасы, 2018 ж.

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

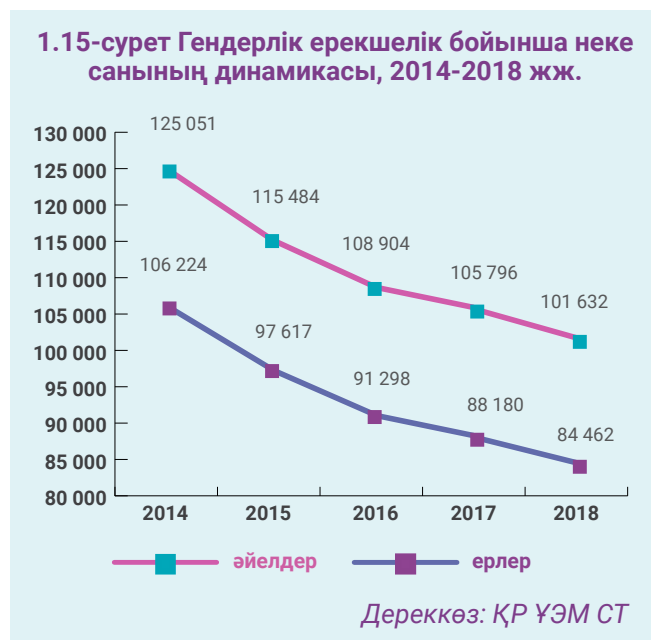
Егер өлімге әкелетін себептерге жүгінетін болсақ, мұндай айқын гендерлік айырмашылықтардың негізін не анықтайды? Сонымен, 14-28 жас аралығындағы өлімнің негізгі себебі - жазатайым оқиғалар, улану және жарақаттану; олар жастар арасындағы қайтыс болғандардың 63%-ын құрайды. Сонымен қатар, жазатайым оқиғалардан, уланудан және жарақаттанудан болатын өлім-жітімнің негізгі құрамын ер адамдар құрайды (ерлер мен әйелдердің қатынасы 79% - 21% -ға тең). Қалған себептерге жағдайлардың үштен бір бөлігі жатады (37%). Сондай-ақ, ер адамдар үлесі басым, бірақ әлдеқайда аз дәрежеде. Жалпы, мұндай гендерлік дисбаланс - бұл көбінесе жас жігіттер арасындағы жазатайым оқиғалардан, улану мен жарақаттардан болатын өлім.

1.3 ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ НЕКЕГЕ ТҮРУ ЖӘНЕ АЖЫРАСУ

Статистика комитетінің мәліметінше, 2019 жылдың алғашқы бес айында 62335 жас азаматтар некеге тұрған, олардың ішінде 27998-і ер адамдар, 34337-і әйелдер. 2019 жылдың толық ақпарат болмағаннан, біз өткен жылдың мәліметіне жүгінеміз. Ресми статистикаға сәйкес, 2018 жылы жастар арасында 84 462 ер азаматтар және 101 632 әйелдер некеге тұрған. Ерлердің неке коэффициенті

43,07; ал әйелдер үшін бұл 53,36-ға тең. Сонымен қатар, қаладағы некеге тұру деңгейі ауылдық жерлерге қарағанда жоғары. Сонымен, қалалық жерлерде ерлер арасындағы неке коэффициенті 52,91 ал әйелдер үшін 61,64 құрады. Ауылдық жерлерде осыған ұқсас көрсеткіштер сәйкесінше 30,87 және 41,69 құрады. Демек, қалалық ер азаматтарды ауылдағы құрдастармен салыстырғанда неке деңгейі 1,71 есе жоғары; ал ауыл әйелдерінде бұл көрсеткіш қалалық әйелдерге қарағанда 1,48 есе төмен.

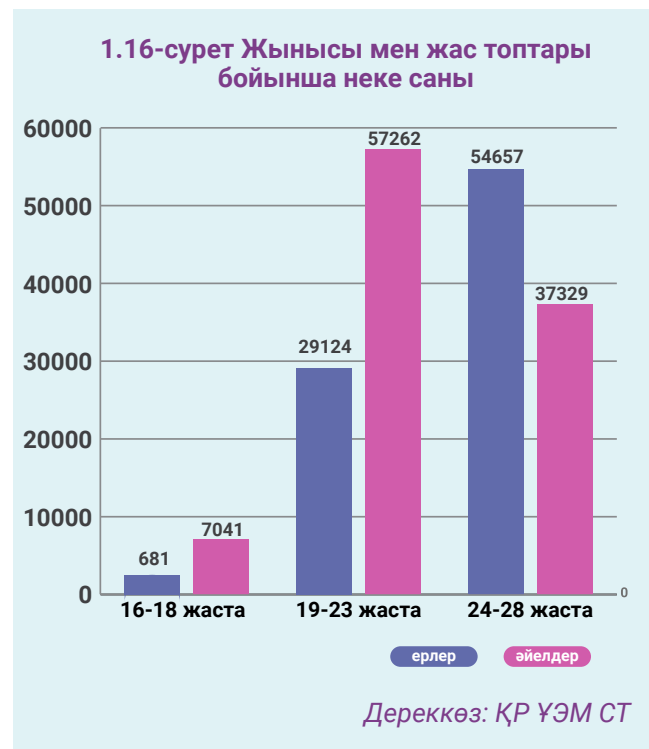
Егер динамиканы қарастыратын болсақ, бұл көрсеткіш соңғы жылдары құлдырап бара жатқанын көреміз. Сонымен, 1.15-суретте әйелдер мен ерлердің 2014 жылдан 2018 жылға дейінгі кезеңдегі симметриялы төмендеуі көрсетілген. Осылайша, 2014 жылмен салыстырғанда неке саны ер азаматтар арасында 20,5% -ға, әйелдерде 18,7% -ға азайды.

2018 жылы жастар арасында некеге тұру жасының орташа жасы келесідей болды: ерлері үшін бұл көрсеткіш - 27,6 жас, әйелдер үшін - 25 жас (деректер бірінші рет некеге тұрғандардың орташа жасын ескереді). Егер біз бұл көрсеткіштің динамикасын қарастыратын болсақ, онда ерекше өзгерістер жоқ. Ер азаматтардың некеге тұру жасы біршама артты (өткен жылы бұл көрсеткіш 27,3 жас болған), бірақ тұтастай алғанда көрсеткіштерде ерекше өсу байқалған жоқ.

Егер деректерге талдап қарайтын болсақ, онда әйелдерде некеге тұру ықтималдығы 19-23 жас аралығы, ерлерде жағдайында - 24-28 жасты қамтыды. Некеге тұрудың 4,2% -ы (ерлер мен әйелдердің жалпы үлесі) 16-18 жас аралығына (ресми некеге тұру 16 жастан басталады, сондықтан он төрт және он бес жас аралығындағы жас өкілдері талдаудан шығарылды); 19-23 жас аралығындағы

жастағы азаматтарға 46,4% -ы; ал соңғы когортқа (24-28 жас) - 49,4% тиесілі (1.16-сурет). Бұл бөлу айтарлықтай тұрақты. Мысалы, 2019 жылдың алғашқы бес айындағы деректер ұқсас қатынасты көрсетеді (сәйкесінше 4,8%, 47% және 48,2%), бұл осы көрсеткіштердің нақтылығын көрсетеді.

Атап өтетін жайт, жастар арасында жүргізілген сауалнамалар ресми статистикаға қайшы келеді. Сонымен, жас респонденттер некеге тұру жас мөлшерін төмендетіп көрсетті. Ер адамдар үшін бұл көрсеткіштер бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленбейді. Сонымен, сауалнамада көрсетілген жас - 26,1 жас (ескере кетейік, ерлердің некеге тұруының орташа жасы - 27,6 ж). Әйелдер арасында айырмашылықтар көбірек байқалады. Респонденттердің пікірлері бойынша, нақты жас - 22,7 жас деп атап көрсетіп отыр, ал нақты көрсеткіш - 25 жас.

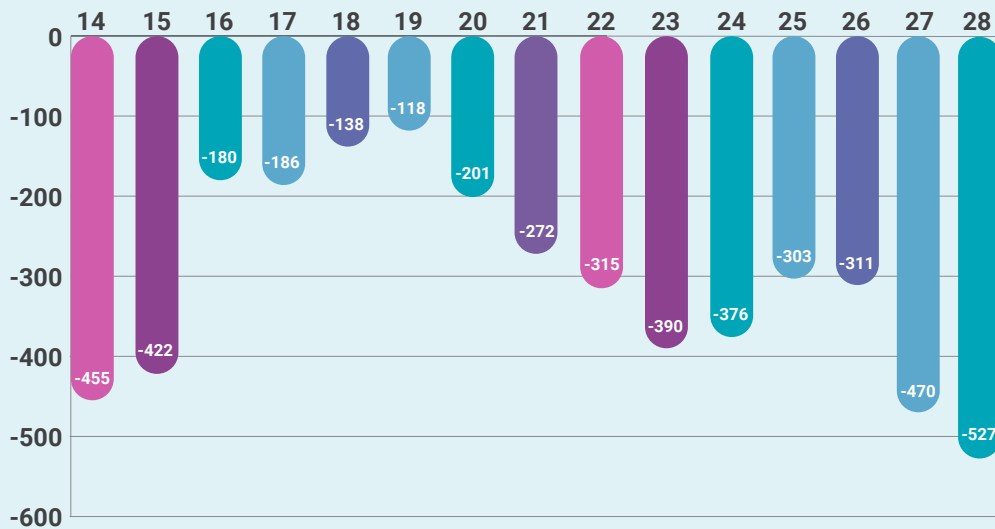
2018 жылы ер азаматтарда ажырасу коэффициенті 10 411 адамды, әйелдер үшін - 16 754 адамды қамтыды. Статистикаға сәйкес, некеге тұру мен ажырасудың арақатынасы келесідей болды: ер адамдар арасында 1- ажырасуға 8 некеге тұру келсе, әйелдер арасында бұл қатынас бір ажырасуға алтыдан келіп отыр. Осылайша, әйелдер арасында ажырасулар басым, бұл ажырасу деңгейінен де көрінеді. Ер азаматтар үшін бұл көрсеткіш - 5,31, ал әйелдер үшін - 8,8 қамтиды. Ажырасу деңгейі мен жас шамасы арасында тікелей байланыс бар. Сонымен, ер адамдарда бұл көрсеткіш он сегіз жастағыларда 1000 адамға шаққандағы 0,08 жағдайдан, жиырма сегіз жастағыларда 1000 адамға шаққанда 14,82 жағдайға дейін өскендігін көрсетеді. Әйелдерде бұл көрсеткіштің өсуі 0,65-тен (он сегіз жастағыларда) 16,02-ге дейін (жиырма сегіз жастағыларда) тіркелді.

1.4 ЖАСТАРДЫҢ СЫРТҚЫ ЖӘНЕ ІШКІ КӨШІ ҚОНЫ

Көші-қон процестері әлеуметтік-демографиялық жағдайдың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. 2019 жылғы қаңтар-мамыр аралығында көші-қон сальдосы: -1687 құрады. 2018 жылы

көші-қон сальдосы теріс болды және -4664 адамды құрады (келгендердің жалпы саны 300 051, ал кету саны 304 715 болды). Көші-қонның жас бойынша бөлінуі 1.17 суретте келтірілген. Жасы бойынша бөлінуде екі көші-қон шыңы көрінеді: біріншісі он төрт және он бес жас аралығындағы балалар, екіншісі 27-28 жас аралығындағылар.

1.17-сурет Жас топтары бойынша көші-қон сальдосы

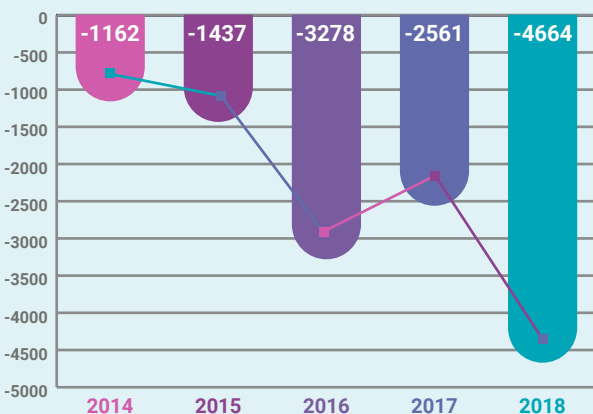
Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

Көші-қонның теріс сальдосы республикамызға 2014 жылдан бері тән. Қазіргі уақытта көші-қонның ең жоғары деңгейі 2018 жылы болды (2014-2018 жж. көші-қон сальдосының көрсеткіштері 1.18 суретте келтірілген). 2019 жылдың алғашқы бес айында көші-қон сальдосы 2014 және 2015 жылдардағы көрсеткіштерден асып кетті, болжамға сәйкес, бұл көрсеткіш 2018 жылмен салыстырғанда сәл төмен болады (2014-2018 жылдармен салыстырғанда ең жоғары көрсеткіш).

Көші-қон коэффициенті жынысы бойынша бірдей. Осылайша, көші-қон сальдосы 2019 жылдың алғашқы бес айында -797 (ер адамдар үшін) және -890 (әйелдер үшін) болды. Өткен жылдың көрсеткіштері де бірдей: ер адамдар үшін - 2225 және әйелдер үшін - 2439.

Өңірлер бойынша көші-қон сальдосы үлкен диспропорция көрсетеді. 2018 жылғы мәліметтердің бір ерекшелігі бар: Оңтүстік Қазақстан облысы Шымкент қаласы және Түркістан облысы болып қайта құрылды. Сондықтан, осы аймақтар арасындағы көші-қон диспропорцияны таңқаларлық болмауы керек, өйткені олар шынымен көші-қон белсенділігіне қарағанда әкімшіліктің қайта құрылуының нәтижесі болуы мүмкін. Мәселен, 2019 жылға арналған мәліметтерде Шымкент қаласы мен Түркістан облысының ең жоғары көрсеткіштері жоқ және көші-қонның орташа деңгейі көрсетілген, екі жағдайда да теріс көші-қон сальдосы байқалады. Оң динамиканы көрсететін өңірлер республика астанасы Нұр-Сұлтан(+7986), Алматы қаласы (+13180), ал Каспий маңыөңірі айтарлықтай артта қалған (Атырау облысының көрсеткіші 581 адам және Маңғыстау облысы 750 адам). Бұл төрт реципиенттер тұрақты - 2019 жылғы ішінара деректер келесі көрсеткіштерді көрсетеді: Нұр-Сұлтан (+4145), Алматы (+4518), Маңғыстау (+571) және Атырау (+16) облыстары. Донорларға негізінен үш әкімшілік өңір жатады: Алматы, Жамбыл және Шығыс Қазақстан облыстары². Тағы бір айта келетін...

1.18-сурет Көші-қон сальдосы көрсеткіштерінің динамикасы, 2014-2018 жж.

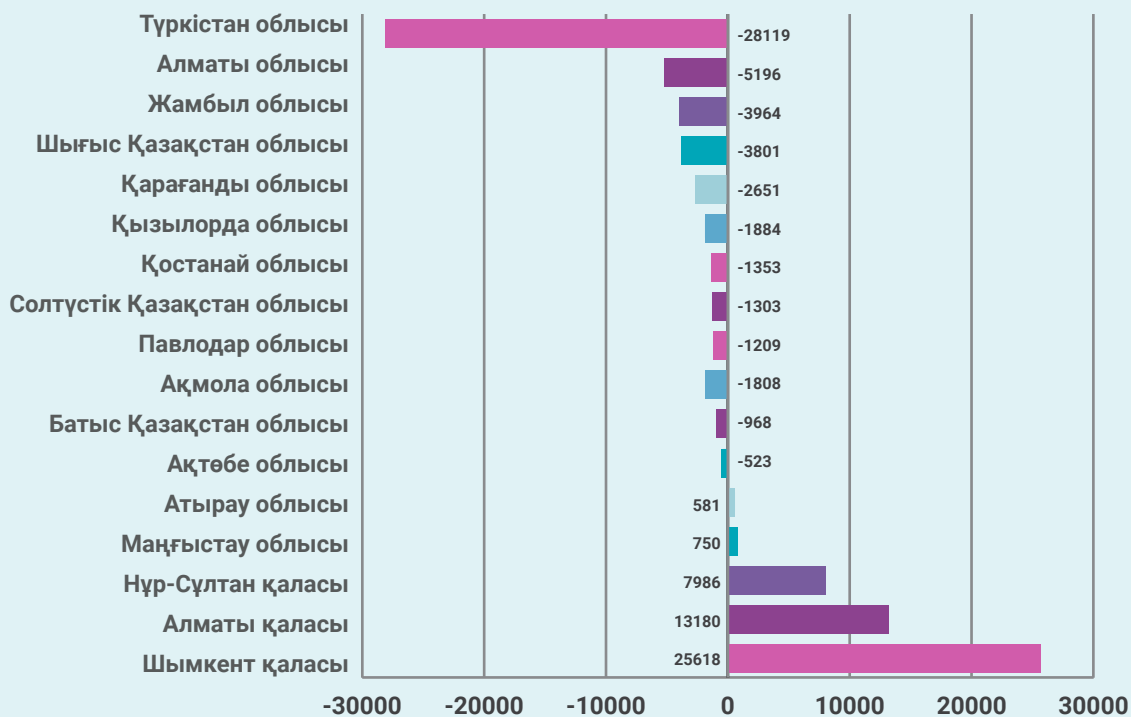
Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

² Жоғарыда келтірілген себептерге байланысты Түркістан облысы есепке алынбайды

тетін жайт, донорлардың үштігі өте тұрақты - 2019 жылдың бес айындағы деректер - Алматы (-2521) және Жамбыл (-1502) теріс көші-қон сальдосы бар өңірлер арасында бірінші және екінші орынды

сақтап қалғандығын көрсетеді. 1183 көрсеткіші бар Шығыс Қазақстан облысы, Түркістан облысынан (-1347) жол беріп, төртінші орынды алады (1.19-сурет).

1.19-сурет Өңір бойынша көші-қон, 2018 ж.

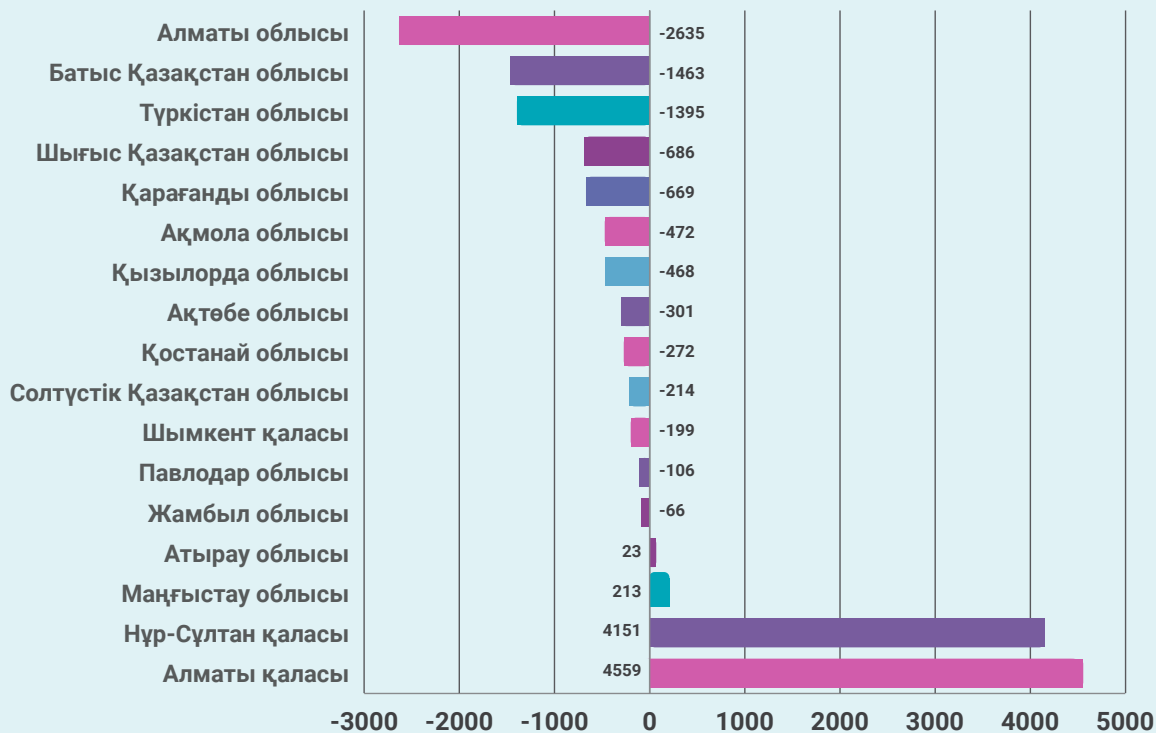
Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

Ішкі көші-қон аясында Нұр-Сұлтан мен Алматы қалалары жастарды дәстүрлі түрде қабылдайтын өңірлер болып табылады. Бұл екі қала жастарды өзіне тартуда басты орын алады. Сонымен қатар, Каспий маңы өңірлері де оң сальдоммен тіркелген (әлдеқайда қарапайым). Қалған әкімшілік бірліктері ішкі көші-қонның теріс сальдосымен сипатталады (1.20-сурет).

Сыртқы көші-қон туралы айтатын болсақ, донорлық және реципиенттік өңірлер деп ажыратуға болады. Донорлық өңірлерге Каспий маңы облыстары (Атырау және Маңғыстау), сондай-ақ Қазақстанның оңтүстігі (Алматы және Түркістан об-

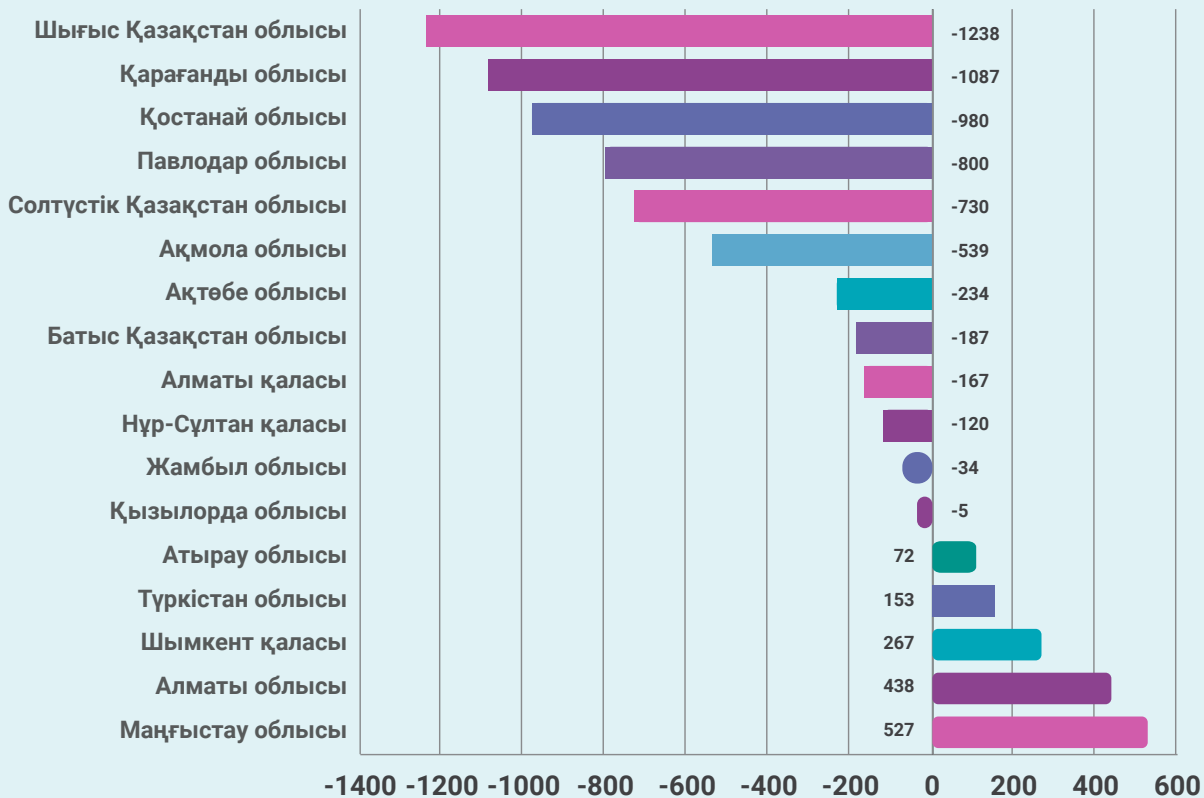
лыстары, Шымкент қаласы) кіреді. Күтпеген жерден Қазақстанның астанасы мен Алматы қаласы реципиенттер санатына енбеді. Көші-қонның теріс сальдосы солтүстік өңірлермен (Қостанай, Павлодар және Солтүстік Қазақстан облыстары), шығыс (Шығыс Қазақстан облысы) және орталық облыстармен (Қарағанды және Ақмола облыстары) байланысты (1.21-сурет). Сондай-ақ, бұл өңірлерге славян халқының үлкен үлесі тән, бұл осы өңірлердегі теріс сальдонның негізгі себебі болды деп болжауға болады. Бұл болжамның бір бөлігі сыртқы көші-қонның едәуір бөлігі ТМД елдеріне көші-қонмен байланысты екендігімен расталады.

1.20-сурет 2019 жылғы қаңтар-мамыр айларындағы ішкі көші-қонның өңірлер бойынша таралуы

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

1.21-сурет Өңірлер бойынша сыртқы көші-қон, 2018 ж.

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СТ

2-ТАРАУ

ЖАС ҰРПАҚТЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫ

2.1. ЖАСТАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕР ЕТЕТІН ӘЛЕУМЕТТІК-МАҢЫЗЫ БАР АУРУЛАР

Қазақстан Республикасының Конституциясы азаматтардың денсаулықты қорғауға құқығына кепілдік береді. Сонымен, Қазақстан Республикасы Конституциясының 29-бабының 1-2-тармақтарына сәйкес, Қазақстан Республикасы азаматтарының денсаулықты қорғауға, сондай-ақ заңда белгіленген медициналық көмектің кепілдік берілген көлемін алуға құқығы бар. Біріншіден, бұл денсаулықты сақтау құқығын мемлекет медициналық шаралар кешені арқылы қамтамасыз етеді.

Өкпе туберкулезі

Қазіргі уақытта жастар, әсіресе оқу орындарында оқитындар тұрмыстық, қаржылық, климаттық және географиялық, экологиялық сияқты бірқатар факторларға бейімделуге мәжбүр. Бұған өмірдің қарқыны мен ырғағын жеделдетумен қатар, ақпараттық жүктемелердің шамадан тыс қосылуы болып отыр. Мұның бәрі жастардан нервтік-психикалық процестеріне біршама жүктемелер түсіруіне, функционалды жүйелердің белсенді құрылымын тез арада өзгертуге және бұның бәрі дененің қорғаныс деңгейінің төмендеуіне әкеліп соқтырады, соның салдарынан жастар басқа инфекциялармен қатар осы инфекцияның жұқтыру қауіпін тудырады. Қаланың бір шетінен екінші шетіне қоғамдық көлікпен бару, бір мезгілде емес және жеткіліксіз тамақтану, физикалық және психикалық шамадан тыс жүктемелер, шектеулі материалдық құралдар - осының бәрі иммунитеттің одан әрі төмендеуіне, туберкулез инфекциясы және ауруын жұқтыру мүмкіндігін жоғарытылады. Сонымен қатар, жастар туберкулез инфекциясының³ таралуына ықпал ететін көптеген әлеуметтік байланыстарда болуымен ерекшеленеді.

Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің мәліметтері бойынша, 2018 жылы жастар арасында бірінші рет өкпе туберкулезінің диагнозы 2,631 жағдай тіркелсе, ал 2019 жылдың 6 айында - 1259 жағдайды құрады. 2015 жылдан бастап жастар арасында бірінші рет өкпе туберкулезінің диагнозы қойылған жағдайлардың тұрақты төмендеуі байқалады (2.1-кесте).

2018 жылы жастар арасында өкпе туберкулезіне шалдығудың ең көп саны Алматы (255 жағдай), Атырау (231 жағдай), Түркістан (200 жағдай) және Нұр-Сұлтан қаласында (202 жағдай) тіркелді. 2018 жылы жастар арасында өкпе туберкулезіне шалдығудың ең аз саны Ақмола (95 жағдай), Павлодар (89 жағдай) және Солтүстік Қазақстанда (66 жағдай) тіркелген.

2.1-кесте 2015-2019 жылдар аралығындағы жастар арасында бірінші рет өкпе туберкулезінің диагнозы қойылған жағдайлар саны (абс.)

№	Жыл	Саны
1	2015	3 834
2	2016	3 310
3	2017	2 685
4	2018	2 631
5	2019 ж. 6 ай	1 259

2019 жылдың 6 айында жастар арасында өкпе туберкулезінің ең көп саны Атырау (122 жағдай) және Алматы (107 жағдай) облыстарында, сондай-ақ Алматы (97 жағдай) және Нұр-Сұлтан (94 жағдай) қалаларында да тіркелді. Ең аз саны Ақмола (33 жағдай), Павлодар (40 жағдай) және Солтүстік Қазақстан (36 жағдай) облыстарында.

Дәлірек айтсақ, өкпе туберкулезімен ауыру 100 мың адамға есептегендегі сырқаттанушылық деңгейімен бейнеленеді⁴.

Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігі ұсынған мәліметтерге сәйкес, 2018 жылы 15-17 жас аралығындағы жастар арасында өкпе туберкулезімен ауыру көрсеткіші 100 мың адамға шаққанда 47,2, 18-24 жас аралығында - 100 мың адамға 71,4, 25-29 - 100 мың адамға шаққанда 72,6. 2019 жылдың маусым айының соңында бұл көрсеткіштер келесідей болды: 15-17 жас - 100 мың адамға 24,6, 18-24 жас - 100 мың адамға 33,9, 100 мың адамға 25-29 - 36,1. Жастар арасындағы 4 жылдағы өкпе туберкулезі ауруының көрсеткіштері 2.1 суретте көрсетілген.

2.1-сурет Жастар арасында өкпе туберкулезінің таралуы 2015-2018 жылдарда (100 мың адамға)

³ А.С. Ракишева, Ю.В. Репин, Г.А. Дүйсебаева Студенттерде туберкулездің даму қауіп факторлары // ҚазҰМУ Хабаршысы, № 2 (2) - 2014

⁴ Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің 2019 жылғы 1 тамыздағы № 13-02-18 / 15009 шығыс хаты

2.1-суреттен байқағанымыздай, Қазақстан Республикасында жастар арасында өкпе туберкулезінің төмендеуі байқалады. Туберкулездің әлеуметтік мәні бар ауру екенін ескере отырып, аурудың аздап төмендеуіне қарамастан, өзіне үнемі мұқият қарауды қажет етеді.

2.2-кестеде өңірлер бойынша 2018-2019 жылдар аралығындағы жастар арасындағы өкпе туберкулезінің таралуы көрсетілген.

2.2-кесте 2018-2019 жж. Жастар арасында өкпе туберкулезінің өңірлер бойынша таралуы (100 мың адамға шаққанда)

№	Аймақтар	2018			2019 ж. 6 ай		
		15-17	18-24	25-29	15-17	18-24	25-29
1	Ақмола облысы	43,4	53,2	88,4	14,1	23,8	26,6
2	Ақтөбе облысы	92,8	114,4	65,5	38,6	41,8	42,0
3	Алматы облысы	46,4	68,0	67,1	19,9	31,7	30,9
4	Атырау облысы	134,0	195,6	158,9	94,2	88,1	97,5
5	Шығыс Қазақстан облысы	24,3	52,5	76,7	23,7	30,2	23,5
6	Жамбыл облысы	30,6	52,9	79,0	24,8	37,0	33,4
7	Батыс Қазақстан облысы	51,5	83,6	105,1	24,1	61,4	43,2
8	Қарағанды облысы	22,8	43,3	56,4	21,9	12,6	22,2
9	Қостанай облысы	59,9	58,1	83,4	30,4	42,6	50,5
10	Қызылорда облысы	84,5	111,4	114,0	36,7	76,1	49,1
11	Маңғыстау облысы	89,8	114,5	118,7	45,7	68,3	45,4
12	Павлодар облысы	36,2	52,1	84,0	11,3	36,3	28,1
13	Солтүстік Қазақстан облысы	39,9	60,9	81,8	10,2	41,7	39,5
14	Түркістан облысы	25,3	55,5	44,4	16,9	21,1	29,9
15	Нұр-Сұлтан қаласы	54,5	108,0	76,0	23,4	31,6	42,7
16	Алматы қаласы	39,1	52,9	36,8	12,7	17,1	26,9
17	Шымкент қаласы	36,9	48,4	69,1	19,9	27,6	36,5
	Қазақстан Республикасы	47,2	71,4	72,6	24,6	33,9	36,1

2.2-кестеден көріп отырғанымыздай, жастар арасында өкпе туберкулезімен аурудың жоғары деңгейі Ақтөбе, Атырау, Қызылорда және Маңғыстау облыстарында байқалады. Сырқаттанушылықтың салыстырмалы түрде төмендеу көрсеткіштері Қарағанды және Түркістан облыстарында, сондай-ақ Алматы қаласында байқалады. Жалпылай алғанда республикамызда аурудың жоғары деңгейі 25-29 жас аралығындағы жас топтарында байқалады.

Туберкулезден емделуге болады, бірақ әлі де бағаланбаған жағдайда адамдарға айтарлықтай қауіп төндіріп тұр. Бұл ауру бүкіл әлемде, соның ішінде Еуразия аймақтарында да маңызды мәселе болып қала бермек. Бұл ауру әлі де жұқпалы аурулардан болатын өлімнің негізгі себептерінің бірі болып табылады. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында осы мәселеге қатысты бірқатар жұмыстар жүргізілуде, оның басты мақсаты - «Денсаулық» мемлекеттік бағдарламасының индикаторларына және Қазақстандағы туберкулез эпидемиясын жою үшін ДДСҰ-ның 2016-2025 жыл-

дарға ұсынылған индикаторларына қол жеткізу болып табылады. Қойылған мақсаттарға қол жеткізудің оң серпіні тек медицина қызметкерлерінің қатысуымен ғана емес, сонымен қатар іс жүзінде барлық үкімет өкілдері және жергілікті атқарушы билік органдарының да қатысуымен, сондай-ақ жастар арасында профилактикалық және ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын белсенді жүргізу нәтижесінде жүзеге асады.

Қатерлі ісіктер

Қазіргі таңда әлемде сырқаттанушылықтан, мүгедектіктің жоғарылауы және ем алушылардың өлімінің тұрақты өсуіне байланысты онкология мәселелері кеңінен талқыланып, ең басты назарда тұр. ДДСҰ мәліметтері бойынша, қатерлі ісік - өлім себептері бойынша жүрек-қан тамырлары ауруынан кейін әлемдегі екінші орынды иеленіп отыр. Сонымен, 2018 жылы бұл аурудан 9,6 миллион адам қайтыс болған. Қатерлі ісік әлемдегі әрбір алтыншы өлімнің негізгі себепшісі.

2018 жылы жастар арасында бірінші рет қатерлі ісік ауруының диагнозы 681 жағдайды құрады, 2019 жылдың 6 айында - 271 жағдай тіркелді. Сонда да 2015 жылдан бастап жастар арасында бірінші рет тіркелген қатерлі ісік ауруының диагнозының төмендеуі байқалады (2.3 кесте).

Кесте 2.3 2015-2019 жылдардағы жастар арасында бірінші рет қатерлі ісік аурулары диагнозы қойылған жағдайлар саны (абс.)

№	жыл	саны
1	2015	874
2	2016	745
3	2017	692
4	2018	681
5	2019 ж. 6 ай	271

2.4-кесте Өңірлер бойынша 2018-2019 жылдарда жастар арасындағы қатерлі ісік ауруы (100 мың тұрғынға шаққанда)

№	Аймақтар	2018			2019 ж. 6 ай		
		14-17	18-23	24-29	14-17	18-23	24-29
1	Ақмола облысы	7,2	12,5	12,6	7,1	5,1	8,9
2	Ақтөбе облысы	6,6	16,9	28,6	0,0	10,8	9,8
3	Алматы облысы	11,3	14,7	13,8	5,0	6,3	6,7
4	Атырау облысы	7,9	13,7	7,7	0,0	3,8	7,5
5	Шығыс Қазақстан облысы	11,0	21,2	26,2	0,0	5,7	11,2
6	Жамбыл облысы	8,2	9,4	24,7	4,1	1,1	7,4

2018 жылы жастар арасында қатерлі ісік ауруының ең көп тіркелген жағдайы саны Алматы (94 жағдай) және Нұр-Сұлтан (77 жағдай) қалаларында тіркелді. Ең аз жағдайлар саны Батыс Қазақстан (16 жағдай) және Атырау (14 жағдай) облыстарында.

2019 жылдың 6 айында жастар арасында қатерлі ісік ауруының ең көп тіркелген жағдай Алматы (36 жағдай) және Нұр-Сұлтан (27 жағдай) қалаларында тіркелді. Ең аз жағдайлар саны - Атырау (6 жағдай), Жамбыл, Қостанай және Солтүстік Қазақстан облыстарында - 9 жағдай.

Жастар арасындағы қатерлі ісік ауруының деңгейіне баға бере отырып, бұл көрсеткіштердің төмендегенін байқауға болады (2.2-сурет).

7	Батыс Қазақстан облысы	0,0	5,2	24,0	4,0	9,0	9,4
8	Қарағанды облысы	12,4	15,0	20,0	4,0	10,1	6,5
9	Қостанай облысы	6,7	16,6	28,7	0,0	7,3	6,3
10	Қызылорда облысы	8,7	21,5	14,5	0,0	11,1	14,7
11	Маңғыстау облысы	3,6	19,1	10,8	10,6	11,7	8,7
12	Павлодар облысы	8,0	28,6	22,3	0,0	12,1	10,5
13	Солтүстік Қазақстан облысы	0,0	19,6	35,5	0,0	11,6	9,9
14	Түркістан облысы	3,9	15,0	16,9	1,0	4,5	7,1
15	Нұр-Сұлтан қаласы	6,4	35,0	38,9	0,0	8,9	14,8
16	Алматы қаласы	19,6	23,2	20,7	2,8	7,3	9,3
17	Шымкент қаласы	4,6	18,5	16,4	8,8	4,2	8,3
Қазақстан Республикасы		8,1	18,0	21,2	2,9	7,2	9,1

Төменде өңірлер бойынша, 2018-2019 жылдарда жастар арасындағы қатерлі ісік ауруының даму көрсеткіштері келтірілген (2.4 кесте).

4-кестеден байқағанымыздай, 2018 жылы аурудың ең жоғары деңгейі Ақтөбе, Шығыс Қазақстан, Қостанай, Павлодар облыстарында, сондай-ақ Нұр-Сұлтан қаласында байқалады. 2019 жылдың бірінші жартысында ұқсас жағдай яғни аурудың үлестері өзгеріссіз қалып отыр. Жалпы алғанда, республика аумағында 24-29 жас аралығындағы жас топтарында аурудың жоғары деңгейі байқалады.

Сонымен қатар, егер де аурудың пайда болуының алдын алса немесе дамудың ерте кезеңдерінде емдесе қатерлі ісік ауруынан болатын өлімді азайтуға болады. Бұл мәселенің кешенді шешімінің бірі - аурудың ерте сатысында анықтауға мүмкіндік беретін скринингтік тексерулермен халықты толығымен қамтуды арттыру болып табылады. Сондай-ақ, қатерлі факторларды дер кезінде алдын алып және алдын-алудың тиісті стратегияларына аса назар аударған жағдайда, қатерлі ісік ауруының 30-50% -ын болдырмауға болады. Сондай-ақ, қатерлі факторларды дер кезінде алдын алып және алдын-алудың тиісті стратегияларына аса назар аударған жағдайда, қатерлі ісік ауруының 30-50% -ын болдырмауға болады.

Психикалық және мінез-құлық ауытқушылықтары

Психикалық денсаулық - денсаулықтың ажырамас бөлігі және маңызды құрамдас бөлігі. ДДСҰ-ның анықтамасы бойынша денсаулық дегеніміз - бұл аурулар мен физикалық кемшіліктердің бол-

мауы ғана емес, физикалық, психикалық және әлеуметтік салауаттылықтың жай-күйі. Психикалық денсаулық дегеніміз - бұл тек психикалық бұзылулар мен мүгедектік формаларының көрсеткіштері ғана емес. Психикалық денсаулық - бұл адамдардың өз қабілеттерін жүзеге асыра алатын, қарапайым өмірлік стресстерге төтеп бере алатын, жемісті жұмыс жасайтын және қоғамға өз үлесін қоса алатын жақсы жағдайлары.

Жасөспірім жас - психикалық әл-ауқат үшін маңызды кезең, себебі, әлеуметтік және эмоционалды әдеттердің дамуы мен бекітуіндегі шешуші кезең. Оларға салауатты ұйқы режимін қалыптастыру, тұрақты физикалық белсенділіктер, қиын жағдайларды жеңу, проблемалар мен тұлға аралық қарым-қатынасты шешу дағдыларын дамыту, эмоционалды ұстамдылық қабілетін дамыту жатады. Жасөспірім кезіндегі күйзелісті жоғарылататын факторларға барынша тәуелсіздікке ұмтылу, құрдастарының үміттерін қанағаттандыру және жыныстық сәйкестікті іздеу кіреді. Бұқаралық ақпарат құралдары мен гендерлік нормалардың әсері жасөспірімнің өмір сүріп жатқан шындық пен оның болашақ туралы ұмтылыстары немесе идеялары арасындағы сәйкессіздікті оның психикалық қалыптасуын қиындата түсуі мүмкін. Жасөспірімнің психикалық денсаулығына маңызды басқа да факторлар бар - бұл үй жағдайындағы өмір сапасы және құрдастарымен қарым-қатынас болып табылады. Психикалық денсаулығына тәуелді қауіп қатер болып танылған - зорлық-зомбылық (оның ішінде ата-анасының қаталдығы мен құрдастарының қорлауы) және әлеуметтік-экономикалық проблемалар болып табылады.

Кейбір жасөспірімдердің өмір сүру жағдайларына, стигмаға, дискриминацияға немесе сапалы медициналық көмек пен қызметтерге қол жетімділіктің болмауына байланысты олардың психикалық денсаулықтарына төнетін қауіп-қатер жоғары. Өз кезегінде, психикалық денсаулығына байланысты проблемалары бар жасөспірімдер әлеуметтік оқшаулау, кемсітушілік, стигма (көмек сұрауға дайын болуын шектеу), оқудағы қиындықтар, ауыр мінез-құлық, денсаулықты қорғау және адам құқығын бұзу сияқты құбылыстарға өте осал келеді⁵.

2018 жылдың соңында Қазақстан Республикасында 15 пен 29 жас аралығындағы 42 458 адам психиатриялық диспансерлерде есепте тұрған. 2019 жылдың 6 айында бұл көрсеткіш 41,600 адамға дейін төмендеді. Қазіргі уақытта психикалық ауруға шалдыққан жастардың ең көп саны Түркістан (5420 адам), Қарағанды (4900 адам), Алматы (3820 адам), Шығыс Қазақстан (3 455 адам) және Қостанай (3). 431 адам облыстарында. Ең аз - Маңғыстау (1 348 адам), Батыс Қазақстан (1 237 адам) және Солтүстік Қазақстан (1 211 адам) облыстары.

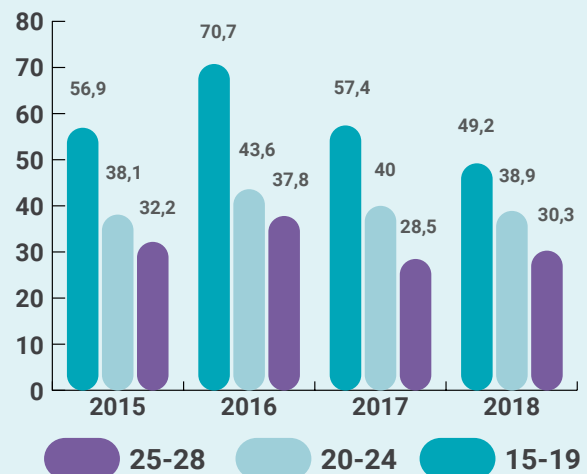
2018 жылы Қазақстан Республикасында жастар арасында психикалық және мінез-құлық бұзылыстарының бірінші рет тіркелуі 1400 қамтыды. Бірінші рет ең жоғары көрсеткіш Түркістан (240 жағдай) (Шымкент қаласымен бірге), Қарағанды (172 жағдай) және Ақтөбе (144 жағдай) тіркелді. Ең аз саны - Солтүстік Қазақстан (34 жағдай), Батыс Қазақстан (24 жағдай) және Атырау (11 жағдай) облыстарында.

2019 жылдың маусым айының соңында жастар арасында психикалық бұзылулар мен мінез-құлық бұзылыстарының жалпы саны 716 тіркелді. Ең көп жағдай Павлодар (77 жағдай), Түркістан (74 жағдай), Қостанай (69 жағдай) және

Ақтөбе (69 жағдай) облыстарында тіркелді. Ең аз жағдай, 2018 жылғыдай, Солтүстік Қазақстан (16 жағдай) және Атырау (8 жағдай) облыстарында.

Жалпы, 2016 жылы, жастар арасында психикалық бұзылулар мен мінез-құлық ауытқушылықтарының төмендеуі байқалады (2.3-сурет).

2.3-сурет 2015-2018 жылдардағы жастар арасындағы психикалық бұзылулар мен мінез-құлық бұзылыстары (100 мың тұрғынға шаққанда)

Өңірлер бойынша ауру деңгейіне келетін болсақ, Ақтөбе, Қостанай және Павлодар облыстарында аурудың едәуір жоғары деңгейі байқалады (2.5-кесте). Психикалық және мінез-құлық бұзылуларының төмен деңгейі Атырау облысы мен Алматы қаласына тән.

Атырау облысы мен Алматы қаласында аурудың төмен деңгейінің тіркелуі аурудың төмен анықталуымен байланысты емес, аурудың дамуын алдын-алудың жақсы жолға қойылған тетіктерімен байланысты деп болжауға болады.

2.5-кесте 2018-2019 жж. Жастар арасындағы психикалық бұзылулар мен мінез-құлық бұзылыстарының аймақ бойынша таралуы (100 мың тұрғынға шаққанда)

№	Аймақтар	2018			2019 ж. 6 ай		
		15-19	20-24	25-28	15-19	20-24	25-28
1	Ақмола облысы	54,7	37,8	40,9	22,6	23,2	2,3
2	Ақтөбе облысы	105,8	105,2	46,4	36,1	57,8	33,7
3	Алматы облысы	29,7	17,2	30,0	18,4	10,7	12,0
4	Атырау облысы	7,4	18,7	0,0	5,2	12,7	2,4

⁵ ДДСҰ-ның психикалық денсаулығы туралы жасөспірімдерге арналған ақпараттық бюллетень (<https://www.who.int/kz/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>).

5	Шығыс Қазақстан облысы	60,5	37,7	44,5	43,9	21,9	14,5
6	Жамбыл облысы	26,5	26,4	24,6	12,2	7,5	17,1
7	Батыс Қазақстан облысы	10,6	25,6	20,9	22,9	24,4	9,6
8	Қарағанды облысы	93,4	68,4	42,7	22,1	26,3	10,6
9	Қостанай облысы	153,0	58,8	33,4	97,5	30,3	14,2
10	Қызылорда облысы	26,9	66,1	45,8	28,9	33,8	30,6
11	Маңғыстау облысы	31,5	36,7	33,8	18,9	23,9	11,0
12	Павлодар облысы	98,9	95,6	52,8	99,8	47,2	34,1
13	Солтүстік Қазақстан облысы	55,3	26,9	24,0	28,4	16,1	6,4
14	Түркістан облысы	43,1	49,1	35,9	17,6	23,5	19,5
15	Нұр- Сұлтан қаласы	36,9	29,6	23,5	20,8	23,4	16,6
16	Алматы қаласы	12,7	12,0	5,4	6,9	8,2	6,6
17	Шымкент қаласы	-	-	-	7,4	13,1	10,3
Қазақстан Республикасы		49,2	38,9	30,3	25,3	21,3	14,5

Сонымен жастардың психикалық денсаулығын нығайту шаралары, балалардың денсаулығы мен тамақтануы тұрғысынан қажеттіліктеріне жауап беретін тұрақты ортаны құру қауіп-қатерден қорғауды және жауаптылық қағидаттары бойынша ертерек білім алу және басқалармен қарым-қатынас жасауды жауаптылық, эмоционалды қолдау қағидаттарына негіздей отырып, білімге қол жетімділікті жақсарту, стресстің алдын-алу бағдарламаларын, өмір сүру жағдайын жақсарту, алкогольге қол жетімділікті шектеу қорғаныс факторларын нығайту жолдарын жүзеге асыру барысында қамтамасыз етуге болады. Психикалық денсаулықты және әл-ауқатты жақсарту болашақ жастарды ортаға бейімделуін қалыптастыруға көмектеседі, сонымен қатар қиын жағдайларды немесе қолайсыз факторларды сәтті жеңуге мүмкіндік береді.

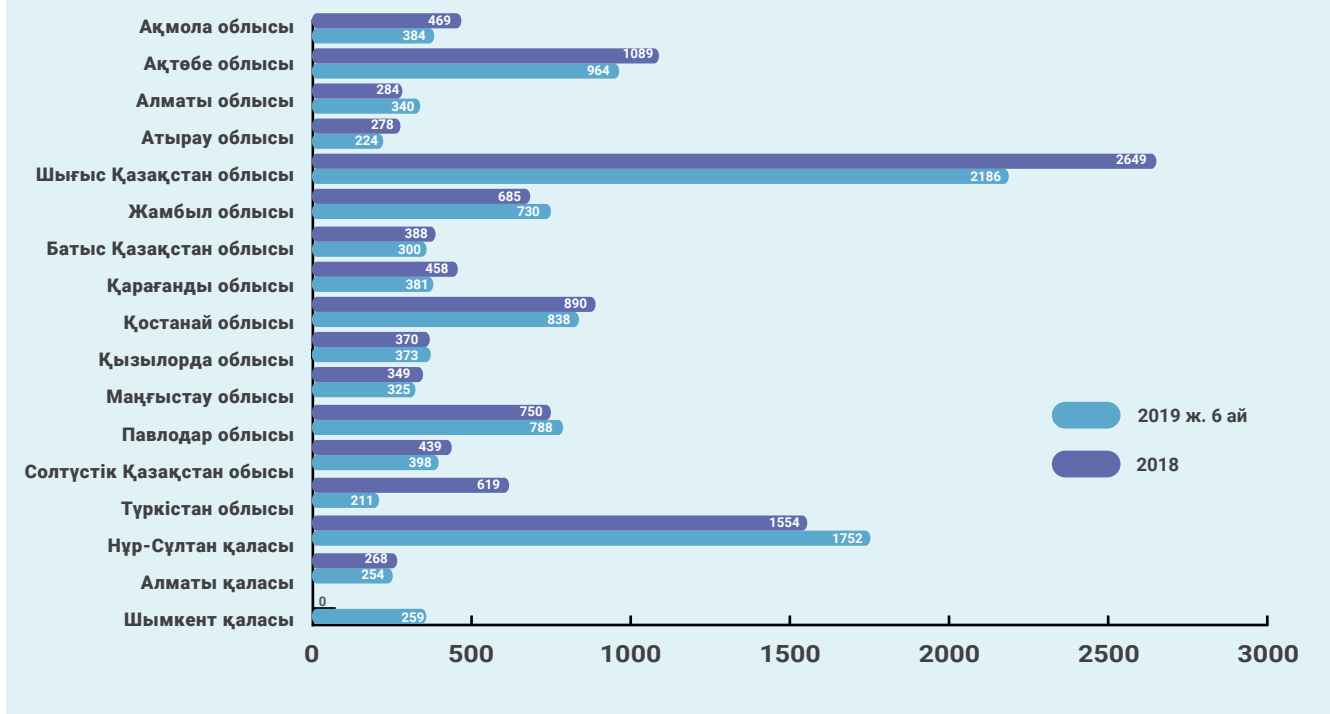
Психоактивті заттарды қолдану

ДДСҰ мәліметтері бойынша алкогольді зиянды заттармен қолдану салдарынан жыл сайын 2,5 миллион адамның өліміне алып келіп соқтырса, 15-29 жас аралығында 320 000 жас өспірімдер алкогольге байланысты себептерден қайтыс болады, бұл осы жас тобындағы барлық өлімнің 9% құрайды.

2019 жылдың маусым айының соңында 15 пен 29 жас аралығындағы 10 894 жасөспірімдер Қазақстан Республикасының наркологиялық диспансерлерінде тіркеуде тұрған. 2018 жылмен салыстырғанда бұл көрсеткіш 645 адамға азайды. Облыстар бойынша 6 ай ішінде белсенді заттарды қолдану салдарынан психикалық және мінез-құлық бұзылыстары бар жастар санының төмендеуі Нұр-Сұлтан қаласы мен (+198 адам), Жамбыл (+65 адам), Алматы (+56 адам), Павлодар (+38 адам) және Қызылорда (+3 адам) осы облыстарды қоспағанда, барлық өңірлерде байқалды (2.4-сурет).

Осылайша, қазіргі уақытта белсенді заттарды қолдану нәтижесінде тіркелген жастардың ең көп саны Шығыс Қазақстан облысында (2186 адам) және Нұр-Сұлтан қаласында (1752 адам) тіркелген. Жастар арасындағы нашақорлықтың таралу деңгейіне әсер ететін себептер қатарында сауда да жаңа дәрі-дәрмектер пайда болу және олардың жиынтығы, есірткіні сату үлгісінің өзгеруі, сондай-ақ есірткіні тұтынушыларды анықтау деңгейінің жоғарылауы себеп болуы мүмкін.

2.4-сурет Өңірлер бойынша 2018-2019 жылдары наркологиялық диспансерде тіркеуде тұрған жастардың (15-29 жас) саны

Адамның иммун тапшылығы вирусы

Әлемде күн сайын 10 мен 19 жас аралығындағы 700-ге жуық жасөспірімдер АИТВ-ны әр екі минут сайын жұқтырады. ЮНИСЕФ дайындаған есеп бойынша, 2030 жылға қарай 0-ден 10 жасқа дейінгі балалар арасында АИТВ жұқпаларының саны екі есе азаяды, ал 10 жастан 19 жасқа дейінгі

жасөспірімдер арасында жаңа тіркелген инфекциялар тек 29% -ға азаяды⁶.

Қазақстан Республикасында 2018 жылы жастар арасында (14-28 жас) АИТВ індетін жұқтырудың 520 жаңа жағдайы тіркелді. 2019 жылдың 6 айында бұл көрсеткіш 327 жағдайды құрады (2.6-кесте).

2.6-кесте 2015-2019 жылдардағы жастар арасында бірінші рет тіркелген АИТВ диагнозы

Жасы	2015		2016		2017		2018		2019	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
14-17	8	1,5	10	1,7	8	1,4	10	1,9	7	2,1
18-23	157	29,3	166	28,2	176	30,2	166	31,9	101	30,9
24-28	370	69,2	412	70,1	399	68,4	344	66,2	219	67,0
Всего:	535	100	588	100	583	100	520	100	327	100

14 пен 17 жас аралығындағы жасөспірімдер 14-28 жас аралығындағы жалпы тіркелген жағдайлардың ішінен 2% құрайды, ал бірінші рет диагноз қойылған жағдайлардың 60% -дан астамы 24-28 жас топтарының үлесіне тиесілі.

2.7 кестеден байқағанымыздай, 2018-2019 жылдары өңірлер бойынша жастар арасында АИТВ жұқтырудың ең көп саны Қарағанды және Шығыс Қазақстан облыстарында, сондай-ақ Алматы және Нұр-Сұлтан қалаларында тіркелді. Ең аз жағдай Маңғыстау, Қызылорда және Батыс Қазақстан облыстарында тіркелді.

⁶ ЮНИСЕФ «Балалар, АИТВ және ЖИТС: әлем бүгін және 2030 жылы», 2018 ж.

2.7-кесте Өңірлер бойынша 2018-2019 жылдары жастар арасында бірінші рет тіркелген АИТВ диагнозы (абс.)

№	Аймақ	2018	2019 ж. 6 ай
1	Ақмола облысы	13	10
2	Ақтөбе облысы	18	3
3	Алматы облысы	47	23
4	Атырау облысы	6	10
5	Шығыс Қазақстан облысы	43	40
6	Жамбыл облысы	10	9
7	Батыс Қазақстан облысы	5	5
8	Қарағанды облысы	79	45
9	Қостанай облысы	32	26
10	Қызылорда облысы	7	5
11	Маңғыстау облысы	8	5
12	Павлодар облысы	36	18
13	Солтүстік Қазақстан облысы	30	16
14	Түркістан облысы	15	11
15	Нұр-Сұлтан қаласы	53	24
16	Алматы қаласы	95	58
17	Шымкент қаласы	23	19
Қазақстан Республикасы		қаласы	327

Алдын алу және емдеу стратегиясын әзірлеу кезінде АИТВ-инфекциясы адамды өмірлік болашағынан айырмайды. Дәрігерлердің барлық нұсқауларын қатаң сақтай отырып, жақсы тамақтану, жақындарынан психологиялық қолдау алу, сонымен бірге АИТВ-жұқпасын жұқтырғандар барлық басқа жастар сияқты, болашақта жұмыс істей алады, отбасында құруға мүмкіндіктері бар.

Қазіргі заманғы медицинаның жетістіктері АИТВ-жұқпасы бар адамдардың өмір сүру ұзақтығын, АИТВ жұқтырмаған адамдардың орташа өмір сүру ұзақтығымен бірдей өмір сүруге мүмкіндік туғызады.

БАЛА ТУУ ЖӘНЕ ТҮСІК

Халықтың репродуктивті денсаулығын сақтау мемлекеттің маңызды мәселелерінің бірі, өйткені ол болашақ ұрпақтың денсаулығын, ұлттың генофондын сақтауға, қоғамның прогрессивті дамуына

тікелей байланысты.

Жасөспірім - бұл жыныстық даму аяқталған, гормоналды күй қалыптасатын, жас кезіндегі максимализм басым болатын және балалардың психологиялық процестері ересектерге тән мінез-құлықтармен алмастырылатын жас. Әдетте, жасөспірімдер өз денсаулығына аса мұқият қарамайды және өздерінің салауатты өмір салтын қалыптастыруға ынталары жоқ. ДДСҰ мәліметтері бойынша жүктілікке, түсік жасатуға және босануға байланысты себептерден болатын өлім-жітім әсіресе жасөспірімдерде жоғары екенін көреміз. Түсік жасатудан қайтыс болған әйелдердің 9-10%-ы кәмелетке толмағандарды қамтиды.

2018 жылы 15-29 жас аралығындағы әйелдерде- 256115 туылу тіркелді, 2019 жылдың 6 айында бұл көрсеткіш 116 561 қамтыды. Өңірлер бойынша талдау жүргізгенімізде, Шымкент қаласында осы санаттағы туылғандар саны (1,98%) өскенін және

Шығыс Қазақстан облысы (4,3% -ға) және Алматы қаласы (1,71% -ға) төмендегенін көреміз. 2015-2019 жж. 15-29 жас аралығындағы әйелдердің туу

санының жалпы динамикасы 2.8 кестеде келтірілген.

2.8-кесте 2015-2019 жылдардағы жастар арасындағы туу саны

№	Жасы	2015		2016		2017		2018		2019 ж. 6 ай	
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
1	15-18	4 671	1,89	4 226	1,73	3 443	1,42	3 461	1,35	2 691	2,31
2	19-29	242 068	98,11	239 557	98,27	239 029	98,58	252 654	98,65	113 870	97,69
Барлығы:		246 739	100	243 783	100	242 472	100	256 115	100	116 561	100

2019 жылы 15-18 жас (15-29 жас аралығындағы әйелдердің 2,31%) аралығындағы босанған әйелдер санында 2018 жылмен салыстырғанда шамалы өсуі байқалады (1,35%). 2017 жылы бұл көрсеткіш 1,41%, 2016 жылы - 1,73%, 2015 жылы - 1,89% құрады. Өңірлер бойынша 15-18 жасқа толған қыздар санының өсуі (2019 жылды 2018

жылмен салыстырғанда) Шымкент қаласында (3,54%), Павлодарда (1,85% -ға), Ақтөбеде (1,76% -ға) және Батыс Қазақстан (1,71% -ға) облыстарында байқалады. Көрсеткіштердің төмендеуі Алматы (7,88%) және Шығыс Қазақстан (3,87%) облыстарында байқалады.

2.9-кесте 2015-2019 жылдары 15-18 жаста босанған қыздар санының өңірлер бойынша арақатынасы (%)

№	Аймақтар	2015	2016	2017	2018	2019 ж. 6 ай
1	Ақмола облысы	3,68	1,79	2,82	2,86	4,16
2	Ақтөбе облысы	1,79	1,00	1,16	1,36	3,12
3	Алматы облысы	7,64	11,98	19,52	19,88	12
4	Атырау облысы	2,95	3,00	3,92	3,26	4,38
5	Шығыс Қазақстан облысы	3,14	3,24	5,84	8,67	4,79
6	Жамбыл облысы	4,93	6,81	0,06	8,87	9,18
7	Батыс Қазақстан облысы	1,55	1,21	1,28	1,3	3,01
8	Қарағанды облысы	7,23	7,21	6,8	6,3	6,99
9	Қостанай облысы	6,33	4,52	5,14	4,33	4,12
10	Қызылорда облысы	1,87	14,95	7,12	4,13	2,9
11	Маңғыстау облысы	4,97	4,31	3,72	3,73	6,06
12	Павлодар облысы	1,96	2,83	1,77	1,53	3,38
13	Солтүстік Қазақстан облысы	4,09	2,33	1,95	4,22	2,75
14	Түркістан облысы	41,98	28,36	24,48	16,41	17,54
15	Нұр-Сұлтан қаласы	2,84	2,02	9,41	5,66	3,23
16	Алматы қаласы	3,08	4,43	5,02	5,49	6,84
17	Шымкент қаласы	-	-	-	1,99	5,54
Қазақстан Республикасы		100	100	100	100	100

Тұтастай алғанда, 2.9-кестеден байқағанымыздай, 15-18 жас аралығындағы босанған қыздар санының ел бойынша жоғары пайызы Алматы, Жамбыл, Қарағанды және Түркістан облыстарында байқалады.

Айта кету керек, жасөспірімдердегі жүктілік жасына қарай денсаулыққа үлкен қауіп туғызады (бұл әсіресе 13-16 жастағы қыз балалар үшін маңызды). Мұндай жүктілік, жүктілікті көтере алмау ағымына әсер етеді, өйткені ерте жастағы жүктілік, бала туу жасындағы әйелдерге қарағанда оларда жүктілікті көтере алмау қауіпі 2,5 есе жоғары. Олар да көбінесе плацентарлық жеткіліксіздік, түсік түсіру қаупі, токсикоз және анемия және жасөспірімдердің босану кезінде аналар өлімінің жоғарылауы байқалады. Алайда, ерте босану кәмілетке толмаған аналардың денсаулығына ғана емес, сонымен қатар олардың балаларына да кері әсерін тигізеді. Мұндай балалар көбінесе әлсіз және әртүрлі патологиялармен дүниеге келеді.

Жасанды түсік жасау репродуктивті денсаулықты сақтаудың маңызды мәселесі болып табылады, себебі бұл процедура фертильді денсаулыққа және өмір сапасына өмір бақи әсерін тигізіп өтеді. Аборт әсіресе жасөспірім қыздар үшін қолай-

сыз, себебі олардың денсаулықтарына ауыр асқынудан басқа көптеген моральдық, әлеуметтік және психологиялық проблемалар тудырады.

Өз кезегінде өзгерген әлеуметтік жағдайлар жыныстық мінез-құлықтың және жасөспірімдер мен жастар арасындағы қарым-қатынастың өзгеруімен қатар өз кезегінде урбанизация қарқынын тездетуге; ерте жыныстық қатынасқа түсуге, өте кеш некеге тұру факттеріне соқтырады. Өсіп келе жатқан жастарымыз ерте жаста жыныстық қатынастарға түседі және барлық кезде жүктіліктен немесе инфекциядан сақтанбайды⁷.

2019 жылдың 6 айында 29 жасқа дейінгі жастарға 16 623 түсік жасалды (кесте 2.10). 2.10-кестеден байқағанымыздай, 2015 жылдан бастап жасөспірімдер арасында жасанды түсік жасатулар санының біртіндеп төмендеуі байқалады. Сонымен, 2015 жылы бұл көрсеткіш 46 476 жағдай болса, 2018 жылы 8 803-ке азайып, 37 673 жағдай болды. Туу көрсеткіштерінен айырмашылығы, 18 жасқа дейінгі жасанды түсік жасатқан қыздардың үлесі өзгерген жоқ проценттік қатынасы шамамен 4% құрады. Осы жас санатындағы түсіктердің көп бөлігі (96%) 19-29 жас аралығындағыларға тиесілі.

2.10-кесте 2015-2019 жж. жастар арасындағы жасанды түсіктердің саны

№	Жасы	2015		2016		2017		2018		2019 ж. 6 ай	
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
1	15 дейін	27	0,06	16	0,04	19	0,05	27	0,07	13	0,08
2	15-18	1 069	2,30	1 421	3,27	1 286	3,19	1 237	3,28	527	3,17
3	19-29	45 380	97,64	42 078	96,70	38 968	96,76	36 409	96,64	16 083	96,75
Барлығы:		46 476	100	43 515	100	40 273	100	37 673	100	16 623	100

Жасалған түсіктердің пайыздық арақатынасын ескере отырып, бұл көрсеткіш аймақтар бойынша талдағанымызда Алматы, Шығыс Қазақстан, Жамбыл, Қарағанды және Түркістан об-

лыстарында, сондай-ақ Нұр-Сұлтан және Алматы қалаларында жоғары екенін байқауға болады (2.11 кесте).

2.11-кесте Өңірлер бойынша 2018-2019 жж. жастар арасындағы жасанды түсік жасатқандар санының арақатынасы (%)

№	Аймақ	2015	2016	2017	2018	2019 ж. 6 ай
1	Ақмола облысы	4,46	3,03	4,02	4,03	4,03
2	Ақтөбе облысы	3,52	2,87	4,04	3,85	3,72

⁷ В.С. Турдалиева Г.Е. Айымбетова, М.А. Рамазанова Жасөспірімдер мен жастар арасындағы ерте жүктілік және түсік түсіру мәселелері // ҚазҰМУ Хабаршысы, № 2 (4) - 2014 - С. 1-4.

3	Алматы облысы	6,13	6,73	7,6	7,83	8,67
4	Атырау облысы	2,33	2,33	2,94	2,81	3,22
5	Шығыс Қазақстан облысы	9,8	8,56	8,07	7,89	8,01
6	Жамбыл облысы	6,38	6,18	6,46	6,41	6,82
7	Батыс Қазақстан облысы	3,34	3,34	3,6	3,57	3,93
8	Қарағанды облысы	10,76	9,43	10,04	10,19	8,34
9	Қостанай облысы	7,64	7,7	5,6	5,4	5,32
10	Қызылорда облысы	2,53	3,11	3,01	2,85	3,31
11	Маңғыстау облысы	3,21	3,96	3,32	5,16	3,93
12	Павлодар облысы	5,89	5,77	5,32	5,21	5,58
13	Солтүстік Қазақстан облысы	4,67	4,22	4,19	4,17	4,14
14	Түркістан облысы	11,21	12,02	11,84	8,8	10,32
15	Нұр-Сұлтан қаласы	7	8,61	9,46	8,52	8,67
16	Алматы қаласы	11,12	12,14	10,48	10,64	8,84
17	Шымкент қаласы	-	-	-	2,66	3,13
Қазақстан Республикасы		100	100	100	100	100

2018 жылдан бастап 2019 жылдың шілдесіне дейінгі аралықта Алматы және Түркістан (Шымкент қалаларымен бірге) облыстарында түсік жасатқандар санының шамалы өсуі байқалды, Қарағанды облысы мен Алматы қаласында айтарлықтай төмендеу байқалады.

Қазақстан Республикасының Үкіметі әлеуметтік мәні бар аурулардың алдын алуға және емделуіне бағытталған бірқатар іс-шараларды жүзеге асыруда, елімізде бірқатар профилактикалық бағдарламалар бар, әлеуметтік маңызы бар ауруларды емдеу медициналық көмектің кепілдендірілген көлемі аясында жүзеге асырылады. Тұрақты түрде сырқатты анықтау және таралу көрсеткіштеріне үнемі мониторингтар жүргізіледі.

Сонымен, Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған «Денсаулық» мемлекеттік бағдарламасында мақсатты индикаторлар бар, оларға қол жеткізу туберкулез бен АИТВ-мен қатерлі ісік ауруларынан болатын өлімді азайтуға мүм-

кіндік береді⁸.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 31 мамырдағы №597 қаулысымен Қазақстан Республикасында туберкулезге қарсы күрестің 2014-2020 жылдарға арналған кешенді жоспары бекітілді, оған сәйкес облыстардың, сондай-ақ Нұр-Сұлтан және Алматы қалаларының әкімдіктері ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің қолдауымен балалар мен жасөспірімдердегі туберкулез диагнозын ерте емдеудің жаңа әдістері енгізіледі⁹.

Қатерлі ісік ауруы жалпы ұлттық стратегия сипатына ие болды. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 10 қаңтардағы Қазақстан халқына жолдауында «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» қазіргі заманғы денсаулық сақтау жүйесін дамытуда профилактикалық бағыттың басымдығы және тиімді емес қымбат клиникалық зерттеу саясатынан алшақ диагностиканы қолдану, сон-

⁸ «Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған «Денсаулық» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 15 қазандағы № 634 қаулысы

⁹ «Қазақстан Республикасында туберкулезбен күресудің 2014-2020 жылдарға арналған кешенді жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 31 мамырдағы № 597 қаулысы

дай-ақ амбулаториялық емдеуді қолданып негізгі созылмалы ауруларды басқаруға көшу болып табылатыны айтылды. Осы мәселелерді шешу үшін Қазақстан Республикасында қатерлі ісік ауруын бақылаудың 2018-2022 жылдарға арналған кешенді жоспары жасалды. Кешенді жоспардың мақсаты қатерлі ісік ауруларының ауыртпалығын азайту болып табылады, ал негізгі міндеттер - қатерлі факторлардың алдын-алу және басқару, қатерлі ісік ауруын ерте диагностикалау, онкологиялық көмектің интеграцияланған моделін енгізу, онкологиялық көмекті цифрландыруды, адами ресурстар мен ғылымды дамыту¹⁰.

2016-2019 жылдарға арналған «Денсаулық» мемлекеттік бағдарламасын және ДДСҰ / ЮНЭЙДС «90-90-90» стратегиясын іске асыру мақсатында Республикалық ЖИТС-ның алдын алу және оған қарсы күрес орталығы (қазіргі уақытта Қазақ дерматология және инфекциялық аурулар ғылыми орталығы) 2017-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасындағы АИТВ алдын алу туралы Жол картасын әзірледі. Қызметтің басымдықтары АИТВ-жұқпасының алдын-алу және ерте анықтау, АИТВ-мен өмір сүретін адамдарға тиімді медициналық

көмек көрсету, сондай-ақ үкіметтік емес ұйымдарда АИТВ-ға жедел тестілеудің халықаралық тәжірибесін енгізу болып табылады.¹¹

Жасөспірімдер мен жастарға кешенді медициналық - психоәлеуметтік қызметтер көрсететін Жастар денсаулық орталықтарының (бұдан әрі - ЖДО) жұмысын жеке атап өткен жөн. 2019 жылдың бірінші жартыжылдығындағы деректерге сәйкес республикада 117 Жастар денсаулық орталығы 526+ жұмыс істейді¹². Тек бір өңірде – Солтүстік Қазақстан облысында жастар денсаулық орталығы жоқ. 2019 жылдың 1 жартыжылдығында ЖДО мамандарына жүгінген жасөспірімдер мен жастардың жалпы саны 247 318 адамды құрады, бұл 2018 жылдың 1 – жартыжылдығымен салыстырғанда 50,6% – ға артық (125 221), 11-14 жас – 38 486 (мамандарға өтініш білдіргендердің – 15,6%), 15-18 жас – 74 607 (30,2%), 19-24 жас – 52 297 (21,1%), 25 жас және одан жоғары – 81 928 (33,1%), оның ішінде ер адамдар - 99 786 (40,3%). Бұл 2018 жылдың 1 жартыжылдығымен (53 150) салыстырғанда 53,3%-ға артық, әйел жынысы – 14732 (59,7%); 2018 жылдың 1 жартыжылдығымен (72 071) салыстырғанда 48,9% артық.

2.12-кесте Аймақтар бойынша Жастар денсаулық орталықтары, 2019 жылдың 6 айы

№	Өңірлер	саны
1	Ақмола облысы	1
2	Ақтөбе облысы	14
3	Алматы облысы	9
4	Атырау облысы	11
5	Шығыс Қазақстан облысы	6
6	Жамбыл облысы	14
7	Батыс Қазақстан облысы	4
8	Қарағанды облысы	9
9	Қостанай облысы	4
10	Қызылорда облысы	8
11	Маңғыстау облысы	6
12	Павлодар облысы	7
13	Солтүстік Қазақстан облысы	-

¹⁰ Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 29 маусымдағы № 395 «Қазақстан Республикасында 2018-2022 жылдарға арналған қатерлі ісікпен күрестің кешенді жоспарын бекіту туралы» қаулысы.

¹¹ Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің «ЖИТС-тің алдын алу және бақылау жөніндегі республикалық орталығы» шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорнының 2017-2021 жылдарға арналған даму стратегиясы

¹² Жастар денсаулық сақтау орталықтарының қызметі туралы, <https://hls.kz>

14	Түркістан облысы	1
15	Нұр-Сұлтан қаласы	11
16	Алматы қаласы	11
17	Шымкент қаласы	1
Барлығы		117

Дереккөз: ҚР ДСМ Қоғамдық денсаулық сақтау ұлттық орталығы

Жастар жылын өткізу аясында Қазақстан Республикасының Үкіметі Жастар жылын өткізу бойынша сәйкесінше жол картасын бекітті. Жол картасының шеңберінде жасөспірімдер мен жастар арасында репродуктивті денсаулық негіздерін жылжыту мақсатында, сондай-ақ денсаулыққа қатысты сауаттылықты көтеру үшін UyatEmes.kz ағартушылық сайты іске қосылды.

Салауатты өмір салты, ауырулардың алдын алу, дене шынықтыру, оңтайлы тамақтану мәселелері бойынша халықтың біліктілігін жоғарлатуға бағытталған 16 видеороликтер әзірленді. Бұл роликтер Youtube-ты «Дені сау ұлт – мықты мемлекет» арнасында ұсынылған.

Елімізде ДДСҰ-ның «Салауатты университеттер» және «Денсаулықты нығайтуға бағытталған мектептер» жобалары жүзеге асырылуда. Осы жобалардың аясында білім беру ұйымдарындағы оқушылардың денсаулығын қорғау және нығайту, алкогольді, темекі шегуді болдырмау, зиянды емес тағамдарды тұтыну, салауатты диеталардың болуын қамтамасыз ету және жастарды салауатты өмір салтын ұстану үшін бағытталған шараларды жүзеге асыру.

Сонымен, жоғарыда келтірілген ақпараттан мынаны көруге болады:

1. Ақтөбе, Атырау, Қызылорда және Маңғыстау облыстарында өкпе туберкулезімен ауыратын жастардың салыстырмалы түрде жоғары деңгейі сақталуда.

2. 2015 жылдан бастап жастар арасында бірінші рет диагноз қойылған қатерлі ісік аурулары саны азайды.

3. Ақтөбе, Қостанай және Павлодар облыстарында психикалық бұзылулар мен мінез-құлық бұзылыстарының жоғары деңгейінің сақталуы байқалады.

4. Белсенді заттарды қолдану нәтижесінде тіркелген жастардың ең көп саны Шығыс Қазақстан облысында.

5. 2018-2019 жылдары жастар арасында АИТВ жұқтырудың ең көп саны Қарағанды және Шығыс Қазақстан облыстарында, сондай-ақ Алматы және Нұр-Сұлтан қалаларында тіркелді

6. 2018 жылдан бастап 2019 жылдың шілдесіне дейінгі аралықта Алматы және Түркістан облы-

старында 29 жасқа дейінгілер арасында жасанды түсіктер санының шамалы өсуі байқалды, ал Қарағанды облысы мен Алматы қаласында айтарлықтай төмендеу байқалды.

ҰСЫНЫСТАР

1. Өкпе туберкулезін анықтауға бағытталған скринингтік бағдарламаларды күшейту, сонымен қатар жастар арасында өкпе туберкулезінің алдын алу әдістерінің тиімділігін арттыру ұсынылады әсіресе, Атырау облысында.

2. Құзыретті орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар қатерлі ісік ауруының факторлары туралы ақпараттандыра отырып, жастардың салауатты өмір салтын ұстануын және дұрыс тамақтану, физикалық белсенділікті арттыру, темекі шегуді, алкогольді тұтынудан бастарту және т.б ұсыныстар бойынша шаралар әзірлеу.

3. Клиникалық-эпидемиологиялық көріністі, әлеуметтік-экономикалық факторлардың әсерін, жастардың бейімделу қабілеттерін, әсіресе, Ақтөбе, Қостанай және Павлодар облыстарын талдау негізінде жасөспірімдерде психикалық ауытқулардың алдын алу және оңалту бойынша кешенді бағдарламаларды күшейту ұсынылады

4. АИТВ-ны жұқтыруды төмендетудің маңызды шарттарының бірі - АИТВ-ның жұқтыру жолдары мен оның алдын-алу стратегиялары туралы нақты білу. Осыған байланысты жастарға АИТВ-ның жұқтыру жолдары, алдын-алу және оның белгілері туралы ақпарат беретін тетіктерді енгізу ұсынылады. Халықаралық тәжірибеге сәйкес, ең белсенді әдістердің бірі ҮЕҰ-ның жастармен тығыз байланыста жұмыс істеуі.

5. Жастар арасында бала туу, оның денсаулығын қорғауға және түсік санын азайтуға бағытталған ведомствоаралық ынтымақтастықты күшейту ұсынылады. Сондықтан денсаулық сақтау ұйымдарын, оқу орындарын, жастар денсаулық орталықтарын, үкіметтік емес ұйымдарды және халықаралық ұйымдарды тарта отырып, жастардың репродуктивті денсаулық, контрацепция, жыныстық жолмен берілетін инфекциялар туралы хабардарлығын арттыру және жастардың жалпы мәдениетін арттыру қажет.

2.2 ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫ МЕН СПОРТТЫҚ САУЫҚТЫРУ ЖҰМЫСТАРЫ.

Спорт жан-жақты әлеуметтік құбылыс ретінде адамды еңбекке даярлауда, қоғамның рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруда, халықаралық қатынастарды нығайту және кеңейтуде, сонымен қатар этикалық және эстетикалық тәрбиенің маңызды құралдарының бірі болып табылады. Бұл адамның денсаулығы мен еңбекке қабілеттілігін нығайту мен сақтаудың ең қол жетімді әдістерінің бірі болып саналады ¹³.

Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған «Денсаулық» мемлекеттік бағдарламасында көрсетілген көрсеткіштерге сәйкес, 2019 жылға қарай дене шынықтырумен және спортпен шұғылданатын азаматтар саны 30%-ды қамту керек, ал арнайы спорттық мектеп базасында спортпен шұғылданатын балалар мен жасөспірімдер саны 15,7%-ға жету керек¹⁴. Осы бағдарламаны жүзеге асыру барысында салауатты өмір салтын ұстанатын, дұрыс тамақтанатын, спортпен шұғыл-

данатын адамдардың санын көбейтуге аса назар аударылады. Ал салауатты ұлт үшін жағдай жасау өмір сүру ұзақтығын арттырады, медициналық көмекке кететін шығындарды азайтады, өмір сапасы мен еңбек өнімділігінің деңгейіне қанағаттануды арттырады.

Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігінің мәліметі бойынша, 2019 жылдың маусым айының соңында Қазақстанда дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысатындар саны 5 558 042 адамды құрады. Бұл 2018 жылмен салыстырғанда 82 мыңға көп. Дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысатын адамдар санының ең көп өсуі Алматы (15 167 адамға) және Түркістан облыстарында (12 221 адамға), сондай-ақ Нұр-Сұлтан қаласында (11 699 адамға) байқалады. Дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысатындар санының ең аз өсуі Шығыс Қазақстан (162 адамға), Солтүстік Қазақстан (146 адамға) және Ақмола облыстарында байқалады (санның өсуі байқалмайды). Қазақстан Республикасында дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысатын адамдардың жалпы саны 2.13 кестеде келтірілген.

2.13-кесте 2018 және 2019 жылдары Қазақстан Республикасында дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысатын адамдардың жалпы саны

№	Өңірлер	2018	2019 ж. 6 ай
1	Ақмола облысы	213 886	213 886
2	Ақтөбе облысы	272 331	272 631
3	Алматы облысы	595 893	611 060
4	Атырау облысы	199 550	205 168
5	Шығыс Қазақстан облысы	425 333	425 495
6	Жамбыл облысы	327 375	335 237
7	Батыс Қазақстан облысы	190 639	193 270
8	Қарағанды облысы	415 158	416 663
9	Қостанай облысы	274 579	275 248
10	Қызылорда облысы	224 382	231 613
11	Маңғыстау облысы	224 757	227 091
12	Павлодар облысы	230 379	230628
13	Солтүстік Қазақстан облысы	173 472	173 618

¹³ Баркалов Н. Н. Дене шынықтыру Ресейдің ИМ ЖОО курсанттарының бос уақытын ұйымдастырудың маңызды факторы / Баркалов С. Н. // Күш құрылымдары үшін оқыту: заманауи бағыттар мен білім беру технологиялары: Бүкілресейлік ғылыми-әдістемелік конференция материалдары. - Иркутск: Бүкілресейлік ішкі істер министрлігі, 2014. - С.247-250

¹⁴ «Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған «Денсаулық» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 15 қазандағы № 634 қаулысы.

14	Түркістан облысы	571 233	583 454
15	Нұр-Сұлтан қаласы	307 841	319 540
16	Алматы қаласы	552 931	562 205
17	Шымкент қаласы	276 230	281 235
Барлығы		5 475 969	5 558 042

Қазақстан Республикасында спортпен жүйелі түрде айналысатындардың 7% -ы ұлттық спорт түрлерімен айналысады. ҚР Мәдениет және спорт министрлігінің мәліметінше, елімізде халық арасында ұлттық спорт түрлерінің танымалдығы артып келеді. Сонымен, 2018 жылы бұл спорт түрлерін 375 926 адам ұнатса, 2019 жылдың маусым айының соңында бұл көрсеткіш 8 372-ге өсіп, 384 298 адамды құрады. Өңірлер бойынша ұлттық спорт түрлерінің танымалдылығының тұрақты өсуі Атырау (3 013 адамға), Жамбыл (2 415 адамға) және Қызылорда (1 234 адамға) облыстарында байқалады.

Сонымен қатар, Ақмола, Ақтөбе, Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Маңғыстау, Солтүстік Қазақстан және Түркістан облыстарында, сондай-ақ Алматы қаласында ұлттық спортпен шұғылданытын адамдар санында ешқандай өзгеріс байқалмайды, дегенмен Алматы қаласы мен Түркістан облысы дене шынықтырумен және спортпен жүйелі түрде айналысатын адамдар санының үнемі жоғары өсіп келе жатқанын көрсетеді. Ұлттық спорт түрлерімен айналысатын адамдардың жалпы саны 2.14 кестеде келтірілген.

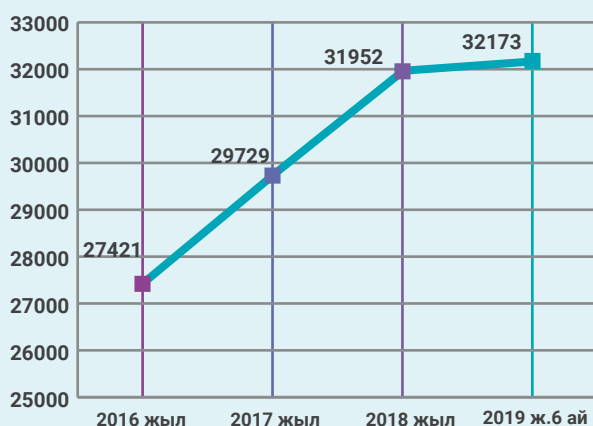
2.14-кесте 2018 және 2019 жылдары Қазақстан Республикасында ұлттық спорт түрлерімен айналысатын адамдардың жалпы саны

№	Өңірлер	2018	2019 ж. 6 ай
1	Ақмола облысы	19 282	19 282
2	Ақтөбе облысы	24 209	24 209
3	Алматы облысы	50 511	50 674
4	Атырау облысы	11 435	14 448
5	Шығыс Қазақстан облысы	35 423	35 423
6	Жамбыл облысы	18 972	21 387
7	Батыс Қазақстан облысы	19 640	20 086
8	Қарағанды облысы	42 103	42 103
9	Қостанай облысы	11 330	11 520
10	Қызылорда облысы	16 818	18 052
11	Маңғыстау облысы	16 276	16 276
12	Павлодар облысы	15 945	16 014
13	Солтүстік Қазақстан облысы	8 306	8 306
14	Түркістан облысы	71 271	71 271
15	Нұр-Сұлтан қаласы	3 304	3 664
16	Алматы қаласы	5 199	5 199
17	Шымкент қаласы	5 902	6 384
Барлығы		375 926	384 298

2018 жылдың соңында елімізде 644,180 мүгедек бар (ел халқының 3,6%). 285,300-ға жуық (мүгедектердің жалпы санының 45%) дене шынықтыру және спортпен шұғылдануға мүмкіндіктері бар.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысатын мүгедектердің тұрақты өсуі байқалуда (2.5-сурет).

2.5-сурет Дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысатын мүгедектердің жалпы саны

2018 жылмен салыстырғанда, 2019 жылдың маусым айының соңында дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысатын мүгедектер саны 221 адамға көбейді. Алайда, аймақтарда спортпен шұғылданатын мүгедектердің саны біркелкі өспегені байқалады. Мәселен, ең көп өсу Қостанайда - 537 адам (4 518 адамға қарсы 3 981) және Алматыда - 77 адам (1 690 адамға қарсы 1 613). Жамбылда (145 адамға) және Нұр-Сұлтан (28 адамға) және Алматы (239 адамға) қалаларында, керісінше, спортпен шұғылданатын мүгедектер санының төмендеуі байқалады.

2018 жылдың соңында мүгедектерге арналған 13 спорт клубы (Алматы және Шымкент, Павлодар, Ақмола, Ақтөбе, Атырау, Жамбыл, Шығыс Қазақстан, Батыс Қазақстан, Маңғыстау, Қостанай, Солтүстік Қазақстан және Қызылорда облыстарында) жұмыс істейді және 3 спорт мектебі (Нұр-Сұлтан қаласында, Қарағанды және Алматы облыстарында), оқушылар саны 5 856 адамды құрайды.

Спортпен, әсіресе әуесқой спортпен айналысу, көбінесе денсаулықты қорғау мен сақтау әдісі ретінде ғана емес, маскүнемдік пен нашақорлықтан арылудан және мінез-құлықтың бұзылу көріністерінің алдын алу үшін, әсіресе жастар ара-

сында өзінің жемістерін береді¹⁵.

2015 жылдан бастап 2019 жылдың маусымына дейін дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысатын жастар саны 329 082 адамға көбейді. Алайда, бұл өсім тұрақты емес. Сонымен, 2017 жылы дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысатын жастар санының едәуір өскендігі байқалады, ал 2018 жылы керісінше төмендеді (2.15-кесте).

2.15-кесте 2015-2019 жылдары Қазақстан Республикасында дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысатын жастардың жалпы саны

№	Жыл	Саны	Өсу/төмендеуі
1	2015 жыл	2 035 268	-
2	2016 жыл	2 177 154	+141 886
3	2017 жыл	2 538 538	+361 384
4	2018 жыл	2 323 902	-214 636
5	2019 ж. 6 ай	2 364 350	+40 448

Өңірлер бойынша 2015 жылдан бастап 2019 жылға дейін жүйелі түрде дене шынықтырумен және спортпен айналысатын жастар санының тұрақты өсуі тек Қызылорда облысы мен Нұр-Сұлтан қаласында байқалады.

Спортпен айналысатын жастар санының өзгеруіне баға бере отырып, 2018 жылдан бастап 2019 жылдың маусым айының соңына дейін спортпен шұғылданатын адамдар санының ең көп өскенін Алматы (+8,414 адам), Жамбыл (+8,210 адам), Қызылорда (+5,609 адам) және Түркістан (+5 312 адам) облыстарында байқалады. Бұл санның төмендеуі Маңғыстау (-465 адам) және Павлодар (-99 адам) облыстарында байқалады. Өзгерістердің болмауы - Ақмола және Ақтөбе облыстарында.

2019 жылдың маусым айының соңында дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысатын жастардың ең көп саны Түркістанда (259 076 адам) және Алматы қаласында (250 349 адам), ең аз - Атырау (89 390 адам) және Солтүстік Қазақстан (84 802 адам) тіркелді. Біріншіден, бұны осы аймақтарда тұратын адамдардың санымен байланыстыруға болады.

Балалар-жасөспірімдер спорт мектебі (бұдан әрі - БЖСМ) - жас спортшыларды даярлау және балалар мен жастарды бұқаралық дене шынықтыруға баулу үшін балаларға қосымша білім беретін

¹⁵ Алдошин А.В. Дене тәрбиесі Ресей ИИМ-нің курсанттары мен білім беру ұйымдарының студенттерін кәсіби даярлаудың ажырамас бөлігі ретінде / А.В. Алдошин, Москин С.А. // Курсанттар, студенттер мен студенттердің дене шынықтыру мен спортының өзекті мәселелері: мақалалар жинағы. - Бүркіт: В.В.Лукьянов атындағы Ресей ИИМ ОРУИ, 2016. - 11-14 б.

оқу орны. Спорт мектептерінің негізгі мақсаттары - оқушыларды жүйелі дене шынықтыру мен спортқа баулу, оқушылардың белгілі бір спорт түріне деген қабілеттерін анықтау және адамгершілік қасиеттерге тәрбиелеу¹⁶.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында 471 жасөспірімдерге арналған спорт мектептері бар. 2018 жылы 2017 жылмен салыстырғанда жасөспірімдер спорт мектептері санының өсуі байқалды (2.16 кесте).

2.16-кесте 2016-2019 жылдардағы Қазақстан Республикасындағы балалар мен жасөспірімдер спорт мектептерінің жалпы саны

№	Жыл	Саны
1	2016	450
2	2017	459
3	2018	475
4	2019 (6 ай)	471

2.17-кесте 2018-2019 жж. Балалар-жасөспірімдер спорт мектебіндегі оқушылардың жалпы саны

№	Өңірлер	2018	2019 ж. 6 ай	Өсу/кемуі
1	Ақмола облысы	1 4602	1 4602	0
2	Ақтөбе облысы	20 230	20 230	0
3	Алматы облысы	34 364	36 244	+1 880
4	Атырау облысы	12 874	13 347	+473
5	Шығыс Қазақстан облысы	27 880	27 880	0
6	Жамбыл облысы	22 506	24 024	+1 518
7	Батыс Қазақстан облысы	12 490	12 490	0
8	Қарағанды облысы	29 591	29 058	-533
9	Қостанай облысы	19 282	19 369	+87
10	Қызылорда облысы	19 418	20 232	+814
11	Маңғыстау облысы	13 236	15 357	+2 121
12	Павлодар облысы	24 028	24 356	+328
13	Солтүстік Қазақстан облысы	12 402	12 402	0
14	Түркістан облысы	45 661	45 661	0
15	Нұр-Сұлтан қаласы	8 113	9 263	+1 150
16	Алматы қаласы	13 407	15 290	+1 883
17	Шымкент қаласы	14 969	15 797	+828
Барлығы		345 053	355 602	+10 549

Жасөспірімдер спорт мектептерінің ең көп саны Түркістан (57 дана), Алматы (41 дана) және Қарағанды (40 дана) облыстарында, ең азы - Алматы (14 дана) және Нұр-Сұлтан (11 дана) облыстарында тіркелген. Қазіргі уақытта жасөспірімдер спорт мектебінде 355 602 адам оқиды, 2017 жылмен салыстырғанда бұл көрсеткіш 34 613 адамға, 2018 жылмен салыстырғанда 10 549 адамға көбейді.

2.17-кестеден байқағанымыздай, жасөспірімдер спорт мектебіндегі оқушылар санының ең көп өсуі Маңғыстау және Алматы облыстарында, сондай-ақ Нұр-Сұлтан және Алматы қалаларында байқалады. Барлық аймақтардың ішінде тек Қарағанды облысында жастардың спорт түрлерімен айналысатын жастар санының төмендеуі тіркелді, ал Қарағанды облысындағы жастардың саны өзгермейді және аймаққа 40 адамды құрайды.

¹⁶ Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2014 жылғы 22 қарашадағы № 106 «Спорт резерві мен жоғары дәрежелі спортшыларды даярлау бойынша оқу-жаттығу процесі өткізілетін спорттық ұйымдардың түрлерінің тізбесін және олардың қызмет ережелерін бекіту туралы» бұйрығы

Сондай-ақ, балалар-жасөспірімдер спорт мектебіндегі сабаққа тартқан ауыл жастарының санының артқанын атап өту қажет. Сонымен, егер 2018 жылы ауыл жастарының үлесі 41,7% (144 048 адам) болса, 2019 жылдың 6 айында бұл көрсеткіш 52,2% немесе 185 833 адамға дейін өсті.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының Үкіметі жастар арасында дене шынықтыру мен спортты насихаттауға, сондай-ақ олардың қол жетімділігін арттыруға бағытталған шаралар қабылдауда.

Сонымен, 2018 жылдың 5 қазанындағы жолдауында Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев резервтерді тауып, аймақтық деңгейде бұқаралық спорт пен дене шынықтыру тәрбиесінің қол жетімділігін арттыру керектігін атап өтті, сонымен қатар Үкімет пен әкімдерге кемінде 100 фитнес-орталық салуды тапсырды¹⁷.

Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасына сәйкес 2020 жылға дейін бұқаралық спортпен айналысатын спорттық нысандарға қол жетімділігін қамтамасыз етілуі керек¹⁸.

2019 жылғы 30 қаңтарда Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Жастар жылына арналған Жол картасын бекіту туралы» № 27 қаулысымен жастарды дене шынықтыру мен спортқа тартуға, сондай-ақ ұлттық спорт түрлерін насихаттауға бағытталған бірқатар іс-шаралар бекітілді. Аң аулау және аң ұстайтын құстарымен аң аулауды спорт түрі ретінде дамыту және насихаттау мақсатында республиканың аймақтарында бүркітшілер орталықтарын ашу, сонымен қатар ұлттық спорт фестивалін өткізу жоспарлануда.

Онда кемінде 1000 адамды қамти отырып, Қазақстан Республикасының Параолимпиадалық ойындарын өткізу жоспарланған. «JastarSportFest» жобасын жүзеге асыруға 150 млн.тенге бөлінген. Бұл жобаның мақсаты - спортпен айналысатын жастардың үлесін арттыру. Сондай-ақ, жастар арасындағы аймақтық чемпионаттар мен студенттік универсиадаларды өткізу тәжірибесін қалпына келтіру жоспарланған¹⁹.

Осылайша, дене шынықтыру мен спорттың танымалдығы Қазақстан Республикасының халқы, әсіресе жастар арасында жыл сайын артып келеді. Ұлттық спорт түрлерінің танымалдылығы артып келеді, бұл туралы тиісті статистика да растайды.

Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігінің мәліметі бойынша үш жыл ішінде жүйелі түрде дене шынықтыру және спортпен шұғылданатын мүгедектер саны 4752 адамға артты. Дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысатын жастардың саны 2015 жылдан 2019 жылдың маусымына дейін 329 082 адамға көбейді.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасында тұрғындар арасында дене шынықтыру мен спортты насихаттауға бағытталған бірқатар бағдарламалар жүзеге асырылып жатқанын атап өткен жөн.

ҰСЫНЫСТАР

1. Уәкілетті орталық мемлекеттік органдарға дене шынықтыру мен спортты насихаттаудың кешенді ұлттық стратегияларын әзірлеуге және іске асыруға назар аударуды жалғастыру.

2. Салауатты және қауіпсіз өмір сүру үшін жағдайларды және тең мүмкіндіктерді жақсарту, соның ішінде дене белсенділігі мен спортты насихаттау үшін салааралық ынтымақтастықты нығайту.

3. Жергілікті атқарушы органдарға ауылда спорттың дамуына көңіл бөлу. Ауыл жастарының дене шынықтыру мен спортқа көбірек араласқанына қарамастан, қала және ауыл жастары үшін дене шынықтыру және спорт түрлеріне қол жеткізу деңгейі бірдей емес (бассейндер, шаңғы трамплиндері және т.б.) және назар аударуды қажет етеді.

4. Қазіргі уақытта жеке спорт клубтары мен фитнес орталықтары өте кең таралуда, бірақ бұл мекемелерге кіру және тұрақты мүше болу қиынға түседі себебі құны өте жоғары, ал азаматтардың жекелеген санаттары үшін қол жетімді. Сондықтан жеке фитнес орталықтарына балама болып табылатын мемлекеттік спорттық мекемелерді дамытуға назар аудару ұсынылады.

5. Жастар арасында дене шынықтыру мен спортты насихаттауға азаматтық қоғамды тарту және ҰЕҰ рөлін жоғарылату.

¹⁷ Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 5 қазан 2018 ж. «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын жақсарту»

¹⁸ Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 27 ақпандағы № 191 «Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі мемлекеттік жастар саясатының Қазақстан 2020: болашаққа бастар жол» тұжырымдамасы туралы» қаулысы.

¹⁹ «Жастар жылына арналған Жол картасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 30 қаңтардағы № 27 қаулысы

2.3 ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ СУИЦИД ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Депрессия жасөспірімдер арасындағы сырқаттанушылық пен мүгедектіктің негізгі себептерінің бірі болып отыр және әлем бойынша тоғызыншы орын алады; сегізінші орында - мазасыздықтың бұзылуы тұр. Эмоционалды бұзылулар жасөспірімдердің функционалды мүмкіндіктерін айтарлықтай шектей түсіп олардың оқуына әсер етуі мүмкін. Оқшаулану және жалғыздық сезімі жасөспірімдерді отбасынан, құрбыларынан немесе әлеуметтік ортадан алыстауын немесе аулақ болуын күшейе түседі. Ең нашар жағдайда, депрессия өзін-өзі өлтіруге әкелуі мүмкін²⁰.

Суицид (лат. Sui caedere тілінен – өзін-өзі өлтіру) – ерікті және еріксіз жағдайда өзін – өзі өз өмірінен қасақана айыру. Сондай-ақ, өзін-өзі өлтіру ұғымын адамның ауыр психикалық ауытқуы жағдайында немесе психикалық аурудың әсерінен болған адам өлтіру актісі ретінде қарастыруға болады, бұл адамға ең жоғары құндылық бар өзінің өмірінің мағанасының жойылғаны өйткені психотравматикалық жағдайлардың әсерінен саналы түрде өзін белгілі бір тұлға ретінде бағаламауы.

ДДСҰ мәліметтері бойынша әлемде әр 40 секунд сайын бір суицид үрдісі орын алады. Сонымен қатар бұл ұйымның статистикалық деректеріне сүйенсек, жастар арасындағы өлім себептерін жастары бойынша талдағанда (15-29 жас аралығындағы) суицид әлемдік масштабта екінші орында²¹.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитеті берген мәліметтерге сәйкес, 2017 жылы Қазақстан Республикасында жасөспірімдер (15-28 жас аралығындағы) 797 суицид жасаған, 2018 жылы 776, ал 2019 жылдың 6 айында 397 өзіне-өзі қол жұмсауға байланысты өлім тіркелген. Осы жас аралығындағыларға, барлық жасалған суицидтердің ¼ бөлігі үлесі келеді. 2.18-кестеден байқағанымыздай, жасөспірімдер арасында жасаған суицидтер саны жалпы жасалған суицидтердің санының 28,6-29,4% құрайды.

2.18-кесте Жасөспірімдер жасаған суицидтердің жалпы суицидтердің санына қатынасы

Жыл	Жасөспірімдер (абс.)	Ересектер (абс.)	Жасөспірімдер (%)
2017	797	2 779	28,6
2018	776	2 693	29,4
2019 (6 ай.)	397	1 516	26,1

Барлық суицидтерді 2 топқа бөлуге болады: шынайы және демонстрациялық (жалған-суицид). Әдетте, жалған-суицид қасақана жағдайда өз өмірін қию, мұнда өз өмірне қол салам деп емес елді «көмекке шақыру», айналасындағылардың назарын өзіне аудару барысында жүзеге асады. Бұл әрекеттерді «өзін-өзі өлтіру әрекеті» деп те атайды. Псевдо-суицидтен айырмашылығы, шынайы суицид - бұл әдетте жоспарланған оқиға, оның мақсаты - туыстарының, жақын достарының пікірлері мен реакцияларына қарамастан кез-келген жағдайда өз өмірін қию.

Қазақстан Республикасында өзін-өзі өлтірудің 60% жасөспірімдер арасында болады (2.19-кесте). Бұл жағдайдаларда псевдосуицидтер бар деп болжауға болады, яғни. акцияның негізгі мақсаты - өмірден сіздің өміріңізге, проблемаңызға, жағдайыңызға назар аудару және өмірден іс жүзінде өзін өзі жоғалтып алмау.

2.19-кесте Жасөспірімдердің өз-өзіне қол жұмсау әрекеттерінің жалпы суицид санына қатынасы

Жыл	Жасөспірімдер (абс.)	Ересектер (абс.)	Жасөспірімдер (%)
2017	1390	2054	67,6
2018	1582	2565	61,6
2019 (6 ай.)	855	1494	57,2

Жасөспірімдер арасында өз-өзіне қол жұмсау жалпы өз-өзіне қол жұмсауға қарағанда шамамен 2 есе көп. Алайда, 2.6 суреттен байқағанымыздай, 2016 жылы өзін-өзі қол жұмсау әрекеттерін кейінгі жылдармен салыстырғанда едәуір жоғары болды. Сонымен қатар, тікелей жасалған суицидтер саны 2017-2019 жылдарға қарағанда көп. Динамикасы көрсеткіштерді салыстырғанымызда 2018 жылы жасалған суицидтер санын (2017 жылмен

²⁰ «Жасөспірімдердің психикалық саулығы. Негізгі фактілер», Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы, 2018 (<https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>)

²¹ Суицидтің алдын алу: Жаһандық императив (2014) // Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы

2.6-сурет Суицид жасағандар саны мен суицидке әрекет жасағандар санын салыстыру

салыстырғанда) азайғандығын ал өз-өзіне қол жұмсау әрекет санының артқанын көруге болады.

Зерттеушілердің пікірінше, әлемде ер адамдар өз-өзіне қол жұмсауды әйелдерге қарағанда 4 есе жиі жасайды (дегенмен керісінше әйелдер өз-өзіне қол жұмсауға 4 есе көп әрекет жасайды)²². 2.7 суреттен байқағанымыздай, Қазақстан Республикасында ер азаматтар, әйелдерге қарағанда өз-өзіне қол жұмсауды 3 есе жиі жасайды. Өз-өзіне қол жұмсау әрекетін салыстырғанда соншалықты көп ерекшеленбейді. Жасөспірім қыз балаларда өз-өзіне қол жұмсау әрекеттері шамамен төрттен бір бөлікке көп.

2.7-сурет Жынысы бойынша өз-өзіне қол жұмсаған және қол жұмсау әрекетінің сандық қатынасы

2.22-кесте Өз-өзіне қол жұмсағандардың санының аймақтар бойынша арақатынасы

Аймақ	Абс.		
	2017	2018	2019
Ақмола облысы	74	52	24
Ақтөбе облысы	36	37	11
Алматы облысы	64	70	47

²² *Каплан Н, Садок Б. Психиатриялық төтенше жағдайлар. In: Kaplan N, Sadock B, Grebb J, eds. Психиатрия синописи. 7-ред. Балтимор, МД: Уильямс және Уилкинс; 1994 жыл.

Жасөспірімдер арасындағы суицидтер санының жас бойынша арақатынасын ескере отырып, 15-17 жас аралығындағы жасөспірімдер арасында өз-өзіне қол жұмсау 4 есе аз болатынын (2.20-кесте), сонымен қатар өз-өзіне қол жұмсау әрекеттері 3 есе аз болатынын көреміз (2.21-кесте). Сонымен бірге, жас кезеңдері бойынша талдау жүргізгенде жас арасы ұзаққа созылады (7 және 5 жас) және жасқа тәуелділікті анықтау үшін жасөспірімдердің нақты жастарына бөле отырып неғұрлым терең талдау қажет.

2.20-кесте Жасалған суицидтер санының жас бойынша арақатынасы (%)

Жыл	15-17 жас	18-24 жас	25-28 жас
2017	12	49	39
2018	13	49	38
2019	12	46	42

2.21-кесте Суицидтік әрекет жасағандардың жас бойынша арақатынасы (%)

Жыл	15-17 жас	18-24 жас	25-28 жас
2017	18	49	33
2018	15	48	37
2019	16	46	38

Бұдан кейін жасалған суицидтер мен олардың әрекеттерін аймақтар тұрғысынан қарастыру ұсынылады. 2.22-кестеде суицидтер саны мен олардың әрекеттері аймақ бойынша пайыздық арақатынасы көрсетілген (2.23-кесте). Суицид пен суицидтік әрекет жасағандардың жалпы саны 100 пайыз деп қабылданады.

Атырау облысы	19	8	11
Шығыс Қазақстан облысы	95	88	42
Жамбыл облысы	22	27	23
Батыс Қазақстан облысы	45	24	10
Қарағанды облысы	54	46	26
Қостанай облысы	74	70	24
Қызылорда облысы	27	27	14
Маңғыстау облысы	10	19	8
Павлодар облысы	29	30	16
Солтүстік Қазақстан облысы	30	41	17
Түркістан облысы	90	97	48
Нұр-Сұлтан қаласы	19	41	16
Алматы қаласы	66	56	29
Шымкент қаласы	33	32	20

2.23-кесте Өз-өзіне қол жұмсауға әрекет жасаудың өңірлер бойынша арақатынасы

Аймақ	Абс.		
	2017	2018	2019
Ақмола облысы	105	78	58
Ақтөбе облысы	71	81	37
Алматы облысы	51	57	46
Атырау облысы	32	22	22
Шығыс Қазақстан облысы	82	228	133
Жамбыл облысы	37	9	5
Батыс Қазақстан облысы	28	13	11
Қарағанды облысы	118	93	43
Қостанай облысы	140	197	93
Қызылорда облысы	26	19	19
Маңғыстау облысы	37	18	7
Павлодар облысы	85	142	59
Солтүстік Қазақстан облысы	43	70	43
Түркістан облысы	165	200	101
Нұр-Сұлтан қаласы	168	125	70
Алматы қаласы	105	78	62
Шымкент қаласы	71	81	39

Нұр-Сұлтан қаласында суицидтер саны азайғанын, керісінше суицидтік әрекеттер, аздап көбейгендігін көреміз. Ақтөбе, Қостанай және Маңғыстау облыстарында, сондай-ақ Алматы қаласында суицидтік әрекеттер мен аяқталған суицидтер санының төмендеуі байқалады.

Айта кету керек, Қазақстан Республикасында Қазақстан Республикасы тұрғындары арасындағы суицидтің алдын алуға және азайтуға бағытталған бірқатар бағдарламалар жүзеге асырылуда. Сонымен, 2015 жылы Денсаулық сақтау министрлігі, Білім және ғылым министрлігі және Ішкі істер министрлігі «Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандар арасындағы суицидтің алдын алу жобасын кезең-кезеңімен іске асыру туралы» бірлескен бұйрық шығарды. Осы бұйрықты орындау аясында Қазақстанда Денсаулық сақтау министрлігінің Республикалық психиатрия, психотерапия және наркологиялық ғылыми-практикалық орталығы суицидтің профилактикасы және алдын алу жөніндегі жоба жүзеге асырылды. Бағдарлама үш кезеңнен тұрды: ақпараттық, оқыту және қауіпті топтарды алдын-ала анықтау. Бұл жүйені 2015 жылы Қызылорда облысында тестілеу оң нәтиже көрсетті. 2017 жылғы сәуірде үкіметтің денсаулық сақтау мәселелері жөніндегі ұлттық үйлестіру кеңесінде «2019 жылға дейінгі балалар мен жасөспірімдердің суицидтік мінез-құлқының алдын алудың жол картасы туралы» хаттама қабылданды, оған сәйкес облыстардың әкімдіктері, сонымен қатар Нұр Сұлтан және Алматы қалалары ұсынылатын есептік шығыстарды жергілікті бюджеттен қарастыруға мәжбүр болды.

2018 жылғы 15 қазанда Қазақстан Республикасының Үкіметі Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған «Денсаулық» мемлекеттік бағдарламасын бекітті. Осы бағдарламаны іске асыру барысында балалар мен жасөспірімдердің физикалық және психикалық денсаулығын дамытуға, ата-аналар мен мұғалімдерге балалар мен жасөспірімдердің суицидті мінез-құлқына қауіп төндіретін психикалық тұрақсыздық белгілерін тануға, әлеуметтік қызметкерлер мен мамандандырылған медициналық қызметтерді жұмылдыра отырып, олармен одан әрі жұмыс істеу тактикасын қалыптастыруға бағытталған шараларды іске асыру жоспарлануда (Туберкулез, наркологиялық, психиатриялық) ИМ-нің аудандық қызметтерінің және басқа мүдделі мемлекеттің өкілдерімен мемлекеттік органдар (психологтар және ИМ жүйесінің кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі нұсқаушылары және т.б.)²³. Ішкі істер министрлігінің, Білім және ғылым министрлігінің және Денсаулық

сақтау министрлігінің үйлестірілген іс-шараларын орындау барысында 15-17 жас аралығындағы балалар арасындағы суицид деңгейі 2016 жылғы 100 мың тұрғынға шаққанда 17,2-ден 2019 жылы 100 мың адамға шаққанда 14,6-ға төмендейді деп жоспарлануда.

2007 жылы БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитетінің 45-ші сессиясының ұсынымдары балаларға, әсіресе отбасында, мектепте және басқа мекемелерде, әсіресе, ағартушылықты арттыру арқылы, балаларға қатысты зорлық-зомбылық пен қараусыздықтың алдын алу мен болдырмаудың кешенді стратегиясын әзірлеу және іске асыру қажеттілігін атап өтті, оның ішінде түсіндіру жұмыстары және қауіпті балалар мен отбасыларға тиісті қолдау көрсету, қатыгездік пен қараусыздық жағдайлары туралы есеп берудің тиімді жүйесін жасау және енгізу; зорлық-зомбылықтан және қараусыздықтан құрбан болған балаларға психологиялық және заң көмегін күшейту; үш таңбалы нөмірі бар балалар үшін тәулік бойы ақысыз ұлттық сенім телефонын құру, атап айтқанда үкіметтік емес және халықаралық ұйымдармен ынтымақтастықта нәтижелерге қол жеткізу.

Балалардың құқықтарының бұзылуына жедел түрде көңіл бөлу және оларды қалпына келтіру үшін шұғыл шараларды қабылдау үшін, Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары жөніндегі өкілетті ұжым балаларға жедел көмек көрсету үшін тәулік бойы жұмыс жасайтын сенім телефонын құруды ұсынды.

2019 жылдың қаңтарынан батап «Жедел қызмет 111» байланыс орталығы ЕХӘҚМ қауарына ауыстырылды, ол қазіргі уақытта азаматтарға әлеуметтік саланың өзекті мәселелері бойынша консультациялық, психологиялық және заңи көмек көрсетуде. Сондай-ақ, 2005 жылдан бастап «Дағдарыс орталықтарының одағы» ЗТБ жанында «балалар және жастар үшін ұлттық сенім телефоны 150» қызметі жұмыс істеуде. Сенім телефонының қызметі балаларды, жастарды, ата-аналарды қол жетімді және уақытында мамандандырылған психологиялық, құқықтық қолдаумен қамтамасыз етуге бағытталған.

Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары жөніндегі уәкілдің ресми веб-сайтына сәйкес 2018 жылғы желтоқсанда 111 байланысына және 22 073 қоңырау түсті. Оның ішінде 21256 өтініш (96,3%) сенім телефоны қызметіне тікелей қатысы жоқ (әртүрлі ауытқулардан (психикалық, жыныстық), кездейсоқ теру (баланс), лотереядан зардап шегетін адамдардың өтініштері). 817 сұраныс 2.23 кестеде келтірілген.

²³ «Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған «Денсаулық» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 15 қазандағы № 634 қаулысы

2.24-кесте «111» байланысына түскен қоңыраулардың негізгі түрлері

Өтініштердің негізгі түрлері	Барлығы
Білім беру мәселелері	50
Қорғаншылық және қамқоршылық мәселелері	2
Репродуктивті денсаулық мәселелері	1
Балалар еңбегі, қанау	2
Мүмкіндігі шектеулі балалар	37
Ақпараттық сұраныстар	72
Қарым-қатынас (құрдастармен қарым-қатынас)	91
Зорлық-зомбылық және қиянат	5
Отбасылық қатынастар	79
Денсаулық сақтау	46
Психоәлеуметтік әл-ауқат (жеке басының проблемалары, қарым-қатынастың болмауы, психологтың екінші келуі)	203
Жыныстық қатынас және жыныстық тәрбие	0
Әлеуметтік мәселелер	48
Суицид проблемалары	1
Беттік белсенді заттарды қолдану және теріс пайдалану	1
Төтенше жағдайлар (101,102,103,112)	52
Құқықтық мәселелер (соның ішінде бірнеше рет)	127
Барлығы	817

2.24-кестеден байқағанымыздай, айына бір ғана жолдама суицид мәселесіне қатысты, дегенмен байланыс (91 қабылдау), отбасылық қатынастар (79 өтініш) және психологиялық-әлеуметтік жағдай (203 өтініш) туралы жолданған. Осылайша, 373 өтініш (45,6%) жанама түрде өзін-өзі өлтіруге немесе оны жасауға әрекет жасауға байланысты болуы мүмкін. Сондай-ақ, бұл кестеде сұраулардың саны жас бойынша бөлінбейтінін және қол жетімді ақпарат негізінде кеңес алуға жүгінген жасөспірімдердің санын анықтау мүмкін еместігін атап өткен жөн.

Осылайша, жастар арасындағы суицид - өте күрделі әлеуметтік проблема. Жасөспірімдер табиғаты жағынан осал топ болып табылады және

балалар арасындағы суицид сирек кездесетініне қарамастан, жасөспірім кезінде олардың таралуы едәуір жоғарылайды. Әрбір өзін-өзі өлтіру психикалық бұзылулардың болуы, суицидтік әрекеттер, жеке ерекшеліктері, отбасындағы және мектептегі генетикалық факторлар мен жағдайлар, құрдастарымен қарым-қатынас және т.б. сияқты көптеген арандатушы факторлардың күрделі динамикасы мен ерекше қатынастардың нәтижесі болып табылады. Жасөспірімдер арасындағы суицид санын азайтудың тиімді әдістерінің бірі - сапалы және жан-жақты қызметтерді жүйелі ұсыну арқылы негізгі факторлардың әсерін азайту. Айта кету керек, Қазақстан Республикасының Үкіметі жасөспірімдер арасындағы суицидтің алдын-алуға бағытталған саналы шараларды қабылдауда.

ҰСЫНЫСТАР

1. Жергілікті атқарушы органдар жасөспірімдер арасындағы суицидтің алдын алу жөніндегі шараларды іске асыруға бағытталған жұмысты күшейтуі қажет. Бұл жұмыста денсаулық сақтау ұйымдары, білім беру, әлеуметтік қызметтер және мемлекеттік органдар тартатын кешенді орта болуы керек.

2. Уәкілетті орталық мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес ұйымдарға өз-өзіне қол жұмсаудың алдын-алудың жалпы ұлттық стратегияларын әзірлеуге және оны іске асыруға назар аудару, өз-өзіне қол жұмсау қаупі жоғары деп анықталған топтарды міндетті түрде қосу керек.

3. Бір жағынан «Жедел желіні» кеңінен тарату және екінші жағынан негізсіз емдеуді азайту мақсатында халықпен жұмысты жандандыру керек. Сондай-ақ жасөспірімдер мен жастардың психикалық, репродуктивті денсаулығын сақтау, суицидтік мінез-құлықтың алдын-алу бойынша қоғамдық түсіндіру жұмыстарын кеңейту.

4. ҰЕҰ-дың халықпен жұмыс жасаудағы, кеңес беру қызметін көрсетудегі, сондай-ақ жасөспірімдер арасындағы суицидтің алдын алуға азаматтық қоғамның қатысуы рөлін күшейту.

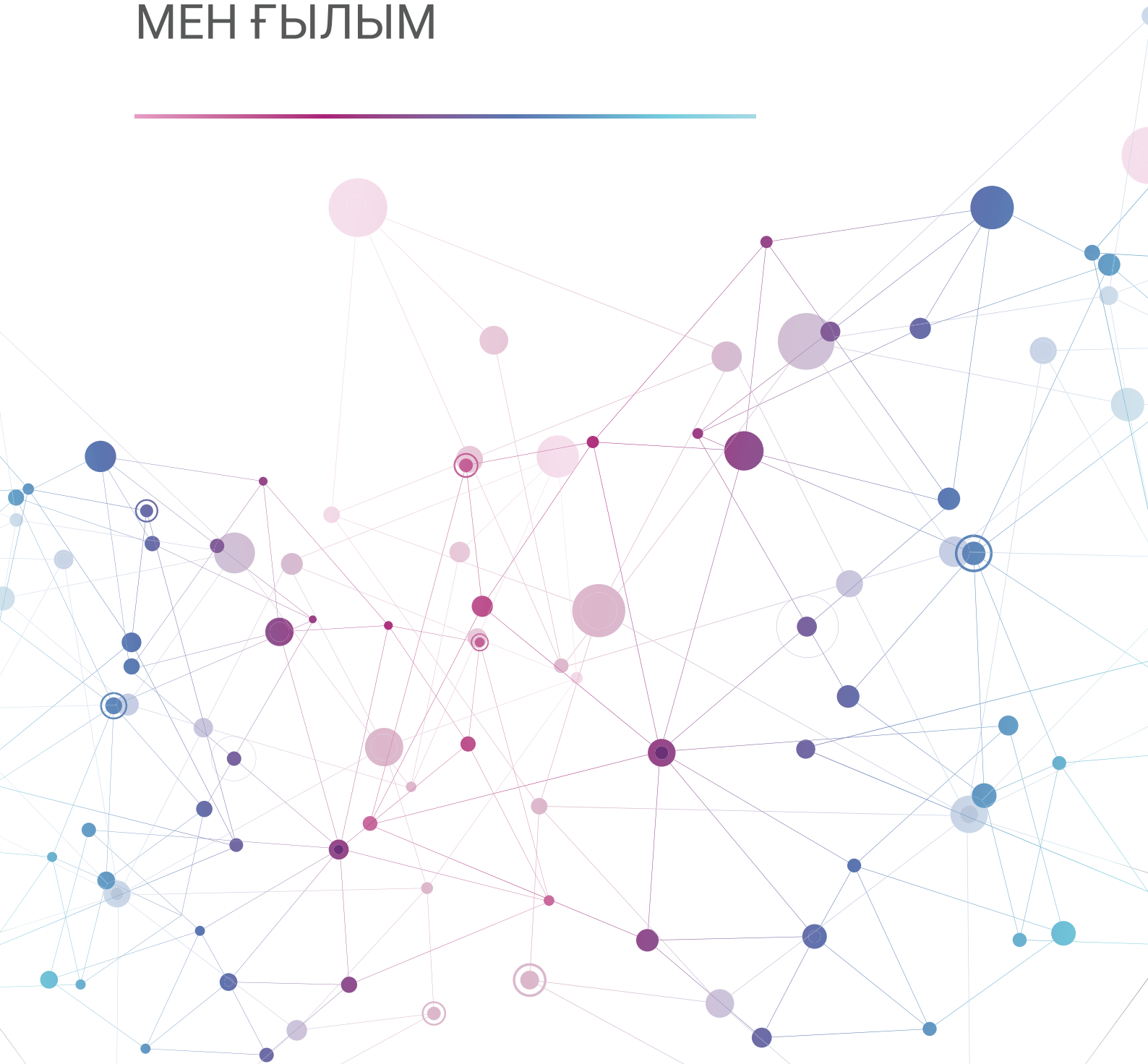
5. Үкіметтік емес ұйымдардың мемлекеттік әлеуметтік тапсырысына психикалық, жыныстық және репродуктивті денсаулықты қорғауға, соның ішінде қалаусыз жүктіліктің, АИТВ-мен инфекцияның берілуінің, суицидтік мінез-құлықтың алдын-алу мәселелеріне қатысты ақпараттар мен тренингтер өткізу мәселелерін қосу мүмкіндігін қарастыру.

6. ДДСҰ әзірлеген 2013–2020 жылдарға арналған психикалық денсаулық жоспарына сәйкес, суицидтер санын 2020 жылға қарай 10% -ға азайту керек. Осыған байланысты уәкілетті орталық мемлекеттік органдарға әлеуметтік салауаттылық, психикалық денсаулық және суицидтік мінез-құлық мәселелері бойынша халықаралық ұйымдармен (ЮНИСЕФ, ДДСҰ) жұмысты жалғастыру ұсынылады.

3-ТАРАУ

ЖАСТАР ӨМІРІНДЕГІ БІЛІМ
МЕН ҒЫЛЫМ

3.1. БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫҢ ІСКЕ АСЫРЫЛУЫ

Халықаралық қоғамдастық білім берудің рөлін жастардың қоғамдық дамуын анықтаушы ретінде мойындайды. «Барлығын қамтитын және әділ сапалы білім беруді және өмір бойы білім алу мүмкіндігін ынталандыруды қамтамасыз ету» мақсаты бойынша БҰҰ анықтаған 17 тұрақты даму мақсаттарының бірі болып табылады. Жастар үшін білімге қол жетімділік - Дүниежүзілік жастар іс-қимыл бағдарламасының (World Programme of Action for Youth, WPAY) мақсаттарын іске асырудың маңызды шарты болып табылады. Халықтың, оның ішінде жастардың бойына қажетті дағдыларды дамыту Дүниежүзілік экономикалық форумның (The Global Competitiveness Index by the World Economic Forum) жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін жоғары деңгейге қол жеткізуінің маңызды шарты болып табылады. Азаматтардың білім алу құқығын іске асыру Біріккен Ұлттар Ұйымының Адам Даму индексі (The Human Development Index, HDI), жастардың жаһандық даму индексінің маңызды прогрестік көрсеткіші болып табылады (Global Youth Development Index).

Білім беруді дамыту саласындағы жаһандық процестерге белсенді қатыса отырып, Қазақстан мемлекеттік білім беру саясатын одан әрі жетілдіруді мақсат етеді. Конституцияның, «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес азаматтардың білім алуға қол жетімділік, әртүрлілік, сабақтастық және тең құқықтылық қағидаттарына, сондай-ақ елдің әлеуметтік-экономикалық, ғылыми, технологиялық және мәдени даму қажеттіліктері негізінде мемлекеттік білім беру саясаты Қазақстан Республикасының ішкі саясатының басым бағыттарының бір болып табылады.

Орта білім

Орта білім саласында мемлекеттік саясаттың басты басымдығы сапалы білім алуға тең қол жетімділікті қамтамасыз ету, интеллектуалдық, физикалық, рухани дамыған және нағыз мемлекет азаматтарын қалыптастыру болып табылады.

Қазақстандағы балалар мен жастарды орта біліммен қамту дәстүрлі түрде жоғары қарқынмен сипатталады. Қазақстан Республикасы ҚР ҰЭМ мәліметтері бойынша 2018 жылы орта біліммен²⁴ қамтудың жалпы коэффициенті 108,45% құрады.

Қазақстандағы орта білім беру ұйымдары-

ның кең желісі балалар мен жастардың білім алу қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыра алады. ҚР БҒМ мәліметтері бойынша 2018 жылы мемлекетімізде 7 014 күндізгі, 138 жеке, 74 кешкі, 100 арнайы білім беру ұйымдары, девиантты мінез-құлқы бар балаларға арналған 7 мектеп, ерекше ұстау изоляторы²⁵ бар балаларға арналған 1 мектеп жұмыс істеді. Жалпы орта білім беру ұйымдарында 2018 жылы 3 186 234 орта білім алатын оқушыларды құрады²⁶.

Көптілділік (мультилингвизм) отандық білім беру жүйесінің бір ерекшелігі, балалар мен жастардың білімге деген қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Сонымен, 2018 жылы жергілікті атқарушы органдарға бағынышты орта білім беру ұйымдарының ішінде 1 387 309 оқушыға арналған қазақ тілінде білім беретін 3 749 мектеп, аралас тілде оқытылатын 2 046 мектеп (1 324 074 оқушы), орыс тілінде 1 195 мектеп (378 735 оқушы), өзбек - 12 мектеп (8 608 оқушы), ұйғыр - 11 (6 074 оқушы) және 1 - мектеп тәжік (534 оқушы) тілдерінде оқиды²⁷. Жергілікті атқарушы органдарға бағынышты күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердің 1818 оқушысы «Оралман» мәртебесіне ие болды²⁸. Қазақ және орыс тілдеріндегі тегін факультативті сабақтар оралмандарға қазақша білім беру жүйесінің жағдайында тілге бейімделуін қамтамасыз етеді және олардың оқу процесіне толық қалыптасуына ықпал етеді.

Инклюзивті білім беруді дамытудың әлемдік тенденциялары балалардың денсаулық жағдайына қарамастан, балалар мен жастардың сапалы білім алу құқықтарын қамтамасыз етуге бағытталған іс-шараларды іске асыруға және нығайтуға ықпал етті. Өткен оқу жылымен салыстырғанда 2018 жылы инклюзивті білім алуға жағдай жасаған мектептер санының оң динамикасы байқалады. Сонымен, 2018 жылы 7 014 күндізгі жалпы білім беретін мектептердің ішінен 4 208 мектепте инклюзивті білім алуға жағдай жасалды (60% - 2018, 55% - 2017), денсаулығы шектеулі балаларға арналған 2 097 мектеп жұмыс істеді. 2018 жылы елімізде арнайы білімге мұқтаж 7 жастан 18 жасқа дейінгі 98 651 оқушы болды, оның ішінде 32 285 оқушы (32,7%) жалпы білім беру ұйымдарында инклюзивті білім алуға қабылданды²⁹. Сонымен қатар, өңірлер бойынша инклюзивті біліммен қамту көрсеткіші республикалық деңгейден төмен Атырау (13,3%), Түркістан (13,4%), Қарағанды (22,5%), Алматы (24,1%) облыстарында және Шымкент қаласында (19%) қамтыды. Дамуында мүгедек балалар мен жастарды инклюзивті біліммен қамтудың салыстырмалы түрде жоғары көрсеткіштері Ақмола (65,2%) және Батыс Қазақстан (62,8%) облыстарында байқалады (3.1 кесте).

²⁴ Ортабілім мен қамтудың жалпы коэффициенті негізгі орта және жалпы орта білімнің бірінші кезеңінде (МСКО 2.3) және техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында (МСКО-3) оқитын студенттердің жасына қарамастан, студенттер санының халықтың жалпы санына қатынасы ретінде нықталады. 11-17 жаста.

²⁵ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық жинақ. «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. Нұр-Сұлтан, 2019, 319 б. – 65 б.

²⁶ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық жинақ. «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. Нұр-Сұлтан, 2019, 319 б. – 66 б.

²⁷ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық жинақ. «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. Нұр-Сұлтан, 2019, 319 б. – 74-75 бб.

²⁸ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық жинақ. «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. Нұр-Сұлтан, 2019, 319 б. – 91 б.

²⁹ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық жинақ. «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. Нұр-Сұлтан, 2019, 319 б. – 78-80 бб.

3.1-кесте Жалпы білім беру ұйымдарында инклюзивті білім алуға қабылданған оқушылар саны

Өңірлер	Облыстағы 7-ден 18 жасқа дейінгі даму мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы саны, адамдар	Жалпы білім беру ұйымдарындағы инклюзивті білім берумен қамтылғандар саны	
		адам	%
Қазақстан Республикасы	98 651	32 285	32,7
Ақмола облысы	4 250	2 771	65,2
Ақтөбе облысы	4 021	1 549	38,5
Алматы облысы	8 417	2 026	24,1
Атырау облысы	3 761	501	13,3
Шығыс Қазақстан облысы	11 354	4 660	41,0
Батыс Қазақстан облысы	3 961	2 488	62,8
Жамбыл облысы	4 561	1 783	39,1
Қарағанды облысы	6 252	1 405	22,5
Қостанай облысы	8 769	4 052	46,2
Қызылорда облысы	5 092	2 164	42,5
Маңғыстау облысы	987	394	39,9
Павлодар облысы	4 552	1 663	36,5
Солтүстік Қазақстан облысы	2 798	1 243	44,4
Түркістан облысы	16 487	2 202	13,4
Алматы қаласы	5 210	1 638	31,4
Нұр-Сұлтан қаласы	2 249	621	27,6
Шымкент қаласы	5 930	1 125	19,0

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Ауылдық жерлерде және моноқалаларда орта білімнің қол жетімділігі орта білім беру ұйымдары желісінің аумақтық таралуы, сондай-ақ жергілікті атқарушы органдардың күш-жігерінің арқасында балалар мен жастарды оқу орнына тасымалдауды ұйымдастыру қамтамасыз етіледі. 2018 жылы 7 014 мектептің 5 285-і немесе 75,3% -ы ауылдық жерлерде, онда 1 423 988 оқушы білім алды, немесе елдегі орта мектеп контингентінің 45,8% құрады.³⁰ Орта біліммен қамтуды қамтамасыз етуде маңызды рөлі шағын мектептерге (бұдан әрі - орта

мектеп) жүктелген, олардың саны 2018 жылы 198603 оқушыны құрайтын 2 886 шағын мектеп.³¹ Орта білім беру ұйымдары жоқ елді мекендерде тұратын балалар мен жастарға ақысыз көлік немесе интернаттық орындар қарастырылған. 2018 жылы республикада мектепсіз 1 497 елді мекен болды, онда типтік мектеп жасындағы 25 352 бала өмір сүрді. Оның ішінде 21 950 оқушы немесе 86,6% бюджет қаражаты есебінен күнделікті көлікпен қамтылды, 2860 оқушы немесе 11,3% мектеп интернаттарында орындармен қамтылды.

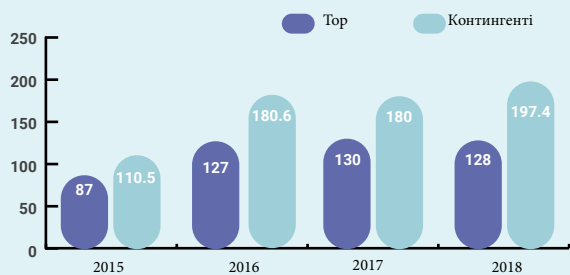
³⁰ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық жинақ. «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. Нұр-Сұлтан., 2019,319 б. – 67-68 бб.

³¹ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық жинақ. «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. Нұр-Сұлтан., 2019,319 б. – 67-68 бб.

Балалар мен жастардың орта білім алу құқығын қамтамасыз етудегі айтарлықтай жетістіктерге қарамастан, білім беру саласындағы орталық уәкілетті органның күн тәртібінде мектептерде үш ауысымдық білім беруді жою, қала және ауыл оқушыларының оқу жетістіктеріндегі алшақтықты азайту, оқуға түсудің жоғары көрсеткіштерін қамтамасыз ету бойынша шешуші ұстанымдарды сақтау, балалар мен жастарға қосымша білім беруді қарастыру.

Демографиялық болжамдарды ескере отырып, 2024-2025 жылдары еліміздің халқының ішінде 14 пен 29 жас аралығындағы жастардың үлесі едәуір артады, болашақта білім беру ұйымдарының контингенті көбейеді. Бұл жағдайда орта мектептерде үш ауысымдық білім беруді жою міндеті одан сайын маңызды бола түседі. 2018 жылы республикамыздағы 130 мектепте үшінші ауысымда 197,4 мың оқушы оқиды (3.1 сурет)³². Үш ауысымдық білім беретін мектептер санының өткен жылмен салыстырғанда төмендеуіне қарамастан (2017 жылы - 130 мектеп), үшінші ауысымда оқитындар саны артты (2017 жылы - 180 мың оқушы). Сондай-ақ авариялық-техникалық жағдайдағы мектептерді жою жөніндегі жұмыстарды аяқтау қажет. Өткен жылмен салыстырғанда 2018 жылы апатты жағдайдағы мектептер саны 43-тен 31 бірлікке дейін азайды³³.

3.1-сурет Үш ауысымда оқитын күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептер желісі және контингенті, 2015-2018 жж. (бірлік / мың адам)

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Орта білім беру ұйымдарын спорт залдарымен, кітапханалармен, жаңа модификацияланған оқу бөлмелерімен, асханалармен, буфеттермен және демалыс аймақтарымен безендіру балалар мен жастардың білім алуы мен тәрбиеленуіне қолайлы жағдай жасаудың маңызды шар-

ты болып табылады. 2018 жылғы мәліметтерге сәйкес күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін 7 014 мектептердің 6011-і немесе 85,7% спорт залдары бар (84,5% - 2017), олардың 644-і (11%) бейімделген ғимараттарда орналасқан. 590 күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердің жеке кітапханасы болған жоқ. 6501 мектеп немесе барлық мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердің 92,7%-ы асханалармен және / немесе буфеттермен жабдықталған. Жаңа модификацияланған кабинеттер (химия, биология, физика, лингафондық мультимедиялық кабинеттер) 5 043 мектепте болды (71,9%)³⁴. 2 357 мектепте (33,6%) тек қана сыртқы дәретханалар бар және олардың санының азаюында айтарлықтай динамика байқалған жоқ (2017 ж. - 37,8%, 2016 ж. - 39,1%, 2015 ж. - 40,5%)³⁵.

Балалар мен жастар үшін қол жетімді қосымша білім беруді дамытуды қамтамасыз ету орта білім саласындағы мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болып табылады. Жастардың қосымша білім алуға қол жетімділігі мен сапасын арттыру жастардың шығармашылық, жоғары интеллектуалдық тұлғасын тәрбиелеу міндетін іске асырудың маңызды шарты болып табылады. 2018-2019 оқу жылында 1 645 295 бала (53%) мектеп көркемдік, эстетикалық, техникалық, экологиялық, туристік, өлкетану және басқа үйірмелерге қатысты³⁶. Сонымен қатар, бірнеше жыл ішінде мектеп жасындағы балалар мен жастардың үштен бірінен көбі қосымша білім алуға қабылданды. 2018 жылы Қазақстанда 1 303 қосымша білім беру ұйымдары жұмыс істеді, оларда 993 779 оқушы (31,4%) оқытылып, 31 832 мұғалім жұмыспен қамтылды³⁷. 13 қосымша білім беру ұйымдары істен шықты, күрделі және ағымдағы жөндеу жұмыстары тиісінше 198 және 162 қосымша білім беру ұйымдарына қажет болды³⁸.

Ауыл жастары, әлеуметтік осал топтар мен иммигранттар үшін қосымша білімге қол жетімділікті кеңейту міндеті осы жылы өзекті болып қала береді. Жалпы орта білім беретін мектеп контингентінің 45,8%-ы ауылдық жерлерде орналасқанына қарамастан, қосымша білім беру ұйымдарының үштен бірінен көбі (2017 ж. - 440 немесе 34,1%, 2018 ж. - 446 немесе 34,2%) ауылдық жерлерде орналасқан. Қосымша білім алуға жетім балалар, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар, денсаулығы нашар балалардан 10 725 оқушы тартылды, бұл мектептен тыс ұйымдарда жұмыс істейтін балалардың жалпы санының 1,1% құрайды. Сонымен қатар, өткен жылмен салыстырғанда осы

³² Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық жинақ. «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. Нұр-Сұлтан, 2019,319 б. – 180 б

³³ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық жинақ. «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. Нұр-Сұлтан, 2019,319 б. – 182 б.

³⁴ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық жинақ. «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. Нұр-Сұлтан, 2019,319 б. – 179 б.

³⁵ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық жинақ. «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. Нұр-Сұлтан, 2019,319 б. – 185 б.

³⁶ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2018 жылдың қорытындысы бойынша) / М. Атанаева, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, М. Шаженова, Г. Карбаева, Ж. Джумабаева, Н. Касымбекова, М. Даулиев, Д. Абдрашева, А. Кусиденова. – Нұр-Сұлтан: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2019. – 364б. – 84 б.

³⁷ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық жинақ. «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. Нұр-Сұлтан, 2019,319 б. – 246 б.

³⁸ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық жинақ. «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. Нұр-Сұлтан, 2019,319 б. – 247 б.

санаттағы балаларды қосымша біліммен қамту төмендеді. Айтпақшы, 2017 жылы 12 030 жетім балалар, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар, денсаулығына байланысты проблемалары бар балалар немесе мектептен тыс ұйымдарда жұмыс істейтін балалар мен жастардың жалпы санының 1,3% қосымша білім алуға тартылды³⁹. Қыздар ұлдарға қарағанда қосымша білім алуға азырақ қатысады. 2018 жылы республикада қосымша білім алуға жұмылдырылған 100 қыз балаға тиісінше 114-і ер балалар қамтылып отыр, бұл олардың

типтік жастағы халықтың жынысы бойынша санына қатынасы сәйкес келмейді. Сонымен, қосымша білім беру ұйымдарының контингенті ұлдардың басым болуымен сипатталды. Мәселе Түркістан аймағында өте өткір тұр, онда 2018 жылы үздіксіз білім беру ұйымдарына баратын 100 қыз балаға тиісінше екі есе көп ер бала тұр (212). Бұл жағдай облыс халқының бойындағы қыздардың қосымша білім алуларына деген стереотиптік көзқарасы, халықтың табыс деңгейі, сондай-ақ қыздардың үй шаруасына көп тартылуына байланысты болуы мүмкін.

3.2-кесте Үздіксіз білім беру ұйымдарының құрамы, жынысы бойынша

Аймақтар	Үздіксіз біліммен қамту		100 қызға шаққандағы ұлдар саны
	қыздар	ұлдар	
Ақмола облысы	18 064	21 258	118
Ақтөбе облысы	34 372	34 205	100
Алматы облысы	39 082	30 096	77
Атырау облысы	17 891	21 113	118
Шығыс Қазақстан облысы	36 805	45 821	124
Батыс Қазақстан облысы	33 446	33 244	99
Жамбыл облысы	40 782	44 313	109
Қарағанды облысы	39 514	43 000	109
Қостанай облысы	29 160	31 025	106
Қызылорда облысы	22 272	30 309	136
Маңғыстау облысы	22 742	28 253	124
Павлодар облысы	31 150	34 705	111
Солтүстік Қазақстан облысы	20 393	23 924	117
Түркістан облысы	26 043	54 972	211
Нұр-Сұлтан қаласы	18 472	17 387	94
Алматы қаласы	18 271	17 934	98
Шымкент қаласы	15 458	18 303	118
Қазақстан Республикасы	463 917	529 862	114

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

³⁹ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2017 жылдың қорытындысы бойынша): Е. Нурланов, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакинова, А. Дуйсенғали, Н. Касымбекова. - Астана: «ИАЦ» АҚ, 2018.- 434 б., 81 б.

Мектептердегі оқушылардың оқу жетістіктері білім сапасының маңызды көрсеткіші болып табылады. Ағымдағы жылы жергілікті атқарушы органдардың қарамағындағы күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердегі үздік оқытандардың үлесі 20,3% жетті (18,7% - 2017), жақсы оқытандар - 45,8% (43,4% - 2017). Жалпы, «4» және «5»-пен оқытын оқушылардың үлесі 2017 жылғы 62,2%-дан 2018 жылы 66% -ға дейін өсті.

2018 жылы «Алтын белгі» белгісін растаған түлектер үлесі 82% құрады: қазақ тілінде - 80,0%, орыс тілінде - 86,3%⁴⁰.

Қазақстандық оқушылар халықаралық деңгейде жоғары жетістіктерді көрсетуде. 2016-2018 жж. Халықаралық беделді зияткерлік жарыстарда қазақстандық мектеп оқушылары 2 581 наградаға ие болды: 456 алтын, 777 күміс, 1 297 қола медаль және 51 мадақтама.

Орта білім сапасы оқу бітіргеннен кейін жастардың өмірлік жоспарларын жүзеге асыруда

маңызды рөл атқарады. Барлық мектептерден (мемлекеттік, жеке, кешкі, арнайы және сыртқы) 11-сынып оқушыларының бітіруі 143 089 оқушыны құрады, бұл 2017 жылғы бітірушілерден 15 675 жоғары, оның ішінде 52,7% жоғары оқу орындарына түсті (60% - 2017 ж.), колледждерге - 14,2% (17,6% - 2017), әскерге шақырылған - 0,34% (0,4% - 2017), жұмыспен қамтылғандар - 7,7% (8,6% - 2017), ешқандай оқуға түспегендер - 0,08%. Қазақстан Республикасынан тыс жерлерге шықты - 5,3% (2017 ж. - 3,3%), олардың 93,5% шетелдік университеттерге кетті. Өткен жылмен салыстырғанда 2018 жылы болашаққа жоспар құра алмайтын жастардың үлесі артты. Сонымен, 2018-2019 жж. Қорытындылары бойынша түлектердің 19,6%-ы оқуын жалғастырып, жұмыс таба алмады (4,1% - 2017). Олардың ішінде 0,14% түлектер аурудың себебінен оқуларын және еңбек жолын жалғастыра алмады. Қалған түлектердің жұмысқа тұрмаған себептері мен мотивациясы белгісіз және егжей-тегжейлі зерттеуді қажет етеді, бұл санат NEET жастар қатарын толықтырады⁴¹.

3.3-кесте Орта мектептердің 11-сынып түлектері туралы ақпарат

Қазақстан Республикасы	Барлық бітірушілер	Коледжге түскендер	Университетке түскендер	Жұмысқа орналасқандар	Елден кеткендер	Жұмысқа орналаспағандар	Қабілеттілігі жеткіліксіздер	Әскер қатарына шақырылғандар	Жұмысы жайлы ақпарат жоқтар
2017-2018 оқу жылы	127 414	22 465	76 509	11 041	4 158	5 243	114	537	7 347
2018-2019 оқу жылы	143 089	20 330	75 441	11 004	7 606	28 096	118	494	0

Биыл қала және ауыл оқушыларының оқу жетістіктеріндегі айырмашылықтар бар. Оқу жетістіктерін сырттай бағалау (ОЖСБ) шеңберіндегі 9-сынып оқушыларының оқу жетістіктерін бақылау нәтижелері бойынша қалалық және ауылдық мектеп оқушыларының көрсеткіштері арасындағы алшақтық 2016 жылғы 5,3-тен 2017 және 2018 жж. 7 баллға дейін өсті. Орта білім беру жүйесінен кетудің айырмашылығы біртіндеп азайып келеді. Сонымен, 2018 жылы қалалық және ауыл мектептері түлектерінің ҰБТ нәтижелеріндегі алшақтық 6,29 баллды құрады (2017 жылы 8,98 балл).

Техникалық және кәсіптік білім

Техникалық және кәсіптік білім алуға жағдай жасау арқылы жастардың әлеуметтік-экономикалық интеграциясы мемлекеттік білім беру саяса-

тының басты басымдықтарының бірі болып табылады. «Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» АҚ-ның орта мерзімді бесжылдық болжамына сәйкес 2022 жылға қарай сұранысқа ие жұмысшылардың көп бөлігі жұмысшы мамандығы бар мамандар болады⁴². Сонымен бірге, әлемдік еңбек нарығын автоматтандырудың өсіп келе жатқан қарқынының нәтижесінде жұмысшы кәсіптердің өзгеруін ескере отырып, кәсіптік дағдылар мен қабілеттерге, оның ішінде кәсіпкерлікке функционалды бағдарлау, студенттер арасында бейімделгіш ойлауды дамыту және «өмір бойы білім алу» мүмкіндігі маңызды болады. Сонымен бірге, әлемдік еңбек нарығын автоматтандырудың өсіп келе жатқан қарқынын және нәтижесінде жұмысшы кәсіптердің өзгеруін ескере отырып, кәсіптік дағдылар мен қабілеттерге, оның ішінде кәсіпкерлікке функционалды бағдарлау, сту-

⁴⁰ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2017 жылдың қорытындысы бойынша): Е. Нурланов, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенғали, Н. Касымбекова. - Астана: АО «ИАЦ», 2018. - 434 с., С. 200-201

⁴¹ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық жинақ. «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. Нұр-Сұлтан., 2019, 319 б. - 100 б.

⁴² «Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» АҚ 2018-2022 жылдарға арналған орта мерзімді бесжылдық болжам //https://iac.enbek.kz/ru/node/550

денттер арасында бейімделгіш ойлауды дамыту және «өмір бойы білім алу» мүмкіндігі маңызды болады.

ЮНЕСКО мәліметтері бойынша, Қазақстанда ересек жастағы (15-24 жас) жастарды техникалық және кәсіптік біліммен қамту 14,6% құрайды. ЭЫДҰ орташа есеппен 18% құрайды. Қазақстан

Республикасы Білім және ғылым министрлігінің ресми мәліметтеріне сәйкес, 2017 жылы бұл көрсеткіш 17% құрады. Сонымен бірге, техникалық және кәсіптік біліммен қамту көрсеткіші республикалық деңгейден төмен Алматы (10,0%), Оңтүстік Қазақстан (13,9%), Солтүстік Қазақстан (14,4%), Жамбыл (14,5%) және Қызылорда (16,1%) облыстарында байқалды (3.4-кесте).

3.4-кесте 14 пен 24 жас аралығындағы жастардың өңірлер бойынша техникалық және кәсіптік біліммен қамтылуы, %

01.01.2017

№	Аймақтар	14 пен 24 жас аралығындағы халық (адам)	14 пен 24 жас аралығындағы ТжКБ ұйымдарындағы студенттер саны (адам)	ТжКБ қамту (%)
1	Ақмола облысы	106 457	19 875	18,7
2	Алматы облысы	285 330	28 631	10
3	Ақтөбе облысы	128 307	25 109	19,6
4	Атырау облысы	93 724	17 398	18,6
5	Шығыс Қазақстан облысы	181 983	32 556	17,9
6	Жамбыл облысы	178 652	25 816	14,5
7	Батыс Қазақстан облысы	948 37	18 348	19,3
8	Қарағанды облысы	196 872	36 335	18,5
9	Қызылорда облысы	130 700	21 026	16,1
10	Қостанай облысы	119 965	20 739	17,3
11	Маңғыстау облысы	101 646	19 123	18,8
12	Павлодар облысы	99 128	18 286	18,4
13	Солтүстік Қазақстан облысы	76 312	10 996	14,4
14	Оңтүстік Қазақстан облысы	511 893	71 127	13,9
15	Алматы қаласы	256 660	66 224	25,8
16	Астана қаласы	135 781	26 353	19,4
Қазақстан Республикасы		2 698 247	457 942	17,0

Дереккөз: ҚР БҒМ

Жастар көбінесе 9-сынып негізінде техникалық және кәсіптік білім ала бастайды: 311,0 мың адам немесе 2017 жылы контингенттің 63,6%, 2018 жылы 313 226 адам немесе 64,1%. ТЖКБ ұйымдарының контингентінде ауыл жастары басым. 2018 жылы колледждегі 488 712 студенттің 231 449-ы (47%) ауыл тұрғындары болды, оның ішінде 177 264-і қалалық, 54 185-і ауылдық колледждерде оқыды⁴³. Ауылдық жерлерден келген студенттердің көп бөлігі Алматы, Түркістан және Солтүстік Қазақстан облыстарындағы ТЖКБ ұйымдарында ұсынылған.

Жастар үшін техникалық және кәсіптік білімнің қол жетімділігі ТЖКБ ұйымдарының кең желісімен қамтамасыз етіледі. 2018 жылы Қазақстанда 821 техникалық және кәсіптік білім беру ұйымы болды (824 - 2017), оның 479 (58,3%) мемлекеттік болды (477 немесе 57,9% - 2017), 342 (41,6%) - жеке (347 немесе 42,1% - 2017). Өткен жылмен салыстырғанда ТЖКБ ұйымдарының желісі аздап азайды (3 бірлікке), жеке колледждер санының азаюына байланысты.

Кадрларды даярлауға арналған мемлекеттік тапсырысты, сондай-ақ «Мәңгілік ел жастары - Индустрияға!» Ұлттық жобасы (Серпін) жастарға бюджеттік негізде техникалық және кәсіптік білім алуға мүмкіндік береді. Өткен жылмен салыстырғанда мемлекеттік тапсырыс бойынша оқитын студенттер санының өсуі байқалады. Сонымен, 2018 жылы ТЖКБ ұйымдарының контингенті 488 712 адамды құрады (489,2 мың адам - 2017). Оның ішінде мемлекеттік тапсырыс бойынша 275 476 адам оқытылды (263,3 мың адам - 2017), бұл ТЖКБ ұйымдарының контингентінің 56,4% құрайды (53,8% - 2017). 2018 жылы ТЖКБ ұйымына 155 432 адам қабылданды (154,4 мың адам - 2017), оның ішінде 98505 адам немесе 63,4% мемлекеттік тапсырыс бойынша (94,8 мың адам немесе 61,5%, 2017 жылы) оқыды.

Желінің аумақтық таралу сипаттамалары ауылдық жерлерге қарағанда (54 185 адамнан тұратын 174 ұйым) қалалық жерлерде ТЖКБ ұйымдарының жоғары шоғырланғанын көрсетеді (434 527 адамнан тұратын 647 ұйым). Сонымен бірге, оқытуға мемлекеттік тапсырыстың квоталануы ауыл жастарына (30% квотасы), сондай-ақ жетім балаларға (1% квота) және денсаулығы шектеулі жастарға (1% квота) ТЖКБ қол жетімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретіндігін атап өткен жөн, «оралман» мәртебесімен (квотасы 4%). Квота саясатының оң нәтижелері негізінен ауыл тұрғындары ұсынатын ТЖКБ ұйымдарының контингентінде

көрінеді.

ТЖКБ бар адамдар үшін техникалық және кәсіптік білімнің қол жетімділігі ТЖКБ ұйымдарында инклюзивті білім алу үшін жағдай жасау арқылы қамтамасыз етіледі. 2016-2018 жж. Арнайы білім беру қажеттіліктерімен жастарды оқыту үшін инклюзивті жағдай жасаған колледждердің үлесі елде 10%-ға өсті. 2018 жылы 247 колледж (30%) арнайы білім беру қажеттіліктер бар студенттерге кедергісіз оқуды қамтамасыз етті (25% - 2017, 20% - 2016)⁴⁴. Осының нәтижесінде ТЖКБ ұйымдарында арнайы білім беру қажеттіліктермен оқитын жастар саны 2017 жылғы 2 199 адамнан 2018 жылы 2 928 адамға дейін өсті.

2017 жылдан бастап «Барлығына тегін кәсіптік-техникалық білім беру» жобасы жүзеге асырылуда. Жоба аясында 2017 жылдан бастап 63 357 адам қабылданды (2017 жылы - 21 301, 2018 жылы - 20 236, 2019 жылы - 21 820), оның ішінде 5 297 адам (2018 жылы - 849, 2019 жылы - 448) шығарылды. Қазіргі кезде жоба бойынша 53 599 адам білім алуда⁴⁵.

Мемлекеттік және орыс тілдерінде білім беру, сондай-ақ, ТЖКБ ұйымдары ұсынатын аралас тип студенттердің тілдік қажеттіліктерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. 2018 жылы мемлекеттік тілде оқитындардың үлесі 59,2% құрады (289 589 адам). Мемлекеттік тілде оқуды оңтүстік аймақтар: Түркістан (91%) және Қызылорда (96%) облыстарының студенттері таңдайды. Мемлекеттік тілде оқуды солтүстік облыстарда: Солтүстік Қазақстан (12%), Қостанай (18%) және Павлодар (27%) облыстарында жиі сұраныс бар⁴⁶.

Студенттердің қажеттіліктерін ескере отырып, ТЖКБ ұйымдары оқытудың әр түрлі формаларын ұсынады: күндізгі, сырттай және кешкі. ТЖКБ ұйымдарының контингенті негізінен күндізгі бөлім студенттері (425 407 студент) және, аз дәрежеде сырттай (60 150 студент) және кешкі (3115 студент) білім беру түрінде білім алады.

Мамандықтар бойынша студенттердің гендерлік ерекшелігін атап өтсек. Қыз балалар: «Білім» (73%), «Медицина және фармацевтика» (77%) мамандықтарын таңдайды⁴⁷. Жас жігіттер өз кезегінде мұнай мен газ өндірісі, геология және тау-кен өндірісі, сонымен қатар ақпараттық технологияларға қатысты ең беделді және жоғары ақы төленетін мамандықтарды таңдайды.

⁴³ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2017 жылдың қорытындысы бойынша): Е. Нурланов, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенғали, Н. Касымбекова. - Астана: «ИАЦ» АҚ, 2018. - 434 б., 87 б.

⁴⁴ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2017 жылдың қорытындысы бойынша): Е. Нурланов, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенғали, Н. Касымбекова. - Астана: «ИАЦ» АҚ, 2018. - 434 б., 101 б.

⁴⁵ Қазақстандағы ТЖКБ даму тарихы, <http://today.kz/news/kazakhstan/2019-09-19/783476-istoriya-razvitiya-tipo-v-kazahstane/>

⁴⁶ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2017 жылдың қорытындысы бойынша): Е. Нурланов, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенғали, Н. Касымбекова. - Астана: «ИАЦ» АҚ, 2018. - 434 б., 95 б.

⁴⁷ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2017 жылдың қорытындысы бойынша): Е. Нурланов, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенғали, Н. Касымбекова. - Астана: «ИАЦ» АҚ, 2018. - 434 б., 94 б.

ТЖКБ студенттерінің өмір сүру деңгейіндегі маңызды параметр - жатақханалардағы орындармен қамтамасыз ету, қосымша білім алу, оның ішінде спорт саласындағы білім алу. 2018 жылы жатақханаға мұқтаж ТЖКБ студенттерінің үлесі 5%-ға артып, 65 589 адамды құрады. Оның ішінде 46 312 адам немесе 74% жатақханаларда орындармен қамтамасыз етілді (79% - 2017 ж.)⁴⁸. Соңғы үш жылда ТЖКБ студенттерін спорт секцияларымен қамтудың өсуі байқалды. 2018 жылы күндізгі бөлімде оқитын 425 407 студенттің 285 372 немесе 67,1% спорт секцияларына қатысты (2017 жылы - 60%, 2016 жылы - 50%). 2018 жылдың қорытындысы бойынша ТЖКБ студенттерін спорт секцияларының жұмысымен қамтудың ең жоғары көрсеткіштері Шығыс Қазақстан облысында (92%), ал ең төмені - Атырау (50%) және Солтүстік Қазақстан облыстарында (50%) тіркелді⁴⁹.

Техникалық және кәсіптік білім беру сапасының негізгі көрсеткіші түлектердің жұмысқа орналасуы болып табылады. 2018 жылы ТЖКБ ұйымдарын бітірушілер саны 141 724 адамды құрады. Студенттердің ең көп бітіруі «Қызмет көрсету, экономика, менеджмент», «Медицина және фармацевтика», «Білім» сияқты бағыттар бойынша тіркелді. ТЖКБ

жүйесі түлектерінің жұмысқа орналасу деңгейі едәуір жақсарды. Сонымен, 2018 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша 141 724 түлектің ішінде жұмыспен қамтылғандардың саны 118 104 адамды немесе бітіргендердің 83% құрады (62,7% - 2017).

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім

Экономиканың салаларын қабілетті кадрлармен қамтамасыз ету, білім, ғылым және инновацияның интеграциясы жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім саласындағы мемлекеттік білім саясатының басты басымдығы болып табылады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы азаматтарға конкурстық негізде жоғары білім алуға кепілдік береді. Бұл құқық конституциялық жолмен әлемнің 43 елінде бекітілгенін атап өткен жөн.⁵⁰

Қазақстанда 2018-2019 оқу жылында контингенті 542 458 студенттерді құрайтын 131 университет болды. Студенттер саны ең көп аймақтарға әдетте Алматы (143 860 студент), Шымкент (84 813 студент), Нұр-Сұлтан (54 419 студент) және Қарағанды облысы (44 549 студент) кіреді (3,5-кесте).

3.5-кесте 2018-2019 оқу жылындағы жоғары оқу орындары мен студенттер саны туралы ақпарат

	Тәуелсіз оқу орындарының саны	Университеттер контингенті, адам
Қазақстан Республикасы	131	542 458
Ақмола облысы	6	10 166
Ақтөбе облысы	6	24 459
Алматы облысы	3	10 410
Атырау облысы	3	13 186
Шығыс Қазақстан облысы	4	30 663
Жамбыл облысы	3	22 665
Батыс Қазақстан облысы	9	44 549
Қарағанды облысы	7	21 169
Қостанай облысы	3	10 660
Қызылорда облысы	2	6 215
Маңғыстау облысы	2	15 892

⁴⁸ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2017 жылдың қорытындысы бойынша): Е. Нурланов, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакинова, А. Дуйсенғали, Н. Касымбекова. - Астана: «ИАЦ» АҚ, 2018. - 434 б., 164 б.

⁴⁹ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2017 жылдың қорытындысы бойынша): Е. Нурланов, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакинова, А. Дуйсенғали, Н. Касымбекова. - Астана: «ИАЦ» АҚ, 2018. - 434 б., 165 б.

⁵⁰ <https://www.worldpolicycenter.org/data-tables/policy/does-the-constitution-guarantee-citizens-the-right-to-higher-education>

Павлодар облысы	4	7 530
Солтүстік Қазақстан облысы	2	9 673
Түркістан облысы	7	32 129
Нұр-Сұлтан	17	54 419
Алматы қаласы	43	143 860
Шымкент қаласы	10	84 813

Дереккөз: ҚР БҒМ ААО

Кадрларды дайындау бойынша мемлекеттік тапсырыстың орындалуы, студенттердің үштен бір бөлігіне тегін жоғары білім алуға мүмкіндік береді. 2018 жылы жоғары білімнің барлық деңгейлерінде 591 038 жас оқып жатқан түлектердің, яғни 30% -ы мемлекеттік білім гранттары есебінен қаржыландырылды. 2018 жылы соңғы 6 жыл ішінде рекордтық білім гранттары бөлінді: жоғары білімді мамандарды даярлауға 53 594, магистрлер үшін 12 504, PhD докторлары 2240⁵¹.

Жоғары білім алуға квота саясаты халықтың әлеуметтік әлсіз санаттарындағы жастар үшін жоғары білімге қол жетімділікті қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Сонымен, 2018 жылы ауылдық жерлерден шыққан 20 647 адам немесе білім беру грантына 43,6% иегер болды, оның ішінде ауылдық жерлер үшін 30% квоталық жеңілдік бойынша 6192 мемлекеттік білім гранты иегері болды. Жетім балалар (633 адам немесе өтініштердің 97,9%), мүгедектер (439 адам немесе өтініштердің 97,8%) және оралмандар (870 адам немесе 98,4%) жастарының білім беру грантын алуға берген өтініштер де назардан тыс қалмайды⁵².

Ақылы негізде жоғары білімге қол жетімділікті кеңейту мақсатында жастарға ҰБТ-ны қайта тапсыру және шекті деңгейден өтпеген адамдар үшін «шартты түрде қабылдау» мүмкіндігі беріледі. 2018 жылы ҰБТ-ның шекті деңгейінен өтпеген 452 адам «шартты түрде» университетке қабылданды. Қайталама ҰБТ нәтижесінде 301 адам (66,6%) шекті деңгейден өтіп, ақыры университеттерге қабылданды⁵³.

Жастардың жоғары білім деңгейінде қазақ, орыс, ағылшын және басқа тілдерде білім алу мүмкіндігі қарастырылған. 2018 жылы қазақ тілінде оқитын студенттер саны 350 397 адамды құрады немесе университет контингентінің 64,6% қамтиды. Қалғандары негізінен орыс тілінде оқиды (167

324 адам немесе 30,8%), ал аз ағылшын тілінде (24 684 адам немесе 4,5%)⁵⁴.

Отандық жоғары білім беру жүйесінің сапасы мен тартымдылығының маңызды көрсеткіші оның интернационалдану дәрежесі болып табылады. 2018 жылы Өзбекстан мен Түрікменстаннан келген білімнің көші-қонына байланысты қазақстандық жоғары оқу орындарындағы шетелдік студенттер саны айтарлықтай өсті және 21727 адамды немесе контингенттің 4,2% құрады (2017 ж. - 13898 адам немесе контингенттің 2,8%) құраған. Шетелдік студенттер негізінен ТМД елдерінен келген иммигранттар (15237 адам - 2018 ж., 7828 адам - 2017 ж.), Шет елдер азаматтары (6 490 адам - 2018 ж., 6 070 адам - 2017 ж.) болды. ТМД елдерінен келген шетелдік студенттердің арасында басым көпшілігі Өзбекстан азаматтары (9500 адам), Түрікменстан (2615 адам), Ресей (1273 адам) және Қырғызстан (1084 адам). Алыс шет елдерден келген шетелдік студенттер контингенті негізінен Үндістан (3717 адам), Қытай (1240 адам), Монғолия (565 адам), Ауғанстан (399 адам) және Түркия (233 адам) азаматтарынан тұрады.

Университеттердің материалдық-техникалық жарақтандырылуы, жастардың денсаулығын сақтау және дамыту үшін қажетті дамыған инфрақұрылымның болуы университеттік білім берудегі маңызды шарты болып табылады. 2018 жылы университет контингентінің жартысына жуығы қала маңында тұратын студенттер болды (249 015 адам), олардың ішінде 41,5% немесе 103 255 адам жатақханаға мұқтаж. 24 049 студент немесе 23% жатақханаларда орындармен қамтамасыз етілмеген (20,3% - 2017). Студенттік жатақханаларға ең үлкен қажеттілік елдің солтүстік аймақтарында байқалды: Павлодар (32%), Солтүстік Қазақстан (28%) облыстары және Нұр-Сұлтан (28%). Осы аймақтардағы жоғары оқу орындарының студенттерінің жалпы санындағы қала маңында тұратын

⁵¹ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2017 жылдың қорытындысы бойынша): Е. Нурланов, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенғали, Н. Касымбекова. - Астана: «ИАЦ» АҚ, 2018. - 434 б., 109 б.

⁵² Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2017 жылдың қорытындысы бойынша): Е. Нурланов, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенғали, Н. Касымбекова. - Астана: «ИАЦ» АҚ, 2018. - 434 б., 110 б.

⁵³ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2017 жылдың қорытындысы бойынша): Е. Нурланов, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенғали, Н. Касымбекова. - Астана: «ИАЦ» АҚ, 2018. - 434 б., 107 б.

⁵⁴ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық жинақ. «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ. Нұр-Сұлтан, 2019, 319 б. – 289 б.

студенттер үлесі сәйкесінше 40%, 69% және 60% құрады⁵⁵. Студенттерді спорттық секциялармен қамту 55,8% немесе 278,6 мың студентті құрады⁵⁶. Қазақстандағы жоғары оқу орындарының абсолютті саны кітапханалық қоры 78,8 миллион дана болатын өз кітапханаларына ие⁵⁷.

2018 жылы жоғарғы және жоғарғы оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесінде магистратура, резидентура және PhD докторантурасына қабылданатын студенттер санының өсуі байқалады. 2018 жылы магистранттардың контингенті 38 594 адамды құрады (34 609 адам - 2017). Оның ішінде 26 660 студент ғылыми-педагогикалық бағытта (19 431 студент - 2017 ж.), 11 934 студент - мамандандырылған магистратура бағытында (15 178 адам - 2017 ж.) оқыды. Докторанттар саны да алдыңғы кезеңмен салыстырғанда өсіп, 2018 жылы 5 609 студентті құрады (3,603 студент - 2017). Оның ішінде 5 345 (3,490 студент - 2017) PhD докторантурасында оқыды, қалған 264 студент мамандандырылған докторлық бағдарлама аясында оқыды (113 адам - 2017).

Жоғары білім беру жүйесінің тиімділігінің негізгі көрсеткіші - түлектердің жұмысқа орналасуының жоғары қарқынымен сипатталатын түлектердің бәсекеге қабілеттілігі. 2018-2019 жылдың нәтижелері бойынша 92 мамандық бойынша ЖОО

бітірушілерінің жұмысқа орналасуы 67,4% құрады. Алайда, орта есеппен жұмыспен қамтылған түлектердің 35,4%-ы өз мамандығы бойынша жұмыс істемейтіндігі туралы куәландырады. Бітірушілердің жұмысқа орналасуының ең төменгі деңгейі «Кеден ісі» мамандығында тіркелгенген - 41%. Олардың ішінде көбінесе «ауылшаруашылық ғылымдары» (51,06%), «құқық» (43,73%), «қызмет көрсету» (43,42%), «техникалық ғылымдар және технологиялар». (41,97%), «әлеуметтік ғылымдар, экономика және бизнес» (40,24%)⁵⁸. мамандықтары бойынша кәсіби біліктіліктің иелері барлар бар.

3.2. ҒЫЛЫМДАҒЫ ЖАСТАР

Ел экономикасының жедел әртараптандырылуына және тұрақты дамуына ғылымның нақты үлесін қамтамасыз ету ғылым саласындағы мемлекеттік саясаттың басты басымдығы болып табылады.

Қазақстан Республикасында, Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің мәліметтері бойынша 2018 жылы 384 ұйым ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысқан, бұл алдыңғы жылмен салыстырғанда 2 бірлікке (383 - 2016, 386 - 2017 жж.) аз. Елдің негізгі ғылыми орталығы ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізетін ұйымдардың көпшілігі шоғырланған Алматы қаласы болып табылады (3.6-кестені қараңыз).

3.6-кесте 2014-2017 2014-2017 жж. Ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысатын ұйымдардың саны

Аймақтар	2014	2015	2016	2017	2018
Қазақстан Республикасы	392	390	383	386	384
Ақмола облысы	11	11	9	11	11
Ақтөбе облысы	14	14	14	16	16
Алматы облысы	13	11	10	11	9
Атырау облысы	9	10	11	10	10
Батыс Қазақстан облысы	9	7	8	8	10
Жамбыл облысы	11	11	11	11	9
Қарағанды облысы	31	32	33	29	28
Қостанай облысы	13	14	13	14	12

⁵⁵ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2017 жылдың қорытындысы бойынша): Е. Нурланов, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакинова, А. Дуйсенғали, Н. Касымбекова. - Астана: АО «ИАЦ», 2018.- 434 с., С. 173

⁵⁶ <http://egov.kz/cms/ru/law/list/U1600000168>

⁵⁷ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2017 жылдың қорытындысы бойынша): Е. Нурланов, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакинова, А. Дуйсенғали, Н. Касымбекова. - Астана: «ИАЦ» АҚ, 2018.- 434 б., 158б.

⁵⁸ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2017 жылдың қорытындысы бойынша): Е. Нурланов, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакинова, А. Дуйсенғали, Н. Касымбекова. - Астана: «ИАЦ» АҚ, 2018.- 434 б., 218 б.

Қызылорда облысы	6	8	10	8	7
Маңғыстау облысы	7	5	7	6	6
Оңтүстік Қазақстан облысы	17	19	19	19	6*
Павлодар облысы	11	9	10	11	14
Солтүстік Қазақстан облысы	3	4	5	5	5
Шығыс Қазақстан облысы	30	30	35	34	35
Нұр-Сұлтан қаласы	59	53	55	62	60
Алматы қаласы	148	152	133	131	135
Шымкент қаласы	-	-	-	-	11

**Түркістан облысы көрсеткен мәліметтер бойынша
Дереккөз: ҚР ҰЭМ СО*

2018 жылы ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстармен айналысатын ғылыми қызметкерлердің жалпы саны 22 378 адамды құрады (22 081 адам - 2017). Сонымен қатар, 2017 жылдағыдай, 2018 жылдың қорытындылары бойынша жаратылыстану, инженерлік әзірлемелер мен технологиялар саласындағы ғалымдардың көпшілігін атап өтті.

Жас ғылыми кадрлардың жетіспеушілігі уәкілетті мемлекеттік органның ерекше назарын талап ететін өзекті мәселе болып қала береді. 2018 жылы 35 жасқа дейінгі жас ғалымдар барлық ғылыми-зерттеу жұмысшыларының 34,6% құрады. Ғалымдардың ең көп саны 25-34 жастағы (6 076 адам) жас тобына келеді, олардың үлесі 2018 жылы 27,1% (26,4% - 2017). 35 жасқа дейінгі жас ғалымдардың жалпы санының 44,3% немесе 3431 адам ғылыми атақтар мен дәрежеге ие.

Соңғы жылдары ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізетін жұмысшылардың жалпы құрамында 25-34 жас аралығындағы жас ғалымдардың саны тұрақты өсіп келе жатқанын атап өткен жөн. 2013 ж. осы жастағы топ қызметкерлерінің аздап азаюына қарамастан, соңғы контингенттегі оның

үлесі соңғы жеті жыл ішінде ең жоғарғы мәнге жетті (27.1%) (3.7 кестені қараңыз).

Сонымен қатар, ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысатын 35 жасқа дейінгі PhD докторларының саны біртіндеп артып келеді. Бұл сонымен қатар ғылыми кадрлардың біртіндеп жасаруына ықпал етеді. 2017 жылы 35 жасқа дейінгі 256 PhD докторы ғылыми қызметпен айналысқан. 2018 жылы олардың саны 320 адамға жетті (3.8 кестені қараңыз). Жас ғалымдар санының өсуіне оң нәтиже PhD докторлық бағдарламасы аясында ғылыми кадрларды даярлауға мемлекеттік тапсырыс көлемінің ұлғаюы және уәкілетті органның дарынды жастарды ғылыми қызметке тарту бойынша қабылдаған шаралары себеп болды. Қабылданған шаралардың арқасында болашақта жас ғалымдар санының өсуі, олардың ғылыми өнімділігі мен ұтқырлығының жоғарылауы күтілуде.

2019 жылы Жастар жылы аясында Жас ғалымдардың іргелі және қолданбалы зерттеулерін гранттық қаржыландыру 3 млрд теңгеге артады. ҚР БҒМ мәліметінше, алдағы үш жылда жастарға ғылыми зерттеулер жүргізуге 9 млрд теңге бөлінеді⁵⁹.

3.7-кесте 2012-2018 жж. Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды жүргізетін жұмысшылардың жас ерекшелігі

Жыл	Барлығы	Оның ішінде жас бойынша:						
		25 жасқа дейін	26-34 жас	%	35-44 жас	45-54 жас	55-64 жас	65 жас
2012	20 404	2 648	5 114	25,1	3 749	3 941	3 437	1 515
2013	23 712	2 818	5 770	24,3	4 735	4 520	3 958	1 911

59 Жас ғалымдармен мемлекеттік ынтымақтастықтың жаңа нысандары туралы, <https://bilimdinews.kz/?p=53868>

2014	25 793	2 912	6 535	25,3	5 175	4 734	4 267	2 170
2015	24 735	2 636	6 372	25,8	5 257	4 546	3 889	2 035
2016	22 985	2 211	5 956	25,9	5 099	4 233	3 592	1 894
2017	22 081	1 909	5 824	26,4	4 937	3 871	3 469	2 071
2018	22 378	1 672	6 076	27,1	4 988	9 927	3 580	2 135

3.8-кесте 2018 жылы ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізетін қызметкерлердің жасына қарай бөлу

	Барлығы	Жылдарды қосқанда								
		25 жасқа дейін	25-34	Ішінде		35	45-54	55-64	Ішінде	
				25-28	35-44				55-62	65 және одан жоғары
Есеп беру жылының аяғында ҒЗТКЖ жұмыскерлерінің саны, барлығы	22 378	1 672	6 076	2 199	4 988	754	3 927	3 580	2 301	2 135
Оның ішінде ғылыми сарапшылар	17 454	992	4 924	1 838	4 004	650	2 961	2 761	1 707	1 812
Оның ішінде әйелдер	9 217	502	2 582	906	2 379	382	1 744	1 399	853	611
Ғылыми дәрежелері бар	11 764	347	3 084	938	2 855	1 021	2 023	1 978	1 707	1 477
Профильді дәрігер	336	-	-	-	91	x	65	104	x	73
Оның ішінде әйелдер	158	-	x	-	62	-	43	31	x	21
Философия докторы (PhD)	856	-	320	39	393	x	73	47	x	x
Оның ішінде әйелдер	433	-	156	23	205	x	37	19-	x	x
Ғылым докторы	1 740	-	x	-	112	x	327	614	291	674
Оның ішінде әйелдер	634	-	x	-	51	x	169	264	123	149
Ғылым кандидаты	4 360	-	57	8	1 199	123	1 284	1 122	627	698
Оның ішінде әйелдер	2 442	-	37	5	744	66	815	585	323	260
Магистр	4 472	347	2 691	891	1 060	161	274	91	x	x
Оның ішінде әйелдер	2 752	205	1 590	499	703	113	60	53	x	x

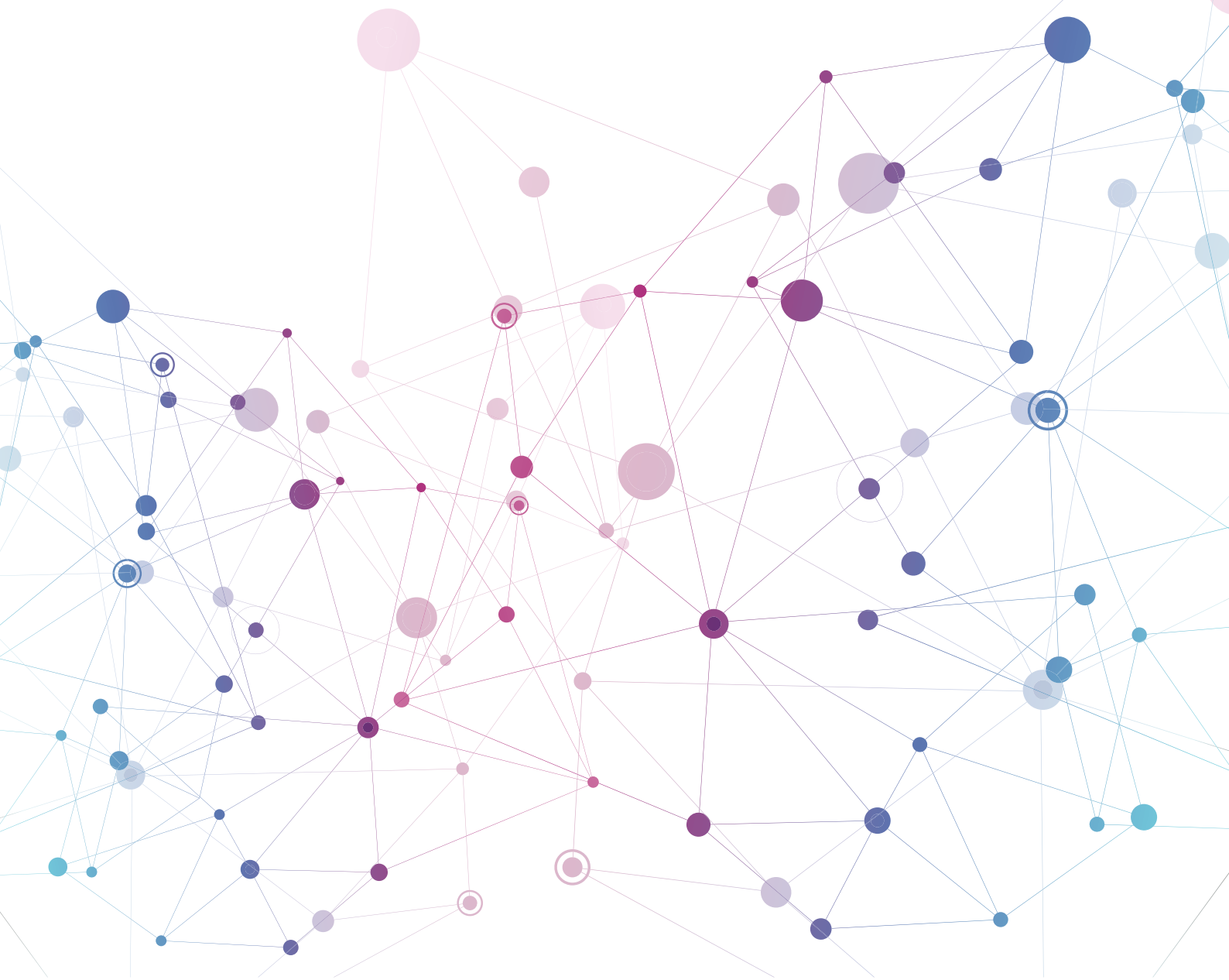
Дереккөз: ҚР ҰЭМ СО

Мәлімет үшін:
- - құбылыс жоқ
x-деректер құпия

4-ТАРАУ

ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК –
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

4.1 ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ ЖАСТАРДЫҢ ОРНЫ

Бұл тарауда жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайына талдау жасалады. Талдау төрт аспектіні зерттеуді қамтиды: жастардың еңбек нарығындағы орны, NEET жастарының әлеуметтік портреті, ауыл жастарының әлеуметтік жағдайы және сайып келгенде, жас отбасылардың әлеуметтік жағдайы. Осы тарауға арналған эмпирикалық материал Статистика комитетінің мәліметтері және «Жастар» ҒЗО жүргізген сауалнамалардың нәтижелері болып табылады.

Біріншіден, біз Қазақстанның еңбек нарығындағы жастардың жағдайына талдау жасаймыз, өйткені әлеуметтік-экономикалық жағдай көбіне дәл еңбек нарығындағы ұстанымдарға байланысты болады. 2019 жылдың басында Статистика комитетінің мәліметтері бойынша жастар арасындағы жұмыс күші 2,169 мың адамды құрайды, олардың тек екі миллионнан астамы ғана жұмыспен қамтылды. Статистика комитетінің деректеріне сәйкес 2019 жылдың 2 тоқсанында экономикалық белсенді саны 2 180,4 мың адамды құрайды (2018 ж. - 2087,6 мың адам), бұл елдің жалпы экономикалық белсенді халықының 23,7 % құрайды (9 204,7 мың адам). Оның ішінде 763,4 мың адамнан астамы жұмыс істейтіндер (2018 ж. – 665,3 мың адам) 2 169 мың адам. Соңғы жылдардағы динамика жастардың тұтастай алғанда жұмыс күшінің контингентіне де, жұмыспен қамтылғандар санында да азайды. Соңғы бес жыл ішінде (2014 жылдан бастап) жастардың жұмыс күші 12,1% төмендеді. Осындай төмендеу жұмыспен қамтылған жастарда да орын алды, 2014 жылдан бастап контингент 11,5% төмендеді.

4.1-сурет Жұмыс күшінің және халықтың жұмыспен қамтылу динамикасы

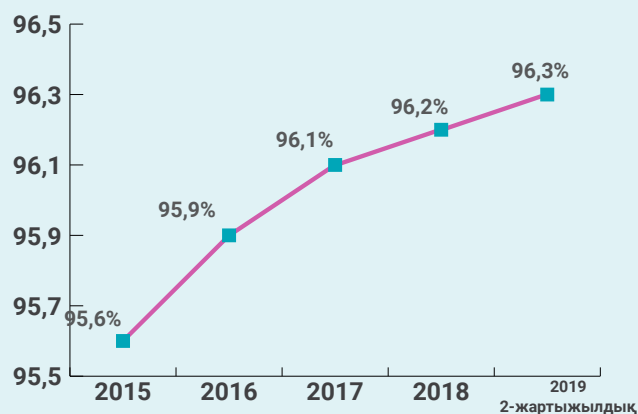
Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Алайда, бұл ең алдымен экономикалық факторлармен емес, жастар санының тікелей азаюымен байланысты. Бұл мәлімдеме, мысалы, жастар арасындағы жұмыс күшінің жалпы санын-

дағы жұмыспен қамтылған халықтың үлесінің тұрақты өсуімен дәлелденді (4.2 сурет).

Динамикалық қатардан байқағанымыздай, үлес өсуде. Абсолютті мәндердің азаюына (еңбек нарығындағы жастардың жалпы саны) қарамастан, салыстырмалы түрдегі өсім байқалады (жастардың жалпы санындағы жұмыс істейтін жастардың үлесі). Осылайша, жастар үшін жұмыстан қысқарту туралы мәлімдеуге негіз жоқ. (сурет 4.2).

4.2-сурет Жастар арасындағы жұмыспен қамту үлесінің динамикасы, %

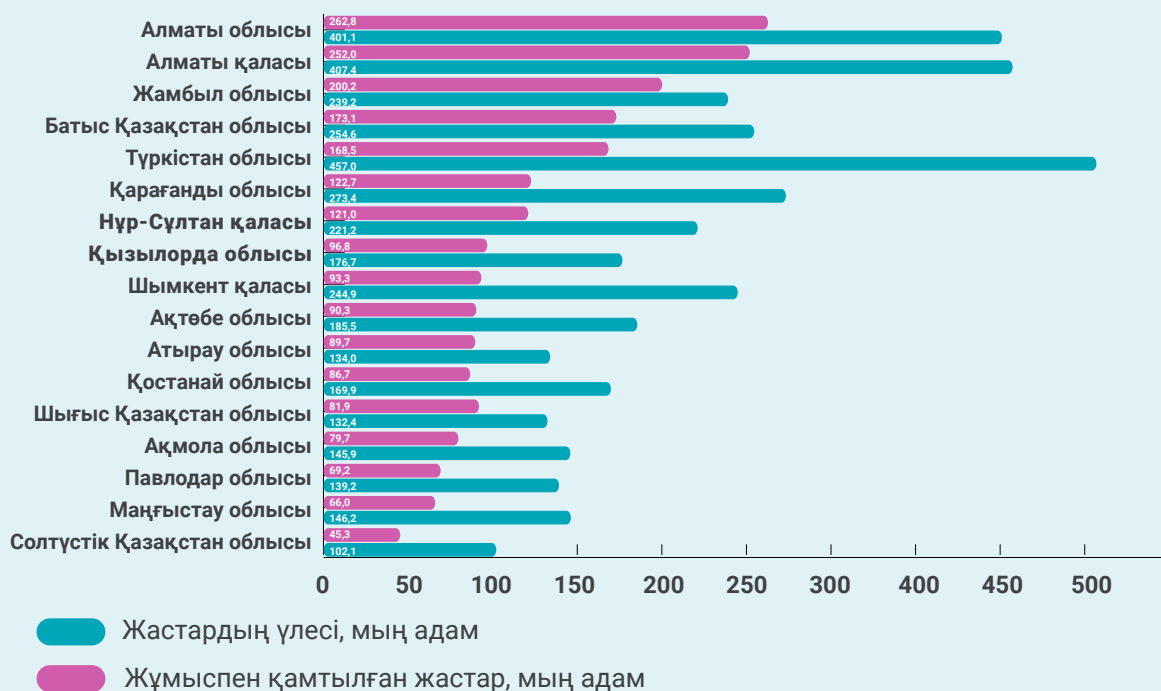
Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Жұмыспен қамтуды Қазақстанның аймақтар бойынша бөлу келесідей: (4.3-сурет). Жұмыс істейтін жастардың санын әр аймақ бойынша олардың жалпы санымен салыстыру маңызды. Әрине, жұмыс істейтін жастардың үлкен контингенті, жалпы алғанда, көптеген жастар тұратын жерлерде болады. Алайда, 4.3 суретте көрсетілгендей, арақатынас аймаққа қарай әр түрлі болады. Мысалы, Түркістан облысында әрбір үш жас жұмыспен қамтылған (бұл ең төменгі көрсеткіш), ал көршілес Жамбыл облысында жастардың 80% -дан астамы жұмыспен қамтылған (бұл көрсеткіш ең жоғары).

Егер жұмыспен қамту құрылымын қарастыратын болсақ, онда 2019 жылдың екінші тоқсанында ол келесідей: жұмыспен қамтылған жастардың ішінде 1,593 мың адам немесе 76,4% - жұмыскерлер, 492,4 мың адам (23,6%) - өзін-өзі жұмыспен қамтығандар. Соңғы жылдардағы серпін табиғи түрде жұмысшылардың да, өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың да азаюын көрсетеді (4.4-сурет). Сонымен қатар, екеуінің саны біркелкі азаяды. Бұл жанама түрде жастардың жұмыспен қамтылуының төмендеуі Қазақстан экономикасының құрылымындағы кез-келген (теріс) өзгеріспен емес, жалпы санының азаюымен байланысты екенін көрсетеді.

Экономикалық салалар тұрғысынан алғанда, 2019 жылдың екінші тоқсанында экономикада жұ-

4.3-сурет Қазақстанда аймақтар бойынша жұмыспен қамтуды бөлу

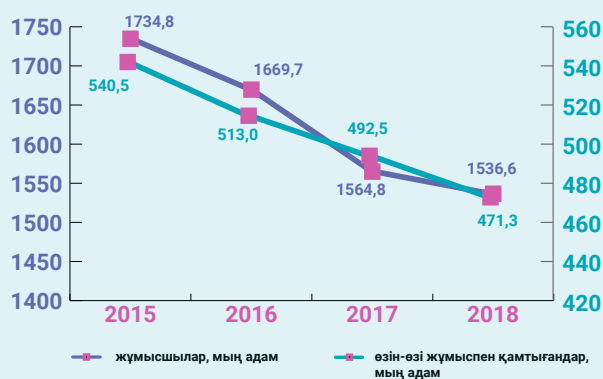

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

жұмыспен қамтылғандардың ең көп саны - 401,7 мың адам (19,3%) сауда және қызмет көрсету саласында, 240,5 мың адам (11,5%) - білім саласында, ауыл шаруашылығында 233,6 мың адам (11,2%), өнеркәсіпте 231,5 мың адам (11,1%) жұмыс істейді.

Кәсіпкерлік қызмет. Жастардың әлеуметтік-экономикалық дамуының тағы бір маңызды аспектісі - кәсіпкерлік саласындағы белсенділік, жеке бизнесті құру. Статистика комитетінің мәліметтері бойынша, 2019 жылдың 1 шілдесіне 29 жасқа дейінгі белсенді жеке кәсіпкерлер саны 116911 адамды құрады, олардың 59% ер адамдар, 41% әйелдер (2018 жылдың өткен жылға ұқсас кезеңінде-102 126 адам, оның ішінде 60% - ерлер, 40% - әйелдер).

4.4-сурет Жұмысшылар мен өзін-өзі жұмыспен қамтығандар санының динамикасы

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

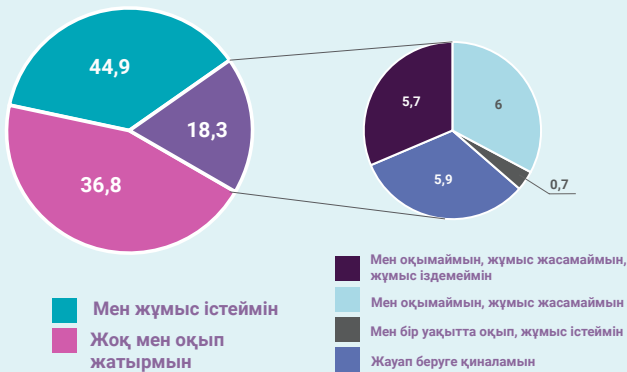
Жұмыссыздық 2019 жылдың екінші тоқсанындағы жағдай бойынша республикадағы жастар арасындағы жұмыссыздар саны 81,1 мың адамды құрайды немесе жұмыс күшіне байланысты жастардың жалпы санының 3,7% құрайды. Соңғы жылдардағы динамика жұмыссыздар санының тұрақты төмендеуін көрсетеді. Мәселен, 2015 жылдан бастап 2018 жылға дейін жастар арасындағы жұмыссыздық сәйкесінше 4,4% -дан 3,8% -ға дейін төмендеді. Сонымен бірге ұзақ мерзімді жұмыссыздық деңгейі 2,6% -дан 1,9% -ға дейін төмендеді.

Статистика жағдайды «құстардың көзқарасы» бойынша ұсынады, жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайының кейбір қырларын жақсы түсіну үшін, сондай-ақ кездейсоқ проблемаларды анықтау үшін біз сауалнамалардың мәліметтеріне жүгінеміз. «Жастар» ҒЗО жүргізген социологиялық зерттеу нәтижелері бойынша жастардың экономикалық белсенділіктің әр түрлі түрлеріне тартылу құрылымы төмендегідей (4.5 сурет). Респонденттердің жартысына жуығы (44,9%) жұмыс істейді, қалған 5,9% бір уақытта оқиды және жұмыс істейді.

Осылайша, жұмыс істейтін жастардың жалпы үлесі респонденттердің жартысынан сәл асады. Жаңа оқып жатқан респонденттердің үлесі де айтарлықтай өте көп, ол 36,8% құрайды. Оқымайтын және жұмыс жасамайтындар саны 11,7% құрайды. Сонымен қатар оқымайтын, жұмыс жасамайтын және жұмыс іздемейтін топтар ерекше назар аудартады (5,7%). Барлығының жиынтығы жұмыс жасамайтын және оқымайтындардың 17,4% -ы қамтиды және жұмыссыздықтың статистикалық көрсеткіштерінен едәуір жоғары.

Жұмыс істемейтін және оқымайтын жастардың едәуір бөлігін ескере отырып, жұмыссыздардың әлеуметтік портретін құруға болады. Осы мақсаттар үшін корреляциялық талдау қолданылды (Пирсон мен Спирманның корреляциясы есептелген). Алынған нәтижелер көрсеткендей, жағдай маңызды проблемаларды жасырмайды және сауалнамада жұмыссыз деп танылған респонденттердің едәуір бөлігі статистикалық сауалнама кезінде жұмыс күшіне кірмейтін адамдардың мәртебесін алады. Осылайша, әлеуметтік сауалнама аясында жүргізілген корреляциялық байланыс балалары бар жас әйелдердің жұмыссыз қалу ықтималдығын көрсетеді (және балалар неғұрлым көп болса, жұмыссыз қалу мүмкіндігі соғұрлым жоғары болады). Жасқа қатысты оң байланыс бар (жасы ұлғайған сайын, жұмыссыз болу қауіпі артады). Осылайша, жұмыссыздықтың жоғары деңгейіне көбінесе біреуден көп балалары бар егде жастағы жастардан тұратындар мен үй шаруасындағы әйелдердің үлесінен деп түсіндіріледі (мұндай жағдайда еңбек нарығында белсенді болу оңай емес - бұл мәселелерге кейінірек жас отбасылар «Әлеуметтік әл-ауқат» бөлімінде оралу қажет).

4.5-сурет Жастар арасындағы жұмыспен қамту мәртебесі (әлеуметтік зерттеулер нәтижелері бойынша,%)

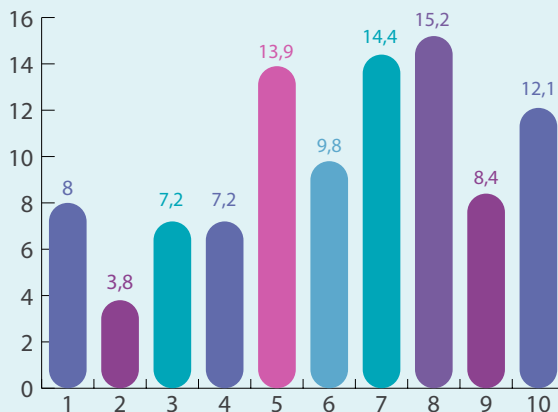
Дереккөз: «Жастар» F30, 2019 ж.

Үй шаруасындағы әйелдің жағдайына тікелей қатысы жоқ басқа факторлардың ішінде ауылдық жерлерді де атап өткен жөн. Шынында да, корреляциялық талдау көрсеткендей, ауылдық жерлерден келген респонденттер жұмыссыз болып қалуы мүмкін (дегенмен корреляциялық байланыс алдыңғы жағдайдағыдай айқын емес).

Тұрақтылық – негізгі назарда болатын бір маңызды мәселе. Тұрақтылық, болашаққа сенімділікпен әлеуметтік оптимизмнің негізін қалайды. Өз кезегінде, елдің сәтті дамуы үшін әлеуметтік оптимизмнің рөлін елеусіз қалдыруға болмайды, өйткені болашаққа сеніммен қарайтын жастар отбасын құрып, балалы болып, түрлі кәсіпкерлік бастамаларға көбірек қаржы салады.

Бұл жағдайда тұрақтылықтың бір ғана аспектісі зерттелуде. Сонымен, респонденттердің тұрақтылығын өлшеу үшін осы жылы жұмыстан босатылып қалмау, жұмыс орнын сақтау мүмкіндігін бағалау ұсынылды.

4.6-сурет Жұмыс орнықтылығы бойынша өзін-өзі бағалауы (әлеуметтік сауалнама негізінде он балдық шкала бойынша жұмыстан шығарылмау мүмкіндігі,%)

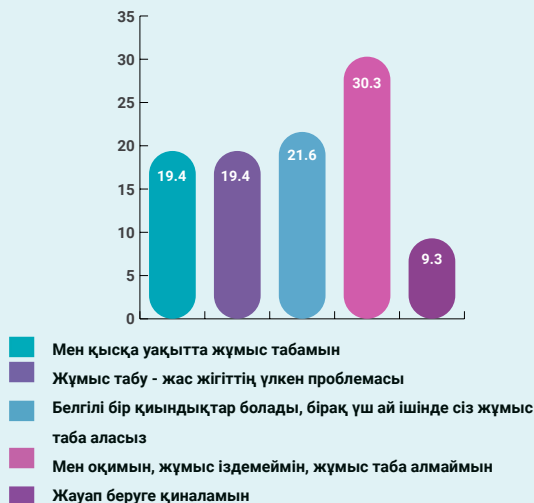

Дереккөз: «Жастар» F30, 2019 ж.

Жауаптардан көріп отырғаныңыздай, жастар өз мүмкіндіктерін мұқият бағалайды. Орташа мән - 6.1 (оң, бірақ жоғары емес). Бірден беске дейінгі бағалармен берген жауаптардың үлесі (жұмыс туралы көп сенімсіздік дәрежесін білдіретін бағалар) 40,1% құрайды.

Корреляциялық талдау көрсеткендей, білімді жастар өз жұмысының тұрақтылығына көбірек сенімді. Сондай-ақ, жас сенімділікке жағымды әсер етеді (жұмыс тәжірибесі жұмыс орнын сақтап қалу сенімділігіне ие болуға мүмкіндік беретін маңызды фактор ретінде көрінеді).

4.7-сурет Жұмыссыз болсаңыз, жаңа жұмысты қаншалықты тез табасыз?

Дереккөз: «Жастар» F30, 2019 ж.

Тұрақтылықтың тағы бір маңызды аспектісі – жұмыссыз қалған жағдайда тез жұмыс табу мүмкіндігі. Жауаптарды талдап бөліп көрсеткендей (4.7-сурет), жастардың негізгі контингенті жұмыс іздеуде әлі жұмыс іздеудің күрделі мәселелерімен кездескен жоқ.

Тәжірибесі көп адамдардың жұмыс таба алатындығына сенімділік деңгейі жоғары. Сонымен, респонденттердің 41% -ы (19,4% және 21,6%) үш ай мерзімінде міндетті түрде жұмыс табамын деп сенеді. Өз мүмкіндіктеріне сенімді емес адамдардың үлесі екі еседен төменді құрайды (19,4%).

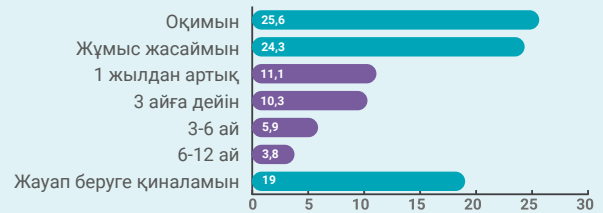
Жұмыссыздық - әлеуметтік-экономикалық жағдайды бағалаудағы ерекше маңызды аспект. Статистикадан көрініп тұрғандай, жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі, жалпы деңгей де, ұзақ мерзімді жұмыссыздық деңгейі де төмен. Соған қарамастан, жұмыссыздықтың ұзақтығын тек статистикалық мәліметтер негізінде ғана емес, сонымен қатар әлеуметтанулық зерттеу материалдарына да сүйене отырып толығырақ қарастырған жөн. Жастар арасында жүргізілген жаппай сауалнаманың нәтижелері респонденттердің едәуір тобын (14,1%) алты айдан астам уақытта тұрақты жұмыс орны жоқ екенін көрсетеді. Жұмыссыздықтың ұзақтығына қандай факторлар әсер етеді? Әлеуметтік топтар қалай жұмыссыз қалады?

Корреляциялық талдау көрсеткендей, ұзақ жұмыссыздық көбінесе бала өсіретін жас әйелдер арасында кездеседі (жынысы, үйленген мәртебесі және балалар санына қатысты оң байланысты көрсетеді). жынысына байланысты (әйелдер көбінесе жұмыс істемейді). Осыған ұқсас нәтижелер бұрын жұмыспен қамту мәртебесін сипаттауда келтірілген (4.5 сурет), бұл сенімділікті көрсетеді.

Сонымен қатар, жұмыссыздықтың ұзақтығы жастардың жұмыс табуға деген сенімділігіне әсер етеді (4.7-сурет), бұл жерде де өзара байланыс бар - жұмыссыздықтың ұзақтығы респонденттердің қысқа мерзімде жұмыс таба алатындығына деген сенімін төмендетеді. Айта кету керек, білім деңгейі тезірек жұмыс табу мүмкіндігіне ешқандай әсер етпейді.

Сонымен, сауалнамалар нәтижелері көрсеткендей, қазақстандық жастардың еңбек нарығынан шығатын негізгі құрамы жас аналар болып табылады. Сонымен қатар, балалар саны еңбек нарығынан шығу мүмкіндігін арттырады. Дәл осы контингент көбінесе еңбек нарығынан ұзақ уақытқа қол үзеді. Сонымен қатар, жас әйелдердің көбісі білімді және өте жақсы дайындалған жұмыс күші екенін атап өткен жөн. Жан-жақты жастар саясатын жүзеге асыру барысында мемлекет неге қол жеткізгісі келетін нақты түсіну керек. Үкімет бұл контингентті еңбек нарығына тезірек қайтарып, оны белсенді жұмыс күшіне айналдырғысы келеді делік. Онда мектеп жасына дейінгі

4.8-сурет Жұмыссыздықтың ұзақтығы (әлеуметтік зерттеу нәтижелері бойынша,%)

Дереккөз: «Жастар» F30, 2019 ж.

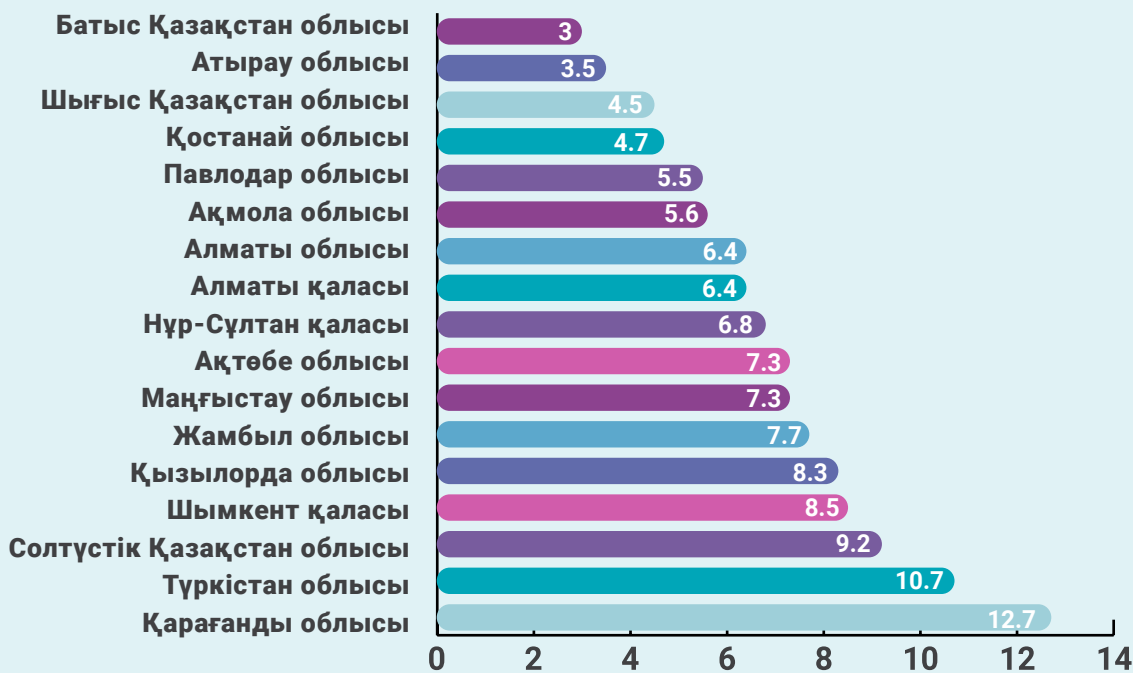
балалар үшін әлеуметтік және материалдық инфрақұрылымды (балабақшалар, емханалар, әртүрлі балалар орталықтары және т.б.) дамыту мақсатында ауқымды жобалар қажет. Мұнда, әрине, мұндай инвестициялардың тиімділігін растайтын немесе жоққа шығаратын экономикалық есептер қажет (бұл жас әйелдердің белсенді жұмыс күшіне тез оралуынан түсетін пайда мектепке дейінгі балалар үшін инфрақұрылым құруға кететін шығыннан асып түсетіндігіне қарамастан бұл инфрақұрылымның өзі маңызды екенін атап өткен жөн).

4.2. NEET ЖАСТАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ПОР-ТРЕТІ

Ресми жұмыссыздықтан басқа, жастардың еңбек нарығындағы жағдайын және жалпы жастардың әлеуметтік-экономикалық әл-ауқатын көрсететін тағы бір маңызды көрсеткіш - бұл NEET немесе жұмыс істемейтін және оқымайтын жастар үлесі. 2019 жылдың екінші тоқсанындағы Статистика комитетінің деректері бойынша NEET жастарының деңгейі жастардың жалпы санының 7,2% құрайды. Аймақтар бойынша бөлу 4.9 суретте көрсетілген, өйткені ең төменгі деңгей Батыс Қазақстан (3%), Қарағанды облыстарында (12,7%) тіркелген.

Жалпы алғанда, тоғыз әкімшілік аймақта жастардың NEET көрсеткіші ел бойынша орташа деңгейден төмен. Демек, сегіз әкімшілік-аумақтық бірлік көрсеткіштері орташа республикалық көрсеткіштен асып түседі. Бұл NEET жастарының жоғары немесе төмен деңгейлері кез-келген географиялық аймақта оқшауланған дегенді білдірмейді, керісінше олар бүкіл ел бойынша біркелкі бөлінеді. Мысалы, NEET жастарының көрсеткіштері төмен әкімшілік-аумақтарды Қазақстанның батыс, шығыс, солтүстік және оңтүстік облыстарынан байқауға болады. NEET жастарының ең жоғары көрсеткіші бар үш аймақты атап өтуге болады: Орталық (Қарағанды облысы - 12,7%), оңтүстік (Түркістан облысы - 10,7%) және солтүстік (Солтүстік Қазақстан облысы - 9,2%) Қазақстан.

4.9-сурет 2019 жылдың екінші тоқсанындағы аймақтар бойынша NEET жастарының үлесі, %

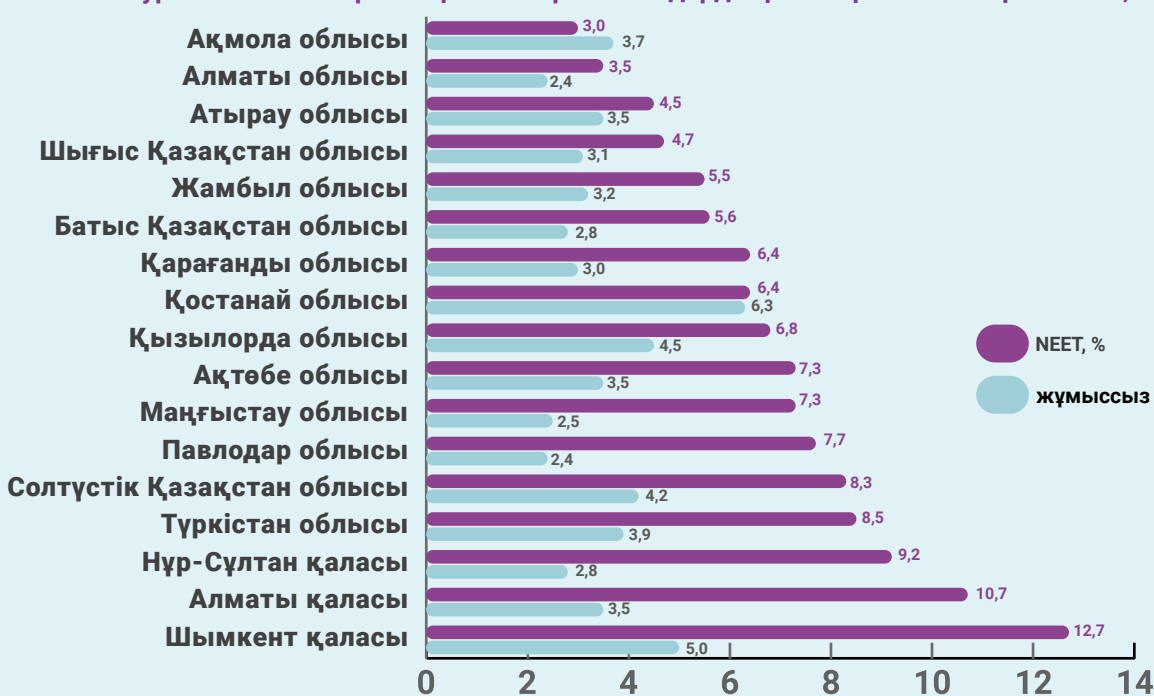

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Сонымен бірге, NEET жастарының жоғары немесе төмен үлесі экономикалық құрылымы ұқсас аймақтарды біріктіреді деп айтуға болмайды. Көріп отырғаныңыздай, Қарағанды облысы - бұл дамыған индустриясы бар урбанизацияланған аймақ. Түркістан облысы, керісінше, ауыл халқының көптігімен ерекшеленеді және ауылшаруашылығымен айналысады.

Сонымен қатар, NEET жастарының едәуір бөлігі «демографиялық қысыммен» немесе жастардың көптігімен түсіндіріледі деп айтуға болмайды, өйткені осы анти-рейтингтің «көшбасшыларының» қатарында ең көбі (Түркістан) және ең азы (Солтүстік Қазақстан) осы аймақтағы жастар саны бойынша тұр. Соңында, мұны жастар арасындағы жұмыссыздық пен NEET жастарының жұмыссыздық

4.10-сурет NEET жастарының және жұмыссыздардың аймақ бойынша қатынасы, %

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

үлесінің арасын байланыстыру мүмкін емес. 4.10 суретте көрсетілгендей, бұл екі үлестіру бір-біріне сәйкес келмейді. Осылайша, NEET жастарының аймақ бойынша бөлінуі жауаптан гөрі көбірек сұрақтар тудырады. Сондықтан, осы контингенттің жағдайын жақсы түсіну үшін динамикалық көрсеткіштерге жүгіну керек.

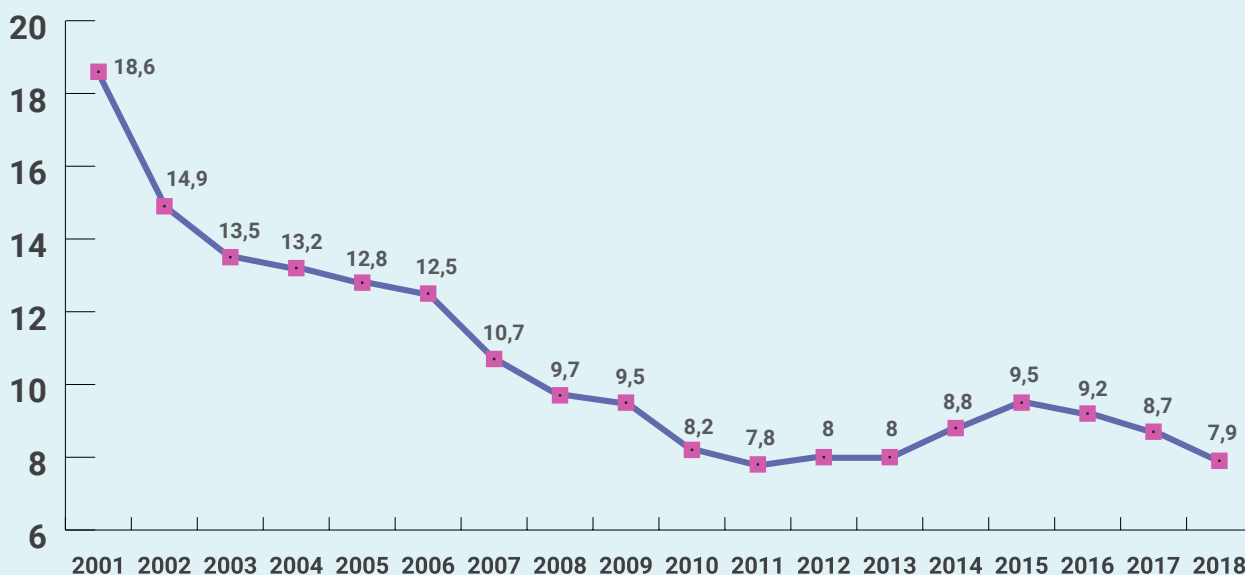
Біріншіден, жалпы республикалық көрсеткіштердің динамикасына тоқталайық. 4.11-суретте Қазақстан жастарының соңғы 18 жылдағы санының айтарлықтай қысқарғандығы көрсетілген. Жұмыс істемейтін және оқымайтын жастардың үлесі осы кезеңде шамамен 2,4 есе азайды, бұл, әрине, айтарлықтай жетістіктерге жетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар төмен көрсеткіштер екі рет тіркелді. Алғаш рет олар 2011 жылы қол жеткіздік, содан кейін олар қайтадан өсе бастады (айтарлықтай болмаса да) және қазіргі уақытта жаңа минимумға қол жеткізілді (2018 жылғы көрсеткіштер 2011 жылғы көрсеткіштерден сәл төмен, бірақ 2019 жылғы қорытынды бойынша көрсеткіштер ең көп тіркеледі деп күтілуде, барлық есеп айырысу кезеңінің ішінде).

Қазақстан аймақтарының динамикалық кестелерін талдау NEET жастарының үнемі жоғары үлесі бар аймақтарды көрсетеді. Бұл Қарағанды облысы, онда жұмыс істемейтін және оқымайтын жастардың үлесі соңғы жылдары айтарлықтай өзгерген жоқ (мысалы, 2015 және 2019 жылдың екінші тоқсанындағы деректер бірдей 12,7% -қамтиды. Керісінше, дәстүрлі түрде NEET жастарының үлесі аз облыстарда бар. Батыс Қазақстан облысында бұл көрсеткіш тұрақты түрде шамамен үш пайызды құрайды.

Керісінше, бірқатар бағыттар NEET жастарының үлесін төмендетуде айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізді. Бұл бағытта Жамбыл, Атырау және Маңғыстау облыстары үлкен жетістіктерге қол жеткізді. Статистика көрсеткендей, осы облыстарда жастарды жұмыспен қамту үлесінің айтарлықтай өсуі байқалады (бұл процесс жастар санының жалпы төмендеуімен байланысты Маңғыстау облысын қоспағанда). Ұсыныс ретінде жоғарыда аталған аудандардағы NEET жастарының санын азайту тәжірибесін зерделеу маңызды екенін атап өтуге болады (ең алдымен айтарлықтай прогреске қол жеткізілген Жамбыл облысын) және осы тәжірибені Қарағанды облысында қолдану мүмкіндіктерін қарастыру қажет.

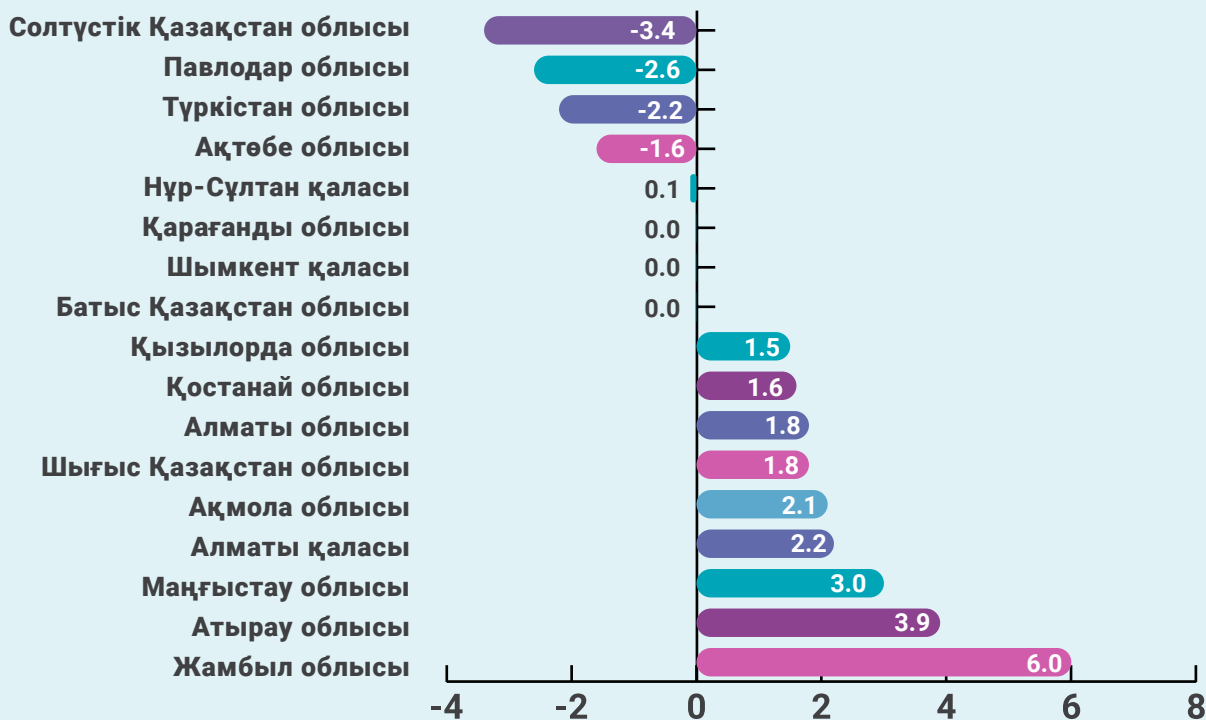
Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 18 ақпандағы №454 – V ҚРЗ Заңымен ратификацияланған 2015 жылғы 10 қыркүйектегі Қазақстан Республикасы мен Халықаралық Қайта Құру және Даму Банкі арасындағы №TF014174 грант туралы Келісім шеңберінде Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі іске асыратын жастар корпусын дамыту жобасы осы бағыттағы маңызды бағдарламалардың бірі болды (бұдан әрі-жоба). Жоба 2016-2020 жылдарға арналған. Жобаның мақсаты жастарды, әсіресе осал топтарды оқыту бағдарламасына қатысу және әлеуметтік маңызы бар жобаларды іске асыру арқылы өмірлік маңызы бар дағдыларды дамыту арқылы қоғамдық пайдалы қызметке тарту болып табылады. Жобаның іс-шаралар кешені үш компонент аясында ұйымдастырылған, олардың бір бөлігі 2018 жылы сәтті аяқталды. Жобаның негізгі әрекет етуші компоненті 1 - Компонент болып табылды-қауымдастық игілігі үшін қоғамдық-пайдалы

4.11-сурет 2001 жылдан бастап 2018 жылға дейінгі жастардың жалпы санындағы NEET жастарының динамикалық үлесі, %

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

4.12-сурет 2015 жылдың 2-ші тоқсанынан 2019 жылдың 2-тоқсанына дейінгі NEET жастарының үлесінің өзгеруі

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

қызмет дағдыларына оқытуды және ZhasProject атауымен белгілі өмірлік маңызды дағдыларды дамытуды қолдау, оның шеңберінде гранттық бағдарлама және өмірлік маңызды дағдыларға оқыту жүзеге асырылады.

Жобаны жүзеге асырудың үш жылы ішінде (2017-2019) Қазақстан бойынша шамамен 2 600 әлеуметтік жоба жүзеге асырылды. Жалпы географиялық қамту: 76 қала, 176 аудан және 640 ауыл. Жобаға 8,7 мыңнан астам жас адам қатысты, олардың 5 мыңнан астамы - жастардың осал топтарының өкілдері. Қазақстан бойынша тігін шеберханалары, тіл мектептері, демалыс клубтары, спорт секциялары, дамыту балалар орталықтары, наубайханалар, жылыжайлар, сүт және ет өнімдерін өндіру цехтары, компьютерлік курстар, сұлулық салондары және массаж кабинеттері, психологиялық қолдау кабинеттері, кондитер шеберханалары және т.б. ашылды. Жобаның алдын ала деректері бойынша қатысушылардың 40% - ы гранттық қаржыландыру аяқталғаннан кейін де өз жобаларын іске асыруды жалғастыруда.

Жалпы, NEET қазақстандық жастарының үлесі (7,2%) Еуропадағы орташа көрсеткіштен төмен екенін атап өту қажет, ол 12,9 құрайды. Осылайша, ЮНИСЕФ жүргізген зерттеу нәтижелеріне сәйкес, Италия (23,4) NEET резиденттерінің пайызы бойынша Еуропа елдері арасында, оқымайтын, жұ-

мыс істемейтін және қандай да бір кәсіби даярлық бағдарламасына сай келмейтін жастар арасында көш бастап келеді. Оның ішінде Грекия (19,5%), Болгария (18,1%), Румыния (17%) және Хорватия (15,6%). Екінші жағынан, NEET үлесі ең аз елдер - Нидерланды (5,7%), Швеция (7%) және Мальта (7,4%)⁶⁰.

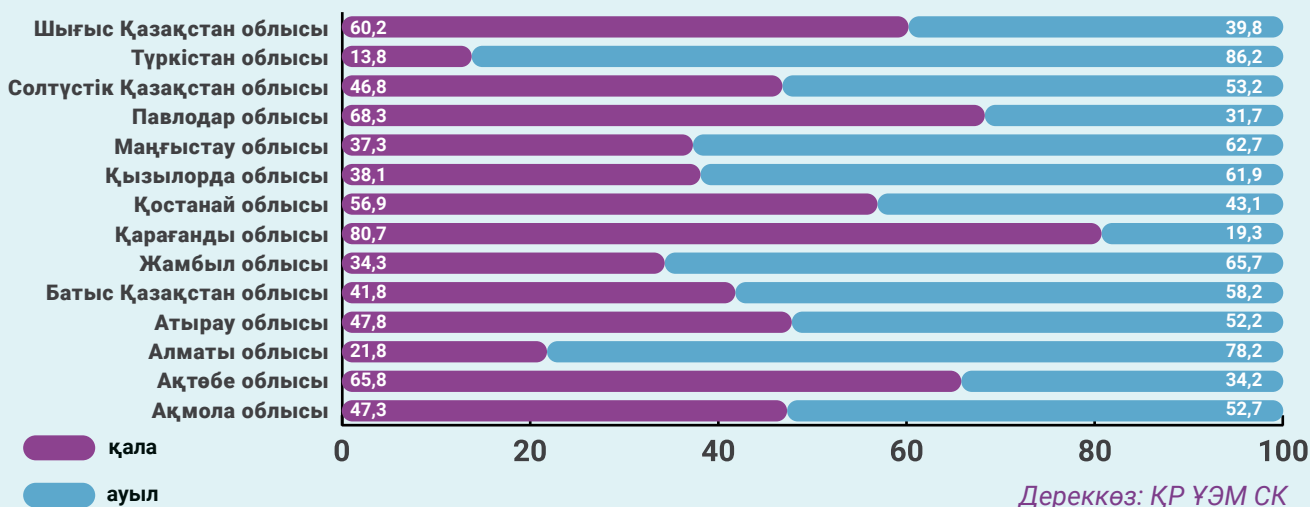
4.3. АУЫЛ ЖАСТАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ӘЛ-АУҚАТЫ

Ауыл жастары - ерекше назар аударуды қажет ететін ерекше әлеуметтік-демографиялық топ. Демографиялық мәліметтерге сүйенсек жастар арасында қала тұрғындарының басым екенін көрсетеді. Мәселен, 2019 жылдың басында ауыл тұрғындарының үлесі қазақстандық жастардың жалпы санының 43,2% құрады. Сонымен қатар, соңғы жылдардағы динамика ауыл жастары үлесінің тұрақты төмендеуін көрсетеді (1 тарау).

Әрине, еңбек нарығындағы ауыл жастарының үлесі азшылықты құрайды. Осылайша, 2018 жылғы статистика көрсеткендей, жұмыспен қамтылған жастар арасында қала тұрғындарының контингенті 55,9%, ауыл жастары сәйкесінше 44,1% құрайды. Әрине, бұл коэффициент аймақтар бойынша әр түрлі болады (4.13-сурет).

⁶⁰ https://www.tellerreport.com/news/2019-10-10---in-italy-the-largest-number-of-neets--young-people-who-do-not-study-or-work-.SkNYt_HndB.html

4.13-сурет Жұмыспен қамтылған халық арасында қала және ауыл жастарының үлесі, %

Мәліметтердің таралуы көрсеткендей, жұмыспен қамту құрылымында ауыл жастары айқын басымдыққа ие. Жалпы, бұндай облыстар жетерлік. Сонымен қатар, облыстардағы ең көп жастар саны осы топта көтсетілген. Бұл Түркістан облысы (осы аймақта жұмыс істейтін жастар арасында ауыл тұрғындарының үлесі 86,2%) және Алматы облысы (78,2%). Осылайша, еңбек нарығында қалалық жастардың басым болуы республикалық маңызы бар үш қаланың арқасында жүзеге асырылады.

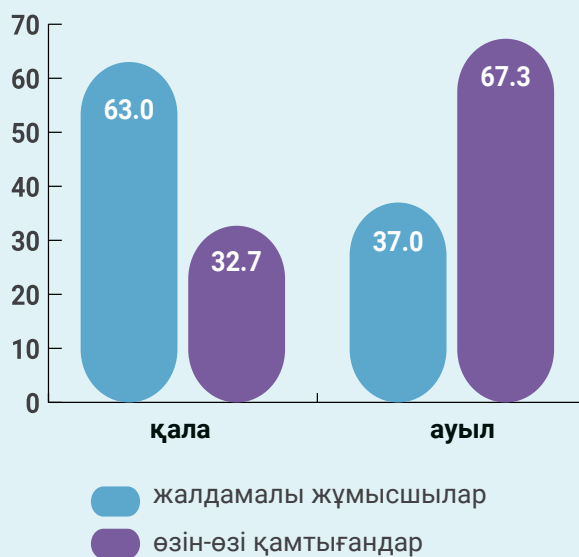
Сонымен қатар 4.13-сурет аймақтық бөлінуде үлестік айырмашылықты айқын көрсетеді: орталық (Қарағанды облысы), шығыс (Шығыс Қазақстан облысы) және солтүстігінде (Павлодар, Қостанай және ішінара Ақтөбе облыстары) жұмыспен қамтылғандар арасында қалалық жастардың жоғары үлесі сипатталады. Батыс және әсіресе оңтүстік өңірлерде бәрі керісінше жағдайды көрсетеді, мұнда ауыл жастары басым.

Тағы бір маңызды аспект - жұмыспен қамту құрылымы. Жалдамалы жұмысшылардың арасында қала жастары басым (2018 ж. Статистика комитетінің мәліметтері бойынша 63%), ауыл жастарының үлесі - 37%. Алайда, өзін-өзі жұмыспен қамту жағдайында жағдай мүлдем керісінше. Сонымен, өзін-өзі жұмыспен қамтығандар арасында ауыл жастарының үлесі 67,3% құрайды.

Өздеріңіз білетіндей, өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың табысы жалақыға қарағанда төмен, сонымен бірге өзін-өзі жұмыспен қамтығандар жалақыдан (әлеуметтік пакет) басқа да жеңілдіктерге қол жеткізе алмайды. Жалпы, бұл жанама түрде жұмыс істейтін ауыл жастарының қаладағы құрдастарымен салыстырғанда әлеуметтік жағдайының төмендігін көрсетеді.

Тағы бір маңызды аспект - кездейсоқ табысты салыстыру. Ең алдымен, өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың орташа табысы жалақы алатын адамдарға қарағанда төмен екенін атап өткен жөн. Сондай-ақ, ауылдық жерлерде кеңінен ұсынылатын экономика салаларындағы жалақы орташа деңгейден төмен. Мәселен, Статистика комитетінің мәліметі бойынша, 2019 жылдың екінші тоқсанында ауылшаруашылықтағы жалақы елдегі орташа жалақының 60,5% -ын құрады (бұл мәліметтер жалпы орташа жалақыны ескереді және тек жастарға ғана көңіл аудармайды).

4.14-сурет Қала және ауыл жастары арасында өзін-өзі жұмыспен қамтығандар мен жалдамалы қызметкерлердің қатынасы, %

Сондай-ақ, статистикалық мәліметтерге сүйене отырып, жастар арасындағы кәсіпкерлік белсенділік деңгейі ауылдық жерлерде айтарлықтай төмен екендігі де байқалады. Сонымен қатар, тіпті ауыл жастарының үлесі қалалық деңгейден төмен екендігін ескерсек. Сонымен, Статистика комитетінің мәліметі бойынша, 2019 жылғы 1 шілдедегі жағдай бойынша жеке кәсіпкерлердің төрттен бір бөлігі (24,2%) ауылдық жерлерде тұрады. Осылайша, статистикалық материалдар жанама түрде қала мен ауыл арасындағы айтарлықтай теңсіздіктің болуын көрсетеді. Мұндай жағдайда ауыл жастарының әлеуметтік жағдайы туралы мәселе өзекті болады.

Неғұрлым толық көріністі алу үшін «Жастар» F30 жүргізген әлеуметтік сауалнамаларға жүгінейік. Сонымен, жастар арасындағы жаппай сауалнама нәтижелері көрсеткендей, ауыл жастары арасында ресми жалақы және барлық әлеуметтік және зейнетақы жарналары бар тұрақты жұмыспен қамтылғандардың үлесі аз; сондықтан бұл ауылдан шыққан респонденттердің жалпы санының 33,95% құрайды. Бұл көрсеткішті қала жастарымен

салыстыру жүргізсек көрсеткіштің жоғары - 42,69% екенін көреміз. Алайда, қала мен ауыл арасындағы одан да маңызды айырмашылық қарама-қарсы нәтижелердің бөлінуін көрсетеді. Сонымен, ауылда тұратын респонденттердің 37,56% тұрақты жалақы алмайтындығын және барлық әлеуметтік / зейнетақы жарналарымен тұрақты бөлініп тұрмайтындарын айтты. Әрине, респонденттердің бұл тобын тек жұмыссыздар ғана емес, өзін-өзі жұмыспен қамтығандар, сондай-ақ тұрақты жұмыс орны жоқ жастар (мысалы, маусымдық жұмысшылар) және т.б. бірақ тұтастай алғанда бұл контингент әлсіз әлеуметтік-экономикалық топ болып табылады. Бұл көрсеткіш қалада әлдеқайда төмен және 22,87% құрайды.

Сонымен қатар, сауалнама ауыл жастары арасында тез жұмыс табуға мүмкіндік беретін әлеуметтік пессимизмнің едәуір жоғары екенін көрсетеді. 4.1-кестеде көрсетілгендей, жастар арасында жұмыс табу проблемалары ауыл жастарының арасында басым, ал қала жастарының жұмыс табу мүмкіндігі анағұрлым жоғары

4.1-кесте. Қала / ауыл жастары жұмыс табу мүмкіндіктері бойынша өзін-өзі бағалау,%

Егер сіз жұмыстан босатылған болсаңыз, сіз жаңа жұмысты қаншалықты тез табасыз?	Қала%	Ауыл, %
Мен қысқа уақыт ішінде жұмыс таба аламын	23,6	18,6
Жұмыс іздеу белгілі бір қиындықтар тудырады, бірақ үш ай ішінде	26,2	20,8
Жаңа жұмыс табу - жас жігіттің үлкен проблемасы	16,5	27,6
Мен оқимын, жұмыс іздемеймін, жұмыс табуға тәжірибем жоқ	33,7	33,0

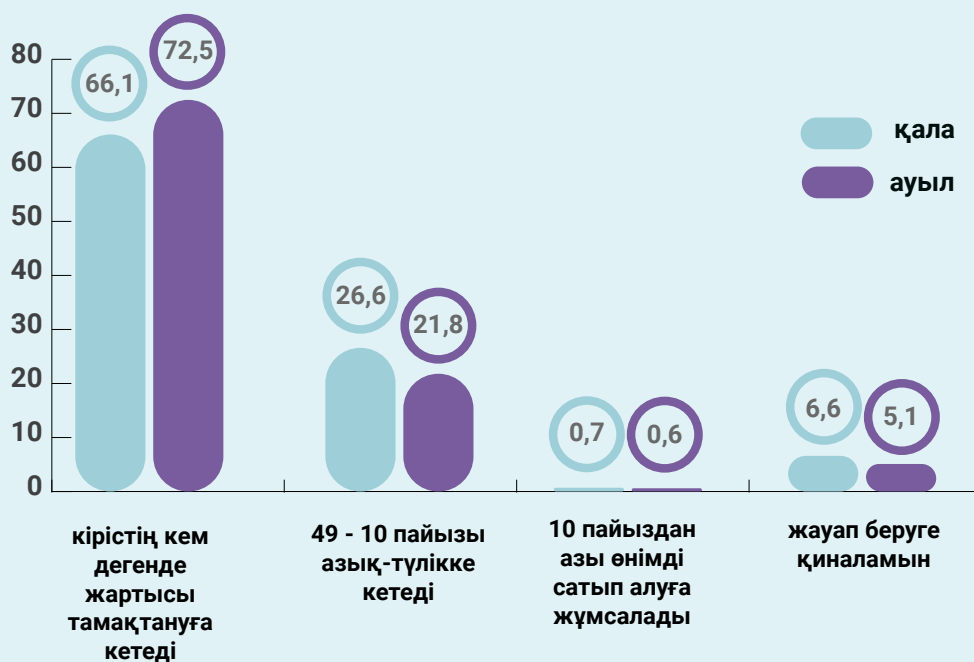
Дереккөз: «Жастар» F30, 2019 ж.

Әлеуметтік сауалнаманың нәтижелері материалдық әл-ауқат пен тұрғылықты жердің арасындағы байланысты көрсетеді. 4.15-суреттен көрініп тұрғандай, жастардың материалдық әл-ауқатының деңгейі жоғары деп айту қиын. Сонымен бірге, ауыл жастарының жағдайы нашар - олар табысының едәуір бөлігі азық-түлікке кететінін жиі айтады.

Сонымен қатар, ауыл жастарының әлеуметтік әл-ауқаты барлық жағынан қалада тұратын құрдастарына қарағанда төмен деп айтуға болмайды. Сауалнама нәтижелері қала тұрғындарымен

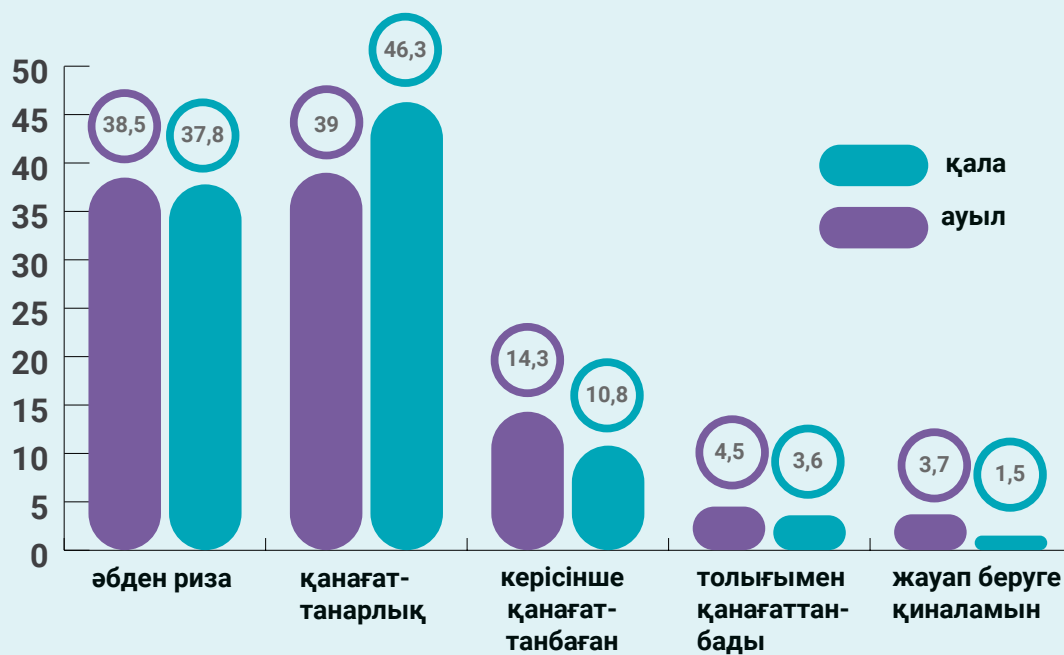
салыстырғанда ауылдық жерлердегі жастардың тұрғын үй жағдайына қанағаттануы едәуір жоғары деңгейін көрсетеді (бұл таңқаларлық жағдай тудырады, дегенмен бұл зерттеу нәтижелері бойынша тіркеледі). Ауыл жастары арасында тұрғын үйге қанағаттанушылық туралы жағымды жауаптардың жиынтық үлесі 84,1% құрайды. Қалалық жастар арасында бұл көрсеткіш 77,5% құрайды.

4.15-сурет Қала / ауыл жастарындағы кіріс құрылымындағы тамақ өнімдеріне шығатын шығындардың үлесі, %

Дереккөз: «Жастар» F30, 2019 ж.

4.16-сурет Қала / ауыл бойынша тұрғын үй жағдайына қанағаттану, %

Дереккөз: «Жастар» F30, 2019 ж.

4.4. ЖАС ОТБАСЫЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ

Соңғы бөлім жас отбасылардың әлеуметтік әл-ауқатына арналған. Жас отбасылардың әл-ауқаты мен жоғары өмір сүру деңгейі елдің тиімді әлеуметтік-экономикалық дамуы үшін маңызды жағдай. 2018 жылы Қазақстан халқына Жолдауында атап өткендей, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н. Ә. Назарбаев: «жастарды және отбасы институтын кешенді қолдау мемлекеттік саясаттың басымдығы болуы тиіс».

Жас отбасылар бір уақытта бірнеше маңызды қоғамдық функцияларды орындайды. Ең алдымен, олар белсенді репродуктивті жаста және көп жағдайда халықтың табиғи өсу көрсеткіштері олармен байланысты. Сонымен қатар, осы жаста (жиырма және отыз жылдар арасында) жастар өз күш-қуаттарының шыңында екенін және қазіргі кезде олардың кәсіби мансабындағы кейінгі жетістіктері қаланғанын түсіну керек. Мемлекеттен отбасылық өмір мен кәсіби мансап арасындағы мінсіз тепе-теңдік үшін жағдай жасау талап етіледі.

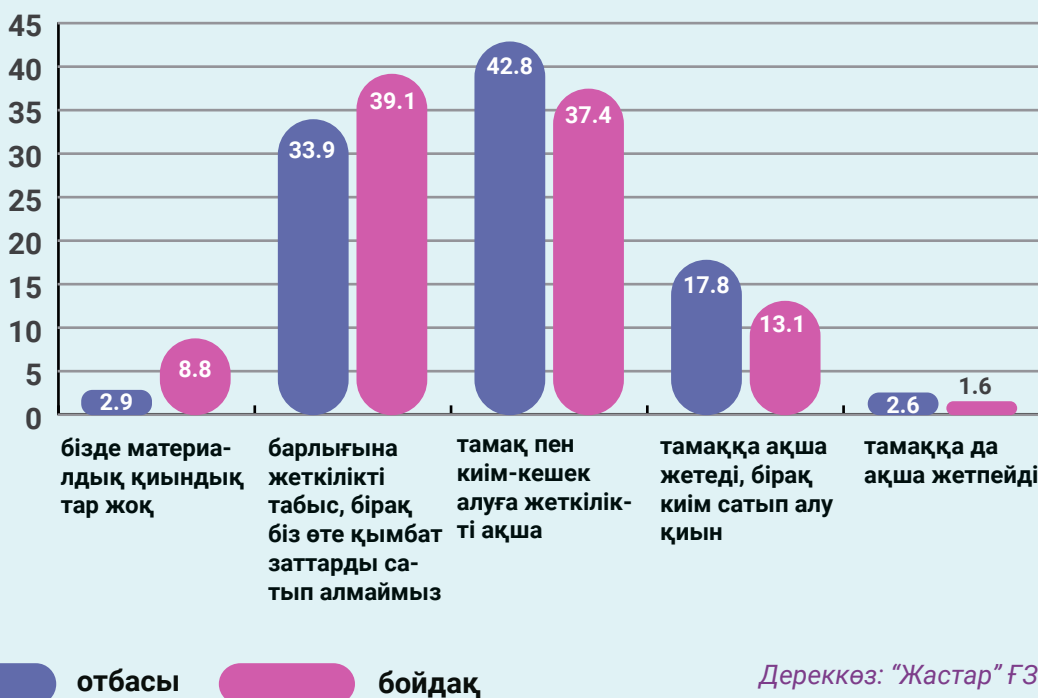
Бұл бөлімде әлеуметтік зерттеулердің нәтижелері негізінде жас отбасылардың әлеуметтік әл-ауқатының сипаттамасы, олардың жеке әлеумет-

тік-экономикалық жағдайына қатысты бағалануы, оларға қанағаттанушылығы ұсынылатын болады.

Нәтижелер көрсетуі бойынша (сурет. 4.17) жас отбасылылар, басы бос жастармен салыстырғанда материалдық қиындықтарға жиі ұшырайды. Сонымен қатар, алынған жауаптардың объективті жағдайлардың салдары ғана емес, сонымен қатар респонденттерді субъективті қабылдаудың салдары болып табылатынын түсіну керек. Отбасылы жастар өмірде алғаш рет өзі мен жақындары үшін толық жауапкершілік алады. Бұл жағдайда олар жиі ұстамды, ал кейде тіпті өз мүмкіндіктерін пессимистік тұрғыда бағалайды. Керісінше, Басы бос жастар өз жағдайы мен мүмкіндіктерін барынша оптимистік бағалай алады, өйткені әзірше біреу үшін әлеуметтік жауапкершілікті толық көлемде сезінбейді.

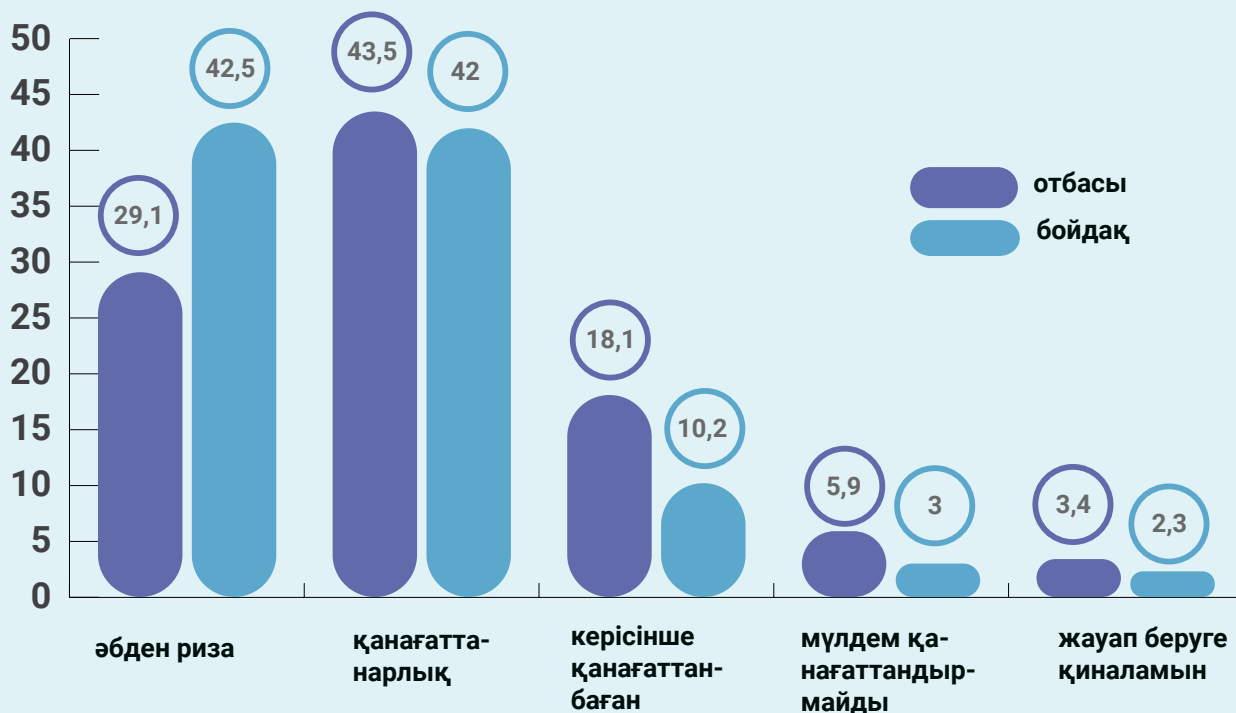
Тұрғын үй жағдайларына қанағаттану отбасылылардан гөрі басы бос адамдарда жоғары (сурет.4,18). Қанағаттанушылық деңгейі балалар санының өсуіне қарай төмендейді (кесте. 4.2). Жалпы, сауалнама нәтижелері жас отбасыларды қолдау шараларының егжей-тегжейлі мониторингі мен талдауының қажеттілігін көрсетеді, себебі олардың қанағаттанушылық көрсеткіштері айтарлықтай төмен.

4.17-сурет Отбасы жағдайы бойынша материалдық әл-ауқатты бағалау, %

Дереккөз: "Жастар" F30, 2019 ж.

4.18-сурет Отбасы жағдайы бойынша тұрғын үй жағдайларына қанағаттанушылық, %

Дереккөз: "Жастар" ҒЗО, 2019 ж.

4.2-кесте Балалар саны бойынша тұрғын үй жағдайларына қанағаттанушылығы, %

	Балалар жоқ, %	Бір бала, %	Екі бала, %	Үш немесе одан көп бала, %
Толығымен қанағаттанарлық	42,2	28,1	26,7	18,4
Тез қанағаттанарлық	42,5	43	42,8	48,7
Қанағаттанбаған	10,3	16,7	22,9	17,1
Толығымен қанағаттанбаған	2,8	7,8	5,2	9,2
Жауап беруге қыйналамын	2,2	4,4	2,4	6,6

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2019 ж.

Отбасылы жастар жастарды қолдау жайлы түрлі мемлекеттік бағдарламалар туралы жиі хабардар. Еске салар жағдай, отбасын құрмаған жастарды қолдау бағдарламасы жоқ. Отбасылық мәртебе жоғары белгіленгендей жауапкершілік деңгейін ғана емес, сондай-ақ мемлекеттік бағдарламалар мен саясат туралы хабардарлықтың өсуін арттырады деп болжауға болады.

Осыған байланысты жас отбасылық адамдар мемлекеттік қолдау шаралары туралы нашар хабардар және оларды толық көлемде пайдаланбайды деп айтуға болмайды. Осыған орай, жас отбасылы адамдар мемлекеттік қолдау шарала-

ры туралы нашар хабарландырылған және оларды толыққанды пайдаланбайды деуге болмайды. Сол арада жас отбасылар және отбасылары жоқ жастар «Дипломмен ауылға!» бағдарламасы туралы аса жақсы біледі, 47,2% және 40,7 % сәйкесінше. Екінші орында «Жасыл Ел» жобасы тұр, жастар – 39,3%, жас отбасылар – 39,1%. «Болашақ» халықаралық стипендиясы туралы 33,9% жас отбасыларға, отбасы жоқ жастарға – 29,7%. Жалпы мемлекеттік жастар саясатымен жас отбасылардың 39,7%, үйленбеген және тұрмысқа шықпаған жас адамдардың 42,8% қызықтырады.

Рисунок 4.19 Отбасы жағдайы бойынша жастарды қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары туралы хабардар болуы, %

Дереккөз: “Жастар” ҒЗО, 2019 ж.

Таблица 4.3 Балалар саны бойынша жастарды қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары туралы хабардар болуы, %

	Балалар жоқ, %	Бір бала, %	Екі бала, %	Үш немесе одан көп бала, %
«Жастар практикасы»	22,1	27,7	23,7	26
«Дипломмен - ауылға! »	38,6	43,2	49,3	62,3
«Жасыл Ел»	39	39,5	38,9	44,2
«Бизнестің жол картасы» бизнесті қолдау мен дамытудың бірыңғай бағдарламасы	11,7	21	18,5	19,5
Нәтижелі жұмыспен қамту және жаппай кәсіпкерлікті дамыту бағдарламасы	4,2	4,8	7,1	3,9
«Нұрлы жер» тұрғын үй бағдарламасы	14,2	19,2	21,8	23,4
«Болашақ» халықаралық стипендиясы	29,3	36,5	31,8	36,4
«Дарын» мемлекеттік жастар сыйлығы	15,6	14,4	19	16,9
Серпін-2050	20	18,8	19,4	27,3
Барлығына арналған тегін техникалық және кәсіптік білім	5,8	8,1	3,8	14,3
Жастар корпусын дамыту жобасы	1,7	2,2	1,9	5,2
Жастар кадрлық резерві	1,3	2,2	1,9	6,5
Мен аталған бағдарламалардың ешқайсысымен таныс емеспін	25,4	18,1	26,5	18,2

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2019 ж.

Сондай-ақ, мемлекеттік бағдарламалар туралы ақпараттандыру балалар санының өсуіне қарай ұлғаюда. Бұл жалпы жауапкершіліктің өсуіне байланысты деп болжауға болады.

Жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы - әлеуметтік өмірдің маңызды аспектісі. Қазіргі кезеңде және болашақта қазақстандық қоғамның табысты дамуы көп жағдайда жастардың ересек өмірге қаншалықты оңай кіруіне, өзін-өзі жетілдіру мен дамыту үшін мүмкіндіктер табуына, кәсіби мансабын алға жылжыту мен отбасын құру арасындағы тепе-теңдікке жетуіне байланысты. Жастар жиырма және отыз жыл аралығындағы кезеңде өздерінің болашақ жетістіктерінің негізін кәсіби тұрғыда да, жеке өмірде де қалайтынын түсіну маңызды. Қолайлы әлеуметтік орта жастарға өз жоспарларын барынша толық көлемде іске асыруға мүмкіндік береді; керісінше, «дұшпандық» әлеуметтік жағдайлар жастардың өзін-өзі жүзеге асыруы үшін айтарлықтай проблемалар тудыруы мүмкін, бұл тұтастай алғанда елдің дамуына теріс әсер етеді.

Статистикалық мәліметтер жастардың еңбек нарығындағы жағдайы, оптимистік көріністі көрсетеді. Жұмыссыздық деңгейі төмен, жұмыспен қамту көрсеткіштері жоғары. Сонымен қатар, бұл өте дерексіз жалпы сурет екенін түсіну керек. Қазіргі кезеңде жұмыспен қамтудан оның тиімділігіне назар аудару қажет.

ҰСЫНЫСТАР

1. Уәкілетті орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар еңбек тиімділігіне, жалақы деңгейіне және мансапты құрудың табыстылығына қандай факторлар әсер ететініне неғұрлым терең зерттеулер жүргізісін.

2. NEET жастары - ерекше назар аударуды қажет ететін басқа да маңызды категория. NEET жастардың үлесін жалпы алғанда, ел бойынша жоғары деп анықтауға болмайды, өңірлер арасында айтарлықтай вариация орын алуда. Ұсыныстардың бірі NEET-тің төмен көрсеткіштеріне қол жеткізген салалардағы аймақтық тәжірибені егжей-тегжейлі зерттеу және осы тәжірибені жоғары көрсеткіштермен облыстарға көшіру мүмкіндіктерін бағалау болуы мүмкін. Мәселені зерделеу көрсеткендей, «NEET» санатынан кейін бір баладан көп жас аналарға қолдау көрсеті. Бұл жерде жұмыс күшінің осы контингентін еңбек нарығына барынша жылдам қайтару қажеттілігі бар ма? Егер қойылған сұраққа жауап оң болса, мектепке дейінгі жастағы балалар үшін әлеуметтік-материалдық инфрақұрылымды белсенді дамыту қажет.

3. Ауыл жастары-жеке назар аударатын жастардың тағы бір кіші тобы. Өкінішке орай, зерттеу нәтижелері қала және ауыл жастары

арасындағы теңсіздік сақталатынын көрсетеді. Мемлекеттік бағдарламалар ауыл жастарына көмек көрсету жұмыстарын қамтиды, бірақ бұл алшақтықты жоймайды. «Жастар» ҒЗО жүргізген әлеуметтік сауалнамалардың нәтижелері табыс пен әлеуметтік оптимизмдегі айырмашылықтар мен өз күшіне деген сенімділік туралы айтады. Осындай жағдай жас отбасылар жағдайында байқалады (жас отбасылық жұптардың көрсеткіштері бос құрдастарымен салыстырғанда төмен), бұл дабыл туғызбауы мүмкін емес. Әрине, мұның бәрі ауыл жастары мен жас отбасыларды зерттеуге, сондай-ақ осы жастар топтарына бағытталған мемлекеттік бағдарламаларды іске асырудың тиімділігіне бағытталған неғұрлым егжей-тегжейлі талдау мен зерттеуді, неғұрлым ауқымды зерттеулер жүргізуді талап етеді.

Жалпы, Елбасының болжаған нәтижелері бүгінде Қазақстанның жастар тұлғасында бар әлеуетін көрсетеді. Қазақстандық және халықаралық түрлі зерттеулер Республика адам капиталының, ең алдымен, қазақстандық жастар атынан маңызды активтеріне ие екендігін көрсетеді. Өз әлеуетін іске асырып отырған жастар жаңғыртудың жаңа кезеңі жағдайында табысты әлеуметтік-экономикалық даму үшін жағдай жасауы тиіс.

5-ТАРАУ

ЖАСТАР ҚОҒАМДЫҚ –
САЯСИ ҮРДІСТЕРДЕ

5.1 ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ПРОЦЕССТЕРГЕ ЖАСТАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ ҚАТЫСУЫ ЖӘНЕ ҚҰШТАРЛЫҒЫ

1. Мемлекеттік басқарудағы жастар

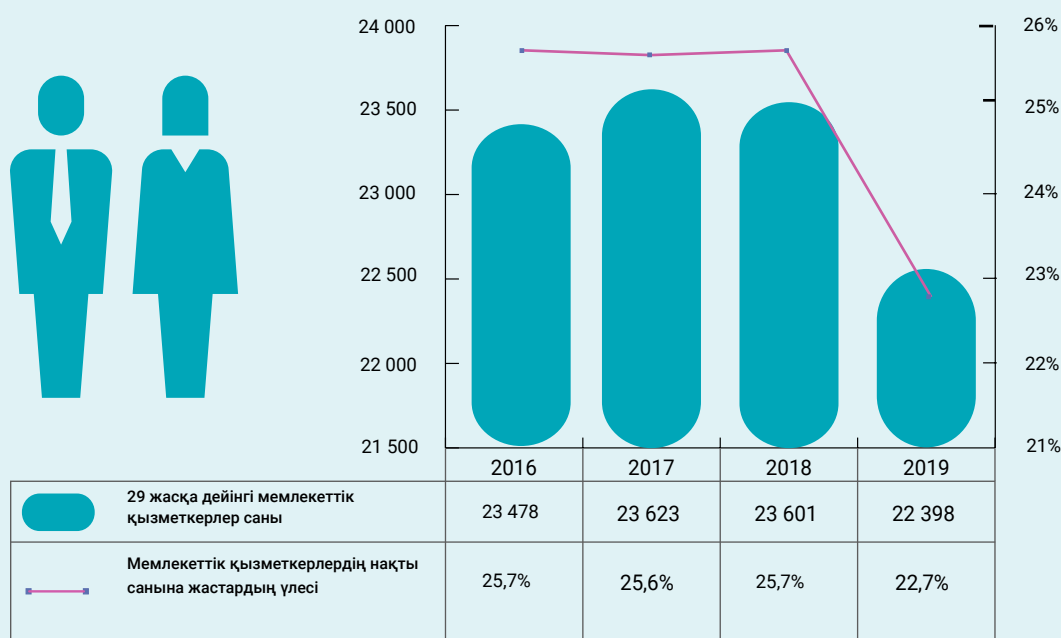
2019 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстанда 29 жасқа (қоса алғанда) дейінгі 22 398 мемлекеттік қызметші тіркелген. Бұл мемлекеттік қызметкерлердің жалпы санының (90 932) 24,6% құрайды. Соңғы жылдары бұл көрсеткіш тұрақты, бұған қарамастан мемлекеттік аппарат мүшелерінің жасару тренды байқалады.

Қызметкерлердің нақты санынан жастардың

үлесі түбегейлі төмендемейді. Сонымен, 2019 жылдың басында мемлекеттік органның әрбір бесінші өкілі 29 жастан асқан жоқ (5.1-сурет).

Соңғы екі жылдағы мемлекеттік органдар деңгейлері тұрғысынан орталық мемлекеттік органдарда жас мемлекеттік қызметшілердің жергілікті деңгейге қарағанда біршама басымдығы байқалады. Мәселен, егер 2017 жылы 29 жасқа дейінгі мемлекеттік органдар өкілдерінің 57% -ы жергілікті деңгейде жұмыс істесе, онда 2018 және 2019 жж. олардың көпшілігі, атап айтқанда 53%, орталық мемлекеттік органдарда ұсынылған (5.2-сурет).

5.1 - сурет Әр жылдың 1 қаңтарындағы жағдай бойынша 29 жасқа дейінгі мемлекеттік қызметшілер санының динамикасы

5.2 - сурет Әр жылдың 1 қаңтарындағы жағдай бойынша мемлекеттік органдар деңгейлері тұрғысынан жас мемлекеттік қызметшілер санының динамикасы

2019 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша бір жарым мыңнан астам (1567) жас адам мемлекеттік қызметте әртүрлі басшылық қызметтерді атқарады. Орталық мемлекеттік органдарда-528, жергілікті атқарушы органдарда-1039.

Мемлекеттік қызметке кіруге, оның ішінде саяси қызметке орналасуға кедергілерді азайту үшін Қазақстан Президенті К.К. Тоқаев 2019 жылдың көктемінде Президенттік жастар кадрлық резервін құру туралы бастама көтерді, өтініштерді қабылдау 2019 жылдың 1 қыркүйегінде басталды⁶¹. Кадрлық резервтер жастардың жоғарғы білімді және білікті бөлігі үшін тиімді, себебі дарынды, қабілетті жас

басқарушыларды көлеңкеден шығара отырып, толығымен мемлекеттің дұрыс бағытта дамуына жастарды дұрыс бағыттауға септігін тигізеді.

Өңірлік бөліністе мемлекеттік қызметшілердің жалпы санында жастар үлесінің басым болуы Алматы қаласында (33,5%), Маңғыстау облысында (33,1%) және Ақтөбе облысында (30,6%) байқалады. Ең төмен көрсеткіш Қызылорда (17,0%), Солтүстік Қазақстан (20,1%) және Шығыс Қазақстан (22,2%) облыстарында байқалады.

Соңғы төрт жыл ішінде жастардың неғұрлым көп өкілдігі жұмыс істейтін аймақтардың тізімі белгілі бір дәрежеде өз деңгейлерін сақтап отыр:

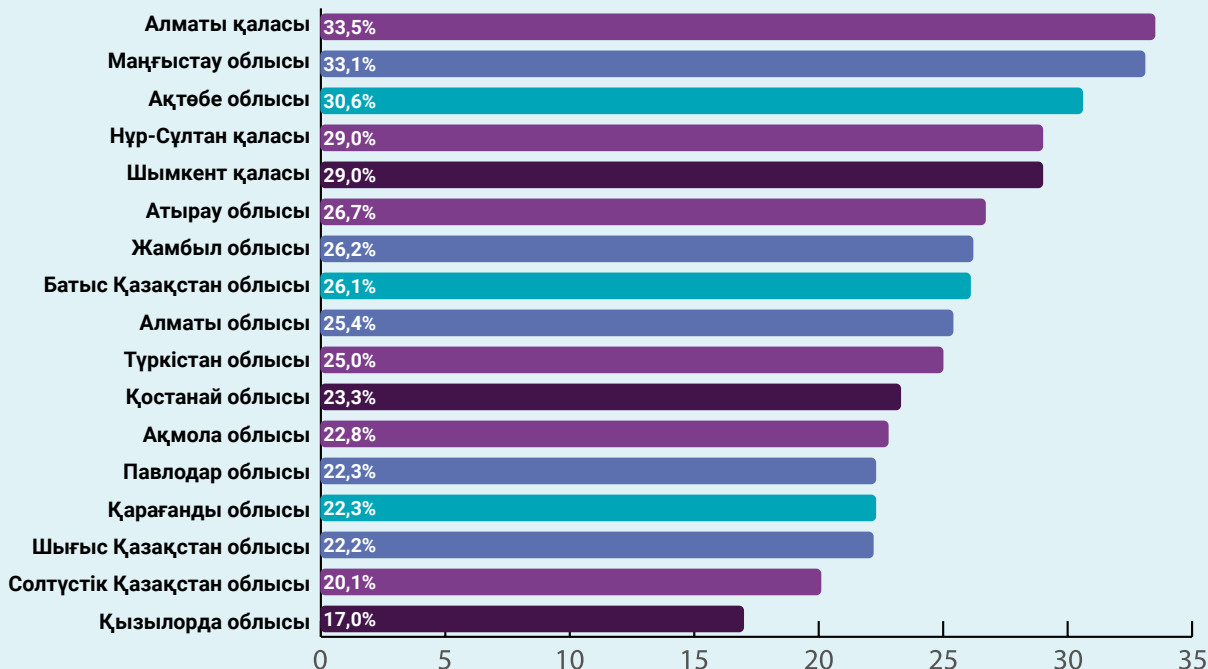
ТАЛАПТАР:

- Қазақстан Республикасының азаматы;
- 35 жастан үлкен емес;
- жоғарғы білім;
- ұсыныс хаттың болуы;
- жұмыс өтілі 5 жылдан кем емес.

КЕЛЕСІ ЛАУАЗЫМДАРҒА ОРНАЛАСУ МҮМКІНДІКТЕРІ:

- министрлер, олардың бірінші орынбасарлары және орынбасарлары;
- облыстардың, республикалық маңызы бар қаланың, астана әкімдерінің бірінші орынбасарлары мен орынбасарлары;
- орталық атқарушы органдар комитеттерінің төрағалары;
- ұлттық басқарушы холдингтердің, ұлттық компаниялардың төрағалары мен мүшелері;
- орталық атқарушы органдардың жауапты хатшылары;
- аппарат басшылары.

5.3 - сурет 2019 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша өңірлік бөліністе 29 жасқа дейінгі мемлекеттік қызметшілердің жалпы санындағы жастардың үлесі

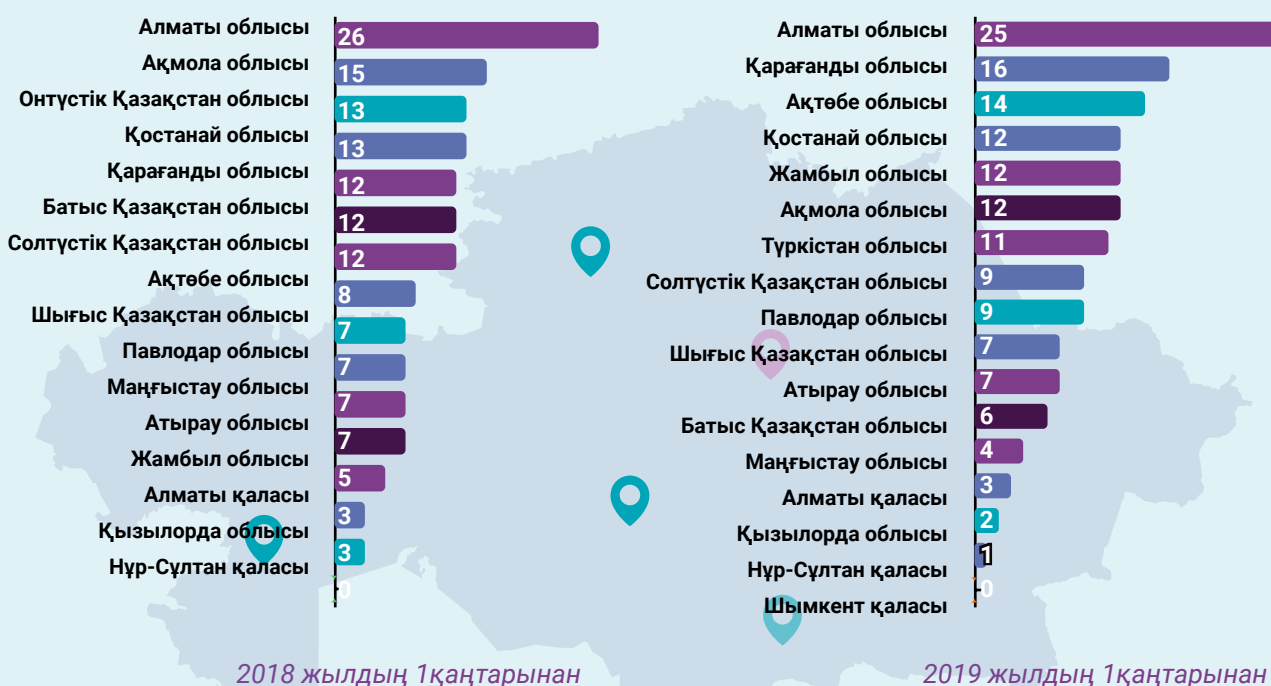
⁶¹ <https://pkrezerv.kz/>

2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.
ОҚО – 1 139 адам.	ОҚО – 1 214 адам.	ОҚО – 1 193 адам.
Алматы обл. – 1 034 адам.	Алматы обл. –	Алматы обл. – 1 054 адам.
ШҚО – 919 адам.	1 095 адам.	ШҚО – 981 адам.
Қарағанды обл. – 859 адам.	ШҚО – 992 адам.	Қостанай обл. – 919 адам.
	Қостанай обл. – 886 адам.	

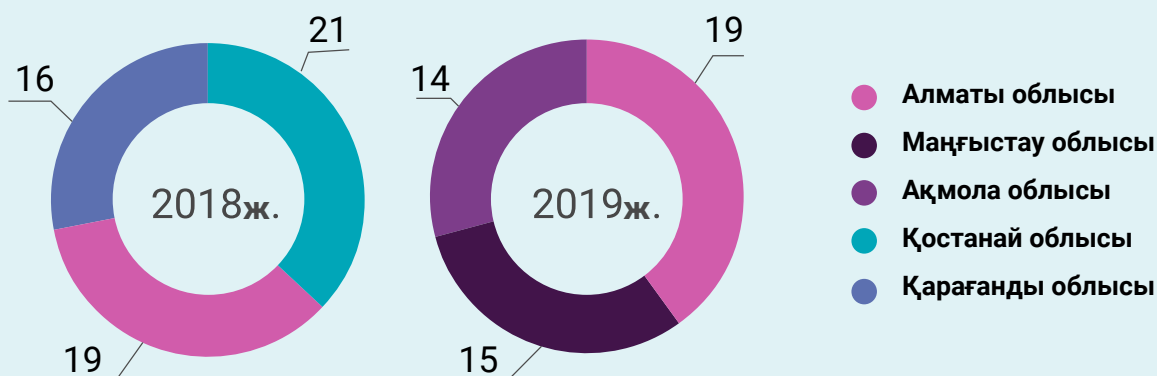
Сонымен қатар, соңғы екі жыл ішінде барлық деңгейдегі әкімдер мен олардың орынбасарларының арасында жастардың қызмет істеу позициялары бір деңгейде сақталып отыр: 2018 жылдың 1

қаңтарында - 150 адам, 2019 жылдың 1 қаңтарында - 150 адам. Өңірлік жерлерде кадрлар қозғалысының динамикасы келесідей өзгерді:

5.4 - сурет 29 жасқа дейінгі барлық деңгейдегі әкімдердің және олардың орынбасарларының саны

5.5 - сурет Барлық деңгейдегі мәслихаттардағы жастардың саны бойынша алғашқы 3 аймақ

Барлық деңгейдегі мәслихат аппаратындағы 29 жасқа дейінгі мемлекеттік қызметшілердің саны өткен жылмен салыстырғанда 11 адамға: 2018 жылғы 1 қаңтарда - 149 адамға, 2019 жылғы 1 қаңтарда - 138 адамға азайды (толық тізім 6-суреттегі).

Сонымен қатар, өкілді органдардың аппараттарында ең көп жастары бар ең жақсы 3 аймақта да өзгерістер тіркелді.

Сонымен, егер 2018 жылы бұл көрсеткіш Қостанай облысында салыстырмалы түрде жоғары болған болса, 2019 жылы бұл позицияны Алматы облысының өкілдігі алып отыр (5.5-сурет).

5.6 - сурет 29 жасқа дейінгі барлық деңгейдегі мәслихаттар аппараттарындағы мемлекеттік қызметшілердің саны

2019 жылдың 1 қаңтарынан

5.6-сурет 29 жасқа дейінгі барлық деңгейдегі әслихаттар аппараттарындағы мемлекеттік қызметшілердің саны.

Жастардың шешім қабылдау процесіне белсенді араласуы мен олардың мемлекеттік басқару жүйесіне белсене қатысуынан басқа тағы бір маңызды көрсеткіш бар – ол жастардың заң шығарушы және жергілікті өкілді органдарға қатысуы.

Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясының хабарлауынша, облыстық мәслихаттар мен республикалық маңызы бар қалалардың мәслихаттарында 29 жасқа дейінгі депутаттардың өкілдерінің азаю тенденциясы байқалады. Сонымен, егер 2017 жылы Қазақстандағы жас депутаттардың жалпы саны 122 адамды құраса, 2018 жылдың бірінші жартыжылдығының қорытындысы бойынша бұл көрсеткіш 96-ға дейін төмендеді, бұл 1,3 есе аз. Сонымен бірге жас депутаттардың көп бөлігі Шығыс Қазақстан және Алматы облыстарының мәслихаттарында отыр. (5.7-сурет).

Алайда, Қазақстанның ең жоғарғы өкілетті органдарында, Ел парламентінде жастардың өкілдігінің аз болуы көңілді қалдырады. Сонымен, екі палатаның - Сенат пен Мәжілістің - 2018 жылдың бірінші жарты жылдығында 29 жасқа толмаған депутат ретінде бір ғана Мәжіліс депутаты бар. Бұл өз кезегінде партиялық мансапты жоғарылатуда кедергілердің болуын көрсетеді, сонымен қатар бұл жас партия мүшелерін, парламенттік сайлаудағы партияның қысқа тізіміне кіруді қиындатады. Нәтижесінде Парламент депутаттарының ішінде жастардың саны аз болады.

5.7 - сурет Облыстық және республикалық маңызы бар қалалардың мәслихаттарындағы 29 жасқа дейінгі депутаттар саны

2. Жастардың қоғамдық-саяси процестерге тартылу деңгейі Мемлекеттік қолдаудың тиімділігін бағалау

Бүгінгі таңда Қазақстан жастарды қолдаудың бірқатар мемлекеттік бағдарламаларын жүзеге асыруда. Жастардың осы бағдарламалар мен жобаларға қатысуы, хабардар болу деңгейі олардың елдің қоғамдық-саяси өміріне тартылуының маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Шындығында, жастардың қоғамға саналы түрде қатысуы, ең алдымен, олардың әлеуметтік-жас тобына мемлекеттің көрсетіп жатқан көмегінің қатнасына қызығушылық танытудан басталады. Мемлекет тарапынан көрсетіліп жатқан қолдауға қанағаттану немесе қанағаттанбау жастарды қолданыстағы тәжірибеге атсалыса қатысуға ықпал етеді және қоғамның саяси процестерін түбегейлі өзгертуге белсенді қатысуға шақырады.

Әлеуметтік зерттеу нәтижелері, қазақстандық жастардың қазіргі мемлекеттік жастар саясатына нақты қызығушылық танытпайтындығын көрсетеді. Салыстырмалы түрде қарасақ, көбісі (46,2%) үкіметтің шараларына қызығушылық танытпайды (5.8-сурет). Жалпы алғанда, Қостанай (95,6%), Қарағанды (66,7%) және Павлодар (60,8%) облыстарында жастар мемлекеттік саясат туралы жаңалықтарды қадағаламайтындықтары байқалды.

Сауалнамаға қатысқан жастардың тек 9,5% болып жатқан өзгерістерді мұқият бақылайды. Маңғыстау (31,5%), Шығыс Қазақстан (30,6%) және Жамбыл (30%) облыстарында жастардың жоғары қызығушылық танытатындығын көреміз. Сауалнамаға қатысқан жастардың қызметінің сипатына қарай талдау жүргізсек, мемлекеттік қызметкерлер (28,2%) және БАҚ қызметкерлері (21,4%) екені анықталды.

Сонымен бірге, сауалнамаға қатысқан жастардың жартысына жуығы мемлекет олардың дамуына барлық жағдайды жасайды деп санайды (9-сурет). Олар Алматы (100%), Қарағанды (100%) және Павлодар (100%) облыстарындағы мемлекеттік органдарды, жастардың проблемаларын шешудегі іс-әрекеттерін жоғары деп бағалайды және негізінен жауап берген респонденттердің (77,8%) орта білімді бітірмегендер. Сонымен бірге Маңғыстау облысындағы жастардың 40% және Алматы қаласындағы 25% мемлекеттік органдардың әрекетсіздігі туралы атап өтті. Бұл жауапты NEET тобының барлық өкілдері қолдайды, олардың айтуынша әрбір үшінші респондент баспахана жалдайды және әр бесінші азамат 19-23 жас аралығындағы жастар.

2019 жылы жастарға арналған ең танымал мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар «Дипломмен - ауылға!», «Жасыл ел» және «Болашақ» Халықаралық стипендиялар болды (кесте 5.1). Жалпы, аталған үш бағдарлама соңғы екі жыл ішінде жетекші орында болғандығын атап өту керек, себебі бұл бір жағынан тиімді ақпараттандыру бойынша жобалардың іске асуын ілгерілетуге, екінші жағынан, оларды іске асыру барысында қажетті тетіктер мен құралдардың жоғарғы деңгейде тартуға мүмкіндік берді.

5.8-сурет Сұрақтарға жауаптар тарату: «Қазақстандағы мемлекеттік жастар арасындағы саясатқа қызығасыз ба?»

5.9-сурет Сұрақтарға жауаптар тарату: «Сіздің ойыңызша, мемлекеттік органдар жастардың проблемаларына жеткілікті көңіл бөле ме?»

Сонымен бірге, назардан тыс қалған жастардың төрттен бір бөлігі мемлекеттік бағдарламалардың ешқайсысы туралы білмейді. Көбіне бұл жауап Қостанай (54,9%), Солтүстік Қазақстан (48,1%) және Қарағанды (38,2%) облыстарының жастарына тән.

Сонымен қатар, басым көпшілігі бұл бағдарламаларға қатыспады - 75,7%. Мемлекеттік қолдау шараларына қатысудың төмен деңгейі Шымкент (99,1%), Солтүстік Қазақстан (98,1%) және Қоста-

най (90,1%) облыстарында, сондай-ақ Нұр-Сұлтан қаласында (90,4%) байқалады.) Жұмыспен қамту бойынша көпшілігі NEET жастары (84,3%).

Бір қызығы, бастауыш және толық емес орта білімі бар респонденттер басқаларға қарағанда бағдарламалар туралы ештеңе білмейтіндерін және сәйкесінше оларға қатыспайтындықтарын атап өтті (сәйкесінше 92% және 86,9%).

5.1 - кесте Жалпы ережелер жастарды қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларға жастардың қатысуы мен хабардар болу деңгейі

Бағдарламалар	Жастарды қолдауға арналған қандай мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар туралы естідіңіз немесе білесіз бе?	Сіз жастарды қолдауға бағытталған қандай мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларға қатыстыңыз?
«Дипломмен ауылға!»	42,3%	5,3%
«Жасыл ел»	39,2%	7,0%
«Болашақ» халықаралық стипендиясы	30,9%	1,3%
«Жастар практикасы»	23,0%	7,0%
Серпін-2050	20,5%	1,9%
Мемлекеттік жастар сыйлығы «Дарын»	16,2%	0,7%
«Нұрлы жер» Тұрғын үй бағдарламасы	16,1%	1,2%
«Бизнестің жол картасы 2020» бизнесті қолдау мен дамытудың бірыңғай бағдарламасы	14,1%	1,0%
Барлығына арналған тегін техникалық және кәсіптік білім	6,5%	1,8%
Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған бағдарламасы	4,7%	0,8%
Жастардың кадрлық резерві	2,0%	0,4%
Жастардың талап резерві	1,8%	0,7%
Мен аталған бағдарламалардың ешқайсысымен таныс емеспін	24,0%	75,7%

Ұлттық компаниялар да жас қазақстандықтардың азаматтық белсенділігін арттыруда маңызды рөл атқара бастағанын атап өткен жөн. Ірі компанияларда жастар саясаты жеке бағытқа бөлінді. «ҚазМұнайГаз» компаниясында Жастар ісі жөніндегі Комитет құрылды, ол бүкіл ел бойынша өндірістік учаскелерде жұмыс істейтін КМГ тобының 26 мың жас мамандарын⁶² біріктірді. Комитеттің басты міндеті бірлескен құндылықтарды алқалы түрде өндіретін, корпоративтік мәдениетті құратын, мемлекеттік жастар бағдарламасын іске асыруға үлес қосатын жастармен жұмыс болып табылады.

«Қазақстан Темір Жолы» компаниясында өзекті мәселелерді шешу және жастар саясатына қатысушылардың қызметін үйлестіру үшін консультативтік орган - компания Президенті жанындағы Жастар ісі жөніндегі кеңес құрылды. Кеңестің міндеттері жас қызметкерлерге қатысты кешенді саясатты қалыптастыру және іске асыру жөніндегі басымдықтарды айқындау, жастар саясатын іске асырудың тиімділігін талдау және оны жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеу, сондай-ақ Компанияның жас қызметкерлеріне қатысты өзге де маңызды мәселелерді талқылау болып табылады. Қазіргі уақытта еліміздің барлық өңірлерінде, сондай-ақ компанияның еншілес ұйымдарында Кеңес⁶³ өкілдері белсенді жұмыс істеуде. Жыл сайын компания

«Жастар – темір жол болашағы» атты республикалық форум өткізеді, ол талантты инженер-инноваторлардың есімін ашатын «ҚТЖ» «ҰК» АҚ кадрлық резервін толықтырады.

«Самұрық-Қазына» Ұлттық холдингі Жастар жылы аясында «Jas Samuryq» жобасын жүзеге асыруда. Жоба аясында «Сандық жаз» талантты жастарды қолдау жобасы, «Жас Өркен» тәлімгерлік бағдарламасы, өндірістік форумдар мен конкурстар, экологиялық, қайырымдылық және волонтерлік акциялар, интеллектуалды ойындар, КВН, спартакиада және басқа да маңызды іс-шаралар⁶⁴ сияқты дамыту және шығармашылық бастамалар циклі ұйымдастырылған.

Жастар ресурстық орталықтары

Бұл салада маңызды рөлді әр облыста, қалада және аудан орталықтарында жұмыс істейтін Жастар ресурстық орталықтары орын алады. ЖРО негізгі мақсаты мен миссиясы - жастар мен жастар ұйымдарына жан-жақты қолдау және қызмет көрсету. Осылайша, жастарды кеңінен қамту үшін ең тиімдісі өңірлерде ЖРО желісін үнемі кеңейту түсу болып табылады. Осылайша, өткен жылмен салыстырғанда жұмыс істеп тұрған ЖРО саны 2-ге азайды (кесте 5.2).

5.2 - кесте Жастар ресурстық орталықтарының саны

Аймақтар	2018 ж.	2019 ж.
Ақмола облысы	20	18
Ақтөбе облысы	14	13
Алматы облысы	20	21
Атырау облысы	8	8
Шығыс Қазақстан облысы	20	20
Жамбыл облысы	12	12
Батыс Қазақстан облысы	14	14
Қарағанды облысы	19	19
Қостанай облысы	20	20
Қызылорда облысы	9	9

⁶² КМГ: жас көшбасшылар кезеңі, <http://www.kmg.kz/rus/press-centr/press-relezy/?cid=0&rid=654>

⁶³ «ҚТЖ» ҰК АҚ жастар саясатының негізгі бағыттары, <https://www.railways.kz/ru/social/sotsialnaya-politika/youth-policy>

⁶⁴ Өзімді дамыту - елді дамыту!, <https://www.sk.kz/jas-samuryq/>

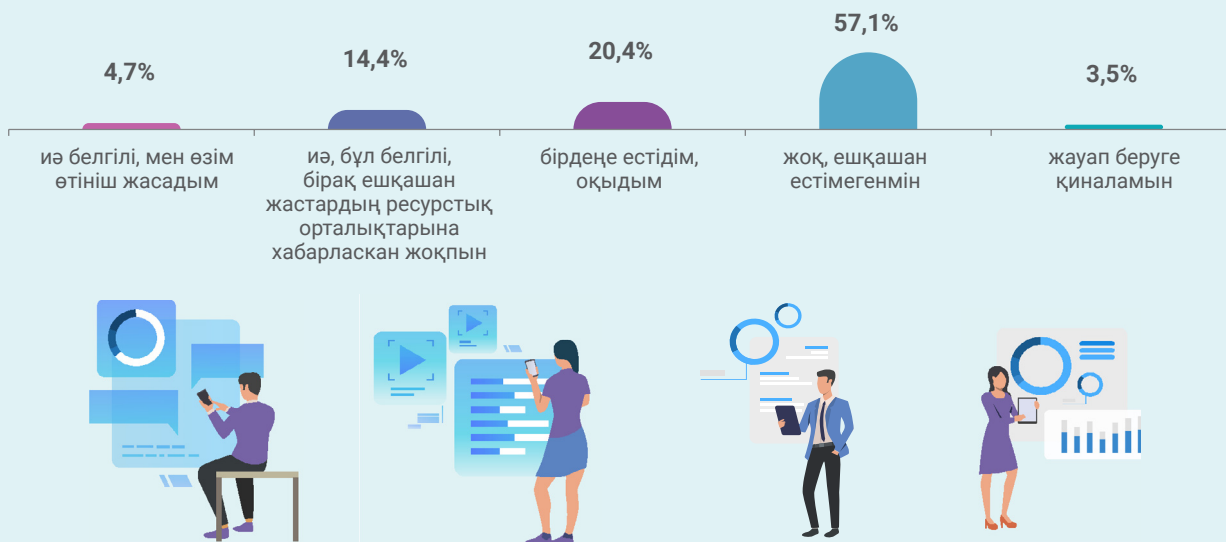
Манғыстау облысы	8	7
Павлодар облысы	13	13
Солтүстік Қазақстан облысы	15	14
Түркістан облысы	15	17
Нұр-Сұлтан қаласы	1	1
Алматы қаласы	1	1
Шымкент қаласы	1	1
Барлығы	210	208

Дереккөз: ЖАО

ЖРО желісінің кең тарағанына қарамастан, жастар арасында орталықтардың жұмысы туралы хабардарлық деңгейі орта деңгейден төмен екендігін көрсетіп отыр. Сонымен, сауалнамаға қатысқан жастардың жартысынан көбі (57,1%) ЖРО туралы мүлдем білмейтіндігі, 39,5% -ы ЖРО-ның жұмысы туралы белгілі бір дәрежеде ғана білетіндерін, ал олардың 4,7% -ы осы орталықтарға өз мәселелері бойынша жүгінгендіктерін атап өтті (10-сурет).

Бұл орталық бойынша хабардар болудың ең төмен деңгейі Қостанай (92,3%), Түркістан (90%) облыстарында және Нұр-Сұлтан қаласында (80,3%) байқалады. Көбінесе бастауыш (92%) және толық емес (76,7%) білімі бар жастар, НЕЕТ өкілдері (71,7%) және оқымайтын және жұмыс жасамайтындар (70,8%), 14 жастан 18 жасқа дейін (68,5%) жастар арасында тіркелді.

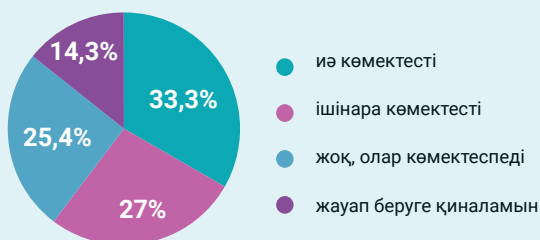
5.10-сурет Сұраққа жауаптарды бөлу: «сіздің ауданыңыздың / қалаңыздың / Облыстың жастар ресурстық орталықтарының (ЖРО) жұмысы туралы өздеріңізді білесіздер ме?»

Жастардың ресурстық орталықтары туралы хабардарлықтың төмендігі жастарға адрестік көмек көрсетуде қиыншылық тудыратынын және тиімділігін төмендететіндігін көрсетеді. Респонденттердің үштен бірі дерлік қажетті көмек алғандарын, ал әрбір төртіншісі ішінара көмек алғандарын атап өтті.

Бұндай орталықтардың тиімділігі Ақмола (100%), Қызылорда (50%) және Маңғыстау (44%) облыстарында байқалады. Сонымен қатар мұндай орталықтарға студенттер мен жұмысқа қабылданған студенттердің (50%) және 24-28 жас аралығындағы жастардың қанағаттану деңгейі жоғары (40%).

5.11-сурет Жастар ресурстық орталықтарының қызметкерлері Сіздің мәселеңізді шешуге көмектесті ме?

Үкіметтік емес ұйымдардың қызметіне қатысу және қызығу

Жалпы, жастар арасында ұйымдардан көмек сұрауға деген бейімділіктері жоқ. 93,1% жастарда өз елді мекендеріндегі ұйымдардан көмек сұрауға өтініш білдіру тәжірибесі болған жоқ. Тек 6,9% - ы жастармен жұмыс жөніндегі ұйымдардың қызметтерін пайдаланған (12-сурет). Көбінесе Маңғыстау (20,3%), Батыс Қазақстан (17,1%), Қызылорда (16,1%) және Жамбыл (15,6%) облыстарында, негізі-

5.12-сурет Сұраққа жауаптарды бөлу: «Сіз елді мекендегі жастармен жұмыс істейтін ұйымдарға жүгіндіңіз бе?»

нен жоғары білімі және дәрежесі бар жастар (19,4%) ұйымдармен өзара тығыз іс-қимыл жасағандары тіркелді.

Өтініштердің негізгі тақырыптары жұмысқа орналасуға жәрдемдесу, бос уақытты ұйымдастыру және тұрғын үй алу мүмкіндіктері туралы кеңес беру болды (5.3-кесте). Жалпы алғанда бұл үш сұрақ қазіргі таңдағы жастардың негізгі мәселері болып табылады деп болжауға мүмкіндік береді.

5.3-кесте Сұраққа жауаптарды бөлу: «сіз осы ұйымдарға қандай көмек сұрадыңыз?»

Ең танымал үндеулер тақырыптары	Жұмысқа орналасуға жәрдемдесу	35,4%	Аз танымал тақырып	Әлеуметтік-еңбек оңалту және кәсіптік бағдарлау	6,9%
	Бос уақыт пен демалысын ұйымдастыру	19,4%		Психологиялық көмек	6,3%
	Тұрғын үй алу мүмкіндігі туралы кеңес беру	18,1%		Материалдық көмек	5,6%
	Әлеуметтік-медициналық көмек	12,5%		Өз ісін, бизнесін ұйымдастыруға көмек	5,6%
		Құжаттарды ресімдеуге көмек көрсету		5,6%	
		Заңды көмек		2,8%	

Бүгінгі таңда жастардың азаматтық белсенділігі институттандырылған формалардан (ҮЕҮ) басталып және жария акциялармен (онлайн және офлайн) аяқтай отырып, іс – қимылдардың кең ауқымымен сипатталады. 2019 жылғы сәуірдегі жағдай бойынша Қазақстанда 596 жастар ұйымы

жұмыс істейді (5.4-кесте). Жастар ұйымдарының ең көп саны Солтүстік Қазақстан (103), Қарағанды (65), Жамбыл (61) облыстарында тіркелген. Жастар бірлестіктері Қостанай (7) және Алматы (8) облыстарында жұмыс істейді.

5.4-кесте Жұмыс істеп тұрған үкіметтік емес жастар ұйымдарының (ҮЕҮ) саны

Аймақтар атауы	ҮЕҮ саны
Ақмола облысы	19
Ақтөбе облысы	10
Алматы облысы	8

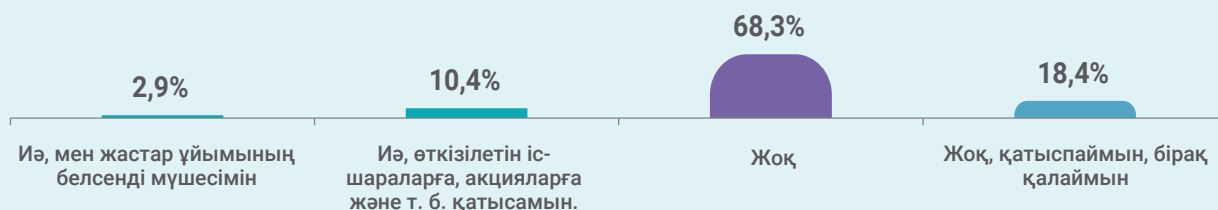
Атырау облысы	40
Шығыс Қазақстан облысы	40
Жамбыл облысы	61
Батыс Қазақстан облысы	30
Қарағанды облысы	65
Қостанай облысы	7
Қызылорда облысы	57
Манғыстау облысы	30
Павлодар облысы	30
Солтүстік Қазақстан облысы	103
Түркістан облысы	18
Нұр-Сұлтан қаласы	25
Алматы қаласы	12
Шымкент қаласы	46
Барлығы	596

Сонымен қатар, жастардың ҰЕҰ қызметіне қатысуының төмен деңгейі сақталуда. Мәселен, 2018 жылы әр түрлі себептер бойынша бірлестіктердің қызметіне респонденттердің 74,1% қатысқан жоқ, 2019 жылы бұл сан 86,7% - ға жетті.

2019 жылы әлеуметтік зерттеу нәтижелері бойынша әрбір бесінші респондент жастар ұй-

ымдарына кіруге ниет білдірді, ал әрбір оныншы тақырыптық іс – шараларға қатысудың пассивті қатысушысы болып табылады, ал 2,9% - бұл жастар ұйымдарының белсенді мүшелері болып табылды (5.13-сурет). Бұл үрдіс өз арасында жастарды жастардың қоғамдық бірлестіктердің қызметіне тартылу деңгейін арттыру үшін мүмкіндіктердің болуын көрсетеді.

5.13-сурет «Сіз жастар ұйымдарының қызметіне қатысасыз ба?»

2019 жылы жастардың азаматтық белсенділігінің ерекшелігі жастар белсенділігінің онлайн, сондай-ақ оффлайн ортасында, әсіресе президенттік сайлау кезінде айқын көрініс тапқандығын

көреміз. Жалпы, жастардың азаматтық секторға қатысуының ең танымал нысандарын келесі түрлерге бөлуге болады:

5.5-кесте Жастардың азаматтық секторға қатысу түрлері

Формалары	Ұйымның атауы
Қоғамдық-саяси ұйымдар жанындағы бірлестіктер	Nur Otan "Jas Otan" партиясының жастар қанаты, "Қазақстан Коммунистік Жастар одағы" ҚКХП жастар қанаты, КППД жастар қанаты, ҚР ҚХА "Жаңғыру жолы" республикалық жастар қозғалысы және т. б.
Мектептер мен университеттер жанындағы бірлестіктер	Мектептердегі жоғары сынып оқушыларының кеңесі, Жоғары оқу орындарындағы жастар ісі жөніндегі комитеттер, Студенттік парламенттер, Студенттік үкімет, "Жас Ұлан" бірыңғай балалар мен жасөспірімдер ұйымы" РҚБ және т. б.
Республикалық қозғалыстар / бірлестіктер	"Қазақстан Студенттер Альянсы" РМО, "Жасыл Ел" МТО, "Жайдарман" Қазақстан КВН Одағы, "Болашақ" бағдарламасы түлектерінің қауымдастығы»,
Бастамашы топтар	"Жас сайлаушылар лигасы", " Оян, Қазақстан!" және т. б.
Сараптау алаңдары	ҚР БҒМ жанындағы Жас ғалымдар кеңесі, "Жас қанат" жас кәсіпкерлер кеңесі және т. б.

Жастардың әлеуметтік белсенділігі: волонтерлік қызметке тартылу деңгейі

Қазіргі уақытта Қазақстанда волонтерлік қозғалыстарға мемлекет тарапынан айтарлықтай көңіл бөлінуде. Осылайша, Қазақстанда волонтерлік қозғалысты дамыту бойынша функционалдық онлайн-платформа құрылды qazvolunteer.kz, ерікті-студенттер үшін стипендия 30% - ға артты. Бұдан басқа, Қазақстанда 2020 жыл еріктілер жылы деп жарияланды, бұл жастардың волонтерлік қызметке деген қарым-қатынасын зерттеу және анықтау қажеттілігін одан әрі өзектілігін жоғарылата түсті.

«Жастар» ҒЗО-ның әлеуметтік зерттеу нәтижелері бойынша 2019 жылы жастардың волонтерлік қызметке тартылу деңгейі төмен екендігін

көрсетеді. Осылайша, әлеуметтік зерттеуге сәйкес белсенді волонтер болған немесе сұралған әрбір оныншы жас адам (11%) болып табылады. Салыстырмалы түрде өсу Ақмола (27,6%), Маңғыстау (20,3%) және Батыс Қазақстан (20%) облыстарында байқалады.

Өз кезегінде, жастардың 86,5% - ы ерікті қызметке ешқашан қатыспаған. Жалпы, бұл көрсеткіш 2016 жылғы деректерден жоғары, «Жастар» ҒЗО-ның әлеуметтік зерттеу нәтижелері бойынша жас респонденттердің 55,6% - ы еріктілер жұмысымен ешқашан айналыспағанын атап өтті. Сонымен қатар, «Жастар» ҒЗО сауалнамасының деректері бойынша 2017 жылы қатысудың негізгі себебі – бос уақыттың жоқтығы (41,9%) екені анықталды.

5.14-сурет Сұраққа жауаптарды бөлу «сіз бір кездері волонтерлік қызметпен айналыстыңыз ба?»

11%

– ерікті болғандар және болып келе жатқандар

57%

– 57% - еріктілер туралы естіген, бірақ ерікті қызметке қатыспаған

29,5%

– 29,5% - бұл туралы алғаш рет естіген

2,5%

– жауап беруге қиналғандар

86,5%

Жастардың қатысуымен ерікті қызметтің кең тараған бағыттарының бірі кедей адамдарға көмек көрсету болып табылады (5.6-кесте). Бұл салаға әрбір үшінші Жас волонтер тартылған. Жалпы алған

да, бұл үрдіс азаматтардың қайырымдылық қызметке қатысуының жалпы трендімен байланыстырады, онда маңызды позициялардың бірі қоғамның әлеуметтік осал топтарына көмек көрсетеді.

5.6-кесте «Сіздің еріктілік қызметіңіздің бағыты қандай?»

Бағыттары	%
Кедей адамдарға көмек	33,0%
Психологиялық көмек	7,0%
Мүмкіндігі шектеулі адамдарды қолдау	7,0%
Діни ұйымды, шіркеуді, мешітті қолдау	6,3%
Спорттық және өзге де мәдени-бұқаралық іс-шараларды қолдау	6,3%
Жалғыз басты және қарт адамдарға көмек	5,6%
Қоршаған ортаны қорғау	4,6%
Үйсіздерді қолдау	4,2%
Мәдениетті сақтау	3,9%
Ғылыми зерттеулерді қолдау	2,8%
Нашақорлықпен күрес	2,1%
Жануарларды қорғау	1,8%
Әлеуметтік көмек	0,4%
СӨС	0,4%
Ауруханадағы көмек	0,4%
Әйелдер құқығын қорғау	0,0%
Жауап беруге қиналамын	14,4%

Респонденттердің 14,4% өздерінің волонтерлік қызметінің нақты бағытын көрсетуге қиналды, бұл олардың қызметінің кең ауқымына байланысты болуы мүмкіндігін көрсетеді. 2017 және 2019 жылдардағы әлеуметтік зерттеулердің нәтижелері көрсеткендей, жастардың волонтерлік қызметке қатысуының негізгі уәждемесі ретінде жастардың басқаларға көмектесу ниеті сақталып келеді (15-сурет). Сонымен қатар, қазіргі уақытта қоршаған ортамызда болып жатқан оқиғалар үшін жауапкершілік сезімі 2017 жылмен салыстырғанда алдыңғы жоспарға шығып отыр. Осының барлығы жастар арасында қоғамдағы әл-ауқатты дамуы барысында қол жеткізгеніміздің әлеуметтік рөлінің маңыздылығын түсінгендіктерін көрсетеді.

Сауалнамаға қатысқан әрбір бесінші респондент өзінің ерікті қызметке қатысу себептері туралы жауап беруге қиналғаны өзіне назар аудартады. Айта кетерлігі, еріктілер қызметіне 19-дан 23 жасқа дейінгі жас шамасындағы жастар қатысса, олардың (21,3%) жігіттер (14,7%), қыздар (23%) екенін көреміз.

Жастардың ерікті қызметке қатысуында, материалдық жағдайлары жақсы жастардың құрамдас бөлігі азайып барады.

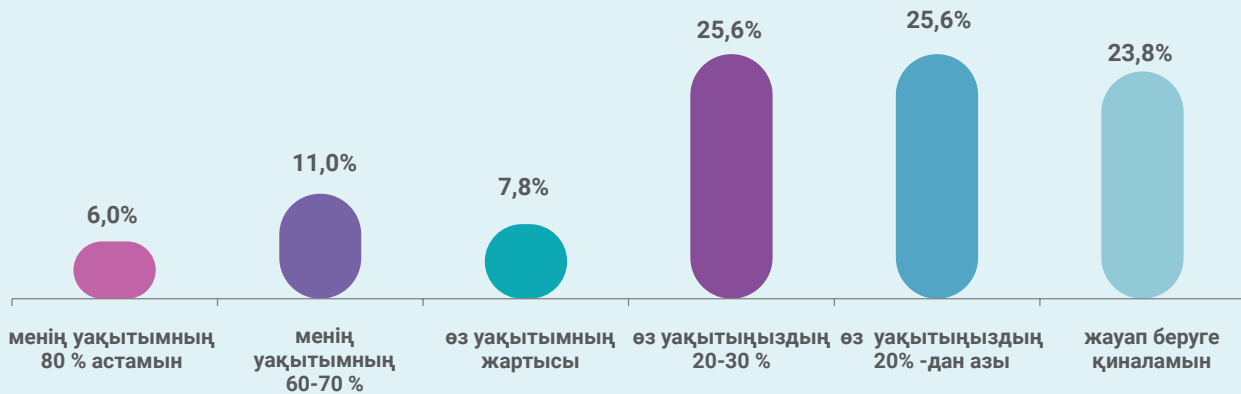
5.15-сурет Сұраққа жауаптарды бөлу «айтыңызшы, сізді ерікті болуға не итермеледі?»

Волонтерлік қызметке бөлінген оңтайлы уақыт жас адамның жалпы жеке уақытының 30% - нан аспауы тиіс (16-сурет). Осылайша, респонденттердің өз уақытының 20-30% жұмсау шегінде – 25,6% респондент, 20% - дан аз уақытты-25,6% жұмсауға дайын екендіктері тіркелді.

Өзінің жеке уақытының 50% және 50% - дан астам уақытын жұмсауға -24,8% дайын екені анықталды. Сонымен қатар сұрағандардың 23,8% жауап беруге қиналды.

5.16-сурет «Сіз өз уақытының қандай бөлігін волонтерлік қызметке жұмсайсыз немесе жұмсауға дайынсыз?»

Жастар электоралды кеңістік / электоралды белсенділік

2019 жылдың 1 шілдесіндегі жағдай бойынша жас сайлаушылар саны 2 511 363 адамды құрады. Жастардың үлесі сайлаушылардың жалпы саны-

ның 21,3% құрайды (Қазақстандағы 11 814 019 адам).

Сонымен бірге жас сайлаушылардың ең көп саны Түркістан және Алматы облыстарында, сондай-ақ Алматы қаласында байқалады.

5.7-кесте 2019 жылғы 1 шілдедегі жағдай бойынша сайлаушылар саны (28 жасқа дейін қоса алғанда)

Облыстар	Саны
Ақмола облысы	95 790
Ақтөбе облысы	126 472

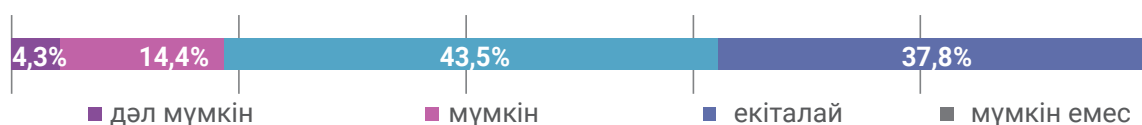
Алматы облысы	302 088
Атырау облысы	100 851
Шығыс Қазақстан облысы	162 948
Жамбыл облысы	162 157
Батыс Қазақстан облысы	89 146
Қарағанды облысы	175 753
Қызылорда обл	121 806
Қостанай облысы	102 848
Манғыстау облысы	101 795
Павлодар облысы	94 066
Солтүстік-Қазақстан облысы	59 426
Түркістан облысы	313 707
Нұр-Сұлтан қаласы	133 255
Алматы қаласы	209 389
Шымкент қаласы	159 866
Барлығы	2 511 363

Наразылық қызметі

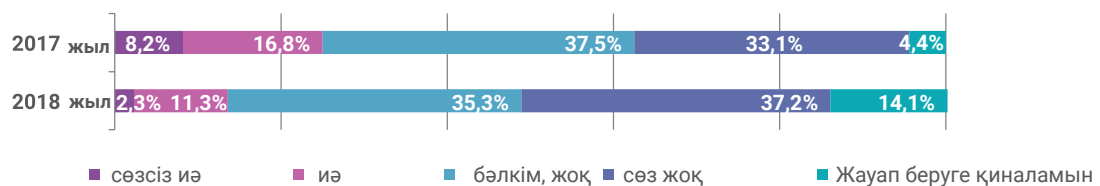
Респонденттердің субъективті бағалауы бойынша жергілікті жерлерде жаппай наразылық акциялары екіталай немесе мүмкін емес. Сұралған жастардың 81,3% осылай санайды (5.17-сурет). Жалпы, 2017 және 2018 жылдардағы нәтижелермен салыстырғанда 2019 жылы наразылық акцияларының туындау ықтималдығының жоқтығына сенімді респонденттердің жалпы санының өсуі байқалады. 2017 жылы бұл сан 70,6% – ға, 2018 жылы-72,5% - ға дейін өскендігі тіркелді (5.18-сурет).

Өз кезегінде, 2019 жылы наразылық деңгейінің күтілуі 18,7% - ды қамтыды. Бұл туралы Шығыс Қазақстан (63,2%), Маңғыстау (59,5%) облыстарында және Алматы қаласында (38%) жастар жиі айтады. Сонымен қатар, наразылықты күту жоғары білімі және ғылыми дәрежесі бар (41,7%), аяқталмаған білімі бар (26,8%), бір мезгілде білім алушылар мен жұмыс істейтіндерге (35,6%) және жұмыс істейтін жастар (21,3%), мен 24-28 жас аралығындағы жастардағы (20%) респонденттерге тән. Сондай-ақ, қала тұрғындарында (21%), ауыл тұрғындарына қарағанда (15,7%) жаппай наразылықтардың туындау ықтималдығының жоғары екендігі байқалады.

5.17-сурет «Қазір сіздің қалаңызда немесе ауылыңызда жаппай наразылық акциялары болуы мүмкін бе?», 2019 жыл

5.18-сурет «Сіз қалай ойлайсыз, қазір сіздің ауылда/қалада наразылық акцияларының пайда болу ықтималдығы бар ма?»

Наразылық күтулердің төмен деңгейде екендігі сұрау жүргізген жастар арасында толығымен расталады. Осылайша, жастардың жартысынан көбі олардың наразылықтарымен, жеке қатысуы үшін негіз бола алатын себептердің жоқтығын атап өтеді. Жалпы, бұл көрсеткіш соңғы үш жылдағы оң динамикаға ие (5.8-кесте).

Жастар арасындағы наразылықты тудыратын факторлар ретінде жалақы, стипендия, жәрдемақы төлеу, сондай-ақ жұмыстан қысқарту немесе жұмыстан босату жастар наразылығының негізгі себептері болады.

5.8-кесте «Сізді қандай мәселе жария наразылық акциясына баруға итермелейді?» деген сұраққа жауаптарды бөлу»

Жауап нұсқалары	2019	2018	2017
Ештеңе мені ашық сынауға мәжбүр ете алмайды	59,7%	54,8%	34,0%
Жалақы, стипендия, жәрдемақыны кешіктіру	11,9%	7,9%	12,2%
Қысқарту, жұмыстан босату	11,4%	8,7%	18,3%
Медициналық мекемелер қызметкерлерінің салғырттығы және кәсіби білімінің төмендігі	10,8%	9,9%	10,4%
Кредиттер немесе ипотека бойынша төлемдерді арттыру	10,8%	5,9%	6,3%
Коммуналдық қызмет тарифтерін негізсіз көтеру	9,9%	6,1%	11,2%
Экологиялық жағдайдың нашарлауы	9,1%	7,4%	9,3%
Билік әрекетінің қанағаттанбауы	9,0%	6,7%	7,1%
Әділетсіз сот шешімдері	8,6%	8,5%	7,0%
Негізсіз айыппұлдар	7,8%	6,2%	10,4%
Мектеп, Колледж, ЖОО мәселелері	7,5%	5,5%	15,1%
Азық-түлік, жанар-жағар май, дәрі-дәрмек бағасының өсуі	7,4%	9,8%	12,3%
Тұрғын үй мәселелері	6,1%	7,6%	7,2%
Қабылданатын реформалармен келіспеу	4,8%	4,1%	5,1%
Этникалық негіздегі құқықтардың бұзылуы	4,5%	5,3%	3,8%
Білім беру қызметінің төмен сапасы	-	-	4,6%

Өңірлер бойынша жастарды наразылыққа итермелеуге негіз болатын түрлі проблемалар әрқилы екендігін көреміз:

Амола облысындағы негізгі мәселелер - мектептегі, колледждердегі, ЖОО-дағы (19,7%), қысқарту немесе жұмыстан босату (19,7%), әділетсіз сот шешімдері (19,7%);

Ақтөбе облысындағы негізгі мәселелер - медициналық мекемелер қызметкерлерінің салғырттығы және білімдерінің төмендігі (53,1%);

Алматы облысындағы негізгі мәселелер - негізсіз айыппұлдар (13,5%);

Атырау облысындағы негізгі мәселелер - Тұрғын үй мәселелері (18,8%);

Батыс Қазақстан облысындағы негізгі мәселелер - қысқарту және жұмыстан босату (38,2%);

Жамбыл облысындағы негізгі мәселелер - биліктің әрекетіне қанағаттанбаушылық (12,8%);

Қарағанды облысындағы негізгі мәселелер - Азық-түлік, жанар-жағар май, дәрі-дәрмек бағасының өсуі (16,7%)

Қостанай облысындағы негізгі мәселелер - 95,6% наразылықтарға қатысу үшін негіз жоқ;

Қызылорда облысындағы негізгі мәселелер - экологиялық жағдайдың нашарлауы (9,9%);

Маңғыстау облысындағы негізгі мәселелер - кредиттер немесе ипотека бойынша төлемдерді арттыру (54,1%);

Түркістан облысындағы негізгі мәселелер - билік әрекетіне қанағаттанбаушылық (9,5%);

Павлодар облысындағы негізгі мәселелер - жалақыны, стипендияларды, жәрдемақыларды төлеу бойынша кідіріс (6,8%), экологиялық жағдайдың нашарлауы (6,8%)

Солтүстік Қазақстан облысындағы негізгі мәселелер – негізсіз айыппұлдар (11,1%);

Шығыс Қазақстан облысындағы негізгі мәселелер - жалақыны, стипендияларды, жәрдемақыларды төлеу бойынша кідіріс (26,9%);

Алматы қаласындағы негізгі мәселелер - кредиттер немесе ипотека бойынша төлемдерді арттыру (21,7%);

Шымкент қаласындағы негізгі мәселелер - билік әрекетіне қанағаттанбаушылық (7%);

Нұр-Сұлтан қаласындағы негізгі мәселелер - 98,3% наразылықтарға қатысуға негіз жоқ.

Әрине, белгіленген мәселелер өңірлерде наразылық көңіл-күйді көтерудің негізгі детерминанттары болып табылмайды, алайда әрбір өңірде жастардың саяси көзқарасын қалыптастыру мен іске асыру барысында аталып өткен негізгі себептерге ерекше назар аударуды қажет етеді.

Қорытынды

Қорытынды ретінде келесі ерекшеліктерді атап өтуге болады:

Мемлекеттік басқару жүйесінде жастарды орта деңгейде ұсынған. Бұл тенденция соңғы бірнеше жыл ішінде сақталып келеді және тұта-

стай алғанда, мемлекеттік әкімшілік органның жасару негізгі бағытына сәйкес келеді. Алайда, жастардың көпшілігі заңнамалық емес, атқарушы құрылымдарда жұмыс істейді. Бұл тенденция Парламент пен Мәслихаттардың қызметіне жастарды ұсынуда олардың саяси мансап сатысында жылжуларында «көрінбейтін» тосқауыл болып тұрғандығын көрсетеді.

Қоғамдық-саяси процестерге жастардың қатысуы кең спектріне ие болып отыр, бірақ олардың баулу деңгейі төмен болып қалып тұр. Біріншіден, Жастардың ресурстық орталықтары мен үкіметтік емес ұйымдар жастар арасында көмек сұрайтын орталық қана болып отыр және олардың қызметтерінің төмен деңгейде жүргізіліп жатқанын атап өткен жөн. Осыған орай, жастар бірлестіктері жастар арасындағы өзара қарымқатнаста болуын төмендетіп отыр. Алайда, жастар қауымдастықтары жаңа серіктестерді тарту үшін жеткілікті әлеуетке ие, өйткені әрбір бесінші жас болашақта жастар ұйымына кіруге ниет білдірді.

Жастар қазіргі мемлекеттің жастар саясатына айқын қызығушылық танытпайды, бұл мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларды тиімді іске асыруға кедергі келтіруі мүмкін. Шынында да, мемлекеттік саясат туралы ақпараттандырудың жеткіліксіздігі мемлекеттік қолдау бағдарламаларына нашар қатысуға әкеледі, социологиялық зерттеулердің нәтижелері мынаны дәлелдейді, яғни бағдарламаға қатысушылардың ең көп саны респонденттердің жалпы санының 7% құрайды (респонденттердің 7% «Жастар тәжірибесі», 7% «Жасыл ел» қозғалысына қатысады).

Жастарды толғандыратын мәселелер әлеуметтік және еңбек қатынастарының мәселелері екенін атап өткен жөн. Осылайша, теріс өзгерістер (жұмыстан шығару, қысқарту, жалақыны төлемеу) наразылық акциясына жастардың жеке қатысуына негіз бола алады. Сонымен бірге, жастармен жұмыс жасайтын ұйымдарға, әсіресе жұмыспен қамтуға жәрдемдесу мәселелері бойынша жиі жүгінген жастар (35,4%) қамтылады. Алайда, олардың әлеуметтік және еңбек мәртебесіне аса мән қойғандықтары, зерттеу нәтижелері респонденттерде «еңбек» бағдарламаларына жастарды баулу төмен екендігін көрсетеді. Атап айтқанда жастардың: 0,8% «Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған бағдарламасына», 0,7% «Жастар резерві» жобасына, 0,4% «Жастар корпусын дамыту» жобасына қатысқандарын көрсетеді.

Еріктілікке қатысу деңгейі төмен болып қалып отыр. Бұрынғы немесе қазіргі жастардың оннан бірінің ғана еріктілік тәжірибесі бар. Жалпы алғанда, жастардың еріктілер қозғалысын әлеуметтік баытталған деп сипаттауға болады, себебі қатысушылардың ең көбі «кедейлерге көмек көрсету» болса, сонымен қатар еріктілердің негізгі қозға-

ушы факторлары - бұл басқа адамдарға көмектесу болып отыр.

Зерттелген жастар арасында наразылық белсенділігі әлсіз. Қарсылықтардың ықтималдығының болуын респонденттердің 18,7% -ы қолдап отыр. Сонымен бірге, жастардың қоғамдық наразылық акциясына қатысуға жеке қызығушылық танытпайтындығы (респонденттердің 59,7% «оларды ашық наразылық білдіруге мәжбүр ете алатын негізгі себептің жоқтығы» деп жауап берді).

ҰСЫНЫСТАР **Саяси партияларға**

Жас мүшелерді партиялардың қызметіне белсенді түрде баулу, оларды ұйымдардың жетекші орындарына тарту. Жастардың жастар партиясының «ядро» ретінде қолдай отырып, карьерлік жоғарылатуға тиімді тетіктерінің механизмін құру маңызды, бұл өз кезегінде жас партия мүшелерін парламенттік сайлауға ұсынылған партиялық тізімдерге белсенді қосылуына ықпал етеді. Жергілікті деңгейдегі мәслихаттардың депутаттығына жас үміткерлерді партиялардың қатарынан ұсыну қажет, сонымен қатар оларға үгіт-насихат жұмыстарын қолдау олардың сайлауда жеңіске жетуіне ықпал етеді. Жалпы, Парламентте де, жергілікті өкілдік органдарда да жастар арасынан жас кандидаттардың ұсынылуы қазақстандық электораттың қазіргі заманғы талаптарына сай келеді.

Жастар ресурстық орталықтары

Жастар арасында орталықтардың қызметінің танымалдығын арттыру және насихаттау мақсатында кең ақпараттық науқан ұйымдастыруды ұсынамыз. Ақпаратты жылжытудың ең тиімді арналары әлеуметтік желілер мен Интернет-ресурстардың платформасы болып табылады. Оқу орындарында МРК қызметі мен қызметтері туралы буклеттер, плакаттар және басқа да материалдарды тарату тиімді деп санаймыз. Мұның бәрі жастарды орталықтар туралы кеңінен ақпараттандыруға ғана емес, сонымен қатар орталықтардың өздері де, басқа да жастар мен еріктілер ұйымдарының қызметіне жастардың тартылуын арттыруға, мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларға қатысу деңгейін арттыруға, ақпарат туралы ақпарат алуға мүмкіндік береді және осы ұсыныстар ЖРО-ге ұсынылуы керек.

Кәсіподақ ұйымдарына

Кәсіподақ ұйымдары кәсіпорындардағы жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайына ерекше назар аударуы қажет, сондай-ақ олардың еңбек жағдайларын жақсартуға өз үлестерін қосуы тиіс. Сондай-ақ, кәсіподақ ұйымдары жастарды қызықтыратын мәселелер бойынша байланыса алатын алғашқы буыны болуы тиіс.

Жұмыспен қамту орталықтары

Жастарды жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің тиімді жүйесін құру, оның ішінде орталықтардың оқу орындарымен өзара әрекеттесуі: мектеп деңгейінде, жоғары сынып оқушылары арасында кәсіптік бағдарлау күндерін өткізуге болады, кәсіптік және жоғары оқу орындары деңгейінде - бос жұмыс орындары туралы ақпарат базасын құру, ашық қол жетімді кәсіпорындарда студенттерге арналған тағылымдамалар өткізілуі қажет..

Мемлекеттік қолдаудың тұрақты бағдарламалары туралы кең ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажет. Жұмыспен қамту мәселелері бойынша бағдарламалардың бар екендігі туралы түсіндіруге және ақпараттандыруға ерекше назар аударуымыз тиіс, өйткені әлеуметтік зерттеу нәтижелері жастардың мемлекеттік бағдарламаларға аз қатысатындығын көрсетіп отыр, бұл олардың қолданыстағы бағдарламалар туралы аз хабардарлықтарын түсіндіреді.

5.2. ЖАСТАРДЫ ӘСКЕРИ-ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕЛЕУ

Жастар жылы, жас ұрпақты әскери-патриоттық тәрбиелеу Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жастар саясатының негізгі басымдықтарының бірі болып табылады. Әскери-патриоттық тәрбие Мемлекеттік және мемлекеттік емес институттармен жүзеге асырылатын, жас азаматқа өз Отанын мақтан тұтуға және мүмкін болатын жағымсыз үрдістерге қарсы тұруға көмектесетін жеке қасиеттерін қалыптастыру мен дамыту бойынша әлеуметтік технологиялардың жиынтығы болып табылады.

Жастарды әскери-патриоттық тәрбиелеуде мемлекет оны әлеуметтендіру және жас ұрпақтарды Қарулы Күштер қатарына қайта айналдыру

ру құралы ретінде тәрбие жүргізу маңызды рөл атқарады. Қазақстандық жастарға әскери-патриоттық тәрбие беру міндеттеріне мыналар кіреді: Қазақстан тарихын білу, креативті ойлау, шығармашылық қабілеттерін шыңдау және дербестікті дамыту, инженерлік-техникалық дағдыларын тәжірибе жүзінде қолдануды жетілдіру мен физикалық дайындықты жоғарылату.

Осы міндеттерді шешу үшін ҚР Қорғаныс министрлігі 2015 жылы Тұңғыш Президент Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев ашқан Ұлттық әскери-патриоттық орталық базасында әскери-патриоттық клубтар мен жастар ұйымдарының қызметін үйлестіру бойынша шаралар кешенін әзірледі. Орталық жанынан «Жас сарбаз «балалар-жасөспірімдер әскери-патриоттық қозғалысы» Республикалық қоғамдық бірлестігі құрылды. (кесте 5.9).

5.9-кесте 20.07.2019 ж. жағдай бойынша әскери-патриоттық клубтар мен «Жас сарбаз» сыныптарының жалпы санының мәліметтері

№	Аймақ атаулары	Жалпы білім беру ұйымдарының жалпы саны	Соның ішінде:		Оның ішінде оқушылардың	«Жас сарбаз» клубтары мен сыныптарының жалпы саны»		Тартылған жастардың жалпы саны		оның ішінде саны:			
			Жалпы білім беретін мектептер	Колледж		Саны	Пайыздық арақатынас	Саны	Пайыздық арақатынас	Клубтар	Оның ішінде клубтарға тартылған жастар	«Жас сарбаз» классы	Оның ішінде «Жас сарбаз» сыныптарына тартылған жастар»
1	Нұр-Сұлтан қ.	111	84	27	149 522	150	121%	5648	4%	86	4119	66	1529
2	Алматы қ.	225	204	21	238 200	225	100%	18 240	8%	225	18 240	-	-
3	Ақмола обл.	380	347	33	120 824	380	100%	7 430	6%	272	5 887	108	1 543
4	Ақтөбе обл.	415	376	39	151 562	490	118%	12 560	8%	237	5 806	253	6 754
5	Алматы обл.	630	594	36	413 793	643	102%	29 350	7%	630	29 045	13	305
6	Атырау обл.	188	169	19	124 809	193	103%	4 961	4%	185	4 760	8	201
7	ШҚО	555	485	70	102 597	611	110%	20 753	20%	555	19 563	56	1 190
8	Жамбыл обл.	398	360	38	222 801	535	134%	13 003	6%	398	9 781	137	3 222
9	БҚО	277	242	35	15 841	292	105%	5 828	37%	277	5 540	15	288
10	Қарағанды обл.	359	324	35	183 980	359	100%	9 474	5%	319	8 414	40	1 060
11	Қостанай обл.	202	166	36	106 773	202	100%	4 999	5%	174	4 366	28	633
12	Қызылорда обл.	309	280	29	144 364	310	100%	7 713	5%	309	7 684	1	29
13	Манғыстау обл.	154	129	25	17 847	154	100%	3 850	22%	154	3 850	-	-
14	Павлодар обл.	296	266	30	109 083	231	78%	3 732	3%	228	3 682	3	50
15	СҚО	307	284	23	18 735	315	103%	5 572	30%	310	5 512	5	60
16	Туркестан обл.	786	736	50	464 154	789	100%	16 550	4%	789	16 550	-	-
17	Шымкент қ.	162	123	39	233 160	182	112%	4 018	2%	172	3 771	10	247
НӘТИЖЕСІ:		5 754	5 169	585	2 818 045	6 045	105%	173 281	6%	5 318	156 537	727	16 744

Дереккөз: ҚР ҚМ

Ұлттық әскери-патриоттық орталықпен қатар ҚР ҚМ жанында Қарулы күштердің тарихи мұражайы құрылды. Онда жастарды патриоттық тәрбиелеу оларды қазақтың дәстүрлі қоғамының мәдениеті мен тұрмысымен, мемлекеттің әскери тарихымен, көшпелі қазақтардың жауынгерлік салт-дәстүрлерімен таныстыру шаралары жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрлігінің деректері бойынша 2018 жылы Қазақстан армиясы қатарында әскери қызмет ететін жастар (18-28 жас) саны 31 457 адамды құрады. (кесте 5.10).

5.10-кесте Қазақстан армиясының қатарында қызмет ететін жастардың саны

Аймақтар	Қазақстан армиясының қатарында қызмет ететін жастар саны (18-28 жас)	Келісімшарт бойынша әскери қызметте жүрген жастар саны (18-28 жас)
Нұр-Сұлтан қаласы	1 686	1 295
Алматы қаласы	2 406	2 003
Алматы облысы	7 040	6 396
Ақмола облысы	593	565
Ақтөбе облысы	565	512
Атырау облысы	533	458
Шығыс-Қазақстан облысы	5 481	4 920
Жамбыл облысы	6 898	6 371
Батыс-Қазақстан облысы	46	43
Қарағанды облысы	1 356	1 210
Қостанай облысы	75	73
Қызылорда облысы	401	372
Манғыстау облысы	2 317	2 067
Павлодар облысы	27	26
Солтүстік-Қазақстан облысы	13	11
Оңтүстік-Қазақстан облысы	2 020	1 897
Барлығы	31 457	28 219

Дереккөз: ҚР ҚМ

Әскери-патриоттық тәрбиелеуде Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрлігі облыстық және қалалық деңгейлердің әкімдіктерімен және әскери-патриоттық үйірмелердің, республикалық және облыстық мектеп-интернаттардың тәрбиеленушілері қатысатын жастар ұйымдарымен бірлесіп өткізілетін «Айбын» жастар оқу-жаттығу лагері маңызды рөл атқарады.

«Айбынның» қолдауымен бірқатар білім беру, спорттық және шығармашылық іс-шаралар өткізілді: «Эрудит» интеллектуалды ойыны, «Менің роботым» сайысы, әскери-қолданбалы спорттағы жарыстар және «World of tanks» компьютерлік ойыны, эстафеталық жарыстар және елдердің әскерлендірілген презентациясы, өңірлер мен оқу орындары, «Айбын» дауыс беру «өнер фестивалі». Республикалық «Жас Ұлан» әскери ән фестивалі

жас ұрпақтардың патриоттық сезімін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Патриотизмді дамыту мемлекет пен қоғамның маңызды міндеті

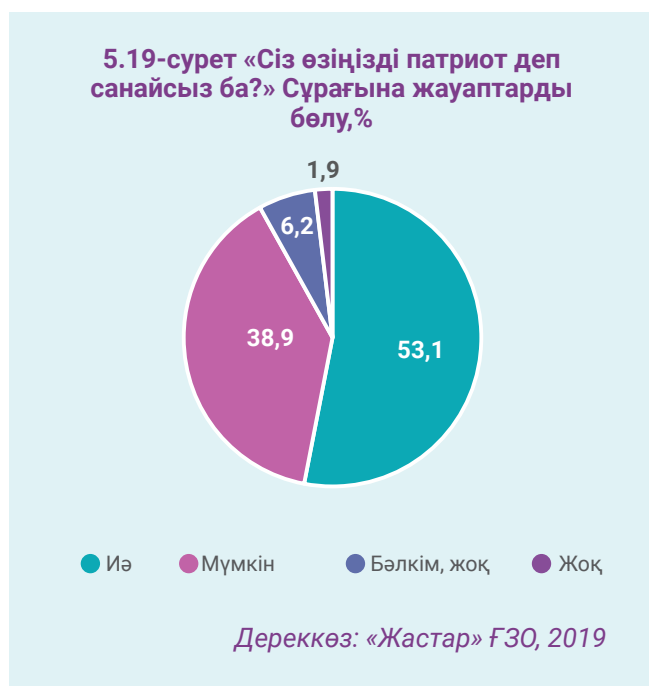
«Жастар» ҒЗО-ның 2019 жылдың бірінші жартыжылдығында жүргізген «Қазақстан жастары» әлеуметтік зерттеуінің нәтижелері бойынша, жас қазақстандықтар үшін патриотизмнің мәні эмоционалды аспектілерге негізделеді: жастардың үштен бір бөлігі үшін патриотизм туған елінің жетістіктерімен мақтануларына байланысты (31,8%). және туған жерге деген сүйіспеншілік (28,6%). Қазақстанның жас буынының әрбір төртінші өкілі патриотизмді мемлекет заңдарын сақтау мен салық төлеудерімен байланыстырады (24,3%) (5.11 кесте).

5.11-кесте «Сіздің ойыңызша, «Қазақстанның патриоты болу» деген не?» Деген сұраққа жауаптарды бөлу,%

Жауап нұсқалары	%
Еліміздің үлкен жетістіктерін мақтан тұту	31,8
Отанды, оның ішінде туған қаласын, ауыл мен ауылды сүю	28,6
Мемлекет заңдарын сақтау, заңға бағынушы салық төлеуші болу	24,3
Қажет болған жағдайда елді қолында қарумен қорғау	18,0
Отанның игілігі үшін жұмыс істеу	14,1
Елдің үлкен болашағына сену	10,8
Шетелде жүргенде Қазақстан туралы мақтанышпен сөйлеу, Қазақстан туралы айту.	8,2
Қазақ тілін, салт-дәстүрін және Қазақстанның тарихын білу	7,7
Қазақстанның басқа азаматтарымен бейбітшілік пен келісімде өмір сүру	6,9
Елде болып жатқан жағдайларға жауапкершілікті сезіну	5,4
Әскери қызметке бару	4,3
Отандық өнімді сатып алу	2,9
Отаннан алыста сағыныш сезімін сезіну	2,5

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2019

Жастардың басым көпшілігі өздерімізді патриотпыз деп - 92% сұраққа сенімді жауап берді, (5.19 сурет).

Жастардың басым көпшілігі өздерін елдің патриотымын деп санайтындығына қарамастан, олар өз саналарындағы отансүйгіштік сезімді нақты іс-әрекеттермен байланыстырып көрсете алмады, бұны олардан елдің қарулы күштерінде қызмет етуді қаламауларынан көруімізге болады. Бұл жағдай жастар мен олардың ата-аналарының әскерді әлеуметтік институт ретінде сенімсіздікпен қарайтындықтары. Сондықтанда жастардың арасында әскери имиджді көтеру бағытына аса назар аудару қажет және әскери имидждің беделін көтеру үшін арнайы шаралар қабылдау қажет.

Қазіргі таңдағы жастардың Қазақстан әскеріне қатысты басты сезімдері: мақтаныш (25,9%), құрмет (24,3%) және сенім (22,4%). Айта кету керек, жағымды эмоциялар жастардың елдің Қарулы Күштеріне қатысты жағымсыз эмоцияларға қарағанда едәуір басым екендігі (жеті рет), бірақ соған қарамастан, қарулы күштерде қызмет еткісі келетін жастар саны, іріктеп зерттеу нәтижесіне сәйкес 5% -дан аспайтыны тіркеліп отыр (5.12 кесте).

5.12- кесте «Қазақстан Республикасының Қарулы Күштеріне қатысты қандай сезімдерді сезінесіз?» Деген сұраққа жауаптарды бөлу

Жауап нұсқалары	%
Мақтаныш	25,9
Сыйластық	24,3
Сенім	22,4
Таңдану	9,0
Сенімсіздік	4,8
Немқұрайлылық	3,8
Көңіл қалу	2,0
Қорқыныш	1,2
Жауап беруге қыйналамын	6,6

Дереккөз: «Жастар» F30, 2019

Жастар арасында патриотизмді қалыптастыру үшін не істеу керек деген сұраққа респонденттердің негізгі жауаптары мынадай болды: Қазақстан халықтарының тарихы мен дәстүрлерін зерттеу (18,1%); орта мектептерде бастапқы әскери дайындықты жүргізу (14,8%); студенттер үшін жазғы демалыс кезінде әскери-патриоттық лагерлер ұйымдастыру (10,5%); тұрақты түрде спорт-

тық іс-шаралар өткізу екендігі анықталды (10,1%) (5.13-кесте). Мұнда сұрақ көп болғанына және бірнеше жауапты таңдау мүмкіндігі ұсынылғанына қарамастан, респонденттер бұл негізгі құқықтық мүмкіндіктерін қолданбады. Бұл жастардың әскери-патриоттық тақырыптарға деген қызығушылығының жоқтығын тағы бір дәлелдейді.

5.13-кесте «Сіздің ойыңызша, жастар патриот болу үшін не істеу керек?» деген сұраққа жауаптарды бөлу,%

Жауап нұсқалары	%
Қазақстан халықтарының тарихын, салт-дәстүрін зерттеу	18,1
Орта мектептерде алғашқы әскери дайындық жүргізу	14,8
Студенттер үшін жазғы демалыс кезінде әскери-патриоттық лагерлер ұйымдастыру	10,5
Үнемі спорттық жарыстар, олимпиадалар өткізу	10,1
Мемлекеттік тілді үйрену	8,1
Ұлттық батырлар туралы мультфильмдер, балалар бағдарламаларын қазақша жасау	8,0
Қоғамдастықтағы жастар клубтарының жұмысын дамыту	7,9
Балалар мен жастарға әдебиетті мемлекеттік тілде оқуды талап ету	6,5
Армияда қызмет етуге жастарды міндеттеу	6,2
Балабақшаларда әнұранды үйрену	2,5
Жауап беруге қиналамын	7,3

Дереккөз: «Жастар» F30, 2019

Осылайша, әлеуметтік зерттеу нәтижелері бойынша Қазақстан жастарының басым көпшілігі (92%) өз елінің патриоттары болып табылатынын атап өткенімен, бірақ әскерде қызмет етуге дайын еместіктерін сұралғандардың 5% - ы мәлімдеп отыр. Көптеген жастар патриотизм сезімін демонстрациялық-эмоционалдық аспектілермен байланыстырады. Қазіргі жастар патриотизмді өз елінің жетістіктері үшін мақтанышпен (31,8%), Отанға деген сүйіспеншілікпен (28,6%) және мемлекет заңдарын сақтаумен (24,3%) деп түсіндіреді. Қазақстан Армиясына қатысты жастар патриотизмдік сезімдерін мақтаныш (25,9%), құрмет (24,3%) және сенім (22,4%) деп атап өте отырып еліміздің Қарулы Күштерінде қызмет ету ниетін білдірмейді. Өз құрдастары арасында патриотизмді арттыру үшін жастар Қазақстан халықтарының тарихы мен мәдениетін зерделеуді (18,1%), мектептерде алғашқы әскери дайындық бойынша сабақтар өткізуді (14,8%), жазғы каникул кезінде оқушылар үшін әскери-патриоттық сипаттағы лагерьлерді ұйымдастыруды (10,5%) ұсынады.

Сондай-ақ тұрақты негізде спорттық іс-шаралар өткізуді (10,1%) ұсынады. Жалпы, Қазақстанның жас ұрпақтарының пікірінше, әскери-патриоттық тәрбие тарихи, білім беру және спорттық аспектілерге негізделеді, бұл Қазақстан Республикасының Қарулы Күштері қатарына қазақстандық жастарды дайындау және тарту мақсатында жүзеге асырылатын ҚР Қорғаныс министрлігінің міндеттерімен тікелей байланысты.

Жоғарыда баяндалғанның негізінде Қазақстан жастарының әскери-патриоттық тәрбиесін одан әрі жетілдіру үшін мынадай ұсыныстар жасауға болады:

1. Жергілікті атқарушы органдарға әскери фотосурет, сурет, жазба жұмыстары (армия мен әскери қызмет туралы эссе/шығарма жазу, әскери репортаждар және т. б.) бойынша акциялар мен конкурстарды өткізу, әскери-патриоттық клубтардың шығармашылық бастамаларын кеңейту;

2. Уәкілетті орталық мемлекеттік органдарға әскери қызметтің тарихи және әсіресе қазіргі за-

манғы сипаттағы деректі көркем фильмдер жа-сау арқылы көпшіліктің назарын аударту. Өскелең ұрпақ үшін Отанымыздың армиясының құрылуы мен дамуы, тәуелсіздік алғаннан кейін қазақстан-дық әскери қақтығыстар мен қауіпті нүктелерге қатысқаны, сондай-ақ, мысалы, Қазақстанның әскери әулетті жанұялар туралы білу қызықты бо-лады;

3. Орталық мемлекеттік органдарға өскелең ұрпақ арасында әскери әлеуетті жанұялар қызмет-терін, әскери-патриоттық клубтардың қаншалықты тиімді екеніне мониторинг және зерттеу жүргізу және қазақстандық жастармен жақын және ұзақ мерзімді перспективада жұмысты жақсарту үшін олардың қызметіндегі мүмкін болатын проблема-ларды анықтау;

4. Жергілікті атқарушы органдар білім беру ұйымдарында «кадет сыныптарын» құру бойынша

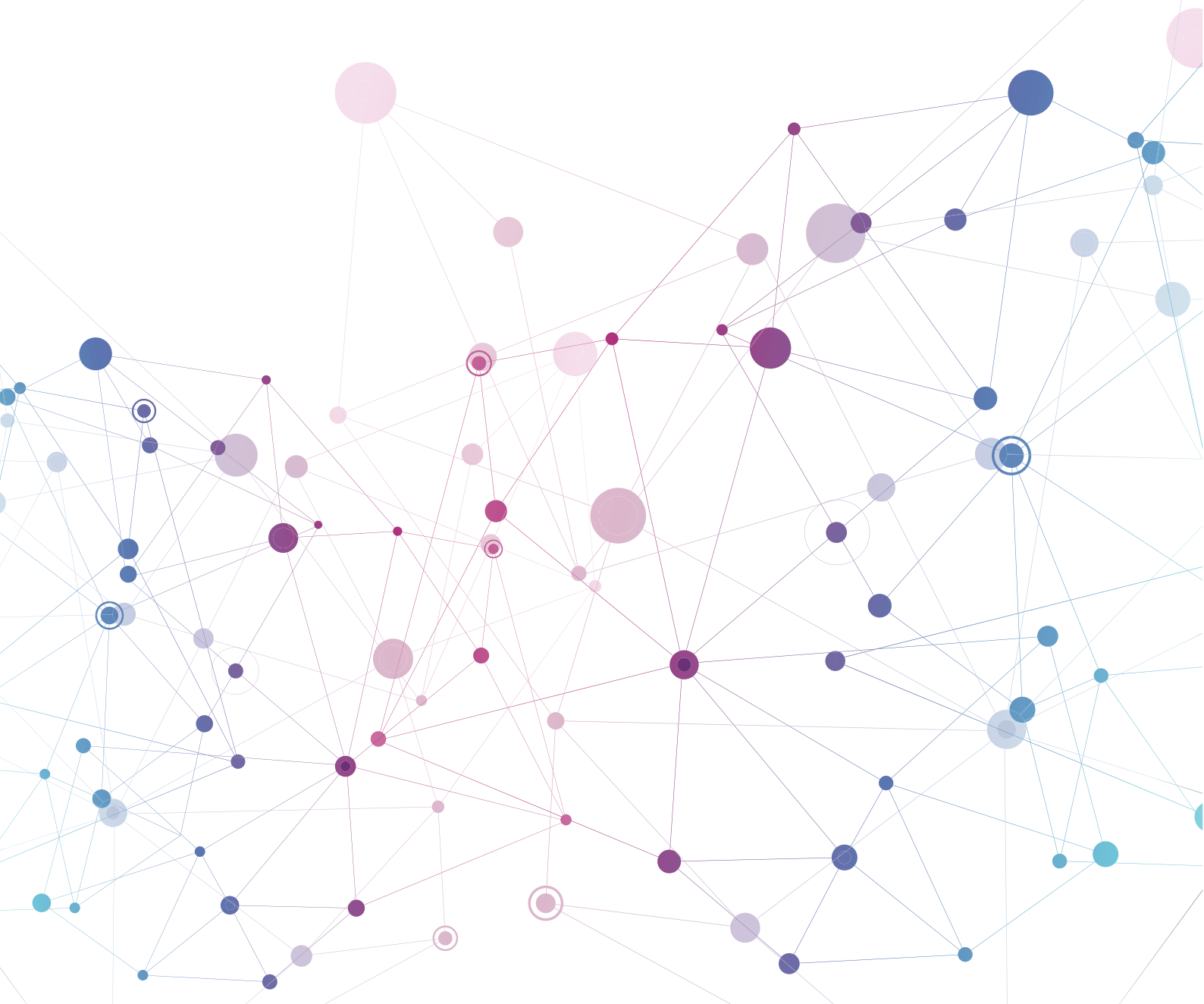
балалармен жұмыс істеудің өзін жақсы жағынан көрсеткен тәжірибесін кеңейту мүмкіндігін қара-стырсын. Мысалы, Алматы облысында «Жас по-лиция» жобасы аясында жасөспірімдерді патри-оттық рухта тәрбиелеу және полиция қызметкер-лерінің имиджін көтеру мақсатында 5 кадет сыны-бы құрылды (осы мақсатта облыстық бюджеттен 25 млн. теңгеден астам қаржы бөлінді).

5. Жергілікті атқарушы органдарға, үкімет-тік емес жастар ұйымдарға әлеуметтік медианың мүмкіндіктерін кең пайдалану арқылы жастарды әскери-патриоттық тәрбиелеу бойынша іс-шара-лар мен акциялар туралы жастарды хабардар ету форматын өзгерту. Оның ішінде, әскердегі қызмет-ті танымал етуге қоғамдық пікір көшбасшыларын, вайнерлерді тарту, жастар және олардың ата-ана-лармен тығыз жұмыс істеу, оларға әскерде қызмет етудің барлық мүмкіндіктері туралы хабардар ету.

6-ТАРАУ

ЖАСТАРДЫҢ МОРАЛЬДЫҚ
АДАМГЕРШІЛІК ЖӘНЕ ҚҰНДЫЛЫҚ
ҰСТАНЫМДАРЫ

6.1. ЖАСТАРДЫҢ ДІНИ ТӘЖІРИБЕСІ

Қазақстан зайырлы мемлекеттің моделін ұстанады, бұл ел Конституциясында және негізгі заңнамалық-құқықтық актілерде белгіленген. Жаңа сын-қатерлер мен қажеттіліктерді ескере отырып, осы модельді нығайту және одан әрі жетілдіру көбінесе қазіргі қазақстандық жастардың дүниетанымдық ұстанымдарына тығыз байланысты болады.

Қазіргі кезеңде Қазақстанды қоса алғанда, әлемнің көптеген елдері үшін жастарды радикалды діни қозғалыстарға тарту өзекті мәселе болып табылатыны белгілі. Радикалды діни көзқарастары бар жастар зайырлы емес, діни заңдардың үстемдігі бар мемлекеттің теократиялық моделіне ұмтылады. Соңғы жылдардағы оқиғалар көрсеткендей, қазақстандық жастардың өкілдері Ислам мемлекетіне идеалды теократиялық мемлекеттердегі ИГИЛ террористік ұжымдарды іздегендердің қатарында болды. Осы аспектіде, 2019 жыл біздің мемлекетіміздің күш-жігерімен және қолдауымен Сириядан елге оралып келген жастарымыздың, өз өмірлерін қайта пайымдауға және зайырлы мемлекет пен қоғамға қайта әлеуметтенулеріне мүмкіндік берді. Осы жылы «Жусан -1», «Жусан-2», «Жусан-3», «Жусан-4» операциялары Сириядан оралған қыздарымызға дерадикализация, реабилитация және ресоциализацияларын жүзеге асыруларына мүмкіндік берді. Мемлекетіміздің діни радикализм мен экстремизмге қарсы әрекет ету күш-жігерлері жастардың пікіріне қарағанда қоғамдағы діни экстремизм қатерінің азаюына ықпалын тигізді.

«Жастар» ҒЗО-ның қазақстандық жастардың арасындағы негізгі өзекті мәселелері бойынша жүргізген әлеуметтік зерттеу деректеріне сәйкес, жастардың жеке қауіпсіздігіне төнетін 10- қауіп-қатерлер арасында біздің жастарымыз діни экстремизм бойынша сегізінші орнынды иеленді. Респонденттердің 6,8 % - ы осы қауіп-қатерді көрсетті.

Сондай-ақ, радикалды діни көзқарастары бар әйелдердің басым бөлігі қайта оралғандардың көбісі радикалды діни көзқараста екендігі және оларды дерадикализациялау, оңалту негізінен кешенді жұмыс. Қазақстандағы зайырлылық - саясаттың негізгі бағыттарының бірі, зайырлы мемлекеттің ресурстарын еліміздің саяси бағытына бағыттау азаматтарды зайырлы заңдар мен ережелерге жұмылдыру болып табылады. Діни құндылықтарға, жастардың мінез-құлық аспектілеріне үнемі көңіл бөлу және мониторинг жүргізу мемлекеттік саясат пен сараптамалық қоғамдастықтың маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Жоғарыда аталған әлеуметтік зерттеу нәтижелері бойынша, қазақстандық жастардың көпшілігі өздерін діндар адам ретінде сезінеді (92,0%), олардың ішінде Ислам дініндеміз дегендері 76,6%, православие – 15,4%, католицизм – 0,8%, протестантизм – 0,2 %, иудаизм-0,1% жатады. Сұралған жастардың 5,3% - ы өзін қандай да бір институционалдық дінге жатқызбайды.

Мемлекетті құрушы этностардың басым көпшілігі, атап айтқанда 92,6% - ы өзін ислам дініне жатқызады, орыс жастарының көпшілігі өздерін православие қатарында екенін - 81,3 % атап өтті. Қазақ жастары арасында басқа діндерді қабылдаған адамдар аз, сондықтан қазақ этносының этнонимдік сәйкестендірілуі орта мерзімді және ұзақ мерзімді болашағы сақталатыны белгілі болып отыр. Атап айтқанда, егер православ дініне көшкен қазақтар - 1,6%, қамтыса, ал ислам дініне көшкен орыстар - 4,4% екені тіркелді. Католицизм, протестантизм, иудаизм дінін қабылдаған жастар арасында қазақ жастарының өкілдері де бар, бірақ олардың пайызы өте аз, және ол жалпы қазақ жастарының этнонимдік идентификациясының жалпы моделіне әсер етпейді.

Мемлекетті құраушы этносқа жататын жастар арасында өздерін қандай да бір дінге жатқызбайтындардың 3,2% - ы, ал орыс жастары арасында

11,1% – ы, ал басқа этностар арасында 14,7% - ы тіркелді.

Ауыл жастары арасында, қала жастарына қарағанда діни адамдар көп екендігін байқаймыз. Ауылдық жерлердегі жас респонденттердің 97,1% - ы қандай да бір дінге сенетіндерін атап өтсе, қала жастары арасында бұл пайыз 89,9% - ды қамтыды. Дінге сенбейтіндер ауыл жастарының арасында 2,5% - ы және қала жастарының арасында 7,4% - ы құрайды.

6.1-кесте Сұраққа жауаптарды бөлу: Сіз қандай дінге жатасыз (халық түрі бойынша)

Діні	Қала	Ауыл
Ислам	70,1%	85,0%
Православие	18,5%	11,4%
Католицизм	1,0%	6%
Протестантизм	2%	1%
Иудаизм	1%	0,0%
Мен ешқандай дінге жатпаймын	7,4%	2,5%

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2019 ж.

Жастардың діншілдікке бейімділігін түсіну үшін дінге өзін-өзі жатқызу ғана емес, олардың діни сенімділігі, діни тәжірибелерге (ғибадатханаларға бару, діни жоралар мен дін нұсқауларын орындау) баулу дәрежесін де ескеруіміз қажет. Баулу дәрежесіне байланысты діншілдік түрлері ерекшеленеді: сыртқы діни немесе ішкі діни деп. «Жастар» ҒЗО 2019 жылдың маусым-шілде айларында «діни радикализм мәселелері және оған қалай қарсы тұру керек» деген тақырыпта жүргізген әлеуметтік зерттеу нәтижелері келесідей қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

Біріншіден, қазақстандық жастардың басымы бөлігі ата-бабалары ұстанған «этникалық» дінді ұстанатыны, оның рәміздері мен дәстүрлері халықтың мәдени тұрмысының жадында қалып қойғанын бейнелейді. Атап айтқанда, этностық жағынан әртүрлі жастардың 41,1% - ы дін этноспен байланысты деп санаса 42,1% - ы ұрпақтары ұстаған дінді ұстанады, себебі ата-анасы сол дінді ұстағандықтан. Дінді өз еріктерімен таңдау бойынша сараптама жүргізгенімізде, жастардың 12,5% өз еріктерімен таңдайтыны тіркелді. Жалпы, жастардың діни наным-сеніміне баулудың қайнар көзі қазіргі таңда жақын маңдағы қарымқатнастағы орталары (69,9%) және Интернет-ресурстар (17,9%) болып табылады.

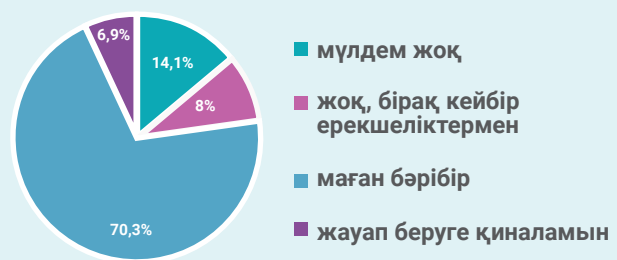
Екіншіден, жастар арасында дінге терең сеніп кеткендер мен барлық діни нұсқамаларды орындайтындар 24,7% - ы екендігі тіркелді. Шіркеуге (мешіт, шіркеу, бүкіләлемдік, костел) үнемі баратындар 15,9%, « ораза ұстайтын жастар-25,5% екені анықталды. Волонтерлік аясында насихаттауды ұлдардың 8,8% - ы және қыздардың 3,6% - ы қолдайтындығын атап өтті.

Жастардың көпшілігі өмір сүру циклінің негізі болатын баланың тууы, неке қию, өлім, сондай-ақ негізгі діни мерекелерге қатысатындықтарын, әрине бұл сыртқы діншілдік туралы көбірек куәландырады.

Үшіншіден, Жастардың көбі діни әдебиеттерге қызығушылық танытпайды. Діни әдебиеттерді жастардың тек 11,4% тұрақты, сирек - 21,7% оқитындықтары, жалпы оқымайтындар - 66,9% қамтиды. Жастар дін туралы ақпараттарды туысқандарынан, достарынан және таныстарынан, интернеттен естігенді қалайды.

Жастардың өзекті мәселелері бойынша әлеуметтік зерттеу көрсеткендей, қазақстандық жастардың діни төзімділігінің жалпы деңгейі өте жоғары. Жастардың көпшілігі 70,3% басқа діни өкілдерінің адамдарымен араласады. Басқа діни өкілдерімен қарым қатнасқа жастардың 14,1% аса көңілдері жоқ, ал 8,7% жалпы теріс яғни толығымен қарымқатынас жасағылары жоқ. Жастардың, басқа діни сенім адамдарымен көршілес тұруға 22,8% - ы қарсы екені тіркелді.

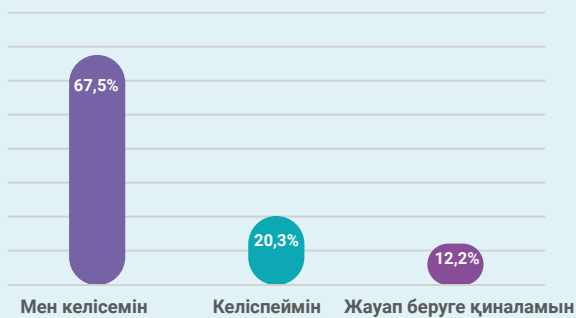
6.3 - сурет Сұрақ жауаптарын бөлу: Сіз көршілес тұрғыңыз келмеген діндерді атаңыз, (діни сенім)

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2019 ж.

Діни радикализм проблемасы бойынша әлеуметтік зерттеулердің нәтижелеріне сәйкес әртүрлі діндерге және этникалық топтарға жататын жастар елдегі дінге сену бостандығын қамтамасыз ету деңгейін жоғары бағлайды. Жастардың 89,5% діни мотивтер бойынша құқықтарына қысым жасаумен кезікпеген, 10,5% діни белгі бойынша кемсітушілікпен жасырын немесе ашық түрде кездескен.

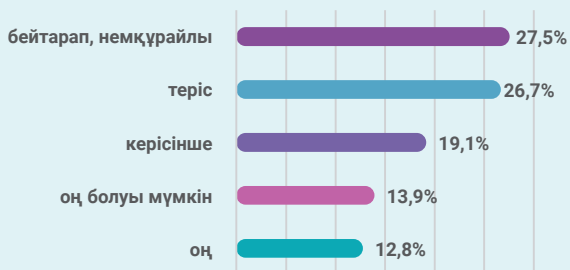
6.4-сурет Сұраққа жауаптарды бөлу: Қазақстан мемлекеттің әртүрлі діндерге қатынасы тең болып табылатын көпконфессиялы ел болып табылады

Дереккөз: «Жастар» F30, 2019 ж.

Сонымен қатар, аталған әлеуметтік зерттеулердің мәліметтері бойынша, жастардың көпшілігі мұсылман болып табылатындықтан, айтарлықтай пайыз (72,2%) Меккеге қажылыққа баруды мемлекеттің қолдауын мақұлдайды, бірақ 60,9% бұл қажылық үшін мемлекет азаматтары ретінде ғана емес, қажылық үшін де қолдау болар еді деп санайды. Сондай-ақ, жастардың үштен бірі (33,0%) әйелдердің хиджаб киюіне оң көзқарас білдірді, осы феноменге бейтарап көзқарас 27,5%, теріс көзқарас 39,5% білдірді. Бұл сандар хиджабтағы әйелдер көшелерде, қоғамдық көлікте, сауда орталықтарында, офистерде, жоғары оқу орындарында жария кеңістіктің бір бөлігіне айналатынын және тиісінше оларға деген көзқарас бейтарап, кейде оң болғанын көрсетеді.

6.5-сурет Сұраққа жауаптарды бөлу: Сіз кейбір қыздар мен әйелдер хиджаб киюге қалай қарайсыз, яғни олардың исламға жататындығын көрсететін арнайы діни орамал?

Дереккөз: «Жастар» F30, 2019 ж.

Жастардың дәстүрлі емес діни ағымдар туралы ақпарат көзі ең алдымен медиа кеңістік – Интернет-сайттар (51,5%), әлеуметтік желілер (35,8%), сондай-ақ теледидар (34,3%) болып табылады. Жастар үшін ақпараттың маңызды көзі достар мен таныстар (20,6%) болып табылады. Жастар интернет пен әлеуметтік желілердің ең белсенді пайда-

ланушысы болып табылады. Діни ұйымдардың басым көпшілігінің өз Интернет-сайттары немесе әлеуметтік желілердегі парақшалары бар, бұл ұлттық шекараны еңсеріп, пайдаланушылардың кең ауқымын белсенді уағыздауға мүмкіндік береді. «Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының Астанадағы кеңсесінде Египет Араб республикасы» әл-Азһар «университетіне қарасты Имамдардың білімін жетілдіру курсына жолдама алған имамдармен кездесу өтті «деп хабарлайды» Нұр Астана « орталық мешітінің баспасөз қызметінен.

6.6-сурет Сұраққа жауаптарды бөлу: Дәстүрлі емес діни ағымдар мен ұйымдар туралы қандай ақпарат көздерінен білесіз?

Дереккөз: «Жастар» F30, 2019 ж.

Жастарды дәстүрлі емес діни ағымдарға және ұйымдарға тартуға ықпал ететін факторлар мен себептер кешені бар.

Діни радикализм мәселесі бойынша жоғарыда аталған әлеуметтік зерттеуге сәйкес, келесі себептер қазақстандық жастар үшін бүгінгі күні өзекті болып табылады. Жастар көрсеткен маңыздылығы бойынша бірінші себеп - «отбасындағы проблемалардың болуы», ол дағдарысты өмірлік жағдайды, атап айтқанда ажырасу, жанжалдар, түсініспеушіліктерді қамтиды. Респонденттердің 40,5% осы жағдайды көрсетті. Екінші себеп жастар үшін өзекті - «кәсіби тәжірибенің немесе білімнің болмауы» (23,6%). Жастарды дәстүрлі емес діни ағымдарға тартудың үшінші және төртінші себептері әлеуметтік-экономикалық сипатқа ие. Бұл « қоғамның әлеуметтік қолдауының болмауы» (23,6%) және « шағын, тұрақсыз табыс немесе оның болмауы» (22,7%). Әлеуметтік-экономикалық себептер маңызды адамдардың арасында, атап айтқанда, әлеуметтік қолдаудың жоқтығы, қазіргі уақытта «оқып, бір уақытта жұмыс істейтін» респонденттерден көп - 38,5%.

Осы орайда, діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2013-2017 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру мақсатында Қазақстан Республикасы Дін істері агенттігінің «Дін мәселелері жөніндегі ғылы-

ми-зерттеу және талдау орталығы» шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорны жастардың 21,0% - ы рекрутирлеу себебі ретінде «ұйым мүшелерінің шақыруы бойынша» нұсқасын көрсетті. Келесі себептер тобы жеке рухани ізденіспен байланысты. Тиісінше, «өмірдің мәнін іздеу, өзін – өзі іске асыру» нұсқасы - 20, 1%, «рухани қажеттіліктердің қанағаттанбауы» себебін сұралғандардың 19, 8%, «қызығушылықтан» - 19,2% көрсетті.

ҰСЫНЫСТАР

Жастардың діни радикалдануына қарсы шаралар қабылдау бойынша алдын алу жұмысын назарға лау қажет.

Біріншіден, білім діни радикалдануға қарсы тұрудың маңызды құралы болып табылады. Білім беру институттары (мектеп, ЖОО-дар) қоғамның микрокосмі болып табылады, сондықтан оларды діни экстремизмге қарсы бағдарламаларға барынша қосу керек. Бұл ұзақ мерзімді амал, ол оқу бағдарламаларының мазмұнындағы өзгерістер мен оқытудың әдістерін қайта қараумен жүргізілуі қажет. Бұл жерде жастарда дүниені түсінуде сыни ойлауларын дамыту ең маңызды мәселе. Көптеген экстремистік діни топтар олардың идеологияларын жылжытудың құралы ретінде білім берудің үлкен рөлін түсінген және оны қолдануда. Қазіргі уақытта, Қазақстанда ЖОО-дарда барлық мамандықтағы студенттерге дінтануды алып тастау алдын алу саласындағы жағдайды нашарлатты.

Жалпы әлемдік тәжірибе ашық сана және сыни ойлау қалыптастыратын сыни педагогиканы жылжыту қажеттілігін көрсетеді. Халықаралық тәжірибе білім беру бағдарламаларының аясында келесі аспектілерді дамыту қажеттігін көрсетеді.

1) Азаматтық білім берудің аясында азаматтық құндылықтарды және мәдени ашықтықты жылжыту.

Азаматтық білім беру адамның мемлекеттің қатарында болушылықты күшейтеді және азаматтық сәйкестікті дамытады. Қазіргі замандағы қоғамдардың көпшілігі этникалық және діни тұрғыдан алуан болып келуінен адамдар арасындағы мәдени, діни, этникалық айырмашылықтарды түсінуді, құрметтеуді үйрету қажет, ол релеванттық адами қарым-қатынастарды тұрғызуға жол ашады. Бірлік және алуан императивін жылжыту.

Азаматтық білім беру аясында оқушылар мен студенттерге замануи әлеуметтік проблемаларда бағдар алуды, қоғамдық үдерістерге, жобаларға қатысуды үйрету қажет. Бұл бинарлық оппозиция (ақ-қара, біз-олар) арқылы экстремистік көзқарас ықпалының алдын алуға бағытталған.

2) Діни білім әртүрлі діндер мен мәдениеттерді тануды және құрметтеуді, яғни діни төзімділікті жылжыту қажет.

Біріншіден, ЖОО-дарда барлық мамандықтарда дінтануды оқыту туралы мәселені ойластыру қажет. Екіншіден, дін туралы білімді оқытуда әдістемелік тәсілдерді өзгерту керек, яғни Б. Блумның таксономия әдістерін, кластерлерді қабылдау, тұжырымдамалық кестелерді, менталды карталарды және басқаларды пайдалану арқылы сыни ойлауды дамыту технологиясының негізінде дінтануда оқытуда рефлексивті тәсілді қолдану.

3) Қазақстандық қоғамның рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру жолында конфессионалдық білім беруді дамыту.

Елдегі конфессионалдық білім беру мазмұнына ерекше назар аудару керек, өйткені басым көпшілігі ислам дініне жататын қазақ жастарының ортасында діни төзімсіздік тенденциялары пайда болды. Қазақстанда 17 рухнаи білім беру мекемелері жұмыс істеуде, оның 2 – христиандық (Алматы православ рухани семинариясы және Қарағанды қаласындағы «Мария – Матерь Церкви» пархиаларалық жоғары рухани семинариясы). Қалған 15 білім беру рухани мекемелері ислам бағытына жатады: 1-«Нұр-Мүбәрәк» университеті, 5 – медресе-колледждер, 4-медресе, 4-Құран оқушыларды дайындау орталықтары, 1 – ҚРМБ жанындағы біліктілікті жоғарлату ислам институты, мешіттерде сәйкесінше жастармен кездесіп, әңгімелеседі. Басқа дінді ұстанатын адамдарға төзімділік туралы жолдауды зайырлы билік пен қоғам қайраткерлерінен ғана емес, дін басыларынан да бағытталу керек, жастардың басым көпшілігі өздерін діндар адам қатарына жатқызуын есепке алғанда бұл мәлесе өзекті.

Конфессионалдық білім беруде назарды тек қана мазмұнына ғана емес, рухани білім беру мекемелері жетекшілікке алатын әдістемелік тәсілдерге, сыни ойлауды қалыптастыруға бағытталатын оқыту әдістеріне салу керек.

Аталған білім беру мекемелерінің түлектері жастармен жұмыс істейтін болады, сондықтан олардың білімінің мазмұнымен және бағытымен қазіргі жас адамдардың (жас жігіттер пен қыздар) ойлау кейпі және мінез-құлық ұстанымдары байланысты.

4) Медиа сауаттылық.

Халықтың арасында әсіресе балалар мен жастар арасында сыни медиялық сананың жетіспеушілігі, олардың жеке бас және ұлттық қауіпсіздік ретінде үлкен қауіп туғызады. Сондықтан, сарапшылар жастарды сұрақ қою үдерісіне тартатын, ақпаратпен жұмыс істеуде сыни қабілеттерін дамытуға бағытталған белсенді әдістерді пайдала-

нуға көзделген сыни педагогиканы енгізу қажеттілігін белсенді талқылауда,

Дінтану және теология саласындағы мамандарды дайындау жүзеге асырылатын зайырлы және конфессионалдық білім беру институттарында білім беру бағдарламаларының психологиялық құрамдасын күшейту қажет, яғни діни радикализмнің алдын алу бағдарламаларын жүзеге асыру үшін аталған мамандардың психологиялық құзыреттерін дамытуға тек қана діннің психологиясын оқыту емес басқа да психологиялық пәндер (тұлға психологиясы, когнитивтік психологиясы) енгізу қажет.

Алдын алудың келесі бағыты жастарды радикалдану жолына итермелейтін наразылық, әділетсіздік сезімдерін жою үшін жастарды қоғамдық процесстерге бірігуге фокустау қажет. Бұл стратегия келесі бағыттарды қарастырады. Бірінші, жұмыс нарығына және жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін жақсарту арқылы қауіп тобындағы жастардың әлеуметтік-экономикалық проблемаларын шешу және экономикалық бірігуіне жәрдемдесу. Екінші, жастарда азаматтық сезімін арттыру арқылы жалпы игілікке үлес қосатын, атап айтқанда волонтерлік, халықтың әртүрлі топтарына көмек, қоғамға пайдалы қызметтер түрінде қатысу сияқты қызметтің құрылымдық түрлерінде жастардың қатысуы. Үшінші, бос уақыт жас адамның жеке тұлғалық дамуына мүмкіндік беретіндей және оның дүниетанымдық көкжиектерін және мәдени ашықтығын кеңейтетіндей жастардың бос уақытын ұйымдастыруға назар аудару қажет. Бұның бәрін жастарда діни радикалдық ағымдарға тартылуына позитивтік баламалар болу үшін жүзеге асыру қажет. Жас адамдарда тұлғалық өзін-өзін танытудың құрылымдық жолдары болу керек.

Діни радикалдану қауіп тобына бірінші кезекте қылмыстық жастар кіреді. Сондықтан, Нидерланд елінің тәжірибесін зерттеу қажет, онда діни радикалдану және терроризмнің алдын алу мақсатында полицияның халықпен жұмысы жүзеге асырылады, бұл тәжірибені радикалданудың белгілерін ерте уақытта анықтау үшін Еуропалық одақтағы барлық полиция қызметтері пайдаланады. Аталған бағдарлама аясында атын, киім стилін немесе тілдесу аясын ауыстыру сияқты радикалдану белгілерін ерте кезеңде анықтауға көмектесу үшін полицейлерді оқыту жүзеге асырылды, оларға қалталы нұсқаулықтар шығарылды. Радикалданудың белгілері неғұрлым ерте анықталса, жас адамдармен алдын алу жұмысы барынша сәтті өтеді.

Халықаралық тәжірибе талдауы қоғамның әртүрлі аспектілеріне (экономикалық, әлеуметтік,

мәдени, білім беру, діни, құқықтық) жауапты барлық құрылымдар мен ведомстволар іске қосылатын ведомствоаралық, кешенді тәсіл ең тиімді екендігін көрсетеді. Сәйкесінше, жастар ортасында діни радикалдық идеялардың тарауына қарсы әрекеттер қабылдау бағытында барлық ведомстволарды одан әрі үйлестіруді дамыту қажет.

6.2 ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ

Құнды бағдарлар тұлғаның қажеттіліктерін қанағаттандырудың мәні, мақсаттары мен құралдары ретінде қарастыруға болатын материалдық және рухани игіліктердің жиынтығы болып табылады⁶⁵. Құнды бағдарлар индивидтің әлеуметтік мінез-құлқын реттеушілер бола алады, әр түрлі факторлардың әсерінен өзгереді. Қоғам үшін белгілі бір құндылықтар жиынтығы үстем және жүйе құраушы болуы мүмкін⁶⁶. Қазақстан бүгінгі таңда түрлі мәдени және әлеуметтік тәжірибелері бар күрделі этнодемографиялық құрылымы бар көпұлтты қоғам болып табылады. Бұл тұрғыда белгілі бір құндылықтар жиынтығы нақты әлеуметтік топ үшін ортақ және басым болуы мүмкін. Жастар арасында қандай құндылықтар басым және танымал? «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығының жүргізген сауалнамасының нәтижелері қазақстандық жастар арасында отбасы құндылықтарының (86%), денсаулықтың (59,70%) және достардың (30,7%) жоғары рейтингін көрсетеді (сурет. 6.7). Салауатты өмір салтын қолдайтын жастар 71,9% құрайды. Ауыл және қала жастарында салауатты өмір салтын қолдаудың жоғары деңгейі байқалды-тиісінше 70% және 73,3%.

Этникалық қатыстылығына, ауылдық немесе қалалық оқшаулануына, отбасының құндылығына, денсаулығы мен достарына қарамастан жастар арасында тұрақты және басым ұстанымдарын жоғалтпайды.

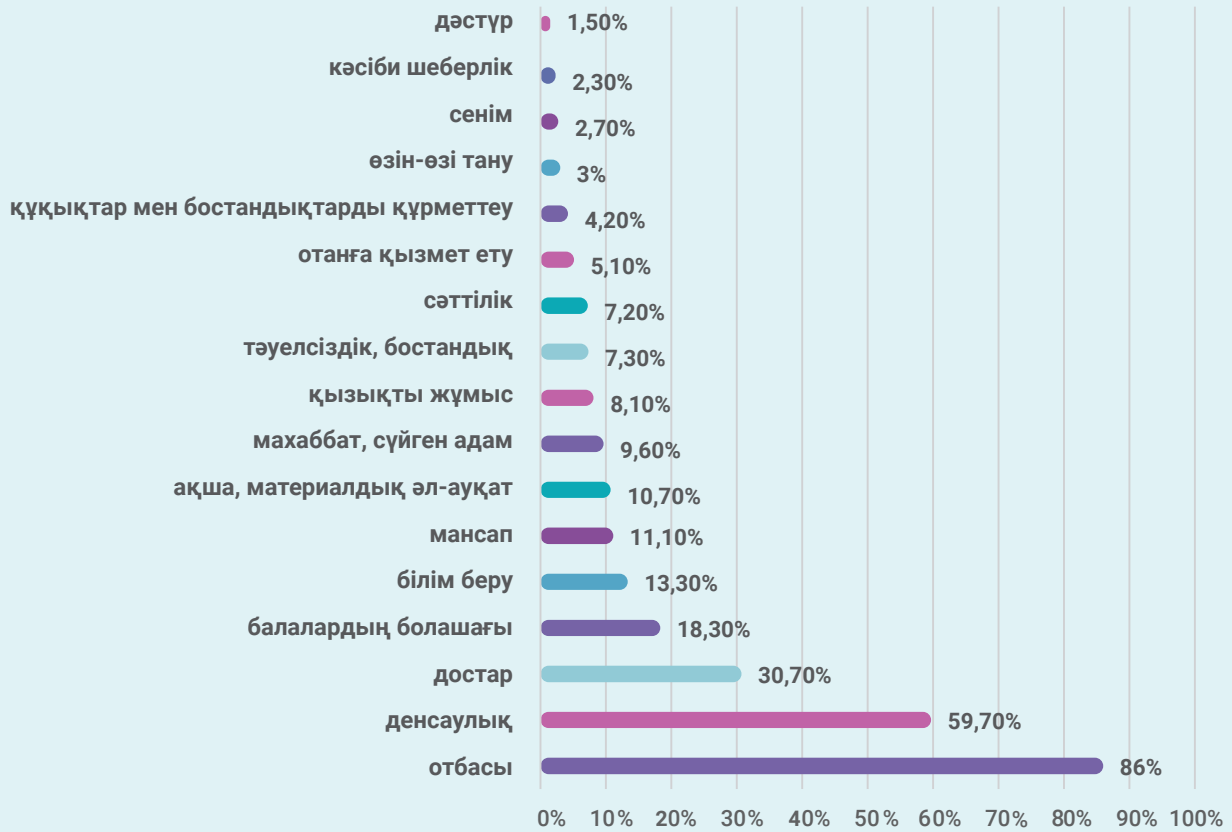
6.1-суретте көрсетілгендей, құндылықты бағдарлар рейтингінде төртінші орынды балалардың болашағы санаты алады (18,3%). Отбасылы жастардың балалардың болашағы үшін алаңдаушылығы басқа топтармен салыстырғанда үшінші орында (34,4%), отбасы құндылығынан (86,5%) және денсаулықтан (60,9%) кейін.

Республика бойынша бесінші, алтыншы және жетінші орын Жастар кәсіби және материалдық игіліктердің маңыздылығын көрсетеді. Осылайша, респонденттердің 13,3% - ы білім берудің маңыздылығын атап өтті, сұралғандардың 11,1% - ы мансапты таңдап алды, ал респонденттердің 10,7% - ы материалдық әл-ауқатын атап өтті.

⁶⁵ Сурина И.А. Ценностные ориентации // Знание понимание умение. 2005. №4. С.162-164

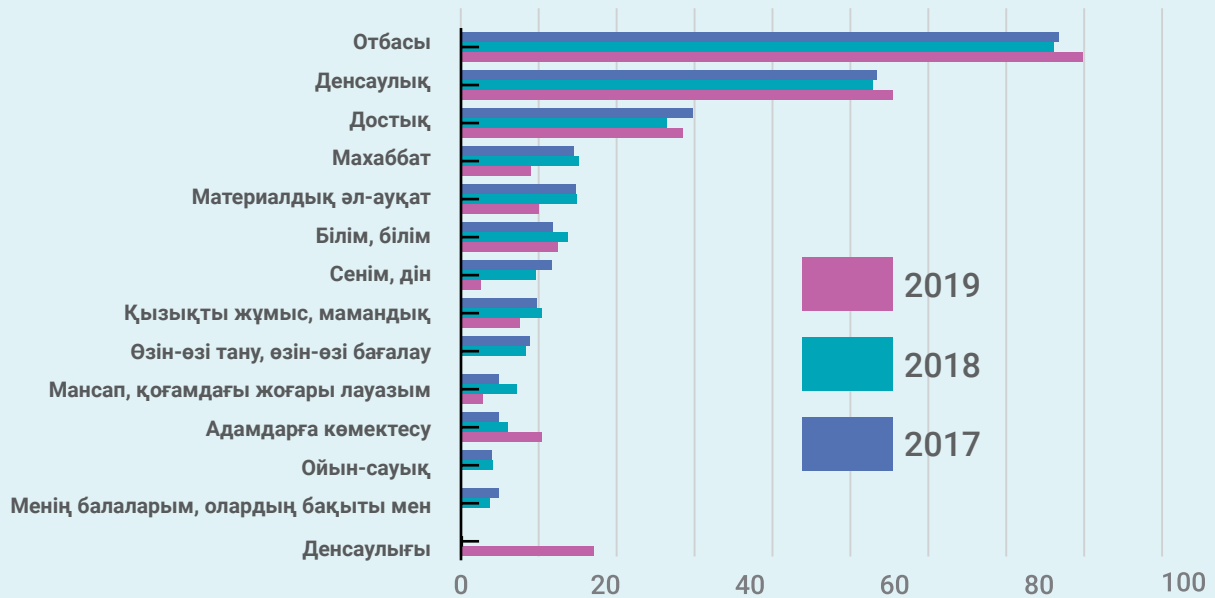
⁶⁶ 162-163 бб. Сол сілтемеде.

6.7-сурет Сұраққа жауаптарды бөлу: «Төмендегілердің қайсысы сіз үшін өмірде ең маңызды болып табылады?», (%)

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2019 ж.

6.8-сурет Сұраққа жауаптарды бөлу: «Төмендегілердің қайсысы сіз үшін өмірде ең маңызды болып табылады?», (%)

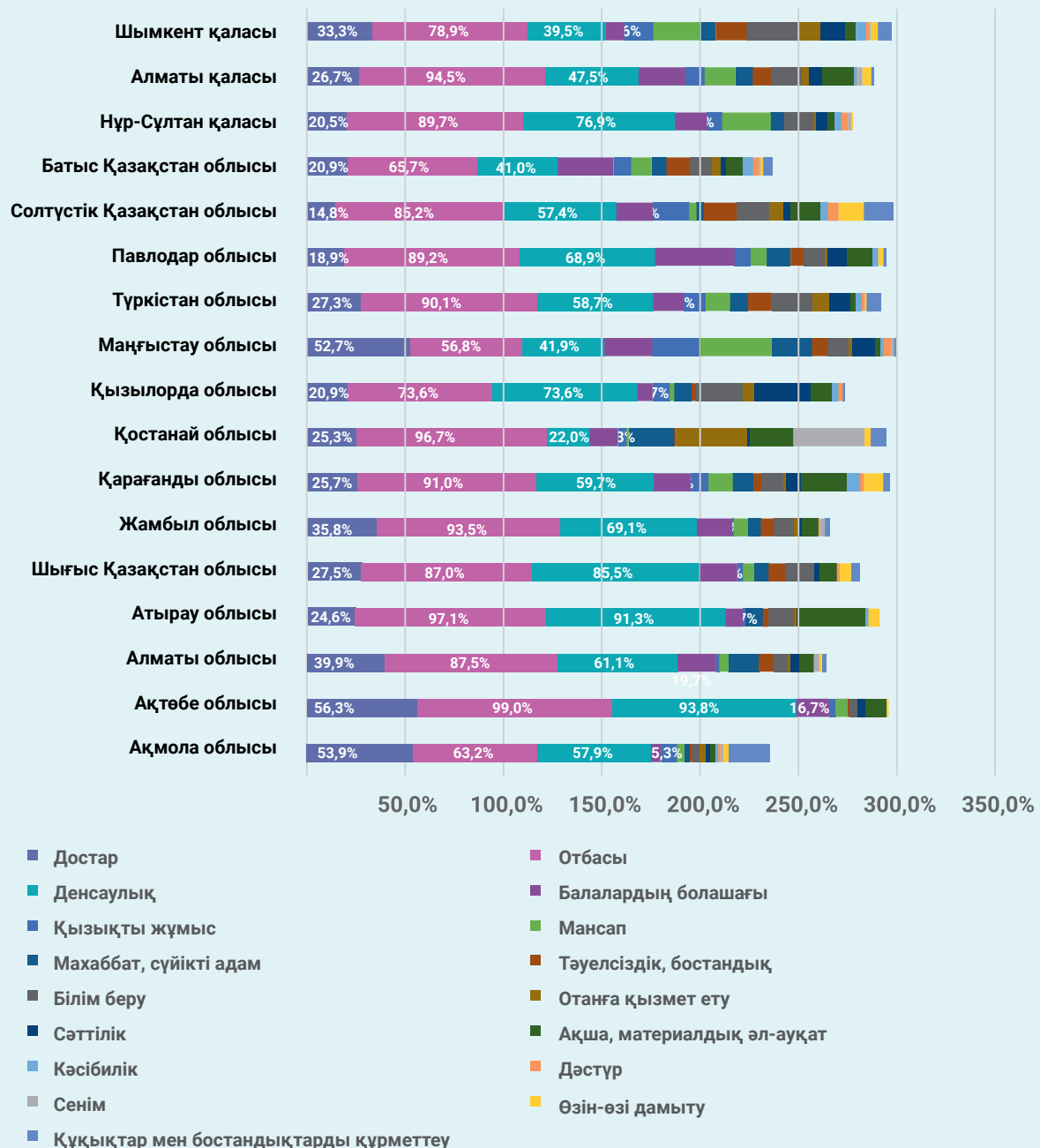
Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2019 ж.

Одан әрі, құндылықтар иерархиясы бойынша жастар «махаббат пен сүйікті адамды» (9,6%), «қызықты жұмыс» (8,1%), «тәуелсіздік, еркіндік» (7,3%), «табыс» (7,2%) және т.б. жастар арасында ең талап етілмеген құндылықтар: өзін-өзі жетілдіру, сенім, кәсіпқойлық пен дәстүр болып табылады. Отбасының, денсаулықтың және достардың құндылық бағдарларының бірнеше өлшемде үстемдігі (үш жыл ішінде) жоғары көрсеткішке тең (сурет. 6.8). 2017 жылы материалдық әл-ауқат құндылығы үш жыл бойы 2017, 2018 және 2019 жылы 15,8% - дан 10,7% - ға дейін төмендеді. Бүгінгі күні құндылық ретінде жастар отбасылық, интеллектуалдық құндылықтардан кейін материалдық құндылықтарға артықшылық береді. Өткен 2017 және 2018 жыл-

дардағы сенім құндылығы 12,5% және 10,3% деңгейінде болды. 2019 жылы Сенім құндылығының көрсеткіші 2,7% - ға дейін төмендеді.

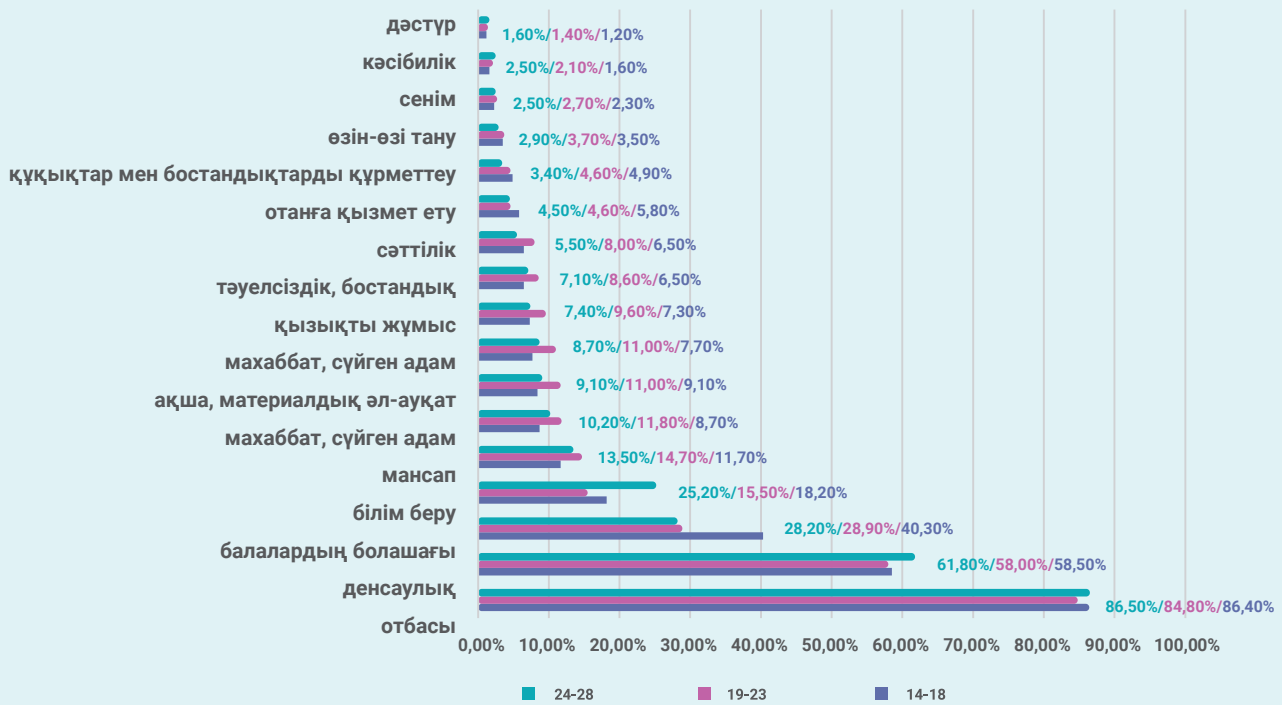
Өңірлік бөліністе жастар арасында құндылық бағдарларының басымдығы мен танымалдығы айырмашылыққа ие. Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалалары, Ақмола облысы, Ақтөбе, Алматы, Батыс Қазақстан, Жамбыл, Қарағанды, Маңғыстау және Түркістан облыстары үшін отбасы құндылықтарының көшбасшы және тұрақты үштігі тән. Атырау облысында жастар көшбасшы құндылықтар ретінде отбасын (97,1%), денсаулықты (91,3%) және материалдық игілікті (33,3%) атап өтеді (сурет. 6.9).

6.9-сурет Сұраққа жауаптарды бөлу: «Төмендегілердің қайсысы сіз үшін өмірде ең маңызды болып табылады?», өңірлер бөлінісінде, (%)

Дереккөз: «Жастар» F30, 2019 ж.

6.10-сурет Сұраққа жауаптарды бөлу «Төмендегілердің қайсысы сіз үшін өмірде ең маңызды болып табылады?», (%)

Дереккөз: «Жастар» F30, 2019 ж.

ЖАСТАРДЫҢ МОРАЛЬДЫҚ АДАМГЕРШІЛІК ЖӘНЕ ҚҰНДЫЛЫҚ ТАНЫМДАРЫ

Қостанай облысындағы құндылықтардың құрылымы Қазақстанның барлық өңірлері сияқты отбасын қамтиды (96,7%), одан әрі екінші орынды сенім құндылықтарын (36,3%) және Отанға қызмет (36,3%), үшінші орынды Достар (25,3%) бөледі. Қызылорда облысында жастар денсаулық пен отбасы (73,6%), табыс (28,6%) және білім (24,2%) алдыңғы қатарда. Павлодар, Солтүстік Қазақстан және Шығыс Қазақстан облыстарында жастар басым құндылық ретінде отбасы, балалардың денсаулығы және болашағы сияқты жеке құндылықтарды бөледі.

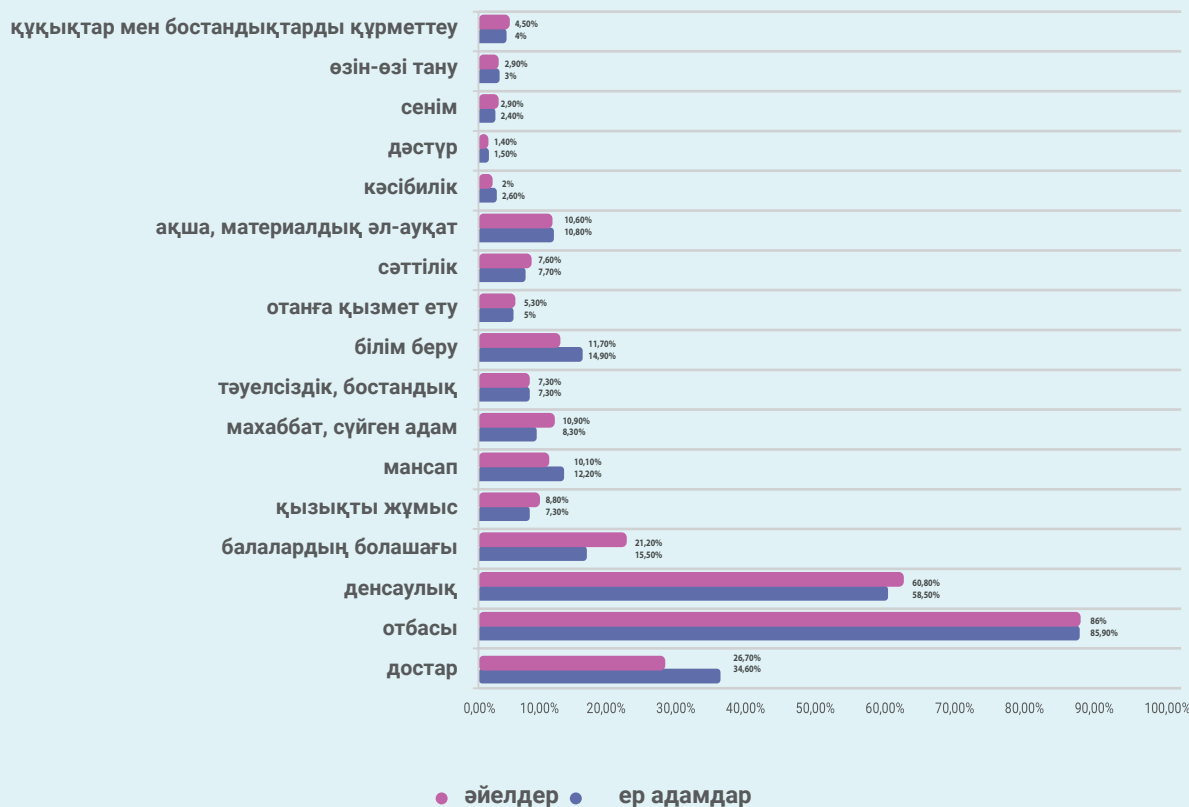
Жастар арасындағы құндылықты бағдарларды зерттеуде сауалнамалық сауалдама жастарды үш жас тобына бөлуді көздейді. Бұл 14 жастан 18 жасқа дейінгі жастар, 19 жастан 23 жасқа дейінгі жастар және 24 жастан 28 жасқа дейінгі жастар. Осы топтар арасында құндылықтарды бөлу мынадай нәтижелерді көрсетеді (сурет. 6.10).

Жоғарыда көрсетілгендей, 14-18 жас аралығындағы жастар құндылықтар иерархиясында отбасын, денсаулықты, достарды, білім мен мансапты атап өтеді. Бұл құндылықтардың таралуы жастардың осы жас тобына тән. 18 жастағы жасөспірімдер бастауыш білім беруді аяқтауға бағытталған, жоғары оқу орнына түсуге дайындалып, болашақ мамандықты таңдайды. Махаббат пен сүйікті адамның маңыздылығы осы жас тобындағы жастар отбасы мен достар, кәсіби қа-

жеттіліктер сияқты жеке құндылықтардан кейін таңдайды. Осылайша, респонденттердің 8,7% махаббат пен сүйікті адамның құндылығы ретінде атап өтеді. Тәуелсіздік пен еркіндік сұралғандардың 8,4% - ы таңдады. Барлық жастағы жастар құндылықтары арасында ең төмен рейтинг әлеуметтік құндылыққа ие – дәстүр.

19-23 жас аралығындағы жастардың құндылық бағдарлары тұрақты үрдісті көрсетеді – отбасылық құндылықтарға, денсаулыққа, достыққа, кәсіби құндылықтарға және қаржылық әл-ауқат. Жастардың жасы үлкен болған сайын, отбасы және балалардың болашағы сияқты құндылықтарға көбірек көңіл бөлінеді. Егер отбасы мен денсаулықтың жеке құндылықтары жастардың барлық топтары үшін тұрақты болса, онда 24 жастан кейін жастар отбасы мен денсаулықтан кейін балалардың болашағының құндылығын таңдайды. Осылайша, 24-28 жас аралығындағы жастар тобы құндылықтар иерархиясында отбасы, балалардың денсаулығы, болашағы, достары мен материалдық әл-ауқатын атап өтеді. Айта кету керек, 24 – тен 28 жасқа дейінгі жас аралығы отбасының, баланың немесе бірнеше баланың болуын болжайды, демек, құндылықтар сатысындағы отбасы жастары өз балаларының болашағына (28,2%) назар аударады, осы құндылықтан кейін жастар екінші әлеуметтік топ-достарды (25,2%) атап өтеді.

6.11 - сурет Сұраққа жауаптарды бөлу «Төменде келтірілген сұрақтардың қайсысы сіз үшін өмірде ең маңызды болып табылады?»ерлер мен әйелдер арасында, (%)

Дереккөз: «Жастар» F30, 2019 ж.

Гендерлік фактор қазақстандық жастардың құндылық бағдарларын бөлуге әсер ете ме? Зерттеуге ерлердің 50,5% - ы және әйелдердің 49,5% - ы қатысты. Отбасына бағдарлауды ерлер де, әйелдер де тең дәрежеде көрсетеді. Отбасы басым құндылықты бағдар ретінде сұралған әйелдердің 86% - ы және ерлердің 85,9% - ы таңдалды (сурет. 6.11). Сауалнамаға қатысқандардың арасында 58,5% ерлердің және 60,8% әйелдердің денсаулығын атап өтеді. Достарды әйелдің құндылығы ретінде әйелдер көбірек атап өтеді. Сонымен, зерттеуде Достардың маңыздылығын 34,6% ер адам, 26,7% әйел адам таңдады. Балалардың болашағын әйелдің құндылығы ретінде (21,2%) ерлерден (15,5%) таңдайды.

Жастар арасындағы құндылықты бағдарлар туралы Әлеуметтік сауалнама деректерін талдауды аяқтай отырып, келесі қорытындылар мен ұсыныстарды бөліп көрсетуге болады:

Біріншіден, Қазақстан жастарының сауалнамасының нәтижесі жастардың отбасы құндылығына бағдарын көрсетеді. Этникалық тиістілігіне, қоныстану түріне және жастардың жасына қарамастан отбасы құндылығының үстемдігі инвариантты болып қала береді. Отбасы құндылығының жоғары көрсеткіштері Ақтөбе, Атырау, Қостанай, Қарағанды және Түркістан облыстарындағы жастарда байқалады. Балалардың болашағы

жастар арасында маңызды құндылық болып табылады. Балалардың болашағын отбасы жастары мен әйелдер жиі таңдайды.

Жастар арасында отбасының құндылығын сақтау жөніндегі шараларды күшейту ұсынылады. Отбасы құндылығының тұрақтылығы мен танымалдығы отбасын жоспарлау мен құруға қатысты барабар ұстанымдарды қалыптастыруға ықпал етеді.

Екіншіден, республика бойынша жастар отбасынан кейін құндылықтар иерархиясында екінші орынға - Денсаулық қояды. Салауатты өмір салтын қолдайтын жастар 79,1% - ды құрайды. Уәкілетті орталық мемлекеттік органдарға және үкіметтік емес ұйымдарға жастар арасында Денсаулық құндылығының танымалдығы мен тұрақтылығын қолдау ұсынылады. Салауатты өмір салты репродуктивті денсаулыққа байланысты. Әдетте, репродуктивті денсаулық негіздерінің бірі - зиянды әдеттерден бас тарту, сондай-ақ денсаулықты дер кезінде диагностикалауды орындау және жұқпалы аурулардың болуы болып табылады.

Үшіншіден, үкіметтік емес жастар ұйымдарына нарықтық құндылықтарды таратуға болатын іс-шараларды өткізу ұсынылады. Мұндай құндылықтар ретінде кәсібилікті және өзін-өзі жетілдіруді қосу ұсынылады. Жоғарыда көр-

сетілген зерттеулер көрсеткендей, құнды бағдарлар - жастар арасында өзін-өзі жүзеге асыру мен кәсіпқойлық талап етілмейді.

Төртіншіден, орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдарға жастар арасында құнды бағдарларды зерттеу тұрғысында адамдық немесе мониторингтік зерттеулер жүргізу мүмкіндігіне назар аудару керек. Лонгитюд зерттеулері қазақстандық жастар арасындағы құндылықтар жүйесінің эволюциясын немесе өзгеруін бақылауға мүмкіндік береді.

6.3. ЖАСТАРДЫҢ БОС УАҚЫТЫ

Жастардың бос уақыты жастардың күнделікті өмірінің ажырамас бөлігі болып табылады. КСРО коллапсына дейін жастардың бос уақыты міндетті азаматтық белсенділікті – волонтерлықты (қарттарға, құрдастарына және барлық мұқтаждарға көмек көрсету), қоғамдық жастар ұйымдарының қатарына кіруді қамтыды. Тізім толық емес, бірақ жастар арасында азаматтық белсенділікті арттыруға ерекше назар белгілі бір азаматтық ұстанымның әлеуетін қалыптастыруға бағытталған. Кеңес уақытында жастардың талап

етілетін азаматтық ұстанымдарының мысалы ретінде – ұжымшылдықты, еңбек қызметін және интернационализмді көрсетуге болады. Қазақстанда тәуелсіздік алғаннан кейін жастардың бос уақытын өткізу тәжірибесі трансформацияға ұшырады. Жастар қоғамдық тұтыну және ақпарат дәуірінде бос уақытты өткізудің өзіндік форматын қалыптастырады. «Жастар» F30 (2019) сауалнамасының мәліметтері көрсеткендей, Қазақстан жастарының бос уақыты құрылымында волонтерлік қызмет пен білім беру маңыздылығы аз. Жастардың бос уақыты мен айналысатын істері жайында төменде қарастырайық.

Жастар арасындағы бос уақытын зерттеу Қазақстан жастарының басым бөлігі достармен (53,2%) және үйде (44,5%) бос уақытты өткізуді қалайтынын көрсетті. Пайыздық көрсеткіштерде елеусіз айырмашылықпен демалыс құрылымында паркте серуендеу (24,3%), спортпен айналысу (23,1%), қонақтардың келуі немесе қабылдауы (22,4%), кинотеатрға бару (21,9%) сияқты қызмет түрлері енгізілген. Бос уақытты 19,9% жастар өткізеді (сурет. 6.12).

Бос уақытында хоббиді жастардың 16,3% қы-

6.12-сурет «Бос уақытыңызды қалай өткізесіз?»

Дереккөз: «Жастар» F30, 2019 ж.

зықтырады. 15,5% табиғатқа шығады, кафелер мен мейрамханаларға – 11,6% барады, концерттерге-11% қатысады. Театрларға, мұражайларға және көрмелерге баратын жастар сауалнама нәтижелері бойынша 7,6% - ды құрайды. Мешітке/шіркеуге / синагогаға бос уақытында 5,3% барады. Қалған та-

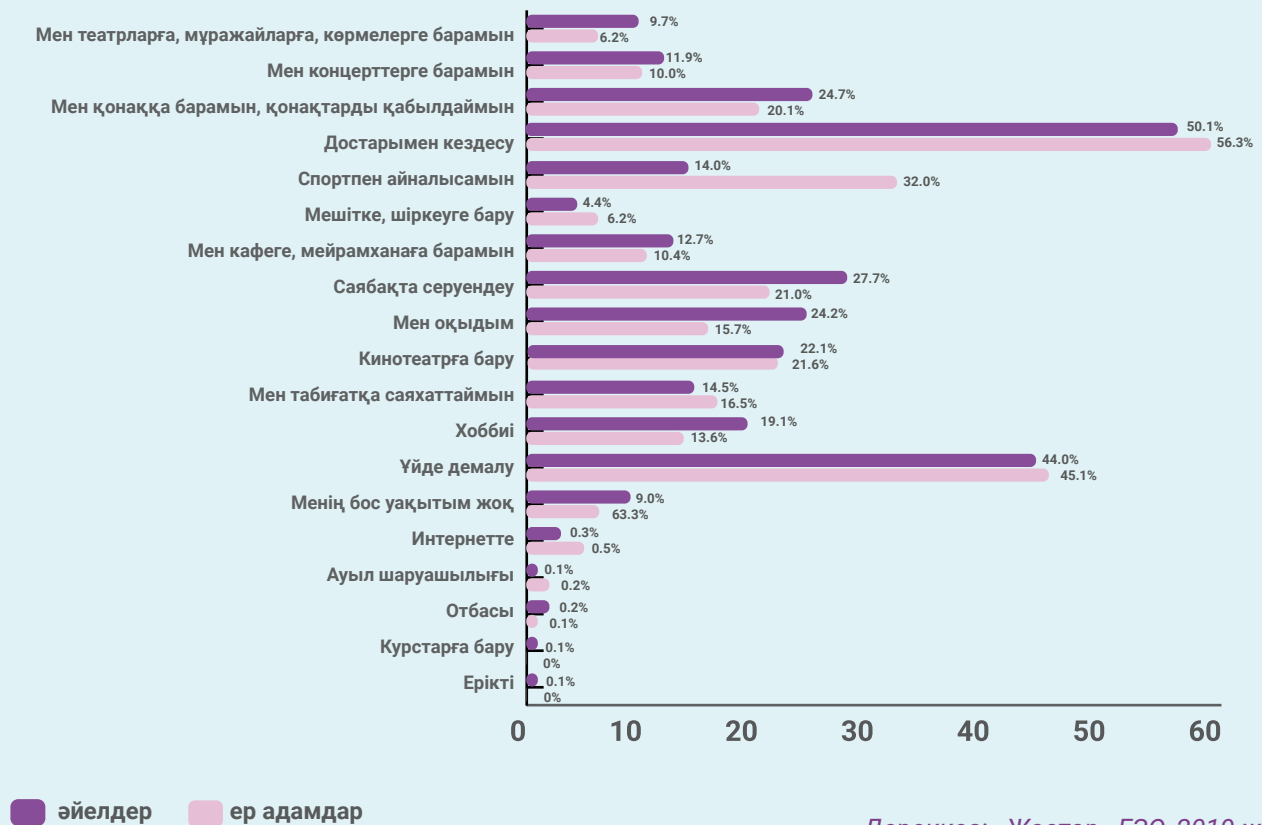
нымал емес демалыс түрлерінің үлесіне жастар ғаламтордағы уақытты, ауыл шаруашылығын, отбасын, курстарға баруды және волонтерлықты атап өтеді.

Осылайша, көп жағдайда жастар бос уақыт-

тарын достарымен өткізеді, қонаққа барады және үйде отырады. Бос уақыттағы қалаулардағы айырмашылықтарға қандай факторлар әсер етуі мүмкін? Мұндай факторлар гендерлік, тұратын өңір, отбасы және балалардың болуы, жастардың жас ерекшеліктері, материалдық жағдайы болуы мүм-

кін. Осылайша, ерлер мен әйелдер арасында бос уақытты өткізу – бос уақытта спортпен ерлер айналысады (әрбір үшінші), әйелдерге қарағанда - 32%, 14% қарсы. Әйелдер достарымен кездеседі және мешітке немесе шіркеуге барады (сурет. 6.13).

6.13-сурет «Бос уақытыңызды қалай өткізесіз?», гендерлік бөліністе

Дереккөз: «Жастар» Ғ30, 2019 ж.

Әйелдер бос уақытында жиі барады немесе қонақ қабылдайды (24,7%), әйелдер паркте ер адамдар жүргеннен көп (27,7% 21% қарсы), көп оқиды (24%), бос уақытында хоббидің белгілі бір түрімен жиі айналысады. Ерлер мен әйелдер бірдей дәрежеде бос уақытын үйде өткізуді, кинотеатрлар мен концерттерге баруды қалайды. Әйелдердің бос уақытының болмауы еркектерден артық және сұралғандардың 9% - ын құрайды.

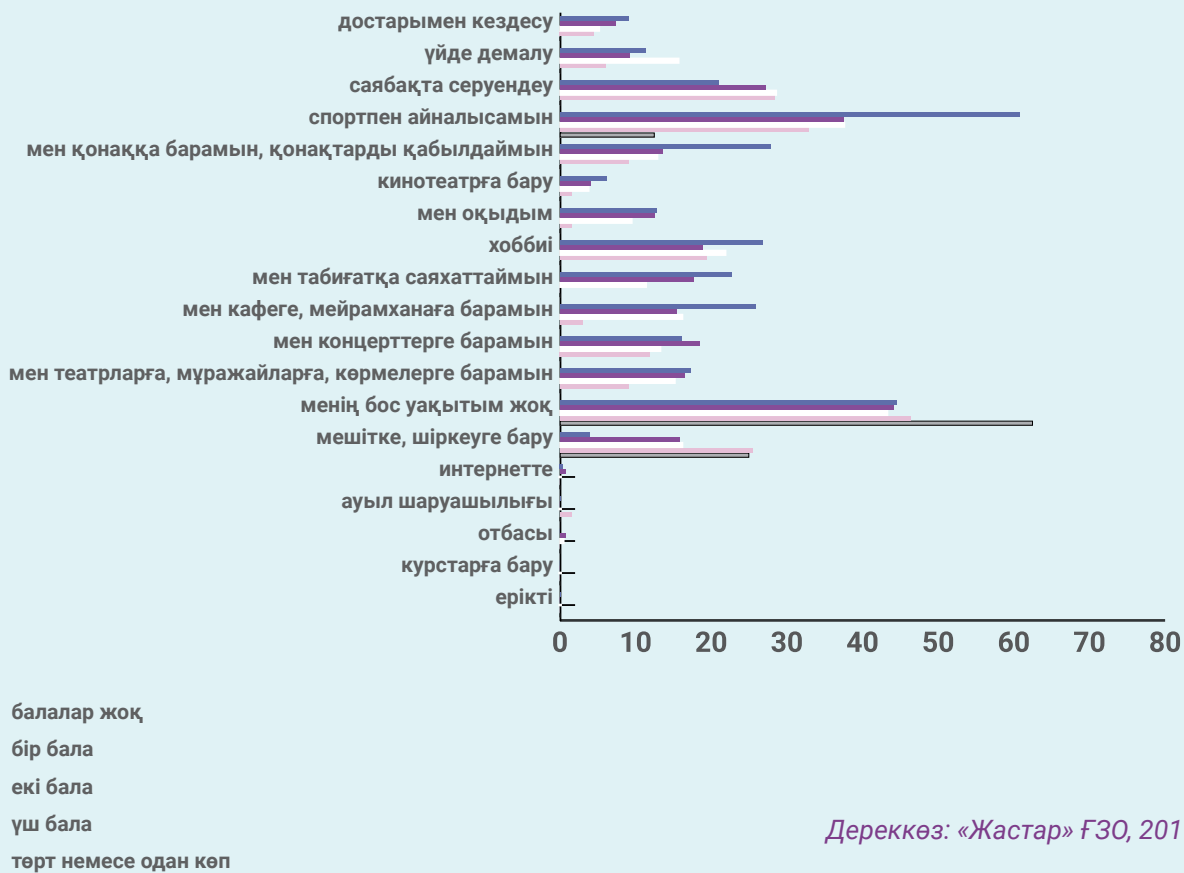
Отбасы мен балалардың болуы жастар арасындағы бос уақыт мәдениетіне елеулі өзгерістер енгізеді. Отбасылық рөлдерді орындау, балаларды тәрбиелеу және күту өндірістік еңбегімен тең уақыт шығындарын талап етеді. Үйде тұрмыстық еңбек пен балаларды күту ерлерден гөрі әйелдерде көп уақыт алады. Мәселен, «Жастар» Ғ30-ның жастарды зерттеуі отбасылық жастардың балалары көп болса, бос уақытын тиімді өткізетінін көрсетті. Бір немесе одан да көп балалары бар отбасылармен салыстырғанда баласыз отбасы жастары бос уақыттарын үйден тыс жерлерде жиі өткізеді. Төрт және одан да көп балалары бар көп балалы жас от-

басылар бос уақыттарын тек үйде өткізеді (62,5%) немесе достарымен кездеседі (12,5%).

14 – тен 23 жасқа дейінгі жастар арасында бос уақытты өткізу тәжірибесі достармен және үйлермен еркін уақытты өткізудің тұрақтылығы мен танымалдығын көрсетеді-тиісінше 62,5% және 55,4%. 24-28 жас аралығындағы жастар ең алдымен бос уақытты үйде өткізуді қалайды – респонденттердің 47,9%. Жастардың әртүрлі жас топтары арасында 14-18 жас аралығындағы жасөспірімдер (әрбір үшінші жасөспірім) бос уақытын спортпен айналысуға жұмсайды – 30,6% (сурет. 6.15).

14-18 жас аралығындағы жасөспірімдер жастардың басқа жас топтарынан жиі театрларға, мұражайларға және көрмелерге (9,5%) барады, саябақта (26,1%) көбірек демалады және оқиды (25,6%). 19 – дан 23-ке дейінгі жастар басқа жастар топтарынан көбінесе кинотеатрларға (26,2%) барады, табиғатқа (17,1%) барады және сүйікті ісімен-хоббимен (16,9%) айналысады.

6.14-сурет «Бос уақытыңызды қалай өткізесіз?»

6.15-сурет «Бос уақытыңызды қалай өткізесіз?» жас бөлінісінде

6.16-сурет «Бос уақытыңызды қалай өткізесіз?», қала және ауыл жастары бойынша

Осылайша, жастар арасында тұрақты және танымал демалыс түрлері, олардың орналасуы, жасы мен жынысына қарамастан - достармен кездесу және үйде демалу болып табылады. Ауыл және қала жастарының айырмашылығы мыналардан тұрады: қала жастары бос уақытында кинотеатрларға жиі барады (32,1%), саябақта серуендейді (35,5%), спортпен айналысады (24,3%), концерттерге барады (16,8%), театрларға, мұражайларға және көрмелерге қатысады (12,2%) (сурет. 6.16).

Ауыл жастары қонаққа баруды және спортпен айналысуды қалайды. Қала жастарына қарағанда, ауыл жастары бос уақытында хоббимен айналысуды артық көреді (17,1%). Сауалнаманың мәлімет-

тері көрсеткендей, ауыл жастарының 38,3% - ы өңірде бос уақыт мекемелерінің жоқтығы туралы айтады. Сауалнамаға қатысқан жастардың жартысы Түркістан (52,3%) және Солтүстік Қазақстан облыстарында (51,9%) бос уақыт мекемелерінің жоқтығын атап өтеді. Осыған ұқсас жағдай Қызылорда (38,9%) және Алматы облыстарында (32,2%) байқалады.

Ауыл жастарының төрттен бір бөлігінен сәл артық (43,5%) жергілікті бос уақыт мекемелерінің (таб. 6.2), қанағаттанбаған - 8,9% респонденттер. Әлеуметтік инфрақұрылым туралы теріс пікірлердің жоғары көрсеткіші Түркістан облысында байқалады-сұралғандардың 20,8%.

6.2-кесте «Сіздің қалаңыздағы бос уақыт мекемелерінің жұмыс сапасына қанағаттанасыз ба?»

	Қалалық	Ауылдық
Толық қанағаттандырылды	24,20%	24,90%
Қанағаттанарлық	38,90%	18,60%
Керісінше, қанағаттанбаймын	11,30%	4,20%
Толық қанағаттанбаған	4,10%	4,70%
Біздің елді мекенде бос уақыт мекемелері жоқ	2,10%	38,30%

Мен біздің қалада, ауылда бос уақыт мекемелеріне бармаймын	13,90%	7,50%
Жауап беруге қиналамын	5,50%	1,90%

Дереккөз: «Жастар» F30, 2019 ж.

Қала жастары арасында бос уақыт мекемелеріне қызмет көрсетуге қанағаттанғандардың 63,1% - ы қанағаттанғандардың 15,4% - ы қарсы келеді.

Өңірлер бойынша жастарға арналған бос уақыт мекемелері кинотеатрлар, кітапханалар, мұражайлар, театрлар, сарайлар мен жастар үйлері, стадиондар мен спорт сарайлары, оқушылар сарайлары, жастар коворкинг орталықтары (бизнес инкубаторлар) мен филармониялар сияқты мекемелерді қамтиды. Айта кету керек, өңірлерде мұражайлар, театрлар, филармониялар сияқты форматтағы мәдени мекемелердің ұсынылуы көп жағдайда өңірдің мәдени-тарихи мұрасына, қазақтардың этникалық мәдениетіне өз пайдасын тигізеді. Мұндай мекемелер тарихи жадыны сақтайды, бірегейлікті қалыптастыруға қатысады, рухани құндылықтарды көрсетеді. Мәдени институттарға жиі баратын жастар ұлттық мәдениет мұрасымен танысуға және зияткерлік багажды толықтыруға мүмкіндігі бар.

Айта кету керек, Қазақстанда жастар арасында кәсіпкерлікті дамыту және қолдау үшін бизнес инкубаторлар жұмыс істей бастады. Жыл сайын республика бойынша жастар коворкинг орталықтарының саны артып келеді. Осы орталықтардың негізгі миссиясы жаңадан бастаған жас кәсіпкерлер үшін жағдай жасау, оқыту жүргізу және бизнес

саласындағы нақты салалық бағыттарды қолдау болып табылады.

Рухани-адамгершілік құндылықтарды байытатын жастар мен мәдени мекемелер арасында кәсіпкерлікті қолдаумен қатар оқушылар сарайлары, жастар сарайлары, спорт сарайлары жұмыс істейді. Бұл мекемелер мәдениет және спорт саласында балаларды, жасөспірімдер мен жастарды тәрбиелеудің педагогикалық, адамгершілік жүйесін біріктіреді. Өңірлік бөліністе бос уақыт мекемелерінің ұсынылуын қарастырайық.

Спорт сарайлары 20 бірлік көлемінде барлық өңірлер арасында Атырау облысында жиі ұсынылған. 2018 жылы Павлодар облысында жастар коворкинг орталықтары (бизнес-инкубаторлар) көп. 2019 жылдың бірінші жарты жылдығында өңірлік жастар коворкинг орталықтары Қызылорда облысында артып, ағымдағы жылы 30 бірлікті құрайды. Жергілікті атқарушы органдардың мәліметтері көрсеткендей, оқушылар сарайлары Қазақстанның барлық өңірлерінде жоқ (1 және 2-кестені қараңыз). Әдетте, оқушылар сарайлары әр түрлі бағыттар бойынша қосымша дайындық жүргізетін балалар мен үлкен жасөспірімдерге арналған әртүрлі секциялар мен үйірмелерді біріктіреді. Секциялар мен үйірмелерге қатысу эстетика сезімін қалыптастырады және әр түрлі практикалық дағдыларды меңгеруге ықпал етеді.

6.3-кесте 2018 жылғы өңірлер бойынша мәдени-демалыс мекемелерінің саны

	кинотеатрлар	кітапханалар	мұражайлар	театрлар	сарайлар мен жастар үйлері	стадиондар	спорт сарайы	оқушылар сарайы	филармониялар
Ақмола облысы	3	387	11	2	0	18	2	0	1
Ақтөбе облысы	0	238	21	2	3	18	3	11	1
Алматы облысы	0	269	24	1	1	24	2	1	1
Атырау облысы	3	155	16	1	-	7	20	1	1
Шығыс Қазақстан облысы	6	312	10	2	4	21	2	14	1
Жамбыл облысы	2	288	16	2	201	17	1	1	1
Батыс Қазақстан облысы	3	381	24	2	-	3	4	1	1
Қарағанды облысы	9	318	20	5	-	23	7	-	2
Қызылорда облысы	1	209	13	1	8	11	0	0	1

Қостанай облысы	5	365	10	4	0	34	2	0	1
Маңғыстау облысы	5	11	7	4	8	1	7	0	1
Павлодар облысы	3	249	9	2	0	15	3	1	1
Солтүстік Қазақстан облысы	3	320	9	3	1	33	1	1	1
Түркістан облысы	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Нұр сұлтан	7	20	5	7	7	4	4	2	1
Алматы қаласы	20	7	15	19	2	12	1	1	1
Шымкент	3	5	1	5	2	3	1	1	-

Дереккөз: ЖАО

6.4-кесте Өңірлер бойынша мәдени-демалыс мекемелерінің саны, 2019 жылдың бірінші жарты жылдығы

	кинотеатрлар	кітапханалар	мұражайлар	театрлар	сарайлар мен жастар үйлері	стадиондар	спорт сарайы	жастар денсаулық орталықтары	оқушылар сарайы	филармониялар
Ақмола облысы	3	369	11	2	0	18	2	2	0	1
Ақтөбе облысы	0	236	20	2	0	18	3	14	11	1
Алматы облысы	0	278	25	1	1	24	2	16	1	1
Атырау облысы	3	155	16	1	0	7	28	13	1	1
Шығыс Қазақстан облысы	6	312	10	2	4	21	2	5	14	1
Жамбыл облысы	2	274	18	2	190	17	1	9	1	1
Батыс Қазақстан облысы	3	377	22	2	-	3	7	-	1	1
Қарағанды облысы	8	315	20	5	-	23	7	9	-	2
Қызылорда облысы	2	209	14	1	8	11	-	1	-	1
Қостанай облысы	5	355	10	4	1	34	2	2	0	1
Маңғыстау облысы	5	11	7	4	8	1	7	7	0	1
Павлодар облысы	3	240	9	2	0	15	3	0	1	1
Солтүстік Қазақстан облысы	3	322	9	3	1	33	1	0	1	1
Түркістан облысы	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Нұр сұлтан	12	20	5	8	7	4	4	12	2	1
Алматы қаласы	20	7	15	19	2	12	1	11	1	1
Шымкент	4	5	1	5	2	3	1	-	1	-

Дереккөз: ЖАО

Маңғыстау облысын қоспағанда, республика бойынша кітапханалар мен олардың филиалдарының ұсынылу көрінісі өте оптимистік. Тек Маңғыстау облысында басқа өңірлерге қарағанда кітапханалар саны айтарлықтай төмен. Жастар ара-

сында оқитын жастар бар екенін ескере отырып, жастар арасында Кітап оқу мәдениетінің таралуына назар аудару қажет.

ҰСЫНЫСТЫР

Жастар бағдарламаларын жоспарлау және әзірлеу кезінде жастар ұйымдарын тарту қажет. Бұл бос уақытты өткізудің түрлі форматтарын дамыту, оның ішінде волонтерлік белсенділікті және ауыл жастарының мұқтаждығын анықтау векторларын анықтауға мүмкіндік береді. Жастардың мүдделерін негізге ала отырып, жастардың зияткерлік әлеуетін дамытуға, патриотизм деңгейін арттыруға, әлеуметтік инфантилизм деңгейін төмендетуге, шығармашылық дағдыларды дамытуға және коммуникативтік дағдыларды дамытуға/күшейтуге көмек көрсетуге мүмкіндік беретін бағыттарды дамыту қажет.

Халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, жастар арасында бос уақытты тиімді ұйымдастыру мақсатында тәлімгерлік институтын дамыту/жастардың бос уақытын тиімді ұйымдастыру қажет. Аталған институт ерікті негізде жоғарыда аталған нәтижелерге қол жеткізуге және ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Сауалнама көрсеткендей, Түркістан облысында жастардың 52,3% - ы бос уақыт мекемелерінің жоқ екенін айтады. Осы қалыптасқан жағдайға назар аударып, Түркістан облысындағы жастар үшін әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту жөніндегі іс-шаралар жоспарын әзірлеу қажет.

Әкелер мен балалардың бос уақытын өткізу тәжірибесін қолдауды дамыту ұсынылады. Қазіргі қоғамда бала күтімі бойынша отбасылық міндеттерді біркелкі бөлу тәжірибесі бар. Балаларды тәрбиелеуде және олардың бос уақытын ұйымдастырудағы негізгі рөл әйелдердің иығына жатады. Ер адамдар балалармен бос уақытын сирек өткізеді, бұл еңбектік жұмыспен және өндіруші ер адамның рөлін орындаумен ақталады. Зерттеулер көрсеткендей, бос уақытын үйден тыс жерде әкесімен бірге алып жүретін балалар мен жасөспірімдер білім беруде жақсы академиялық жетістіктерді көрсетеді. Әкесімен бірге үйден тыс уақыт жүргізу (пикниктер, белсенді демалыс немесе спорт) және тағамды бірге пайдалану, кітап оқу, үй тапсырмасымен көмек көрсету тәжірибесі тинэйджерлерде оқуда жоғары көрсеткіштерді көрсетеді.

7-ТАРАУ

ЖАСТАР ОРТАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫС

7.1 ЖАСТАР ОРТАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАР МЕН ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР: ЖАҒДАЙ ЖӘНЕ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Жастар арасындағы қылмыскерлік барлық уақытта қоғамның адамгершілік-құқықтық сипатының көрсеткіші болып табылады. Мемлекет тарапынан аталмыш әлеуметтік мәселеге көп көңіл бөлініп келеді. Мемлекеттік жастар саясаты бойынша заңнамалық қорлар жетіліп, жастарды баспанамен және жұмыспен қамту және сол сияқты жастар арасындағы өзекті мәселелердің шешімін табуға бағытталған жастарға қолдау көрсету бағдарламалары мен жастармен жұмыс жасайтын институционалдық жүйелер құрылуда. Сонымен қатар, түйіні шешілмеген бірқатар өзекті сұрақтар өз шешімін қажет етеді.

Қарастырылып отырған тарауда жастар арасындағы өзекті мәселенің бірі ретінде жастар арасындағы қылмыскерлікті (жалпы қылмыстық құқықбұзушылық жасағандардың ішінде 40% астамы 14-28 жас аралығындағы жастар) атауға болады.

Қазақстан Республикасының ҚСЖАЕК Қатқор ақпараттық сервисінің мәліметіне сәйкес, 2018 жылы 108 290 адаммен 332 299 қылмыстық құқықбұзушылық жасалған. Оның ішінде 47 771-і 14-29 жас аралығындағы жастар (жалпы қылмыстық құқықбұзушылық жасағандардың 44%), 3156-ы кәмелет жасқа толмағандар (жалпы қылмыстық құқықбұзушылық жасағандардың 2,9%) құрайды. (сур.7.1).

7.1 суреті бойынша соңғы үш жыл ішінде қылмыстық құқықбұзушылық жасаған азаматтардың саны біршама азайғандығын байқауға болады. Сондай-ақ, қылмыстық құқықбұзушылық жасаған азаматтардың арасында жастардың саны құбылмалы және тұрақты төмендеу ахуалы байқалмайды. Кәмелет жасқа толмағандар бойынша жағдай жылдан жылға өзгермеген. Статистиканың ахуалы ауытқып тұр. (сур.7.2).

7.2-сурет Жалпы қылмыстық құқықбұзушылық жасаған және 14-17 жас аралығындағы қылмыстық құқықбұзушылық жасаған адамдар саны

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

7.1-сурет Жалпы қылмыстық құқықбұзушылық жасаған және 14-28 жас аралығындағы қылмыстық құқықбұзушылық жасаған адамдар саны

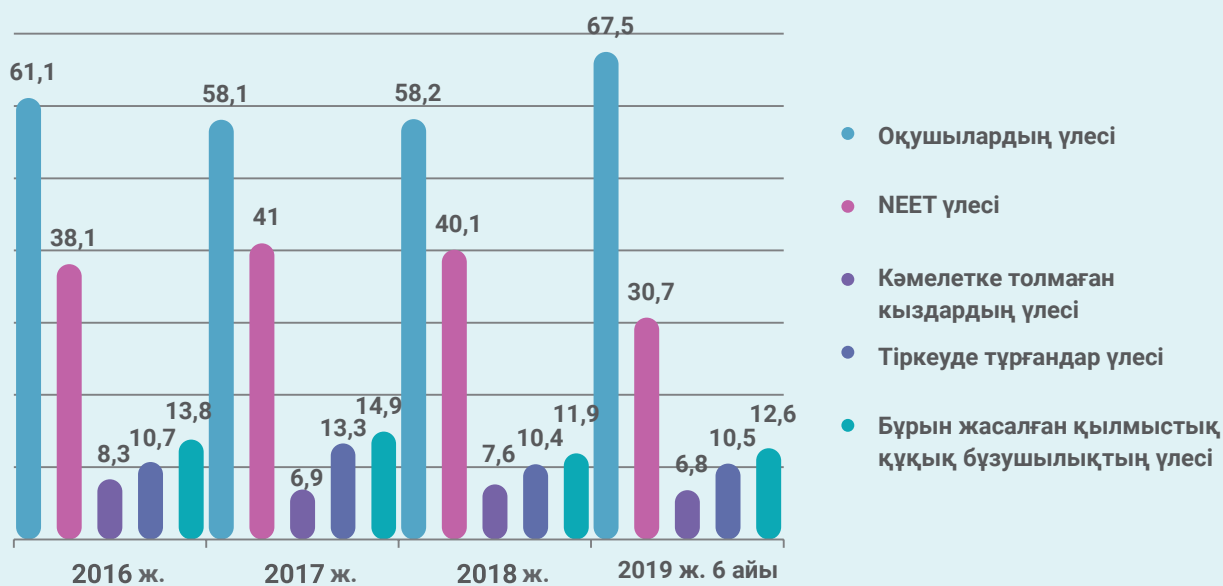
Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

Мұнда мектеп жасындағы және кәмелет жасқа толмаған жастар арасындағы қылмыстық құқықбұзушылық саны жұмыспен қамтылмаған жастардың (категория NEET) үлесінің жоғары екендігін байқауға болады. Басқа санаттарда статистиканың ауытқуы, тұрақты ұлғаюы немесе кему көрсеткіштері тіркелмейді. (сур.7.3).

2018 жылы жастар арасындағы қылмыс әр жас шамасындағы жас топтары тұрғысында келесі түрде байқалады (сур. 7.4).

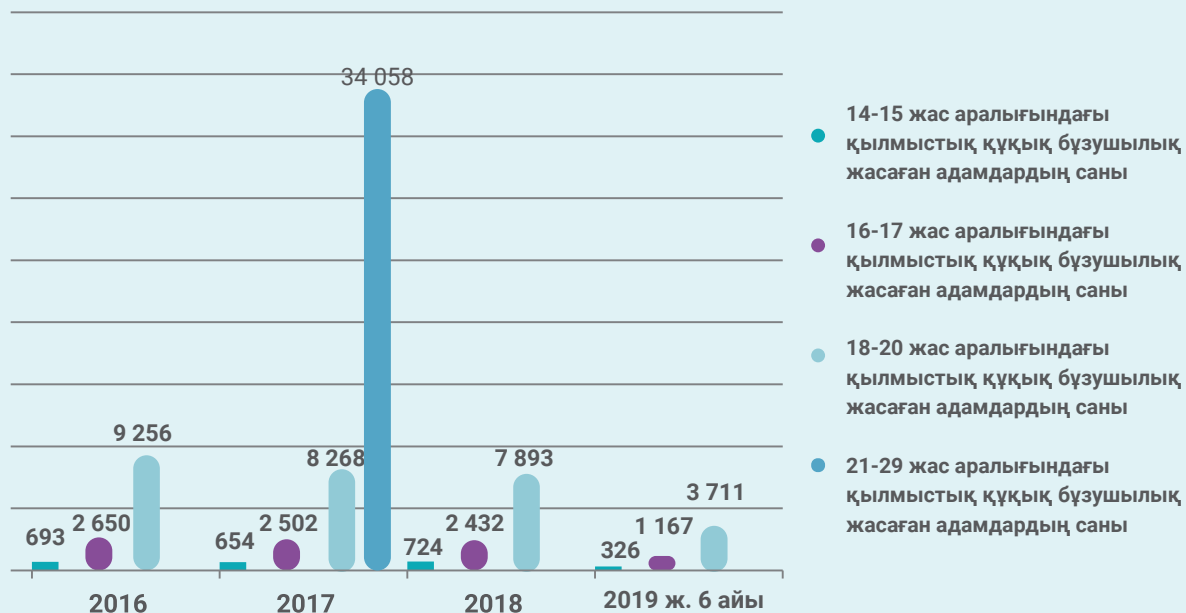
7.4 суретінен 21-29 жас аралығындағы жалпы қылмыстық құқықбұзушылық жасаған жастар санының көптігін байқауға болады. Соңғы үш жыл ішінде 21-29 жас аралығындағы қылмыстық құқықбұзушылық жасаған көрсеткіштері келесідей (сур.7.5).

7.3-сурет Жалпы кәмелет жасқа толмаған жастар арасындағы қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдар санының ішінде жеке санаттарының % үлесі

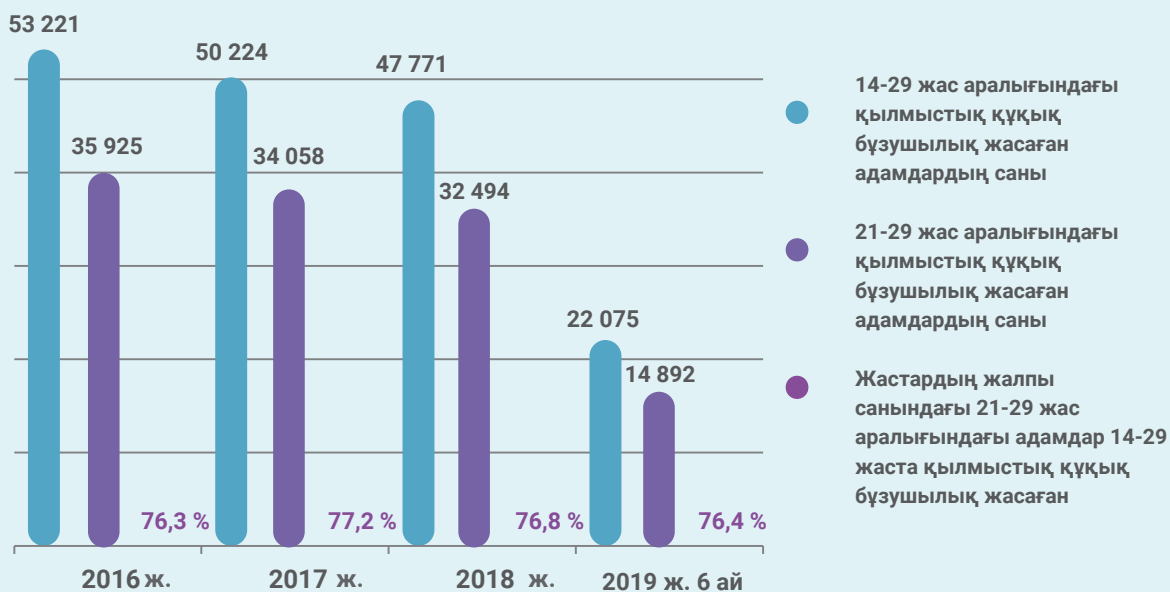
Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

7.4-сурет Әр жас шамасындағы қылмыстық құқық бұзушылық жасағандар саны

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

7.5-сурет Әр жас шамасындағы қылмыстық құқықбұзушылық жасаған адамдар саны

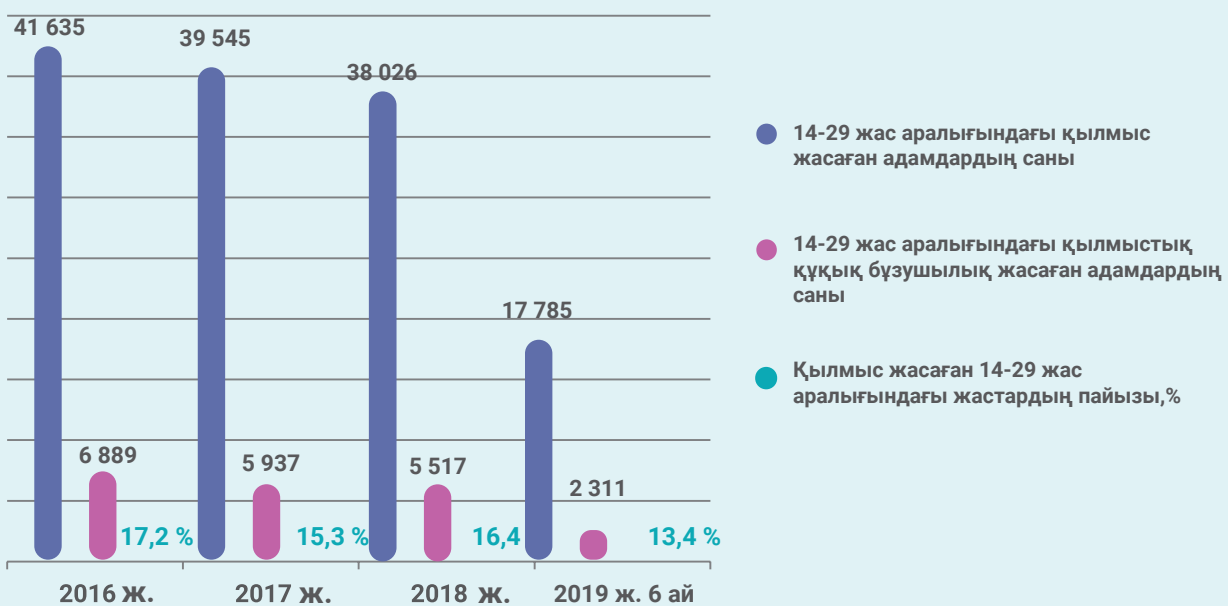
Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

7.5 суретте көрсетілгендей, 21-29 жас аралығындағы қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдардың абсолютті санының азаюына қарамастан, қылмыс жасаған жастардың жалпы санындағы осы жас санатының үлесі өзгеріссіз қалып отыр. Сондықтан, мемлекеттік жастар

саясатын жүзеге асыруда осы жастағы жастарға көбірек көңіл бөлу қажет.

Қылмыстар мен қылмыстық құқық бұзушылықтар жасаған 14-29 жас аралығындағы адамдардың үлесі келесідей (7.6-сурет):

7.6-сурет Жалпы жастар арасында 14-29 жас аралығындағы қылмыс және қылмыстық қылық жасаған жастардың % үлесі

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

Жастар заң бұзушылықтан гөрі көп қылмыс жасайтыны алаңдатады. Қылмыстар қоғамға қауіпті және зиянды. Қылмыстық теріс қылық үлкен қоғамдық қауіп төндірмейді және зиян келтірмейді.

14-29 жас аралығындағы адамдар жасаған қылмыстардың санаттары тұрғысынан көрініс келесідей (7.1 кесте):

7.1-кесте 14-29 жас аралығындағы қылмыс санаттары бойынша қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдар саны

Қылмыс категориялары	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж. 6 ай
Жалпы қылмыстар, оның ішінде:	41635 – 100 %	39545 – 100 %	38026 – 100 %	177856 – 100 %
Жеңіл	7835 – 19 %	6684 – 17 %	6149 – 16,4 %	2864 – 16,5 %
Орташа ауырлықта	26724 – 64 %	26005 – 65,7 %	25837 – 67,7 %	11935 – 66,8 %
ауыр	6561 – 15,6 %	6255 – 15,6 %	5514 – 15,7 %	2775 – 15,4 %
Өте ауыр	515 – 1,2 %	601 – 1,5 %	526 – 1,4 %	211 – 1,1 %

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

Жоғарыда көрсетілген кестеден жасалған қылмыстың негізгі көлемі орта қатаңдықта екенін байқауға болады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі бойынша орта қатаңдықта қылмыс жасаған үшін ең көп 5 жылға дейін бас бостандығынан айырады. Сонымен қатар, ауыр және аса ауыр қатаңдықтағы қылмыс саны шағын қатаң қылмыс санымен бірдей, алайда қылмыс санының азаюы байқалмайды.

Өңірлерде 14-29 жас аралығындағы қылмыстық құқықбұзушылық жасаған адамдар саны келесідей (саралау жасалған қылмыстық құқықбұзушылықтың ең үлкен санынан ең кішісіне дейін жасалды - кесте. 7.2):

7.2-кесте Аймақтық мәнде қылмыстық құқық бұзушылық жасаған 14-29 жас аралығындағы адамдардың саны

Аймақтар	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2018 жыл 2017 жылмен салыстырғанда
Алматы қаласы	5 443	5 169	5 058	-111
Шығыс Қазақстан облысы	5 309	5 029	4 337	-692
Нұр-Сұлтан қаласы	4 122	3 684	4 983	+1 299
Алматы облысы	4 353	4 136	4 205	+69
Қарағанды облысы	4 364	3 952	3 310	-642
Қостанай облысы	3 467	3 242	2 902	-340
Ақмола облысы	2 999	2 833	2 580	-253
Түркістан облысы, Шымкент қаласы	5 079	4 655	2 512	-2 143
Батыс Қазақстан облысы	2 859	2 548	2 303	-245
Ақтөбе облысы	2 175	2 713	2 229	-484

Жамбыл облысы	2 674	2 460	2 155	-305
Павлодар облысы	2 467	2 193	1 962	-231
Маңғыстау облысы	1 613	1 582	1 752	+170
Солтүстік Қазақстан облысы	2 277	1 970	1 698	-272
Атырау облысы	1 539	1 607	1 483	-124
Қызылорда облысы	1 395	1 320	1 291	-29

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

	Қылмыстық құқықбұзушылық жасаған жастар санының тұрақты азаюы,
	Жастар арасындағы қылмыс көрсеткішінің статистикалық маңызды өзгерісінің жоқтығы,
	Жастар арасында қылмыс санының өсуі байқалған өңірлер.

Айта кету керек, көптеген аудандарда Нұр-Сұлтан қаласын қоспағанда, қылмыстық құқық бұзушылық жасаған жастар санының жыл сайын төмендеу тенденциясы байқалады. Мұнда қылмыстық құқық бұзушылық жасаған жастар санының күрт өсуі байқалады. Ақтөбе және Атырау облыстарында жастар арасындағы қылмыс көрсеткіштерінің өзгеруі (өсу / төмендеу) байқалады. Сондай-ақ, Түркістан облысында 2018 жылы қылмыстық құқық бұзушылық жасаған жастар санының күрт төмендеуі байқалды (шамамен 2 есе). Жастар

арасындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар санының азаюының жоғары динамикасы Шығыс Қазақстан облысында да байқалады.

14-29 жас аралығындағы адамдарда қылмыс түрлері бойынша қылмыстық құқық бұзушылықтар саны былайша бөлінді (рейтингі жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардың ең көп санынан кішіге дейін - 7.3-кесте):

7.3-кесте 14-29 жас аралығындағы қылмыстық құқық бұзушылық жасаған жастар саны

Қылмыстық құқық бұзушылық түрлері	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2018 жылғы жалпы үлесі, %	2018 жыл 2017 жылмен салыстырғанда
Меншікке қарсы	34 559	33 803	32 590	68,2 %	-1 213
Қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпке қарсы	5 827	4 939	4 567	9,5 %	-372
Жеке тұлғаға қарсы	3 559	3 087	2 997	6,2 %	-90
Көліктегі қылмыстық құқық бұзушылықтар	2 813	2 334	2 269	4,7 %	-65
Қоғамдық денсаулыққа және адамгершілікке қарсы	2 244	2 253	2 159	4,5 %	-94
Басқару бұйрығына қарсы	2 318	2 097	1 717	3,5 %	-380
Адам мен азаматтың конституциялық және басқа құқықтары мен бостандықтарына қарсы	383	298	307	0,6 %	+9
Әділеттілікке және жазалардың орындалу тәртібіне қарсы	316	298	300	0,6 %	+2
Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар	367	357	248	0,5 %	-109

Мемлекеттік қызмет пен мемлекеттік басқару мүдделеріне, сыбайлас жемқорлық және басқа да қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы	262	252	215	0,4 %	-37
Экономикалық қызмет саласында	224	164	150	0,3 %	-14
Әскери қылмыстық құқық бұзушылықтар	113	106	106	0,2 %	+/- 0
Отбасы мен кәмелетке толмағандарға қарсы	178	162	73	0,15 %	-89
Адамзаттың бейбітшілігі мен қауіпсіздігіне қарсы	13	41	34	0,07 %	-7
Коммерциялық және басқа ұйымдардағы қызмет мүдделеріне қарсы	21	19	19	0,03 %	+/- 0
Медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтар	10	7	9	0,01 %	+2
Конституциялық жүйе мен мемлекеттік қауіпсіздік негіздеріне қарсы	3	1	6	0,01 %	+5
Ақпараттандыру және байланыс саласында	11	6	5	0,01 %	-1

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

Қылмыстық құқықбұзушылық жасаған жастар санының тұрақты азаюы,
Жастар қылмысының статистикалық маңызды көрсеткішінің жоқтығы

7.3 кестеде көрсетілгендей, 14-29 жас аралығындағы жастар арасында қылмыстық құқықбұзушылық (68,2%) жеке меншікке қарсы жасалатыны анық көрінеді.

Сондықтан бұл мәселеге мұқият зер салып, 2018 жылы жастар арасында жеке меншікке қар-

сы жасалған қылмыстық құқықбұзушылықтардың түрлерін байқауға болады (кесте. 7.4).

Осылайша, 14-28 жас аралығындағы жастар жеке меншікке қарсы көбінесе ұрлау, айлакерлік, тонау сияқты қылмыстық құқықбұзушылықтарды жасайды.

7.4-кесте 2018 жылы меншік саласында қылмыстық құқық бұзушылық жасаған 14-28 жас аралығындағы жастар саны

	2018 жылы меншік саласында қылмыстық құқық бұзушылық жасаған 14-28 жас аралығындағы жастар саны	Меншік саласында қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдардың жалпы санының пайызы, %
Ұрлық (188 бап)	19 880	66,6 %
Алаяқтық (190 бап)	3 162	10,6 %
Тонау (191 бап)	3 153	10,2 %
Ұсақ ұрлық (187 бап)	1 277	4,4 %
Көлік немесе басқа көлік құралын ұрлықсыз иемдену (200 бап)	1 037	3,4 %

Басқалардың сеніп тапсырылған мүлкін иемдену немесе ысырап ету (189 бап)	542	1,8 %
Тонау (192 бап)	405	1,3 %
Қорқыту	248	0,7 %
Мұнайды және мұнай өнімдерін тасымалдау, сатып алу, сату, сақтау, сондай-ақ олардың шығу заңдылығын растайтын құжаттарсыз мұнайды қайта өңдеу (197 бап)	39	0,1 %
Бөтеннің мүлкін қасақана жою немесе бүлдіру (202 бап)	35	0,1 %
Алаяқтық немесе сенім құқығын бұзу арқылы мүліктік залал келтіру (195-бап)	33	0,1 %
Белгілі мүлікті қылмыстық жолмен сатып алу немесе сату (196-бап)	21	0,08 %
Авторлық және (немесе) сабақтас құқықтарды бұзу (198-бап)	28	0,09 %
Бөтеннің мүлкін абайсызда жою немесе бүлдіру (204-бап)	1	0,003 %

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

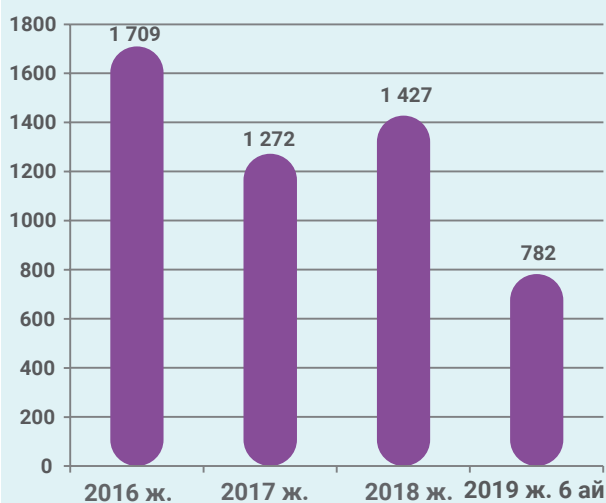
7.2 КӘМЕЛЕТТІК ЖАСҚА ТОЛМАҒАНДАРҒА ҚАРСЫ ҚЫЛМЫС

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасына сәйкес кәмелетке толмағандар қылмыстық құқық бұзушылық жасалған кезде 14 жасқа толған, бірақ 18 жасқа толмаған адамдар деп танылады.

Қазақстан Республикасының БП ҚСЖАЕК статистикалық ақпаратында зардап шеккендер туралы (жынысы, азаматтығы, білімі, кәсібі бойынша), оның ішінде жасына байланысты цифрлы ақпарат бар. Жасы бойынша зардап шеккендер туралы ақпарат келесі топтар үшін қалыптастырылды: 11 жасқа дейін, 12-13 жас, 14-15 жас, 16-17 жас, 18-20 жас, 21-29 жас, 30-39 жас, 40-49 жас, 50-59 жаста, 60 жастан жоғары.

Бізді 14-15 жас, 16-17 жас аралығындағы кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстар статистикасы қызықтырады.

7.7-сурет 14-17 жас аралығындағы кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстар саны

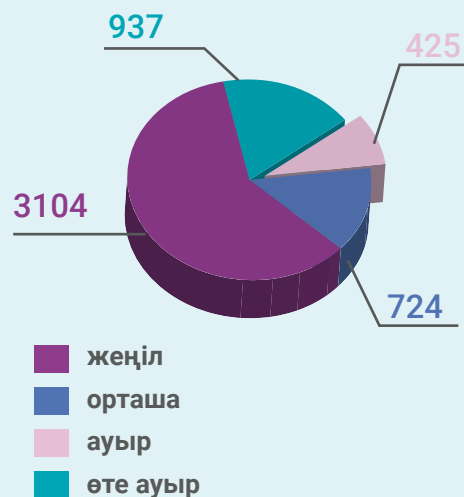
Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

7.5-кесте 14-17 жас аралығында қылмыстық құқықбұзушылықтан жапа шеккен кәмелет жасқа толмағандар саны

Аймақтар	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2018 жылғы жалпы үлесі, %	2018 жыл 2017 жылмен салыстырғанда
Жеке тұлғаға қарсы қылмыстық құқықбұзушылық	731	528	613	40,7 %	+85
Жеке меншікке қарсы қылмыстық құқықбұзушылық	685	508	548	36,4 %	+40
Қоғамдық тәртіп және қоғамдық қауіпсіздікке қарсы қылмыстық құқықбұзушылық	179	142	175	11,6 %	+33

7.7 суретте сіз статистиканың өзгеріп отыратындығын көресіз (өсу / төмендеу).

7.8-сурет 2016-2018 жылдары және 2019 жылдың 6 айы ішінде кәмелет жасқа толмағандарға қарсы жасалған қылмыстың жиынтық саны

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

7.8 суретінде кәмелет жасқа толмағандарға қарсы ауыр және аса ауыр қылмыстар айта кететін болсақ, ҚР Қылмыстық кодексі бойынша қасақана қылмыс жасаған үшін ең көп жаза, өмір бойына бас бостандығынан айыру және бұл көрсеткіштің барлық қылмыстың төрттен бір бөлігінен асуы (26%) үрей тудырады.

Кәліктік қылмыстық құқықбұзушылық	121	87	106	7 %	+19
Отбасы және кәмілет жасқа толмағандарға қарсы қылмыстық құқықбұзушылық	29	23	26	1,7 %	+3
Басқару тәртібіне қарсы қылмыстық құқықбұзушылық	15	11	21	1,3 %	+10
Адамдар мен азаматтардың конституциялық және басқа да құқықтары мен бостандықтарына қарсы қылмыстық құқықбұзушылық	10	2	7	0,4 %	+5
Халықтың денсаулығы мен адамгершілігіне қарсы қылмыстық құқықбұзушылық	2	-	5	0,3 %	+5
Мемлекеттік басқару және мемлекеттік қызметке қайшы келетін сыбайлас жемқорлық және өзге де қылмыстық құқықбұзушылықтар	-	1	1	0,06 %	+/-0
Медициналық қылмыстық құқықбұзушылық	2	2	1	0,06 %	-1
Сауда және басқа да ұйымдардағы қызмет қызығушылықтарына қарсы қылмыстық құқықбұзушылық	-	-	1	0,06 %	+1
Сот төрелігі және жаза қолдану тәртібіне қарсы қылмыстық құқықбұзушылық	1	-	-	0	+/-0
Әскери қылмыстық құқықбұзушылық	2	5	-	0	-5
Ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқықбұзушылық	1	2	-	0	-2

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

7.5 кестеден байқағандай, 14-17 жас аралығындағы кәмілет жасқа толмағандарға қарсы қылмыстық құқықбұзушылықтың басымы көпшілігі жеке тұлғаға қарсы қылмыстық құқықбұзушылық (40,7%), жеке меншікке қарсы қылмыстық құқықбұзушылық (36,4%), Қоғамдық

тәртіп және қоғамдық қауіпсіздікке қарсы қылмыстық құқықбұзушылық (11,6%), жалпылай алғанда кәмілет жасқа толмағандарға қарсы қылмыстық құқықбұзушылықтың жиынтығы 88,7% құрап отыр.

7.6-кесте 2018 жылы 14-17 жас аралығындағы жеке тұлғаға қарсы қылмыстық құқықбұзушылықтан жапа шеккен кәмілет жасқа толмаған жапа шегушілер саны

Жеке тұлғаға қарсы қылмыстық құқықбұзушылық, оның ішінде:	14-17 жас аралығында жапа шеккен кәмілет жасқа толмағандар саны	Жеке тұлғаға қарсы қылмыстық құқықбұзушылықтың жалпы санының % үлесі
Он алты жасқа толмаған азаматтарға жыныстық қатынас және өзге де сексуалды әрекеттер (122 бап)	348	56,7 %

Денсаулыққа қасақана орта ауыр зиян келтіру (107 бап)	65	18,6 %
Зорлау (120 бап)	53	8,6 %
Денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру (106 бап)	48	7,8 %
Сексуалды зорлау әрекеттері (121 бап)	26	4,2 %
Өз өзіне қол жұмсауға жеткізу (105 бап)	24	3,9 %
Өлтіру (99 бап)	15	2,4 %
Жас балаларды азғыру (124 бап)	9	1,4 %
Қорқыту (115 бап)	5	0,8 %
Заңсыз бас бостандығынан айыру (126 бап)	5	0,8 %
Адам ұрлау (125 бап)	2	0,3 %
Абайсызда адамға өлім келтіру (104 бап)	1	0,1 %
Абайсызда адам денсаулығына зиян келтіру (114 бап)	1	0,1 %
Соз ауруларын жұқтыру (117 бап)	1	0,1 %
Қауіпке қалдыру (119 бап)	1	0,1 %

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

7.6 кестенің талдауынан кәмелет жасқа толмаған жастар арасындағы қылмыстық құқықбұзушылықтың басым көпшілігі олардың жыныстық бостандығы және жыныстық құқығына байланысты екенін байқауға болады. Осы санаттағы жеке тұлғаға қарсы қылмыстық құқықбұзушылықтың жалпы санының үлесінен кәмелет жасқа толмаған қылмыстық құқықбұзушылықтың саны 70,9% құрайды (ҚР Қылмыстық кодексінің 120,121,122,124 баптары).

ҰСЫНЫСТАР

Осылайша, соңғы үш жыл және 2019 жылдың 6 айы ішінде жастар арасындағы жасалған қылмысты жинақтап саралай келіп, келесі түйіндер мен ұсынымдарды жасауға болады:

- Құқықбұзушылықтың жалпы санынан жастар арасындағы қылмыстық құқықбұзушылықты 44%-дан, кәмелет жасқа толмағандар арасындағы қылмыстық

құқықбұзушылықты 2,9 % үлесін (2018 жылғы көрсеткіш бойынша) азайту мақсатында қылмыстық құқықбұзушылықтың алдын-алу жұмыстарын күшейту қажет;

- Құқықбұзушылықтың жалпы санынан кәмелет жасқа толмаған мектеп және колледж оқушылары арасындағы білім алушы жастар арасындағы қылмыстық құқықбұзушылықты 58,2%-дан азайту мақсатында қылмыстық құқықбұзушылықтың алдын-алу жұмыстарын күшейту қажет;

- Қылмыстық құқықбұзушылықты азайту мақсатында мектеп және колледж оқушыларының «Баршаға арналған тегін ТИПО» жобасына белсенді түрде жастарды тарту қажет.

- 21-29 жас аралығындағы жастар арасындағы қылмыстық құқықбұзушылықты азайту мақсатында жастарды «Еңбек» нәтижелі жұмыспен қамту және кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021

жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына жастарды белсенді түрде баулу, шағын несие, жастарға арналған гранттар санын көбейту қажет. Мәселен, жеке меншікке қарсы қылмыстық құқықбұзушылықтар (ұрлау, тонау, айларкерлік және с.с) жалпы үлесінен 14-29 жас аралығындағы жастар арасындағы көрсеткіш 68,2% (2018 жылғы көрсеткіш бойынша) құрап отыр.

- Қоғамдық қауіпсіздікке және қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстық құқықбұзушылықтың санын азайту мақсатында барлық қылмыстық жауапкершілік пен жазаның қолданылмай қалмауы үшін нөлдік төзімділік қағидасын іске асыру арқылы барлық қоғамдық орындарда камералар орнату қажет. Мысалға 2018 жылы 14-29 жас аралығындағы жастар арасында 4567 адам қоғамдық қауіпсіздікке және қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстық құқықбұзушылық жасаған, оның ішінде 14-29 жас аралығындағы жастар саны 4025 адам бұзақылық жасаған, бұл көрсеткіш дәл осы санаттағы қылмыстық құқықбұзушылықтың 88,1% құрайды. Бұл қылмысты объективті жағынан қарағанда қоғамдық тәртіпті бұзу, қоғамға сыйластық танытпау, жеке мүлікті зақымдау немесе жою сияқты төмен әрекеттер жасаумен тең.

- Уәкілетті орталық органдарға жастар арасындағы құқықбұзушылықтың жалпы санынан жастар арасындағы жеке тұлғаға қарсы қылмыстық құқықбұзушылықты 6,2%-дан (2018 жыл көрсеткіші бойынша) азайту мақсатында қылмыстық құқықбұзушылықтың алдын-алу жұмыстарын күшейту қажет. Мысалы, егер жастар арасында жеке тұлғаға қарсы қылмыстық құқықбұзушылық жасаған адамдар саны 2997 адам болса, оның ішінде 2032, яғни 67,8% адам өлтіру, адам денсаулығына қасақана ауыр немесе аса ауыр зиян келтіріп отыр. Негізінен бұл қылмыстарды 18-29 жас аралығындағы жастармен жасалады, сондықтан жоғары оқу орындарында жастар арасында орын алған жағдайлар, жаңа әдістер, төтенше әдістерді пайдаланып адам денсаулығы мен өмірінің құндылығы, адам құқығы мен бостандығын сыйлау сияқты түрлі іс-шаралар өткізе отырып, зорлық және басқыншылықтың алдын алу жұмыстарын күшейту қажет. Мысалы, Лос-Анджелестің полиция басқармасында тәжірибеде түзету мекемелеріне

бару арқылы қылмыстық құқықбұзушылық жасамаған жастарға психологиялық ықпал ету мақсатында бағдарлама сыналған.

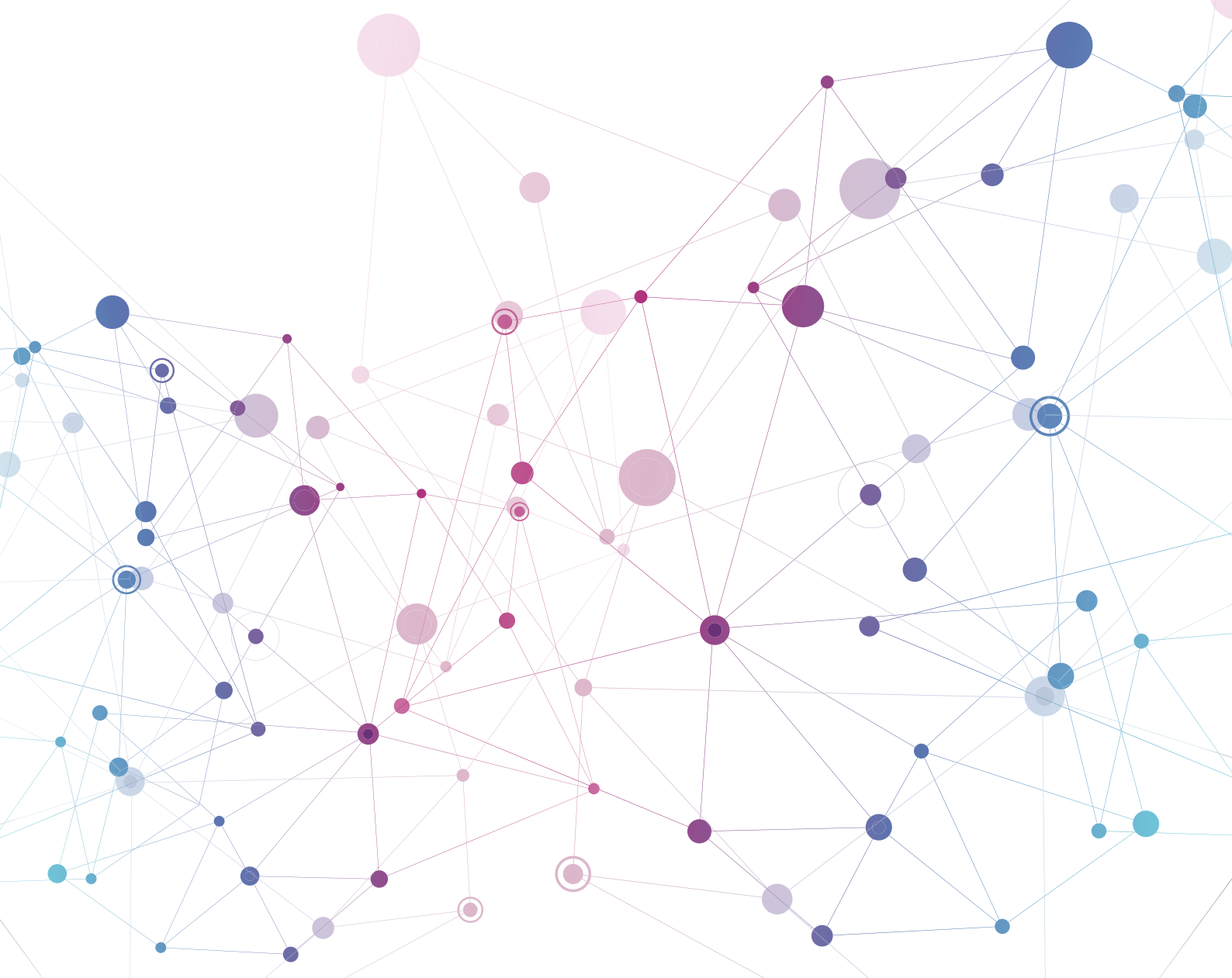
- Жалпы жастар арасындағы қылмыстық құқықбұзушылықтың жалпы санынан көліктік қылмыстық құқықбұзушылықты 4,7%-дан (2018 жыл көрсеткіші бойынша) азайту мақсатында барлық қылмыстық жауапкершілік пен жазаның қолданылмай қалмауы үшін нөлдік төзімділік қағидасын іске асыру арқылы барлық елді мекендерді камера және жылдамдық өлшеуіш құралдарымен жабдықтау қажет. Мысалы, егер көліктік қылмыстық құқықбұзушылық жасаған жастардың жалпы саны 2269 адамды құраса, оның ішінде 1307 адам яғни 57,6% жол жүру ережесін немесе көлік құралдарын пайдалану арқылы адам денсаулығына ауыр немесе аса ауыр және адам өлімін келтірген қылмыстық құқықбұзушылықтар болып табылады. Орын алған жағдайды қылмыстық құқықбұзушылықты өзгерту үшін халықаралық тәжірибені зерттеп, әлеуметтік жарнама сияқты жаңа әдістерді пайдалану қажет. Мысалы, 2007 жылы Солтүстік Ирландия Үкіметінің тапсырысымен әлеуметтік жарнамалардың ішінде тарихтағы ең қатаң танылған видеоролик түсірілді. Аталмыш видеороликтің мақсаты халық арасындағы жүргізушілердің жылдамдықты асыруы адам өміріне қауіп тудыратынын қалыптастыру. Әлеуметтік жарнама бүгінгі күні әлемнің барлық елдерінде қоғамның әр түрлі әлеуметтік мәселелерін шешуші құралы ретінде пайдаланылып келеді. Әлеуметтік тұрғыдағы мәселенің алдын алу оның салдарын таудауға қарағанда әлдеқайда оңайырақ. Видеороликтердің эфирлерде теле/радио/әлеуметтік желілерде тұрақты түрде пайдаланылуы уақыты келе оң нәтижелі өзгерістерге әкеледі деген сенім бар.

- Кәмелет жасқа толмаған жастар арасында олардың жыныстық бостандығы мен жыныстық құқығына байланысты қылмыстық құқықбұзушылықтың алдын алу жұмыстарын күшейту қажет. Қазақстан Республикасының 2019 жылдың 1 сәуіріндегі 240-VI Заңына сәйкес бұл саладағы қылмыстық құқықбұзушылық үшін жауапкершілік күшейтілді, алайда бұл қылмыс санының азаюына аса зор әсерін тигізбей отыр.

8-ТАРАУ

АЙМАҚТАРДА ЖАСТАР
САЯСАТЫН ДАМУДЫҢ
ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

8.1 ЖАСТАР РЕСУРСТЫҚ ОРТАЛЫҚТАРЫ-НЫҢ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Жастар ресурстық орталықтары (ЖРО) Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңына және Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 27 сәуірдегі бұйрығымен бекітілген жастар ресурстық орталықтары туралы Типті ережеге сәйкес жұмыс істейді.

Жастар ресурстық орталықтары қызметінің негізгі мақсаты жастар мен жастар ұйымдарын қолдау және дамыту үшін қызмет көрсету болып табылады.

Жастар ресурстық орталығы-бұл ақпараттық, консультациялық қолдау, жастар бастамаларын қолдау және басқа да қызмет түрлері арқылы жастармен тікелей жұмыс жасайтын ұйым. Осылайша, ЖРО жастардың қоғамға әлеуметтенуіне және әлеуметтік кірісуіне жәрдемдеседі.

8.1-кесте 14-28 жас аралығындағы жастардың саны, ЖРО саны және 1 ЖРО-ге жастардың орташа саны, аймақ бойынша

Аймақтар	14-28 жас аралығындағы жастар саны	ЖРО саны	1 ЖРО-ге орташа жастар саны, адам.
Қазақстан Республикасы	3 830 536	208	18 416
Ақмола облысы	145 854	18	8 081
Ақтөбе облысы	185 468	13	14 266
Алматы облысы	401 109	20	20 055
Атырау облысы	134 042	8	16 755
Шығыс Қазақстан облысы	254 578	20	12 728
Жамбыл облысы	239 151	12	19 929
Батыс Қазақстан облысы	132 376	14	9 455
Қарағанды облысы	273 390	19	14 388
Қостанай облысы	169 920	20	8 496
Қызылорда облысы	176 746	9	19 638
Маңғыстау облысы	146 162	7	20 880
Павлодар облысы	139 215	13	10 708
Солтүстік Қазақстан облысы	102 051	15	6 803
Түркістан облысы	456 963	17	26 880
Нұр-Сұлтан қаласы	221 185	1	221 185
Алматы қаласы	407 382	1	407 382
Шымкент қаласы	244 942	1	244 942

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СО

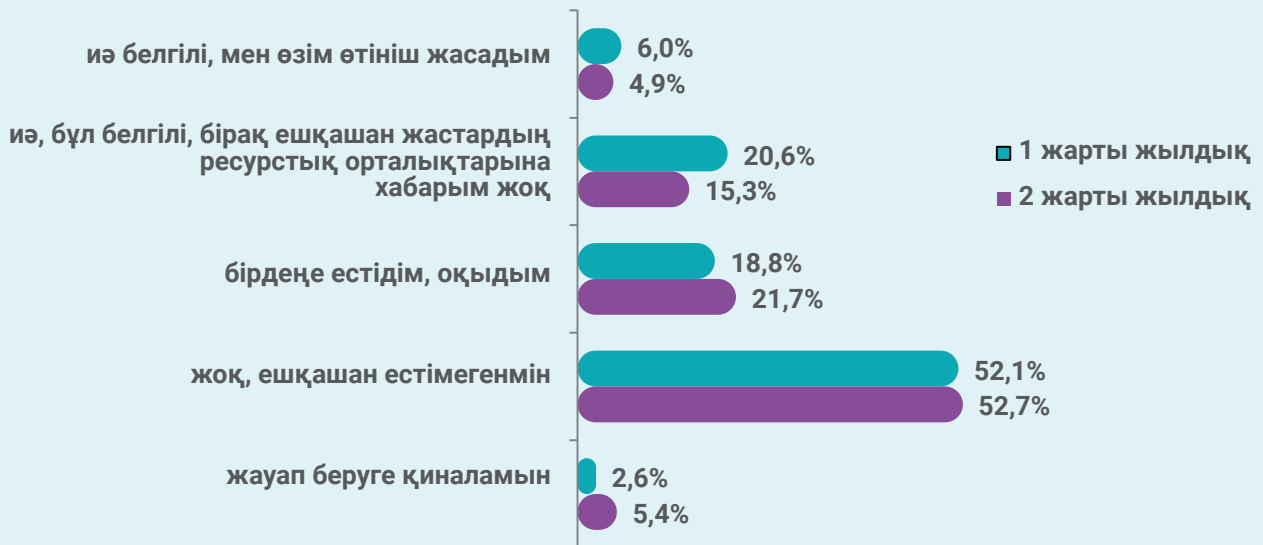
Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының аумағында 208 жастар ресурстық орталығы жұмыс істейді. Оның ішінде 13 облыстық ЖРО, 33 қалалық ЖРО, сонымен қатар 3 Республикалық маңызы бар қалаларда (Нұр-сұлтан, Алматы және Шымкент) 162 аудандық ЖРО.

ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің деректеріне сәйкес, ел бойынша жастардың жалпы саны 14 пен 29 жас аралығындағы 3 830 536 адамды құрайды. Орта есеппен облыстар бойынша 1 ЖРО-да 7 мыңнан бастап 27 мыңға дейін жастар сәйкес

келеді. Республикалық маңызы бар Нұр-Сұлтан (1 ЖРО-ға 225,775 жас), Алматы (1 ЖРО-ға 423 809) және Шымкент (1 ЖРО үшін 222 750) ең көп жұмыс жасайтындар.

2018 жылдың соңында «Жастар» F30 жүргізген әлеуметтік зерттеу аясында жастар ресурстық орталықтарының қызметі туралы жастардың хабардар болу деңгейі анықталды. Жастардан жастар ресурстық орталықтарының қызметімен қаншалықты таныс екендіктерін көрсету сұралды.

8.1-сурет «Маған айтыңызшы, сіздің аудан / қала / облысыңыздағы жастар ресурстық орталықтарының жұмысы туралы білесіз бе?» Деген сұраққа жауаптарды алу (%)

Дереккөз: «Жастар» F30, 2019 ж.

Бірінші жартыжылдықтың қорытындысы бойынша сұралғандардың 45,3% - ы жастардың ресурстық орталықтарының жұмысымен белгілі бір дәрежеде таныс екенін атап өтті. Олардың 6% - ы жеке жүгінгендерін, 20,6%-ы арнайы жүгінбеседе біледі, 18,8% - ы жастар ресурстық орталықтары туралы бірдеңе естіді немесе ол орталық туралы оқыған.

Екінші жартыжылдықтың қорытындысы, деректердің тұрақтылығын көрсетеді. Көрсеткіштер статистикалық қателік шегінде өзгерді. Мәселен, белгілі бір дәрежеде ЖРО жұмысымен таныс 41,9%. 4,9%-ы орталыққа өтініш білдіргенін, 15,3% - ы біледі, бірақ өтініш білдірмеген, 21,7% - ы ЖРО туралы бірдеңе оқыды немесе естіді (сурет. 8.1).

Жастар ресурстық орталықтарын дамыту келешегі (Халықаралық тәжірибе)

Осындай орталықтар әлемнің бірнеше елінде жұмыс істейді. Бүгінгі таңда жастар орталықтары жастармен жұмыс жасаудың негізгі құралдарының бірі болып табылады. Олар көптеген қысқа және орта мерзімді жобаларды, форумдар мен

дөңгелек үстелдерді жүзеге асырумен айналысады, сонымен қатар жастардың мәдениеті мен сауаттылығын дамытуға қатысады.

Осындай қуатты орталықтар Еуропа мен ТМД-да жұмыс істейді.

Финляндия

Финляндияда жастар ісі жөніндегі Финляндия заңнамасына және Білім және Мәдениет министрлігіне сәйкес 10 ұлттық жастар орталығы жұмыс істейді.

Министрлік ұлттық жастар орталықтарын қолдайды және олардың жұмысының басым бағыттарын белгілейді. Жастар орталықтарының рөлі мен міндеттері Еуропа Кеңесінің құндылықтарына негізделген «Жастар туралы» Заңда анықталған. Еуропа Кеңесінің басты құндылықтары - адам құқығы мен демократия.

Жастар орталықтарының негізгі қызметі экологиялық білім беру бағдарламалары, халықаралық бағдарламалар, жастармен әлеуметтік жұмыс бағдарламалары, сонымен бірге жастармен жұмыс

істейтін адамдарға арналған тренингтер болып табылады.

Қоршаған ортаны қорғау бағдарламалары тұрақты даму тұрғысынан жаһандық білім беру арқылы жүзеге асырылады. Орталықтың халықаралық бөлімі жастарға халықаралық іс-шаралар арқылы көп мәдениетті тәжірибе жинақтау арқылы көмек көрсетеді. Сондай-ақ жастардың саясатқа белсенді қатысуы мен белсенді азаматтық ұстанымын дамыту жөніндегі жобалар келісілген. Мәдениетаралық білім, ғаламдық және адам құқықтары саласындағы білім, сондай-ақ белсенді азаматтық ұстанымды тәрбиелеу тек жастарға ғана емес, сонымен қатар жастар жұмысшыларына да ұсынылатын бағдарламаларда маңызды және белсенді рөл атқарады.

Барлық 10 жастар орталықтарының жұмысын ұлттық және халықаралық деңгейде үйлестіру жастар орталықтары фин қауымдастығының басты міндеті болып табылады.

Финляндия жастар орталықтарының ассоциациясы-Білім және мәдениет Министрлігінің қолдауымен жұмыс істейтін ұлттық даму орталығы. Қауымдастық жұмысына кіреді:

- Жастар орталықтарына қызмет көрсету және қолдау.
- Жастар орталықтары қызметінің барлық бағыттарымен ынтымақтастық.
- Жастар орталықтарының өкілдігі және құқықтарын қорғау.
- Қоғаммен байланыс, коммуникация және маркетинг.
- Орталықтар арасындағы ынтымақтастықты қамтамасыз ету.

Германия

Германияның жастар саясатында жастар туралы ақпарат және кеңес беру маңызды рөл атқарады. 1960 жылдардың аяғында жастарға арналған ақпараттық орталықтар жастармен коммуналдық жұмыс жүйесінде пайда болды, олар жастарға қызығушылық танытатын ақпаратты таратудың жалпы функцияларын орындайды және консультативтік көмек көрсетеді. Онда жасөспірімдер, ересектер, сондай-ақ жеке азаматтардың мақсатты топтары түрлі жағдайларда кеңес ала алады. Орталықты ақпараттандырудың міндеті білім беру, мәдениет, демалыс және саяхат туралы кеңес беру. Жастар орталықтарының кеңес беру қызметі сонымен қатар қиын өмірлік жағдайларға - нашақорлыққа, алкоголизмге, СПИД-ке және т.б мәселелер бойынша да көмек көрсету.

Қазіргі уақытта мұндай орталықтар ақпарат тарату мен кеңес беруден басқа, барлық жастар үшін ашық есік болып табылады. Оның басты мақсаты - жастар кездесетін, бірлескен қызметпен айналысатын және бір-бірінен бір нәрсе үйренуге

болатын алаң болу. Орталықтар көптеген бағыттарда жұмыс істейді, олардың негізгі бағыты орталықтардың негізгі қызметіне қосымша болып табылатын «жастармен ашық жұмыс» деп аталады. Жастармен ашық жұмыс дегеніміз - қызметкерлер мен келушілер арасындағы ашық педагогикалық диалог. Қызметкерлер, бір жағынан, минималды ережелердің орындалуын бақылайды (орталыққа қару әкелмеу, ұрламау, жабдықты бүлдірмеу туралы), екінші жағынан - тыңдаушылар, кеңесшілер, әңгіме және ойын серіктестері, көмекшілер де болып табылу. Жастармен ашық жұмыс дегеніміз - бұл ашық есіктері бар, бар мен жиналыс өткізетін орын ғана емес, сонымен бірге жастармен жан-жақты жұмыс істеу. Бұған бос уақытты қамтамасыз ету, оқу және білім беру, мәдени және саяси білім беру кіреді.

Польша

Польшада SIEMACHA Spots жастар орталықтарының желісі бар, оған түрлі қалалардағы 10 жастар орталығы кіреді, олардың 3-і сауда орталықтарында жұмыс істейді. Орталықтар барлық жастар үшін ашық, бірақ негізгі мақсатты аудитория - 18 жасқа дейінгі жастар.

SIEMACHA Spots білім беру және емдеу функцияларын біріктіреді - бір жағынан олар жастарға арнайы білім беру, мәдени, көркемдік немесе спорттық іс-шараларды ұсынады, екінші жағынан, олар жас мамандардың жеке қолдауына кепілдік береді, сонымен қатар психологтар немесе психиатрлар сияқты басқа мамандар қызметін ұсынады. Сонымен қатар, жылына екі рет SIEMACHA форумы өтеді, ол өзін-өзі басқару органы болып табылады, оның барысында жастар жастар орталықтарының қызметіне қатысты ережелер мен шешімдер қабылдайды.

Швеция

Швециядағы жастар орталықтары - бұл көбінесе жастардың араласуға және көңіл көтеруге келетін орны. Орталықты құрудың негізгі мотиві - жастарға кездесулер өткізуге құқықтық кеңістік беру. Осындай жастар құрылымдары барлық жерде (әр қалада және ауданда) бар. Олардың өмір сүруі мен қызметін 50% мемлекет қаржыландырылады. Қалған 50% - тиісті жастар орталығы орналасқан аудан тұрғындарының үлесінен қаржыландырылады.

Стокгольмдағы осындай орталықтардың бірі - екі қабатты ғимарат, онда кафе, спорт залы, компьютер бөлмесі, мұғалімдер бөлмесі, шеберханалар, қыздар бөлмесі және т.б. бар. Орталық ішінде жастар спортпен шұғылдана алады (баскетбол, волейбол, бокс, бильярд және т.б.), дискотека өткізіңіз, компьютермен жұмыс жасаңыз, кафеде түскі ас ішіңіз (номиналды төлемге) және т.б., ең бастысы, жай ғана кездесіп, сөйлесіңіз, яғни жастар

үшін барлық жағдайлар жасалған. Сондай-ақ, қыздарға жастарға тыйым салынған қыздар бөлмесінде сауық кештерін ұйымдастыруға мүмкіндік бар. Орталық мүшелері қызметінің негізгі мазмұны - жастар сайтының болуы мен дамуына қолдау көрсету.

Бұл сайтты жігіттердің өздері құрған және қазіргі уақытта Стокгольмның тиісті аймағындағы жастардың 50% -ын біріктіретін маңызды ақпараттық кеңістік орталығы. Ол келесі құрылымға ие:

- келушілер: осы бөлімде әр жас өзі туралы ақпарат бере алады (фото, хобби, байланыс мекен-жайы және т.б.);
- форумдар: танысу және сайтқа кірушілер үшін коммуникация алаңы;
- аудан жаңалықтары: қаланың белгілі бір ауданында болған оқиғалар туралы ақпарат, танымал адамдармен сұхбат (осы іс-шараға қатысқан спорт жұлдыздары, ресми құрылымдардың өкілдері және т.б.);
- орталық жаңалықтары: өткен немесе алдағы оқиғалар туралы ақпарат, туған күн мерекелерімен құттықтау т.б.;
- қызығушылық танытатын салалар: жастарға қатысты тақырыптарға арналған беттер (махаббат, повесть, жануарлар, автомобильдер, компьютерлік бағдарламалар, эссе және т.б.).

Сайтты 37 адамнан тұратын (шығармашылық топтар) шығармашылық тобы жүргізеді, олардың әрқайсысында белгілі бір функционалды міндеттері бар. Олардың қатарында әртүрлі саладағы журналистер, дизайнерлер, фотографтар, видео операторлар, бағдарламашылар және т.б. Сайт күн сайын дерлік жаңартылып отырады, ал шығармашылық топ айына бір рет өзінің болашақ қызметін жоспарлау және үйлестіру үшін жиналады. Сайттың және жалпы орталықтың негізгі мазмұны балалардың мүдделері мен қалауымен анықталады.

Ресей Федерациясы

РФ Білім және ғылым министрлігінің Жастар ісі жөніндегі федералдық агенттігі (Росмолодежь) жанында келесі жастар орталықтары бар: жастар кәсіпкерлігіне жәрдемдесу ресейлік орталығы, Халықаралық Жастар орталығы, балалар мен жастарды азаматтық және патриоттық тәрбиелеудің ресейлік орталығы (Роспатриотцентр) және жастардың шығармашылық бастамаларын қолдау орталығы. Ресейлік жастар кәсіпкерлігіне жәрдемдесу орталығы қызметінің негізгі мақсаты жастардың экономикалық белсенділігін арттыру болып табылады. Мұндай орталықтардың негізгі міндеттері:

- Жастарды кәсіби бағдарлау;
- Іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу;
- Жұмыс істейтін жастардың қоғамдық бірлестіктеріне жәрдемдесу;

- Балалар мен жастардың іскерлік белсенділігін дамыту;
- Зерттеулер жүргізу, мемлекеттік билік органдарына жәрдемдесу.

Қызметі жастар кәсіпкерлігі саласындағы бірегей жобаларды қолдауға және дамытуға бағытталған. Бүгінгі таңда Бағдарлама Ресей Федерациясының 60 субъектінде жүзеге асырылуда. 16-30 жас аралығындағы мыңдаған жастар өз бизнесін ұйымдастырып, мемлекеттен қолдау алуда. Қатысу тегін негізде өтеді, тек сауалнамаларды толтыру және күндізгі әңгімелесуден өту жеткілікті.

Бизнес-тренерлер командасы кәсіпкерлік саласында базалық білім алуға және өз ісін дамытуға көмектеседі.

Халықаралық Жастар Орталығы халықаралық және Өңіраралық жастар ынтымақтастығын дамытумен, ГФР-мен жастар алмасу жөніндегі үйлестіру бюросының қызметін жүзеге асырумен, жастар үшін халықаралық, бүкілресейлік және өңіраралық іс-шараларды ұйымдастыру және сүйемелдеумен; жастар және балалар топтарын (орналастыру, тамақтандыру және экскурсиялық қызмет көрсету) қабылдаумен айналысады.

«Балалар мен жасөспірімдерге азаматтық-патриоттық тәрбие берудің орыс орталығы» федералды мемлекеттік бюджеттік мекемесі (Роспатриотцентр) - Жастар ісі жөніндегі Федералды агенттіктің бағынышты мекемесі. Орталықтың басты мақсаты - орыс жастарының Отанның қадірін білуге, олардың тағдырына араласуына, болашақтары үшін жеке жауапкершілікке ықпал ететін қоғамдық-мемлекеттік жүйені қалыптастыру.

Роспатриот орталық қызметті келесі бағыттарда жүзеге асырады:

- Жастарға патриоттық тәрбие беру, өз Отаны үшін жауапкершілік сезімін қалыптастыру;
- 2016-2020 жылдарға арналған «Ресей Федерациясының азаматтарына патриоттық тәрбие беру» мемлекеттік бағдарламасын үйлестіру;
- Федералдық форум науқанын ұйымдастыру, Жастардың өзін-өзі жүзеге асыруы және кәсіби Жастар қауымдастықтарын қалыптастыру үшін жағдай жасау;
- Жастарды волонтерлік қызметке тарту, азаматтық қоғамды қалыптастыру негіздерінің бірі ретінде Ресейде волонтерлік қозғалысты дамыту.

Жастардың шығармашылық бастамаларын қолдау орталығының негізгі бағыты жас таланттарды іздеу және ілгерілету, кәсіби қауымдастықтарды қалыптастыру және мәдени ортада іс-шараларды іске асыру болып табылады. Міндет жастардың өзін-өзі іске асыруы үшін барынша көп мүмкіндіктер жасау және соның салдарынан жастардың

қоғамдағы инновациялық әлеуетін тиімді іске асыру болып табылады.

Белоруссия

Минск қаласында қаланың әр ауданында бір-бірден 9 Жастар орталығы (немесе мектептен тыс жұмыс орталықтары) жұмыс істейді. Барлық жастар орталықтары өз құрылымы бойынша шамамен бірдей және ұқсас бейіндегі үйірмелерден тұрады. Бұл сәндік қолданбалы профиль, техникалық, спорттық, көркем және гуманитарлық. Үйірмелердің жұмысы белгілі бір қызмет түрлерінің (дәріс, әңгімелесу, пікірталас, конференциялар түріндегі теориялық сабақтар) негіздеріне мақсатты түрде оқытудан және «өмірлік жағдайларға жақындатылған» жағдайында практикалық сабақтарда (экспедициялар, жорықтар, экскурсиялар, зертханалық сабақтар және т.б.) алған білімдерін жетілдіруден тұрады.

Барлық мектептен тыс Беларусь орталықтары қызметінің басты міндеті: оқушылардың шығармашылық дарындылығы мен қабілеттерін анықтауға және ашуға, жан-жақты дамыған – балалар мен жасөспірімдерге әмбебап қасиеттерді (еңбекқорлықты, іскерлікті, қарым-қатынас жасай білу және т. б.), сондай-ақ күнделікті өмірде қажетті білім мен практикалық іскерлікті және дағдыларды үйрету, кәсіптік өзін-өзі анықтау тұрғысынан оларға қажетті болуы мүмкін белгілі бір қызмет түрлеріне қызығушылығын ояту, олардың бос уақытын пайдалы, жағымды және мазмұнды етіп толықтыра отырып, олардың қалыптасуын оңтайландыруға және әлеуметтік ортаның жағымсыз факторларын бейтараптандыруға ықпал ету.

Осылайша, орталықтардың негізгі жұмысы қосымша оқытуға бағытталған. Мұндай жүйедегі қарым-қатынас функциясы оқыту процесін сүйемелдеуден тұрады.

ҰСЫНЫСТАР

1. Жастардың көптігі, және ЖРО –тын көп болуы, барлық ЖРО жастарының қатысуын қамтамасыз ете алмайды. Осыған байланысты уәкілетті орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдарға жастардың нақты басымдық санаттарын анықтау қажет. Жастардың басым категориясы - осал жастар (қиын өмірлік жағдайға тап болған жастар), оларды бірнеше топтарға бөлуге болады: ерекше қажеттіліктері бар жастар; заңға қайшы келетін жастар; жас отбасылар; 14 пен 29 жас аралығындағы жас оралмандар; 14 жастан 29 жасқа дейінгі жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар; ауыл жастары; жұмыссыз жастар, NEET санатындағы жастар.

2. Жастар ресурстық орталықтарының қауымдастығын құру. Жалпы жүйенің болмауын және жұмыстың көрінуін ескере отырып, Финляндияның тәжірибесін қабылдап, оның мақсаты бүкіл Қазақстан бойынша барлық ЖРО-ның жұмысын үйлестіру болып табылатын қауымдастық құру қажет.

3. Басшы позициялардағы және 5 жылдан астам жұмыс өтілі бар ЖРО қызметкерлерінің орташа жалақысы 100 – 75 мың теңгені құрайды., ЖРО мамандарының ең төменгі жалақысы 55-35 мың теңге. Аудандық және қалалық деңгейде кадрлардың төмен еңбекақымен байланысты тұрақтамауы жоғары. Осыған байланысты уәкілетті орталық мемлекеттік органдарға білікті кадрлардың ағуын болдырмау үшін жалақыны көтеру ұсынылады.

4. Жастардың өзін-өзі жүзеге асыруы мен дамуы үшін ашық кеңістіктер мен алаңдарға қолжетімділікті қамтамасыз ету.

5. Жастар орталықтарында келесі өзекті тақырыптар бойынша курстар өткізу:

- психоактивті заттарды қолданудың алдын алу;
- салауатты өмір салты;
- адам құқығы;
- күнделікті өмірде зорлық-зомбылыққа немқұрайлы қарау;
- экология және т. б

6. Мемлекеттік бағдарламалар мен әлеуметтік жобаларды БАҚ-та жариялау әдістерін, форматын, мазмұнын өзгерту (жастар ортасында танымал әлеуметтік желілер арқылы ақпараттандыру), жастар арасында олардың қызметі туралы хабардарлығын арттыру мақсатында Швециядағы жастар орталықтарының үлгісі ретінде жалпы сайт құру.

8.2 «ЖАСТАРҒА МЕЙІРІМДІ МЕКЕН» АТТЫ ЖАСТАРДЫҢ ДАМУ ИНДЕКСІ

Жастардың даму индексін қолдану тарихы. Жастардың даму индексі (бұдан әрі - ЖДИ) жастар саясатын талдауға және орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдардың жастарға қатысты шешімдерінің сапасын жақсартуға арналған ұсынымдар әзірлеуге арналған. ЖДИ-ның пайда болуы тарихы.

ЖДИ есептеудің алғашқы тәжірибесін 2013 жылы Жастар ғылыми-зерттеу орталығы қабылдады. ЖДИ индексін есептеу ЮНИСЕФ-тің Қазақстандағы өкілдігімен және Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің қолдауымен жүзеге асырылды. Жастардың даму индексі - Дүниежүзілік банк, БҰҰДБ, ХЕҰ және Gallup World Poll сияқты халықаралық дереккөздердің қол жетімді мәліметтеріне негізделген құрама индекс. ЖДИ есептелген елдердің саны 2016 жылғы есеп бойынша 170-тен 183-ке дейін өсті.

Жастармен ұлттық онлайн-кеңес беру нәтижелері бойынша Қазақстанның әл-ауқатының және жастарының даму көрсеткіштері есептелді. Қазақстанның Жастар әл-ауқатының индексін бағалауы 1,00-ден 0,59 құрады, бұл ИДБ бойынша елдердің рейтингісі бойынша алғашқы он елдің қатарына кіруге мүмкіндік берді, бұл нәтиже орташа табысы жоғары елдердің көпшілігіне қарағанда жақсы деп айтуға болады. Қазақстанның нәтижелерін тікелей салыстыру мүмкін болмағанымен, әлемнің 31 елінің арасында 10-шы орынды алуы (Таиланд және Вьетнам сияқты) оң болды, сонымен қатар рейтингте 1-ден 9-ға дейінгі барлық елдер табысы жоғары елдер болып саналады. Тұтастай алғанда, Қазақстан салыстырмалы түрдегі кіріс деңгейімен барлық елдерді басып озды, ал кейбір категориялар бойынша табысы жоғары Германия мен Жапония елдерімен қатар немесе олардан жақсы болды. Бұл білім беру және денсаулық саласындағы салыстырмалы түрдегі жоғары бағаларға байланысты деп түсінуге болады.

Білім беру мен денсаулық саласындағы жоғары көрсеткіштер осы салаларға инвестиция салуды жалғастыру қажет екенін көрсетті, бірақ жоғары бағаланған санаттарда әлсіздіктер бар екені байқалды. Жоғары білім беру ұйымдарына қабылдаудың төмендеу деңгейіне байланысты білім санатының мәні төмендеді. Жастардың басым көпшілігі дұрыс тамақтану және салауатты өмір салтын ұстану маңызды деп санайтынына қарамастан, Қазақстан Иордания, Қытай және Вьетнамға жол беріп, денсаулық деңгейі бойынша 31 елдің ішінде 20 орынды алып отыр. Бұл Қазақстан жастарының жағдайын жақсартуды қажет етеді, атап айтқанда, жастар арасындағы жарақаттану мен суицид деңгейін төмендету үшін шаралар қабылдау қажет екенін білдіреді. ИДБ бағалауы, шараларды жетіл-

діруді қажет ететін бірқатар бағыттарды атап көрсетті. Бір қызығы, Қазақстан азаматтарының белсенділігі басқа елдермен салыстырғанда төмен, ал салауаттылық индекс тізім соңында келеді. Басқа елдермен салыстырғанда «сандық пайдаланушылар» санының аздығы Қазақстанның АКТ-дың маңыздылығын төмендетеді. Қауіпсіздік пен қауіпсіздік мәні осы санат үшін орташа мәнге жақын, бірақ көптеген елдерге, сондай-ақ орташа және табысы төмен елдерге қарағанда Қазақстанның жалпы табысы орташа деңгейден жоғары.

Жастардың әл-ауқатының индексі - бұл Қазақстандағы жастардың жағдайына үкіметіміздің жан-жақты көзқарасы. Әзірге ол жалпы жағымды көріністі көрсетіп отыр, бірақ жалпы категория бойынша жақсартуды қажет етеді. Қазақстан жастардың әл-ауқатының индексінің мәнін бүкіл елдің жастарына жағымды әсер ететін саясатты жүзеге асыру арқылы арттыруға болады.

2015-2016 жж «Жастар» F30 Қазақстан жастары Конгрессімен бірлесіп, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің қолдауымен «Жастарға мейірімді мекен». пилоттық жобасы іске асырылды. Осы жоба аясында жергілікті деңгейде жастар саясатын бағалаудың индикаторлар жүйесі жасалып, сынақтан өткізілді. БҰҰ Балалар қорының (ЮНИСЕФ) Қазақстандағы өкілдігінің техникалық көмегінің арқасында бұл индикаторлық жүйе «Жастарға Мейірімді Мекен» жастардың әл-ауқатының индексі ретінде өңделіп және Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігімен мақұлданды. Бұл бағдарлама 5 бағытты қамтыды: білім беру, денсаулық және әл-ауқат, жұмысқа орналасу және мүмкіндіктер, жастардың саяси және азаматтық патриотизмге қатысуы. IRM-нің 2016 жылғы есебінде 8 индикатор қолданылды - бұл 2013 жылғы есептен үш көрсеткіш көп. Келесі жаңа индикаторлар енгізілген: «сандық ұрпақ», «психикалық денсаулық деңгейі» және «жасөспірімдердің туу деңгейі».

2019 жылы индексті есептеуге 7 саланы 35 көрсеткіш бойынша өлшеу кіреді, оның ішінде мемлекеттік органдардың ресми 27-статистикасы енеді, «Жастар» F30 әлеуметтік зерттеулерінің нәтижелері бойынша 8 арнайы мәліметтер кіреді. Статистикалық және әлеуметтік көрсеткіштердің үйлесімі жастардың дамуының жан-жақты көрінісін жасауға мүмкіндік береді. Ендірілген салалар жағдайды тұтастай сипаттайды, деректерді жиынтыққа енгізеді және әртүрлі уақыт кезеңдеріндегі жастар өміріндегі объективті және субъективті өзгерістерді көрсетеді. Таңдалған жеті бағыт мемлекеттік жастар саясатының негізгі бағыттарын қамтиды, бұл тұтастай алғанда оны жүзеге асырудың тиімділігі туралы айтуға мүмкіндік береді. Анықталған жеті аспект әлемнің жастарының әл-ауқатын салыстырмалы талдауға қатысуға мүмкіндік беретін жастардың әл-ауқатының

және дамуының деңгейін өлшейтін халықаралық көрсеткіштерге сәйкес келуі маңызды.

Жоғарыда көрсетілген 7 сала әлеуметтік зерттеулер мен статистикалық мәліметтер негізінде жинақталған. Жыл сайын «Жастар» F30 барлық қажетті индикаторларды қамтитын қоғамдық пікірді өлшеуді жүргізеді, соның негізінде жастардың жалпы ішкі индекс жасалады. Жаппай сауалнаманың индикаторларымен қатар, ішкі индекстерге орталық мемлекеттік органдар ұсынған статистикалық мәліметтер де кіреді. Осылайша, индекстер жаппай сауалнама деректері мен статистикалық мәліметтер негізінде есептелген ЖДИ есептеу үшін дайындалған. 7 бағыт бойынша жастардың даму индексін есептеу аясында келесі көрініс жасалды:

Білім

«Білім» қосалқы индексі 4 индикаторды қамтиды, олар жастардың орта арнаулы және жоғары біліммен қамтылуын, ТЖКБ студенттерінің әлеуметтік серіктестік аясында қамтылуын және олардың білім сапасына қанағаттанушылығын қамтиды. Білім беру қосалқы индексінің орташа республикалық мәні 52 баллды құрады (2017 жылы - 43). Осылайша, өңірлерде жастардың сапалы білім алуы үшін жасалған жағдайлар «шартты түрде гүлденген» деп бағаланады. Өңірлік түрғыда сапалы орта арнаулы және жоғары білім алуға ең қолайлы орта Ақмола (87) және Қызылорда облыстарында (84) байқалады, 2017 жылы Қызылорда облысы көшбасшы (73) және Ақмола облысы өз позициясын едәуір нығайтты (49)) Қосалқы индекстің ең төменгі мәні Жамбыл облысында (19) байқалады және «өте дисфункционалды» білім беру ортасы ретінде бағаланады. 2017 жылғы деректермен салыстырғанда облыстағы жағдай айтарлықтай өзгерген жоқ (2017 жылы - 17).

Денсаулық және салауатты өмір салты

Бұл сонымен қазақстандық жастардың физикалық және психологиялық денсаулығын анықтайтын 8 индикаторды қамтиды. Бұл доменнің орташа республикалық мәні 64 баллды құрайды (2017 ж. - 63), ал 2017 жылғы пилоттың нәтижелері бойынша қалған 6 доменмен салыстырғанда максимум. 2018 жылы Алматы облысы (86) салауатты өмір салты мен жастардың үйлесімді психологиялық дамуы үшін қауіпсіз орта болып табылды, ал Алматы (78), Маңғыстау және Қызылорда облыстары (77) «айтарлықтай гүлденген» аймақтардың қатарына кірді. Сонымен бірге, Шығыс Қазақстан облысында жастар арасындағы өлім-жітімнің жоғары деңгейі байқалды (12), кәмелетке толмағандар арасындағы түсік жасатудың жоғары деңгейі Түркістан облысында (39) тіркелді, Павлодар облысында жастардың көп бөлігі нашақорлар (36) және жастардың шамамен 78% -ы тіркелді, әскери жастағы адамдар әскери қызметке жарамсыздар қатарына жатқызылды, Нұр-Сұлтан қаласында жастар арасында алкогольизм (30) және психика-

лық және мінез-құлық бұзылуларының (46) ең көп саны тіркелді, Қостанай облысы жастары суицидтік көңіл-күйге қауіп төндіреді, 14-28 жас аралығындағы өз-өзіне қол жұмсау мен суицидтің үлесі 16% құрады, сонымен қатар, Қостанай облысындағы сауалнамаға қатысқан жастардың 19% -ның денсаулығы нашар деп хабарлайды.

Жұмыспен қамту және әлеуметтік мүмкіндіктер

Жастардың әлеуметтік мүмкіндіктері 9 индикатормен өлшенді, олардың ішінде «Дипломмен ауылға» бағдарламасы бойынша тұрғын үй алуға несие алған жастардың бағдарлама бойынша несие алуға өтініштердің жалпы санының үлесі (%) аймақ бойынша қол жетімді емес. 2017 жылы пилоттық тәжірибедегідей, жұмыспен қамту және әлеуметтік қызметтерді ұсыну проблемалары Қарағанды облысында байқалады (26). Айта кету керек, Қарағанды облысында NEET жастарының жағдайы өткен жылмен салыстырғанда өзгеріссіз қалды (2018 жылы - 12,5%, 2017 жылы - 12,4%). Бұл жолы NEET категориясындағы жастар үшін ең жоғары көрсеткіш Түркістан облысында тіркелді (13.3). Белгілі болғандай, 2018 жылы Қызылорда облысы жастардың кәсіби дамуы мен экономикалық тұрақтылығы үшін қолайлы орта болды (65), 2017 жылы бұл орынды Батыс Қазақстан облысы иеленді (66). Қалаларда жастар ортасында мемлекеттік қолдау шаралары туралы хабардарлықтың төмен деңгейі байқалады. Нұр-Сұлтан, Шымкент, Шығыс Қазақстан, Түркістан, Қарағанды облыстары және Ақмола, Батыс Қазақстан, Маңғыстау және Қызылорда облыстарының жастары ең көп ақпарат алды.

Саяси қатысу

Жастардың қоғамдық-саяси процестердегі белсенділігі 4 көрсеткіш бойынша бағаланды. 14 аймақтағы жастардың саяси белсенділігі «орташа» сипатталады (49 балдан жоғары емес). Жастардың саяси белсенділігі саласында ең жоғары нәтиже Батыс Қазақстан және Солтүстік Қазақстан облыстарында 49 балл болды, бұл облыстың жергілікті өкілді органдарына сайланған жас депутаттар санының көп болуына байланысты. Шымкент қаласында жастардың саяси белсенділігінің тым төмен деңгейі байқалады (20), бұл ең алдымен жекелеген мәліметтердің болмауымен, сондай-ақ Қызылорда (22) және Қостанай (24) облыстарымен «өте дисфункционалды» ортаға байланысты.

Азаматтық қатысу

Жастардың азаматтық белсенділігі 3 көрсеткішті қамтиды. Доменнің орташа республикалық мәні басқалармен салыстырғанда ең төмен және 33% құрайды. GMP (мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс, гранттық қаржыландыру және т.б.) саласында, сондай-ақ Маңғыстау (56), Алматы және Солтүстік Қазақстан (51) облыстарында берілген лоттардың арқасында Алматы қаласы «шартты

түрде гүлденді» (58). Шымкенттегі ең аз нәтиже. Бұл жастардың өзін-өзі басқару органдары туралы мәліметтердің жоқтығына және GMP саласындағы қоғамдық ұйымдарды қаржыландырудың ең төменгі көрсеткішіне байланысты. Сонымен қатар, Шығыс Қазақстан облысы осы кіші индекс үшін «өте дисфункционалды» орта болып табылады (24), өйткені бұл аймақ жастары тұрақты негізде еріктілік жұмыстарға аз қатысады, бірақ бұл тенденция Ақмола және Павлодар облыстарында да байқалады.

Бос уақыт және инфрақұрылымға қол жеткізу

Өңірлерде жастардың бос уақытын ұйымдастыруға және жастардың шығармашылық әлеуетін дамытуға арналған жағдайлар 4 индикатормен өлшенді. Демалыстың қосалқы индексінің ең үлкен мәні республикалық маңызы бар Шымкент (10), Нұр-Сұлтан (19) және Алматы (19) қалаларында байқалады, бұл жастардың көп болуына және демалу инфрақұрылымының болмауына байланысты. Еліміздің Ақтөбе (75), Солтүстік Қазақстан (66), Батыс Қазақстан (63) облыстарында жастардың демалысы үшін қолайлы жағдайлар жасалды. Ақтөбе облысының жастары бос уақытты өткізудің сапасына қанағаттанудың жоғары деңгейін атап өтті (78).

Қауіпсіздік

Ұлттық деңгейде жастардың қауіпсіздігі деңгейі «шартты түрде өркендейді» деп бағаланады (50 және одан жоғары балл). Жастар қауіпсіздігі қосалқы индексінің көрсеткіштерін талдау жастардың қауіпсіздігі тұрғысынан ең гүлденген Түркістан облысы болып табылады (91 балл). Алматыдағы ең жас адамдар өзін қауіпсіз сезінбейді

(18 ұпай). Жалпы, республика бойынша жағдай «орташа гүлденген» (25-тен 49-ға дейін) және «шартты түрде өркендеген» (50-ден 74-ке дейін) белгілерден аспайтындығын атап өту керек, бұл өз кезегінде көрсетілетін қызметтер «өркендеген» елдің деңгейіне жету үшін барлық бағыттар сапасын нығайту және жақсарту қажеттілігін көрсетеді. Жастардың дамуы үшін ең қолайлы үш аймаққа Ақтөбе (60,4), Маңғыстау (58,1) және Ақмола (57,1) облыстары жатады. Республикалық маңызы бар қала ең қолайлы аймақ болып саналды (31,7), бұл бірінші кезекте көптеген мәліметтердің жоқ немесе дұрыс еместігімен түсіндіріледі, Шымкент қаласы бойынша 35 индикатордың 9-ы бойынша мәліметтер жоқ, бұл ақпараттың шамамен 26% құрайды.

«Денсаулық және салауатты өмір салты» (64), «Қауіпсіздік» (63), «Білім» (52) қосалқы индекстер үшін ең гүлденген бағыттар. Көрсеткіштердің ең төмені: «Жұмыспен қамту және әлеуметтік мүмкіндіктер» (45), «Саяси қатысу» (36) және «Азаматтық қатысу» (33).

Жастардың қосымша білімге және өңірлерде құрылған инфрақұрылымға тартылу деңгейі онша жоғары емес. Жастардың бос уақытын ұйымдастырудың әлеуметтік инфрақұрылым ресурстарын аймақтар бойынша біркелкі емес бөлу ерекшелігі бар. Қазақстандық қоғамның саяси және азаматтық өміріндегі жастардың мәртебесі онша жоғары емес. Жастардың саяси шешімдерге белсенді қатысу мүмкіндігі олардың басқарушылық мемлекеттік құрылымдарға тартылу деңгейінің төмендігіне және олардың азаматтық белсенділіктерін дамыту үшін қолайлы жағдай жасауына байланысты шектеулі.

8.2-кесте «Жастарға мейірімді мекен» индекстерін санау нәтижелері бойынша өңірлердің рейтингі

1	Ақтөбе облысы	60,4
2	Маңғыстау облысы	58,1
3	Ақмола облысы	57,1
4	Батыс Қазақстан облысы	54,3
5	Қызылорда облысы	53,6
6	Атырау облысы	52,1
7	Солтүстік Қазақстан облысы	51,6
8	Қостанай облысы	46,3
9	Алматы облысы	45,9
10	Алматы қаласы	45,6
11	Павлодар облысы	44,9
12	Қарағанды облысы	44,7

13	Шығыс Қазақстан облысы	42,9
14	Түркістан облысы	42,1
15	Жамбыл облысы	42,0
16	Нұр-Сұлтан қаласы	38,7
17	Шымкент қаласы	31,7

ҚОРЫТЫНДЫ

«Қазақстан жастары - 2019» ұлттық баяндамасында республикадағы жастардың жағдайына жан-жақты талдау берілген. Ұлттық баяндаманы дайындау 2013 жылдан басталады. Жеті жылдық мерзімде жылдық есеп даярлау жастарға қатысты өзекті мәселелерді қамтыды. 2019 жылға арналған Ұлттық баяндаманың мазмұны негізгі демографиялық көрсеткіштер мен жастардың өмір сапасы, азаматтық белсенділік деңгейі, қылмыс, моральдық қағидалар және аймақтардағы жастар саясатын дамыту перспективалары сияқты маңызды аспектілерді қамтыды.

Жастар арасындағы демографиялық ахуал. Жастардың өмірлік маңызды көрсеткіштері жастар санының төмендегенін көрсетеді. Бұл жағдай аға буын жастардың халықтың жетілген тобына ауысуымен түсіндіріледі, ал болашақ жас шоғырлар әлі жастар құрамына ене алмады. Жастар санының төмендеуі төрт жылдан бес жылға дейін созылады деп күтілуде. Жастар санының өсуі үздіксіз болады және көптеген әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуге ықпал етеді.

Жастар санының азаюымен қатар туу коэффициентінің төмендеуі байқалады. Бұл неке жасының өсуіне және жанұядағы балалар санына байланысты. Жастар қатысатын көші-қон процестері теріс көші-қон сальдосын көрсетеді. Көбіне көші-қон экономикалық белсенді халықты және жоғары мамандандырылған мамандардың жер ауыстыруын қамтиды.

Жастар денсаулығының сапасы. Жастар денсаулығының сапалық көрсеткіштері Ақтөбе, Атырау, Қызылорда және Маңғыстау облыстарында өкпе туберкулезіне шалдығудың жоғары деңгейде екендігін көрсетеді. Жастар арасында жаңа диагноз қойылған қатерлі ісік аурулары санының төмендеуі байқалады. Жалпы, деректер Алматы мен Түркістан облыстарын қоспағанда, 29 жасқа дейін жасанды түсік жасату санының төмендегенін көрсетеді. Суицид жастар арасындағы өлімнің басты себептерінің бірі болып табылады. Қазақстан Республикасындағы барлық суицидтердің 25% дерлік жасөспірімдер тиесілі.

Жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы. Статистикалық мәліметтер жастар арасындағы жұмыс күшінің жалпы санындағы жұмыспен қамтылған халық санының тұрақты өсуін көрсетеді. Қалалық елді мекендерде жұмыс істейтін жастардың үлесі ауыл жастарына қарағанда жоғары. Аймақтық тұрғыда жұмыспен қамтылған және экономикалық белсенді тұрғындар үлесінің арақатынасы өзгеріп отырады. Сонымен, республикада, жұмыспен қамту құрылымында келесі тенденциялар бар - қызметкерлер (76%) және өзін-өзі жұмыспен қамтығандар (23,6%). Экономика салала-

ры бойынша жастар сауда және қызмет көрсету, білім беру, ауыл шаруашылығы және өнеркәсіп салаларында қызметпен айналысады.

Жастардың әлеуметтік әл-ауқаты, жұмыспен қамту және оның құрылымымен қатар жұмыссыздық жағдайымен және NEET жастар санатымен сипатталады. Жастар арасындағы жұмыссыздық, жастардың экономикалық белсенді үлесінің 3,7% құрайды. 2019 жылы NEET жастары 7,2% құрайды, бұл жастар санатының ең жоғары көрсеткіші Қарағанды облысында, ең төменгісі - Батыс Қазақстан облысында тіркелді.

Жастардың адамгершілік қасиеттері мен адамгершілік құндылықтары. Жастар арасындағы басты құндылықтар - бұл отбасы, денсаулық және достары, үшінші орын - отбасылық жастар арасында балаларының болашақ құндылығы. Сонымен қатар, жынысына, жасына және тұру түріне қарамай, бірнеше өлшемдер бойынша отбасы жастар арасында танымал және тұрақты құндылық болып табылады. Отбасынан кейін денсаулық құндылығы жастар арасында екінші орын алады. Осыған қатысты оң аспектілердің бірі Қазақстандағы жастар арасында спорт мектептеріне баратын жастардың (әсіресе ауылдық жерлерде) өсуімен сипатталады. Жыл сайын жастар арасында салауатты өмір салтын ұстану және спортпен шұғылдану үрдісі жоғары байқалады.

Зерттеу нәтижелері жастар арасында демалыстың пассивті форматының таралуын көрсетті. Жастардың көпшілігі бос уақытын достарымен (53,2%) және үйде (44,5%) өткізеді. Бұдан кейін жастар демалыс түрлерін таңдайды: саябақта серуендеу (24,3%), спортпен шұғылдану (23,1%), серуендеу немесе қонақтарды қабылдау (22,4%) және кинотеатрға бару (21,9%). Жастардың 19,9% -ы бос уақытын кітап оқумен өткізеді. Қоғамдық пікірді сараптау нәтижелері жынысы мен отбасылық жастар арасында бос уақытты таңдауда айырмашылықтар бар екенін көрсетті. Сонымен, бос уақытында әрбір үшінші адам спортпен шұғылданады. Әйелдерге қарағанда ер адамдар көбінесе достарымен, мешітке немесе шіркеуге баратындықтары тіркелді. Бос уақытында әйелдер жиі (24,7%), саябақта серуендейді, (21% -бен салыстырғанда 27,7%) көп оқиды, (24%) бос уақыттарында әуесқойлықтың белгілі бір түрін ұнататындықтары тіркелді.

Жастар арасындағы қылмыс. 2018 жылдың және 2019 жылдың бірінші жартыжылдығының қорытындылары бойынша қылмыстың көрінісі (14-тен 29 жасқа дейінгі) келесідей: жасалған қылмыстардың көпшілігі орташа ауырлықтағы қылмыстар екені анықталды. Экономикалық қылмыс - бұл жалпыға ортақ қылмыс. Бұл жағдайда Қазақстандағы тіркелген қылмыстардың аса ерекшеліктері жоқ. Жастар арасындағы жасаған қылмыстардың көбісі - ұрлық.

8.3-кесте Сұрақ жауаптарын бөлу: «Сіз бос уақытыңызды қалай өткізесіз?», %

Достарыммен кездесемін	53,2
Үйде демаламын	44,5
Саябақта қыдырамын	24,3
Спортпен шұғылданамын	23,1
Қонаққа барамын, қонақтарды қабылдаймын	22,4
Киноға барамын	21,9
Оқимын	19,9
Хоббимен айналысамын	16,3
Табиғатқа шығамын	15,5
Кафеге, мейрамханаға барамын	11,6
Концерттерге барамын	11,0
Театрға, мұражайларға, көрмелерге барамын	7,9
Мешітке, шіркеуге, синагогаға барамын	5,3
Ғаламторда	0,4
Ауыл шаруашылығы	0,2
Отбасы	0,2
Курстарға барамын	0,1
Еріктілер	0,1
Менде бос уақытым жоқ	7,6

Аймақтардағы жастар саясатын дамыту перспективалары. 2019 жылы Қазақстан Республикасының аумағында 208 жастар ресурстық орталығы жұмыс істейді. Әлеуметтік сауалнама көрсеткендей, жастардың төрттен бір бөлігі (41,9%) ЖРО жұмысымен таныс. 4,9% жастар ресурстық орталықтарымен байланысқа шыққан, респонденттердің 21,7% -ы аймақта ЖРО-ның бар екендігі және қызметі туралы хабардар емес екені тіркелді.

Жалпы, Қазақстан жастары серпінді әлеуметтік топ ретінде үнемі өз сұраныстарының жаңа шешімдер іздеуде екенін атап өту қажет. Бірақ проблемалар өзгеріссіз қалып отыр, бірінші кезекте бұл жастардың әлеуметтік-экономикалық әл-ауқатына байланысты. Бүгінде 38,2% негізінен қарапайым (тамақ, киім) өмір сүреді. Орта тап - отбасы табысы өте қымбат автомобиль немесе пәтер сияқты сатып алудан басқа, бәріне жететін жастардың үлесі 36,5% - ды құрайды. Жоғары табысты отбасы үлесі Қазақстанда 7,1% -ға жетеді. Индивидтің әлеуметтік мәртебесі мен материалдық жеткілік-

тілігінің деңгейін анықтайтын басқа негізгі фактор оның табыстарының мөлшері мен көздері болып табылады. Әлеуметтік зерттеу мәліметтеріне қарағанда, респонденттердің басым саны жалақыға (38,8%) немесе отбасының басқа мүшелерінің табысына (38,2%) тұрады. Сұралғандардың бірінші тобы ересек жастармен (24-28 жас – 64,3%), ал екінші топ – көбінесе жасөспірімдер (14-18 жас – 77,3%) екені түсінікті. Стипендия мен жәрдемақыға өмір сүретіндердің үлесі жиынтығында 7,6% - ды құрайды. Нәтижесінде жастар жұмысқа орналасу (35,4%), бос уақытты ұйымдастыру (19,4%), тұрғын үй алу мүмкіндігі туралы кеңес беру (18,1%) арқылы жастармен жұмыс істейтін ұйымдарға басым түрде жүгінеді. Респонденттердің тағы 12,5% -ы жастармен жұмыс істейтін ұйымдарда әлеуметтік-медициналық көмек алғандығын атап өтті.

Сонымен қатар, 2017 жастар прогресінің индексіне сәйкес (ИПМ) Қазақстан 102 елдің ішінде 63-ші орынға ие, «базалық білімге қолжетімділік» көрсеткіші ең үлкен мәнге ие (98,8 балл). Соның

салдарынан, жастардың сауаттылық индексі бойынша Қазақстан 155 мемлекеттің арасында әлемде 15 - орында. Сонымен бірге ең аз бөлік «жеке құқықтар» (24,13) көрсеткішінде, атап айтқанда «Парламенттің жас мүшелері» (0,00) және «саяси құқықтар» (12,5) тармақтарында белгіленеді. Осылайша, жастардың екі бағытта қатысуының жақсаруына қарамастан: «саяси өмірге қатысу» және «азаматтық қатысу» ЖДИ – не сәйкес, қазіргі уақытта жастар мемлекеттік басқару жүйесінде (парламент, мәслихат) кеңінен ұсынылмайды. Сонымен қатар, ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің мәліметтері бойынша барлық деңгейдегі мәслихат аппараттарында 29 жасқа дейінгі мемлекеттік қызметшілердің саны өткен жылмен салыстырғанда 11 адамға азайды: 2018 жылғы 1 қаңтар бойынша – 149 адам, 2019 жылғы 1 қаңтар бойынша – 138 адам. Бұл тұрғыда мемлекеттік институттарға жастарды ағымдағы қоғамдық-саяси процестерге тарту тетіктерін жетілдіру, сонымен қатар жастар парламентаризмін дамыту қажет.

Мемлекеттік жастар саясатына қатысты «Жастар» ҒЗО-ның 2019 жылдың бірінші жартыжылдығындағы әлеуметтік зерттеу нәтижелері елдегі жастар саясатына қызығушылық танытатын жастардың 9,5% - ын құрайтының көрсетті. Әрбір үшіншісі зерттеу пәніне уақыт өте келе қызығушылық танытады (32,1%). Респонденттердің көпшілігі Қазақстанда мемлекеттік жастар саясатының қалай дамып жатқанын (46,2%) байқамайды және қызығушылық танытпайды. Бұл ретте сұралған жастардың жартысы мемлекеттің жастарды қолдау мәселелеріне назар аудару деңгейін жеткілікті, мемлекеттің жастардың дамуы үшін барлық жағдай жасайтынын (51,8%) деп бағалайды. Алайда, жастарды қолдау мәселелеріне мемлекеттің назарын аударатындардың үлесі жеткіліксіз деп санайтындардың үлесі 29,5% - ды құрайды.

Жалпы, 2019 жылы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті - Елбасының бастамасымен «Жастар жылы» деп жарияланған жас қазақстандықтардың әлеуметтік жағдайын

қамтамасыз етуге бағытталған маңызды жобалар жүзеге асырылғанын атап өткен жөн. Осы мақсатта Қазақстан Республикасының Үкіметі Жастар жылына арналған Жол картасын бекітті, осыған сәйкес кең ауқымды шаралар әзірленді. Жол картасының негізгі бағыттарының бірі жас мамандарды қолжетімді баспанамен қамтамасыз ету болды. Сонымен, Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалаларында жұмыс істейтін жастар үшін кемінде 1000 пәтер салынады. Жол картасының аясында жас мамандарға баспана беруге (жеңілдетілген ипотекалық бағдарламалар бойынша тұрғын үй сатып алуға алғашқы жарна үшін пайызсыз несие), корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік жүйесі аясында олардың әлеуметтік және еңбекке бейімделуіне бағытталған кәсіпорындар мен жұмыс берушілерді ынталандыру шараларын әзірлеу мәселесі пысықталуда. Жастарды кәсіпкерлігін қолдау және жаңа бизнес-идеяларды жүзеге асыру мақсатында «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы аясында 10 000 грант бөлінді. Жас қазақстандық ғалымдардың іргелі және қолданбалы зерттеулерін гранттық қаржыландыруға 3 миллиард теңге бөлінді. Күндігі түрдегі ЖОО-дарда оқитын студенттерге әлеуметтік студенттік несиенің келесі түрлері ұсынылады: 20 сағат қызмет үшін 20 мың теңгеге несие; 50 сағат жұмыс үшін 50 мың теңгеге несие. Сондай-ақ, волонтерлік қызметпен айналысатын студенттерге стипендиялары 30%-ға көтерілді. Сондай-ақ, «Дипломмен - ауылға!» Бағдарламасы бойынша ауылдық елді мекендерге жұмыс істеуге және тұруға келгендерге біржолғы жәрдемақы мөлшері жергілікті бюджеттен 70 АЕК-тен (176 750 теңгеден) 100 АЕК-ке (252 500 теңге) дейін көбейтілді. Бұл жастар санынан 15 мың адам.

Осылайша, 2019 жылы «Жастар жылы» аясында жас мамандар мен жастар кәсіпкерлігін қолдауға және жас қазақстандықтарға қол жетімді білім, тұрғын үй және жұмыспен қамтамасыз етуге бағытталған стратегиялық шаралар кешені қабылданды және іске асырылды. Бұл тәжірибелік қадамдар қазақстандық жастардың әлеуметтік жағдайын жақсартуға және олардың болашағына деген сенімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

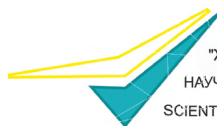
1. А.С. Ракишева, Ю.В. Репин, Г.А. Дүйсебаева Студенттерде туберкулездің даму қаупі факторлары // ҚазҰМУ Хабаршысы, № 2 (2) - 2014. - 236-237.
2. Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің 2019 жылғы 1 тамыздағы № 13-02-18 / 15009 шығыс хаты.
3. ДДСҰ-ның психикалық денсаулығы туралы жасөспірімдерге арналған ақпараттық бюллетень (<https://www.who.int/kz/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>).
4. ЮНИСЕФ «Балалар, АИТВ және ЖИТС: әлем бүгін және 2030 жылы», 2018 ж.
5. В.С. Турдалиева Г.Е. Айымбетова, М.А. Рамазанова Жасөспірімдер мен жастар арасындағы ерте жүктілік және түсік түсіру мәселелері // ҚазҰМУ Хабаршысы, № 2 (4) - 2014 - С. 1-4.
6. «Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған» Денсаулық «мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 15 қазандағы № 634 қаулысы.
7. «Қазақстан Республикасында туберкулезге қарсы 2014-2020 жылдарға арналған кешенді жоспарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 31 мамырдағы № 597 қаулысы.
8. «Қазақстан Республикасында 2018-2022 жылдарға арналған қатерлі ісікпен күресудің кешенді жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 29 маусымдағы № 395 қаулысы.
9. Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің «СПИД-тің алдын алу және оған қарсы күрес жөніндегі республикалық орталығы» шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорнының 2017-2021 жылдарға арналған даму стратегиясы.
10. «Жастар жылына арналған Жол картасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 30 қаңтардағы № 27 қаулысы.
11. Баркалов Н. Н. Дене шынықтыру Ресейдің ИМ ЖОО курсанттарының бос уақытын ұйымдастырудың маңызды факторы / Баркалов С. Н. // Күш құрылымдары үшін оқыту: заманауи бағыттар мен білім беру технологиялары: Бүкілресейлік ғылыми-әдістемелік конференция материалдары. - Иркутск: Бүкілресейлік ішкі істер министрлігі, 2014. - С.247-250.
12. Алдошин А.В. Дене тәрбиесі Ресей ИМ-нің курсанттары мен білім беру ұйымдарының студенттерін кәсіби даярлаудың ажырамас бөлігі ретінде / А.В. Алдошин, Москин С.А. // Курсанттар, студенттер мен студенттердің дене шынықтыру мен спортының өзекті мәселелері: мақалалар жинағы. - Бүркіт: В.В.Лукиянов атындағы Ресей ИМ ОРУИ, 2016. -- 11-14 б.
13. «Спорт резерві мен жоғары дәрежелі спортшыларды даярлау үшін оқу-жаттығу процесі өткізілетін дене шынықтыру және спорт ұйымдарының түрлерінің тізбесін және олардың қызмет ережелерін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2014 жылғы 22 қарашадағы № 106 бұйрығы.
14. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 5 қазан 2018 ж. «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен өмір сапасын жақсарту».
15. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 27 ақпандағы № 191 «Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі мемлекеттік жастар саясатының» Қазақстан 2020: болашаққа бастар жол» тұжырымдамасы туралы» қаулысы.
16. «Жасөспірімдердің психикалық саулығы. Негізгі фактілер», Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы 2018 (<https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>).
17. Суицидтің алдын алу: Жаһандық императив (2014) // Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы.
18. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитеті (<http://pravstat.prokuror.gov.kz/rus/o-kpsisu/deyatelnost-komiteta/analiticheskaya-informaciya>)
19. Каплан Н, Садок Б. Психиатриялық төтенше жағдайлар. In: Kaplan N, Sadock B, Grebb J, eds. Психиатрия синописі. 7-ред. Балтимор, МД: Уильямс және Уилкинс; 1994 жыл.
20. Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары жөніндегі уәкілдің ресми сайты (<http://balaombudsman.kz/category/helpline-111/>).
21. «2013-2020 жж. Психикалық денсаулықты қорғау жоспары», Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы 2013 ж.
22. Қазақстанда «Айбын» республикалық әскери-патриоттық жастар слеті басталды. <https://www.mod.gov.kz/rus/press-centr/novosti/?cid=0&rid=6879>.
23. Әскери-патриоттық тәрбие - елдің табысты дамуының кепілі. Кіру: <https://www.nur.kz/1280315-voenno-patriotheskoe-vospitanie-z.html>.
24. Дубовцев Г. Жастар жылы патриотизмді тәрбиелеуге көмектеседі. Кіру: <http://www.kisi.kz/index.php/kz/publikatsii/60-dubovtsev-georgij-fedorovich/1638-god-molodezhi-pomozhet-vospitaniyu-patriotizma-ekspert-kisi>.

25. «Қазақстан жастары - 2018» ұлттық баяндамасы. - Астана, 2018 жыл.
26. Қазақстан Республикасы Қорғаныс Министрлігінің сайты: <https://www.mod.gov.kz/>.
27. Таласов М. Қазақстанда жастарға әскери-патриоттық тәрбие дамуда.
28. Таласов М. «Айбын» - патриотизм мен ерлік мектебі. Кіру: <https://kazpravda.kz/articles/view/aibin-shkola-patriotizma-i-doblesti>.
29. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық дайджест. Астана: АҚ ақпараттық-талдау орталығы. Астана, 2019 жыл.
30. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2018 жылдың нәтижелері бойынша) / М. Атанаева, М. Аманғазы, Г. Ноғайбаев, А.Ахметжанов, М.Шаке-нова, Г.Карбаев, Ж.Жұмабаев, Н.Қасымбекова , М.Дәулиев, Д.Әбдірашев, А.Кусиденова. - Нұр-Сұлтан: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2019. - 364 б. - б. 84/
31. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің статистикасы. Ұлттық дайджест. Астана: АҚ ақпараттық-талдау орталығы. Астана, 2019, С. 319. - 138 б. 100/
32. «Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» АҚ 2018-2022 жылдарға арналған орта мерзімді бесжыл-дық болжам // <https://iac.enbek.kz/ru/node/550/>
33. <https://www.worldpolicycenter.org/data-tables/policy/does-the-constitution-keep-it> кепілдік.
34. <http://egov.kz/cms/kz/law/list/U1600000168>
35. S. 162. Сурина И.А. Құндылық бағдарлары // Білімді түсіну шеберлігі. 2005. №4. С.162-164.
36. Жастар жылына арналған Жол картасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 30 қаңтардағы № 27 қаулысы.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АҚПАРАТ ЖӘНЕ
ҚОҒАМДЫҚ ДАМУ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ИНФОРМАЦИИ И ОБЩЕСТВЕННОГО
РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
THE MINISTRY OF INFORMATION AND SOCIAL
DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

"ЖАСТАР" ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР "МОЛОДЕЖЬ"
SCIENTIFIC RESEARCH CENTER "YOUTH"

«Молодежь Казахстана» НАЦИОНАЛЬНЫЙ ДОКЛАД 2019

ОГЛАВЛЕНИЕ

ОБОЗНАЧЕНИЯ И СОКРАЩЕНИЯ.....	145
ВВЕДЕНИЕ.....	146
Глава 1. Демографические характеристики молодежи Казахстана.....	148
1.1. Численность и половозрастная структура молодежи.....	149
1.2. Рождаемость, смертность среди молодежи.....	153
1.3. Брачность и разводимость среди молодежи,.....	156
1.4. Внешняя и внутренняя миграция молодежи	157
Глава 2. Здоровье молодого поколения.....	161
2.1. Социально-значимые болезни.....	162
2.2. Здоровый образ жизни и спортивно-оздоровительная работа среди молодежи	175
2.3. Профилактика суицида среди молодежи.....	180
Глава 3. Образование и наука в жизни молодежи.....	187
3.1. Реализация государственной политики в сфере образования.....	182
3.2. Молодежь в науке	198
Глава 4. Социально-экономическое положение молодежи.....	201
4.1. Положение молодежи на рынке труда	202
4.2. Социальный портрет молодежи NEET	206
4.3. Социальное самочувствие сельской молодежи.....	209
4.4. Социальное благополучие молодых семей.....	212
Глава 5. Молодежь в общественно-политических процессах.....	216
5.1. Гражданское участие и вовлеченность молодежи в общественно-политические процессы.....	217
5.2. Военно-патриотическое воспитание молодежи.....	232
Глава 6. Морально-нравственные и ценностные установки молодежи.....	238
6.1. Религиозные практики молодежи.....	239
6.2. Ценностные ориентации молодежи Казахстана.....	244
6.3. Досуг молодежи	249
Глава 7. Преступность в молодежной среде.....	256
7.1. Преступления и правонарушения в молодежной среде: состояние и тенденции.....	257
7.2. Преступления против несовершеннолетних.....	264
Глава 8. Перспективы развития молодежной политики в регионах.....	268
8.1. Состояние и перспективы развития молодежных ресурсных центров.....	269
8.2. Индекс развития молодежи «Жастарға мейірімді мекен».....	274
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	278
СПИСОК ИСТОЧНИКОВ.....	281

ОБОЗНАЧЕНИЯ И СОКРАЩЕНИЯ

- «**NEET**» – «Not in Employment, Education or Training» – не работающий, не учащийся и не пытающийся найти работу
- АО** – Акционерное общество
- АОО «НИШ»** – Автономная организация образования «Назарбаев Интеллектуальные школы»
- ВКО** – Восточно-Казахстанская область
- ВОЗ** – Всемирная Организация Здравоохранения
- ВОУД** – Внешняя оценка учебных достижений
- ВУЗ** – Высшее учебное заведение
- ГПРОН** – Государственная программа развития образования и науки
- ДЮСШ** – Детско-юношеская спортивная школа
- ДУМК** – Духовное управление мусульман Казахстана
- ЕНТ** – Единое национальное тестирование
- З/О** – Затрудняюсь ответить
- ЗКО** – Западно-Казахстанская область
- ЗОЖ** – Здоровый образ жизни
- ИАЦ МОН РК** – Информационно-аналитический центр Министерства образования и науки Республики Казахстан
- КВН** – Клуб веселых и находчивых
- КГУ** – Коммунальное государственное учреждение
- КНПК** – Коммунистическая партия Казахстана
- КПСиСУ ГП РК** – Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан
- КС МНЭ РК** – Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан
- МЗ РК** – Министерство здравоохранения Республики Казахстан
- МИО** – Местные исполнительные органы
- МК** – Молодежное крыло
- Млн.** – Миллион
- МОН РК** – Министерство образования и науки Республики Казахстан
- МОТ** – Международная Организация Труда
- МРП** – Месячный расчетный показатель
- МРЦ** – Молодежный ресурсный центр
- МСБ** – Малый и средний бизнес
- МСКО** – Международная стандартная классификация образования
- МТО «Жасыл ел»** – Молодежные трудовые отряды «Жасыл ел»
- МТСЭН РК** – Министерство труда и социальной защиты населения Республики Казахстан
- НИЦ «Молодежь»** – Научно-исследовательский центр «Молодежь»
- НПО** – Неправительственные организации
- ООН** – Организация Объединенных Наций
- ООП** – Особые образовательные потребности
- ОЭСР** – Организация экономического сотрудничества и развития
- ПАВ** – Поверхностно-активные вещества
- РК** – Республика Казахстан
- РОО «Единая детско-юношеская организация «Жас Ұлан»»** – Республиканское Общественное Объединение «Единая детско-юношеская организация «Жас Ұлан»»
- СМИ** – Средства Массовой Информации
- СНГ** – Содружество Независимых Государств
- Тг.** – Тенге
- ТиПО** – Техническое и профессиональное образование
- Чел.** – Человек

ВВЕДЕНИЕ

Молодежь – важнейшая социально-демографическая группа в силу своего особого статуса как общественной страты, во многом определяющей будущее страны. От факторов ее социализации напрямую зависит то, каков будет ход реализации социально-экономической модернизации в ближайшие десятилетия. Ведь именно молодому поколению придется осуществлять реформы, а в дальнейшем продумывать и осуществлять новую стратегию развития государства.

Вместе с тем от его качественного состава зависит содержание, ход и темпы общественного реформирования. Под влиянием глобализации, возникновения основ постиндустриального и информационного общества меняются ценностные установки, культура и образцы поведения молодежи как составной части социальной структуры общества.

В этой связи актуальным являются условия социализации молодого поколения, где важнейшую роль играет государство как главный игрок на правовом поле, определяющий факторы адаптации молодежи во взрослую жизнь.

В Казахстане молодежи уделяется особое внимание. В ежегодных посланиях Президента Республики Казахстан всегда находят место комплексные меры по развитию казахстанской молодежи. Нынешний год был объявлен Первым Президентом Республики Казахстан – Елбасы Н.А. Назарбаевым Годом молодежи, а поддержка молодежи и института семьи – приоритетом государственной политики.

В Послании Президента Республики Казахстан К.К. Токаева, от 2 сентября 2019 года, озвучены инициативы по улучшению жизни молодого поколения в сфере повышения качества образования, поддержке института семьи и детства, создания инклюзивного общества в рамках нового этапа модернизации Казахстана. Эти шаги, а также меры по проведению профориентационной работы с учащимися, расширению сферы действия и улучшению реализации программы «С дипломом в село», развитию массового спорта и ряд других, будут способствовать успешной социализации казахстанской молодежи, ее становлению высокоэффективным человеческим капиталом, соот-

ветствующим задачам вхождения нашей страны в тридцатку конкурентоспособных стран мира.

2020 год объявлен «Годом волонтера». В Послании нынешнего года поставлена задача – расширить участие граждан, особенно молодежи, студентов и учащихся в добровольческой деятельности, привить им навыки активной жизненной позиции. Эти меры направлены на укрепление гражданского общества. Большая роль в реализации этих инициатив отводится молодежи как самой активной и мобильной социальной группы общества.

Для прогнозирования актуальных процессов в молодежной среде, адаптации государственной молодёжной политики к современным реалиям особенно значимым является аналитическое осмысление состояния молодежи и перспектив повышения её участия в социально-экономических процессах общества. В этих целях подготовлен настоящий ежегодный Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2019», который является седьмым по счету. Он представляет собой всесторонний анализ положения казахстанской молодежи в основных сферах ее жизнедеятельности.

Доклад включает 8 глав, первая из которых посвящена анализу демографических характеристик казахстанской молодежи. Во второй главе рассматриваются вопросы здоровья и организации здорового образа жизни молодежи. Третий раздел дает обзор мер по реализации государственной политики в сфере образования и науки. Социально-экономическому положению молодежи уделяется внимание в четвертой главе, где речь идет о трендах молодежного присутствия на рынке труда, дан социальный портрет молодежи NEET, особенный акцент задается социальному самочувствию сельской молодежи и социальному благополучию молодых людей. В пятом разделе анализируются формы гражданского участия молодежи в общественно-политических процессах, уровень ее протестной активности, а также представлены данные по военно-патриотическому воспитанию молодого поколения в стране. Седьмая глава содержит анализ уровня преступности в молодежной среде, впервые рассматриваются данные о фактах преступлений против несовершеннолетних. Отдельная глава дает обзор состояния и перспектив развития государственной молодежной политики

в регионах, а именно молодежных ресурсных центров, в ней представлен индекс развития молодежи Казахстана «Жастарға мейірімді мекен».

Доклад подготовлен на основе последних научных исследований, анализа официальных статистических данных государственных органов, итогов социологических исследований Научно-исследовательского центра «Молодежь».

В этом году в исследование включены новые данные анализа индекса развития молодежи Казахстана «Жастарға мейірімді мекен» с учетом предыдущего и нынешнего годов, в инструментарий социологического исследования «Молодежь Казахстана» включены три основных фактора Индекса прогресса молодежи. Кроме того, уделено большое внимание изучению вопросов социального самочувствия сельской молодежи.

В тексте доклада используются результаты массовых социологических опросов, проведенных Научно-исследовательским центром «Молодежь» по заказу Министерства информации и обществен-

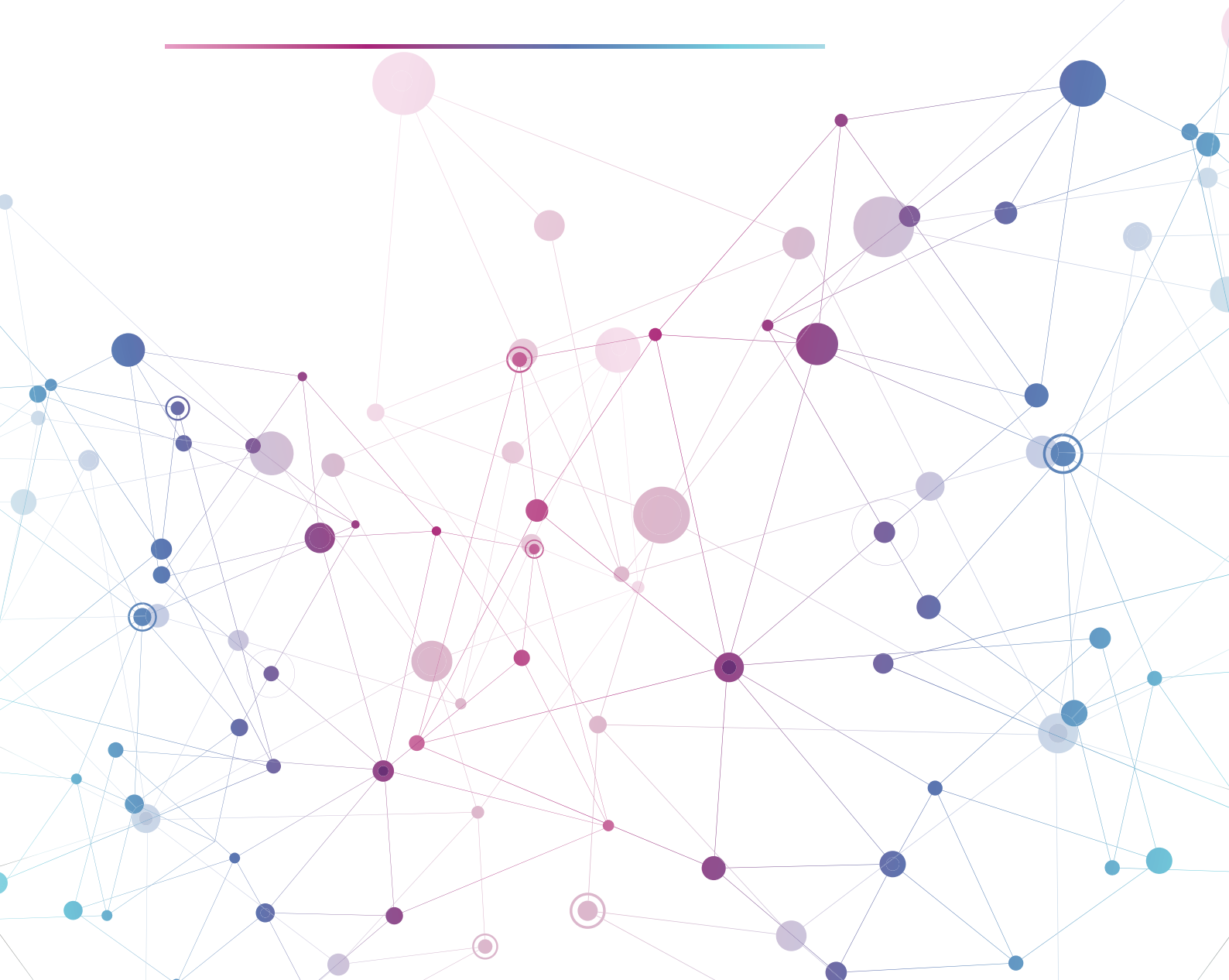
ного развития Республики Казахстан в 2019 году: республиканский опрос молодежи РК «Молодежь Казахстана», республиканский опрос населения «Проблемы религиозного радикализма и как ему противодействовать» (июнь-июль 2019 г.) и др. В докладе содержатся рекомендации на основе которых, центральные государственные и местные исполнительные органы, уполномоченные структуры, а также неправительственные организации и научно-экспертное сообщество, непосредственно участвующие в реализации государственной молодежной политики, могут выработать и принять конкретные меры по улучшению ситуации в молодежной среде.

Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2019» подготовлен для всех, кто интересуется вопросами изучения молодежи и реализации молодежной политики: для представителей государственных органов, организаций гражданского сектора, институтов молодежной политики, учебных заведений, молодежных неправительственных организаций, экспертного сообщества, СМИ.

ГЛАВА 1

ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОЛОДЕЖИ КАЗАХСТАНА

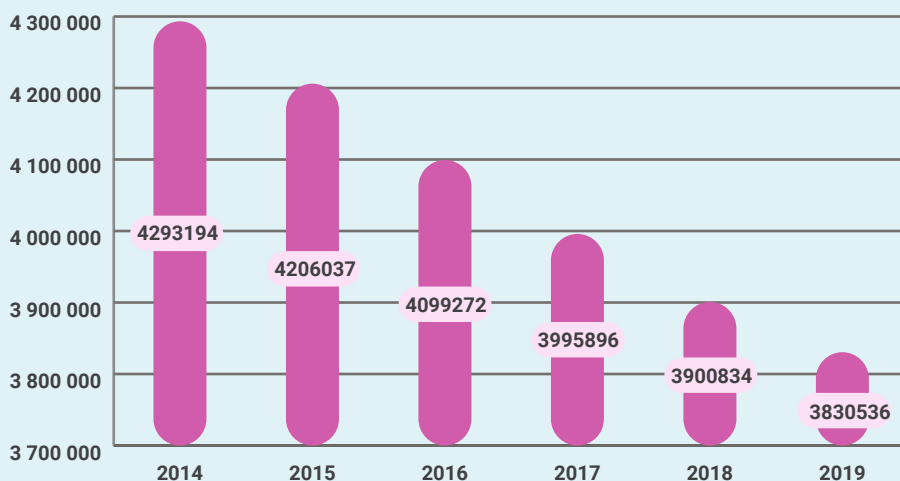

1.1 ЧИСЛЕННОСТЬ И ПОЛОВОЗРАСТНАЯ СТРУКТУРА МОЛОДЕЖИ

Согласно данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан (далее Комитет статистики), численность молодежи в возрасте от 14 до 28 лет в 2019 году составила 3 830 536 человек. За последний год численность молодежи сократилась на 70 тысяч человек. В целом, сокращение численности молодежи – это тенденция последних пяти-шести лет, поскольку родившиеся в конце 1980-х, постепенно покидают ряды молодежи, а на смену приходит малочисленное поколение, родившихся в первой половине 1990-х. Так, с 2014 по 2019 годы произошло сокращение численности молодежи на 10,8 % (рис.1.1).

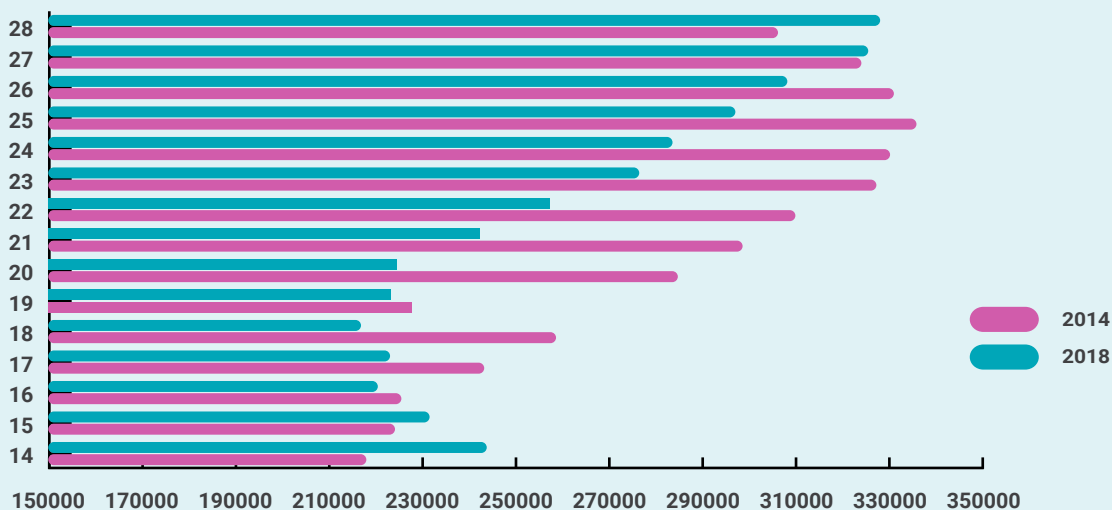
Численность сокращается не только в абсолютных, но также в относительных значениях. Доля молодежи в 2014 году составляла 25% от общего количества населения, а на начало 2019 года эта доля сократилась до 20,8%. Сравнение численности молодежи по возрастным группам с конца 2014-го по 2018 год показало её значительное сокращение (рис. 1.2). Дело в том, что основную долю молодежи представляют старшие возрастные группы. Например, данные 2014 года демонстрируют, что минимальная численность приходилась на 14 лет, затем идет постепенный рост, который достигал пика на отметке 25 лет. В 2014 году 25 лет исполнилось молодым людям 1989 года рождения – кстати, эта группа только покинула ряды молодежи в 2018 году.

Рисунок 1.1 Динамика изменения численности молодежи, 2014-2019 гг.

Источник: КС МНЭ РК

Рисунок 1.2 Сравнение численности молодежи по возрастным группам, 2014 и 2018 гг.

Источник: КС МНЭ РК

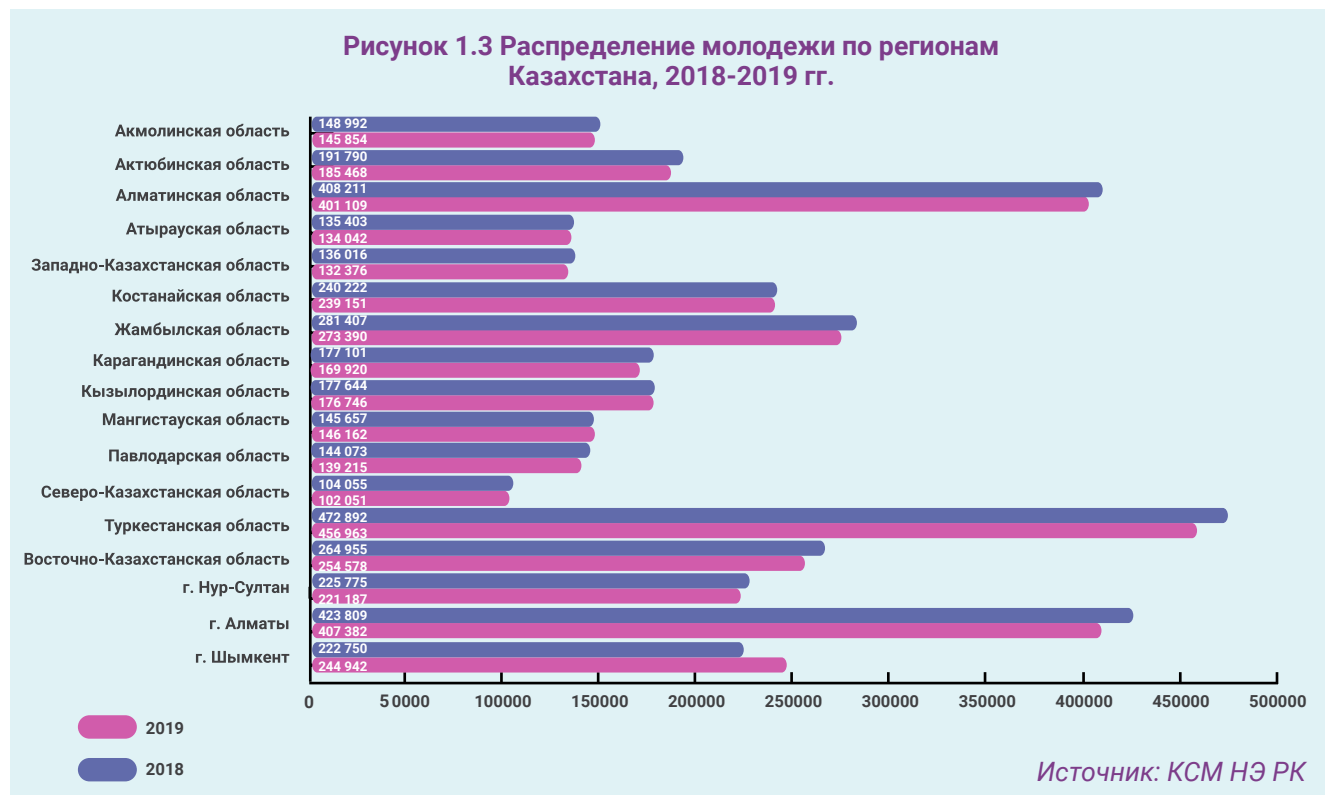
В 2018 году также наиболее многочисленными являются более старшие возрастные группы молодежи. Так, максимальная численность приходилась на двадцативосьмилетних, родившихся в 1990 году. На данный момент они уже покинули ряды молодежи, став одной из главных причин сокращения в этом году. Постепенно ряды молодежи будет покидать более поздних годов рождения, а, как видно из данных, это наиболее крупные с точки зрения численности возрастные когорты. Таким образом, в течение ближайших четырех-пяти лет будет продолжаться сокращение численности молодежи в стране.

Одновременно с этим начинает проявляться другая тенденция. Из распределения 2018 года видно, что минимальная доля приходилась на восемнадцатилетних, а не на четырнадцатилетних как четыре года назад. То есть, постепенно ряды молодежи будут пополнять более многочисленные группы тех, кто был рожден в 2000-е годы. Эта тенденция будет усиливаться, учитывая, что в перспективе пяти-шести лет ряды молодежи начнут пополнять дети, тех, кто рожден в 1980-х годах, являвшейся наиболее многочисленной молодежной демографической группой. Таким образом, рост

численности молодежи стоит ожидать ближе к середине двадцатых годов, а пиковых значений она достигнет в районе 2030-го года. Именно в этот момент Казахстану придется столкнуться с феноменом демографического давления.

Анализ распределения молодежи по областям Казахстана (рис.1.3.) показывает, что имеет место численное преобладание молодежи южных областей над северными. Так, на Алматинскую, Туркестанскую области, а также города Алматы и Шымкент приходится 39,4% от общего количества молодежи в стране. Если к перечисленным административным единицам добавить еще Жамбылскую и Кызылординскую области, то доля перейдет отметку в 50%. Получается в шести областях проживает чуть более половины всей казахстанской молодежи. В абсолютных значениях наиболее многочисленной является Туркестанская область, в которой проживает более чем 456 тысяч молодых людей. Далее следуют город Алматы (407 тысяч) и Алматинская область (401 тысяча). Меньше всего молодежи проживает в Северо-Казахстанской (102 тысячи), Западно-Казахстанской (132 тысячи) и Атырауской (134 тысячи) областях.

Рисунок 1.3 Распределение молодежи по регионам Казахстана, 2018-2019 гг.

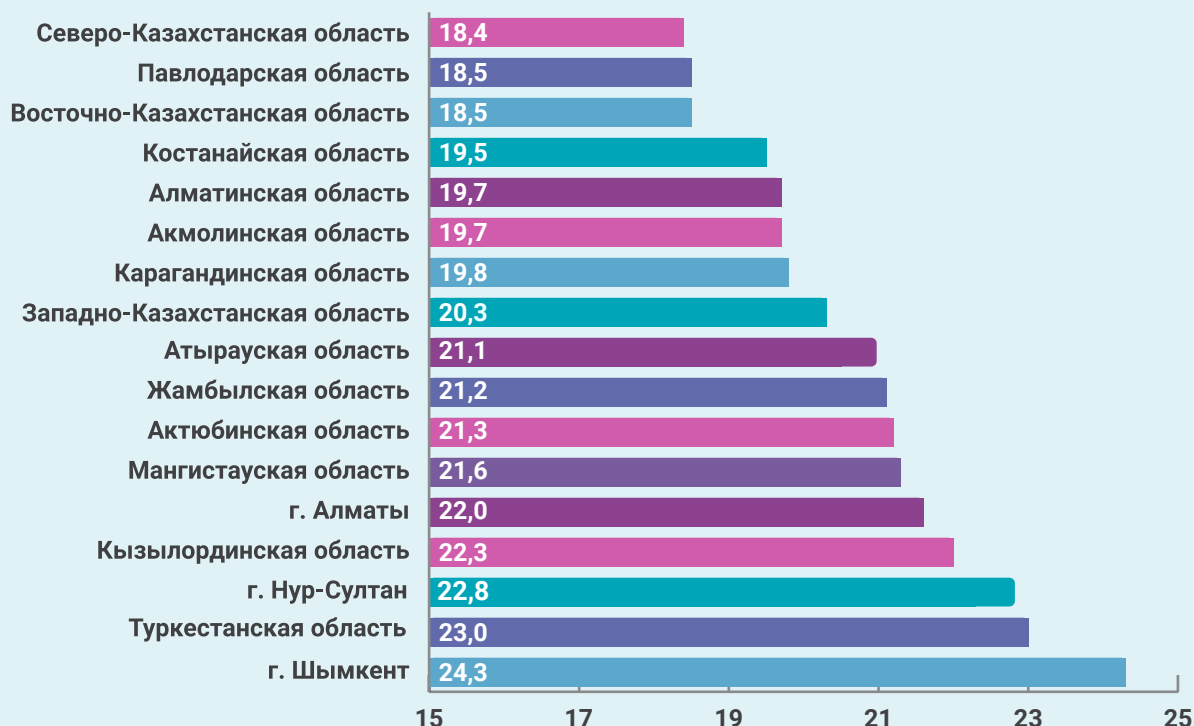

Источник: КСМ НЭ РК

Доля молодежи по республике составляет менее четверти от общей численности жителей страны. Анализ долей молодежи по регионам показал, что восемь из них превысили республиканский показатель доли молодежи, и среди них нет ни одной области с северной части Казахстана (рис. 1.4). Показатели ниже средних по стране представлены в основном северными и восточными областями. Исключением является Алматинская область.

Отметим, что показатели Алматинской области в абсолютных значениях очень высокие (третья позиция по численности), однако при рассмотрении относительных значений видно, что область относится к числу регионов с низкой долей молодежи. Наоборот, для относительно малочисленных западных регионов (Атырауская и Мангистауская области) характерна большая доля молодежи в структуре населения.

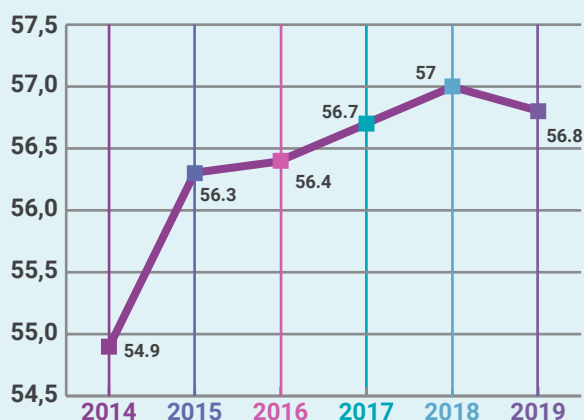
Рисунок 1.4 Доли молодежи от общего количества населения по регионам

Источник: КС МНЭ РК

В 2019 году распределение численности молодежи в разрезе город/село показывает преобладание городского населения (56,8%) (рис. 1.5). При этом динамический ряд в период с 2014 по 2019 годы демонстрирует рост доли городской молодежи, хотя в последний год имеет место небольшое снижение (-0,2%). При этом динамика за период с 2014 по 2019 год составляет +1,9%.

Рисунок 1.5 Доля городской молодежи (2014-2019)

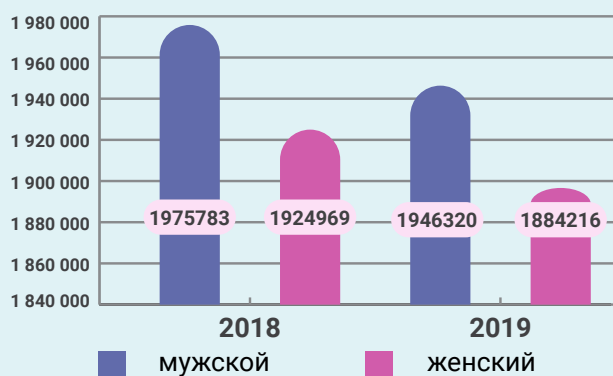
Источник: КС МНЭ РК

Другой важный аспект – это распределение молодежи в гендерном аспекте. Имеет место небольшое преобладание мужчин (рис.1.6). Говоря о гендерном балансе в различных регионах респу-

блики, ситуация выглядит следующим образом. Есть регионы с более выраженным преобладанием мужского населения, среди них можно указать Туркестанскую (53,1%), Северо-Казахстанскую (52,5%), Алматинскую (52,2%) и Кызылординскую (52,1%) области. Одновременно с этим имеются регионы с преобладанием доли женщин, среди них все три города республиканского значения, а именно Шымкент (48,5%), Нур-Султан (48%) и Алматы (46,4%) (если молодые женщины преобладает численное преимущество в этих регионах, то проценты тоже должны преобладать). Все остальные регионы характеризуются небольшим преобладанием мужчин.

Если рассматривать гендерный баланс в динамике, то можно отметить следующее. Так, в 2018 году доля мужчин составляла 50,7%, а в 2019 году доля составила 50,8%. В динамической перспективе идет очень медленный, но постоянный рост доли мужского населения. Так, рисунок 1.7 иллюстрирует этот рост с 50,2% до 50,8% (вновь стоит отметить, что рост крайне незначительный, но постоянный). В то же время этот рост находится в пределах ожидаемой вариации.

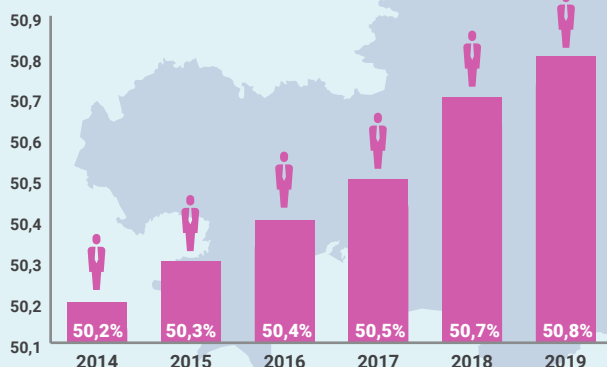
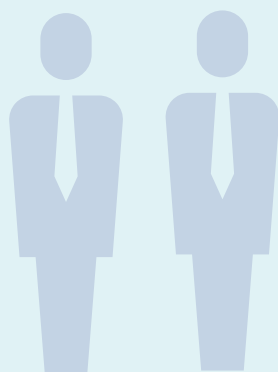
Рисунок 1.6 Доли мужчин и женщин среди молодежи, 2018-2019 гг.

Источник: КС МНЭ РК

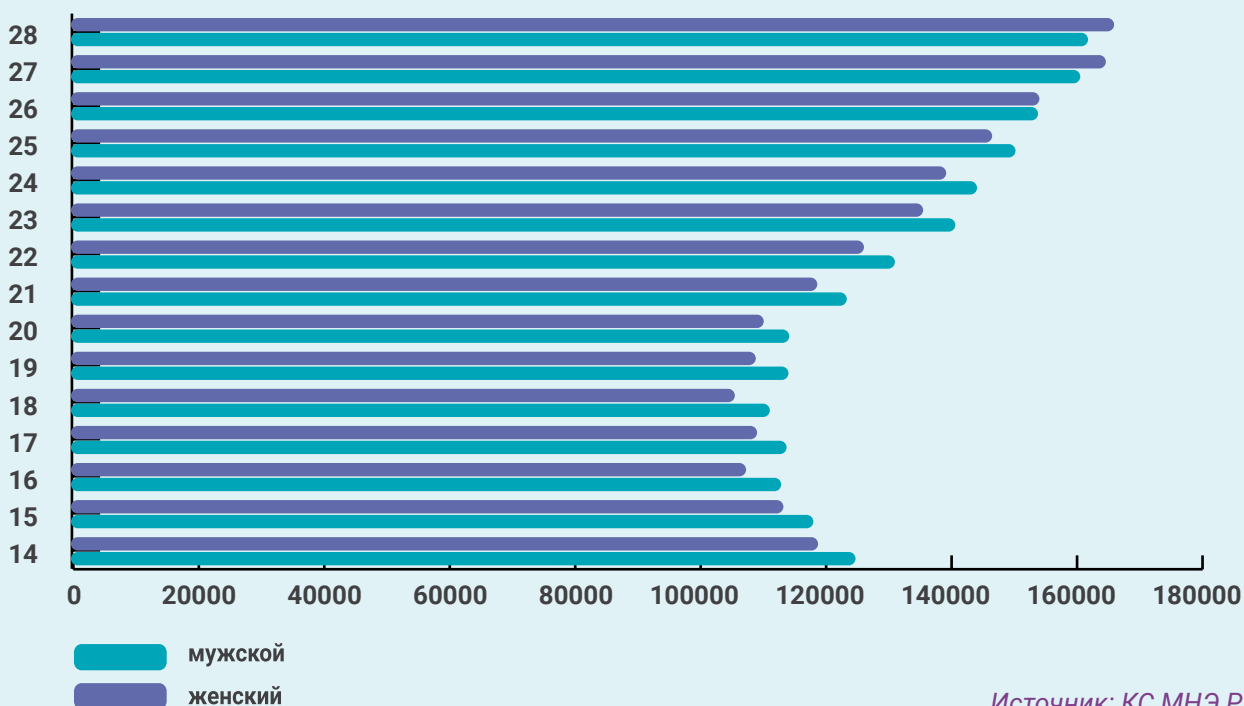
Наконец, в заключительной части данного раздела стоит рассмотреть гендерный баланс в разрезе возрастной структуры. Как уже было показано среди казахстанской молодежи доли мужчин и женщин примерно одинаковы с небольшим перевесом в пользу первых. При этом важно посмотреть, как выглядит это соотношение, если производить последовательное сравнение мужчин и женщин по возрастным группам. Как показывает рисунок 1.8 имеет место постоянное преобладание доли мужчин во всех возрастах за исключением трех последних. Так начиная с 26 лет соотношение изменяется в пользу женщин. Это своеобразная переломная точка, после которой доля женщин начинает превосходить долю мужчин.

Рисунок 1.7 Динамика изменения доли мужского населения среди молодежи, 2014-2019 гг.

Источник: КС МНЭ РК

Рисунок 1.8 Сравнение мужчин и женщин в разрезе возраста

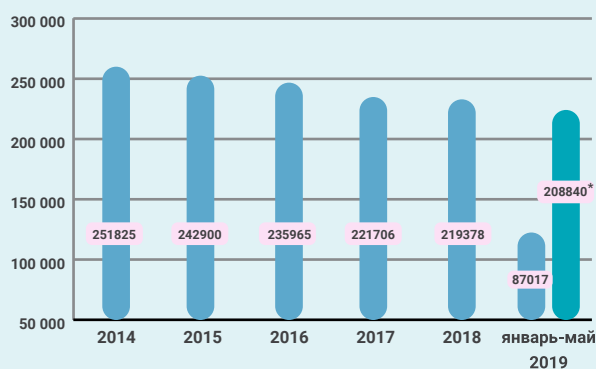

Источник: КС МНЭ РК

1.2 РОЖДАЕМОСТЬ, СМЕРТНОСТЬ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

По данным Комитета по статистике на период январь-май 2019 года уровень рождаемости составил 87017 человек. Именно такое количество младенцев было рождено женщинами в возрасте 14-28 лет в течение данного периода. Пока у нас нет полной информации за 2019 год, поэтому обратимся к данным за 2018 год. Согласно данным Комитета по статистике по итогам 2018 года наблюдается снижение рождаемости среди молодежи по сравнению с предыдущим годом на 1% (или 2328 человек) (Рис. 1.9). В целом, начиная с 2014 года, имеет место постоянное снижение показателей рождаемости. При сравнении показателей 2018 и 2014 годов видно, что снижение рождаемости составило 14,8%. Это достаточно большое снижение. В то же время оно вполне ожидаемо, поскольку в предыдущем разделе было показано, что численность молодежи снижается в течение последних лет, следовательно, снижаются показатели рождаемости. Если говорить о показателях рождаемости в целом, то в течение ближайших лет снижение показателей рождаемости среди молодежи, частично будет компенсироваться относительно высокими показателями рождаемости в возрастной группе 30-35 лет (куда переходят многочисленные группы рожденных в конце 1980-х).

Рисунок 1.9 Количество рожденных за 2014-2019 годы

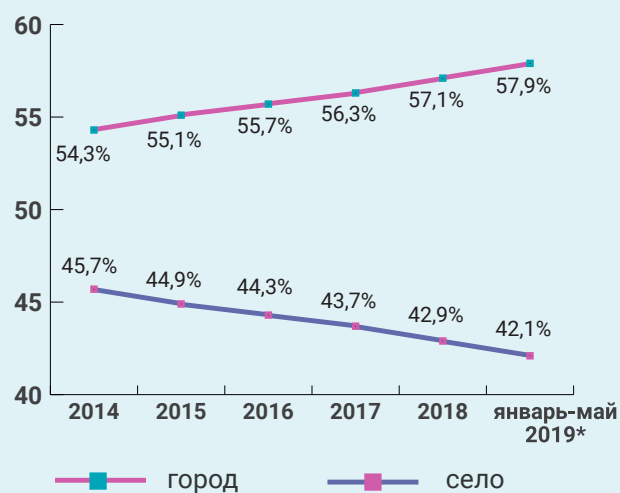
Источник: КС МНЭ РК

*при отсутствии полных данных за 2019 год, показатели были экстраполированы и рассчитан ожидаемый показатель рождаемости (208 840 человек).

Показатели рождаемости в городе превышают сельские. Данные за 2018 год демонстрируют, что в доля рожденных в сельской местности составляет 42,9%. В городе соответственно 57,1% (или 125 317 человек). При этом увеличение показателей рождаемости среди городского населения тенденция последних лет (к примеру, на рисунке 1.10 отчетливо видна тенденция на увеличение показателей рождаемости именно среди городской молодежи).

Если обратить внимание на возрастную структуру рождаемости, то пиковые показатели рождаемости приходятся на 25-26 лет. Средний возраст рождения ребенка составляет 24,1 года. Рождение первого ребенка приходится на 23 года. При этом все показатели достаточно устойчивые, поскольку они не изменяются при сравнении 2018 года и частичных результатов за 2019 год. В среднем молодая женщина рождает двух детей. При более точном расчете показатель за 2018 равен 1,85; за пять месяцев 2019 года – 1,88. Однако здесь необходимо сделать уточнение. Дело в том, что максимальная очередность ребенка в шкале, представленной статистиками, равна четыре, в то время как в действительности присутствуют дети, рожденные пятыми, шестыми и т.д. В этой связи имеет смысл сделать поправку, что показатель должен быть выше и приближаться в своем значении к двойке. Поэтому было отмечено, что в среднем женщина рождает двоих детей. Распределение долей детей по очередности рождения приведены на рисунке 1.11, которая представляет данные за 2018 год. Показатели за январь-май 2019 года похожие – на 1% увеличивается доля детей, которые были рождены четвертыми и далее, одновременно с этим на 1% уменьшается число детей, рожденных вторыми).

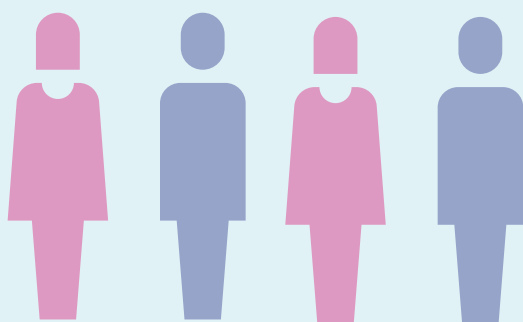
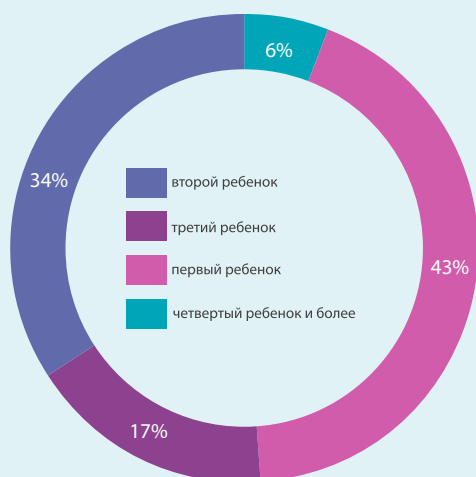
Рисунок 1.10 Динамика соотношения городской и сельской молодежи, 2014-2019 гг.

Источник: КС МНЭ РК

*данные за 2019 год не могут быть использованы в полной мере, поскольку не полные.

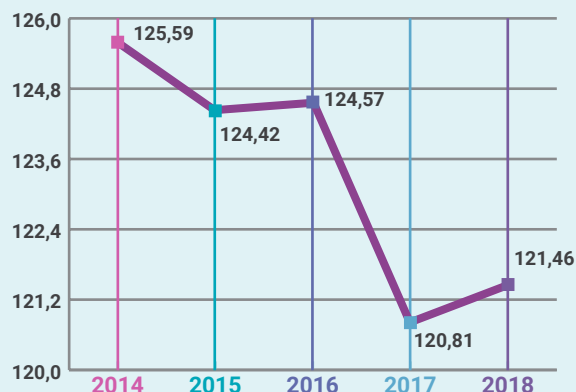
Рисунок 1.11 Соотношение доли детей по очередности рождения, 2018 г.

Источник: КС МНЭ РК

Учитывая несовершенство имеющихся показателей, в частности, невозможность определить является ли снижение показателей рождаемости прямым следствием сокращения численности молодежи, обратимся к стандартизированным коэффициентам. Результаты показывают, что здесь не все так однозначно. В частности, коэффициент рождаемости (количество детей, рожденных на 1000 женщин в возрасте 15-28 лет¹) имеет тенденцию к снижению в последние годы. Несмотря на отдельные случаи роста (например, показатели 2018 года немного улучшились по сравнению с предыдущим годом), происходит сокращение рождаемости. Отсюда следует, что показатели рождаемости среди молодежи снижаются не только по причине сокращения численности молодежи в целом, но также потому что молодые женщины начинают чуть реже рожать. Так если в 2014 году на тысячу молодых женщин приходилось чуть более 125 рожденных, то к 2018 году этот показатель упал на четыре пункта (Рис. 1.12). Правда в 2018 году имело место небольшое улучшение, также есть основания для прогнозирования небольшого роста в 2019 году.

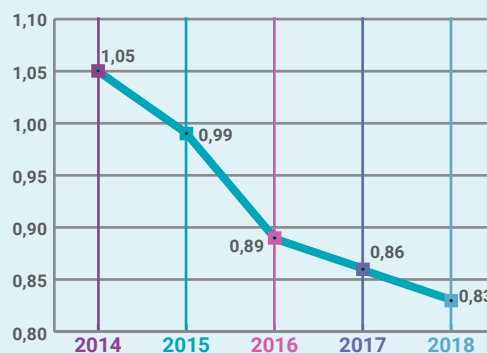
Рисунок 1.12 Динамика коэффициента рождаемости среди молодежи за 2014-2018 гг.

Источник: КС МНЭ РК

Согласно данным официальной статистики число смертей среди молодежи составило 3257 случаев в 2018 году. Это немного меньше по сравнению с предыдущим годом, в котором число смертей достигло 3403 человек (разница составила приблизительно 5%). Распределение смертей по возрастным подгруппам выглядит следующим образом: на когорту 14-18 лет приходится 624 случая (или 19,2%), на когорту 19-23 года – 1007 случаев (30,9%), наконец на когорту 24-28 лет – 1626 случаев (49,9%). В целом, динамика показателей смертности за период 2014-2018 годы демонстрирует тенденцию к снижению. В то же время не стоит заранее впадать в излишний оптимизм, поскольку тенденция может быть связана с общим сокращением численности молодежи. Для проверки этой гипотезы необходимо обратиться к стандартизированным показателям подсчета смертности.

Рисунок 1.13 Динамика коэффициента смертности среди молодежи за 2014-2018 гг.

Источник: КС МНЭ РК

¹ Хотя молодежь определяется рамками 14-28 лет, Комитет по статистике рассчитывает коэффициент рождаемости по группе 15-28 лет. Если пересчитать коэффициент для группы 14-28 лет, то показатели упадут в среднем на 8-10.

Результаты, приведенные на рисунке 1.13, показывают, что действительно имеет место сокращение числа смертей среди молодежи, и это связано не только с общим сокращением ее численности. Иными словами, число смертей среди молодежи стало меньше, не только потому что молодежи вообще стало меньше, но также улучшились стандартизированные показатели смертности. Причем улучшение произошло существенное, а именно на 26,5% (если рассчитывать от нижнего показателя и 21% при расчете от верхнего).

Структура смертности в гендерном разрезе склоняется в сторону мужчин. Эта тенденция, в целом, ожидаема. Широко известно, что в половозрастной структуре общества представители мужского пола преобладают на ранних этапах (смотрите, например, рисунок 1.8 в данном исследовании), но по причине более высоких показателей смертности ситуация изменяется (согласно статистическим данным, приведенным на рисунке 1.8 «точкой перелома» выступает возраст 26 лет). Статистические данные отчетливо фиксируют эту тенденцию, смертность среди молодых людей выше, чем среди их сверстниц. Так, в 2018 году было зафиксировано 2353 смерти среди мужчин или 1,18 случаев на 1000 мужчин, если использовать стандартизированный показатель. Среди женщин за аналогичный период зафиксировано 904 смерти или 0,46 случаев на 1000 женщин. Приведенные данные не являются уникальной особенностью 2018 года. Так, за первые пять месяцев 2019 года количество смертей среди мужчин в 2,3 раза превышает показатель женщин (852 и 369 случаев соответственно).

В случае разделения город-село, ситуация более противоречивая. Если смотреть в абсолютных показателях, то количество смертей в городе больше. Например, в 2018 году этот показатель был равен 1754 случая в городе и 1503 на селе. За первые пять месяцев 2019 года, количество смертей в городе и селе составило соответственно 668 и 553 случаев. Однако при перерасчете в стандартизированные показатели ситуация изменяется. Так, в 2018 на 1000 горожан приходилось 0,78 случаев, а на 1000 сельчан – 0,88. За 2019 год пока нельзя произвести подобные расчеты, поскольку год еще не завершен.

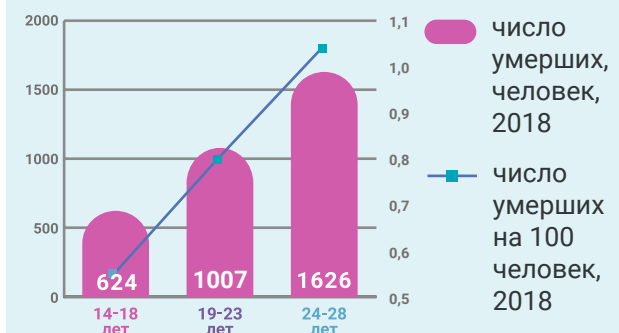
Если рассматривать смертность среди молодежи в контексте места проживания и пола одновременно, то наиболее уязвимой группой выступают мужчины, проживающие в сельской местности. Стандартизированный показатель смертности по данной группе равен 1,23 на 1000. Для сравнения показатель городских женщин (наименее проблемная группа) – 0,44 (различие заметное – 2,8 раза).

Распределение уровня смертности среди молодежи в возрастном разрезе продемонстриро-

вано на рисунке 1.14. Для удобства возрастные группы были поделены на три категории 14-18 лет, 19-23 года и 24-28 лет. Не вызывает удивления тот факт, что общее количество умерших и стандартизированные показатели смертности растут с возрастом. Так, на группу 14-18 лет приходится 624 умерших, а количество смертей на 1000 человек равно 0,55. В то время как на группу 24-28 лет приходится уже 1626 умерших, а количество смертей на 1000 человек практически удваивается (1,04).

В разрезе пола ситуация выглядит следующим образом. Конечно, с возрастом показатели смертности растут среди женщин и мужчин, однако смертность растет быстрее среди мужчин. Так, соотношение в группе 14-18 лет равно двум (показатели смертности среди юношей в этой группе в два раза превышают показатели среди девушек). В группе 19-23 года показатель смертности среди мужчин уже превышает показатель среди женщин в 2,7 раза. Этот показатель продолжает расти дальше и в возрастной когорте 24-28 лет уже достигает отметки 2,83 (иными словами, в этой возрастной группе количество умерших среди мужчин почти в три раза превышает аналогичный показатель среди женщин).

Рисунок 1.14 Соотношение смертей среди молодежи в разрезе возрастных групп, 2018 г.

Источник: КС МНЭ РК

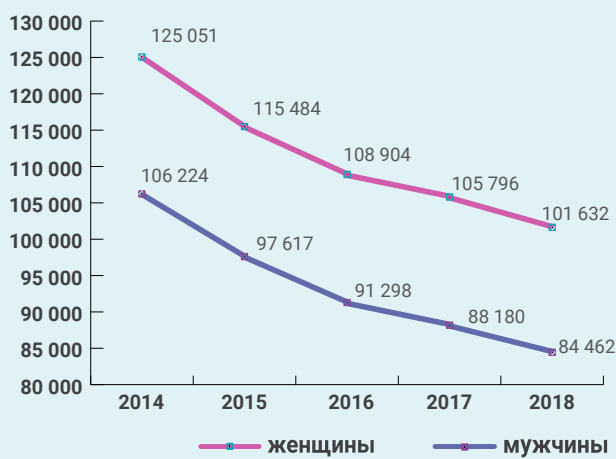
Что лежит в основе столь явных гендерных различий отчасти становится ясно, если обратиться к причинам, повлекшим за собой смерть. Так, основная причина смертей в возрасте 14-28 лет – это несчастные случаи, отравления и травмы; на них приходится 63% от общего количества смертей среди молодежи. При этом основной контингент умерших от несчастных случаев, отравлений и травм составляют мужчины (соотношение мужчин и женщин равно 79% на 21%). На остальные причины приходится чуть более трети случаев (37%). Здесь также наблюдается преобладание мужчин, но в значительно меньшей степени. В целом, столь значительный гендерный дисбаланс в основном является большим количеством смертей от несчастных случаев, отравлений и травм среди молодых мужчин.

1.3 БРАЧНОСТЬ И РАЗВОДИМОСТЬ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

По данным Комитета по статистике за первые пять месяцев 2019 года 62335 молодых людей вступили в брак, среди них 27998 мужчины и 34337 женщины. Не имея полных показателей за 2019 год, обратимся к предыдущему году. Согласно официальной статистике в 2018 году среди молодежи в брак вступили 84462 мужчины и 101632 женщины. Коэффициент брачности для мужчин составил 43,07; а для женщин он равен 53,36. При этом показатели брачности в городе выше, чем на селе. Итак, коэффициент брачности среди мужчин в городской местности был равен 52,91, а для женщин – 61,64. В то время как на селе аналогичные показатели равны 30,87 и 41,69 соответственно. Следовательно, у городских мужчин коэффициент брачности выше в 1,71 раза по сравнению со сверстниками из села; в то время как у сельских женщин показатель был ниже в 1,48 раз по сравнению с городскими женщинами.

Если рассматривать в динамике, то видно, что данный показатель падает в последние годы. Так, рисунок 1.15 демонстрирует практически симметричное падение как для женщин, так и для мужчин в период с 2014 по 2018 годы. Так по сравнению с 2014 годом количество браков сократилось на 20,5% среди мужчин и на 18,7% среди женщин.

Рисунок 1.15 Динамика количества браков в гендерном разрезе, 2014-2018 гг.

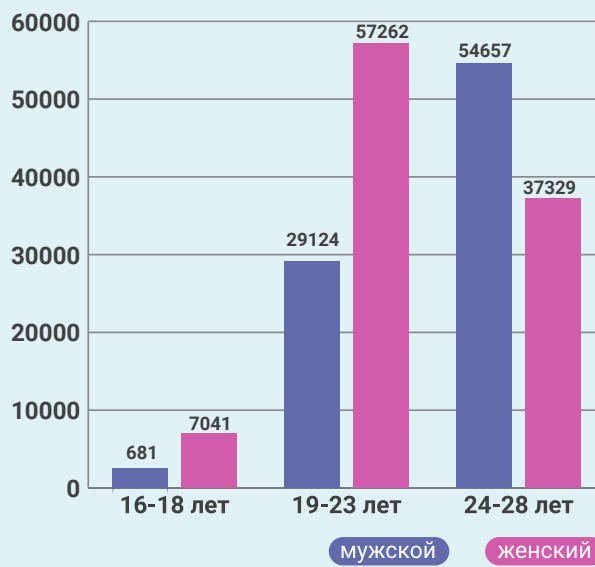

Источник: КС МНЭ РК

Средний возраст вступления в брак для молодежи в 2018 году был следующим: для женихов этот показатель равен 27,6 лет, для невест – 25 лет (данные учитывают средний возраст лиц, впервые вступивших в брак). Если рассматривать этот показатель в динамике, то особых изменений нет. Возраст вступления в брак мужчин немного увеличился (в предыдущем году показатель был равен 27,3 года), но в целом, особого роста показателей не наблюдается.

Если посмотреть на данные в разрезе возраста, то женщины чаще вступают в брак в период с 19-и до 23-х лет, в случае мужчин пик вступления в брак приходится на 24-28 лет. 4,2% браков (совокупная доля мужчин и женщин) приходится на когорту 16-18 лет (официальное вступление в брак возможно с 16-и лет, поэтому из анализа были исключены представители молодежи в возрасте четырнадцати и пятнадцати лет); 46,4% браков на возрастную группу 19-23 лет; 49,4% на последнюю возрастную когорту (24-28 лет) (Рис. 1.16). Это распределение достаточно устойчивое. Например, данные за первые пять месяцев 2019 года демонстрируют похожее соотношение (4,8%, 47% и 48,2% соответственно), что говорит об устойчивости данных показателей.

Рисунок 1.16. Количество вступивших в брак в разрезе пола и возрастных групп

Источник: КС МНЭ РК

Интересно отметить, что данные социологических опросов, проводимых среди молодежи, расходятся с официальной статистикой. Так, говоря о подходящем возрасте для вступления в брак молодые респонденты предлагают более низкие цифры. Для мужчин эти показатели не сильно расходятся. Так, в опросе подходящий возраст был указан 26,1 год (напомним, что действительный средний возраст вступления в брак для мужчин – 27,6). Для женщин различия более заметные. В оценках респондентов подходящий возраст равен 22,7 лет, в то время как реальный показатель – 25 лет.

В 2018 году показатели разводимости у мужчин составили 10411 человек, у женщин – 16754. Соотношение браков и разводов, согласно статистическим данным, было следующее: среди мужчин на 1 развод приходилось 8 браков, у женщин соотношение составило один к шести. Таким образом разводы преобладают среди женщин, на что

также указывает коэффициент разводимости. У мужчин этот показатель равен 5,31, в то время как у женщин он составляет 8,8. Имеет место прямая зависимость между уровнем разводов и возрастом. Так, для мужчин показатель растет с 0,08 случаев на 1000 человек у восемнадцатилетних до 14,82 случаев на 1000 человек у двадцативосьмилетних. У женщин рост происходит с 0,65 (для восемнадцатилетних) до 16,02 (у двадцативосьмилетних).

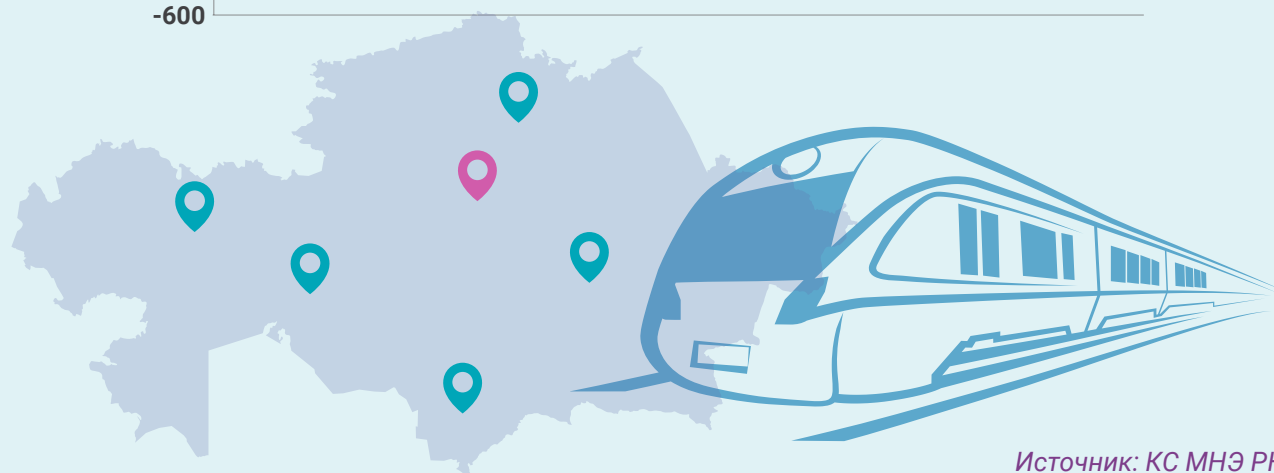
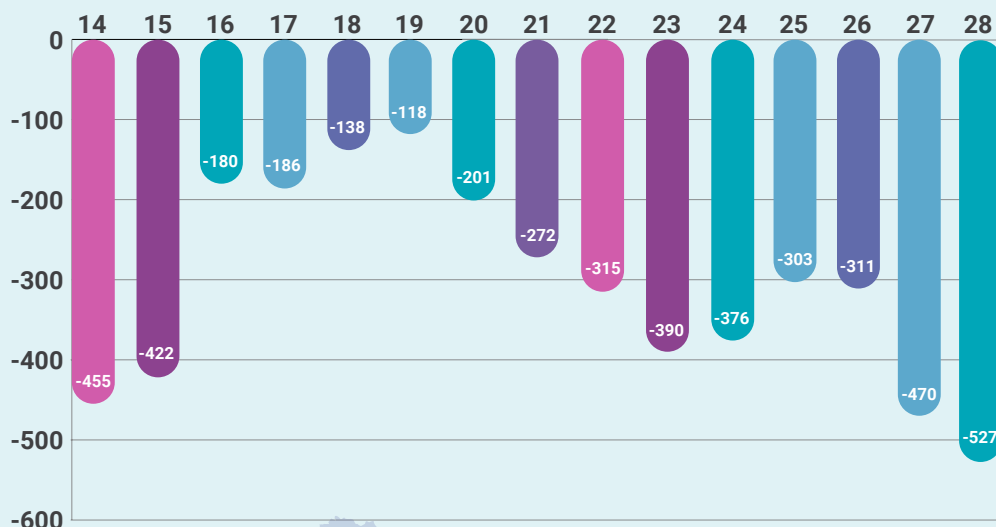
1.4 ВНЕШНЯЯ И ВНУТРЕННЯЯ МИГРАЦИЯ МОЛОДЕЖИ

Миграционные процессы важная составляющая социально-демографической ситуации. За период с января по май 2019 года миграционное сальдо составило: -1687. В 2018 году миграционное сальдо также было отрицательным, и состави-

ло -4664 человека (общее количество прибывших составило 300 051, в то время как количество выехавших равно 304 715). Распределение миграции в разрезе возраста представлено на рисунке 1.17. Из распределения видно два миграционных пика: первый среди четырнадцати и пятнадцатилетних, второй в возрасте 27-28 лет

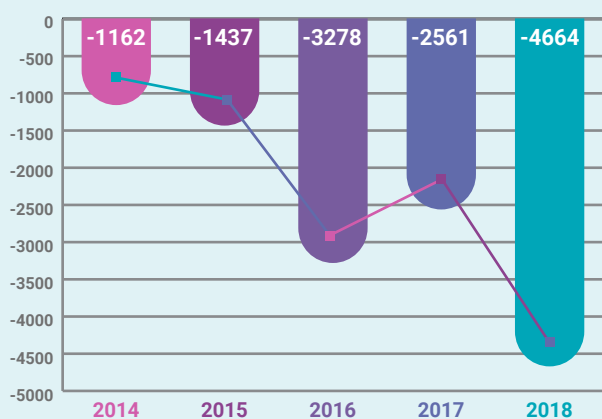
Отрицательное миграционное сальдо характерно для республики, начиная с 2014 года. На данный момент пиковый показатель миграции пришелся на 2018 год (показатели миграционные сальдо за 2014-2018 годы представлены на рисунке 1.18). За первые пять месяцев 2019 года миграционное сальдо уже превысило показатели 2014 и 2015 года, по прогнозам показатель будет чуть меньше чем в 2018 году (на одном из наиболее высоких, если сравнивать с период 2014-2018 гг.).

Рисунок 1.17. Миграционное сальдо в разрезе возрастных групп

Источник: КС МНЭ РК

Рисунок 1.18 Динамика показателей миграционного сальдо, 2014-2018 гг.

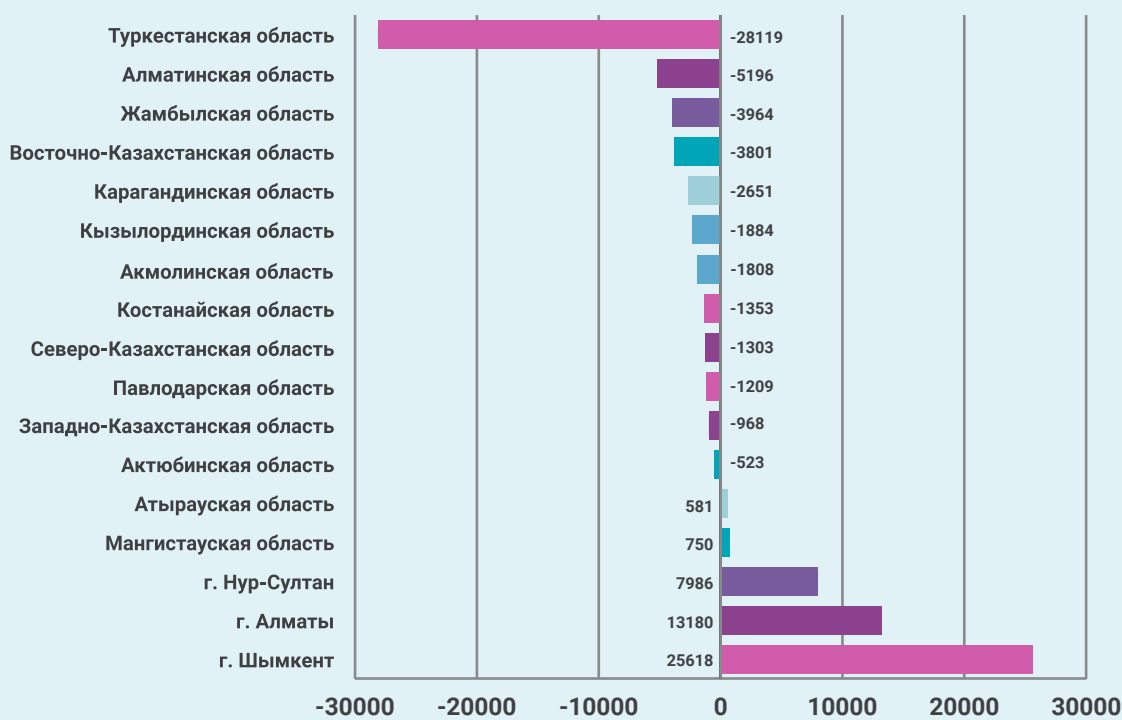
Источник: КС МНЭ РК

Показатели миграции в гендерном разрезе примерно одинаковые. Так, сальдо миграции среди за первые пять месяцев 2019 года составило -797 (у мужчин) и -890 (у женщин). Показатели предыдущего года также примерно одинаковые: -2225 у мужчин и -2439 у женщин.

Миграционное сальдо в разрезе регионов показывает большие диспропорции. Данные за 2018 год имеют одну особенность: была реорганизована Южно-Казахстанская область в город Шымкент

и Туркестанскую область. Поэтому большие миграционные диспропорции между этими регионами не должны вызвать удивления, поскольку они скорее являются следствием административным реорганизаций нежели действительно миграционной активности. К примеру, в имеющихся за 2019 год данных город Шымкент и Туркестанская область не имеют пиковых показателей и демонстрируют средний уровень миграции причем в обоих случаях наблюдается отрицательное сальдо миграции. Те регионы, что показывают положительную динамику, это столица республики (+7986), город Алматы (+13180), а также с заметным отставанием прикаспийский регион (показатель Атырауской области равен 581 человек и Мангистауской области - 750 человек). Эти четыре реципиента устойчивы – частичные данные за 2019 год показывают следующие показатели: г.Нур-Султан (+4145), г.Алматы (+4518), Мангистауская (+571) и Атырауская (+16) области. К донорам относятся в первую очередь три административных региона: Алматинская, Жамбылская и Восточно-Казахстанская области². Вновь тройка областей-доноров очень устойчива – данные за пять месяцев 2019 года показывают, что Алматинская (-2521) и Жамбылская (-1502) сохраняют за собой первое и второе место среди регионов с высоким отрицательным сальдо миграции. Восточно-Казахстанская область имеет показатель -1183 и располагается пока на четвертом месте, уступив Туркестанской области (-1347) (Рис. 1.19).

Рисунок 1.19 Миграция в разрезе регионов, 2018 г.

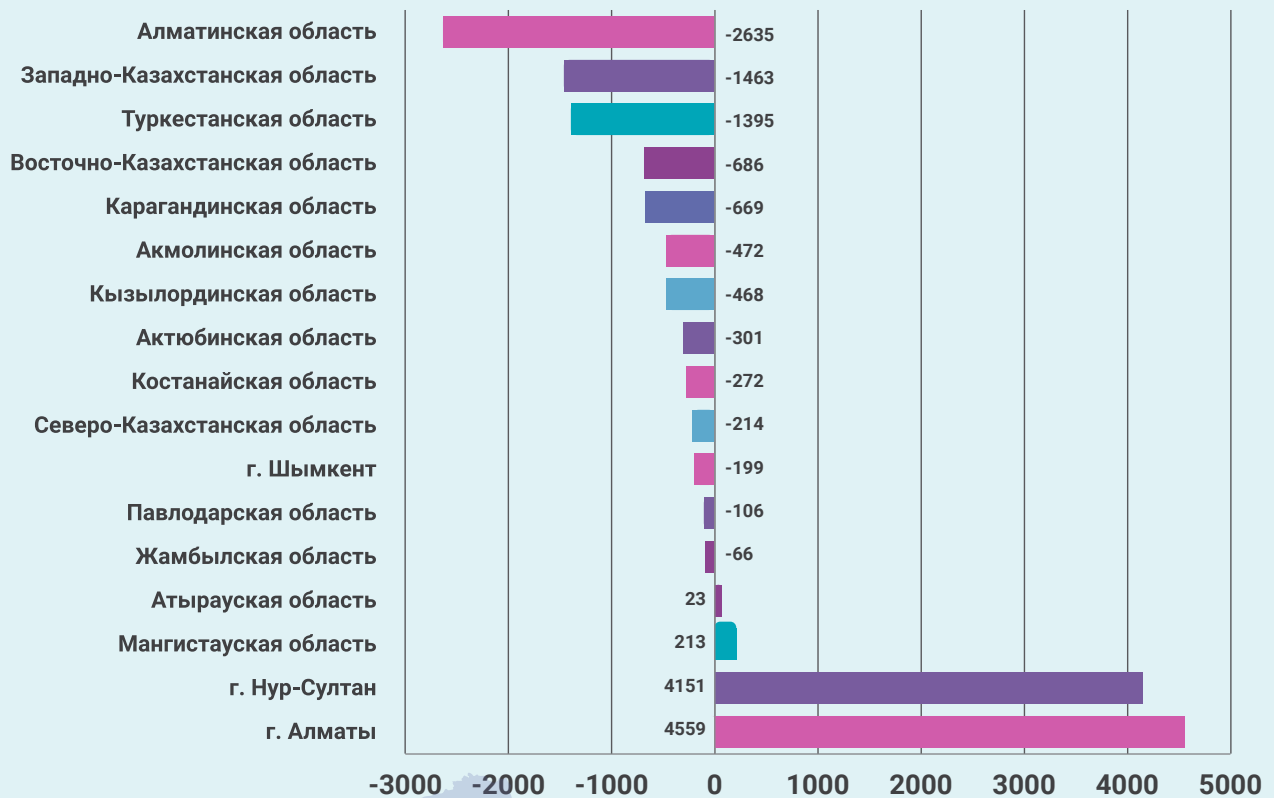
Источник: КС МНЭ РК

² Туркестанская область не принимается в расчет, по причинам приведенным выше.

В рамках внутренней миграции традиционно регионами реципиентами выступают столица и город Алматы. Именно эти два города выступают точками притяжения молодежи. Также положительный баланс (правда значительно более скром-

ный) имеют прикаспийские области. Остальные административные единицы характеризуются отрицательным сальдо внутренней миграции (Рис. 1.20).

Рисунок 1.20 Распределение внутренней миграции по регионами, январь-май 2019

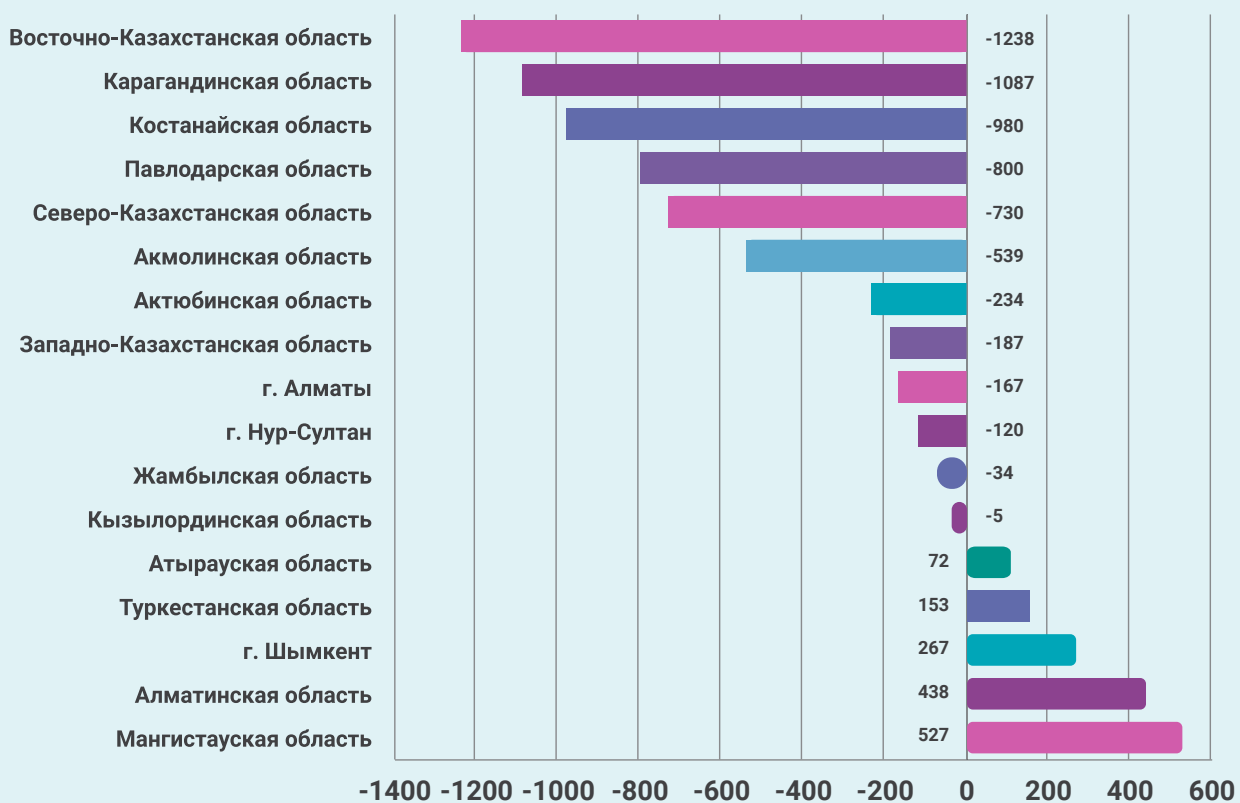

Источник: КС МНЭ РК

Говоря о внешней миграции также можно выделить регионы доноры и реципиенты. К регионам донорам относятся прикаспийские области (Атырауская и Мангистауская), а также юг Казахстана (Алматинская и Туркестанская области, город Шымкент). Неожиданно, столица Казахстана и город Алматы не попали в разряд реципиентов. Наибольшее отрицательное миграционное сальдо связано с северными регионами (Костанайская, Павлодарская и Северо-Казахстанская области),

востоком (Восточно-Казахстанская область) и центральными регионами (Карагандинская и Акмолинская области) (Рис. 1.21). Также для этих областей характерна большая доля славянского населения, можно предположить, что именно с этим связано отрицательное сальдо в данных областях. Частично это предположение подтверждает тот факт, что значительная часть внешней миграции связана именно с миграцией в страны СНГ.

Рисунок 1.21 Внешняя миграция в разрезе регионов, 2018 г.

Источник: КС МНЭ РК

ГЛАВА 2

ЗДОРОВЬЕ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ

2.1. СОЦИАЛЬНО ЗНАЧИМЫЕ ЗАБОЛЕВАНИЯ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ЗДОРОВЬЕ МОЛОДЕЖИ

Конституция Республики Казахстан гарантирует право граждан на охрану здоровья. Так, согласно пунктам 1-2 статьи 29 Конституции Республики Казахстан граждане Республики Казахстан имеют право на охрану здоровья, а также на получение бесплатного гарантированного объема медицинской помощи, установленного законом. Прежде всего, это означает, что право на охрану здоровья обеспечивается государством комплексом мер медицинского характера.

Туберкулез легких

В настоящее время, молодежь, особенно обучающаяся в учебных заведениях вынуждена адаптироваться к ряду факторов, таких как бытовые, финансовые, климато-географические, экологические. К этому следует добавить и информационные перегрузки, а также ускорение темпов и ритма жизни. Все это требует от молодых людей значительного напряжения нервно-психических процессов, активной перестройки деятельности функциональных систем и ведет к снижению защитных сил организма, в силу чего молодежь, помимо иных заболеваний, относится к группе риска по заболеваемости данной инфекцией. Проезд в общественном транспорте из одного конца города в другой, нерегулярное и неполноценное питание, перегрузки как физические, так и умственные, ограниченность в материальных средствах – все это ведет к еще большему снижению иммунитета и возможности инфицирования и заболеваемости туберкулезом. Кроме того, молодежи свойственны многочисленные социальные контакты, также способствующие распространению туберкулезной инфекции³.

Согласно данным Министерства здравоохранения Республики Казахстан, количество впервые выявленных случаев туберкулеза легких среди молодежи в 2018 году составило 2 631 случай, за 6 месяцев 2019 года – 1 259 случаев. В период с 2015 года отмечается стабильное снижение количества впервые выявленных случаев туберкулеза легких среди молодежи (таб. 2.1).

Таблица 2.1 Число впервые выявленных случаев туберкулеза легких среди молодежи в 2015-2019 годах (абс.)

№	Год	Количество
1	2015	3 834
2	2016	3 310
3	2017	2 685
4	2018	2 631
5	2019 (6 мес.)	1 259

Наибольшее количество зарегистрированных случаев туберкулеза легких среди молодежи в 2018 году было зарегистрировано в Алматинской (255 случаев), Атырауской (231 случай), Туркестанской (200 случаев) областях и городе Нур-Султане (202 случая). Наименьшее количество случаев в 2018 году было зарегистрировано в Акмолинской (95 случаев), Павлодарской (89 случаев) и Северо-Казахстанской (66 случаев) областях.

За 6 месяцев 2019 года наибольшее количество зарегистрированных случаев туберкулеза легких среди молодежи было зарегистрировано в Атырауской (122 случая) и Алматинской (107 случаев) областях, а также в городах Алматы (97 случаев) и Нур-Султан (94 случая). Наименьшее количество – также в Акмолинской (33 случая), Павлодарской (40 случаев) и Северо-Казахстанской (36 случаев) областях.

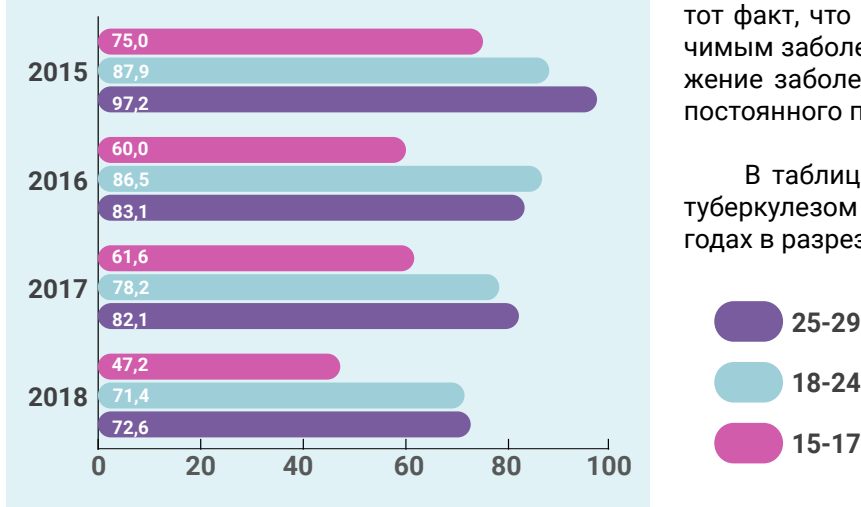
Более точно ситуацию с туберкулезом легких отражает показатель заболеваемости, рассчитанный на 100 тыс. населения⁴.

Согласно данным, представленным Министерством здравоохранения Республики Казахстан, в 2018 году показатель заболеваемости туберкулезом легких среди молодежи в возрасте 15-17 лет составил 47,2 на 100 тыс. населения, в возрасте 18-24 лет – 71,4 на 100 тыс. населения, 25-29 – 72,6 на 100 тыс. населения. На конец июня 2019 года данные показатели были следующими: 15-17 лет – 24,6 на 100 тыс. населения, 18-24 лет – 33,9 на 100 тыс. населения, 25-29 – 36,1 на 100 тыс. населения. Показатели заболеваемости туберкулезом легких среди молодежи за 4 года представлены на рисунке 2.1.

³ А.С. Ракишева, Ю.В. Репина, Г.А. Дуйсебаева Факторы риска развития туберкулеза у студентов // Вестник КазНМУ, №2(2) – 2014 – С. 236-237.

⁴ Исходящее письмо Министерства здравоохранения Республики Казахстан №: 13-02-18/15009 от 01 августа 2019 года

Рисунок 2.1 Заболеваемость туберкулезом легких среди молодежи

Как видно из рисунка 2.1, в Республике Казахстан наблюдается снижение заболеваемости туберкулезом легких среди молодежи. Учитывая тот факт, что туберкулез является социально значимым заболеванием, несмотря на некоторое снижение заболеваемости, всё равно требует к себе постоянного пристального внимания.

В таблице 2.2 представлена заболеваемость туберкулезом легких среди молодежи в 2018-2019 годах в разрезе регионов.

Таблица 2.2 Заболеваемость туберкулезом легких среди молодежи в 2018-2019 годах в разрезе регионов (на 100 тыс. населения)

№	Регион	2018			2019 (6 мес.)		
		15-17	18-24	25-29	15-17	18-24	25-29
1	Акмолинская область	43,4	53,2	88,4	14,1	23,8	26,6
2	Актюбинская область	92,8	114,4	65,5	38,6	41,8	42,0
3	Алматинская область	46,4	68,0	67,1	19,9	31,7	30,9
4	Атырауская область	134,0	195,6	158,9	94,2	88,1	97,5
5	Восточно-Казахстанская область	24,3	52,5	76,7	23,7	30,2	23,5
6	Жамбылская область	30,6	52,9	79,0	24,8	37,0	33,4
7	Западно-Казахстанская область	51,5	83,6	105,1	24,1	61,4	43,2
8	Карагандинская область	22,8	43,3	56,4	21,9	12,6	22,2
9	Костанайская область	59,9	58,1	83,4	30,4	42,6	50,5
10	Кызылординская область	84,5	111,4	114,0	36,7	76,1	49,1
11	Мангистауская область	89,8	114,5	118,7	45,7	68,3	45,4
12	Павлодарская область	36,2	52,1	84,0	11,3	36,3	28,1
13	Северо-Казахстанская область	39,9	60,9	81,8	10,2	41,7	39,5
14	Туркестанская область	25,3	55,5	44,4	16,9	21,1	29,9
15	г. Нур-Султан	54,5	108,0	76,0	23,4	31,6	42,7
16	г. Алматы	39,1	52,9	36,8	12,7	17,1	26,9
17	г. Шымкент	36,9	48,4	69,1	19,9	27,6	36,5
	Республика Казахстан	47,2	71,4	72,6	24,6	33,9	36,1

Как видно из таблицы 2.2, высокие цифры заболеваемости туберкулезом легких среди молодежи зафиксированы в Актюбинской, Атырауской, Кызылординской и Мангистауской областях. Сравнительно низкие цифры заболеваемости отмечаются в Карагандинской и Туркестанской областях, а также в городе Алматы. В целом, по республике более высокие цифры заболеваемости отмечаются в возрастной группе от 25 до 29 лет.

Туберкулез излечим, но все еще представляет серьезную угрозу для человека, если его недооценивать. Данное заболевание остается важной проблемой во всем мире, и в том числе, в странах Евроазиатского региона. Эта болезнь по-прежнему занимает одно из ведущих мест среди причин смерти от инфекционных заболеваний. В настоящее время в Республике Казахстан проводится огромная работа, конечной целью которой является достижение индикаторов государственной программы «Денсаулық» и рекомендуемых индикаторов ВОЗ на 2016-2025 годы по ликвидации эпидемии туберкулеза в Казахстане. Положительную динамику в достижении поставленных целей способно придать консолидированное участие не только работников здравоохранения, но и практически всех органов представительной и исполнительной власти на местах, а также активное проведение профилактической и разъяснительной работы среди молодежи.

Злокачественные новообразования

В современном мире проблемы онкологии широко обсуждаются и остаются в центре внимания в силу неуклонного роста заболеваемости, высокой инвалидизации и смертности пациентов. По данным ВОЗ, рак является второй из основных причин смерти в мире после смертности от сердечно-сосудистых заболеваний. Так, в 2018 г. от этого заболевания умерли 9,6 млн. человек. Рак становится причиной практически каждой шестой смерти в мире.

Количество впервые выявленных случаев злокачественных новообразований среди молодежи в 2018 году составило 681 случай, за 6 месяцев 2019 года – 271 случай. В период с 2015 года отмечается снижение количества впервые выявленных случаев онкологических заболеваний среди молодежи (таб. 2.3).

Таблица 2.3 Число впервые выявленных случаев злокачественных новообразований среди молодежи в 2015-2019 годах (абс.)

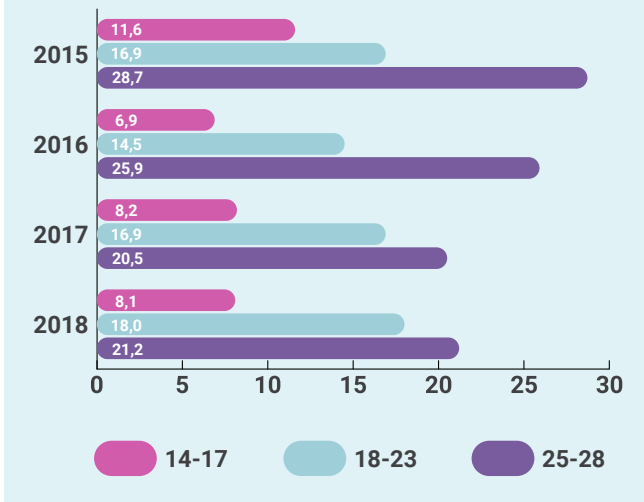
№	Год	Количество
1	2015	874
2	2016	745
3	2017	692
4	2018	681
5	2019 (6 мес.)	271

Наибольшее количество зарегистрированных случаев злокачественных новообразований среди молодежи в 2018 году было зарегистрировано в городах Алматы (94 случая) и Нур-Султан (77 случаев). Наименьшее количество – в Западно-Казахстанской (16 случаев) и Атырауской (14 случаев) областях.

За 6 месяцев 2019 года наибольшее количество зарегистрированных случаев злокачественных новообразований среди молодежи было также зарегистрировано в городах Алматы (36 случаев) и Нур-Султан (27 случаев). Наименьшее количество – в Атырауской (6 случаев), Жамбылской, Костанайской и Северо-Казахстанской областях – по 9 случаев.

Оценивая показатели заболеваемости злокачественными новообразованиями среди молодежи, можно также увидеть снижение данных показателей (рис. 2.2).

Рисунок 2.2 Заболеваемость злокачественными новообразованиями среди молодежи в 2015-2018 годах (на 100 тыс. населения)

Далее представлены показатели заболеваемости молодежи злокачественными новообразованиями в 2018-2019 годах в разрезе регионов (таб. 2.4).

Таблица 2.4 Заболеваемость злокачественными новообразованиями среди молодежи в 2018-2019 годах в разрезе регионов (на 100 тыс. населения)

№	Регион	2018			2019 (6 мес.)		
		14-17	18-23	24-29	14-17	18-23	24-29
1	Акмолинская область	7,2	12,5	12,6	7,1	5,1	8,9
2	Актюбинская область	6,6	16,9	28,6	0,0	10,8	9,8
3	Алматинская область	11,3	14,7	13,8	5,0	6,3	6,7
4	Атырауская область	7,9	13,7	7,7	0,0	3,8	7,5
5	Восточно-Казахстанская область	11,0	21,2	26,2	0,0	5,7	11,2
6	Жамбылская область	8,2	9,4	24,7	4,1	1,1	7,4
7	Западно-Казахстанская область	0,0	5,2	24,0	4,0	9,0	9,4
8	Карагандинская область	12,4	15,0	20,0	4,0	10,1	6,5
9	Костанайская область	6,7	16,6	28,7	0,0	7,3	6,3
10	Кызылординская область	8,7	21,5	14,5	0,0	11,1	14,7
11	Мангистауская область	3,6	19,1	10,8	10,6	11,7	8,7
12	Павлодарская область	8,0	28,6	22,3	0,0	12,1	10,5
13	Северо-Казахстанская область	0,0	19,6	35,5	0,0	11,6	9,9
14	Туркестанская область	3,9	15,0	16,9	1,0	4,5	7,1
15	г.Нур-Султан	6,4	35,0	38,9	0,0	8,9	14,8
16	г.Алматы	19,6	23,2	20,7	2,8	7,3	9,3
17	г.Шымкент	4,6	18,5	16,4	8,8	4,2	8,3
Республика Казахстан		8,1	18,0	21,2	2,9	7,2	9,1

Как видно из таблицы 4, наибольшие показатели заболеваемости в 2018 году отмечены в Актюбинской, Восточно-Казахстанской, Костанайской, Павлодарской областях, а также в городе Нур-Султан. В первом полугодии 2019 года подобное распределение сохранилось. В целом, по республике более высокие цифры заболеваемости отмечаются в возрастной группе от 24 до 29 лет.

В то же время, смертность от онкологических заболеваний можно снизить, если предотвратить возникновение заболевания, либо вылечить его на самых ранних стадиях развития. Одно из комплексных решений этой проблемы – увеличение охвата населения скрининговыми обследованиями, позволяющими выявить болезнь на ранней стадии. Также, можно предотвратить возникновение 30-50% раковых заболеваний, если избегать факторов риска и уделять должное внимание соответствующим стратегиям профилактики.

Психические расстройства и расстройства поведения

Психическое здоровье является неотъемлемой частью и важнейшим компонентом здоровья. Согласно определению ВОЗ – здоровье является состоянием полного физического, душевного и социального благополучия, а не только отсутствием болезней и физических дефектов. Важным следствием этого определения является то, что психическое здоровье – это не только отсутствие психических расстройств и форм инвалидности. Психическое здоровье – это состояние благополучия, в котором человек реализует свои способности, может противостоять обычным жизненным стрессам, продуктивно работать и вносить вклад в свое сообщество.

Подростковый возраст – решающий период развития и закрепления социальных и эмоциональных привычек, имеющих важное значение

для психического благополучия. К ним относятся формирование здорового режима сна, регулярная физическая активность, развитие навыков в области преодоления трудных ситуаций, решения проблем и межличностного общения и воспитание способности к эмоциональному самоконтролю. Факторы, способные повышать уровень стресса в подростковом возрасте, включают в себя стремление к большей самостоятельности, желание соответствовать ожиданиям сверстников, поиск сексуальной идентичности. Влияние СМИ и гендерных норм может усугублять несоответствие между действительностью, в которой живет подросток, и его устремлениями или представлениями о будущем. Другими значимыми детерминантами психического здоровья подростков являются качество их домашней жизни и их взаимоотношения со сверстниками. Признанными рисками для психического здоровья являются насилие (в том числе жесткие методы родительского воспитания и издевательства со стороны сверстников) и социально-экономические проблемы.

Некоторые подростки подвергаются повышенному риску нарушений психического здоровья из-за окружающих их материально-бытовых условий, стигматизации, дискриминации или неприятия, либо отсутствия доступа к качественной помощи и услугам. Подростки с нарушениями психического здоровья, в свою очередь, особенно уязвимы перед лицом таких явлений, как социальная исключенность, дискриминация, стигматизация (ограничивающая их готовность обращаться за помощью), трудности в учебе, рискованные формы поведения, физическое нездоровье и нарушения прав человека⁵.

На конец 2018 года в Республике Казахстан на учете в психиатрических диспансерах состояло 42 458 человек в возрасте от 15 до 29 лет. За 6 месяцев 2019 года этот показатель снизился до 41 600 человек. В настоящее время наибольшее количество молодежи, состоящей на учете по поводу психических заболеваний, наблюдается в Туркестанской (5 420 человек), Карагандинской (4 900 человек), Алматинской (3 820 человек), Восточно-Казахстанской (3 455 человек) и Костанайской (3 431 человек) областях. Наименьшее – Мангистауской (1 348 человек), Западно-Казахстанской (1 237 человек) и Северо-Казахстанской (1 211 человек) областях.

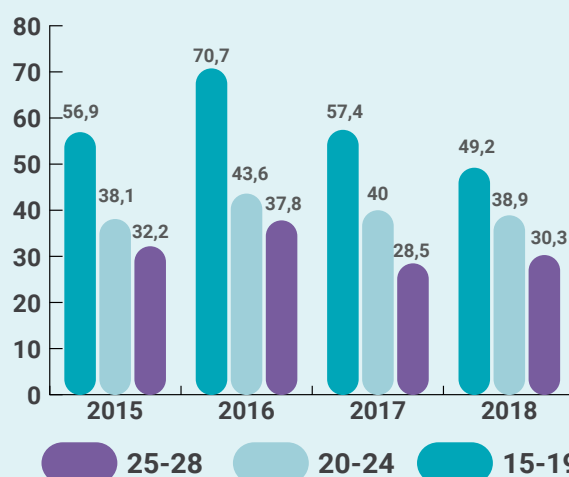
В 2018 году в Республике Казахстан было зарегистрировано 1 400 новых случаев психических расстройств и расстройств поведения среди молодежи. Наибольшее количество случаев было зафиксировано в Туркестанской (240 случаев) (совместно с городом Шымкентом), Карагандинской (172 случая) и Актыубинской (144 случая) областях.

Наименьшее количество – в Северо-Казахстанской (34 случая), Западно-Казахстанской (24 случая) и Атырауской (11 случаев) областях.

На конец июня 2019 года всего было зарегистрировано 716 случаев возникновения психических расстройств и расстройств поведения среди молодежи. Наибольшее количество случаев было зафиксировано в Павлодарской (77 случаев), Туркестанской (74 случая), Костанайской (69 случаев) и Актыубинской (69 случаев) областях. Наименьшее количество, как и в 2018 году – в Северо-Казахстанской (16 случаев) и Атырауской (8 случаев) областях.

В целом же, после некоторого подъема в 2016 году, наблюдается снижение показателей заболеваемости психическими расстройствами и расстройствами поведения среди молодежи (рис. 2.3).

Рисунок 2.3 Заболеваемость психическими расстройствами и расстройствами поведения среди молодежи в 2015-2018 годах (на 100 тыс. населения)

Рассматривая показатели заболеваемости в разрезе регионов, можно увидеть, что достаточно высокие цифры заболеваемости отмечаются в Актыубинской, Костанайской и Павлодарской областях (таб. 2.5). Низкая заболеваемость психическими расстройствами и расстройствами поведения характерна для Атырауской области и города Алматы. Можно предположить, что низкие цифры заболеваемости в Атырауской области и городе Алматы связаны не с низкой выявляемостью, а с хорошо налаженными механизмами профилактики развития психических заболеваний.

Такие меры по укреплению психического здоровья молодежи, как создание стабильной обстановки, отвечающей потребностям детей в плане здоровья и питания, обеспечивающей защиту от

⁵ Информационный бюллетень ВОЗ «Психическое здоровье подростков» (<https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>)

Таблица 2.5 Заболеваемость психическими расстройствами и расстройствами поведения среди молодежи в 2018-2019 годах в разрезе регионов (на 100 тыс. населения)

№	Регион	2018			2019 (6 мес.)		
		15-19	20-24	25-28	15-19	20-24	25-28
1	Акмолинская область	54,7	37,8	40,9	22,6	23,2	2,3
2	Актюбинская область	105,8	105,2	46,4	36,1	57,8	33,7
3	Алматинская область	29,7	17,2	30,0	18,4	10,7	12,0
4	Атырауская область	7,4	18,7	0,0	5,2	12,7	2,4
5	Восточно-Казахстанская область	60,5	37,7	44,5	43,9	21,9	14,5
6	Жамбылская область	26,5	26,4	24,6	12,2	7,5	17,1
7	Западно-Казахстанская область	10,6	25,6	20,9	22,9	24,4	9,6
8	Карагандинская область	93,4	68,4	42,7	22,1	26,3	10,6
9	Костанайская область	153,0	58,8	33,4	97,5	30,3	14,2
10	Кызылординская область	26,9	66,1	45,8	28,9	33,8	30,6
11	Мангистауская область	31,5	36,7	33,8	18,9	23,9	11,0
12	Павлодарская область	98,9	95,6	52,8	99,8	47,2	34,1
13	Северо-Казахстанская область	55,3	26,9	24,0	28,4	16,1	6,4
14	Туркестанская область	43,1	49,1	35,9	17,6	23,5	19,5
15	г.Нур-Султан	36,9	29,6	23,5	20,8	23,4	16,6
16	г.Алматы	12,7	12,0	5,4	6,9	8,2	6,6
17	г.Шымкент	-	-	-	7,4	13,1	10,3
Республика Казахстан		49,2	38,9	30,3	25,3	21,3	14,5

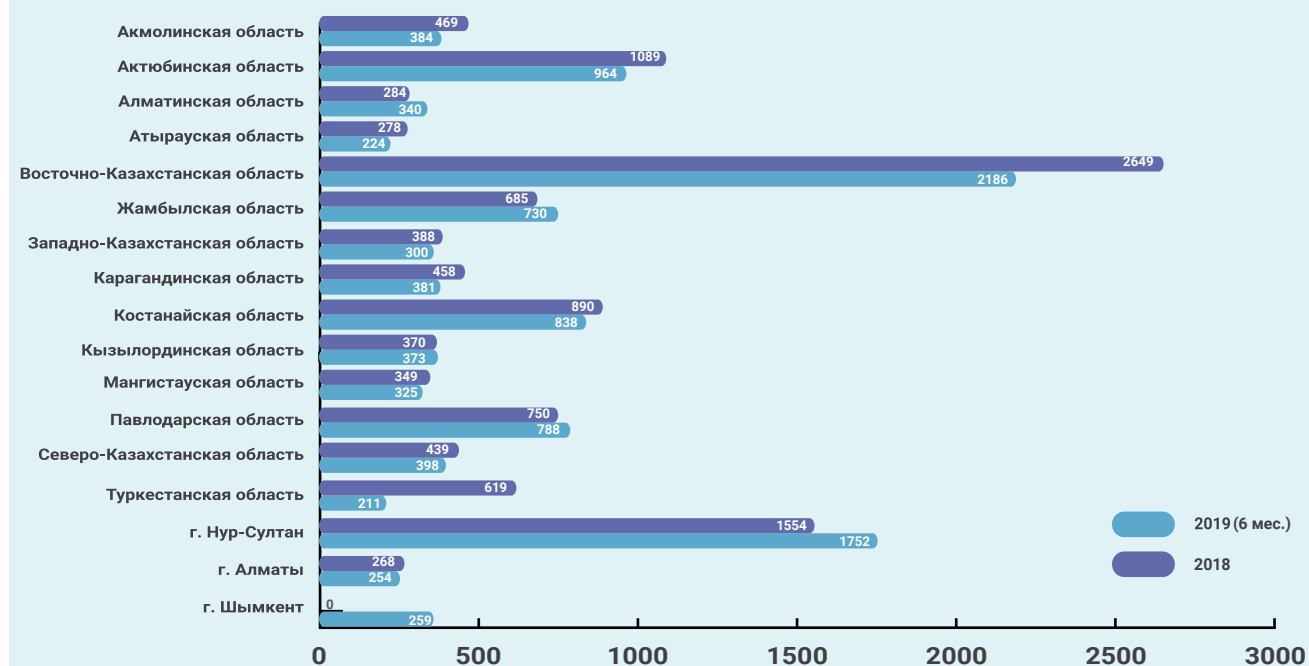
опасных факторов и возможности для раннего обучения и общения с другими на принципах отзывчивости, эмоциональной поддержки и стимулирующего воздействия на развитие, улучшение доступа к образованию, программы по профилактике стресса, улучшение жилищно-бытовых условий, ограничение доступа к алкоголю, призваны усилить защитные факторы и расширить круг альтернатив рискованным формам поведения. Укрепление психического здоровья и благополучия помогает сформировать у молодых людей адаптивность, позволяющую им успешно справляться с трудными ситуациями или неблагоприятными факторами.

Употребление психоактивных веществ

Согласно данным ВОЗ, употребление алкоголя с вредными последствиями ежегодно приводит к 2,5 миллионам случаев смерти. 320 000 молодых людей в возрасте 15-29 лет умирают от причин, связанных с алкоголем, что составляет 9% всех случаев смерти в этой возрастной группе.

На конец июня 2019 года в наркологических диспансерах Республики Казахстан состояло 10 894 человека в возрасте от 15 до 29 лет. По сравнению с 2018 годом эта цифра снизилась на 645 человек. В разрезе областей за 6 месяцев снижение количества молодежи, страдающей психическими и поведенческими расстройствами вследствие употребления ПАВ было зарегистрировано во всех регионах за исключением города Нур-Султана (+198 человек), Жамбылской (+65 человек), Алматинской (+56 человек), Павлодарской (+38 человек) и Кызылординской (+3 человека) областей (рис. 2.4).

Рисунок 2.4 Количество молодежи (15-29 лет), состоящей на учете в наркологических диспансерах в 2018-2019 годах в разрезе регионов

Таким образом, в настоящее время наибольшее количество молодежи, состоящей на учете вследствие употребления ПАВ отмечается в Восточно-Казахстанской области (2 186 человек) и городе Нур-Султане (1 752 человека). Среди причин, влияющих на показатели заболеваемости наркотической зависимостью среди молодежи, могут быть, как появление на рынке новых наркотических средств и их сочетаний и изменение схемы продажи наркотиков, так и повышение уровня выявляемости потребителей наркотических веществ.

Вирус иммунодефицита человека

Каждый день в мире ВИЧ-инфекцией заражаются почти 700 молодых людей в возрасте от 10 до 19 лет: один – каждые две минуты. Согласно

докладу, подготовленному ЮНИСЕФ, к 2030 году число новых случаев ВИЧ-инфекции среди детей в возрасте от 0 до 10 лет сократится вдвое, а новые случаи инфицирования среди молодежи в возрасте от 10 до 19 лет уменьшатся лишь на 29%⁶.

В Республике Казахстан в 2018 году было зарегистрировано 520 новых случаев ВИЧ-инфекции среди молодежи (14-28 лет). За 6 месяцев 2019 года этот показатель составил 327 случаев (таб. 2.6).

Подростки 14-17 лет составляют порядка 2% от общего количества выявленных случаев в возрастной группе от 14 до 28 лет, а более 60% впервые выявленных случаев приходится на возрастную группу 24-28 лет.

Таблица 2.6 Количество впервые выявленных случаев ВИЧ среди молодежи в 2015-2019 годах

Возраст	2015		2016		2017		2018		2019	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
14-17	8	1,5	10	1,7	8	1,4	10	1,9	7	2,1
18-23	157	29,3	166	28,2	176	30,2	166	31,9	101	30,9
24-28	370	69,2	412	70,1	399	68,4	344	66,2	219	67,0
Всего	535	100	588	100	583	100	520	100	327	100

⁶ UNICEF «Children, HIV and AIDS: The world today and in 2030», 2018

Таблица 2.7 Число впервые выявленных случаев ВИЧ среди молодежи в 2018-2019 годах в разрезе регионов (абс.)

№	Регион	2018	2019 (6 мес.)
1	Акмолинская область	13	10
2	Актюбинская область	18	3
3	Алматинская область	47	23
4	Атырауская область	6	10
5	Восточно-Казахстанская область	43	40
6	Жамбылская область	10	9
7	Западно-Казахстанская область	5	5
8	Карагандинская область	79	45
9	Костанайская область	32	26
10	Кызылординская область	7	5
11	Мангистауская область	8	5
12	Павлодарская область	36	18
13	Северо-Казахстанская область	30	16
14	Туркестанская область	15	11
15	г.Нур-Султан	53	24
16	г.Алматы	95	58
17	г.Шымкент	23	19
Республика Казахстан		520	327

Как видно из таблицы 2.7, в разрезе регионов в 2018-2019 годах наибольшее количество выявленных случаев ВИЧ-инфекции среди молодежи было зарегистрировано в Карагандинской и Восточно-Казахстанской областях, а также городах Алматы и Нур-Султан. Наименьшее количество случаев было зарегистрировано в Мангистауской, Кызылординской и Западно-Казахстанской областях.

Разрабатывая стратегии профилактики и лечения, необходимо помнить, что ВИЧ-инфекция не лишает человека жизненных перспектив. Строго соблюдая все предписания врачей, получая полноценное питание, психологическую поддержку со стороны близких, ВИЧ-положительные, так же, как и все другие молодые люди, могут жить, учиться, общаться, а в будущем – работать, иметь семью и здоровых детей. Достижения современной медицины позволяют рассчитывать на то, что ВИЧ-по-

ложительные люди смогут иметь довольно значительную продолжительность жизни, вполне сравнимую со средней продолжительностью жизни у людей, не инфицированных ВИЧ.

Роды и аборты

Охрана репродуктивного здоровья населения является одной из важнейших проблем государства, так как непосредственно связана со здоровьем будущих поколений, сохранением генофонда нации, прогрессивным развитием общества.

Подростковый возраст – это возраст, в течение которого завершается половое развитие, формируется гормональный статус, когда преобладает юношеский максимализм и психологические детские процессы сменяются поведением, характерным для взрослых. Подростки, как правило,

недостаточно внимательны к своему здоровью и не имеют сильной мотивации к формированию собственного здорового образа жизни. По данным ВОЗ, показатель смертности от причин, связанных с беременностью, абортom и родами, особенно высок в подростковом возрасте. Среди женщин, погибших от аборта, 9-10% составляют несовершеннолетние.

В 2018 году было зарегистрировано 256 115 родов женщинами в возрасте от 15 до 29 лет, за 6 месяцев 2019 года этот показатель составил 116 561. В разрезе регионов количество родов данной категорией граждан повысилось в городе Шымкенте (на 1,98%) и снизилось в Восточно-Казахстанской области (на 4,3%) и городе Алматы (на 1,71%). Общая динамика количества родов женщинами в возрасте от 15 до 29 лет за 2015-2019 годы представлена в таблице 2.8.

Таблица 2.8 Количество родов среди молодежи в 2015-2019 годах

№	Возраст	2015		2016		2017		2018		2019 (6 мес.)	
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
1	15-18	4 671	1,89	4 226	1,73	3 443	1,42	3 461	1,35	2 691	2,31
2	19-29	242 068	98,11	239 557	98,27	239 029	98,58	252 654	98,65	113 870	97,69
Всего		246 739	100	243 783	100	242 472	100	256 115	100	116 561	100

В 2019 году было отмечено некоторое увеличение количества рожениц в возрасте 15-18 лет (2,31% от рожавших в возрасте 15-29 лет) по сравнению с 2018 годом (1,35%). В 2017 году этот показатель составлял 1,41%, в 2016 – 1,73%, а в 2015 – 1,89%. В разрезе областей увеличение (2019 год

по сравнению с 2018 годом) количества девушек, рожавших в 15-18 лет наблюдается в городе Шымкенте (на 3,54%), Павлодарской (на 1,85%), Актыбинской (на 1,76%) и Западно-Казахстанской (на 1,71%) областях. Снижение – в Алматинской (на 7,88%) и Восточно-Казахстанской (на 3,87%) областях.

Таблица 2.9 Соотношение количества девушек, рожавших в возрасте 15-18 лет в 2015-2019 годах в разрезе регионов (%)

№	Регион	2015	2016	2017	2018	2019 (6 мес.)
1	Акмолинская область	3,68	1,79	2,82	2,86	4,16
2	Актыбинская область	1,79	1,00	1,16	1,36	3,12
3	Алматинская область	7,64	11,98	19,52	19,88	12
4	Атырауская область	2,95	3,00	3,92	3,26	4,38
5	Восточно-Казахстанская область	3,14	3,24	5,84	8,67	4,79
6	Жамбылская область	4,93	6,81	0,06	8,87	9,18
7	Западно-Казахстанская область	1,55	1,21	1,28	1,3	3,01
8	Карагандинская область	7,23	7,21	6,8	6,3	6,99
9	Костанайская область	6,33	4,52	5,14	4,33	4,12
10	Кызылординская область	1,87	14,95	7,12	4,13	2,9
11	Мангистауская область	4,97	4,31	3,72	3,73	6,06
12	Павлодарская область	1,96	2,83	1,77	1,53	3,38
13	Северо-Казахстанская область	4,09	2,33	1,95	4,22	2,75

14	Туркестанская область	41,98	28,36	24,48	16,41	17,54
15	г.Нур-Султан	2,84	2,02	9,41	5,66	3,23
16	г.Алматы	3,08	4,43	5,02	5,49	6,84
17	г.Шымкент	-	-	-	1,99	5,54
Республика Казахстан		100	100	100	100	100

В целом, как видно из таблицы 2.9, более высокий процент количества девушек, рожавших в возрасте 15-18 лет в разрезе страны наблюдается в Алматинской, Жамбылской, Карагандинской и Туркестанской областях.

Необходимо отметить, что беременность у подростков создает тем более высокий риск для здоровья, чем они моложе (он особенно значителен для 13-16-летних). Такая беременность влияет на частоту невынашиваемости, поскольку в раннем возрасте она в 2,5 раза выше, чем у женщин детородного возраста. У них чаще развивается плацентарная недостаточность, угроза прерывания беременности, токсикоз и анемия, также при родах у подростков отмечается повышенный уровень материнской смертности. Однако ранние роды негативно отражаются не только на здоровье несовершеннолетних мам, но и их детей. Такие дети зачастую рождаются ослабленными и с различной патологией.

Искусственные аборт являются основной проблемой репродуктивного здоровья, принимая во внимание последствия этой процедуры для фертильного здоровья и качества жизни на многие последующие годы. Особенно неблагоприятны аборты для девушек-подростков, для которых аборты, помимо серьезных осложнений в здоровье, создают большое количество проблем морального, социального, психологического плана.

К изменившимся социальным условиям, которые, в свою очередь, привели к изменениям в сексуальном поведении и во взаимоотношениях среди подростков и молодежи, можно отнести следующее: активизацию процесса урбанизации; раннее половое созревание при более позднем возрасте вступления в брак. Все большее число молодых людей вступают в половую жизнь в раннем возрасте и не всегда предохраняются от беременности или инфекции⁷.

За 6 месяцев 2019 года молодежью в возрасте до 29 лет было сделано 16 623 аборта (таблица 10). Как видно из таблицы 10, с 2015 года наблюдается постепенное снижение количества абортов, совершенных молодежью. Так, в 2015 году эта цифра составляла 46 476 случаев, а в 2018 году снизилась на 8 803 и составила 37 673 случая. В отличие от показателей родов, процентное соотношение девушек, делавших аборты до 18 лет за означенный период, не изменилось и составило порядка 4%. Основное количество абортов (96%) в данной возрастной категории приходится на возраст от 19 до 29 лет.

Рассматривая процентное соотношение произведенных абортов в разрезе областей, можно увидеть, что более высокие цифры по данному показателю отмечены в Алматинской, Восточно-Казахстанской, Жамбылской, Карагандинской и Туркестанской областях, а также в городах Нур-Султан и Алматы (таб. 2.11).

Таблица 2.10 Количество абортов среди молодежи в 2015-2019 годах

№	Возраст	2015		2016		2017		2018		2019 (6 мес.)	
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
1	до 15	27	0,06	16	0,04	19	0,05	27	0,07	13	0,08
2	15-18	1 069	2,30	1 421	3,27	1 286	3,19	1 237	3,28	527	3,17
3	19-29	45 380	97,64	42 078	96,70	38 968	96,76	36 409	96,64	16 083	96,75
Всего:		46 476	100	43 515	100	40 273	100	37 673	100	16 623	100

⁷ Б.С. Турдалиева, Г.Е. Аимбетова, М.А. Рамазанова Проблема ранней беременности и абортов среди подростков и молодежи // Вестник КазНМУ, №2(4) – 2014 – С. 1-4.

Таблица 2.11 Соотношение количества абортс среди молодежи в 2018-2019 годах в разрезе регионов (%)

№	Регион	2015	2016	2017	2018	2019 (6 мес.)
1	Акмолинская область	4,46	3,03	4,02	4,03	4,03
2	Актюбинская область	3,52	2,87	4,04	3,85	3,72
3	Алматинская область	6,13	6,73	7,6	7,83	8,67
4	Атырауская область	2,33	2,33	2,94	2,81	3,22
5	Восточно-Казахстанская область	9,8	8,56	8,07	7,89	8,01
6	Жамбылская область	6,38	6,18	6,46	6,41	6,82
7	Западно-Казахстанская область	3,34	3,34	3,6	3,57	3,93
8	Карагандинская область	10,76	9,43	10,04	10,19	8,34
9	Костанайская область	7,64	7,7	5,6	5,4	5,32
10	Кызылординская область	2,53	3,11	3,01	2,85	3,31
11	Мангистауская область	3,21	3,96	3,32	5,16	3,93
12	Павлодарская область	5,89	5,77	5,32	5,21	5,58
13	Северо-Казахстанская область	4,67	4,22	4,19	4,17	4,14
14	Туркестанская область	11,21	12,02	11,84	8,8	10,32
15	г. Нур-Султан	7	8,61	9,46	8,52	8,67
16	г. Алматы	11,12	12,14	10,48	10,64	8,84
17	г. Шымкент	-	-	-	2,66	3,13
Республика Казахстан		100	100	100	100	100

В период с 2018 по июль 2019 года некоторое повышение количества сделанных абортс отмечено в Алматинской и Туркестанской (совместно с г.Шымкентом) областях, заметное снижение – в Карагандинской области и городе Алматы.

Правительством Республики Казахстан реализуется комплекс мер, направленный на профилактику и лечение социально значимых заболеваний, в стране действует ряд профилактических программ, а лечение социально значимых заболеваний оказывается в рамках ГОБМП. На постоянной основе проводится мониторинг показателей заболеваемости, выявляемости и распространенности.

⁸ Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 октября 2018 года № 634 «Об утверждении Государственной программы развития здравоохранения Республики Казахстан «Денсаулық» на 2016-2019 годы»

⁹ Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 мая 2014 года № 597 «Об утверждении Комплексного плана по борьбе с туберкулезом в Республике Казахстан на 2014-2020 годы»

Так, Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Денсаулық» на 2016-2019 годы содержит целевые индикаторы, достижение которых позволит снизить заболеваемость туберкулезом и ВИЧ, смертность от злокачественных новообразований⁸.

Постановлением Правительства Республики Казахстан от 31 мая 2014 года № 597 был утвержден Комплексный план по борьбе с туберкулезом в Республике Казахстан на 2014-2020 годы, согласно которому акиматами областей, а также городов Нур-Султан и Алматы при поддержке Министерства здравоохранения Республики Казахстан будут внедрены новые методы ранней диагностики туберкулеза у детей и подростков⁹.

Ситуация с онкологическими заболеваниями приобрела характер общенациональной стратегии. В Послании Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 10 января 2018 года «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» указано на необходимость развития современного здравоохранения, с преобладанием профилактического направления и переходом от малоэффективной и затратной политики диспансеризации к управлению основными хроническими заболеваниями с применением дистанционной диагностики, а также амбулаторного лечения. Для решения этих задач был разработан Комплексный план по борьбе с онкологическими заболеваниями в Республике Казахстан на 2018-2022 годы. Целью Комплексного плана является снижение бремени злокачественных новообразований, а основными задачами являются развитие профилактики и управление факторами риска, высокоэффективная ранняя диагностика онкологических заболеваний, внедрение интегрированной модели оказания онкологической помощи, развитие цифровизации онкологической помощи, кадрового потенциала и науки¹⁰.

В целях реализации государственной программы «Денсаулық» на 2016-2019 годы и стратегии ВОЗ/ЮНЭЙДС «90-90-90» Республиканским Центром по профилактике и борьбе со СПИД (в

настоящее время – Казахский научный центр дерматологии и инфекционных заболеваний) была разработана Дорожная карта по предотвращению ВИЧ-инфекции в Республике Казахстан на 2017-2020 годы. Приоритетными направлениями деятельности службы являются профилактика и раннее выявление ВИЧ-инфекции, предоставление эффективной медицинской помощи людям, живущим с ВИЧ, а также внедрение международного опыта по экспресс-тестированию на ВИЧ в неправительственных организациях¹¹.

Отдельно стоит отметить работу Молодежных центров здоровья (далее - МЦЗ), которые оказывают комплексные медико-психосоциальные услуги подросткам и молодежи. Согласно данным за первое полугодие 2019 года в республике функционируют 117 Молодежных центров здоровья. Только в одном регионе – в Северо-Казахстанской области, нет молодежных центров здоровья¹². Общее количество подростков и молодежи, обратившихся к специалистам МЦЗ в 1 полугодии 2019 года составило 247 318 человек, что больше на 50,6% по сравнению с 1 полугодием 2018 года (125 221), 11-14 лет – 38 486 (из всех обратившихся к специалистам – 15,6%), 15-18 лет – 74 607 (30,2%), 19-24 года – 52 297 (21,1%), 25 лет и старше – 81 928 (33,1%), из них лиц мужского пола – 99 786 (40,3%), что больше на 53,3% по сравнению с 1 полугодием 2018 года (53 150), женского пола – 147 532 (59,7%), что больше на 48,9% по сравнению с 1 полугодием 2018 года (72 071).

Таблица 2.12 Молодежные центры здоровья в разрезе регионов, 2019 (6 мес.) года

№	Регион	Количество
1	Акмолинская область	1
2	Актюбинская область	14
3	Алматинская область	9
4	Атырауская область	11
5	Восточно-Казахстанская область	6
6	Жамбылская область	14
7	Западно-Казахстанская область	4
8	Карагандинская область	9
9	Костанайская область	4

¹⁰ Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 июня 2018 года № 395 «Об утверждении Комплексного плана по борьбе с онкологическими заболеваниями в Республике Казахстан на 2018-2022 годы»

¹¹ Стратегия развития Республиканского государственного предприятия на праве хозяйственного ведения «Республиканский центр по профилактике и борьбе со СПИД» Министерства здравоохранения Республики Казахстан на 2017-2021 годы

¹² О деятельности молодежных центров здоровья, <https://hls.kz>

10	Кызылординская область	8
11	Мангистауская область	6
12	Павлодарская область	7
13	Северо-Казахстанская область	-
14	Туркестанская область	1
15	г. Нур-Султан	11
16	г. Алматы	11
17	г. Шымкент	1
Республика Казахстан		117

Источник: Национальный центр общественного здравоохранения МЗ РК

В рамках проведения Года молодежи Правительством Республики Казахстан была утверждена соответствующая Дорожная карта по проведению Года молодежи. В рамках Дорожной карты с целью продвижения основ репродуктивного здоровья среди подростков и молодежи, а также повышения грамотности в отношении здоровья, введен в действие просветительский сайт UyatEmes.kz.

Разработаны 16 видеороликов, направленных на повышение информированности населения по вопросам здорового образа жизни, профилактики заболеваний, физической культуры, рационального питания. Ролики представлены на Youtube канале «Здоровая нация – сильное государство».

В стране реализуются проекты ВОЗ «Здоровые университеты» и «Школы, способствующие здоровью». В рамках этих проектов в учебных заведениях проводятся мероприятия по сохранению и укреплению здоровья учащихся, профилактика табакокурения, употребления алкоголя, нездорового питания, обеспечение доступности здорового питания, мотивация молодежи к здоровому образу жизни.

Таким образом, из представленной выше информации видно, что:

1. Сравнительно высокая заболеваемость молодежи туберкулезом легких сохраняется в Актюбинской, Атырауской, Кызылординской и Мангистауской областях.

2. В период с 2015 года отмечается снижение количества впервые выявленных случаев злокачественных новообразований среди молодежи.

3. Достаточно высокие цифры заболеваемости психическими расстройствами и расстрой-

ствами поведения отмечаются в Актюбинской, Костанайской и Павлодарской областях.

4. Наибольшее количество молодежи, состоящей на учете вследствие употребления ПАВ отмечается в Восточно-Казахстанской области.

5. В 2018-2019 годах наибольшее количество выявленных случаев ВИЧ-инфекции среди молодежи было зарегистрировано в Карагандинской и Восточно-Казахстанской областях, а также городах Алматы и Нур-Султан.

6. В период с 2018 по июль 2019 года некоторое повышение количества аборт, сделанных в возрасте до 29 лет отмечено в Алматинской и Туркестанской областях, заметное снижение – в Карагандинской области и городе Алматы.

РЕКОМЕНДАЦИИ

1. Рекомендуется усиление скрининговых программ, направленных на выявление туберкулеза легких, а также повышение эффективности методов профилактики туберкулеза легких среди молодежи, особенно в Атырауской области.

2. Компетентным центральным государственным и местным исполнительным органам разработать меры по повышению приверженности молодежи к здоровому образу жизни, путем информированности о факторах риска развития онкологических заболеваний и пропаганды принципов здорового питания, физической активности, отказа от табакокурения, употребления алкогольной продукции и т.д.

3. Рекомендуется усиление комплексных программ профилактики психических расстройств и реабилитации у подростков, основанных на анализе клинико-эпидемиологической картины, влияния

социально-экономических факторов, адаптационных возможностей молодежи, особенно в Актюбинской, Костанайской и Павлодарской областях.

4. Одно из главнейших условий снижения уровня заболеваемости ВИЧ – наличие точных знаний о путях передачи ВИЧ и стратегий профилактики передачи. В этой связи, рекомендуется внедрение механизмов информирования молодежи о путях передачи ВИЧ, профилактике и симптомах. В соответствии с международным опытом, одним из возможных методов может стать активное вовлечение НПО в работу с молодежью.

5. Рекомендуется усиление межведомственного взаимодействия, направленного на сохранение репродуктивного здоровья и снижение количества аборт среди молодежи. Путем вовлечения организаций здравоохранения, образовательных учреждений, молодежных центров здоровья, НПО и международных организаций необходимо повысить уровень информированности молодежи о репродуктивном здоровье, вопросах контрацепции, ИППП, повысить общую культуру молодежи.

2.2 ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ И СПОРТИВНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНАЯ РАБОТА СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

Спорт как многогранное общественное явление является сферой подготовки человека к трудовой деятельности, удовлетворение духовных запросов общества, упрочения и расширения интернациональных связей, а также одним из важных средств этического и эстетического воспитания. Он является одним из наиболее доступных методов укрепления и сохранения здоровья и трудоспособности человека¹³.

Согласно индикаторам, представленным в Государственной программе развития здравоохранения Республики Казахстан «Денсаулық» на 2016-2019 годы, к 2019 году охват граждан, занимающихся физической культурой и спортом должен составить 30%, охват детей и подростков, занимающихся физической культурой и спортом на базе детско-юношеских спортивных школ – 15,7%¹⁴. В ходе реализации данной программы сделан акцент на увеличение количества людей, ведущих здоровый образ жизни, правильно питающихся, занимающихся спортом, т.к. создание условий для становления здоровой нации позволит увеличить продолжительность жизни, снизить расходы на здравоохранение, повысить удовлетворенность качеством жизни и уровень производительности труда.

По данным Министерства культуры и спорта Республики Казахстан, на конец июня 2019 года в Казахстане количество населения, систематически занимающегося физической культурой и спортом составило 5 558 042 человека. Это на 82 тысячи человек больше, чем в 2018 году. Наибольший рост количества людей, систематически занимающихся физической культурой и спортом наблюдается в Алматинской (на 15 167 человек) и Туркестанской областях (на 12 221 человек), а также в городе Нур-Султане (на 11 699 человек). Наименьший же рост количества населения, систематически занимающегося физической культурой и спортом наблюдается в Восточно-Казахстанской (на 162 человек), Северо-Казахстанской (на 146 человек) и Акмолинской областях (увеличения количества нет). Общее же количество людей, систематически занимающихся физической культурой и спортом в Республике Казахстан представлено в таблице 2.13.

Таблица 2.13 Общее количество людей, систематически занимающихся физической культурой и спортом в Республике Казахстан в 2018 и 2019 годах

№	Регион	2018	2019 (6 мес.)
1	Акмолинская область	213 886	213 886
2	Актюбинская область	272 331	272 631
3	Алматинская область	595 893	611 060
4	Атырауская область	199 550	205 168
5	Восточно-Казахстанская область	425 333	425 495

¹³ Баркалов С. Н. Физическая культура как важнейший фактор организации свободного времени курсантов вузов МВД России / С. Н. Баркалов // Подготовка кадров для силовых структур: современные направления и образовательные технологии: материалы Всероссийской научно-методической конференции. - Иркутск: ВСИ МВД России, 2014. - С.247-250

¹⁴ Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 октября 2018 года № 634 «Об утверждении Государственной программы развития здравоохранения Республики Казахстан «Денсаулық» на 2016-2019 годы»

6	Жамбылская область	327 375	335 237
7	Западно-Казахстанская область	190 639	193 270
8	Карагандинская область	415 158	416 663
9	Костанайская область	274 579	275 248
10	Кызылординская область	224 382	231 613
11	Мангистауская область	224 757	227 091
12	Павлодарская область	230 379	230 628
13	Северо-Казахстанская область	173 472	173 618
14	Туркестанская область	571 233	583 454
15	г.Нур-Султан	307 841	319 540
16	г.Алматы	552 931	562 205
17	г.Шымкент	276 230	281 235
	Всего	5 475 969	5 558 042

7% из систематически занимающихся спортом в Республике Казахстан практикуют национальные виды спорта. Согласно данным Министерства культуры и спорта Республики Казахстан, в стране также наблюдается рост популярности национальных видов спорта среди населения. Так, в 2018 году 375 926 человек отдавали предпочтение данным видам спорта, на конец июня 2019 года эта цифра увеличилась на 8 372 и составила 384 298 человек. В разрезе регионов стабильный рост популярности национальных видов спорта наблюдается в Атырауской (на 3 013 человек), Жамбылской (2 415 человек) и

Кызылординской (1 234 человека) областях. В то же время, в Акмолинской, Актюбинской, Восточно-Казахстанской, Карагандинской, Мангистауской, Северо-Казахстанской и Туркестанской областях, а также в городе Алматы не наблюдается каких-либо изменений количества людей, практикующих национальные виды спорта, хотя город Алматы и Туркестанская область демонстрируют стабильно высокий рост количества людей, систематически занимающихся физической культурой и спортом. Общее количество людей, занимающихся национальными видами спорта представлено в таблице 2.14.

Таблица 2.14 Общее количество людей, занимающихся национальными видами спорта в Республике Казахстан в 2018 и 2019 годах

№	Регион	2018	2019 (6 мес.)
1	Акмолинская область	19 282	19 282
2	Актюбинская область	24 209	24 209
3	Алматинская область	50 511	50 674
4	Атырауская область	11 435	14 448
5	Восточно-Казахстанская область	35 423	35 423
6	Жамбылская область	18 972	21 387
7	Западно-Казахстанская область	19 640	20 086

8	Карагандинская область	42 103	42 103
9	Костанайская область	11 330	11 520
10	Кызылординская область	16 818	18 052
11	Мангистауская область	16 276	16 276
12	Павлодарская область	15 945	16 014
13	Северо-Казахстанская область	8 306	8 306
14	Туркестанская область	71 271	71 271
15	г.Нур-Султан	3 304	3 664
16	г.Алматы	5 199	5 199
17	г.Шымкент	5 902	6 384
Всего		375 926	384 298

По итогам 2018 года в стране насчитывается 644 180 людей с ограниченными возможностями (3,6% от населения страны). Около 285 300 (45% от численности инвалидов) имеют показания для занятий физической культурой и спортом.

В настоящее время в Республике Казахстан наблюдается стабильный рост лиц с ограниченными физическими возможностями, систематически занимающихся физической культурой и спортом (рис. 2.5).

По сравнению с 2018 годом на конец июня 2019 года количество лиц с ограниченными физическими возможностями, систематически занимающихся физической культурой и спортом увели-

чилось на 221 человека. Однако, регионы демонстрируют неравномерный рост количества людей с ограниченными возможностями, вовлеченных в занятия спортом. Так, наибольший рост зафиксирован в Костанайской – 537 человек (3 981 против 4 518 человек) и Алматинской – 77 человек (1 613 против 1 690 человек) областях. В Жамбылской (на 145 человек) области и городах Нур-Султан (на 28 человек) и Алматы (на 239 человек) напротив, наблюдается снижение количества людей с ограниченными возможностями, занимающихся спортом.

По итогам 2018 года в республике функционируют 13 спортивных клубов для лиц с ограниченными физическими возможностями (в городах Алматы и Шымкент, Павлодарской, Акмолинской, Актюбинской, Атырауской, Жамбылской, Восточно-Казахстанской, Западно-Казахстанской, Мангистауской, Костанайской, Северо-Казахстанской и Кызылординской областях) и 3 спортивные школы (в городе Нур-Султан, Карагандинской и Алматинской областях) с общим числом занимающихся 5 856 человек.

Занятия спортом, в особенности любительские, зачастую рассматриваются не только как способ поддержания и сохранения здоровья, но и как превентивная мера по предотвращению алкоголизации и наркотизации и иных антисоциальных проявлений поведения, особенно в среде молодежи¹⁵.

С 2015 года по июнь 2019 года количество молодежи, систематически занимающейся физической культурой и спортом увеличилось на 329 082

¹⁵Алдошин А. В. Физическая подготовка как неотъемлемая составная часть профессиональной подготовки курсантов и слушателей образовательных организаций МВД России / А. В. Алдошин, С. А. Моськин // Актуальные проблемы физической культуры и спорта курсантов, слушателей и студентов: сборник статей. - Орел: ОрЮИ МВД России имени В. В. Лукьянова, 2016. - С. 11-14.

человека. Однако данный прирост имеет нерегулярный характер. Так, в 2017 году имел место значительный прирост количества молодежи, систематически занимающейся физической культурой и спортом, а в 2018 году – снижение (таб. 2.15).

Таблица 2.15 Общее количество молодежи систематически занимающейся физической культурой и спортом в Республике Казахстан в 2015-2019 годах

№	Год	Количество	Прирост/снижение
1	2015 год	2 035 268	-
2	2016 год	2 177 154	+141 886
3	2017 год	2 538 538	+361 384
4	2018 год	2 323 902	-214 636
5	2019 (6 мес.) года	2 364 350	+40 448

В разрезе регионов с 2015 по 2019 годы стабильный рост количества молодежи, систематически занимающейся физической культурой и спортом наблюдается только в Кызылординской области и городе Нур-Султане.

Оценивая изменение количества молодежи, вовлеченной в занятия спортом, в период с 2018 по конец июня 2019 года видно, что наибольший рост количества занимающихся спортом отмечен в Алматинской (+8 414 человек), Жамбылской (+8 210 человек), Кызылординской (+5 609 человек) и Туркестанской (+5 312 человека) областях. Снижение количества наблюдается в Мангистауской (-465 человек) и Павлодарской (-99 человек) областях. Отсутствие каких-либо изменений – в Акмолинской и Актюбинской областях.

На конец июня 2019 года наибольшее количество молодежи, систематически занимающейся физической культурой и спортом было зафиксировано в Туркестанской (259 076 человек) области и городе Алматы (250 349 человек), наименьшее – Атырауской (89 390 человек) и Северо-Казахстан-

ской (84 802 человека) областях. В первую очередь это можно связать с количеством населения, проживающего в данных регионах.

Детско-юношеская спортивная школа (далее – ДЮСШ) – вид образовательного учреждения дополнительного образования детей для подготовки юных спортсменов и приобщения к массовой физической культуре детей и молодежи. Основными целями спортивных школ являются привлечение учащихся к систематическим занятиям физической культурой и спортом, выявление способностей учащихся к определенному виду спорта и обучение учащихся видам спорта и воспитание морально-волевых качеств¹⁶.

В настоящее время в Республике Казахстан функционирует 471 ДЮСШ. В 2018 году наблюдался рост количества ДЮСШ по сравнению с 2017 годом (таб. 2.16)

Таблица 2.16 Общее количество ДЮСШ в Республике Казахстан в 2016-2019 годах

№	Год	Количество
1	2016	450
2	2017	459
3	2018	475
4	2019 (6 мес.)	471

Наибольшее количество ДЮСШ зарегистрировано в Туркестанской (57 шт.), Алматинской (41 шт.) и Карагандинской (40 шт.) областях, наименьшее – в городах Алматы (14 шт.) и Нур-Султан (11 шт.).

В настоящее время в ДЮСШ обучается 355 602 человека, по сравнению с 2017 годом данный показатель вырос на 34 613 человек, а по сравнению с 2018 годом – на 10 549 человек.

Таблица 2.17 Общее количество обучающихся в ДЮСШ в 2018-2019 годах

№	Регион	2018	2019 (6 мес.)	Прирост/снижение
1	Акмолинская область	14 602	14 602	0
2	Актюбинская область	20 230	20 230	0
3	Алматинская область	34 364	36 244	+1 880
4	Атырауская область	12 874	13 347	+473

¹⁶Приказ Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 22 ноября 2014 года № 106 «Об утверждении перечня видов физкультурно-спортивных организаций и правил их деятельности, в которых осуществляется учебно-тренировочный процесс по подготовке спортивного резерва и спортсменов высокого класса».

5	Восточно-Казахстанская область	27 880	27 880	0
6	Жамбылская область	22 506	24 024	+1 518
7	Западно-Казахстанская область	12 490	12 490	0
8	Карагандинская область	29 591	29 058	-533
9	Костанайская область	19 282	19 369	+87
10	Кызылординская область	19 418	20 232	+814
11	Мангистауская область	13 236	15 357	+2 121
12	Павлодарская область	24 028	24 356	+328
13	Северо-Казахстанская область	12 402	12 402	0
14	Туркестанская область	45 661	45 661	0
15	г.Нур-Султан	8 113	9 263	+1 150
16	г.Алматы	13 407	15 290	+1 883
17	г.Шымкент	14 969	15 797	+828
Всего		345 053	355 602	+10 549

Как видно из таблицы 2.17, наибольшее увеличение количества обучающихся в ДЮСШ наблюдается в Мангистауской и Алматинской областях, а также в городах Нур-Султан и Алматы. Из всех регионов, только в Карагандинской области зарегистрировано снижение количества молодежи, занимающейся в ДЮСШ, количество же ДЮСШ в Карагандинской области не меняется и составляет 40 на область.

Также необходимо отметить рост количества сельской молодежи, вовлеченной в занятия в ДЮСШ. Так, если в 2018 году доля сельской молодежи составляла 41,7 % (144 048 человек), то за 6 месяцев 2019 года этот показатель вырос до 52,2 % или 185 833 человек.

В настоящее время Правительством Республики Казахстан предпринимаются меры, направленные на популяризацию физической культуры и спорта среди молодежи, а также повышение их доступности. Так, в своем Послании 5 октября 2018 года Первый Президент Республики Казахстан – Елбасы Нурсултан Назарбаев отметил, что на региональном уровне необходимо найти резервы и повысить доступность массового спорта и физкультуры, а также поручил Правительству РК и акимам построить не менее 100 физкультурно-оздоровительных комплексов¹⁷.

Также, в соответствии с Концепцией государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года должна быть обеспечена доступность спортивных объектов для массового занятия спортом¹⁸.

30 января 2019 года Постановлением Правительства Республики Казахстан № 27 «Об утверждении Дорожной карты по проведению Года молодежи» был утвержден ряд мероприятий, направленных на вовлеченность молодежи в занятия физической культурой и спортом, а также популяризацию национальных видов спорта. Так, с целью развития и популяризации охоты с ловчими птицами, как вида спорта, в регионах страны планируется открытие центров беркутчи, а также проведение фестиваля национальных видов спорта.

Запланировано на проведение Параолимпийских игр Республики Казахстан с охватом не менее 1 000 человек. 150 млн. тенге выделено на реализацию проекта «JastarSportFest». Целью данного проекта является увеличение доли молодежи, занимающейся спортом. Также планируется возобновление практики проведения региональных молодежных чемпионатов и студенческих университетов¹⁹.

Таким образом, популярность физической культуры и спорта среди населения Республики Ка-

¹⁷ Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 5 октября 2018 г. «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни»

¹⁸ Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 февраля 2013 года № 191 «О Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020: путь в будущее»

¹⁹ Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 января 2019 года № 27 «Об утверждении Дорожной карты по проведению Года молодежи»

захстан, и молодежи в частности, растет с каждым годом. Повышается и популярность национальных видов спорта, что подтверждается соответствующими статистическими данными.

Согласно данным Министерства культуры и спорта Республики Казахстан, количество лиц с ограниченными физическими возможностями, систематически занимающихся физической культурой и спортом за три года увеличилось на 4 752 человека.

Количество молодежи, систематически занимающейся физической культурой и спортом с 2015 года по июнь 2019 года увеличилось на 329 082 человека.

Также необходимо отметить, что в Республике Казахстан реализуется ряд программ, направленных на популяризацию занятия физической культурой и спортом населением Республики Казахстан.

РЕКОМЕНДАЦИИ

1. Уполномоченным центральным государственным органам продолжить уделять внимание разработке и внедрению комплексных национальных стратегий по популяризации занятий физической культурой и спортом.

2. Усилить межсекторальное взаимодействие с целью улучшения условий и справедливых возможностей для здорового и безопасного образа жизни, включая стимулирование физической активности и пропаганду занятия спортом.

3. Местным исполнительным органам уделять внимание развитию спорта в сельской местности. Несмотря на рост вовлеченности сельской молодежи в занятия физической культурой и спортом, уровень доступа городской и сельской молодежи к объектам физической культуры и спорта всё еще не одинаков (плавательные бассейны, лыже-роллерные трассы и т.д.).

4. В настоящее время большое распространение получили частные спортивные клубы и фитнес-центры, однако стоимость посещения и постоянного членства в данных учреждениях бывает достаточно высокой, что делает их недоступными для отдельных категорий граждан. Рекомендуется уделить внимание развитию государственных спортивных учреждений, являющихся альтернативой частным фитнес-центрам.

5. Усилить роль НПО в вопросах вовлечения гражданского общества в вопросы популяризации физической культуры и спорта среди молодежи.

2.3 СУИЦИД И ЕГО ПРОФИЛАКТИКА СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

Депрессия занимает девятое место в мире среди ведущих причин заболеваемости и инвалидности среди подростков; на восьмом месте стоит тревожное расстройство. Эмоциональные расстройства могут сильно ограничивать функциональные возможности подростков, сказываясь на учебе. Изоляция и ощущение одиночества могут усугубляться отчужденностью или избеганием семьи, сверстников или социального окружения. В наихудшем случае депрессия может приводить к самоубийству²⁰.

Суицид (от лат. *sui caedere* – убивать себя) – преднамеренное лишение себя жизни, как правило, самостоятельное и добровольное. Также, понятие суицида можно трактовать, как акт самоубийства, совершаемый человеком в состоянии сильного душевного расстройства либо под влиянием психического заболевания, осознанный акт устранения из жизни под воздействием острых психотравмирующих ситуаций, при которых собственная жизнь как высшая ценность теряет для данного человека смысл.

По данным ВОЗ, каждые 40 секунд в мире совершается один суицид. Также данная организация приводит статистику, согласно которой, среди причин смерти молодых людей (в возрасте 15-29 лет) в мировом масштабе самоубийства занимают второе место²¹.

Согласно данным, представленным Комитетом по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, в Республике Казахстан в 2017 году молодыми людьми в возрасте (15-28 лет) было совершено 797 самоубийств, в 2018 году – 776, а за 6 месяцев 2019 года было зафиксировано 397 смертей вследствие совершенного суицида. На данную возрастную категорию приходится порядка ¼ всех совершенных суицидов. Как видно из таблицы 2.18, количество суицидов, совершенных молодыми людьми составляет 28,6-29,4% от общего количества совершенных самоубийств.

²⁰ «Психическое здоровье подростков. Основные факты», Всемирная организация здравоохранения 2018 (<https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>)

²¹ Предотвращение самоубийств: глобальный императив (2014) // Всемирная организация здравоохранения

Таблица 2.18 Соотношение суицидов, совершенных подростками к общему числу совершенных суицидов

Год	Молодые люди (абс.)	Взрослые (абс.)	Молодые люди (%)
2017	797	2 779	28,6
2018	776	2 693	29,4
2019 (6 мес.)	397	1 516	26,1

Все самоубийства можно условно разделить на 2 группы: истинные и демонстративные (псевдосуицид). Как правило, псевдосуицид совершается в состоянии аффекта и является не столько попыткой лишить себя жизни, сколько «криком о помощи», попыткой обратить на себя и свои проблемы внимание окружающих. Эти действия также называют «демонстративной попыткой суицида». В противовес псевдосуициду, истинный суицид – это, как правило, хорошо спланированное мероприятие, цель которого – любой ценой лишить себя жизни вне зависимости от мнения и реакции родных, близких, друзей и т.д.

В Республике Казахстан порядка 60% попыток суицида совершаются молодыми людьми (таб. 2.19). Можно предположить, что в данном случае имеют место, так называемые, псевдосуициды, т.е. основной целью совершаемого действия является в большей степени привлечение внимания к своей жизни, проблеме, ситуации, а не собственно уход из жизни.

Таблица 2.19 Соотношение попыток суицидов, совершенных молодыми людьми к общему числу совершенных попыток суицида

Год	Молодые люди (абс.)	Взрослые (абс.)	Молодые люди (%)
2017	1390	2054	67,6
2018	1582	2565	61,6
2019 (6 мес.)	855	1494	57,2

В среде подростков попыток суицида совершается примерно в 2 раза больше, чем непосредственно суицидов. Однако, как видно из рисунка 2.6, в 2016 году количество попыток суицида было значительно выше, чем в последующих анализируемых годах. Кроме того, количество непосредственно совершенных суицидов также выше, чем в 2017-2019 годах. Сравнивая данные показатели в динамике, можно увидеть, что в 2018 году при снижении количества совершенных суицидов (по

сравнению с 2017 годом) возросло количество совершенных попыток суицида.

Рисунок 2.6 Сравнение количества совершенных суицидов и их попыток

По данным исследователей, в мире мужчины совершают самоубийства в 4 раза чаще, чем женщины (хотя женщины совершают в 4 раза больше попыток самоубийства)²². Как видно из рисунка 2.7, в Республике Казахстан подростки мужского пола совершают самоубийства примерно в 3 раза чаще, чем женского. Количество же попыток суицида отличаются не так кардинально. Попыток, совершенных подростками женского пола, примерно на четверть больше.

Рисунок 2.7 Соотношение количества совершенных суицидов и их попыток в разрезе пола

Рассматривая соотношение количества совершенных суицидов в разрезе возрастов, можно увидеть, что подростками в возрасте 15-17 лет совершается в 4 раза меньше суицидов (таб. 2.20), а также в 3 раза меньше попыток суицида (таб. 2.21). В то же время, остальные анализируемые возрастные периоды являются более длительными по времени (7 и 5 лет) и с целью выявления зависимости от возраста необходим более углубленный анализ показателей в разрезе конкретных возрастов подростков.

²² Kaplan H, Sadock B. Psychiatric emergencies. In: Kaplan H, Sadock B, Grebb J, eds. Synopsis of Psychiatry. 7th ed. Baltimore, Md: Williams & Wilkins; 1994.

Таблица 2.20 Соотношение количества совершенных суицидов в разрезе возрастов (%)

Год	15-17 лет	18-24 лет	25-28 лет
2017	12	49	39
2018	13	49	38
2019	12	46	42

Таблица 2.21 Соотношение количества попыток суицидов в разрезе возрастов (%)

Год	15-17 лет	18-24 лет	25-28 лет
2017	18	49	33
2018	15	48	37
2019	16	46	38

Далее предлагается рассмотреть ситуацию по совершенным суицидам и их попыткам в разрезе регионов. В таблице 2.22 представлено процентное соотношение количества совершенных суицидов и

их попыток (таб. 2.23) в разрезе регионов. Общее количество суицидов и попыток суицида принято за 100 процентов.

Таблица 2.22 Соотношение количества совершенных суицидов в разрезе регионов

Регион	Абс.		
	2017	2018	2019
Акмолинская область	74	52	24
Актюбинская область	36	37	11
Алматинская область	64	70	47
Атырауская область	19	8	11
Восточно-Казахстанская область	95	88	42
Жамбылская область	22	27	23
Западно-Казахстанская область	45	24	10
Карагандинская область	54	46	26
Костанайская область	74	70	24
Кызылординская область	27	27	14
Мангистауская область	10	19	8
Павлодарская область	29	30	16
Северо-Казахстанская область	30	41	17
Туркестанская область	90	97	48
г. Нур-Султан	19	41	16
г. Алматы	66	56	29
г. Шымкент	33	32	20

Таблица 2.23 Соотношение количества попыток суицида в разрезе регионов

Регион	Абс.		
	2017	2018	2019
Акмолинская область	105	78	58
Актюбинская область	71	81	37
Алматинская область	51	57	46
Атырауская область	32	22	22
Восточно-Казахстанская область	82	228	133
Жамбылская область	37	9	5
Западно-Казахстанская область	28	13	11
Карагандинская область	118	93	43
Костанайская область	140	197	93
Кызылординская область	26	19	19
Мангистауская область	37	18	7
Павлодарская область	85	142	59
Северо-Казахстанская область	43	70	43
Туркестанская область	165	200	101
г. Нур-Султан	168	125	70
г. Алматы	127	151	62
г. Шымкент	60	76	39

В городе Нур-Султане снизилось количество завершённых суицидов, однако несколько увеличилось количество попыток, хотя в абсолютных числах также отмечается снижение данного показателя. Снижение роста числа и попыток и завершённых суицидов наблюдается в Актюбинской, Костанайской и Мангистауской областях, а также в г.Алматы.

Необходимо отметить, что в Республике Казахстан реализуется ряд программ, направленных на профилактику и снижение суицидов среди населения Республики Казахстан. Так, в 2015 году МЗСР, МОН и МВД был издан совместный приказ «О поэтапном внедрении проекта по превенции суицидов среди несовершеннолетних в Республике Казахстан». В рамках исполнения данного приказа в Казахстане был реализован проект по предупреждению и профилактике суицидов, внедрённый республиканским научно-практическим центром психи-

атрии, психотерапии и наркологии министерства здравоохранения. Программа содержала в себе три этапа: информационный, обучающий и превентивное выявление групп риска. Апробация данной системы в 2015 году в Кызылординской области показала положительные результаты. В апреле 2017 года был утверждён протокол Национального координационного совета по охране здоровья при правительстве «О Дорожной карте по профилактике суицидального поведения детей и подростков до 2019 года», в рамках которого акиматам областей, а также городов Нур-Султана и Алматы необходимо было учесть предполагаемые расходы, в местном бюджете.

15 октября 2018 года Постановлением Правительства Республики Казахстан была утверждена Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Денсаулық» на 2016-2019 годы. В ходе реализации данной программы

предполагается реализация мероприятий, направленных на формирование физического и психического здоровья детей и подростков, обучение родителей и преподавателей распознаванию признаков неустойчивости психики, угрожающего суицидального поведения детей и подростков, тактике дальнейшей работы с ними с привлечением социальных работников, профильных служб здравоохранения (противотуберкулезная, наркологическая, психиатрическая) с представителями органов полиции и других заинтересованных государственных органов (психологов и инспекторов по делам несовершеннолетних системы МВД и др.)²³. Планируется, что в ходе выполнения скоординированных действий МВД, МОН и МЗ уровень суицидов среди детей от 15-17 лет снизится с 17,2 на 100 тыс. населения в 2016 году до 14,6 на 100 тыс. населения в 2019 году.

В 2007 году в рекомендациях 45-ой сессии Комитета ООН по правам ребенка страны было подчеркнуто, что необходимо разработать и осуществлять всестороннюю стратегию предотвращения и сокращения жестокого обращения с детьми и безнадзорности, особенно в семье, в школе и других учреждениях, в частности путем проведения информационно-разъяснительной работы и предоставления надлежащей поддержки детям и семьям, входящим в группу риска, разработать и реализовать эффективную систему оповещения о случаях жестокого обращения и безнадзорности; укрепить психологическую и юридическую помощь детям, ставшим жертвами жестокого обращения и безнадзорности; создать бесплатную круглосуточную национальную линию помощи детям с номером из трех цифр, в частности в сотрудниче-

стве с неправительственными и международными организациями.

Для оперативного реагирования на нарушения прав детей, принятия неотложных мер для их восстановления Уполномоченным по правам ребенка в Республике Казахстан инициировано создание круглосуточного телефона доверия для детей по оказанию экстренной помощи на бесплатной основе.

С января 2019 года Контакт-центр «Экстренная служба 111» переведен в ведение МТСЗН и в данное время оказывает консультационную, психологическую и юридическую помощь гражданам по актуальным вопросам социальной сферы. Также с 2005 года при ОЮЛ «Союз кризисных центров» действует Служба «Национальный телефон доверия для детей и молодежи 150». Деятельность телефона доверия направлена на обеспечение доступной и своевременной квалифицированной психологической, правовой поддержки детей, молодежи, родителей.

Согласно Официальному сайту Уполномоченного по правам ребенка в Республике Казахстан в декабре 2018 года было зарегистрировано 22 073 обращений на линию «111». Из них 21 256 обращений (96,3%) не имели прямого отношения к деятельности «Горячей линии» (обращения от лиц, страдающих различными отклонениями (психические, сексуальные), случайный набор (баланс), розыгрыш). Оставшиеся 817 обращений были классифицированы, данная классификация представлена в таблице 2.24.

Таблица 2.24 Основные виды обращений на линию «111»

Основные виды обращений	Всего
Вопросы образования	50
Вопросы опеки и попечительства	2
Вопросы репродуктивного здоровья	1
Детский труд, эксплуатация	2
Инвалидность детей	37
Информационные запросы	72
Коммуникация (отношения со сверстниками, взаимоотношение и общение)	91
Насилие и жестокое обращение	5

²³ Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 октября 2018 года № 634 «Об утверждении Государственной программы развития здравоохранения Республики Казахстан «Денсаулық» на 2016-2019 годы»

Отношения в семье	79
Охрана здоровья	46
Психосоциальное благополучие (личностные проблемы, недостаток общения, повторное обращение к психологу)	203
Сексуальность и сексуальное просвещение	0
Социальные вопросы	48
Суицидальные проблемы	1
Употребление и злоупотребление ПАВ	1
Экстренные случаи (101,102,103,112)	52
Юридические вопросы (в том числе повторные)	127
ВСЕГО:	817

Как видно из таблицы 2.24, только 1 обращение за месяц касалось вопросов суицида, однако также были зарегистрированы обращения, касающиеся коммуникаций (91 обращение), отношений в семье (79 обращений) и психосоциального благополучия (203 обращения). Таким образом 373 обращения (45,6%) косвенным образом могли иметь отношение к суициду или к попытке его совершения. Также необходимо отметить, что в данной таблице количество обращений представлено без разбивки по возрасту и на основе имеющейся информации не представляется возможным выяснение количества подростков, обращающихся за консультативной помощью.

Таким образом, самоубийства среди молодежи представляют собой крайне серьезную общественную проблему. Каждое самоубийство является результатом сложной динамичной и уникальной взаимосвязи между многочисленными провоцирующими факторами, такими как наличие психических расстройств, предыдущие попытки самоубийства, специфические личностные характеристики, генетические факторы и ситуации в семье и на учебе, взаимоотношения со сверстниками и т.д. Одним из действенных путей снижения количества самоубийств среди подростков является снижение воздействия факторов путем систематического предоставления качественных комплексных и многоотраслевых услуг. Необходимо отметить, что Правительством Республики Казахстан предпринимаются обоснованные меры, направленные на профилактику суицидов среди подростков.

РЕКОМЕНДАЦИИ

1. Местным исполнительным органам усилить работу, направленную на реализацию мероприятий по профилактике суицидов среди подростков. Данная работа должна иметь комплексный подход с привлечением организаций здравоохранения, образования, социальных служб и органов государственной власти.
2. Уполномоченным центральным государственным органам и неправительственным организациям уделить внимание разработке и внедрению комплексных национальных стратегий по предотвращению самоубийств с обязательным включением групп, которые определены, как подверженные повышенному риску самоубийства.
3. Усилить работу с населением, с целью популяризации «Горячей линии» с одной стороны и снижения необоснованного обращения – с другой. А также расширить информационную работу с общественностью по вопросам охраны психического, репродуктивного здоровья подростков и молодежи, а также профилактики суицидального поведения.
4. Усилить роль НПО в вопросах работы с населением, оказания консультативных услуг, а также вовлечения гражданского общества в вопросы профилактики суицидов среди подростков.
5. Рассмотреть возможность включения вопросов обеспечения информацией и обучения вопросам охраны психического, сексуального и репродуктивного здоровья, в том числе профилактики нежелательной беременности, передачи ВИЧ и ИИПП, суицидального поведения в государственный социальный заказ НПО.

6. Согласно Плану действий по охране психического здоровья на 2013-2020 годы, разработанному ВОЗ, количество суицидов должно быть снижено на 10% к 2020 году по всему миру. В этой связи рекомендуется уполномоченным центральным государственным органам продолжение совместной работы с международными организациями (ЮНИСЕФ, ВОЗ) в вопросах социального благополучия, психического здоровья и суицидального поведения.

ГЛАВА 3

ОБРАЗОВАНИЕ И
НАУКА В ЖИЗНИ
МОЛОДЕЖИ

3.1. РЕАЛИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Роль образования признается международным сообществом определяющей в развитии молодежи. Цель по «обеспечению всеохватного и справедливого качественного образования и поощрение возможности обучения на протяжении всей жизни для всех» является одной из ключевых среди 17 Целей устойчивого развития (далее – ЦУР), обозначенных ООН. Доступность образования для молодежи также является важным условием реализации задач Всемирной программы действий в интересах молодежи (World Programme of Action for Youth, WPAU). Развитие у населения, в том числе у молодежи, необходимых навыков является неотъемлемым условием достижения высокого уровня конкурентоспособности национальных экономик в рамках Глобального индекса конкурентоспособности Всемирного экономического форума (The Global Competitiveness Index by the World Economic Forum). Реализация прав граждан на образование является показателем развития человеческого потенциала в рамках Индекса человеческого развития ООН (The Human Development Index, HDI), важным индикатором прогресса в рамках Глобального индекса развития молодежи (Global Youth Development Index).

Будучи активно вовлеченным в глобальные процессы в сфере развития образования, Казахстан нацелен на дальнейшее совершенствование государственной образовательной политики. Основываясь на принципах доступности, разнообразия, непрерывности образования и равенства прав граждан на обучение в соответствии с Конституцией, Законом Республики Казахстан «Об образовании», а также исходя из потребностей социально-экономического, научно-технологического и культурного развития страны, государственная образовательная политика является одним из приоритетных направлений внутренней политики Республики Казахстан.

Среднее образование

В сфере среднего образования основным приоритетом государственной политики является обеспечение равного доступа к качественному образованию, формирование интеллектуально, физически, духовно развитого и успешного гражданина.

Охват детей и молодежи средним образованием в Казахстане традиционно характеризуется высокими показателями. По данным КС МНЭ РК, валовый коэффициент охвата средним образованием²⁴ в 2018 году составил 108,45 %.

Разветвленная сеть организаций среднего образования в Казахстане позволяет удовлетворить разнообразные образовательные потребности и интересы детей и молодежи. По данным МОН РК в 2018 году в стране функционировало 7 014 дневных государственных, 138 частных, 74 вечерних, 100 специальных организаций образования, 7 школ для детей с девиантным поведением, 1 школа для детей с особым режимом содержания²⁵. Контингент учащихся организаций общего среднего образования в 2018 году составил 3 186 234 человек²⁶.

Мультилингвизм, одна из отличительных черт отечественной системы образования, позволяет учитывать языковые потребности детей и молодежи в образовании. Так, в 2018 году в числе организаций среднего образования, подведомственных местным исполнительным органам, насчитывалось 3 749 школ с казахским языком обучения с контингентом в 1 387 309 человек, 2 046 школ со смешанными языками обучения (1 324 074 человек), 1 195 школ с русским (378 735 человек), 12 школ с узбекским (8 608 человек), 11 – с уйгурским (6 074 человек) и 1 – с таджикским (534 человек) языками обучения²⁷. Статусом «оралман» обладали 1 818 учащихся дневных государственных общеобразовательных школ, подведомственных местным исполнительным органам²⁸. Бесплатные факультативные занятия по казахскому и русскому языкам обеспечивают языковую адаптацию оралманов в условиях казахстанской образовательной системы, способствуют их полноценному вовлечению в образовательный процесс.

Глобальные тренды развития инклюзивного образования способствовали актуализации и укреплению в стране мер, направленных на обеспечение прав детей и молодежи на качественное образование независимо от состояния здоровья. По сравнению с прошлым учебным годом, в 2018 году отмечается положительная динамика численности школ, создавших условия для инклюзивного образования. Так, в 2018 году из 7 014 дневных государственных общеобразовательных школ условия для инклюзивного образования были созданы в 4 208

²⁴ Валовый коэффициент охвата средним образованием определяется как отношение численности учащихся, независимо от возраста, обучающихся на первой ступени основного среднего и общего среднего образования (МСКО 2,3) и в организациях технического и профессионального образования (МСКО-3), к общей численности населения в возрасте 11-17 лет.

²⁵ Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник. АО «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019, С. 319. – с. 65

²⁶ Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник. АО «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019, С. 319. – с. 66

²⁷ Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник. АО «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019, С. 319. – с. 74-75

²⁸ Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019, С. 319. – с. 91

школах (60% – 2018 г., 55 % – 2017 г.), функционировали 2 097 школ с классами для детей с ограничениями по здоровью. В 2018 году в стране насчитывалось 98 651 человек в возрасте от 7 до 18 лет с особыми образовательными потребностями, из числа которых 32 285 человек (32,7%) были охвачены инклюзивным образованием в общеобразовательных организациях²⁹. Вместе с тем, в разрезе регионов показатели охвата инклюзивным образова-

нием ниже республиканского уровня были отмечены в Атырауской (13,3%), Туркестанской (13,4%), Карагандинской (22,5%), Алматинской (24,1%) областях и г.Шымкент (19 %). Сравнительно высокие показатели охвата инклюзивным образованием детей и молодежи с ограниченными возможностями в развитии отмечаются в Акмолинской (65,2%) и Западно-Казахстанской (62,8%) областях (таб. 3.1).

Таблица 3.1 Численность учащихся, охваченных инклюзивным образованием в общеобразовательных организациях

Регионы	Всего детей с ограниченными возможностями в развитии от 7 до 18 лет по региону, чел.	Охвачено инклюзивным образованием в общеобразовательных организациях	
		чел.	%
Республика Казахстан	98 651	32 285	32,7
Акмолинская область	4 250	2 771	65,2
Актюбинская область	4 021	1 549	38,5
Алматинская область	8 417	2 026	24,1
Атырауская область	3 761	501	13,3
Восточно-Казахстанская область	11 354	4 660	41,0
Западно-Казахстанская область	3 961	2 488	62,8
Жамбылская область	4 561	1 783	39,1
Карагандинская область	6 252	1 405	22,5
Костанайская область	8 769	4 052	46,2
Кызылординская область	5 092	2 164	42,5
Мангистауская область	987	394	39,9
Павлодарская область	4 552	1 663	36,5
Северо-Казахстанская область	2 798	1 243	44,4
Туркестанская область	16 487	2 202	13,4
г. Алматы	5 210	1 638	31,4
г. Нур-Султан	2 249	621	27,6
г. Шымкент	5 930	1 125	19,0

Источник: Министерство образования и науки РК

²⁹ Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник. АО «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019, С. 319. – с. 78-80

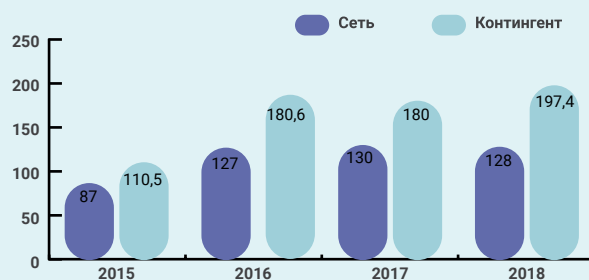
Доступность среднего образования на селе и в моногородах обеспечивается благодаря территориальному распределению сети организаций среднего образования, а также усилиям местных исполнительных органов по организации подвоза детей и молодежи к месту обучения. В 2018 году из 7 014 школ 5 285 или 75,3 % приходились на сельскую местность, где обучалось 1 423 988 человек или 45,8 % контингента общеобразовательных школ в стране³⁰. Значимая роль в обеспечении охвата населения средним образованием отведена малокомплектным школам (далее – МКШ), численность которых в 2018 году составила 2 886 единиц с контингентом в 198 603 человек³¹. Дети и молодежь, проживающие в населенных пунктах, где отсутствуют организации среднего образования, обеспечиваются бесплатным подвозом или местами в дошкольных интернатах. В 2018 году в стране насчитывалось 1 497 населенных пунктов без школ, в которых проживало 25 352 детей типичного школьного возраста. Из них 21 950 человек или 86,6 % были охвачены ежедневным подвозом за счет бюджетных средств, 2 860 человек или 11,3 % были охвачены местами в дошкольных интернатах.

Несмотря на значимые достижения в сфере обеспечения прав детей и молодежи на среднее образование, в повестке дня центрального уполномоченного органа в сфере образования ключевые позиции продолжают занимать вопросы ликвидации трехсменного обучения в школах, сокращения разрыва в образовательных достижениях городской и сельской учащейся молодежи, обеспечения высоких показателей охвата детей и молодежи дополнительным образованием.

Учитывая демографические прогнозы, согласно которым доля молодежи в возрасте от 14 до 29 лет в составе населения страны значительно возрастет в 2024-2025 годы, контингент организаций образования будет увеличиваться уже в ближайшей перспективе. В этих условиях задача по ликвидации трехсменного обучения в общеобразовательных школах становится еще более значимой. В 2018 году в стране насчитывалось 128 школ, в которых 197,4 тыс. человек обучались в третью смену (рис. 3.1)³². Несмотря на сокращение числа школ с трехсменным обучением по сравнению предыдущим годом (130 школ в 2017 г.), количество учащихся в третью смену увеличилось (180 тыс. человек в 2017 г.). Важным представляется и завершение работы по ликвидации школ, нахо-

дящихся в аварийном техническом состоянии. По сравнению с предыдущим годом, в 2018 году число школ в аварийном состоянии сократилось с 43 до 31 единицы³³.

Рисунок 3.1 Сеть и контингент дневных государственных общеобразовательных школ с трехсменным обучением, 2015-2018 гг. (ед./тыс. чел.)

Источник: ИАЦ МОН РК

Оснащенность организаций среднего образования спортивными залами, библиотеками, учебными кабинетами новой модификации, столовыми/буфетами и рекреационными зонами выступает важным условием создания благоприятных условий для обучения и воспитания детей и молодежи. По данным за 2018 год, из 7 014 дневных государственных общеобразовательных школ 6 011 или 85,7% имели спортивные залы (84,5% – 2017г.), из которых 644 (11%) были расположены в приспособленных зданиях. 590 дневных государственных общеобразовательных школ не имели собственной библиотеки. 6 501 школа или 92,7% всех государственных общеобразовательных школ были оснащены столовыми и/или буфетами. Учебные кабинеты новой модификации (химии, биологии, физики, лингафонных мультимедийных кабинетов) имелись в 5 043 школах (71,9%)³⁴. 2 357 (33,6 %) школы имели исключительно надворные туалеты и значимой динамики сокращения их численности не отмечается (37,8% – 2017 г., 39,1% – 2016 г., 40,5 % – 2015 г.)³⁵.

Развитие и повсеместное обеспечение доступного дополнительного образования для детей и молодежи представляет собой одно из приоритетных направлений государственной политики в сфере среднего образования. Совершенствование качества и расширение доступа молодежи к дополнительному образованию выступает важным условием реализации задачи по воспитанию мно-

³⁰ Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник. АО «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019, С. 319. – с. 69-70

³¹ Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник. АО «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019, С. 319. – с. 67-68

³² Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник. АО «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019, С. 319. – с. 180

³³ Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник. АО «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019, С. 319. – с. 182

³⁴ Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник. АО «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019, С. 319. – с. 179

³⁵ Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник. АО «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019, С. 319. – с. 185

гомерной, творческой, высокоинтеллектуальной личности молодого человека. В 2018-2019 учебном году 1 645 295 детей (53%) посещали школьные художественно-эстетические, технические, экологические, туристско-краеведческие и др. кружки³⁶. Вместе с тем, на протяжении нескольких лет дополнительным образованием охвачено не более трети детей и молодежи школьного возраста. В 2018 году в Казахстане насчитывалось 1 303 организаций дополнительного образования, в которых обучались 993 779 человек (31,4%) и занято 31 832 педагогических работников³⁷. 13 организаций дополнительного образования находились в аварийном состоянии, капитального и текущего ремонта требовали, соответственно, 198 и 162 организаций дополнительного образования³⁸.

Задача расширения доступа к дополнительному образованию сельской молодежи, выходцев из социально-уязвимых групп и девочек остается актуальной и в этом году. Несмотря на то, что 45,8% контингента общеобразовательных школ приходится на сельскую местность, лишь более трети организаций дополнительного образования (440 или 34,1 % в 2017 г., 446 или 34,2% в 2018 г.) расположены на селе. Из числа детей-сирот, детей, оставшихся без попечения родителей, детей с нарушениями здоровья в дополнительное образование было вовлечено 10 725 человек, что составляет лишь 1,1% от общей доли детей, занятых во внешколь-

ных организациях. Более того, по сравнению с прошлым годом, отмечается сокращение показателей охвата данной категории детей дополнительным образованием. К слову, в 2017 году в дополнительное образование было вовлечено 12 030 детей-сирот, детей, оставшихся без попечения родителей, детей с нарушениями здоровья человек или 1,3 % от общего числа детей и молодежи, занятых во внешкольных организациях³⁹.

Девочки в меньшей степени охвачены дополнительным образованием, нежели мальчики. В 2018 году по республике на 100 девочек, вовлеченных в дополнительное образование, приходилось 114 мальчиков, что не коррелирует с пропорциями населения типичного возраста по полу. Таким образом, для контингента организаций дополнительного образования было характерно численное преобладание мальчиков. Наиболее остро вопрос стоит в Туркестанской области, где на 100 девочек, посещающих организации дополнительного образования в 2018 году, приходилось в два раза больше мальчиков (212). Данное обстоятельство может быть связано с преобладанием у населения региона определенных стереотипов в отношении образования девочек, уровнем дохода населения, а также вовлеченностью девочек в ведение домашнего хозяйства.

³⁶ Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2018 года) / М. Атанаева, М. Аманғазы, Г. Ноғайбаева, А. Ахметжанова, М. Шакенова, Г. Карбаева, Ж. Джумабаева, Н. Касымбекова, М. Даулиев, Д. Абдрашева, А. Кусиденова. – Нур-Султан: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2019. – 364 стр. – с. 84

³⁷ Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник. АО «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019, С. 319. – с. 246

³⁸ Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник. АО «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019, С. 319. – с. 247

³⁹ Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2017 года): Е. Нурланов, М. Аманғазы, Г. Ноғайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенғали, Н. Касымбекова. - Астана: АО «ИАЦ», 2018.- 434 с., С. 81

Таблица 3.2 Контингент организаций дополнительного образования по полу, чел

Регионы	Охват дополнительным образованием		Количество мальчиков на 100 девочек
	девочки	мальчики	
Акмолинская область	18 064	21 258	118
Актюбинская область	34 372	34 205	100
Алматинская область	39 082	30 096	77
Атырауская область	17 891	21 113	118
Восточно-Казахстанская область	36 805	45 821	124
Западно-Казахстанская область	33 446	33 244	99
Жамбылская область	40 782	44 313	109
Карагандинская область	39 514	43 000	109
Костанайская область	29 160	31 025	106
Кызылординская область	22 272	30 309	136
Мангистауская область	22 742	28 253	124
Павлодарская область	31 150	34 705	111
Северо-Казахстанская область	20 393	23 924	117
Туркестанская область	26 043	54 972	211
г. Алматы	18 472	17 387	94
г. Нур-Султан	18 271	17 934	98
г. Шымкент	15 458	18 303	118
Республика Казахстан	463 917	529 862	114

Источник: ИАЦ МОН РК

Академические достижения учащихся школ являются важным индикатором качества образования. В текущем году доля отличников в дневных государственных общеобразовательных школах, подведомственных местным исполнительным органам, достигла 20,3% (18,7% – 2017 г.), хорошистов – 45,8% (43,4 % – 2017 г.). В целом, доля учащихся, успевающих на «4» и «5», повысилась с 62,2% в 2017 г. до 66% в 2018 г. Доля выпускников, подтвердивших знак «Алтын белгі», в 2018 г. составила 82 %: с казахским языком обучения – 80,0%, русским – 86,3%⁴⁰.

Выдающиеся успехи демонстрируют казахстанские школьники и на международном уровне. В 2016-2018 гг. в престижных международных интеллектуальных состязаниях казахстанские школьники получили 2 581 награду: 456 золотых, 777 серебряных, 1 297 бронзовых медалей и 51 грамоту.

Качество среднего образования играет важную роль в реализации жизненных планов молодежи после завершения обучения. Выпуск учащихся 11-х классов всех школ (государственных, частных, вечерних, специальных и экстерната) со-

⁴⁰ Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2017 года): Е. Нурланов, М. Амангазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенгали, Н. Касымбекова. - Астана: АО «ИАЦ», 2018.- 434 с., С. 200-201

ставил 143 089 человек, что выше выпуска 2017 г. на 15 675. Из них поступили в вузы – 52,7% (60% – 2017 г.), в колледжи – 14,2% (17,6% – 2017 г.), призваны в армию – 0,34 % (0,4% – 2017 г.), трудоустроены – 7,7% (8,6% – 2017 г.), не подлежат обучению – 0,08%. Выехали за пределы РК – 5,3% (3,3% – 2017 г.), из них 93,5% поступили в зарубежные вузы. По сравнению с прошлым годом, в 2018 году увеличилась доля молодежи, не сумевшей определиться

с планами на будущее. Так, не смогли продолжить образование и трудоустроиться по итогам 2018-2019 года 19,6% выпускников (4,1% – 2017 г.). Из них по болезни не смогли продолжить образовательную и трудовую траекторию 0,14 % выпускников. Мотивы и причины неустроенности остальных выпускников неизвестны и требуют более детального изучения, так как без вовлечения в образование и занятость данная категория пополняет ряды молодежи NEET⁴¹.

Таблица 3.3 Сведения о выпускниках 11-х классов общеобразовательных школ

человек

Республика Казахстан	Всего выпускников	Поступили на учебу в колледж	Поступили на учебу в вуз	Устроились на работу	Выехали за пределы страны	Не устроились	Не подлежат обучению	Призваны в армию	Сведения о трудоустройстве отсутствуют
2017-2018 учебный год	127 414	22 465	76 509	11 041	4 158	5 243	114	537	7 347
2018-2019 учебный год	143 089	20 330	75 441	11 004	7 606	28 096	118	494	0

Источник: ИАЦ МОН РК

Различия в академических достижениях городских и сельских школьников сохраняются и в этом году. Разрыв показателей городских и сельских школьников по результатам мониторинга учебных достижений учащихся 9-х классов в рамках ВОУД увеличился с 5,3 в 2016 г. до 7 баллов в 2017 и 2018 гг. Разница на выходе из системы среднего образования постепенно сокращается. Так, в 2018 году разрыв в результатах ЕНТ выпускников городских и сельских школ составил 6,29 баллов (8,98 баллов – 2017 г.). Следует отметить, что разрыв в академических достижениях городских и сельских школьников достиг в 2018 году своей минимальной отметки с момента введения в практику ЕНТ.

Техническое и профессиональное образование

Социально-экономическая интеграция молодежи через создание условий для получения технического и профессионального образования является одним из основных приоритетов государственной образовательной политики. Согласно среднесрочному пятилетнему прогнозу АО «Центр развития трудовых ресурсов», к 2022 г. наиболь-

шую долю востребованных работников составят специалисты с рабочей профессией⁴². Вместе с тем, учитывая нарастающие темпы автоматизации глобального рынка труда и обусловленную этим трансформацию рабочих профессий, задача функционального ориентирования профессиональных навыков и умений, в том числе к предпринимательству, развития у учащихся адаптивного мышления, способности «учиться на протяжении всей жизни» становится еще более актуальной.

По данным ЮНЕСКО, в Казахстане охват молодежи типичного возраста (15-24 года) техническим и профессиональным образованием составляет 14,6%. В среднем по ОЭСР данный показатель составляет 18%. По официальным данным МОН РК, в 2017 году данный показатель составлял 17 %. При этом, показатели охвата техническим и профессиональным образованием ниже среднего республиканского значения отмечались в Алматинской (10,0%), Южно-Казахстанской (13,9%), Северо-Казахстанской (14,4%), Жамбылской (14,5%) и Кызылординской (16,1%) областях (таб. 3.4).

⁴¹ Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник. АО «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019, С. 319. – с. 100

⁴² Среднесрочный пятилетний прогноз на 2018-2022 годы АО «Центр развития трудовых ресурсов» // <https://iac.enbek.kz/ru/node/550>

Таблица 3.4 Охват молодежи в возрасте от 14 до 24 лет техническим и профессиональным образованием в разрезе регионов, %

на 01.01.2017

№	Регионы	Численность населения в возрасте от 14 до 24 лет (человек)	Численность учащихся организаций ТиПО в возрасте от 14 до 24 лет (человек)	Охват ТиПО (%)
1	Акмолинская область	106 457	19 875	18,7
2	Алматинская область	285 330	28 631	10
3	Актюбинская область	128 307	25 109	19,6
4	Атырауская область	93 724	17 398	18,6
5	Восточно-Казахстанская область	181 983	32 556	17,9
6	Жамбылская область	178 652	25 816	14,5
7	Западно-Казахстанская область	94 837	18 348	19,3
8	Карагандинская область	196 872	36 335	18,5
9	Кызылординская область	130 700	21 026	16,1
10	Костанайская область	119 965	20 739	17,3
11	Мангистауская область	101 646	19 123	18,8
12	Павлодарская область	99 128	18 286	18,4
13	Северо-Казахстанская область	76 312	10 996	14,4
14	Южно-Казахстанская область	511 893	71 127	13,9
15	г. Алматы	256 660	66 224	25,8
16	г. Нур-Султан	135 781	26 353	19,4
Республика Казахстан		2 698 247	457 942	17,0

Источник: МОН РК

Молодежь чаще всего приступает к получению технического и профессионального образования на базе 9 класса: 311,0 тыс. человек или 63,6% контингента в 2017 году, 313 226 человек или 64,1% контингента в 2018 году. В контингенте организаций ТиПО преобладает молодежь из сельской местности. В 2018 году из 488 712 студентов колледжей 231 449 (47 %) являлись жителями сельской местности, из них 177 264 обучались в городских, 54 185 – в сельских колледжах⁴³. Наибольшая доля студентов из сельской местности представлена в организациях ТиПО Алматинской, Туркестанской и

Северо-Казахстанской областей.

Доступность технического и профессионального образования для молодежи обеспечивается широкой сетью организаций ТиПО. В 2018 году в Казахстане насчитывалась 821 организация технического и профессионального образования (824 – 2017 г.), из которых 479 (58,3%) были государственными (477 или 57,9 % – 2017 г.), 342 (41,6%) – частными (347 или 42,1% – 2017 г.). По сравнению с прошлым годом отмечается небольшое сокращение сети организаций ТиПО (на 3 единицы) вследствие сокращения числа частных колледжей.

⁴³ Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2017 года): Е. Нурланов, М. Амангазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакинова, А. Дуйсенгали, Н. Касымбекова. - Астана: АО «ИАЦ», 2018. - 434 с., С. 87

Реализация государственного заказа на подготовку кадров, а также национального проекта «Мәңгілік ел жастары – индустрияға!» (Серпін) позволяет молодежи получить техническое и профессиональное образование на бюджетной основе. По сравнению с прошлым годом отмечается увеличение доли студентов, обучающихся в рамках государственного заказа. Так, в 2018 году контингент организаций ТиПО составил 488 712 человек (489,2 тыс. чел. – 2017 г.). Из них в рамках государственного заказа обучались 275 476 человек (263,3 тыс. чел. – 2017 г.), что составляет 56,4% контингента организаций ТиПО (53,8% – 2017 г.). В 2018 в организации ТиПО принято 155 432 человек (154,4 тыс. чел. – 2017 г.), из них по государственному заказу – 98 505 человек или 63,4% (94,8 тыс. чел. или 61,5 % в 2017 г.).

Характеристики территориального распределения сети указывают на высокую концентрацию организаций ТиПО в городской местности (647 организаций с контингентом 434 527 чел.) нежели сельской (174 организаций с контингентом 54 185 чел.). Вместе с тем, следует отметить, что квотирование государственного заказа на подготовку кадров позволяет обеспечить доступность ТиПО для сельской молодежи (квота в 30%), а также детей-сирот (квота в 1%), молодежи с ограничениями по здоровью (квота в 1%), со статусом «оралман» (квота в 4%). Положительные результаты политики квотирования отражаются на контингенте организаций ТиПО, который представлен преимущественно выходцами из села.

Доступность технического и профессионального образования для лиц с ООП обеспечивается за счет создания в организациях ТиПО условий для инклюзивного образования. За 2016-2018 годы в стране на 10% увеличилась доля колледжей, создавших инклюзивные условия для обучения молодежи с ООП. В 2018 году 247 колледжей (30%) обеспечили безбарьерный доступ для студентов с ООП (25% – 2017 г., 20% – 2016 г.)⁴⁴. Вследствие этого, увеличилось число обучающейся в организациях ТиПО молодежи с ООП с 2 199 человек в 2017 году до 2 928 человек в 2018 году.

С 2017 года реализуется проект «Бесплатное профессиональное и техническое образование для

всех». В рамках проекта с 2017 года принято 63 357 человек (в 2017 году – 21 301, в 2018-м – 20 236, в 2019-м – 21 820), из них выпущены 5 297 человек (в 2018 году – 849, в 2019-м – 4 448). Сейчас по проекту обучаются 53 599 человек⁴⁵.

Обучение на государственном и русском языках, а также смешанного типа, предлагаемое в организациях ТиПО, позволяет реализовать языковые потребности учащейся молодежи. В 2018 году доля обучающихся на государственном языке составила 59,2% (289 589 чел.). Чаще всего обучение на государственном языке предпочитают студенты ТиПО южных регионов: Туркестанской (91%) и Кызылординской (96%) областей. Реже всего востребовано обучение на государственном языке в северных регионах страны: Северо-Казахстанской (12%), Костанайской (18%) и Павлодарской (27%) областях⁴⁶.

Исходя из потребностей обучающихся, организации ТиПО предлагают различные формы обучения: дневную, заочную и вечернюю. Контингент организаций ТиПО представлен преимущественно студентами очной формы обучения (425 407 чел.) и в меньшей степени – заочной (60 150 чел.) и вечерней (3 155 чел.) форм обучения.

Отмечается гендерная сегрегация учащихся в разрезе специальностей. Молодые девушки представляют большинство учащихся по специальностям, относящихся традиционно женским: «Образование» (73%), «Медицина и фармацевтика» (77%)⁴⁷. Юноши, в свою очередь, отдают предпочтение наиболее престижным и высокооплачиваемым специальностям, связанным с нефтегазовым производством, геологией и добычей полезных ископаемых, а также информационными технологиями.

Важными параметрами качества жизни студентов ТиПО выступает обеспеченность местами в общежитиях, доступность дополнительного образования, в том числе в сфере спорта. В 2018 году доля студентов ТиПО, нуждающихся в общежитиях увеличилась на 5% и составила 65 589 человек. Из них 46 312 человек или 74 % были обеспечены местами в общежитиях (79% – 2017 г.)⁴⁸. За последние три года наблюдается увеличение охвата студен-

⁴⁴ Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2017 года): Е. Нурланов, М. Амангазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенгали, Н. Касымбекова. - Астана: АО «ИАЦ», 2018. - 434 с., С. 101

⁴⁵ История развития ТиПО в Казахстане, <http://today.kz/news/kazakhstan/2019-09-19/783476-istoriya-razvitiya-tipo-v-kazahstane/>

⁴⁶ Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2017 года): Е. Нурланов, М. Амангазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенгали, Н. Касымбекова. - Астана: АО «ИАЦ», 2018. - 434 с., С. 95

⁴⁷ Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2017 года): Е. Нурланов, М. Амангазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенгали, Н. Касымбекова. - Астана: АО «ИАЦ», 2018. - 434 с., С. 94

⁴⁸ Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2017 года): Е. Нурланов, М. Амангазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенгали, Н. Касымбекова. - Астана: АО «ИАЦ», 2018. - 434 с., С. 164

тов ТиПО спортивными секциями. В 2018 году из 425 407 студентов дневного отделения 285 372 или 67,1% посещали спортивные секции (60% – 2017 г., 50% – 2016 г.). Наиболее высокие показатели охвата студентов ТиПО работой спортивных секций по итогам 2018 года отмечаются в Восточно-Казахстанской области (92 %), тогда как минимальные – в Атырауской (50 %) и Северо-Казахстанской областях (50 %)⁴⁹.

Основным индикатором качества технического и профессионального образования выступают показатели трудоустройства выпускников. В 2018 году количество выпускников организаций ТиПО составило 141 724 человека. Наибольший выпуск студентов зафиксирован по таким направлениям обучения, как «Сервис, экономика, управление», «Медицина и фармацевтика», «Образование». Показатели трудоустройства выпускников системы ТиПО значительно улучшились. Так, по состоянию на 1 октября 2018 года из 141 724 выпускников количество трудоустроенных и занятых составило 118 104 человек или 83% выпуска (62,7% – 2017 г.)

Высшее и послевузовское образование

Обеспечение отраслей экономики конкурентоспособными кадрами, интеграция образования, науки и инноваций является ключевым приоритетом государственной образовательной политики в сфере высшего и послевузовского образования.

Конституция Республики Казахстан гарантирует гражданам получение высшего образования на конкурсной основе. Важно отметить, что данное право закреплено конституционно лишь в 43 странах мира⁵⁰.

В 2018-2019 учебном году в Казахстане насчитывался 131 вуз с контингентом в 542 458 человек. К числу регионов с наибольшей численностью студенческой молодежи следует традиционно отнести г.Алматы (143 860 человек), г.Шымкент (84 813 человек), г. Нур-Султан (54 419 человек) и Карагандинскую область (44 549 человек) (см. таб. 3.5).

Таблица 3.5 Сведения о численности организаций высшего образования и студентов в 2018-2019 учебном году

	Число самостоятельных учебных заведений, единиц	Контингент вузов, человек
Республика Казахстан	131	542 458
Акмолинская область	6	10 166
Актюбинская область	6	24 459
Алматинская область	3	10 410
Атырауская область	3	13 186
Западно-Казахстанская область	4	30 663
Жамбылская область	3	22 665
Карагандинская область	9	44 549
Костанайская область	7	21 169
Кызылординская область	3	10 660
Мангистауская область	2	6 215
Туркестанская область	2	15 892
Павлодарская область	4	7 530
Северо-Казахстанская область	2	9 673

⁴⁹ Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2017 года): Е. Нурланов, М. Амангазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенгали, Н. Касымбекова. - Астана: АО «ИАЦ», 2018.- 434 с., С. 165

⁵⁰ <https://www.worldpolicycenter.org/data-tables/policy/does-the-constitution-guarantee-citizens-the-right-to-higher-education>

Восточно-Казахстанская область	7	32 129
г. Нур-Султан	17	54 419
г. Алматы	43	143 860
г. Шымкент	10	84 813

Источник: ИАЦ МОН РК

Реализация государственного заказа на подготовку кадров позволяет трети студенческой молодежи получить бесплатное высшее образование. В 2018 году на всех ступенях высшего образования обучались 591 038 молодых людей, из них 30 % – за счет государственных образовательных грантов. В 2018 году выделено рекордное за последние 6 лет число образовательных грантов: на подготовку специалистов с высшим образованием – 53 594, магистров – 12 504, докторов PhD – 2 240⁵¹.

Политика квотирования доступа к высшему образованию позволяет обеспечивать доступность высшего образования для молодежи из числа социально уязвимых категорий населения. Так, в 2018 году обладателями государственного образовательного гранта стали 20 647 выходцев из села или 43,6 % подавших заявку на присуждение образовательного гранта, в том числе 6 192 по 30 %-ной квоте для сельской местности. Не остаются без внимания заявления на присуждение образовательных грантов молодежи из числа детей-сирот (633 человек или 97,9% заявок), инвалидов (439 человек или 97,8% заявок) и оралманов (870 человек или 98,4% заявок)⁵².

В целях расширения доступа к высшему образованию на платной основе молодежи предоставлена возможность повторного прохождения ЕНТ и «условного зачисления» для лиц, не преодолевших пороговый уровень. В 2018 году «условно зачислены» в вуз 452 человека, не преодолевших пороговый уровень ЕНТ. По итогам повторного прохождения ЕНТ 301 человек (66,6 %) смогли преодолеть пороговый уровень и были окончательно зачислены в вуз⁵³.

На уровне высшего образования молодежи предоставляется возможность обучения на казахском, русском, английском и других языках. В 2018 году число студентов, обучающихся на казахском языке составило 350 397 человек или 64,6% континента вузов.

Остальные обучались преимущественно на русском (167 324 человек или 30,8 %) и реже на английском (24 684 человек или 4,5 %) языках⁵⁴.

Важным показателем качества и привлекательности отечественной системы высшего образования выступает степень ее интернационализации. В 2018 году количество иностранных студентов в казахстанских вузах значительно увеличилось за счет образовательной миграции из Узбекистана и Туркменистана и составило 21 727 человек или 4,2% континента (13 898 человек или 2,8% континента в 2017 г.). Иностранные студенты были представлены преимущественно выходцами из стран СНГ (15 237 чел. – 2018 г., 7 828 чел. – 2017 г.), гражданами стран дальнего зарубежья (6 490 чел. – 2018 г., 6 070 чел. – 2017 г.). В численности иностранных студентов из стран СНГ преобладают граждане Узбекистана (9 500 человек), Туркменистана (2 615 человек), России (1 273 человек) и Кыргызстана (1 084 человек). Контингент иностранных студентов из стран дальнего зарубежья состоит преимущественно из граждан Индии (3 717 человек), Китая (1 240 человек), Монголии (565 человек), Афганистана (399 человек) и Турции (233 человек).

Материально-техническое оснащение вузов, наличие у них развитой инфраструктуры, необходимой для развития, поддержания здоровья молодежи является важным условием вузовского обучения. В 2018 году практически половина континента вузов была представлена иногородними студентами (249 015 человек), из которых 41,5% или 103 255 человек нуждались в общежитиях. Не были обеспечены местами в общежитиях 24 049 человек или 23 % (20,3% – 2017 г.). Наибольшая потребность в студенческих общежитиях отмечалась в северных регионах страны: Павлодарской (32%), Северо-Казахстанской (28%) областях и г.Нур-Султан (28%). Доля иногородних студентов в общем числе учащихся вузов данных регионов составила,

⁵¹ Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2017 года): Е. Нурланов, М. Амангазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенгали, Н. Касымбекова. - Астана: АО «ИАЦ», 2018.- 434 с., С. 109

⁵² Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2017 года): Е. Нурланов, М. Амангазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенгали, Н. Касымбекова. - Астана: АО «ИАЦ», 2018.- 434 с., С. 110

⁵³ Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2017 года): Е. Нурланов, М. Амангазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенгали, Н. Касымбекова. - Астана: АО «ИАЦ», 2018.- 434 с., С. 107

⁵⁴ Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник. АО «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019. С. 319. – с. 289

соответственно, 40%, 69% и 60%⁵⁵. Охват студентов деятельностью студенческих спортивных секций составил 55,8 % или 278,6 тыс. человек⁵⁶. Абсолютное число вузов в Казахстане имеют собственные библиотеки с библиотечным фондом в 78,8 млн. экземпляров⁵⁷.

В системе высшего и послевузовского образования в 2018 году отмечается увеличение численности обучающихся по программам магистратуры, резидентуры и докторантуры PhD. В 2018 году контингент магистрантов составил 38 594 человек (34 609 чел. – 2017 г.). Из них 26 660 человек обучались по научно-педагогическому направлению (19 431 чел. – 2017 г.), 11 934 – по направлению профильной магистратуры (15 178 чел. – 2017 г.). Численность докторантов также увеличилась по сравнению с предыдущим периодом и в 2018 году составила 5 609 человек (3 603 чел. – 2017 г.). Из них 5 345 (3 490 чел. – 2017 г.) обучались в рамках докторантуры PhD, остальные 264 человек – в рамках профильной докторантуры (113 чел. – 2017 г.).

Основным индикатором эффективности системы высшего образования выступает конкурентоспособность выпускников, характеризующаяся высокими показателями трудоустройства выпускников вузов. По итогам 2018-2019 года уровень трудоустройства выпускников вузов по 92 специальностям составил 67,4%. Однако, показателем является то, что, в среднем, 35,4% трудоустроенных выпускников вузов работают не по специальности. Минимальный показатель трудоустройства выпускников отмечается по специальности «Таможенное дело» – 41%. В их числе чаще всего встречаются обладатели профессиональных квалификаций по специальностям: «Сельскохозяйственные науки» (51,06%), «Право» (43,73%), «Услуги» (43,42%), «Технические науки и технологии» (41,97%), «Социальные науки, экономика и бизнес» (40,24%)⁵⁸.

3.2. МОЛОДЕЖЬ В НАУКЕ

Обеспечение реального вклада науки в ускоренную диверсификацию и устойчивое развитие экономики страны является ключевым приоритетом государственной политики в сфере науки.

В Республике Казахстан по данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан научными исследованиями и разработками в 2018 году занималось 384 организаций, что на 2 единицы меньше относительно предыдущего года (383 – 2016 г., 386 – 2017 г.). Основным научным центром страны остается город Алматы, где сконцентрировано наибольшее число организаций, осуществляющих НИОКР (см. таб. 3.6).

В 2018 году общая численность работников, осуществлявших научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы, составила 22 378 человек (22 081 чел. – 2017г.). Также, как и в 2017 году, по итогам 2018 года наиболее значимое количество ученых отмечается в области естественных наук, инженерных разработок и технологий.

Дефицит молодых научных кадров остается наиболее актуальной проблемой, требующей особого внимания уполномоченного государственного органа. В 2018 году молодые ученые в возрасте до 35 лет составляли 34,6% всех работников, осуществлявших НИОКР. Наибольшая численность ученых приходилась на возрастную группу 25-34 года (6 076 человек), доля которой в 2018 году составила 27,1% (26,4% – 2017 г.). Учеными званиями и степенью в общем числе молодых ученых до 35 лет обладали 44,3% или 3 431 человек.

Следует отметить, что численность молодых ученых 25-34 лет в общем контингенте работников, выполняющих НИОКР, за последние годы равномерно увеличивается. Несмотря на незначительное снижение в 2013 году работников этой возрастной группы, доля её в общем контингенте достигла максимального значения (27,1%) за последние семь лет (см. таб. 3.7).

Более того, численность докторов философии PhD до 35 лет, занимающихся научно-исследовательской деятельностью, постепенно увели-

⁵⁵ Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2017 года): Е. Нурланов, М. Амангазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенгали, Н. Касымбекова. - Астана: АО «ИАЦ», 2018.- 434 с., С. 173

⁵⁶ <http://egov.kz/cms/ru/law/list/U1600000168>

⁵⁷ Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2017 года): Е. Нурланов, М. Амангазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенгали, Н. Касымбекова. - Астана: АО «ИАЦ», 2018.- 434 с., С. 158

⁵⁸ Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2017 года): Е. Нурланов, М. Амангазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, Г. Карбаева, М. Даулиев, Е. Коротких, Д. Абдрашева, М. Шакенова, А. Дуйсенгали, Н. Касымбекова. - Астана: АО «ИАЦ», 2018.- 434 с., С. 218

чивается. Это также способствует постепенному омоложению научных кадров. В 2017 году научной деятельностью занимались 256 докторов PhD в возрасте до 35 лет. В 2018 году их число достигло 320 человек (см. таб. 3.8). Положительное влияние на рост численности молодых ученых оказало увеличение объема государственного заказа на подготовку научных кадров в рамках докторантуры PhD и мер, предпринимаемых уполномоченным органом в целях вовлечения талантливой молодежи в научную деятельность. Благодаря предпринимае-

мым мерам, в перспективе ожидается увеличение численности молодых ученых, их научной производительности и мобильности.

В 2019 году в рамках Года молодежи грантовое финансирование фундаментальных и прикладных исследований молодых ученых будет увеличено на 3 млрд тенге. По данным МОН РК в ближайшие три года будет выделено 9 млрд тенге на проведение научных исследований для молодежи⁵⁹.

Таблица 3.6 Количество организаций, осуществлявших НИОКР в 2014-2018 гг.

РЕГИОНЫ	2014 год	2015 год	2016 год	2017 год	2018 год
Республика Казахстан	392	390	383	386	384
Акмолинская область	11	11	9	11	11
Актюбинская область	14	14	14	16	16
Алматинская область	13	11	10	11	9
Атырауская область	9	10	11	10	10
Западно-Казахстанская область	9	7	8	8	10
Жамбылская область	11	11	11	11	9
Карагандинская область	31	32	33	29	28
Костанайская область	13	14	13	14	12
Кызылординская область	6	8	10	8	7
Мангистауская область	7	5	7	6	6
Южно-Казахстанская область	17	19	19	19	6*
Павлодарская область	11	9	10	11	14
Северо-Казахстанская область	3	4	5	5	5
Восточно-Казахстанская область	30	30	35	34	35
г. Нур-Султан	59	53	55	62	60
г. Алматы	148	152	133	131	135
г. Шымкент	-	-	-	-	11

* – сведения указаны по Туркестанской области
Источник: КС МНЭ РК

⁵⁹ О новых формах сотрудничества государства с молодыми научными работниками, <https://bilimdinews.kz/?p=53868>

Таблица 3.7 Распределение по возрасту работников, выполнявших НИОКР в 2012-2018 гг.

Год	Всего	В том числе в возрасте:						
		до 25 лет	26-34 года	в %	35-44 года	45-54 года	55-64 года	65 лет и старше
2012	20 404	2 648	5 114	25,1	3 749	3 941	3 437	1 515
2013	23 712	2 818	5 770	24,3	4 735	4 520	3 958	1 911
2014	25 793	2 912	6 535	25,3	5 175	4 734	4 267	2 170
2015	24 735	2 636	6 372	25,8	5 257	4 546	3 889	2 035
2016	22 985	2 211	5 956	25,9	5 099	4 233	3 592	1 894
2017	22 081	1 909	5 824	26,4	4 937	3871	3 469	2 071
2018	22 378	1 672	6 076	27,1	4 988	3 927	3 580	2 135

Источник: КС МНЭ РК

Таблица 3.8 Распределение численности работников, осуществлявших НИОКР по возрасту в 2018 году

	Всего	В том числе, лет:									
		до 25 лет	25-34 года	из них		35-44 года	из них		55-64 года	из них	
				25-28 лет	35 лет		45-54 года	55-62 лет		65 лет и старше	
Численность работников, осуществлявших НИОКР на конец отчетного года, всего	22 378	1 672	6 076	2 199	4 988	754	3 927	3 580	2 301	2 135	
из них специалисты-исследователи	17 454	992	4 924	1 838	4 004	650	2 961	2 761	1 707	1 812	
из них женщины	9 217	502	2 582	906	2 379	382	1 744	1 399	853	611	
из них имеют ученую и академические степени	11 764	347	3 084	938	2 855	1 021	2 023	1 978	1 707	1 477	
доктор по профилю	336	-	х	-	91	х	65	104	х	73	
из них женщины	158	-	х	-	62	-	43	31	х	21	
доктор философии (PhD)	856	-	320	39	393	х	73	47	х	х	
из них женщины	433	-	156	23	205	х	37	19-	х	х	
доктор наук	1 740	-	х	-	112	х	327	614	291	674	
из них женщины	634	-	х	-	51	х	169	264	123	149	
кандидат наук	4 360	-	57	8	1 199	123	1 284	1 122	627	698	
из них женщины	2 442	-	37	5	744	66	815	585	323	260	
Магистр	4 472	347	2 691	891	1 060	161	274	91	х	х	
из них женщины	2 752	205	1 590	499	703	113	60	53	х	х	

Источник: КС МНЭ РК

Для сведения:

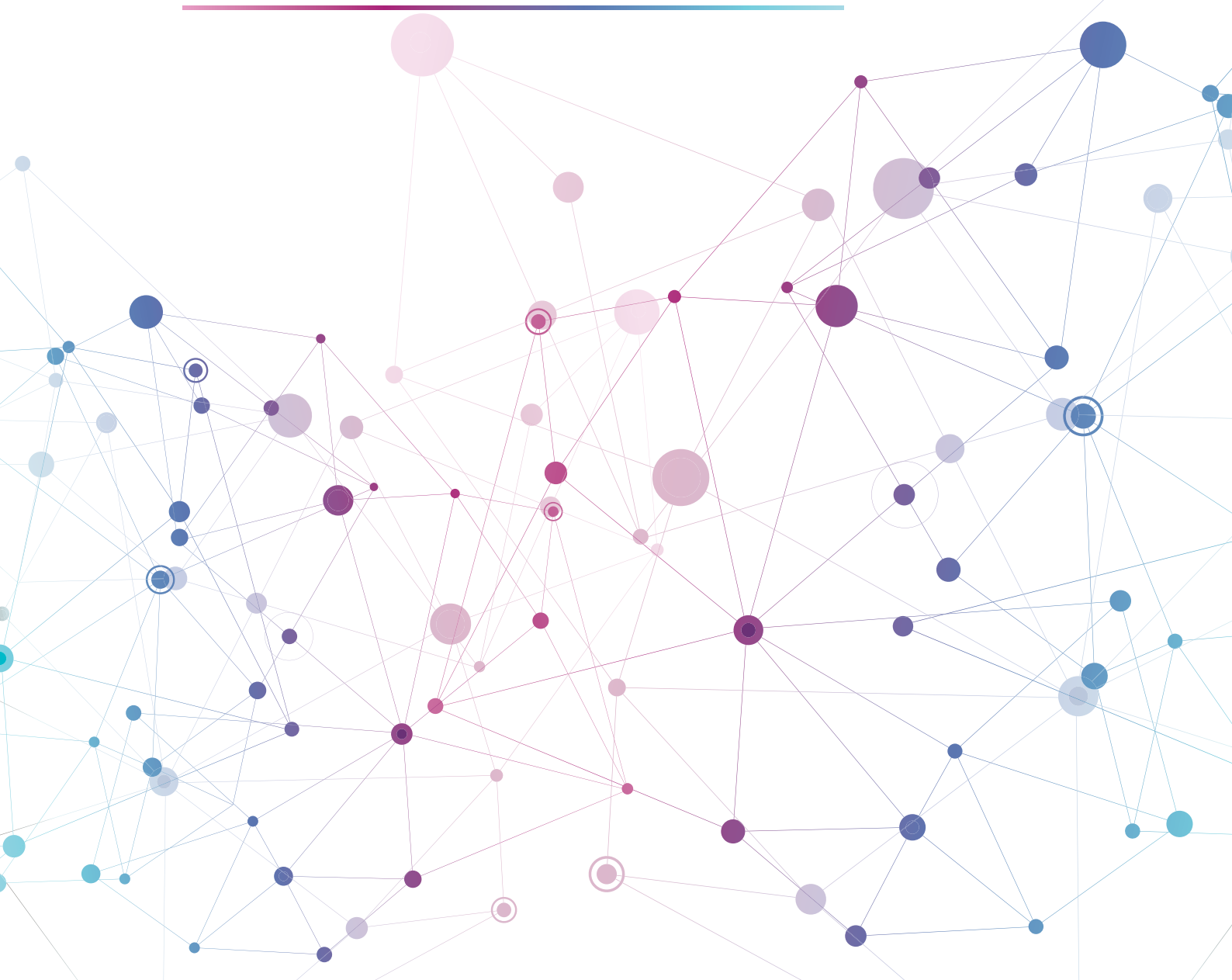
- – явление отсутствует

х – данные конфиденциальны

ГЛАВА 4

СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ МОЛОДЕЖИ

4.1 ПОЛОЖЕНИЕ МОЛОДЕЖИ НА РЫНКЕ ТРУДА

В данной главе представлен анализ социально-экономического положения молодежи. Анализ включает в себя исследование четырех аспектов: положение молодежи на рынке труда, социальный портрет молодежи NEET, социальное самочувствие сельской молодежи и, наконец, социальное благополучие молодых семей. Эмпирическим материалом для данной главы выступают данные Комитета по статистике и результаты социологических опросов, проведенные НИЦ «Молодежь».

Прежде всего, разберем ситуацию с положением молодежи на казахстанском рынке труда, поскольку социально-экономическое положение во многом зависит от позиций, занимаемых именно на рынке труда. Согласно данным Комитета по статистике, количество экономически активной молодежи за 2 квартал 2019 года составляет 2 180,4 тыс. чел. (2018 г. - 2087,6 тыс. чел.), что составляет 23,7 % от общего количества экономически активного населения страны (9 204,7 тыс. чел.). Из них заняты более 763,4 тыс. чел. (2018 г. – 665,3 тыс. чел.) 2 169 тысяч человек. Вместе с тем, динамика последних лет демонстрирует снижение численности среди молодежи как контингента рабочей силы в целом, так и занятых. За последние пять лет (с 2014 года) численность рабочей силы среди молодежи сократилась на 12,1%. Похожее сокращение произошло с занятой молодежью, с 2014 года контингент сократился на 11,5%.

Рисунок 4.1 Динамика численности рабочей силы и занятого населения.

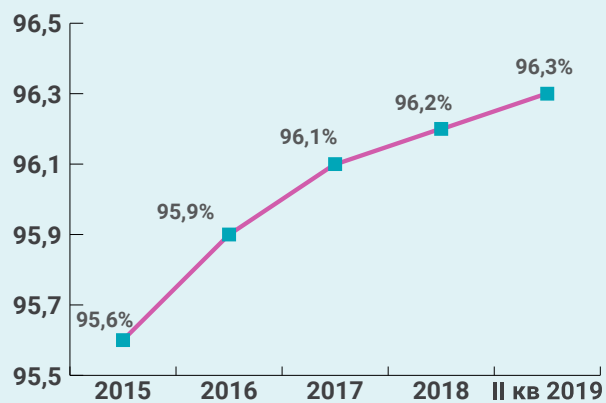

Источник: КС МНЭ РК

Однако это связано прежде всего с непосредственным сокращением численности молодежи, а не с какими-либо экономическими факторами. Это утверждение доказывается, к примеру, стабильным ростом доли занятого населения от общего количества рабочей силы среди молодежи (рис. 4.2). Как видно из динамического ряда распределения доля растет. Получается, что, несмотря на

сокращение в абсолютных показателях (общей численности молодежи на рынке труда), имеется место рост в относительных показателях (доля занятой молодежи от общего числа молодежи). Таким образом, нет оснований заявлять о сокращении рабочих мест для молодежи.

Рисунок 4.2 Динамика доли занятых среди молодежи, %.

Источник: КС МНЭ РК

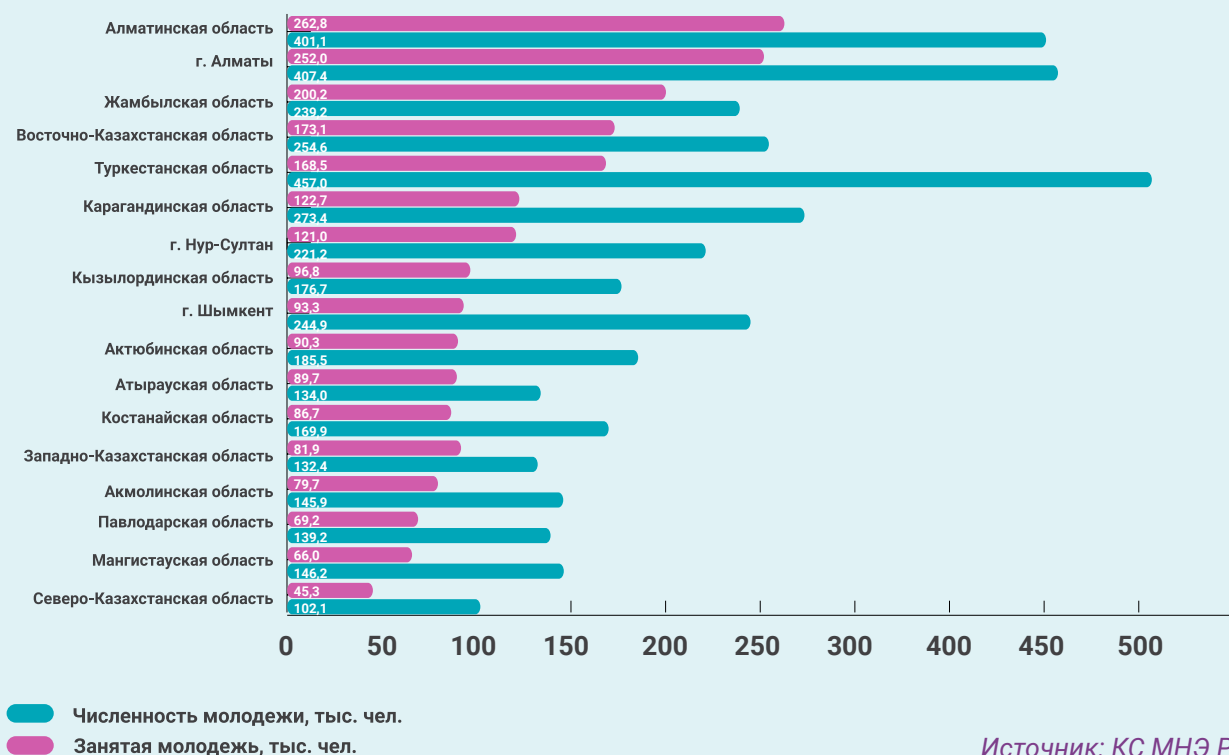
Распределение занятости по регионам Казахстана выглядит следующим образом (рис. 4.3). При этом важно обратить сравнить численность занятой молодежи с её общим количеством по каждому региону.

Естественно, большой контингент работающей молодежи имеет место в тех областях, где в целом, проживает много молодых людей. Однако, как демонстрирует рисунок 4.3, соотношение очень сильно варьируется от области к области. Например, в Туркестанской области соотношение показывает, что занят едва ли не каждый третий молодой человек (это наиболее низкий показатель), в то время как в соседней Жамбылской области более 80% молодежи имеет работу (данный показатель самый высокий).

Если рассматривать структуру занятости, то она на второй квартал 2019 года выглядит следующим образом: среди занятой молодежи 1 593 тысяч человек или 76,4% – наемные работники, 492,4 тысяч человек (23,6%) – самостоятельно занятые. Динамика последних лет демонстрирует естественно сокращение как численности наемных работников, так и самостоятельно занятых (рис. 4.4). Причем количество и тех и других сокращается достаточно равномерно. Это косвенно указывает на то, что сокращение занятости среди молодежи связано именно с уменьшением общей численности, а не каким-либо (негативными) изменениями в структуре казахстанской экономики.

В разрезе отраслей экономики на второй квартал 2019 года, из числа занятых в экономике наибольшее количество – 401,7 тысяч человек (19,3 %) занято в сфере торговли и сервиса, 240,5 тысяч

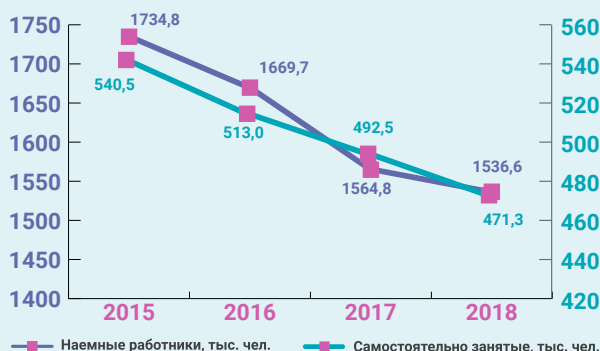
Рисунок 4.3 Распределение занятости по регионам Казахстана.

Источник: КС МНЭ РК

человек (11,5%) – в образовании, 233,6 тысяч человек (11,2%) – заняты в сельском хозяйстве, 231,5 тысяч человек (11,1%) – промышленности.

Рисунок 4.4 Динамика численности наемных работников и самостоятельно занятых

Источник: КС МНЭ РК

Безработица. По состоянию на второй квартал 2019 года количество безработных среди молодежи по Республике составляет 81,1 тысячу или 3,7% от общего числа молодых людей, относящихся к рабочей силе. Динамика последних лет демонстрирует устойчивое снижение числа безработных. Например, с 2015 года по 2018 год безработица среди молодежи сократилась с 4,4% до 3,8% соответственно. При этом уровень долгосрочной безработицы также упал с 2,6% до 1,9%.

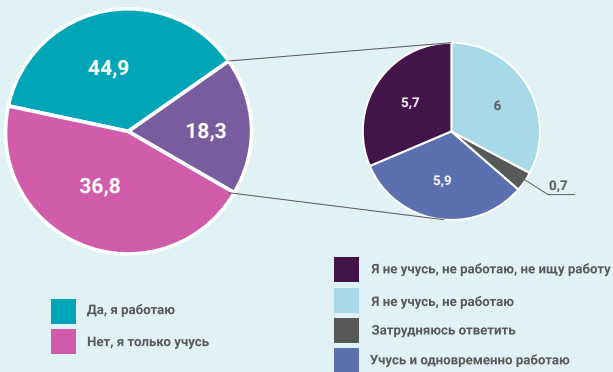
Предпринимательская активность. Другим

важным аспектом социально-экономического развития молодежи является активность в сфере предпринимательства, создание частного бизнеса. Согласно данным Комитета по статистике количество действующих индивидуальных предпринимателей в возрасте до 29 лет по состоянию на 1 июля 2019 года составило 116911 человек, из них 59% были представлены мужчинами, 41% – женщинами (за аналогичный период 2018 года – 102 126 человек, из них 60% - мужчины, 40% - женщины).

Статистика предлагает взгляд на ситуацию с «высоты птичьего полета», чтобы лучше разобраться с некоторыми деталями социально-экономического положения молодежи, а также выявить потенциальные проблемы обратимся к данным социологических опросов. Согласно результатам социологического исследования, проведенного НИЦ «Молодежь», структура вовлеченности молодежи в различные виды экономической деятельности выглядит следующим образом (рис. 4.5). Около половины опрошенных (44,9%) работают, еще 5,9% опрошенных учатся и работают одновременно. Таким образом, совокупная доля работающей молодежи чуть больше половины от общего количества опрошенных. Доля респондентов, которые только учатся также достаточно большая, она составляет 36,8%. Группа тех, кто не учится и не работает равна 11,7%. Причем особое внимание требует группа, которая не учится, не работает и не ищет работу (5,7%). В совокупности получается 17,4% тех, кто не работает и не учится, что заметно выше статистических показателей безработицы.

Учитывая значительную долю молодежи, не работающих и не проходящих обучение, имеет смысл построить социальный портрет безработного. Для этих целей был использован корреляционный анализ (рассчитаны корреляции Пирсона и Спирмена). Полученные результаты, однако, показывают, что ситуация не скрывает за собой серьезных проблем, и значительная доля тех респондентов, что обозначены в опросе как безработные скорее всего при статистическом обследовании получили бы статус лиц, не входящих в состав рабочей силы. Так корреляции показывают, что безработными в рамках социологического опроса чаще выступают молодые женщины с детьми (причем чем больше детей, тем больше шансы не иметь работы). Также имеется положительная корреляция с возрастом (с возрастом увеличиваются шансы быть безработным). Таким образом, высокая доля безработных скорее объясняется домохозяйками, которые представлены молодыми женщинами из более возрастных групп молодежи, имеющие нередко больше одного ребенка (в таких условиях не так просто проявлять активность на рынке труда – к этим вопросам имеет смысл вернуться позже в разделе «социальное благополучие молодых семей»).

Рисунок 4.5 Статус занятости среди молодежи (по результатам социологического исследования, %).

Источник: КС МНЭ РК

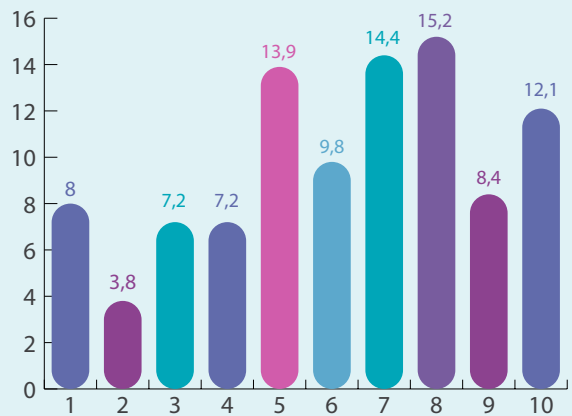
Среди других факторов, не связанных непосредственно со статусом домохозяйки, стоит указать сельскую местность. Действительно, как показывает корреляционный анализ, респонденты из сельской местности чаще оказываются безработными (хотя корреляция не настолько явная как в предыдущих случаях).

Стабильность – другой важный момент, на который стоит обратить внимание. Поскольку стабильность, уверенность в завтрашнем дне закладывает основу социального оптимизма. В свою очередь нельзя недооценивать роль социального оптимизма для успешного развития страны, поскольку молодые люди, которые увереннее смо-

трят в будущее, будут чаще создавать семьи, заводить детей, активнее инвестировать средства в различные предпринимательские инициативы.

В данном случае изучается лишь один небольшой аспект стабильности. Так, для измерения стабильности респондентам было предложено оценить шансы сохранить работу, не быть уволенным с текущего места работы.

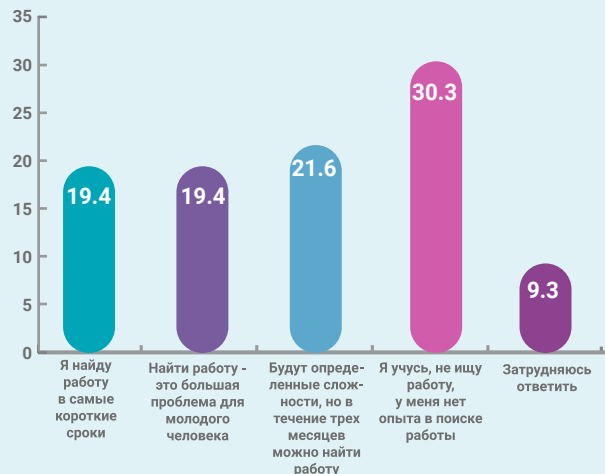
Рисунок 4.6 Самооценка стабильности работы (вероятность не быть уволенным по десятибалльной шкале, по материалам социологического опроса, %).

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Как видно из ответов молодые люди достаточно осторожно оценивают свои шансы. Среднее значение равно 6,1 (оценка положительная, но не высокая). Доля ответов с оценками от одного до пяти (оценки, выражающие в большей степени неуверенность относительно работы) составляет 40,1%. Корреляционный анализ показывает, что в большей степени уверены относительно стабильности своей работы более образованные молодые люди. Также возраст положительно влияет на уве-

Рисунок 4.7 В случае, если Вы окажетесь без работы, как быстро Вы найдете новую работу?

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

ренность (что, видимо, указывает на наличие опыта как важного фактора, позволяющего закрепиться на рабочем месте).

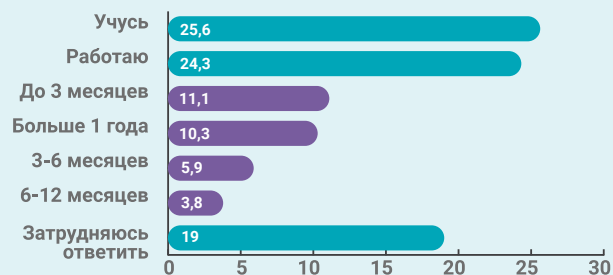
Другой важный аспект стабильности, это возможность быстро найти работу в случае ее потери. Как показывает распределение ответов (рис. 4.7), наиболее значительный контингент молодых людей пока не сталкивался с проблемами поиска работы. Среди тех, кто имеет подобный опыт, характерен высокий уровень уверенности в свои возможности найти работу. Так, 41% респондентов (19,4% плюс 21,6%) считают, что точно найдут работу за три месяца. Доля тех, кто не уверен в своих возможностях, более чем вдвое меньше (19,4%).

Безработица – другой важный аспект при оценке социально-экономической ситуации, требующий особого внимания. Как было видно из статистических данных уровень молодежной безработицы невысокий, причем как общий уровень, так и уровень продолжительной безработицы. Тем не менее, имеет смысл более детально рассмотреть продолжительность безработицы не только на основании статистических данных, но также опираясь на материалы социологического исследования. Результаты массового опроса молодежи указывают на значительную группу респондентов (14,1%), не имеющих постоянную работу в течение полугода и более. Какие факторы влияют на продолжительность безработицы? Как социальные группы дольше остаются безработными?

Корреляционный анализ показывает, что длительной безработицей чаще сталкиваются молодые женщины, воспитывающие больше одного ребенка (имеется явная положительная корреляция с женским полом, замужним статусом и количеством детей). коррелирует с полом (женщины чаще не имеют работу). Аналогичные результаты были представлены ранее при описании статуса занятости (рис. 4.5), что говорит о надежности.

Кроме этого, длительность безработицы естественно влияет на уверенность молодых людей найти (рис. 4.7), здесь также проявляется корреляционная связь – длительность безработицы подрывает уверенность респондентов в том, что они смогут найти работу в короткие сроки. Стоит отметить, что образование никак не влияло на шансы быстрее найти работу.

Рисунок 4.8 Длительность безработицы (по материалам социологического опроса, %)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

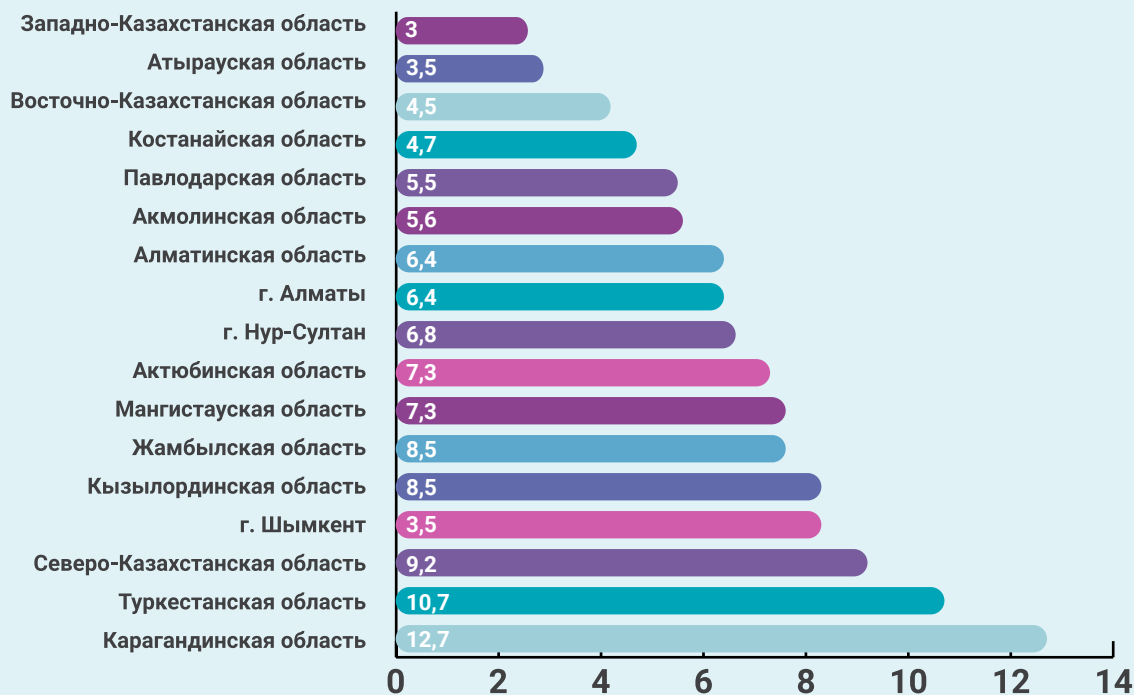
Таким образом, результаты социологических опросов показывают, что основной контингент среди казахстанской молодежи, выпадающий с рынка труда – это молодые матери. Причем количество детей увеличивает шансы выхода с рынка труда. Именно этот контингент чаще покидает рынок труда на продолжительный период времени. В то же время важно отметить, что молодые женщины нередко являются хорошо образованной и подготовленной рабочей силой. Государству при осуществлении комплексной политики в молодежной сфере важно понимать, чего именно оно хочет добиться. Допустим государство хочет, как можно быстрее вернуть этот контингент на рынок труда и превратить его опять в активную рабочую силу. Тогда необходимы масштабные проекты по развитию социальной и материальной инфраструктуры для детей дошкольного возраста (детские сады, поликлиники, разнообразные детские центры и т.д.). Здесь конечно необходимы экономические расчеты, которые подтвердят или опровергнут эффективность подобных инвестиций (далеко не факт, что прибыли от максимально быстрого возвращения молодых женщин в ряды активной рабочей силы превысят затраты на создание инфраструктуры для детей дошкольного возраста, хотя можно отметить, что данная инфраструктура важна сама по себе).

4.2. СОЦИАЛЬНЫЙ ПОРТРЕТ МОЛОДЕЖИ НЕЕТ

Помимо официальной безработицы другой не менее важный индикатор, указывающий на положение молодежи на рынке труда и, в целом, на социально-экономическое благополучие молодых людей – это доля молодежи NEET или не работающей и не обучающейся молодежи. Данные Комите-

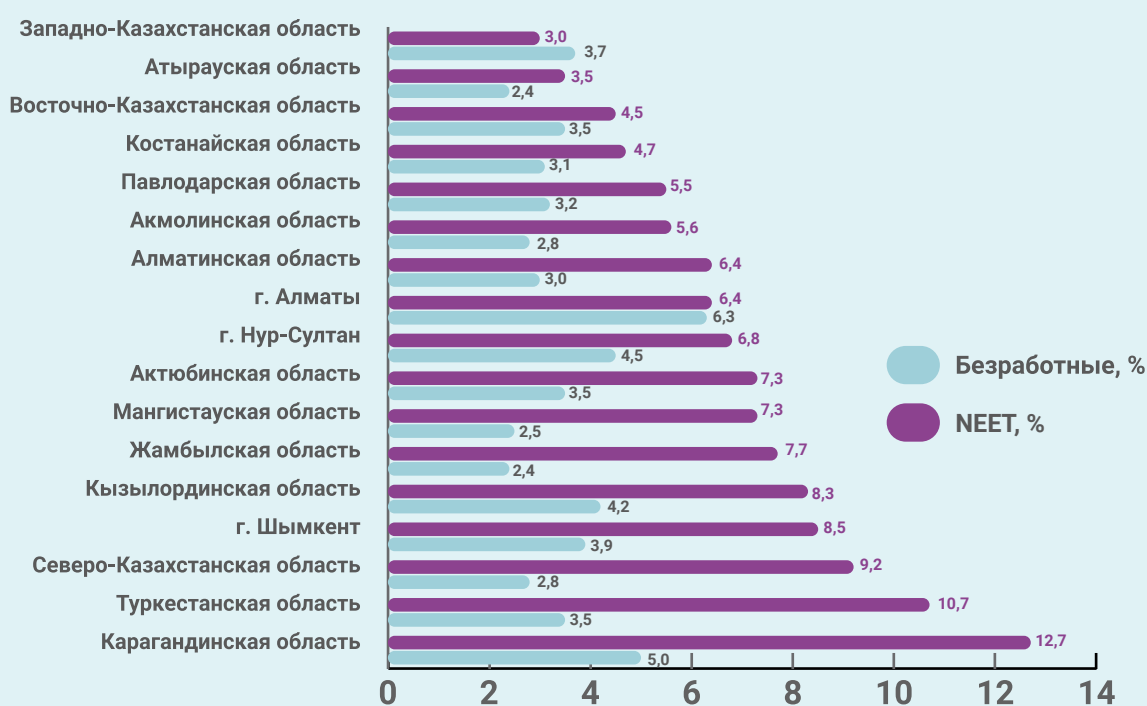
та по статистике за второй квартал 2019 года показывают, что уровень молодежи NEET равен 7,2% от общей численности молодежи. Распределение по областям представлено на рисунке 4.9, как видно наименьший уровень зафиксирован в Западно-Казахстанской области (3%), наибольший уровень в Карагандинской области (12,7%).

Рисунок 4.9 Доля молодежи NEET в разрезе регионов за второй квартал 2019 года, %

Источник: КС МНЭ РК

Рисунок 4.10. Соотношение молодежи NEET и безработных в разрезе регионов, %

Источник: КС МНЭ РК

В целом, девять административных регионов имеют показатели молодежи NEET ниже средних по республике. Следовательно, показатели восьми административно-территориальных единиц превышают средний показатель по стране. Нельзя сказать, что области с высокими или низкими показателями молодежи NEET локализируются в конкретном географическом регионе, скорее они достаточно равномерно распределяются по всей территории страны. Например, среди административно-территориальных единиц с низкими показателями молодежи NEET можно заметить западные, восточные, северные и южные области Казахстана. Тройка областей с наиболее высокими показателями молодежи NEET представлена центральным Казахстаном (Карагандинская область – 12,7%), югом (Туркестанская область – 10,7%) и севером (Северо-Казахстанская область – 9,2%).

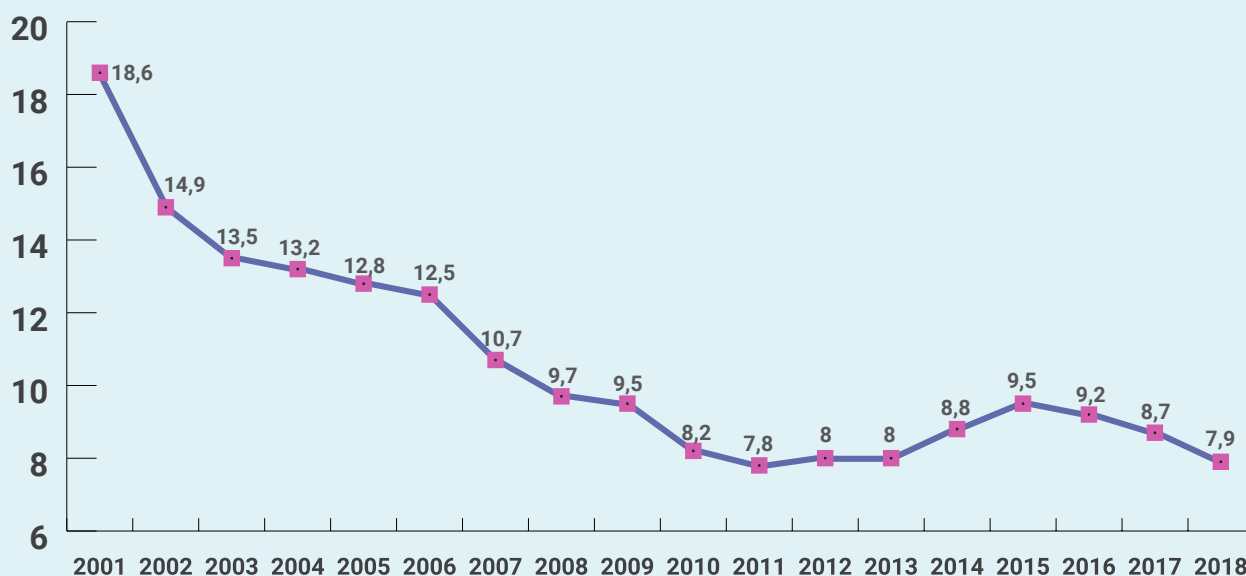
Одновременно с этим нельзя сказать, что высокая или низкая доля молодежи NEET объединяет области со схожей экономической структурой. Как видно Карагандинская область является в значительной степени урбанизированным регионом с развитой промышленностью. Туркестанская область, наоборот, характеризуется высокой долей сельского населения, и скорее является аграрной.

Более того, нельзя сказать, что значительная доля молодежи NEET объясняется «демографи-

ческим давлением» или большой численностью молодежи, поскольку среди «лидеров» этого антирейтинга находятся как наиболее многочисленная (Туркестанская), так и самая малочисленная (Северо-Казахстанская) по количеству молодежи области. Наконец, нельзя объяснить связью между уровнем молодежной безработицы и долей молодежи NEET. Как показывает рисунок 4.10 эти два распределения далеко не совпадают друг с другом. Таким образом распределение молодежи NEET по регионам ставит больше вопросов, чем ответов. Поэтому, чтобы лучше понять ситуацию с данным контингентом молодых людей, нужно обратиться к динамическим показателям.

Прежде всего обратимся к общереспубликанской динамике показателей. Рисунок 4.11 демонстрирует значительный прогресс Казахстана по сокращению численности молодежи NEET за последние 18 лет. Доля не работающей и не обучающейся молодежи сократилась за этот период почти в 2,4 раза, что, конечно, указывает на значительные успехи. При этом дважды достигались низкие показатели. Первый раз их удалось достигнуть еще в 2011 году, затем они вновь начали расти (правда незначительно) и новый минимум был достигнут в текущий момент (показатели 2018 года чуть ниже показателей 2011 года, но ожидается, что показатели по итогам 2019 года скорее всего будут самыми низкими за весь период расчетов).

Рисунок 4.11 Динамика доли молодежи NEET от общей численности молодежи с 2001 по 2018 годы, %

Источник: КС МНЭ РК

Анализ динамических таблиц по регионам Казахстана позволяет выявить области с постоянно высокой долей молодежи NEET. Это Карагандинская область, в которой доля не работающей и не обучающейся молодежи практически не менялась в последние годы (например, данные за второй

квартала 2015 и 2019 года полностью идентичны 12,7%. Наоборот, имеются области с традиционно низкой долей молодежи NEET. В Западно-Казахстанской области данный показатель стабильно держится на отметке около трех процентов.

Рисунок 4.12. Изменение доли молодежи NEET с II квартала 2015 года по II квартал 2019 года

Источник: КС МНЭ РК

Напротив, ряд областей сумел достичь значительного прогресса по снижению доли молодежи NEET. Наибольших успехов в данном направлении удалось достичь Жамбылской, Атырауской и Мангистауской областям. Статистические данные показывают, что действительно имеется заметный рост доли занятости среди молодежи в данных областях (исключение Мангистауская область, где процесс скорее связан с общим уменьшением численности молодежи). В качестве предложения можно отметить важность изучить опыт по сокращению численности молодежи NEET в обозначенных выше областях (прежде всего в Жамбылской области, где удалось достичь наибольшего прогресса) и посмотреть на возможности применения данного опыта в Карагандинской области.

Одной из важных программ в этом направлении стал Проект развития молодежного корпуса (далее – Проект), который реализуется Министерством образования и науки Республики Казахстан в рамках Соглашения о гранте №TF014174 между Республикой Казахстан и Международным Банком Реконструкции и Развития от 10 сентября 2015 года, ратифицированного Законом Республики Казахстан от 18 февраля 2016 года №454-V ЗРК. Проект рассчитан на 2016-2020 годы. Целью Проекта является вовлечение молодежи, в особенности уязвимых групп, в общественно полезную деятельность через развитие жизненно важных навыков посредством участия в программе обучения и реализации социально-значимых проектов. Комплекс

мероприятий Проекта организован в рамках трех компонентов, часть из них успешно завершена в 2018 году. Основным действующим компонентом Проекта является Компонент 1 - Поддержка обучения навыкам общественно-полезной деятельности на благо сообщества и развития жизненно важных навыков, известный под названием ZhasProject, в рамках которого осуществляется грантовая программа и обучение жизненно важным навыкам.

За три года реализации Проекта (2017-2019) реализовано порядка 2 600 социальных проектов по всему Казахстану. Общий географический охват составил: 76 городов, 176 районов и 640 сел. Участие в Проекте приняли свыше 8,7 тысяч молодых человек из которых свыше 5 тысяч - представители уязвимой категории молодежи. По всему Казахстану открыты швейные мастерские, языковые школы, досуговые клубы, спортивные секции, развивающие детские центры, хлебопекарни, теплицы, цеха по производству молочной и мясной продукции, компьютерные курсы, салоны красоты и массажные кабинеты, кабинеты психологической поддержки, кондитерские столярные мастерские и многое другое. По предварительным данным Проекта около 40% участников продолжают реализацию своих проектов и после окончания грантового финансирования.

В целом, необходимо отметить, что доля казахстанской молодежи NEET (7,2%) ниже

среднего показателя в Европе, который составляет 12,9. Так, согласно результатам исследования, проведенного ЮНИСЕФ, Италия (23,4) лидирует среди стран Европы по проценту резидентов NEET, молодых людей, которые не учатся, не работают и не следуют какой-либо программе профессиональной подготовки. За ней следуют Греция (19,5%), Болгария (18,1%), Румыния (17%) и Хорватия (15,6%). С другой стороны, страны с наименьшим уровнем доли NEET - это Нидерланды (5,7%), Швеция (7%) и Мальта (7,4%)⁶⁰.

4.3. СОЦИАЛЬНОЕ САМОЧУВСТВИЕ СЕЛЬСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Сельская молодежь – особая социально-демографическая группа, требующая отдельного внимания. Демографические данные указывают, что среди молодежи преобладает городское население. К примеру, на начало 2019 года доля сельского населения составляла 43,2% от общей численности казахстанской молодежи. При этом динамика последних лет демонстрирует устойчивое сокращение доли сельской молодежи (глава 1).

Естественно, доля сельской молодежи на рынке труда также представляет меньшинство. Так, статистические данные за 2018 год указывают, что контингент городских жителей среди занятой молодежи составил 55,9%, сельской молодежи соответственно 44,1%. Конечно, это соотношение сильно варьируется по областям (рис. 4.13).

Как показывает распределение данных есть области с явным преобладанием сельской молодежи в структуре занятости. В целом, таких областей большинство. Более того, самые многочисленности по количеству молодежи области представлены в данной группе. Это Туркестанская область (доля сельских жителей среди занятой

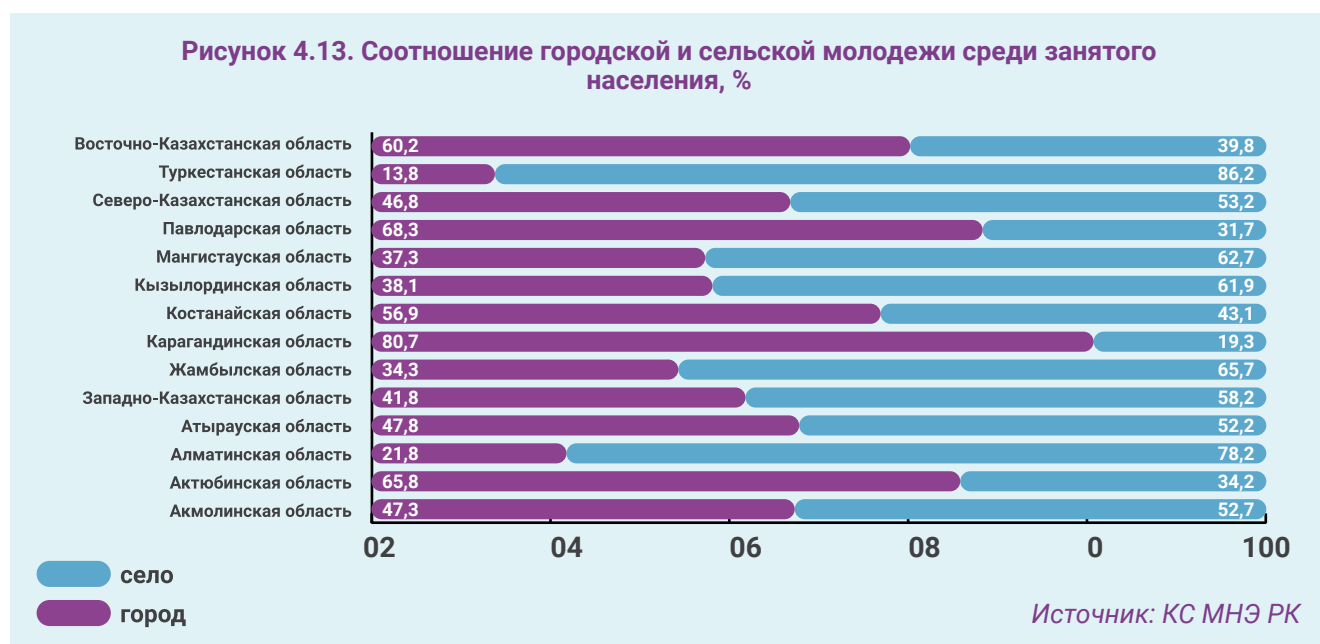
молодежи по данной области составляет 86,2%) и Алматинская область (78,2%). Таким образом, преобладание городской молодежи на рынке труда достигается во многом за счет трех городов республиканского значения.

Также рисунок 4.13 демонстрирует довольно явное региональное распределение: центральный (Карагандинская область), восточный (Восточно-Казахстанская область) и северный (Павлодарская, Костанайская и отчасти Актюбинская области) характеризуются высокой долей городской молодежи среди занятых. В западных и особенно южных регионах всё наоборот, здесь явно преобладает сельская молодежь.

Другой важный аспект, на который стоит обратить внимание, это структура занятости. Среди молодых людей, являющихся наемными работниками, явно преобладает городская молодежь (63% по данным Комитета статистики за 2018 год), доля сельской молодежи составляет 37%. Однако в случае с самозанятыми ситуация полностью противоположная. Так доля сельской молодежи среди самостоятельно занятых составляет 67,3%.

Как известно уровень дохода самостоятельно занятых ниже по сравнению с наемными работниками, также самозанятые не имеют доступ к различным бенефициям помимо заработной платы (социальному пакету). В целом, это косвенно указывает на более низкий уровень социального благополучия работающей сельской молодежи по сравнению со сверстниками из города.

Другой важный аспект – это сравнение потенциальных доходов. Прежде всего важно отметить, что средние доходы самозанятых ниже, чем у наемных работников. Также оплата труда в тех отраслях экономики, что широко представлены в

⁶⁰ In Italy the largest number of NEETs, young people who do not study or work, https://www.tellerreport.com/news/2019-10-10---in-italy-the-largest-number-of-neets--young-people-who-do-not-study-or-work-.SkNYt_HndB.html

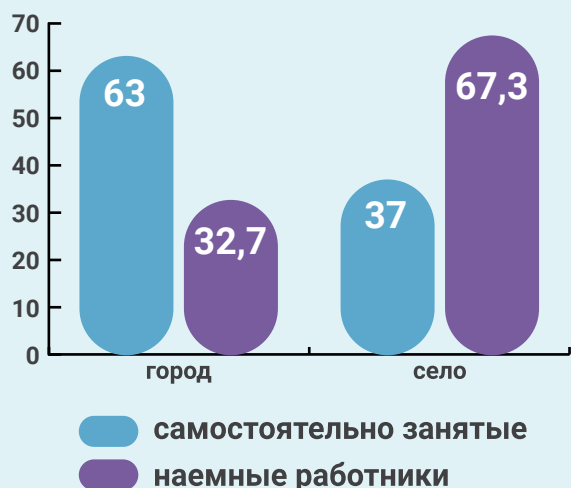
сельской местности ниже средних показателей. Например, согласно данным Комитета по статистике за второй квартал 2019 года заработная плата в сельском хозяйстве составляла 60,5% от средней заработной платы по стране (эти данные учитывают общую среднюю заработную плату, а не фокусируются исключительно на молодежи, но от этого ситуация едва ли принципиально меняется).

косвенно указывают на наличие достаточно серьезного неравенства между городом и селом. В этих условиях вопрос о социальном самочувствии сельской молодежи становится особенно актуальным.

Для составления более полной картины обратимся к данным социологических опросов, проводимых НИЦ «Молодежь». Так результаты массового опроса молодежи показывают, что среди сельской молодежи меньше доля тех, кто имеет постоянную работу с официальной заработной платой и всеми социальными и пенсионными отчислениями; так она составляет 33,95% от общего количества респондентов из села. Для сравнения аналогичный показатель среди городской молодежи выше – 42,69%. Однако еще более существенное различие между городом и селом демонстрирует распределение противоположных результатов. Так 37,56% респондентов, проживающих в селе заявили, что не имеют постоянной работы с официальной заработной платой и всеми социальными/пенсионными отчислениями. Конечно, данная группа респондентов представлена не только безработными, но самостоятельно занятыми лицами, а также молодежью, не имеющей постоянной работы (например, сезонные работники) и т.д., но, в целом, этот контингент представляет собой потенциально уязвимую социально-экономическую группу. Для сравнения в городе этот показатель значительно ниже и равен – 22,87%.

Кроме этого, опрос показывает значительно больший социальный пессимизм среди сельской молодежи относительно возможностей быстро найти работу. Таблица 4.1 показывает, что именно среди сельской молодежи преобладает доля тех, кто указывает на проблемы с поисками работы, в то время как городская молодежь значительно более оптимистична относительно своих шансов при поисках работы.

Рисунок 4.14 Соотношение наемных работников и самостоятельно занятых среди городской и сельской молодежи, %

Источник: КС МНЭ РК

Также на основе статистических данных видно, что на селе заметно ниже уровень предпринимательской активности среди молодежи. Причем даже с поправкой на тот факт, что доля сельской молодежи уступает городской. Так, согласно данным Комитета по статистике на 1 июля 2019 года, только около четверти (24,2%) индивидуальных предпринимателей проживает в сельской местности. Таким образом, статистические материалы

Таблица 4.1 Самооценка возможностей найти работу в разрезе город/село, %

В случае, если Вы окажетесь без работы, как быстро Вы найдете новую работу?	Город %	Село, %
Я найду работу в самые короткие сроки	23,6	18,6
Поиск работы вызовет определенные сложности, но в течение трех месяцев	26,2	20,8
Найти новую работу – это большая проблема для молодого человека	16,5	27,6
Я учусь, не ищу работу, у меня нет опыта в поиске работы	33,7	33,0

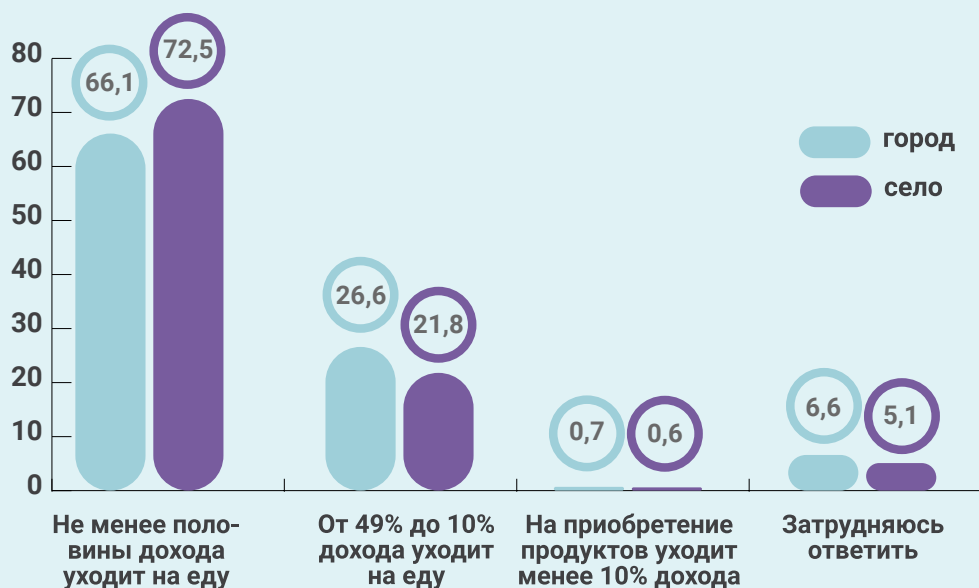
Источник: КС МНЭ РК

Результаты социологического опроса демонстрируют связь между материальным благосостоянием и местом проживания. Как видно из распределения на рисунке 4.15 уровень материального благосостояния молодежи в целом, трудно назвать высоким. При этом положение сельской молодежи в целом, хуже – они чаще отмечают, что значительная часть их доходов уходит на питание.

В то же время нельзя сказать, что социальное благополучие сельской молодежи по всем пара-

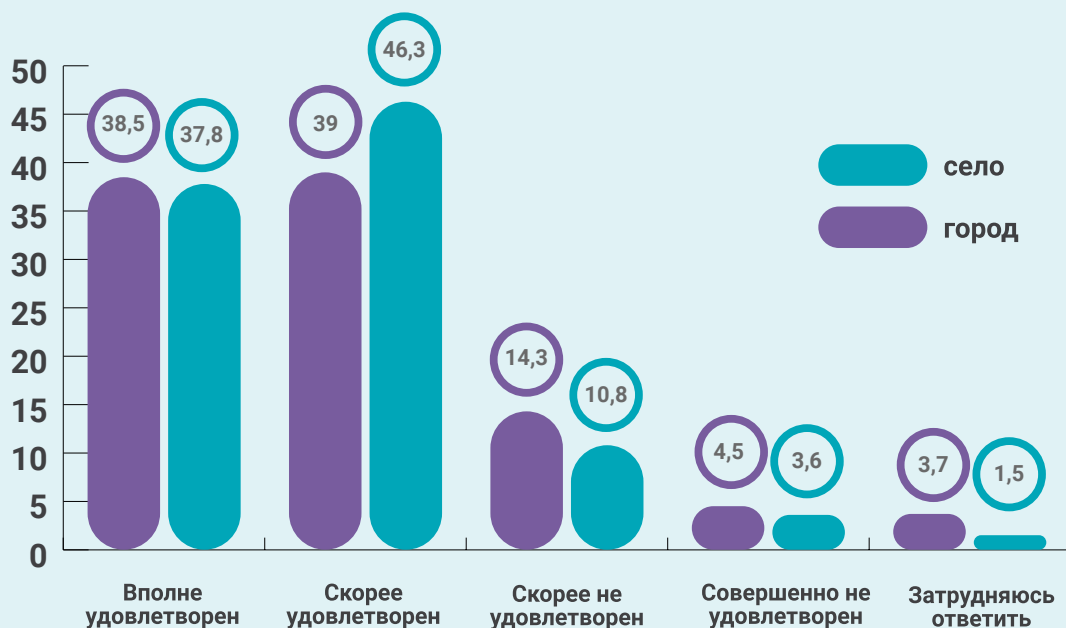
метрам ниже, чем у сверстников, проживающих в городах. Результаты опроса демонстрируют заметно более высокий уровень удовлетворенности жилищными условиями на селе по сравнению с городом (что вызывает определенное удивление, но тем не менее это фиксируют результаты опроса). Совокупная доля положительных ответов относительно удовлетворенности жилищными условиями среди сельской молодежи составляет 84,1%. В то время как среди городской молодежи этот показатель равен 77,5%.

Рисунок 4.15 Доля расходов на питание в структуре доходов в разрезе город/село, %

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Рисунок 4.16 Удовлетворенность жилищными условиями в разрезе город/село, %

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

4.4. СОЦИАЛЬНОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ МОЛОДЫХ СЕМЕЙ

Последний раздел главы посвящен социальному благополучию молодых семей. Благополучие и высокий уровень жизни молодых семей в целом, способствуют эффективному социально-экономическому развитию страны. Как отмечал в своем Послании народу Казахстана в 2018 году Первый Президент Республики Казахстан – Елбасы Н.А. Назарбаев: «комплексная поддержка молодежи и института семьи должна стать приоритетом государственной политики».

Молодые пары, заводящие семьи выполняют одновременно несколько важных общественных функций. Прежде всего, они находятся в активном репродуктивном возрасте и во многом именно с ними связаны показатели естественного прироста населения. Одновременно с этим нужно понимать, что в этом возрасте (между двадцатью и тридцатью годами) молодые люди находятся на пике собственных сил, и в данный момент закладываются их последующие успехи в профессиональной карьере. От государства требуется создание условий для идеального баланса между семейной жизнью и профессиональной карьерой.

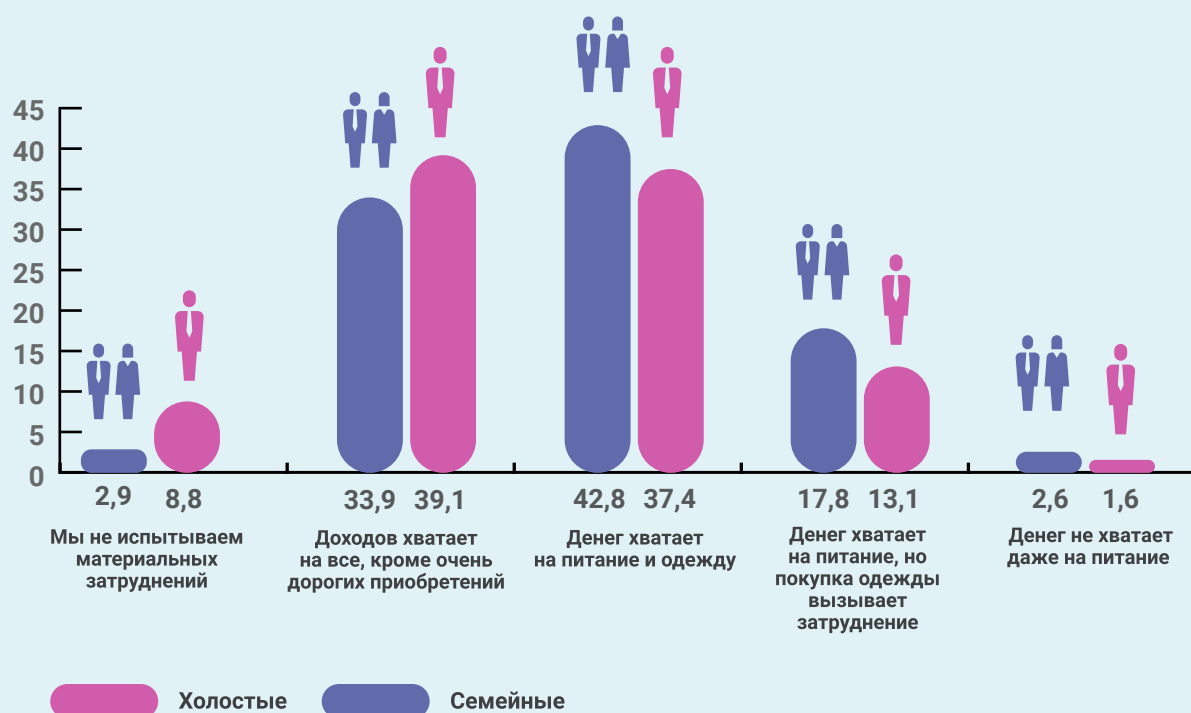
В данном разделе на основе результатов социологических исследований будет представлено

описание социального благополучия молодых семей, их оценки относительно собственного материального благосостояния, удовлетворенность им.

Результаты показывают (рис. 4.17), что молодые семьи чаще сталкиваются с материальными затруднениями по сравнению с холостыми молодыми людьми. В то же время нужно понимать, что полученные ответы являются следствием не только объективных обстоятельств, но также субъективного восприятия респондентов. Молодые люди, которые обзавелись семьей, зачастую впервые в жизни берут полную ответственность за себя и своих близких. В этих условиях они нередко более сдержанно, а иногда даже пессимистично оценивают свои возможности. Наоборот, холостые молодые люди могут достаточно оптимистично оценивать свое положение и возможности, поскольку пока не ощущают в полной мере социальной ответственности за кого-либо.

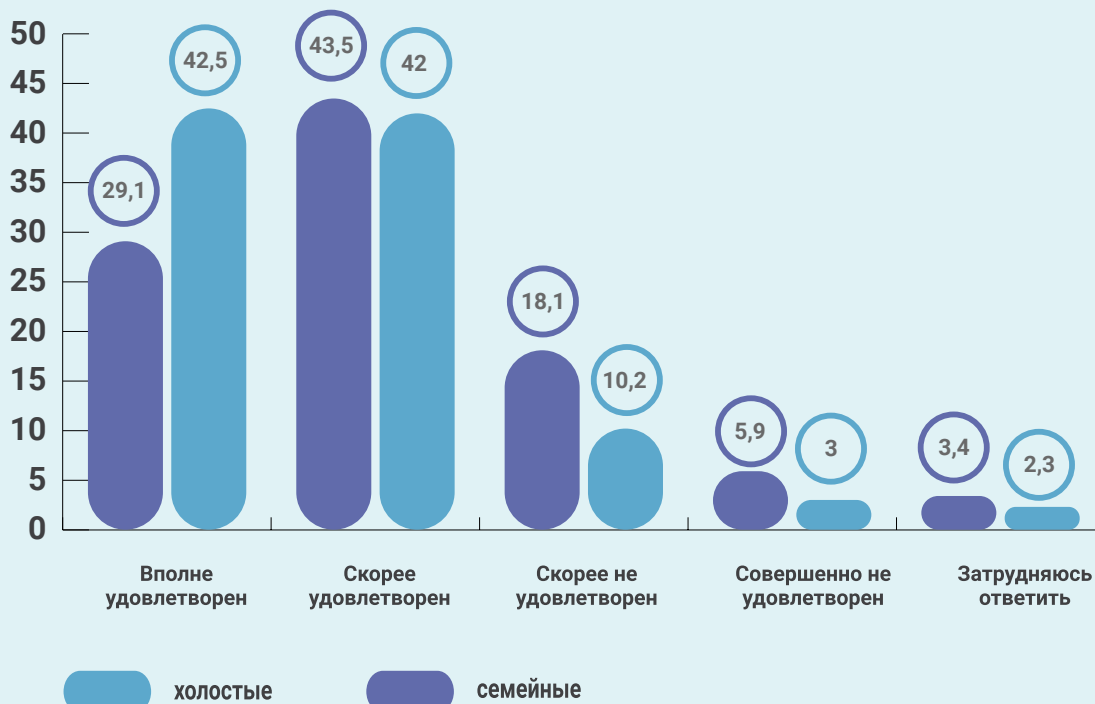
Удовлетворенность жилищными условиями также выше у холостых нежели семейных (рис. 4.18), причем уровень удовлетворенности снижается по мере роста количества детей (таб. 4.2). В целом, результаты опроса показывают на необходимость детального мониторинга и анализа мер поддержки молодых семей, поскольку их показатели удовлетворенности заметно ниже.

Рисунок 4.17 Оценка материального благосостояния в разрезе семейного положения, %

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Рисунок 4.18 Удовлетворенность жилищными условиями в разрезе семейного положения, %

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Таблица 4.2 Удовлетворенность жилищными условиями в разрезе количества детей, %

	Нет детей, %	Один ребенок, %	Двое детей, %	Трое и более детей, %
Вполне удовлетворен	42,2	28,1	26,7	18,4
Скорее удовлетворен	42,5	43	42,8	48,7
Скорее не удовлетворен	10,3	16,7	22,9	17,1
Совершенно не удовлетворен	2,8	7,8	5,2	9,2
Затрудняюсь ответить	2,2	4,4	2,4	6,6

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Молодые люди с семьей чаще осведомлены о различных государственных программах поддержки молодежи. Стоит отметить, что нет ни одной государственной программы поддержки молодежи, о которой лучше осведомлены представители молодежи, не имеющие (пока) собственную семью. Можно предположить, что семейный статус увеличивает не только уровень ответственности, как было отмечено выше, но также рост информированности о государственных программах и политике. В этой связи нельзя утверждать, что молодые семейные люди плохо осведомлены о госу-

дарственных мерах поддержки и не используют их в полной мере. Между тем молодые семьи и молодежь, не имеющая семью наиболее хорошо осведомлены о программе «С дипломом в село!», 47,2% и 40,7 % соответственно. На втором месте находится проект «Жасыл Ел» - молодежь – 39,3%, молодые семьи – 39,1%. О международной стипендии «Болашак» известно 33,9% молодым семьям, молодежи, не имеющей собственной семьи – 29,7%. В целом, в той или иной степени интересуются молодежной государственной политикой 39,7% молодых семей, 42,8% неженатых и незамужних молодых людей.

Рисунок 4.19 Осведомленность о государственных программах поддержки молодежи в разрезе семейного положения, %

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Также информированность о государственных программах увеличивается по мере роста количества детей. Можно предположить, что это, в целом, связано с ростом ответственности.

Таблица 4.3 Осведомленность о государственных программах поддержки молодежи в разрезе количества детей, %

Программа	Нет детей, %	Один ребенок, %	Двое детей, %	Трое и более детей, %
«Молодежная практика»	22,1	27,7	23,7	26
«С дипломом – в село!»	38,6	43,2	49,3	62,3
«Жасыл Ел»	39	39,5	38,9	44,2
Единая программа поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса»	11,7	21	18,5	19,5
Программа развития продуктивной занятости и массового предпринимательства «Еңбек»	4,2	4,8	7,1	3,9
Программа жилищного строительства «Нұрлы жер»	14,2	19,2	21,8	23,4
Международная стипендия «Болашак»	29,3	36,5	31,8	36,4
Государственная молодежная премия «Дарын»	15,6	14,4	19	16,9
Серпін-2050	20	18,8	19,4	27,3
Бесплатное техническое и профессиональное образование для всех	5,8	8,1	3,8	14,3
Проект развития молодежного корпуса	1,7	2,2	1,9	5,2
Молодежный кадровый резерв	1,3	2,2	1,9	6,5
Ни с одной из перечисленных программ не знаком	25,4	18,1	26,5	18,2

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Социально-экономическое положение молодежи – важный аспект социальной жизни. Успешность развития казахстанского общества на современном этапе и в будущем во многом зависит от того, насколько молодежь легко входит во взрослую жизнь, находит возможности для самореализации и развития, достигает баланса между продвижением профессиональной карьерой и созданием семьи. Важно понимать, что именно в период между двадцатью и тридцатью годами молодые люди закладывают фундамент своего будущего успеха как в профессиональном плане, так и в личной жизни. Благоприятная социальная среда позволит молодым людям реализовать свои планы в максимально полной мере; наоборот, «враждебные» социальные условия могут создать значительные проблемы для самореализации молодых людей, что естественно негативно повлияет на развитие страны в целом.

Статистические данные демонстрируют достаточно оптимистичную картину, положения молодежи на рынке труда. Уровень безработицы низкий, показатели занятости высокие. В то же время нужно понимать, что это слишком абстрактная общая картина. На современном этапе нужно переместить фокус внимания с занятости на её эффективность.

РЕКОМЕНДАЦИИ

1. Уполномоченным центральным государственным и местным исполнительным органам проводить более глубинные исследования того, какие факторы влияют на эффективность труда, на уровень заработной платы и успешность построения карьеры.
2. Изучить региональный опыт в областях, достигших низких показателей NEET, и оценка возможностей перенесения данного опыта в области с высокими показателями. Молодежь NEET – важ-

ная категория, требующая особого внимания. Хотя долю молодежи NEET, в целом, по стране нельзя определить, как высокую, имеет место значительная вариация между регионами. Изучение вопроса показывает, что частично за категорией NEET «скрываются» молодые матери зачастую с более чем одним ребенком. Здесь возникает вопрос, существует ли необходимость к максимально быстрому возвращению этого контингента рабочей силы на рынок труда? Если ответ на поставленный вопрос положительный, то нужно активнее развивать социально-материальную инфраструктуру для детей дошкольного возраста.

3. Проводить исследования, направленные на изучение сельской молодежи и молодых семей, а также на эффективность реализации государственных программ, направленных на данные группы молодежи. Сельская молодежь – еще одна подгруппа молодежи, заслуживающая отдельного внимания. К сожалению, результаты исследования показывают, что сохраняется неравенство между городской и сельской молодежью. Государственные программы помощь сельской молодежи «сглаживают», но не ликвидируют этот разрыв. Результаты социологических опросов, проведенных НИЦ «Молодежь» говорят о неравенстве в доходах и различиях в социальном оптимизме и уверенности в собственных силах. Похожая ситуация наблюдается в случае молодых семей (показатели молодых семейных пар ниже по сравнению с холостыми сверстниками), что не может не вызывать тревоги. Естественно все это требует более детального анализа и изучения.

В целом, результаты главы демонстрируют значительный потенциал, которым сегодня обладает Казахстан в лице молодежи. Различные исследования как казахстанские, так и международные показывают, что республика обладает существенными активами человеческого капитала, прежде всего в лице казахстанской молодежи.

ГЛАВА 5

МОЛОДЕЖЬ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ

5.1 ГРАЖДАНСКОЕ УЧАСТИЕ И ВОВЛЕЧЕННОСТЬ МОЛОДЕЖИ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ

1. Молодежь в системе государственного управления

По состоянию на 1 января 2019 года в Казахстане числится 22 398 государственных служащих в возрасте до 29 лет (включительно). Это составляет 24,6 % от общей фактической численности (90 932) госслужащих. В последние годы этот показатель стабилен, при этом наблюдается тренд на омоложение государственного аппарата.

Доля молодых от фактической численности служащих не снижается принципиально. Так, в начале 2019 года каждый пятый представитель государственного органа был не старше 29 лет (рисунок 5.1).

В разрезе уровней государственных органов в последние два года отмечается незначительное преобладание молодых госслужащих в центральных государственных органах, нежели в местных. Так, если в 2017 году 57% представителей госорганов младше 29 лет работали на местном уровне, то в 2018 и 2019 гг. большинство, а именно по 53%, представлено в центральных государственных органах (рисунок 5.2).

Рисунок 5.1 Динамика числа государственных служащих до 29 лет, по состоянию на 1 января каждого года

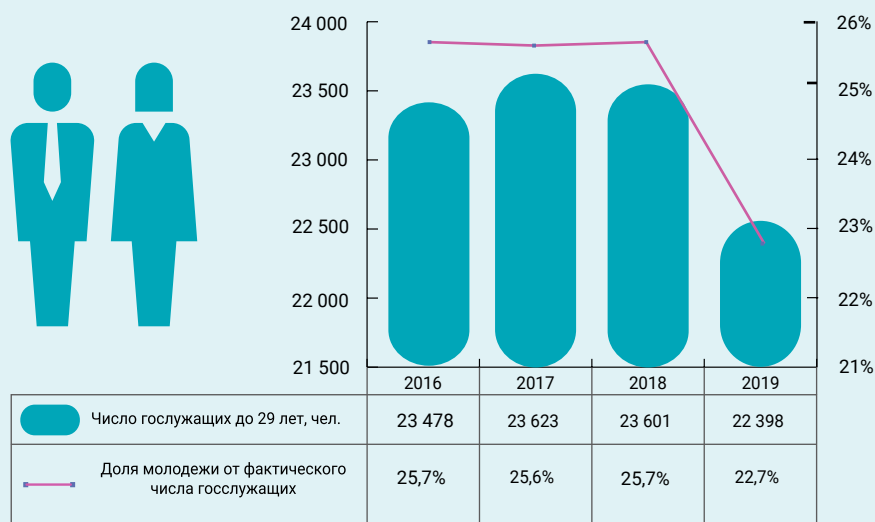

Рисунок 5.2 Динамика численности молодых госслужащих в разрезе уровней государственных органов, по состоянию на 1 января каждого года

По состоянию на 1 января 2019 года более полутора тысячи (1567) молодых людей занимают на государственной службе различные руководящие должности. В центральных государственных органах – 528, в местных исполнительных органах – 1039.

Для снижения барьеров поступления молодых людей на государственную службу, в том числе занятия политических должностей, Президентом

Казахстана К.К. Токаевым весной 2019 года было инициировано создание Президентского молодежного кадрового резерва, старт приема заявок которого начался с 1 сентября 2019 года⁶¹. Кадровый резерв призван стать эффективным социальным лифтом для высокомотивированной и квалифицированной части молодежи, и способен вывести из тени талантливых молодых управленцев, что будет нести плюсы как для государства в целом, так и для молодых посредством их самореализации.

ТРЕБОВАНИЯ:

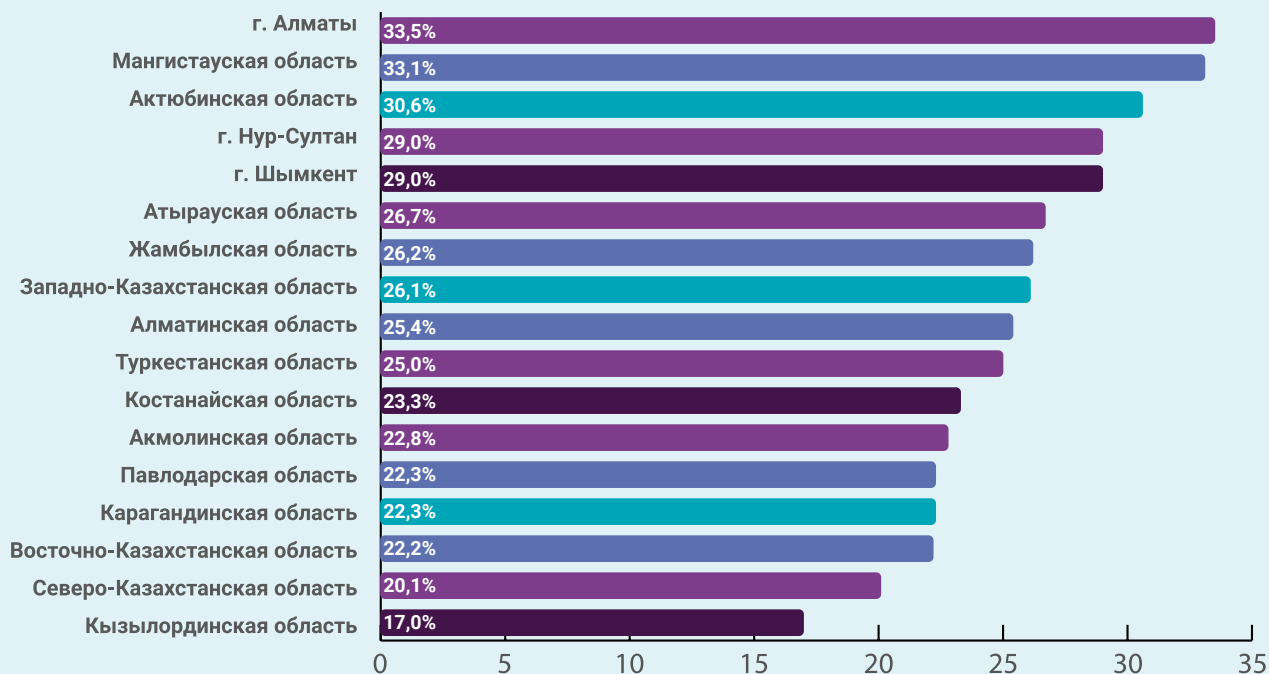
- гражданин Республики Казахстан;
- не старше 35 лет;
- высшее образование;
- наличие рекомендательного письма;
- трудовой стаж работы не менее 5 лет.

ВОЗМОЖНОСТИ ЗАНЯТИЯ СЛЕДУЮЩИХ ДОЛЖНОСТЕЙ:

- министры, их первые заместители и заместители;
- первые заместители и заместители акимов областей, городов республиканского значения, столицы;
- председатели комитетов центральных исполнительных органов;
- председатели и члены правлений национальных управляющих холдингов, нацкомпаний;
- ответственные секретари центральных исполнительных органов;
- руководители аппаратов.

Рисунок 5.3 Доля молодежи в общей численности государственных служащих в возрасте до 29 лет в региональном разрезе, по состоянию на 1 января 2019 года, в %

⁶¹ <https://pkrezerv.kz/>

В региональном разрезе в общем количестве государственных служащих преобладание доли молодежи отмечается в г. Алматы (33,5%), Мангистауской (33,1%) и Актыбинской областях (30,6%). Наименьший показатель наблюдается в Кызылординской (17,0%), Северо-Казахстанской (20,1%) и

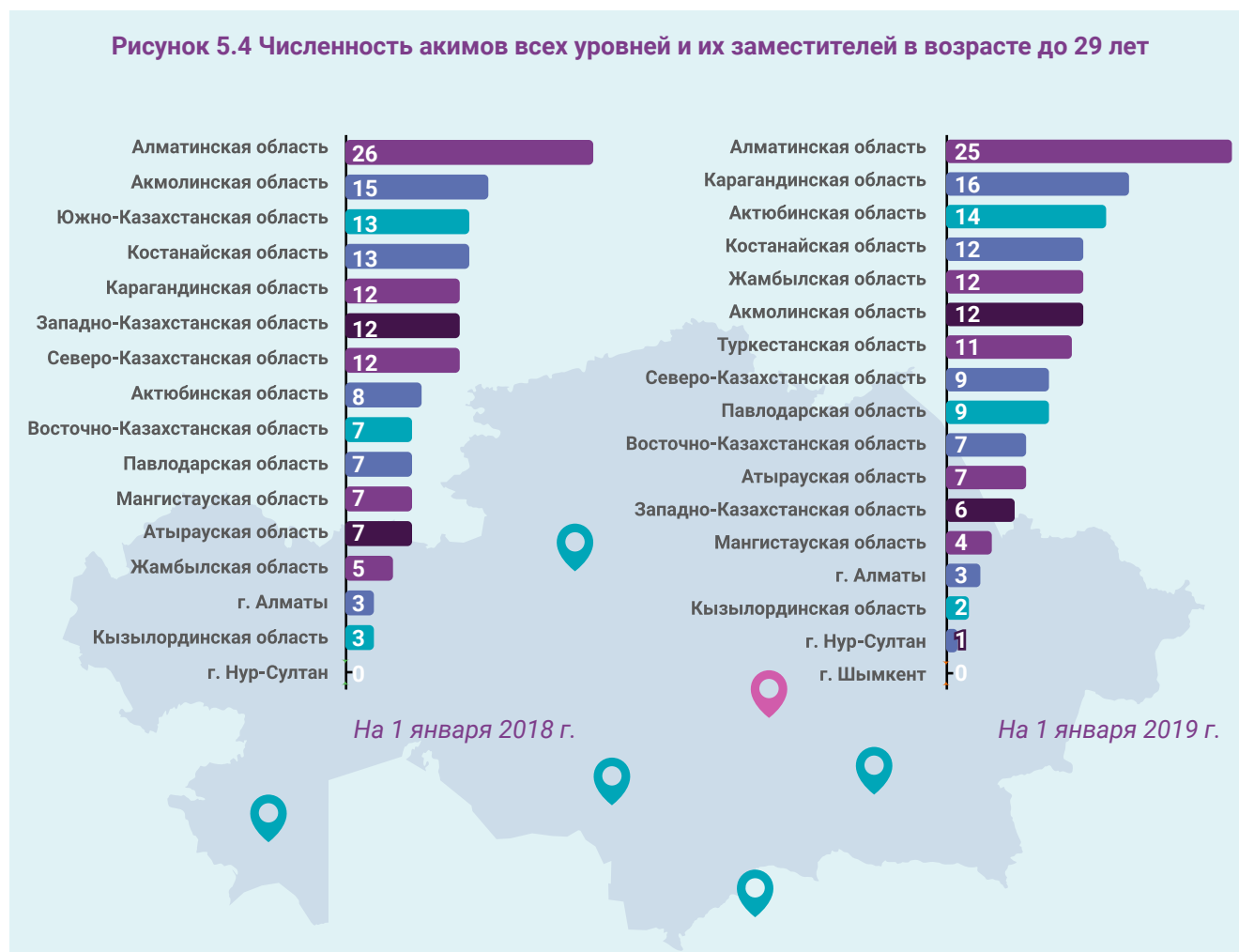
Восточно-Казахстанской (22,2%) областях.

За последние четыре года перечень регионов с большей представленностью молодежи в той или иной степени сохраняется:

2016 г.	2017 г.	2018 г.
ЮКО – 1 139 чел.	ЮКО – 1 214 чел.	ЮКО – 1 193 чел.
Алматинская обл. – 1 034 чел.	Алматинская –	Алматинская обл. – 1 054 чел.
ВКО – 919 чел.	1 095 чел.	ВКО – 981 чел.
Карагандинская –	ВКО – 992 чел.	Костанайская обл. – 919 чел.
859 чел.	Костанайская обл. – 886 чел.	

Помимо этого, молодежь за последние два года сохраняет свои позиции в общей численности среди акимов всех уровней и их заместителей: на 1 января 2018 г. – 150 человек, на 1 января 2019

года – 150 человек. В региональном разрезе динамика движения кадров изменялась следующим образом:

Численность государственных служащих в возрасте до 29 лет в аппаратах маслихатов всех уровней в сравнении с прошлым годом уменьшилось на 11 человек: по состоянию на 1 января 2018 года – 149 человек, по состоянию на 1 января 2019 года – 138 человек (полный список на рисунке 5.6).

При этом, произошли изменения в топ-3 регионах с наибольшим числом молодежи в аппаратах представительных органов. Так, если в 2018 году данный показатель был сравнительно выше в Костанайской области, то в 2019 году первую позицию по представленности молодежи занимает Алматинская область (рисунок 5.5).

Рисунок 5.5 Топ-3 регионов по численности молодежи в аппаратах маслихатов всех уровней

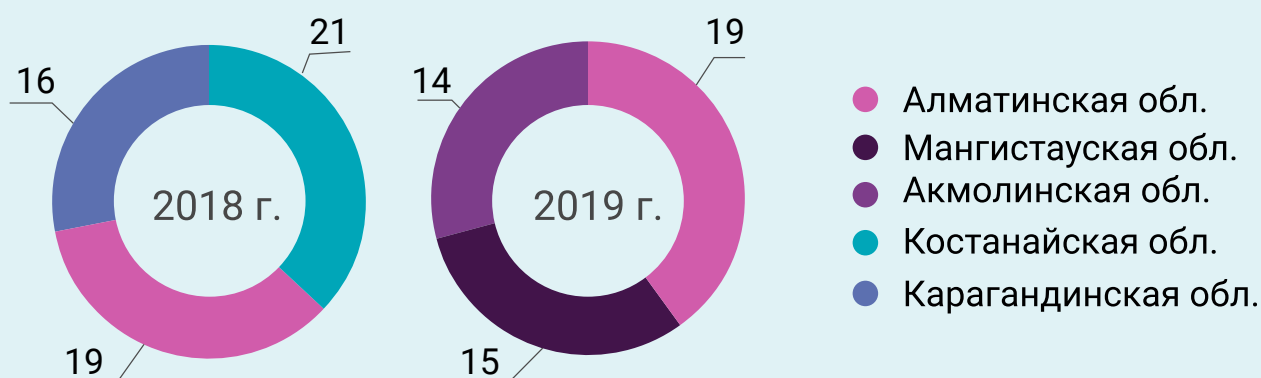

Рисунок 5.6 Численность госслужащих в аппаратах маслихатов всех уровней в возрасте до 29 лет

на 1 января 2019 г.

Еще одним важным показателем активной вовлеченности молодежи в процесс принятия решения и включенности ее в систему государственного управления является представленность молодых в законодательном и местном представительном органах власти.

По данным Центральной избирательной комиссии Республики Казахстан отмечается тренд на снижение представленности депутатов в возрасте до 29 лет в областных маслихатах и маслихатах городов республиканского значения. Так, если в 2017 году общее число молодых депутатов по Казахстану составляло 122 человека, то по итогам первого полугодия 2018 года данная цифра уменьшилась до 96, что 1,3 раза меньше. Вместе с тем, большее число молодых депутатов заседает в маслихатах Восточно-Казахстанской и Алматинской областях (рисунок 5.7).

Рисунок 5.7 Количество депутатов в возрасте до 29 лет в областных маслихатах и маслихатах городов республиканского значения

Однако, неутешительным является слабая представленность молодых людей в составе высшего представительного органа Казахстана – в Парламенте страны. Так, из двух палат – Сената и Мажилиса – депутатом в возрасте до 29 лет по состоянию на первое полугодие 2018 года является один мажилисмен. Это в свою очередь указывает на наличие барьеров в продвижении партийной карьеры, что усложняет молодым партийцам вхождение в шорт-лист партии на парламентских выборах. Как результат низкое число депутатов Парламента.

2. Уровень вовлеченности молодежи в общественно-политические процессы Оценка эффективности государственной поддержки

На сегодняшний день в Казахстане реализуется ряд программ государственной поддержки молодежи. И именно степень информированности и участия молодежи в данных программах и проектах становится одним из важных показателей включенности молодых людей в общественно-политическую жизнь страны. Ведь осознанное участие молодых людей в жизни общества первую очередь начинается с их интереса к деятельности государства по отношению к их социально-возрастной группе. Удовлетворенность или неудовлетворенность оказываемой господдержкой и подталкивает молодежь к активному участию в общественно-политических процессах с целью повлиять или изменить существующие практики.

Согласно проведенному социологическому исследованию казахстанская молодежь не проявляет явного интереса к проводимой государственной молодежной политике. Относительно большая часть (46,2%) не интересуется государственными мерами (рисунок 5.8). В целом, не следят за ново-

стями о государственной политике в Костанайской (95,6%), Карагандинской (66,7%) и Павлодарской (60,8%) областях.

Рисунок 5.8 Распределение ответов на вопрос: «Интересуетесь ли Вы тем, как в Казахстане развивается государственная молодежная политика?»

Только 9,5% опрошенных молодых людей внимательно отслеживают происходящие изменения. Сравнительно высокий интерес проявляют в Мангистауской (31,5%), Восточно-Казахстанской (30,6%) и Жамбылской (30%) областях. По роду своей деятельности это государственные служащие (28,2%) и работники СМИ (21,4%).

Между тем, около половины опрошенных молодых людей считают, что государство создает все условия для их развития (рисунок 9). Высоко оценивают деятельность государственных органов в решении проблем молодежи в Алматинской (100%), Карагандинской (100%) и Павлодарской (100%) областях, и преимущественно респонденты с незаконченным средним образованием (77,8%). Однако, 40% молодежи в Мангистауской области и 25% - в г. Алматы отмечают бездействие госорганов. Так считают абсолютно все представители группы NEET, каждый третий арендующий жилье респондент и каждый пятый в возрасте от 19 до 23 лет.

Рисунок 5.9 Распределение ответов на вопрос: «По Вашему мнению, достаточно ли внимания государственные органы уделяют проблемам молодежи?»

Наиболее популярными государственными программами и проектами по поддержке молодежи в 2019 году стали программы «С дипломом – в село!», «Жасыл ел» и Международная стипендия «Болашақ» (таблица 1). В целом, необходимо отметить, что данная тройка лидирует в последние два года, что указывает с одной стороны на эффективное информационное продвижение данных проектов, с другой стороны может говорить о высокой

привлекательности механизмов и инструментов их реализации.

Вместе с тем, обращает на себя внимание тот факт, что чуть меньше четверти опрошенной молодежи не осведомлены ни об одной из государственных программ. В большей степени данный ответ характерен для молодых из Костанайской (54,9%), Северо-Казахстанской (48,1%) и Караган-

динской (38,2%) областей.

Помимо этого, преобладающее большинство не принимало участие в данных программах – 75,7%. Низкий уровень вовлеченности в государственные меры поддержки отмечается в г. Шымкенте (99,1%), Северо-Казахстанской (98,1%) и Костанайской (90,1%) областях, а также г. Нур-Султане (90,4%). В разрезе сферы занятости большин-

ство представлено молодежью NEET (84,3%).

Обращает на себя внимание, что респонденты с начальным и незаконченным средним образованием чаще других отмечали, что ничего не знают о программах (48% и 42,4% соответственно) и не принимали в них участие (92% и 86,9% соответственно)

Таблица 5.1 Уровень осведомленности и вовлеченности молодых в государственные программы и проекты по поддержке молодежи

Программы	О каких государственных программах и проектах по поддержке молодежи Вы слышали или знаете?	В каких государственных программах и проектах по поддержке молодежи Вы принимали участие?
«С дипломом – в село!»	42,3%	5,3%
«Жасыл ел»	39,2%	7,0%
Международная стипендия «Болашақ»	30,9%	1,3%
«Молодежная практика»	23,0%	7,0%
Серпін-2050	20,5%	1,9%
Государственная молодежная премия «Дарын»	16,2%	0,7%
Программа жилищного строительства «Нұрлы жер»	16,1%	1,2%
Единая программа поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2020»	14,1%	1,0%
Бесплатное техническое и профессиональное образование для всех	6,5%	1,8%
Программа развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017-2021 года	4,7%	0,8%
Проект развития молодежного корпуса	2,0%	0,4%
Молодежный кадровый резерв	1,8%	0,7%
Ни с одной из перечисленных программ не знаком/ Ни в одной из перечисленных программ не принимал участие	24,0%	75,7%

Необходимо отметить, что национальные компании также стали играть важную роль в повышении гражданской активности молодых казахстанцев. В крупных компаниях молодежная политика была выделена в отдельное направление. Так, в компании «КазМунайГаз» был создан Комитет по делам молодежи, который объединил 26 тысяч

молодых специалистов⁶² группы КМГ, работающих на производственных участках по всей стране. Главной задачей Комитета стала работа с молодежью, которая коллегиально будет вырабатывать совместные ценности, создавать корпоративную культуру, вносить вклад в реализацию государственной молодежной программы.

⁶² КМГ: время молодых лидеров, <http://www.kmg.kz/rus/press-centr/press-relizy/?cid=0&rid=654>

В компании «ҚазақстанТемірЖолы» для решения актуальных проблем и координации деятельности участников молодежной политики создан консультативный орган - Совет по делам молодежи при президенте компании. Задачами Совета является определение приоритетов по формированию и реализации комплексной политики в отношении молодых работников, анализ эффективности реализации молодежной политики и разработка рекомендаций по ее совершенствованию, а также обсуждение иных важных вопросов, касающихся молодых работников Компании. В данное время во всех регионах страны, а также в дочерних организациях Компании активно работают региональные представители Совета⁶³. Ежегодно компания проводит Республиканский форум «Молодежь – будущее железной дороги!», который открывает имена талантливых инженеров-инноваторов, пополняет кадровый резерв АО «НК «КТЖ».

Национальный холдинг «Самрук-Қазына» в рамках Года молодежи реализует проект «Jas

Samuryq». В рамках проекта организован цикл развивающих и творческих инициатив, таких как проект по поддержке талантливой молодежи «Цифровое лето», программа наставничества «Жас Өркен», производственные форумы и конкурсы, экологические, благотворительные и волонтерские акции, интеллектуальные игры, КВН, спартакиада и другие значимые мероприятия⁶⁴.

Молодежные ресурсные центры

Немалую роль на местах играют Молодежные ресурсные центры (МРЦ), функционирующие в каждой области, городе и районных центрах страны. Основной целью и миссией МРЦ является оказание всесторонней поддержки и услуг молодежи и молодежным организациям. Тем самым, для широкого охвата молодежи наиболее эффективным рассматривается постоянное расширение сети МРЦ в областях. Так, в сравнении с прошлым годом количество действующих МРЦ уменьшилось на 2 (таблица 5.2).

Таблица 5.2 Количество действующих Молодежных ресурсных центров

Регионы	2018 г.	2019 г.
Акмолинская область	20	18
Актюбинская область	14	13
Алматинская область	20	21
Атырауская область	8	8
Восточно-Казахстанская область	20	20
Жамбылская область	12	12
Западно-Казахстанская область	14	14
Карагандинская область	19	19
Костанайская область	20	20
Кызылординская область	9	9
Мангистауская область	8	7
Павлодарская область	13	13
Северо-Казахстанская область	15	14
Туркестанская область	15	17
г. Шымкент	1	1
г. Алматы	1	1
г. Нур-Султан	1	1
Всего	210	208

Источник: Местные исполнительные органы

⁶³ Основные направления молодежной политики АО «НК «КТЖ», <https://www.railways.kz/ru/social/sotsialnaya-politika/youth-policy>

⁶⁴ Развиваю себя – развиваю страну!, <https://www.sk.kz/jas-samuryq/>

Несмотря на широкую сеть МРЦ, среди молодежи уровень осведомленности о работе центров характеризуется как ниже среднего. Так, чуть больше половины (57,1%) опрошенных молодых абсо-

лютно ничего не знают о МРЦ. В той или иной степени знают об их работе 39,5%, и только 4,7% из них обращались в данные центры (рисунок 5.10).

Рисунок 5.10 Распределение ответов на вопрос: «Скажите, пожалуйста, Вам известно о работе Молодежных ресурсных центров (МРЦ) Вашего района / города / области?»

Низкий уровень информированности отмечается в Костанайской (92,3%), Туркестанской (90%) областях и г. Нур-Султане (80,3%). Чаще среди молодых с начальным (92%) и незаконченным средним (76,7%) образованиями, представителей NEET (71,7%) и тех, кто и не учится и не работает (70,8%), в возрасте от 14 до 18 лет (68,5%).

На фоне слабой информированности Молодежные ресурсные центры показывают свою относительную эффективность как площадки по оказанию адресной помощи для молодежи. Практически каждый третий опрошенный получил необходимую помощь, а каждый четвертый – частичную.

Наибольшая эффективность центров отмечается в Акмолинской (100%), Кызылординской (50%) и Мангистауской (44%) областях. Также высокий уровень удовлетворенности характерен для обучающихся и трудоустроенных (50%) и возрастной группы с 24 до 28 лет (40%).

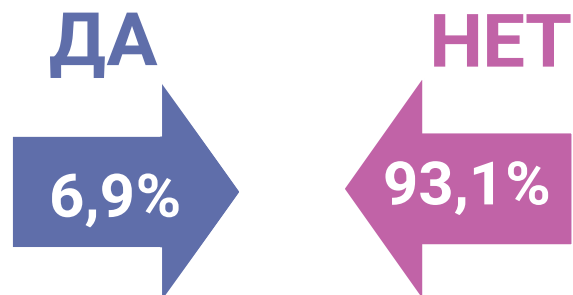
Рисунок 5.11 Распределение ответов на вопрос: «Помогли ли сотрудники Молодежных ресурсных центров в решении Вашей проблемы?»

Участие и вовлеченность молодежи в деятельность неправительственных организаций

В целом, среди молодежи отсутствует склонность обращаться в организации за помощью. 93,1% не имели опыта обращения в организации в их населенном пункте. И только 6,9% пользовались услугами организаций по работе с молодежью (рисунок 5.12). Чаще других взаимодействуют с организациями в Мангистауской (20,3%), Западно-Казахстанской (17,1%), Кызылординской (16,1%) и Жамбылской (15,6%) областях, преимущественно молодежь с высшим образованием и степенью (19,4%).

Рисунок 5.12 Распределение ответов на вопрос: «Обращались ли Вы в организации, работающие с молодежью в Вашем населенном пункте?»

Основными темами обращений были содействие трудоустройству, организация досуга и консультация о возможностях получения жилья (таблица 5.3). В целом, данная тройка позволяет предположить, что именно эти вопросы являются

Таблица 5.3 Распределение ответов на вопрос: «За какой помощью Вы обращались в данные организации?»

Наиболее популярные темы обращения	Содействие трудоустройству	35,4%	Менее популярные темы обращения	Социально-трудовая реабилитация и профессиональная ориентация	6,9%
	Организация досуга, свободного времени	19,4%		Психологическая помощь	6,3%
	Консультации о возможном получении жилья	18,1%		Материальная помощь	5,6%
	Социально-медицинская помощь	12,5%		Помощь в организации своего дела, бизнеса	5,6%
		Помощь в оформлении документов		5,6%	
		Юридическая помощь		2,8%	

«болевыми» вопросами для молодежи.

На сегодняшний день гражданская активность молодежи характеризуется широким диапазоном действий – начиная от участия через институализированные формы (НПО) и заканчивая публичными акциями (как онлайн, так и оффлайн). По состоянию на апрель 2019 года в Казахстане

функционирует 596 молодежных организаций (таблица 4). Наибольшее количество молодежных организаций зарегистрировано в Северо-Казахстанской (103), Карагандинской (65), Жамбылской (61) областях. Меньше всего молодежных объединений действует в Костанайской (7) и Алматинской (8) областях.

Таблица 5.4 Количество действующих молодежных неправительственных организаций (НПО)

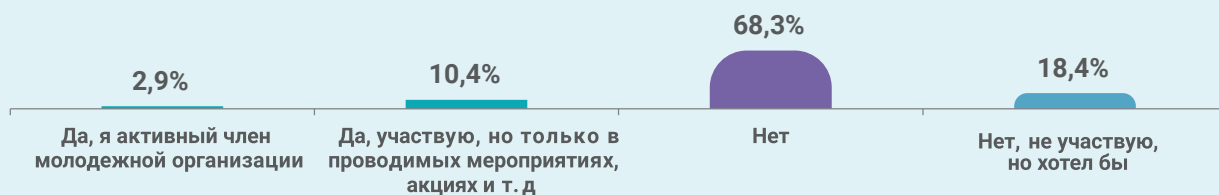
Наименование региона	Количество НПО
Акмолинская область	19
Актюбинская область	10
Алматинская область	8
Атырауская область	40
Восточно-Казахстанская область	40
Жамбылская область	61
Западно-Казахстанская область	30
Карагандинская область	65
Костанайская область	7
Кызылординская область	57
Мангистауская область	30
Павлодарская область	30
Северо-Казахстанская область	103
Туркестанская область	18
г. Нур-Султан	25
г. Алматы	12
г. Шымкент	46
Всего	596

Вместе с тем, сохраняется низкий уровень участия молодежи в деятельности молодежных НПО. Так, в 2018 году по различным причинам не принимали участие в деятельности объединений 74,1% опрошенных, в 2019 году данная цифра достигла 86,7%.

Необходимо отметить, что по результатам социологического исследования в 2019 году прак-

тически каждый пятый отметил свое желание вступить в молодежные организации, а каждый десятый является пассивным участником тематических мероприятий, в то время как 2,9% - это активные члены молодежных организаций (рисунок 5.13). Данная тенденция указывает на наличие возможностей для повышения уровня вовлеченности молодежи в деятельность общественных объединений.

Рисунок 5.13 Распределение ответов на вопрос: «Участвуете ли Вы в деятельности молодежных организаций?»

Особенностью гражданской активности молодежи в 2019 году стала более заметное проявление молодежной активности посредством публичных демонстраций, как в онлайн, так и в оффлайн сре-

де, особенно явно проявленные в период президентских выборов. В целом, наиболее популярные формы участия молодежи в гражданском секторе можно разделить на следующие формы:

Таблица 5.5 Формы участия молодежи в гражданском секторе

Формы	Наименование организаций
Объединения при общественно-политических организациях	Молодёжное крыло партии Nur Otan «Jas Otan», молодежное крыло КНПК «Коммунистический союз молодежи Казахстана», молодежное крыло ОСПД, Республиканское молодежное движение «Жаңғыру жолы» АНК РК и др.
Объединения при школах и университетах	Совет старшеклассников в школах, Комитеты по делам молодежи в ВУЗах, Студенческие парламенты, Студенческие правительства, РОО «Единая детско-юношеская организация «Жас Ұлан» и др.
Республиканские движения/объединения	РМО «Альянс Студентов Казахстана», МТО «Жасыл Ел», Союз КВН Казахстана, Ассоциация выпускников программы «Болашак»,
Инициативные группы	«Лига молодых избирателей», «Оян, Казахстан!» и др.
Экспертные площадки	Совет молодых ученых при МОН РК, Совет молодых предпринимателей «Жас Канат» и др.

Социальная активность молодежи: уровень вовлеченности в волонтерскую деятельность

К настоящему моменту волонтерским движениям в Казахстане уделяется значительное внимание со стороны государства. Так, была создана функциональная онлайн-платформа по развитию волонтерского движения в Казахстане qazvolunteer.kz, повышена стипендия для студентов-волонтеров на 30%. Проведение Года волонтера в 2020 году также должно способствовать росту гражданской активности молодежи и поддержки волонтерского движения.

Между тем согласно данным социологического исследования НИЦ «Молодежь», уровень вовлеченности молодежи в волонтерскую деятельность имеет низкие показатели в первом полугодии 2019

года. Так, активным волонтером был или является каждый десятый опрошенный молодой человек (11%). Сравнительно высокая вовлеченность отмечается в Акмолинской (27,6%), Мангистауской (20,3%) и Западно-Казахстанской (20%) областях.

В свою очередь, 86,5% молодежи никогда не принимало участие в добровольческой деятельности. В целом, этот показатель выше данных за 2016 год, когда по результатам социологического исследования НИЦ «Молодежь» 55,6% молодых респондентов отметили, что никогда не занимались волонтерской работой. Вместе с тем, по данным опроса НИЦ «Молодежь» за 2017 год была выявлена ключевая причина неучастия – отсутствие свободного времени (41,9%).

Рисунок 5.14 Распределение ответов на вопрос «Занимались ли Вы когда-либо волонтерской деятельностью?»

11% - были или продолжают являться волонтерами

57% - что-то слышали о волонтерстве, но не принимали участие в добровольческой деятельности

29,5% - впервые слышат об этом

2,5% - затруднились ответить

86,5%

Одним из распространенных направлений добровольческой деятельности с участием молодежи является оказание помощи бедным (таблица 7). В данную сферу вовлечен каждый третий молодой волонтер. В целом, данная тенденция коррелирует с общим трендом роста участия граждан в благотворительной деятельности, где одну из важных

позиций занимает помощь социально уязвимым группам общества.

14,4% респондентов затруднились указать точное направление своей волонтерской деятельности, что может быть связано с широким спектром их деятельности.

Таблица 5.6 Распределение ответов на вопрос «Каково направление Вашей волонтерской деятельности?»

Направления	%
Помощь бедным	33,0%
Психологическая помощь	7,0%
Поддержка людей с ограниченными возможностями	7,0%
Поддержка религиозной организации, церкви, мечети	6,3%
Поддержка спортивных и иных культурно-массовых мероприятий	6,3%
Помощь одиноким и пожилым людям	5,6%
Защита окружающей среды	4,6%
Поддержка бездомных	4,2%
Сохранение культуры	3,9%
Поддержка научных исследований	2,8%
Борьба с наркоманией	2,1%
Защита животных	1,8%
Социальная помощь	0,4%
ЗОЖ	0,4%
Помощь в больнице	0,4%
Защита прав женщин	0,0%
Затрудняюсь ответить	14,4%

Как показывают результаты социологических исследований 2017 и 2019 годов, в качестве ключевой мотивации участия молодежи в волонтерской деятельности сохраняется желание молодых людей помогать другим (рисунок 5.15). Вместе с тем, к настоящему времени чувство ответственности за происходящее вокруг выходит на передний план в сравнении с 2017 годом. Все это указывает на рост понимания среди молодежи значимости их социальной роли в развитии и достижении благополучия в обществе.

Обращает на себя внимание, что практически каждый пятый опрошенный затруднился дать ответ о своих мотивах участия в добровольческой деятельности. Можно отметить, что, не задумываясь, чаще в волонтерскую деятельность вступают девушки (23%), нежели парни (14,7%), в возрастной когорте от 19 до 23 лет (21,3%).

Все меньше молодых людей идут за материальной составляющей добровольческой деятельности.

Рисунок 5.15 Распределение ответов на вопрос «Скажите, пожалуйста, что побудило Вас стать волонтером?»

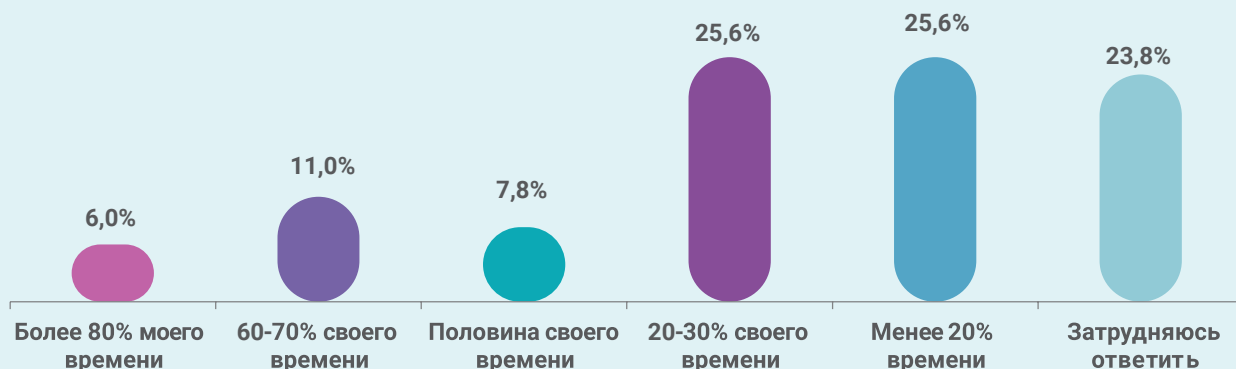

Оптимальное время, отведенное для волонтерской деятельности, не должно превышать 30% от общего личного времени молодого человека (рисунок 5.16). Так, в пределах 20-30% своего времени готовы тратить – 25,6% респондентов, менее

20% времени - также 25,6%.

50% и более 50% своего личного времени готовы тратить - 24,8%. В тоже время 23,8% опрошенных затруднились дать ответ.

Рисунок 5.16 Распределение ответов на вопрос «Какую часть своего времени Вы тратите либо готовы потратить на волонтерскую деятельность?»

Молодежное электоральное пространство/ Электоральная активность

По состоянию на 1 июля 2019 года количество молодых избирателей составило 2 511 363 человек. Доля молодежи достигает примерно 21,3% от

общего числа избирателей (11 814 019 человек в Казахстане).

При этом, наибольшее число молодых избирателей отмечается в Туркестанской и Алматинской областях, а также в г. Алматы.

Таблица 5.7 Количество избирателей (до 28 лет включительно) по состоянию на 1 июля 2019 года

Регион	Кол-во
Акмолинская область	95 790
Актюбинская область	126 472
Алматинская область	302 088
Атырауская область	100 851
Восточно-Казахстанская область	162 948
Жамбылская область	162 157
Западно-Казахстанская область	89 146
Карагандинская область	175 753
Кызылординская область	121 806
Костанайская область	102 848
Мангистауская область	101 795
Павлодарская область	94 066
Северо-Казахстанская область	59 426
Туркестанская область	313 707
город Нур-Султан	133 255
город Алматы	209 389
город Шымкент	159 866
Всего	2 511 363

Протестная активность

По субъективным оценкам респондентов массовые акции протестов на местах маловероятны либо невозможны. Так считают 81,3% опрошенных молодых людей (рисунок 5.17). В целом, в сравнении с результатами 2017 и 2018 гг. в 2019 году отмечается увеличение общего числа респондентов, которые в той или иной степени уверены в отсутствии вероятности возникновения протестных акций. Так, в 2017 году данная цифра равнялась 70,6%, в 2018 году – 72,5% (рисунок 5.18).

В свою очередь, уровень протестных ожиданий в 2019 году составляет 18,7%. Чаще других об этом заявляют молодые люди в Восточно-Казахстанской (63,2%), Мангистауской (59,5%) областях и г. Алматы (38%). Вместе с тем, протестные ожидания характерны для респондентов с высшим образованием и научной степенью (41,7%), с незаконченным образованием (26,8%), для одновременно обучающихся и работающих (35,6%) и работающей молодежи (21,3%), в возрасте от 24 по 28 лет (20%). Также горожане (21%) выше оценивают вероятность возникновения массовых протестов, нежели сельчане (15,7%).

Рисунок 5.17 Распределение ответов на вопрос «Как Вы думаете, возможны ли сейчас в Вашем городе/селе массовые акции протеста?», 2019 год

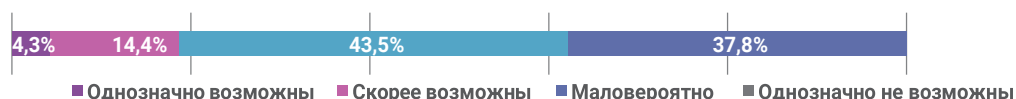
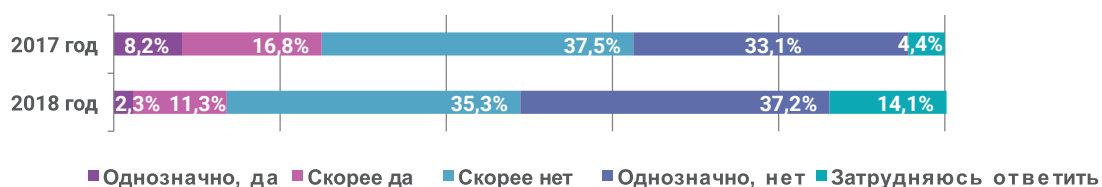

Рисунок 5.18 Распределение ответов на вопрос «Как Вы считаете, существует ли сейчас вероятность возникновения акций протеста в Вашем селе/городе?»

Низкий уровень протестных ожиданий подтверждается слабыми протестными настроениями среди опрошенной части молодежи. Так, чуть больше половины молодых людей отмечают об отсутствии причин, которые могли бы послужить основаниями для их личного участия в протестах. В целом, данный показатель имеет положительную динамику за последние три года (таблица 5.8).

В качестве факторов, детерминирующих протестное участие среди молодежи, усиливается блок по социально-трудовым отношениям, когда задержка по выплате заработной платы, стипендии, пособий, а также сокращение или увольнение с работы, могут выступить ключевыми причинами молодежного протеста.

Таблица 5.8 Распределение ответов на вопрос «Какая проблема может вынудить Вас пойти на публичную протестную акцию?»

Варианты ответов	2019 год	2018 год	2017 год
Ничто не может вынудить меня открыто протестовать	59,7%	54,8%	34,0%
Задержка по выплате заработной платы, стипендий, пособий	11,9%	7,9%	12,2%
Сокращение, увольнение с работы	11,4%	8,7%	18,3%
Халатность и непрофессионализм работников медицинских учреждений	10,8%	9,9%	10,4%
Повышение выплат по кредитам или ипотеке	10,8%	5,9%	6,3%
Необоснованное повышение тарифов на коммунальные услуги	9,9%	6,1%	11,2%
Ухудшение экологической ситуации	9,1%	7,4%	9,3%
Неудовлетворенность действиями властей	9,0%	6,7%	7,1%
Несправедливые судебные решения	8,6%	8,5%	7,0%
Необоснованные штрафы	7,8%	6,2%	10,4%
Проблемы в школе, колледже, вузе	7,5%	5,5%	15,1%
Рост цен на продукты питания, горюче-смазочные материалы, лекарств	7,4%	9,8%	12,3%
Проблемы с жильем	6,1%	7,6%	7,2%
Несогласие с принимаемыми реформами	4,8%	4,1%	5,1%
Нарушение прав на этнической почве	4,5%	5,3%	3,8%
Низкое качество услуг в образовании	-	-	4,6%

В разрезе регионов для молодежи актуализируются различные для них проблемы, которые и могут стать основаниями для протестов:

Акмолинская область – проблемы в школе, колледжей, ВУЗе (19,7%), сокращение или увольнение с работы (19,7%), несправедливые судебные решения (19,7%);

Актюбинская область – халатность и непрофессионализм работников медицинских учреждений (53,1%);

Алматинская область – необоснованные штрафы (13,5%);

Атырауская область – проблемы с жильем (18,8%);

Западно-Казахстанская область – сокращение и увольнение с работы (38,2%);

Жамбылская область – неудовлетворенность

действиями властей (12,8%);

Карагандинская область – рост цен на продукты питания, горюче-смазочные материалы, лекарства (16,7%)

Костанайская область – 95,6% отмечают, что оснований для участия в протестах нет;

Кызылординская область – ухудшение экологической ситуации (9,9%);

Мангистауская область – повышение выплат по кредитам или ипотеке (54,1%);

Туркестанская область – неудовлетворенность действиями властей (9,5%);

Павлодарская область – задержка по выплате заработной платы, стипендий, пособий (6,8%), ухудшение экологической ситуации (6,8%)

Северо-Казахстанская область – необоснованные штрафы (11,1%);

Восточно-Казахстанская область - задержка по выплате заработной платы, стипендий, пособий (26,9%);

г. Алматы - повышение выплат по кредитам или ипотеке (21,7%);

г. Шымкент - неудовлетворенность действиями властей (7%);

г. Нур-Султан – 98,3% отмечают, что оснований для участия в протестах нет.

Конечно, обозначенные вопросы не являются однозначными детерминантами повышения протестных настроений в регионах, однако требуют особого внимания при формировании и реализации молодежной политики в каждом из регионов.

Выводы

В качестве выводов можно выделить следующие особенности:

1. Молодежь в системе государственного управления в целом представлена на среднем уровне. Данный тренд сохраняется на протяжении последних нескольких лет, и в целом, соответствует заданному курсу на омоложение управленческого корпуса государства. Однако большая часть молодежи работает в структурах исполнительной власти, нежели законодательной. Такая тенденция указывает на возможное существование «невидимого» барьера для продвижения молодежи по политической карьерной лестнице посредством депутатской деятельности в Парламенте и маслихатах страны.

2. Характеристика вовлеченности в общественно-политические процессы имеет широкий спектр участия молодежи, однако уровень вовлеченности остается низким. В первую очередь необходимо отметить низкую популярность среди молодежи Молодежных ресурсных центров и неправительственных организаций как площадок по обращению за помощью и участия в их деятельности. На фоне этого молодежные объединения становятся менее привлекательной формой взаимодействия молодых людей. Однако молодежные объединения имеют достаточный потенциал для привлечения в свои ряды новых соратников, так как каждый пятый опрошенный молодой человек изъявил желание в будущем вступить в молодежную организацию.

3. Молодежь не проявляет явного интереса к проводимой государственной молодежной политике, что может послужить преградой на пути к эффективной реализации государственных программ и проектов. Ведь низкая информированность о политике государства приводит к слабому участию в государственных программах поддержки, что подтверждается результатами социологических исследований, где максимальное число участников программ достигает 7% от общего числа опрошенных (7% респондентов участвовали в «Молодеж-

ной практике», 7% - в движении «Жасыл ел»).

4. Необходимо отметить, что болевыми вопросами молодежи являются вопросы социально-трудовых отношений. Так, негативные изменения (увольнение, сокращение, невыплаты заработных плат) могут послужить основаниями для личного участия молодых людей в акциях протеста. Между тем, наиболее часто опрошенная молодежь обращалась за помощью к организациям, работающим с молодежью, именно по вопросу содействия трудоустройству (35,4%). Однако на фоне преобладания озабоченностью своим социально-трудовым статусом, результаты того же исследования указывают на низкую вовлеченность опрошенных в «трудовых» программах. А именно: в «Программе развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017-2021 гг.» приняло участие 0,8%, в проекте «Молодежный кадровый резерв» - 0,7%, в «Проекте развития молодежного корпуса» - 0,4%.

5. Степень вовлеченности в волонтерскую деятельность остается на низком уровне. Только каждый десятый молодой человек в прошлом или настоящем имеет опыт волонтерства. В целом, молодежное добровольческое движение можно охарактеризовать как социально ориентированное, когда наряду с наиболее распространённым направлением участия «помощь бедным», ключевым побуждающим фактором к добровольческой деятельности является желание помочь другим людям.

6. Потенциал протестной активности имеет слабую выраженность среди опрошенных молодых людей. Вероятность возникновения акций протеста предположили 18,7% опрошенных. При этом, молодежь не проявляет личного интереса к участию в публичных протестных акциях (59,7% респондентов отметили, что «ничто не может вынудить их открыто протестовать»).

РЕКОМЕНДАЦИИ Политическим партиям

- Активно включать в деятельность партий молодых членов, привлекать их на руководящие позиции организаций. Важным является создание эффективных механизмов карьерных перемещений молодых людей из молодежных крыльев в «ядро» партии, это в свою очередь должно способствовать активному включению молодых членов партии в партийные списки, выдвигаемые на парламентских выборах. На местном уровне необходимым является выдвижение молодых кандидатов в депутаты маслихатов от партий, наряду с этим оказание им существенной агитационной поддержки будет способствовать их победе на выборах. В целом, выдвижение молодых кандидатов в депутаты, как в Парламент, так и в местные представительные органы отвечает современным запросам казахстанского электората.

Молодежным ресурсным центрам

- Рекомендуется организовать широкую информационную кампанию среди молодежи с целью популяризации и повышения общей информированности молодых о деятельности центров. Наиболее эффективными каналами информационного продвижения могут послужить площадки социальных сетей и интернет-ресурсов. Также эффективным рассматривается распространение буклетов, плакатов и др. материалов о деятельности и услугах МРЦ в учебных заведениях. Все это будет способствовать не просто широкому информированию молодежи о центрах, но и станет «отправной точкой» по повышению вовлеченности молодых в деятельность, как и самих центров, так и других молодежных и волонтерских организаций, повышению уровня участия в государственных программах и проектах, информация о которых должна быть представлена в МРЦ.

Профсоюзным организациям

- Особое внимание уделить социально-экономическому положению молодых людей на предприятиях, а также способствовать улучшению условий их труда. Также профсоюзные организации должны стать первым звеном, куда молодые люди могли бы обращаться по волнующим их вопросам.

Центрам занятости населения

- Создать эффективную систему содействия занятости молодых людей, включающую взаимодействие центров с учебными заведениями: на уровне школ возможным является проведение дней профессиональной ориентации среди старшеклассников, на уровне профессионально-технических и высших учебных заведений – создание информационной базы о вакансиях, стажировках на предприятиях с открытым доступом для студентов.

- Необходимо вести широкую информационную и разъяснительную кампанию о реализуемых государственных программах поддержки. Особый акцент необходим в разъяснении и информировании о существовании программ по вопросам занятости, так как по результатам социологического исследования отмечается низкая вовлеченность молодых в государственные программы, что объясняется их низкой информированностью о существующих программах.

5.2. ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ

В Год молодежи военно-патриотическое воспитание молодого поколения становится одним из ключевых приоритетов государственной молодежной политики Республики Казахстан. Военно-патриотическое воспитание представляет собой совокупность социальных технологий, осуществляющихся государственными и негосударственными институтами, по формированию и развитию личностных качеств, помогающих молодому гражданину гордиться своей родиной и противостоять возможным негативным тенденциям.

Важную роль в военно-патриотическом воспитании молодежи играет государство, используя его в качестве инструмента социализации и последующего рекрутирования молодых людей в ряды вооруженных сил. В задачи военно-патриотического воспитания казахстанской молодежи входят: знание истории Казахстана, развитие креативного мышления, творческих способностей и самостоятельности, навыки практических решений инженерно-технических задач и физическая подготовка.

Для решения данных задач Министерство обороны РК разработало комплекс мер по координации деятельности военно-патриотических клубов и молодежных организаций на базе Национального военно-патриотического центра, который был открыт Первым Президентом Нурсултаном Назарбаевым в 2015 году. При центре создано Республиканское общественное объединение «Детско-юношеское военно-патриотическое движение «Жас сарбаз», филиалы которого находятся во всех регионах страны (таб.5.9).

Таблица 5.9 Сведения общего количества военно-патриотических клубов и классов «Жас сарбаз», по состоянию на 20.07.2019 г.

№ пп	Наименование региона	Общее количество общеобразовательных организаций образования	в том числе:			Общее количество клубов и классов «Жас сарбаз»		Общее количество задействованной молодежи		из них количество:			
			общеобразовательных школ	колледжей (лицеев)	в т.ч. учащихся	Количество	Процентное соотношение	Количество	Процентное соотношение	клубов	в т.ч. задействованной молодежи в клубах	классов «Жас сарбаз»	в т.ч. задействованной молодежи в классах «Жас сарбаз»
1	г. Нур-Султан	111	84	27	149 522	150	121%	5 648	4%	86	4 119	66	1 529
2	г. Алматы	225	204	21	238 200	225	100%	18 240	8%	225	18 240	–	–
3	Акмолинская	380	347	33	120 824	380	100%	7 430	6%	272	5 887	108	1 543
4	Актюбинская	415	376	39	151 562	490	118%	12 560	8%	237	5 806	253	6 754
5	Алматинская	630	594	36	413 793	643	102%	29 350	7%	630	29 045	13	305
6	Атырауская	188	169	19	124 809	193	103%	4 961	4%	185	4 760	8	201
7	ВКО	555	485	70	102 597	611	110%	20 753	20%	555	19 563	56	1 190
8	Жамбылская	398	360	38	222 801	535	134%	13 003	6%	398	9 781	137	3 222
9	ЗКО	277	242	35	15 841	292	105%	5 828	37%	277	5 540	15	288
10	Карагандинская	359	324	35	183 980	359	100%	9 474	5%	319	8 414	40	1 060
11	Костанайская	202	166	36	106 773	202	100%	4 999	5%	174	4 366	28	633
12	Кызылординская	309	280	29	144 364	310	100%	7 713	5%	309	7 684	1	29
13	Мангистауская	154	129	25	17 847	154	100%	3 850	22%	154	3 850	–	–
14	Павлодарская	296	266	30	109 083	231	78%	3 732	3%	228	3 682	3	50
15	СКО	307	284	23	18 735	315	103%	5 572	30%	310	5 512	5	60
16	Туркестанская	786	736	50	464 154	789	100%	16 550	4%	789	16 550	–	–
17	г. Шымкент	162	123	39	233 160	182	112%	4 018	2%	172	3 771	10	247
ИТОГО:		5 754	5 169	585	2 818 045	6 045	105%	173 281	6%	5 318	156 537	727	16 744

Источник: МО РК

Наряду с Национальным военно-патриотическим центром при МО РК создан Военно-исторический музей Вооруженных Сил, где патриотическое воспитание молодых людей осуществляется путем их знакомства с культурой и бытом казахского традиционного общества, военной историей государства, боевых обычаев и традиций кочевых казахов.

По данным Министерства обороны Республики Казахстан в 2018 году численность молодых людей (18-28 лет), несущих воинскую службу в рядах казахстанской армии составила 31 457 человек (таб. 5.10).

Таблица 5.10 Количество молодых людей, несущих службу в рядах казахстанской армии

Регионы	Количество молодых людей (18-28 лет), несущих воинскую службу в рядах казахстанской армии	Количество молодых людей (18-28 лет), проходящие воинскую службу по контракту
г.Нур-Султан	1 686	1 295
г.Алматы	2 406	2 003
Алматинская область	7 040	6 396
Акмолинская область	593	565
Актюбинская область	565	512
Атырауская область	533	458
Восточно-Казахстанская область	5 481	4 920
Жамбылская область	6 898	6 371
Западно-Казахстанская область	46	43
Карагандинская область	1 356	1 210
Костанайская область	75	73
Кызылординская область	401	372
Мангистауская область	2 317	2 067
Павлодарская область	27	26
Северо-Казахстанская область	13	11
Южно-Казахстанская область	2 020	1 897
Итого	31 457	28 219

Источник: МО РК

Важную роль в военно-патриотическом воспитании играют сборы молодежи «Айбын», которые проводятся Министерством обороны Республики Казахстан совместно с акиматами областного и городского уровней и с молодежными организациями, в которых участвуют воспитанники военно-патриотических кружков, республиканских и областных школ-интернатов.

Под эгидой «Айбын» проводится комплекс мероприятий образовательного, спортивного и творческого характера: интеллектуальная игра «Эрудит», конкурс «Мой робот», соревнования по военно-прикладным видам спорта и компьютерной игре «World of tanks», эстафеты и военизированный кросс, презентация стран, регионов и учебных заведений, арт-фестиваль «Голосящий «Айбын». Также важную роль в формировании патриотизма подрастающего поколения играет Республиканский фестиваль военной песни «Жас улан».

Развитие патриотизма выступает важной задачей государства и общества.

По результатам социологического исследования «Молодежь Казахстана», проведенного в первом полугодии 2019 года НИЦ «Молодежь», значение патриотизма для молодых казахстанцев основывается скорее на эмоциональных аспектах: почти для трети молодежи патриотизм ассоциируется с гордостью за достижения родной страны (31,8%) и любовью к родному краю (28,6%). Почти каждый четвертый представитель молодого поколения Казахстана связывает патриотизм с соблюдением законов государства и уплатой налогов (24,3%) (таб. 5.11).

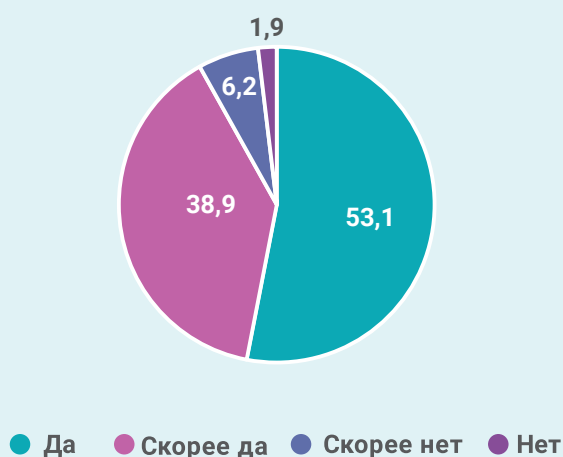
Таблица 5.11 Распределение ответов на вопрос: «Что, по Вашему мнению, значит быть «патриотом Казахстана»?», %

Варианты ответа	%
Гордиться великими достижениями страны	31,8
Любить Родину, в том числе родной город, село, аул	28,6
Соблюдать законы государства, быть законопослушным налогоплательщиком	24,3
В случае необходимости защищать страну с оружием в руках	18,0
Трудиться на благо Родины	14,1
Верить в великое будущее страны	10,8
Говорить с гордостью о Казахстане, когда выезжаешь за границу, рассказывать про Казахстан	8,2
Знать казахский язык, традиции и историю Казахстана	7,7
Жить в мире и согласии с другими гражданами Казахстана	6,9
Испытывать чувство ответственности за происходящее в стране	5,4
Пройти службу в армии	4,3
Покупать отечественные казахстанские продукты	2,9
Испытывать ностальгию вдали от Родины	2,5

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Подавляющее большинство молодежи считают себя патриотами: 92% ответили утвердительно и скорее утвердительно на данный вопрос (рис. 5.19).

Рисунок 5.19 Распределение ответов на вопрос: «Считаете ли Вы себя патриотом?», в %

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Несмотря на то, что абсолютное большинство молодежи заявляют, что являются патриотами страны, в их сознании чувство патриотизма практически не ассоциируется с конкретными действиями и поступками, что выражается в отсутствии желания служить в вооружённых силах страны. Данное обстоятельство сигнализирует об отсутствии доверия молодежи и их родителей к армии как социальному институту и возможному социальному лифту. Необходимо обратить внимание на популяризацию образа военного в глазах молодежи и предпринимать действия для повышения престижа армии.

Пока же основными чувствами, которые испытывают молодые люди по отношению к казахстанской армии являются: гордость (25,9%), уважение (24,3%) и доверие (22,4%). Следует отметить, что положительные эмоции значительно преобладают над негативными в отношении Вооруженных сил страны со стороны молодежи (почти в семь раз), но тем не менее количество молодежи, желающей и готовой служить в вооруженных силах, по данным опроса, не превышает 5% от выборочной совокупности (таб. 5.12).

Таблица 5.12 Распределение ответов на вопрос: «Какие чувства Вы испытываете по отношению к Вооруженным силам (Армии) Республики Казахстан?»

Варианты ответа	%
Гордость	25,9
Уважение	24,3
Доверие	22,4
Восхищение	9,0
Недоверие	4,8
Безразличие	3,8
Разочарование	2,0
Страх	1,2
Затрудняюсь ответить	6,6

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

На вопрос о том, что следует делать для формирования патриотизма среди молодежи, основными ответами респондентов стали следующие: изучать историю и традиции народов Казахстана (18,1%); проводить в средних школах начальную военную подготовку (14,8%); организовывать военно-патриотические лагеря для учащихся в период летних каникул (10,5%); проводить регулярные

спортивные мероприятия (10,1%) (таб. 5.13). Несмотря на то, что данный вопрос был множественным и предполагал возможность выбора нескольких вариантов ответа, мы видим, что респонденты не воспользовались данным правом. Это еще раз подтверждает недостаточный уровень интереса у молодежи к военно-патриотической тематике.

Таблица 5.3 Распределение ответов на вопрос: «Как Вы считаете, что нужно делать для того, чтобы молодежь была патриотичной?», %

Варианты ответа	%
Изучать историю, традиции и обычаи народов Казахстана	18,1
Проводить в средних школах начальную военную подготовку	14,8
Организовывать военно-патриотические лагеря для учащихся в период летних каникул	10,5
Проводить регулярно спортивные соревнования, конкурсы, олимпиады	10,1
Учить государственный язык	8,1
Создавать мультфильмы, детские передачи на казахском языке про национальных героев	8,0
Развивать работу детско-юношеских клубов по месту жительства	7,9
Детям и молодежи читать литературу на государственном языке	6,5
Обязать молодежь служить в армии	6,2
Учить гимн в детских садах	2,5
Затрудняюсь ответить	7,3

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Выводы

Таким образом, по результатам социологического исследования можно сделать вывод о том, что преобладающее большинство молодежи Казахстана (92%) отмечают, что являются патриотами своей страны, однако на деле о своей готовности служить в армии заявили лишь около 5% опрошенных. Чувство патриотизма для большинства молодежи ассоциируется с демонстративно – эмоциональными аспектами. У современной молодежи патриотизм ассоциируется с гордостью за достижения своей страны (31,8%), с любовью к Родине (28,6%) и соблюдением законов государства (24,3%). Парадоксально, но по отношению к казахстанской армии молодые люди испытывают гордость (25,9%), уважение (24,3%) и доверие (22,4%), при этом не выражая желаний служить в вооруженных силах страны. Для того, чтобы повысить патриотизм среди своих сверстников, молодые люди предлагают изучать историю и культуру народов Казахстана (18,1%), проводить занятия по начальной военной подготовке в школах (14,8%), организовывать лагеря военно-патриотического характера для школьников во время летних каникул (10,5%), а также проводить спортивные мероприятия на регулярной основе (10,1%). В целом, по мнению молодого поколения Казахстана, военно-патриотическое воспитание основывается на исторических, образовательных и спортивных аспектах, что напрямую соотносится с задачами Министерства обороны РК, осуществляемых в целях подготовки и привлечения казахстанской молодежи в ряды вооруженных сил Республики Казахстан.

На основе вышеизложенного можно предложить следующие **РЕКОМЕНДАЦИИ** для дальнейшего совершенствования военно-патриотического воспитания молодежи Казахстана:

1. местным исполнительным органам расширить творческие инициативы военно-патриотических клубов, включив акции и конкурсы по военной фотографии, рисунку, письменных работ (написание эссе/сочинений об армии и военной службе, армейские репортажи и др.);
2. уполномоченным центральным государственным органам популяризировать военную службу посредством создания военных документальных и художественных фильмов исторического и особенно современного характера. Для подрастающего поколения будет интересно узнать о создании и развитии отечественной армии, в каких горячих точках и конфликтах принимали участие казахстанские военные после обретения независимости, а также, например, о военных действиях Казахстана;
3. уполномоченным центральным государственным органам провести мониторинг и исследование на предмет того, насколько эффективны военно-патриотические клубы в рекрутинге потенциальных военнослужащих среди подрастающего поколения и выявить возможные проблемы в их деятельности для улучшения работы с казахстанской молодежью на ближайшую и долгосрочную перспективу;
4. местным исполнительным органам рассмотреть возможность расширения положительно зарекомендовавшего себя опыта работы с детьми по созданию «Кадетских классов» в организациях образования. К примеру, в Алматинской области, где в целях воспитания подростков в духе патриотизма и повышения имиджа сотрудников полиции в рамках проекта «Жас полиция» создано 5 кадетских класса (в этих целях из областного бюджета было выделено более 25 млн тенге);
5. местным исполнительным органам, молодежным неправительственным организациям более тесно работать с молодежью и родителями, информируя их о возможности армии как социального лифта, нивелируя риски и угрозы.

ГЛАВА 6

МОРАЛЬНО-ПРАВСТВЕННЫЕ И ЦЕННОСТНЫЕ УСТАНОВКИ МОЛОДЕЖИ

6.1. РЕЛИГИОЗНЫЕ ПРАКТИКИ МОЛОДЕЖИ

Казахстан следует модели светского государства, что обозначено в Конституции страны и основных законодательно-правовых актах. Укрепление и дальнейшее совершенствование данной модели с учетом новых вызовов и потребностей во многом будет зависеть от мировоззренческих позиций современной казахстанской молодежи.

Как известно, на современном этапе, для многих стран мира, включая Казахстан, вовлечение молодежи в радикальные религиозные движения является актуальной проблемой. Молодежь с радикальными религиозными взглядами стремится не к светской, а к теократической модели государства с верховенством религиозных законов. Как показали события последних лет, представители казахстанской молодежи также оказались в числе тех, кто выезжал в поисках идеального теократического государства в Исламское государство, которое было провозглашено на захваченных территориях террористической организацией ИГИЛ. В этом аспекте, 2019 год отмечен тем, что усилиями нашего государства они возвращаются из Сирии на родину и получают возможность переосмыслить свою жизнь и ресоциализироваться в светское государство и общество. В этом году были осуществлены операции «Жусан -1», «Жусан-2», «Жусан-3», «Жусан-4», в рамках которых реализуются дерадикализация, реабилитация и ресоциализация женщин и детей, вернувшихся из Сирии. Усилия государства в противодействии религиозному радикализму и экстремизму способствовали уменьшению угрозы религиозного экстремизма в обществе, судя по мнениям молодых людей.

Согласно данным социологического исследования, проведенного НИЦ «Молодежь» по актуальным проблемам казахстанской молодежи, религиозный экстремизм среди угроз личной безопасности молодежью был помещен на восьмое место из перечисленных 10 угроз. Всего 6,8 % респондентов указали на данную угрозу.

Рисунок 6.1 Распределение ответов на вопрос: **Что на Ваш взгляд представляет угрозу Вашей личной безопасности?**

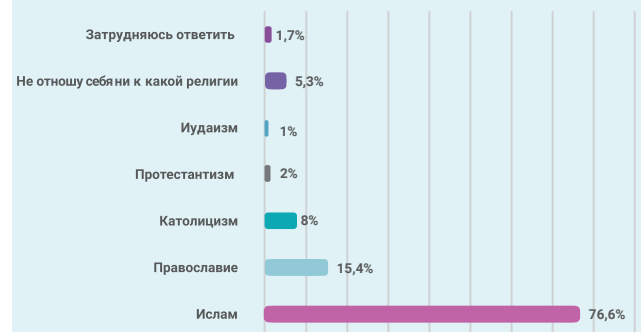

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

В то же время возвращение женщин, преимущественно молодых женщин, с радикальными религиозными взглядами и комплексная работа по их дерадикализации, реабилитации, ре-социализации в светское государство актуализирует вопросы о модели светского государства, о политике секуляризма в Казахстане, о мобилизации ресурсов светского государства в направлении того, чтобы включить данных людей в светские законы и правила. Постоянное внимание и мониторинг религиозных ценностей, установок поведенческих аспектов молодежи является важной задачей государственной политики и экспертного сообщества.

По результатам вышеназванного социологического исследования, большинство казахстанской молодежи идентифицируют себя как верующих людей (92,0%), из них последователями ислама являются 76,6%, к православию себя относят 15,4%, к католицизму – 0,8%, к протестантизму – 0,2%, к иудаизму – 0,1%. Не относит себя ни к какой институциональной религии 5,3% опрошенных молодых людей.

Рисунок 6.2 Распределение ответов на вопрос: **К какой религии Вы себя относите?**

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Подавляющее большинство государствообразующего этноса, а именно 92,6% относит себя к исламу, большинство русских молодых людей относит себя к православию - 81,3%. Среди казахской молодежи мало людей, которые конвертируются в другие религии, поэтому этнорелигиозная идентификация казахского этноса будет сохраняться в среднесрочной и долгосрочной перспективе. В частности, если казахов, перешедших в православие, - 1,6%, то русских, перешедших в ислам, - 4,4%. Есть представители казахской молодежи среди последователей католицизма, протестантизма, иудаизма, но процент их очень мал, и он не влияет на общую модель этнорелигиозной идентификации казахской молодежи в целом.

Молодежь, принадлежащая к государствообразующему этносу, является более религиозной, поскольку среди неё 3,2% тех, кто не относит себя ни к какой религии, в то время как среди русских молодых людей - 11,1%, а среди других этносов –

14,7% не идентифицирующих себя с религией.

Среди сельской молодежи больше религиозных людей, чем среди городской. 97,1 % молодых респондентов из сельской местности идентифицировали себя верующими, относящимися к тому или иному вероисповеданию, среди городской молодежи этот процент составляет 89,9%. Не относящих себя к религии – 2,5 % сельской молодежи и 7,4 % - городских молодых людей.

Таблица 6.1 Распределение ответов на вопрос: К какой религии Вы себя относите (по типу населения)

Религия	Городской	Сельский
Ислам	70,1%	85,0%
Православие	18,5%	11,4%
Католицизм	1,0%	6%
Протестантизм	2%	1%
Иудаизм	1%	0,0%
Не отношу себя ни к какой религии	7,4%	2,5%

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Для понимания уровня религиозности молодежи, необходимо не только учитывать религиозную самоидентификацию, но степень вовлеченности людей в религиозную веру, в религиозные практики (посещение храмов, исполнение религиозных обрядов и предписаний религии). В зависимости от степени вовлеченности выделяются типы религиозности: внешняя религиозность или внутренняя религиозность. Результаты социологического исследования, проведенного НИЦ «Молодежь» в июне-июле 2019 года на тему «Проблемы религиозного радикализма и как ему противодействовать» позволяют сделать следующие выводы.

Во-первых, значительная часть казахстанской молодежи придерживаются «этнической» религии, которую исповедовали их предки, символы и традиции которой запечатлены в коллективной культурной памяти народа. В частности, 41,1% молодежи разной этнической принадлежности считают, что религия связана с этносом, 42,1% следует религии, поскольку родители были её приверженцами. Самостоятельный выбор религии осуществили 12,5 % молодежи. В целом, источниками религиозных убеждений молодежи на современном этапе служат ближайшее окружение (69,9%) и Интернет-ресурсы (17,9%).

Во-вторых, глубоко вовлеченными в религию, исполняющими все её предписания, считают себя 24,7% молодежи. Храм (мечеть, церковь, синагогу,

костел) регулярно посещает 15,9%, держит пост 25,5% молодых людей. В рамках волонтерской деятельности поддерживает религиозную организацию 8,8% юношей и всего 3,6% девушек.

Большинство молодежи участвует в религиозных обрядах жизненного цикла, таких как рождение ребенка, бракосочетание, смерть, а также в основных религиозных праздниках, что свидетельствует больше о внешней религиозности.

В-третьих, молодежь мало интересуется религиозной литературой. Регулярно читает религиозную литературу только 11,4%, редко читает - 21,7%, вообще не читает - 66,9%. Молодежь предпочитает узнавать о религии у родственников, у друзей и знакомых, из Интернета.

Как показывает социологическое исследование по актуальным проблемам молодежи, общий уровень религиозной толерантности казахстанской молодежи довольно высокий. Большинство молодежи 70,3% терпимо относится к соседству с людьми другого вероисповедания. Категорически отрицательно к этому относится 14,1%, ещё 8,7% при общем негативном отношении допускает исключения. В совокупности, негативно относится к проживанию по соседству с людьми другого вероисповедания 22,8%.

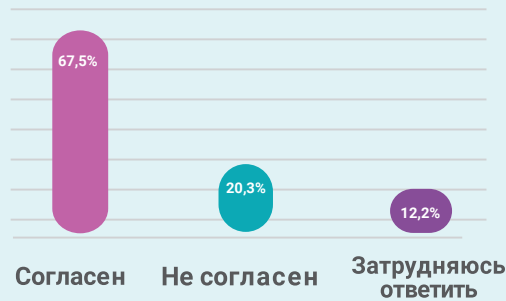
Рисунок 6.3 Распределение ответов на вопрос: Назовите тех, с кем Вы не хотели жить по соседству, люди другой религии (вероисповедания)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Исходя из результатов социологического исследования по проблеме религиозного радикализма, молодежь разных вероисповеданий и этнической принадлежности высоко оценивает уровень обеспечения свободы вероисповедания в стране. 89,5% молодых людей не сталкивались с ущемлением прав по религиозным мотивам, 10,5% в скрытой или открытой форме сталкивались с дискриминацией по религиозному признаку.

Рисунок 6.4 Распределение ответов на вопрос: Казахстан является поликонфессиональной страной, в которой отношение государства к различным религиям является равным

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

В то же время, по данным указанного социологического исследования, в связи с тем, что большинство молодежи является мусульманами, значительный процент (72,2%) одобряет поддержку государством хаджа в Мекку, хотя 60,9% считает, что это была бы поддержка не столько паломников, сколько граждан государства. Также треть молодежи (33,0%) высказала положительное (и скорее положительное) отношение к ношению хиджабов женщинами, нейтральное отношение к данному феномену у 27,5%, отрицательное (и скорее отрицательное) отношение выразили 39,5%. Данные цифры свидетельствуют о том, что женщины в хиджабах становятся частью публичного пространства на улицах, в общественном транспорте, в торговых центрах, в офисах, в ВУЗах, и соответственно, к ним отношение стало более нейтральное, порой положительное.

Рисунок 6.5 Распределение ответов на вопрос: Как Вы относитесь к ношению некоторыми девушками и женщинами хиджаба, то есть специального религиозного платка, указывающего на их принадлежность к исламу?

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Источником информации молодежи о нетрадиционных религиозных течениях выступает прежде всего медиа пространство – Интернет-сайты

(51,5 %), социальные сети (35,8%), а также телевидение (34,3 %). Значимым источником информации для молодежи являются друзья и знакомые (20,6 %). Молодежь является самым активным пользователем Интернета и социальных сетей. Подавляющее большинство религиозных организаций имеют собственные Интернет-сайты или страницы в социальных сетях, что позволяет активно проповедовать широкому кругу пользователей, преодолевая национальные границы. Радикальные религиозные течения и организации эффективно адаптируют и применяют новые информационные технологии, поэтому, сегодня остро стоит проблема онлайн радикализации.

Рисунок 6.6 Распределение ответов на вопрос: Из каких источников информации Вы узнаете о нетрадиционных религиозных течениях и организациях?

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Существует комплекс факторов и причин, способствующих вовлечению молодых людей в нетрадиционные религиозные течения и организации.

Согласно вышеуказанному социологическому исследованию по проблеме религиозного радикализма, следующие причины являются актуальными для казахстанской молодежи на сегодняшний день. Первая по значимости причина, которую указали молодые люди - «наличие проблем в семье», включающая кризисную жизненную ситуацию, в частности развод, конфликты, непонимание. 40,5% респондентов указали на данное обстоятельство. Вторая причина, актуальная для молодежи, - «отсутствие профессионального опыта или образования» (23,6%). Третья и четвертая причины вовлечения молодых людей в нетрадиционные религиозные течения носят социально-экономический характер. Это «отсутствие социальной поддержки общества» (23,6%) и «небольшой, нестабильный доход или его отсутствие» (22,7%). Среди тех, для кого важны социально-экономические причины, в частности отсутствие социальной поддержки, больше тех респондентов, кто в настоящий момент «учится и одновременно работает» - 38,5 %.

Пятая в иерархии причин, указанных молодежью, связана с деятельностью членов нетрадиционных религиозных течений и организаций по пропаганде своих убеждений и привлечению новых adeptов в свои ряды. 21,0% молодых людей в качестве причины рекрутирования указали вариант «по приглашению членов организации». Следующая группа причин связана с личностным духовным поиском. Соответственно, вариант «поиск смысла жизни, самореализация» выбрали – 20,1%, на причину «неудовлетворенность духовных потребностей» указало 19,8% опрошенных, «из любопытства» – 19,2%.

Выводы

Уровень религиозности казахстанской молодежи.

Результаты проанализированных социологических опросов показывают высокий процент религиозности среди казахстанской молодежи – 92,0%, молодых людей, не относящих себя ни к какой религии – 5,3%. Среди казахской молодежи уровень религиозности выше, чем среди молодых людей, принадлежащих к другим этническим группам и, соответственно, меньше тех, кто не идентифицирует себя с какой-либо религией. Большинство казахстанской молодежи принадлежит к исламу и православию, 76,6% и 15,4% соответственно. Также среди казахской молодежи маленький процент тех, кто конвертируется в другие религии, соответственно, данная группа молодых людей сохраняет этнорелигиозную идентификацию прошлых поколений «казах – значит мусульманин». Среди русских процент переходов в другие, нетрадиционные для данного этноса религии, особенно в ислам, больше.

РЕКОМЕНДАЦИИ

Главным фокусом превентивной работы по противодействию религиозной радикализации молодежи должна стать выработка иммунитета к радикальной религиозной идеологии.

Первое, образование представляет собой важнейший инструмент противодействия религиозной радикализации. Образовательные институты (школа, ВУЗы) представляют собой микрокосм общества, поэтому нужно максимально включать их в программы противодействия религиозному экстремизму. Это долгосрочный подход, который должен сопровождаться как изменениями в содержании учебных программ, так и пересмотром методов обучения. Самое важное здесь, чтобы молодые люди смогли развить критическое восприятие мира. Многие экстремистские религиозные группы давно поняли огромную роль образования как средства для продвижения их идеологии и активно им пользуются. На сегодняшний день, в Казахстане в ВУЗах исключили преподавание религи-

оведения для студентов всех специальностей, что ухудшило ситуацию в сфере превентивной работы.

В целом, мировой опыт показывает, что необходимо продвигать критическую педагогику, формирующую открытое сознание и критическое мышление. Как показывает международный опыт необходимо развивать следующие аспекты в рамках образовательных программ.

1) Продвижение гражданских ценностей и культурной открытости в рамках гражданского образования.

Гражданское образование усиливает принадлежность человека к государству и развивает гражданскую идентичность. Большинство обществ в современном мире являются разнообразными в этническом и религиозном отношении и необходимо учить понимать, уважать и ценить культурные, религиозные, этнические различия между людьми, что открывает путь к выстраиванию релевантных человеческих отношений. Продвигать императив единство в многообразии.

В рамках гражданского образования необходимо учить школьников и студентов ориентироваться в современных социальных проблемах, быть включенными в общественные процессы, проекты. Это направлено на предотвращение воздействия экстремистского взгляда на мир через бинарные оппозиции (черное-белое, мы-они), признание альтернативных мировоззрений.

2) Религиозная грамотность должна продвигать знание и уважение различных религий и культур, то есть религиозную толерантность.

Во-первых, необходимо продумать вопрос о преподавании религиоведения в ВУЗах на всех специальностях. Во-вторых, нужно менять методологические подходы к преподаванию знаний о религии, а именно применять рефлексивный подход к преподаванию религиоведения на основе технологии развития критического мышления с использованием методов таксономии Б. Блума, прием кластеров, концептуальных таблиц, ментальных карт и другие.

3) Развитие конфессионального образования в направлении удовлетворения духовных потребностей казахстанского общества.

Следует обратить особое внимание на содержание конфессионального образования в стране, особенно исламской направленности, поскольку среди казахской молодежи, которая в подавляющем большинстве принадлежит к исламскому вероисповеданию проявилась тенденция к росту религиозной интолерантности. В Казахстане действует 17 духовных учебных заведений, из них 2

– христианские (Алматинская православная духовная семинария и Межъепархиальная высшая духовная семинария «Мария – Матерь Церкви» в г.Караганде). Остальные 15 образовательных духовных заведения относятся к исламскому направлению: 1 - университет «Нур-Мубарак», 5 - медресе-колледж, 4 - медресе, 4 - центра подготовки чтецов Корана, 1 - Исламский институт повышения квалификации имамов при ДУМК». Большинство окончивших данные учебные заведения работают в структурах ДУМК, в мечетях, соответственно, встречаются и беседуют с молодежью. Послание о толерантности к людям другого вероисповедания должно исходить не только от светских властей и общественных деятелей, но и от представителей духовенства, тем более, что большая часть молодежи позиционирует себя верующей.

В конфессиональном образовании также нужно обратить серьезное внимание не только на содержание, но и на методологические подходы, которыми руководствуются духовные учебные заведения, на методы обучения, которые также должны быть направлены на формирование критического мышления.

Выпускникам этих учебных заведений предстоит работать с молодежью и от содержания и направленности их знаний во многом зависит образ мышления и поведенческие установки современных молодых людей (юношей и девушек).

4) Медиа грамотность.

Недостаток критического медийного сознания среди населения особенно среди детей и молодежи представляет большую опасность как их личной, так и национальной безопасности. Поэтому эксперты активно обсуждают необходимость внедрения критической педагогики, сфокусированной на использовании активных методов обучения нацеленных на развитие критических способностей молодежи в работе с информацией, вовлекая их в процесс вопрошания.

5) В образовательных институтах светских и конфессиональных, в которых осуществляется подготовка специалистов в сфере религиоведения и теологии необходимо усилить психологическую составляющую образовательных программ, а именно преподавать не только психологию религии, но и ввести другие психологические дисциплины (психология личности, когнитивная психология), чтобы развивать у данных специалистов психологические компетенции для реализации превентивных программ в сфере религиозной радикализации.

Следующее направление превентивной работы необходимо сфокусировать на интеграцию молодежи в общественные процессы, на то, чтобы ликвидировать чувство недовольства, несправедливости, которое часто толкает молодежь на путь радикализации. Эта стратегия предполагает следующие направления. Первое, решение социально-экономических проблем молодежи, содействие экономической интеграции молодежи, находящейся в группе риска путем улучшения доступа к рынкам труда и возможностей трудоустройства. Второе, развитие у молодежи чувства гражданственности путем участия молодежи в конструктивных видах деятельности, вносящих вклад в общее благо, в частности, волонтерство, помощь разным слоям населения, участие в общественно-полезных видах деятельности. Третье, необходимо обратить внимание на организацию досуга молодежи с тем, чтобы свободное время способствовало личностному развитию молодого человека, расширению его мировоззренческих горизонтов и культурной открытости. Все это нужно осуществлять для того, чтобы у молодежи были позитивные альтернативы вовлечению в религиозные радикальные течения. Молодые люди должны иметь конструктивные пути личностной самореализации.

Криминальная молодежь, прежде всего, находится в группе риска религиозной радикализации. Поэтому, следует изучить опыт Нидерландов, где реализуется программа работы полиции с населением в целях предупреждения религиозной радикализации и терроризма, которую используют полицейские службы во всем Европейском союзе для раннего выявления признаков радикализации. В рамках данной программы было осуществлено обучение полицейских, выпущены карманные руководства для них, чтобы помочь им в выявлении признаков радикализации на раннем этапе – таких настораживающих особенностей поведения, как смена имени, стиля одежды или круга общения. Чем раньше будут обнаружены признаки радикализации, тем успешнее будет профилактическая работа с молодыми людьми.

Анализ международной практики показывает, что самым эффективным является межведомственный, комплексный подход, когда задействованы все структуры и ведомства, отвечающие за разные аспекты развития общества: экономические, социальные, культурные, образовательные, религиозные, правовые. Соответственно, необходимо развивать дальнейшую координацию работы всех ведомств в направлении противодействия распространения религиозных радикальных идей в молодежной среде.

6.2 ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ МОЛОДЕЖИ КАЗАХСТАНА

Ценностные ориентации представляют собой совокупность материальных и духовных благ, которые можно рассматривать как предмет, цели и средства удовлетворения потребностей личности⁶⁵. Ценностные ориентации могут быть регуляторами социального поведения индивида, изменяются под воздействием различных факторов. Для общества могут быть доминирующими и системообразующими определенными набор ценностей⁶⁶. Казахстан на сегодняшний день является многонациональным обществом со сложной этнодемографической структурой, где сосуществуют различные культурные и социальные практики. В этом отношении определенный набор ценностей может быть общим и доминирующим для конкретной социальной группы. Какие ценности являются среди молодежи доминирующими и популярными? Результаты проведенного опроса Научно-иссле-

довательским центром «Молодежь» показывают высокий рейтинг среди казахстанской молодежи ценностей семьи (86%), здоровья (59,70%) и друзей (30,7%) (рис. 6.7). Молодежь, поддерживающая здоровый образ жизни, составляет 71,9%. Отмечается высокий уровень поддержки здорового образа жизни у сельской и городской молодежи – 70% и 73,3% соответственно.

Вне зависимости от этнической принадлежности, сельской или городской локализации, ценности семьи, здоровья и друзей устойчивы среди молодежи и не теряют доминирующие позиции.

Как показывают данные на рисунке 6.7, четвертое место в рейтинге ценностных ориентаций занимает категория будущее детей (18,3%). Обеспокоенность за будущее детей у семейной молодежи по сравнению с другими группами, занимает третье место (34,4%), после ценностей семьи (86,5%) и здоровья (60,9%).

Рисунок 6.7 Распределение ответов на вопрос: «Скажите, что из нижеперечисленного является для Вас наиболее важным в жизни?», (%)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Пятое, шестое и седьмое место по республике молодежь показывает значимость профессиональных и материальных благ. Так, 13,3% респондентов отметили значимость образования, 11,1% опрошенных выбрали карьеру, и материальное благополучие отметили 10,7% респондентов.

Далее, по иерархии ценностей, молодежь выбирает «любовь и любимого человека» (9,6%), «интересную работу» (8,1%), «независимость, свободу» (7,3%), «успех» (7,2%) и др. Самыми не востребованными ценностями среди молодежи являются самореализация, вера, профессионализм

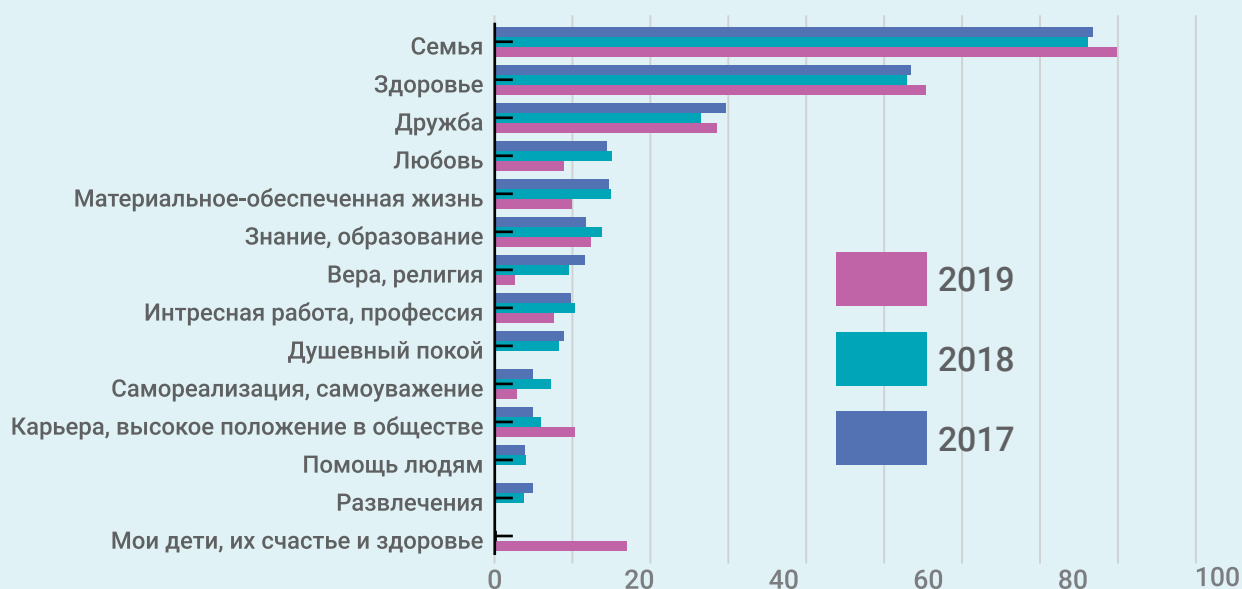
⁶⁵ С. 162. Сурина И.А. Ценностные ориентации // Знание понимание умение. 2005. №4. С.162-164

⁶⁶ С. 162-163. Там же.

и традиции. Доминирование ценностных ориентаций семьи, здоровья и друзей на протяжении нескольких замеров (в течение трех лет) увеличивают показатели и сохраняют популярность (рис. 6.8). Ценность материального благополучия в 2017 году на протяжении трех лет начиная с 2017, 2018 и в 2019 году снизился с уровня 15,8% до 10,7%. На

сегодняшний день материальное благополучие в качестве ценности молодежь отдает предпочтение после витальных, семейных и интеллектуальных ценностей. Ценность веры в предыдущие 2017 и 2018 годах был на уровне 12,5% и 10,3%. В 2019 году показатель ценности веры снизился до 2,7%.

Рисунок 6.8 Распределение ответов на вопрос: «Скажите, что из нижеперечисленного является для Вас наиболее важным в жизни?», (%)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

В региональном разрезе, доминирование и популярность ценностных ориентаций среди молодежи имеют отличия. Лидирующая и устойчивая тройка ценностей семьи, здоровья и друзей характерна для городов Нур-Султан, Алматы и Шымкент, Акмолинской, Актюбинской, Алматинской, Западно-Казахстанской, Жамбылской, Карагандинской, Мангистауской и Туркестанской областей. В Атырауской области молодежь в качестве лидирующих ценностей отмечает семью (97,1%), здоровье (91,3%) и материальное благополучие (33,3%) (рис. 6.9).

Структура ценностей в Костанайской области как и все регионы Казахстана включает семью (96,7%), далее второе место делят ценности веры (36,3%) и служба Родине (36,3%), третье место – дружба (25,3%). Молодые люди в Кызылординской области в качестве лидирующих ценностей отмечают здоровье и семью (73,6%), успех (28,6%) и образование (24,2%). В Павлодарской, Северо-Казахстанской и Восточно-Казахстанской областях молодежь в качестве доминирующих ценностей выделяют такие личные ценности как семья, здоровье и будущее детей.

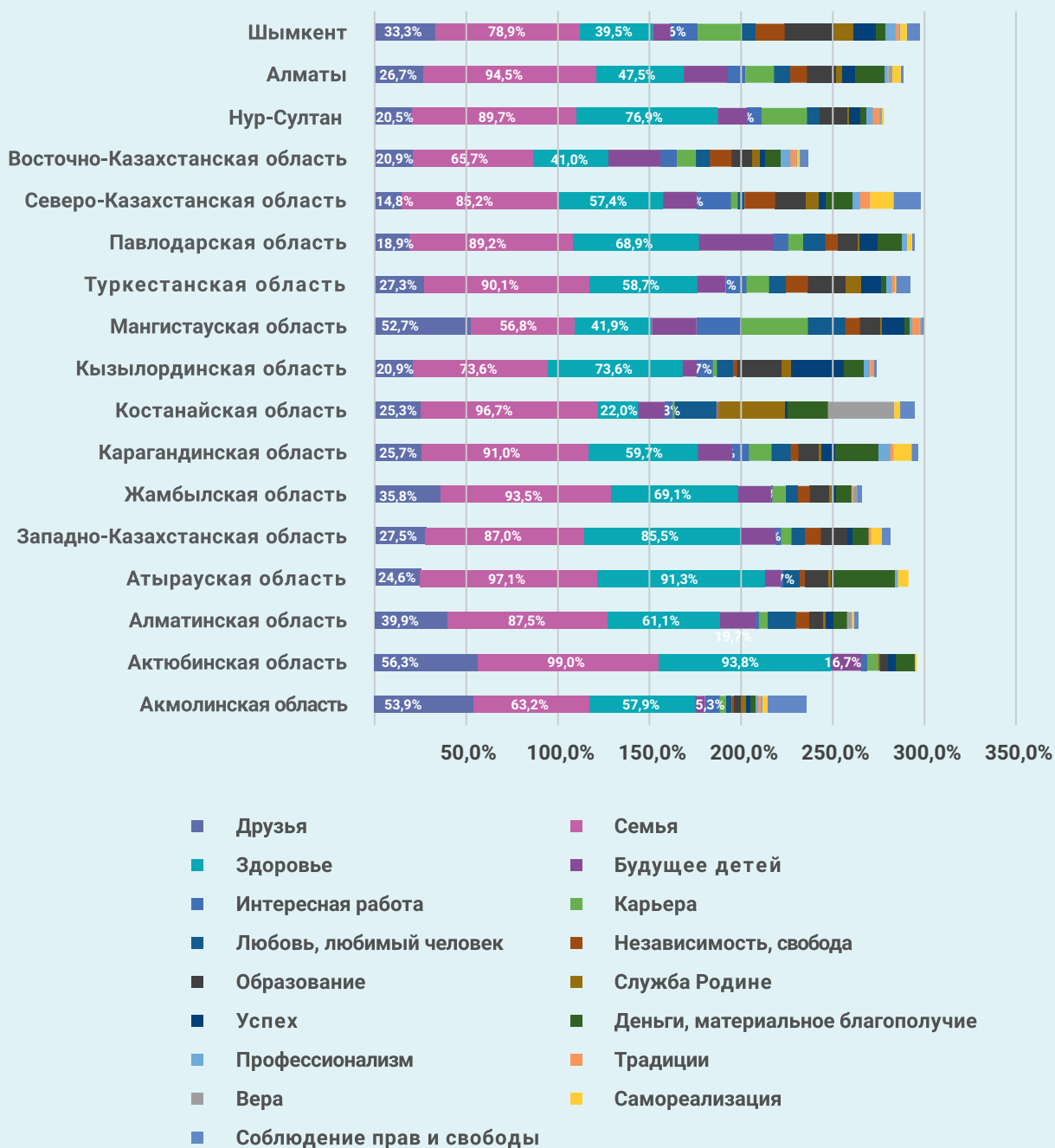
В исследовании ценностных ориентаций среди молодежи, анкетный опрос предполагал рас-

пределение молодежи на три возрастные группы. Это группы молодежи от 14 до 18 лет, от 19 до 23 лет и молодежь от 24 до 28 лет. Распределение ценностей среди этих групп показывает следующие результаты (рис. 6.10).

Как показывают данные выше молодежь в возрасте от 14 до 18 лет отмечают в иерархии ценностей семью, здоровье, друзей, образование и карьеру. Распространенность этих ценностей характерна для данной возрастной группы молодежи. Подростки в 18 лет ориентированы на завершение начального образования, готовятся к поступлению в ВУЗ, выбирают будущую профессию. Независимость и свободу выбирают 8,4% опрошенных. Самый низкий рейтинг среди ценностей молодежи всех возрастных групп занимает социальная ценность – традиции.

Ценностные ориентации молодежи в возрасте от 19 до 23 лет показывают устойчивую тенденцию – упор на семейные ценности, здоровье, дружбу, профессиональные ценности и финансовое благополучие. Причем чем старше возраст молодежи, чем больше акцент на такие ценности как семья и будущее детей. Возрастной интервал от 24 до 28 лет предполагает уже наличие семьи, ребенка или нескольких детей, следовательно, семейная моло-

Рисунок 6.9 Распределение ответов на вопрос: «Скажите, что из нижеперечисленного является для Вас наиболее важным в жизни?», в разрезе регионов, (%)

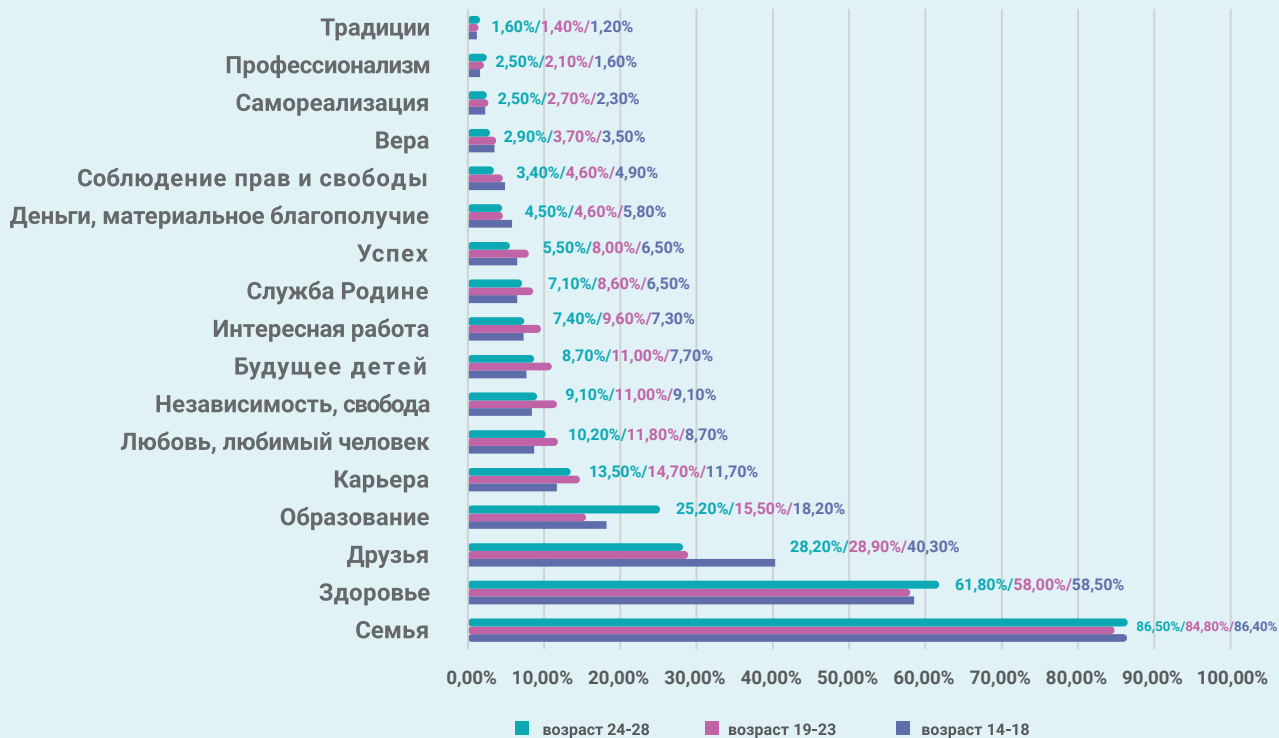
Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

дежь в иерархии ценностей акцентирует внимание на будущем своих детей (28,2%), после этой ценности молодежь отмечает вторичную социальную группу – друзей (25,2%).

Влияет ли гендерный фактор на распределение ценностных ориентаций казахстанской молодежи? В исследовании принимали участие 50,5% мужчин и 49,5% женщин. Ориентацию на семью демонстрируют в равной степени как мужчины, так и женщины. Семью в качестве приоритетных ценностных ориентаций выбрали 86% опрошенных женщин и 85,9% - мужчин (рис. 6.11). Здоровье среди опрошенных отмечают 58,5% мужчин и 60,8%

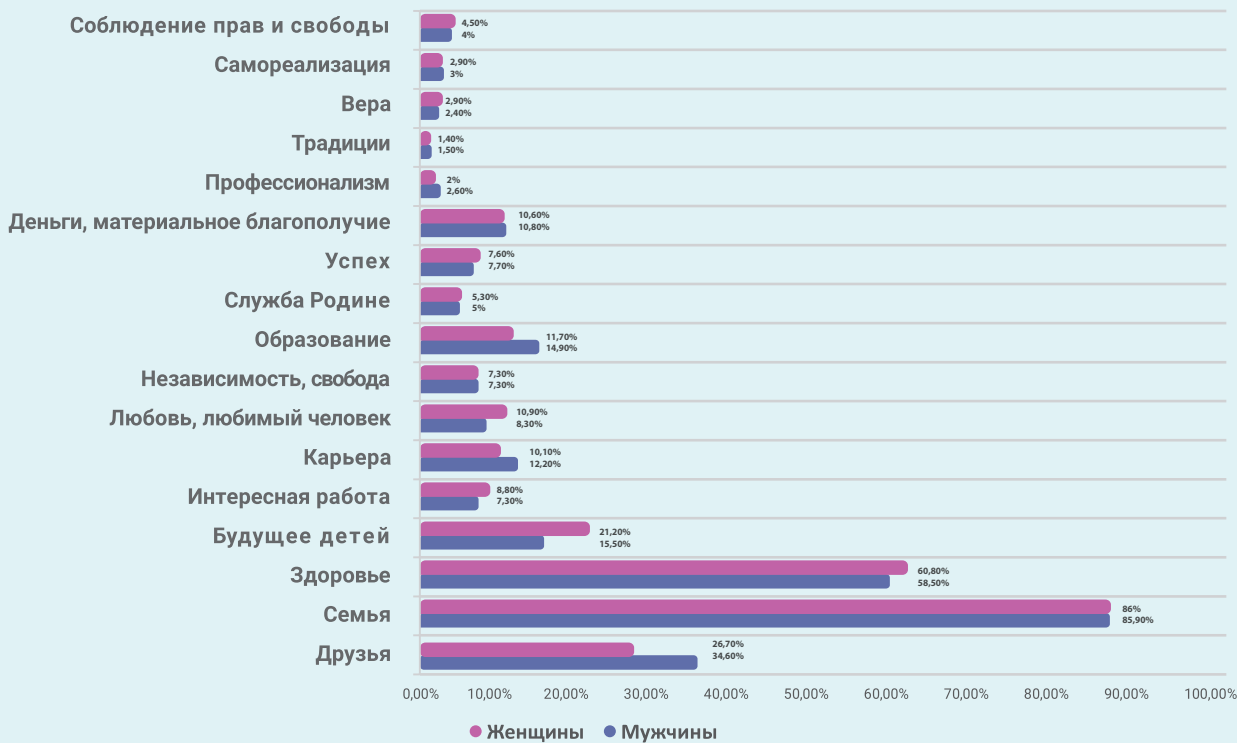
женщин. Друзей в качестве ценности мужчины по сравнению с женщинами отмечают больше. Так, важность друзей в исследовании выбрало 34,6% мужчин, и 26,7% - женщины. Будущее детей в качестве ценности женщины (21,2%) выбирают чаще чем мужчины (15,5%).

Рисунок 6.10 Распределение ответов на вопрос «Скажите, что из нижеперечисленного является для Вас наиболее важным в жизни?», в разрезе возрастов, (%)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Рисунок 6.11 Распределение ответов на вопрос «Скажите, что из нижеперечисленного является для Вас наиболее важным в жизни?», среди мужчин и женщин, (%)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Завершая анализ данных социологического опроса о ценностных ориентирах среди молодежи, можно выделить следующие выводы и РЕКОМЕНДАЦИИ:

Во-первых, результаты опроса молодежи Казахстана показывают ориентацию молодежи на ценности семьи. Вне зависимости от этнической принадлежности, типа поселения и возраста молодежи доминирование ценности семьи остается инвариантной. Высокие показатели ценности семьи отмечается у молодежи в Актюбинской, Атырауской, Костанайской, Карагандинской и Туркестанской областях. Будущее детей также является важной ценностью среди молодежи. Будущее детей чаще всего выбирают семейная молодежь и женщины.

В этой связи местным исполнительным органам рекомендуется усилить меры по сохранению ценности семьи среди молодежи. Устойчивость и популярность ценности семьи способствует формированию адекватных установок в отношении планирования и создания семьи.

Во-вторых, по республике молодежь в иерархии ценностей после семьи ставит на второе место - здоровье. Молодежь, поддерживающей здоровый образ жизни составляет 79,1%. Уполномоченным центральным государственным органам и

неправительственным организациям рекомендуется поддерживать популярность и устойчивость ценности здоровья среди молодежи. Культура здорового образа жизни связана с репродуктивным здоровьем. Как правило, один из составляющих основ репродуктивного здоровья включает в себя - отказ от вредных привычек, а также выполнение своевременной диагностики здоровья и наличия инфекционных заболеваний.

В-третьих, молодежным неправительственным организациям рекомендуется проведение мероприятий, целью которых будет заключаться в распространении рыночных ценностей. В качестве таких ценностей рекомендуется включить профессионализм и самореализацию. Как показали данные исследования выше, ценностные ориентации - самореализация и профессионализм среди молодежи являются не востребованными.

В-четвертых, центральным государственным и местным исполнительным органам следует обратить внимание на возможность проведения лонгитюдных или мониторинговых исследований среди молодежи на предмет исследования ценностных ориентиров. Лонгитюдные исследования предоставят возможность проследить эволюцию или трансформацию систему ценностей среди казахстанской молодежи во времени.

6.3. ДОСУГ МОЛОДЕЖИ

Досуг молодежи является неотъемлемой частью повседневной жизни молодежи. Качество и культура досуга могут содержать в себе механизмы формирования стилей жизни, идентичности, развивать определенную систему взглядов и т.п. До коллапса СССР досуг молодежи включал обязательную гражданскую активность – волонтерство (помощь пожилым, сверстникам и всем нуждающимся), вступление в ряды общественных молодежных организаций. Список далеко не полный, но повышенное внимание увеличению гражданской активности среди молодежи нацелен был на формирование потенциала определенной гражданской позиции. В качестве примера востребованных гражданских позиций молодежи в советское время можно обозначить – коллективизм, трудовая деятельность и интернационализм. В Казахстане практики досуга молодежи после обретения

независимости были подвержены трансформациям. Молодежь в эпоху общества потребления и информации формирует свой собственный формат проведения досуга. Как показывают данные опроса НИЦ «Молодежь» (2019) в структуре досуга молодежи Казахстана все меньше значимости отводится волонтерской деятельности и образованию. Рассмотрим предпочтения досуга у молодежи в Казахстане.

Исследование предпочтений досуга среди молодежи выявила тенденцию, что большая часть молодежи Казахстана предпочитает проводить свободное время с друзьями (53,2%) и дома (44,5%). С незначительной разницей в процентных показателях в структуре досуга включены такие виды деятельности как - прогулка в парке (24,3%), занятие спортом (23,1%), поход или принятие гостей (22,4%), посещение кинотеатра (21,9%). За чтением свободное время проводит 19,9% молодежи (рис. 6.12).

Рисунок 6.12 Распределение ответов на вопрос «Как вы проводите свое свободное время?»

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

В свободное время хобби увлекается 16,3% молодежи. Выезжают на природу 15,5%, посещают кафе и рестораны – 11,6%, концерты посещают -11%. Молодежь, посещающая театры, музеи и выставки по результатам опроса составляет 7,6%. В мечеть/церковь/синагогу в свободное время посещают 5,3%. На долю остальных не популярных видов отдыха молодежь отмечает времяпровождение в интернете, сельское хозяйство, семья, посещение курсов и волонтерство.

Таким образом, в большинстве случаев мо-

лодежь проводит свободное время с друзьями, ходят в гости и сидят дома. Какие факторы могут влиять на различие в предпочтениях в досуге? Такими факторами могут быть гендер, регион проживания, семья и наличие детей, возрастные отличия молодежи, материальное положение. Так, среди мужчин и женщин предпочтения в досуге имеют следующие различия – спортом в свободное время больше занимаются мужчины (каждый третий), нежели женщины - 32% против 14%. Мужчины чаще чем женщины встречаются с друзьями и посещают мечеть или церковь (рис. 6.13).

Рисунок 6.13 Распределение ответов на вопрос «Как Вы проводите свое свободное время?», в гендерном разрезе

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Женщины чаще в свободное время ходят или принимают гостей (24,7%), женщины больше, чем мужчины гуляют в парке (27,7% против 21%), больше читают (24%), чаще увлекаются определенным видом хобби в свободное время. Мужчины и женщины практически в одинаковой степени предпочитают проводить свободное время дома, посещать кинотеатры и концерты. Отсутствие свободного времени у женщин больше, чем у мужчин и составляет 9% опрошенных.

Наличие семьи и детей вносят существенные изменения в культуру досуга среди молодежи. Выполнение семейных ролей, воспитание и уход детей наравне с производственным трудом требует больших временных затрат. Бытовой труд по дому и уход за детьми занимает больше времени у женщин, нежели у мужчин. Так, исследование молодежи НИЦ «Молодежь» показало, что чем больше детей у семейной молодежи, тем менее разнообразный досуг. Семейная молодежь без детей по сравнению с семьями, у которых имеются от одного и более детей чаще проводят свободное время вне дома. Многодетные молодые семьи, у которых от четырех и более детей проводят свободное время только дома (62,5%) или встречаются с друзьями (12,5%).

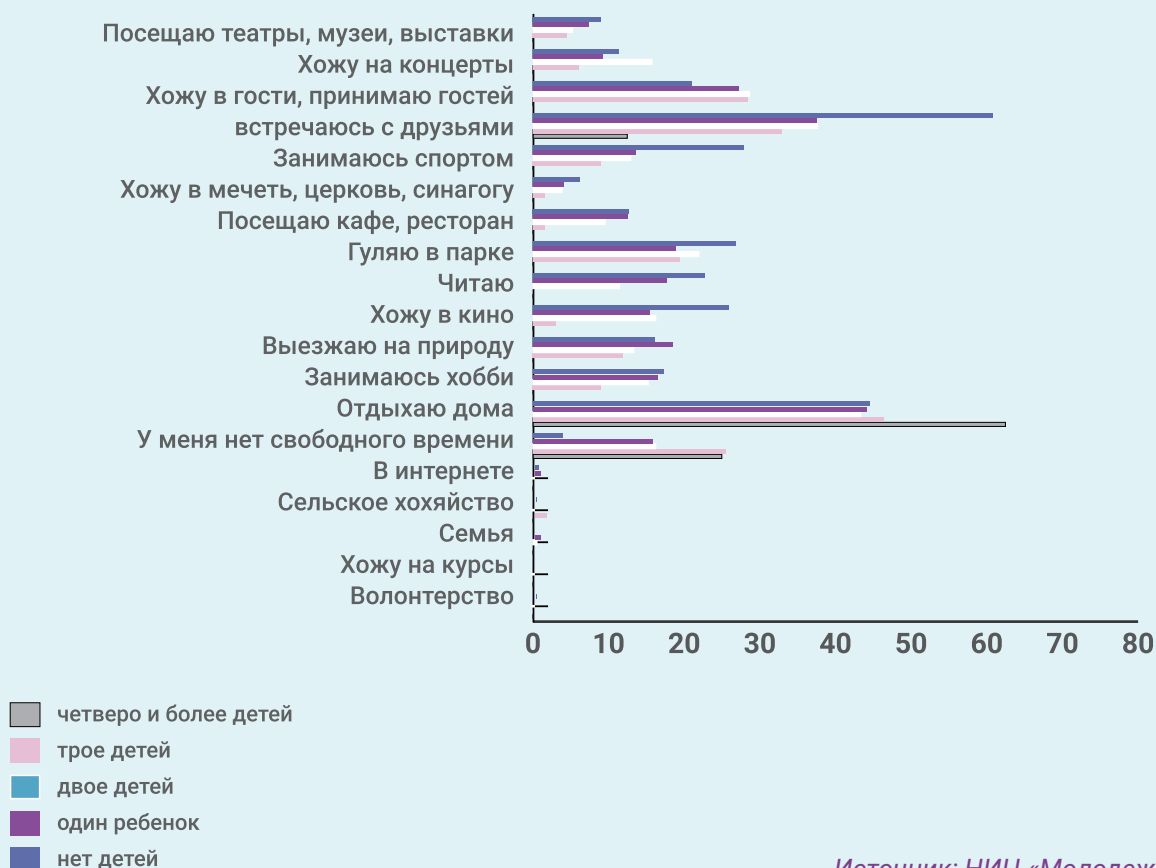
Практика проведения досуга среди молодежи в возрасте от 14 до 23 лет показывает устойчивость

и популярность свободное времяпровождение с друзьями и дома – 62,5% и 55,4% соответственно. Молодежь в возрасте от 24 до 28 лет в первую очередь предпочитает проводить свободное время дома – 47,9% респондентов. Среди различных возрастных групп молодежи подростки от 14 до 18 лет (каждый третий подросток) свободное время тратят на занятие спортом – 30,6% (рис. 6.15).

Подростки от 14 до 18 лет чаще других возрастных групп молодежи посещают театры, музеи и выставки (9,5%), больше отдыхают в парке (26,1%) и читают (25,6%). Молодежь в возрасте от 19 до 23 чаще остальных групп молодежи посещают кинотеатры (26,2%), выезжают на природу (17,1%) и увлекаются любимым делом – хобби (16,9%).

Таким образом, устойчивыми и популярными видами отдыха среди молодежи вне зависимости от локализации, возраста и пола являются - встреча с друзьями и отдых дома. Отличие сельской и городской молодежи заключается в следующем: городская молодежь чаще в свободное время посещает кинотеатры (32,1%), гуляет в парке (35,5%), занимается спортом (24,3%), ходит на концерты (16,8%), посещает театры, музеи и выставки (12,2%) (рис. 6.16).

Рисунок 6.14 Распределение ответов на вопрос «Как Вы проводите свое свободное время?»

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Рисунок 6.15 Распределение ответов на вопрос «Как Вы проводите свое свободное время?», в разрезе возрастов

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Рисунок 6.16 Распределение ответов на вопрос «Как Вы проводите свое свободное время?», в разрезе городской и сельской молодежи

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Сельская молодежь предпочитает ходить в гости и заниматься спортом. В отличие от городской молодежи, сельская молодежь больше предпочитает в свободное время заниматься хобби (17,1%). Как показывают данные опроса 38,3% сельской молодежи утверждает об отсутствии досуговых учреждений в регионе. Отсутствие досуговых учреждений половина опрошенной молодежи отмечает в Туркестанской (52,3%) и Северо-Казахстанской областях (51,9%). Аналогичная ситуация наблюда-

ется в Кызылординской (38,9%) и Алматинской областях (32,2%).

Чуть больше четверти сельской молодежи (43,5%) удовлетворена качеством работы локальных досуговых учреждений (таб. 6.2), не удовлетворена - 8,9% респондентов. Высокий показатель отрицательных отзывов о социальной инфраструктуре отмечается в Туркестанской области - 20,8% опрошенных.

Таблица 6.2 Распределение ответов на вопрос «Удовлетворены ли Вы качеством работы досуговых учреждений, которые находятся в Вашем городе?»

	Городской	Сельский
Полностью удовлетворен	24,20%	24,90%
Скорее удовлетворен	38,90%	18,60%
Скорее не удовлетворен	11,30%	4,20%
Полностью не удовлетворен	4,10%	4,70%
В нашем населенном пункте нет досуговых учреждений	2,10%	38,30%
Я не посещаю досуговые учреждения в нашем городе, селе	13,90%	7,50%
Затрудняюсь ответить	5,50%	1,90%

Источник: НИЦ «Молодежь», 2019 г.

Среди городской молодежи удовлетворенность обслуживания досуговых учреждений отмечает 63,1% опрошенных против 15,4% неудовлетворенных.

Досуговые учреждения для молодежи по регионам включают в себя такие заведения как кинотеатры, библиотеки, музеи, театры, дворцы и дома молодежи, стадионы и дворцы спорта, дворцы школьников, молодежные коворкинг центры (бизнес инкубаторы) и филармонии. Следует отметить, представленность в регионах культурных учреждений такого формата как музеи, театры, филармонии в большинстве случаев своим появлением обязаны культурно-историческому наследию региона, этнической культуры казахов. Подобные учреждения хранят историческую память, участвуют в формировании идентичности, транслируют духовные ценности. Молодежь, часто посещающая культурные институты, имеет возможность знакомиться и пополнять интеллектуальный багаж наследию национальной культуры.

Следует отметить, в Казахстане начали функционировать бизнес инкубаторы для развития и поддержки предпринимательства среди молодежи. Ежегодно по республике увеличивается количество молодежных коворкинг центров. Основная миссия этих центров является создание условий для начинающих молодых предпринимателей, проведения обучения и поддержка конкретных отраслевых направлений в сфере бизнеса.

Наряду с поддержкой предпринимательства

среди молодежи и культурных учреждений, обогащающих духовно-нравственные ценности, также функционируют дворцы школьников, дворцы молодежи, дворцы спорта. Эти заведения совмещают в себе педагогическую, нравственную систему воспитания детей, подростков и молодежи в сфере культуры и спорта. Рассмотрим представленность досуговых учреждений в региональном разрезе. Статистика досуговых учреждений показывает высокую концентрацию дворцов и домов молодежи в Жамбылской области (201 единица) в 2018 году. Несмотря на уменьшение их численности с 201 до 190 единиц на период 1 июля 2019 года, самое большое количество данных учреждений все еще остается в Жамбылской области (таб. 6.3 и 6.4).

Дворцы спорта в объеме 20 единиц среди всех регионов чаще всего представлены в Атырауской области. Молодежные коворкинг центры (бизнес-инкубаторы) больше всего в Павлодарской области в 2018 году. В первом полугодии 2019 года молодежные коворкинг центры среди регионов увеличилось в Кызылординской области и составляет на текущий год – 30 единиц. Как показывают данные местных исполнительных органов дворцы школьников есть не во всех регионах Казахстана (см. Таблицы 1 и 2). Как правило, дворцы школьников совмещают в себе различные секции и кружки для детей и старших подростков, которые ведут дополнительную подготовку по различным направлениям. Посещение секций и кружков формируют чувство эстетики и способствуют освоению различных практических навыков.

Таблица 6.3 Количество культурно-досуговых учреждений в разрезе регионов в 2018 году

	кинотеатры	библиотеки	музеи	театры	дворцы и Дома молодежи	стадионы	дворец спорта	дворец школьников	филармонии
Акмолинская область	3	387	11	2	0	18	2	0	1
Актюбинская область	0	238	21	2	3	18	3	11	1
Алматинская область	0	269	24	1	1	24	2	1	1
Атырауская область	3	155	16	1	-	7	20	1	1
Восточно-Казахстанская область	6	312	10	2	4	21	2	14	1
Жамбылская область	2	288	16	2	201	17	1	1	1
Западно-Казахстанская область	3	381	24	2	-	3	4	1	1
Карагандинская область	9	318	20	5	-	23	7	-	2
Кызылординская область	1	209	13	1	8	11	0	0	1

Костанайская область	5	365	10	4	0	34	2	0	1
Мангистауская область	5	11	7	4	8	1	7	0	1
Павлодарская область	3	249	9	2	0	15	3	1	1
Северо-Казахстанская область	3	320	9	3	1	33	1	1	1
Туркестанская область	-	-	-	-	-	-	-	-	-
г. Нур-Султан	7	20	5	7	7	4	4	2	1
г. Алматы	20	7	15	19	2	12	1	1	1
г. Шымкент	3	5	1	5	2	3	1	1	-

Источник: Местные исполнительные органы

Таблица 6.4 Количество культурно-досуговых учреждений в разрезе регионов, первое полугодие 2019 года

	кинотеатры	библиотеки	музеи	театры	дворцы и дома молодежи	стадионы	дворец спорта	молодежные центры здоровья	дворец школьников	филармонии
Акмолинская область	3	369	11	2	0	18	2	2	0	1
Актюбинская область	0	236	20	2	0	18	3	14	11	1
Алматинская область	0	278	25	1	1	24	2	16	1	1
Атырауская область	3	155	16	1	0	7	28	13	1	1
Восточно-Казахстанская область	6	312	10	2	4	21	2	5	14	1
Жамбылская область	2	274	18	2	190	17	1	9	1	1
Западно-Казахстанская область	3	377	22	2	-	3	7	-	1	1
Карагандинская область	8	315	20	5	-	23	7	9	-	2
Кызылординская область	2	209	14	1	8	11	-	1	-	1
Костанайская область	5	355	10	4	1	34	2	2	0	1
Мангистауская область	5	11	7	4	8	1	7	7	0	1
Павлодарская область	3	240	9	2	0	15	3	0	1	1
Северо-Казахстанская область	3	322	9	3	1	33	1	0	1	1
Туркестанская область	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
г. Нур-Султан	12	20	5	8	7	4	4	12	2	1

г. Алматы	20	7	15	19	2	12	1	11	1	1
г. Шымкент	4	5	1	5	2	3	1	-	1	-

Источник: Местные исполнительные органы

Картина представленности библиотек и их филиалов по республике довольно оптимистичная за исключением Мангистауской области. Только в Мангистауской области количество библиотек значительно ниже, чем в других регионах. Учитывая, что среди молодежи есть читающая молодежь следует обратить внимание на усиление распространения культуры чтения книг среди молодежи.

РЕКОМЕНДАЦИИ

При планировании и разработки молодежных программ необходимо привлекать молодежные организации. Это позволит определить векторы развития различных форматов проведения досуга, в том числе волонтерской активности и определения нужд сельской молодежи. Основываясь на интересы молодежи, необходимо развивать те направления, в рамках которых возможно развитие интеллектуального потенциала молодежи, повышения уровня патриотизма, снижение уровня социального инфантилизма, развитие творческих навыков и оказания помощи в развитии/усилении коммуникативных навыков.

С целью продуктивной организации свободного времени среди молодежи, опираясь на международный опыт, следует предпринять развитие института наставничества/кураторство досуга у молодежи. Данный институт на добровольной ос-

нове позволит организовать и достичь тех результатов, которые были отмечены выше.

Как показывают данные опроса в Туркестанской области 52,3% молодежи утверждают об отсутствии досуговых учреждений. Следует обратить внимание на данную сложившуюся ситуацию и разработать план мероприятий по развитию социальной инфраструктуры для молодежи в Туркестанской области.

Рекомендуется развивать поддержку практики проведения досуга отцов с детьми. В современном обществе существует практика неравномерного распределения семейных обязанностей по уходу за детьми. Основная роль в воспитании детей и организация их досуга ложится на плечи женщин. Мужчины реже проводят свободное время с детьми, что оправдывается трудовой занятостью и выполнением роли мужчины-добытчика. Как показывают исследования, дети и подростки, чей досуг сопровождается вне дома вместе с отцами, показывают хорошие академические успехи в образовании. Совместное времяпровождение с отцом за пределами дома (пикники, активный отдых или спорт) и практика совместного потребления пищи, чтения книг, помощи с домашним заданием демонстрируют высокие показатели в учебе у тинэйджеров.

ГЛАВА 7

ПРЕСТУПНОСТЬ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

7.1. ПРЕСТУПЛЕНИЯ И ПРАВОНАРУШЕНИЯ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ: СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ

Преступность в молодежной среде во все времена являлась индикатором нравственно-правовой характеристики общества. Государством уделяется большое внимание данной социальной проблеме. Совершенствуется законодательная база по государственной молодежной политике, создаются институциональные структуры по работе с молодежью, принимаются программы по поддержке и решению наиболее актуальных проблем молодежи в сфере занятости, обеспечения жильем и т.д. При этом остается ряд актуальных вопросов, которые требуют своего решения.

В рассматриваемой главе среди острых проблем в молодежной среде можно отметить криминализацию молодежной среды (более 40% от общей численности лиц, совершивших уголовные правонарушения, составляет молодежь в возрасте 14-28 лет).

Согласно данным КПСиСУ ГП РК, представленным на информационном сервисе Qatqor, в 2018 году было совершено 332 299 уголовных правонарушений 108 290 лицами, из которых 47 771 – это молодежь 14-29 лет (44% от общего числа лиц, совершивших уголовные правонарушения), 3 156 – несовершеннолетние (2,9% от общего числа лиц, совершивших уголовные правонарушения) (рис. 7.1).

Рисунок 7.1 Общее количество лиц совершивших уголовные правонарушения и общее количество лиц совершивших уголовные правонарушения в возрасте 14-28 лет

Источник: КПСиСУ ГП РК

По рисунку 7.1 можно заметить устойчивое снижение за последние три года количества лиц, совершивших уголовные правонарушения. Тем не менее доля молодежи в общем количестве лиц, совершивших правонарушения остается изменчивой и не имеет тенденции к стабильному уменьшению. По несовершеннолетним можно также отметить, что ситуация из года в год практически не меняется. Статистика имеет тенденцию к колебанию (рост/снижение) (рис.7.2).

Рисунок 7.2 Общее количество лиц совершивших уголовные правонарушения и общее количество несовершеннолетних совершивших уголовные правонарушения в возрасте 14-17 лет

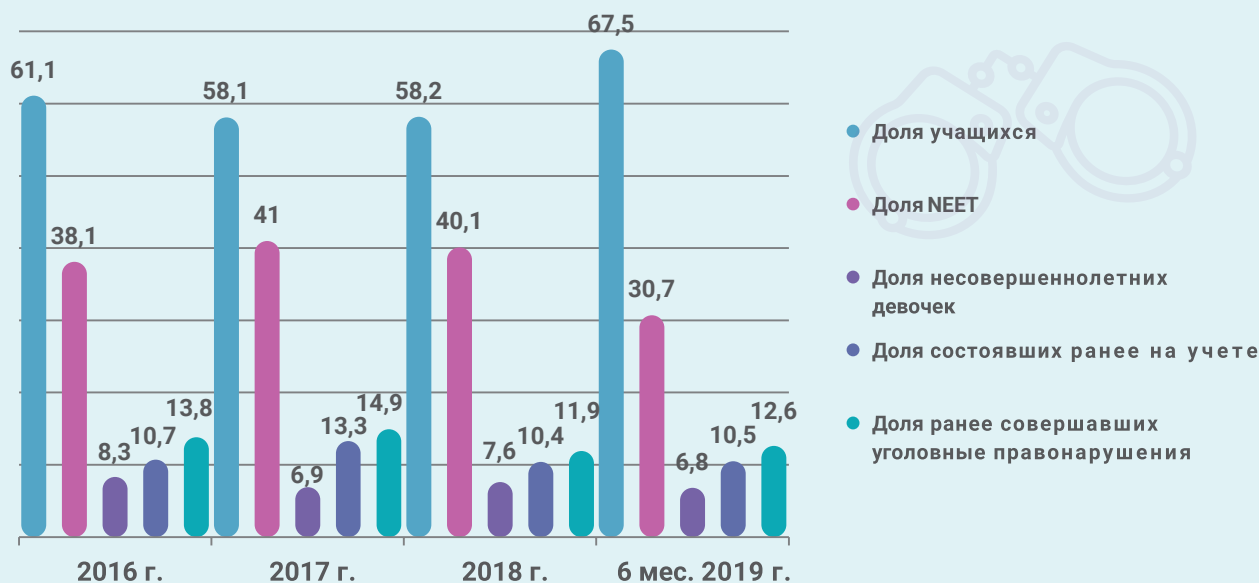

Источник: КПСиСУ ГП РК

Необходимо отметить, что доля незанятой (категория NEET) и учащейся молодежи в общем количестве несовершеннолетних, совершивших уголовные правонарушения, остается высокой. По остальным категориям лиц статистика остается изменчивой, не показывая устойчивых тенденций к росту или снижению (рис.7.3).

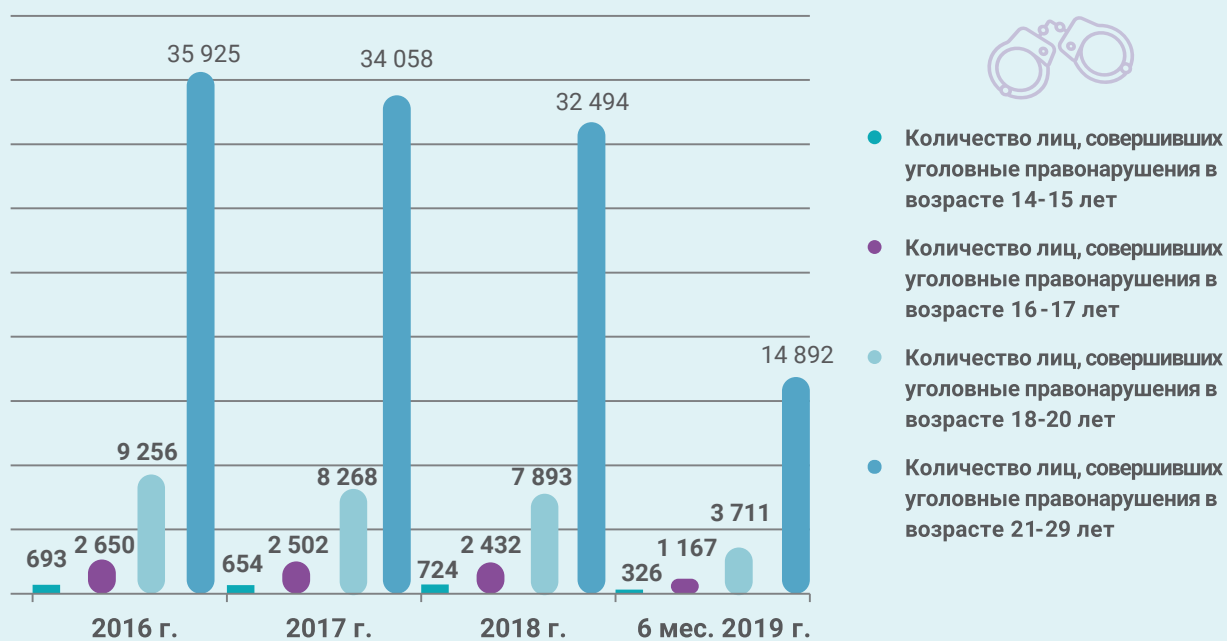
В 2018 году преступность в молодежной среде в разрезе возрастных групп выглядит следующим образом (рис. 7.4).

Рисунок 7.3 Доля отдельных категорий лиц от общего количества несовершеннолетних, совершивших уголовные правонарушения, в %

Источник: КПСиСУ ГП РК

Рисунок 7.4 Количество лиц совершивших уголовные правонарушения, в разрезе возрастов

Источник: КПСиСУ ГП РК

На рисунке 7.4 можно наблюдать, что доля молодежи в возрасте 21-29 лет в общем количестве молодых людей, совершивших уголовные правонарушения, составляет подавляющее большинство. За последние три года ситуация по доле лиц в

возрасте 21-29 лет от общем количестве молодых людей совершивших уголовные правонарушения выглядит следующим образом (рис.7.5):

Рисунок 7.5 Количество лиц совершивших уголовные правонарушения, в разрезе возрастов

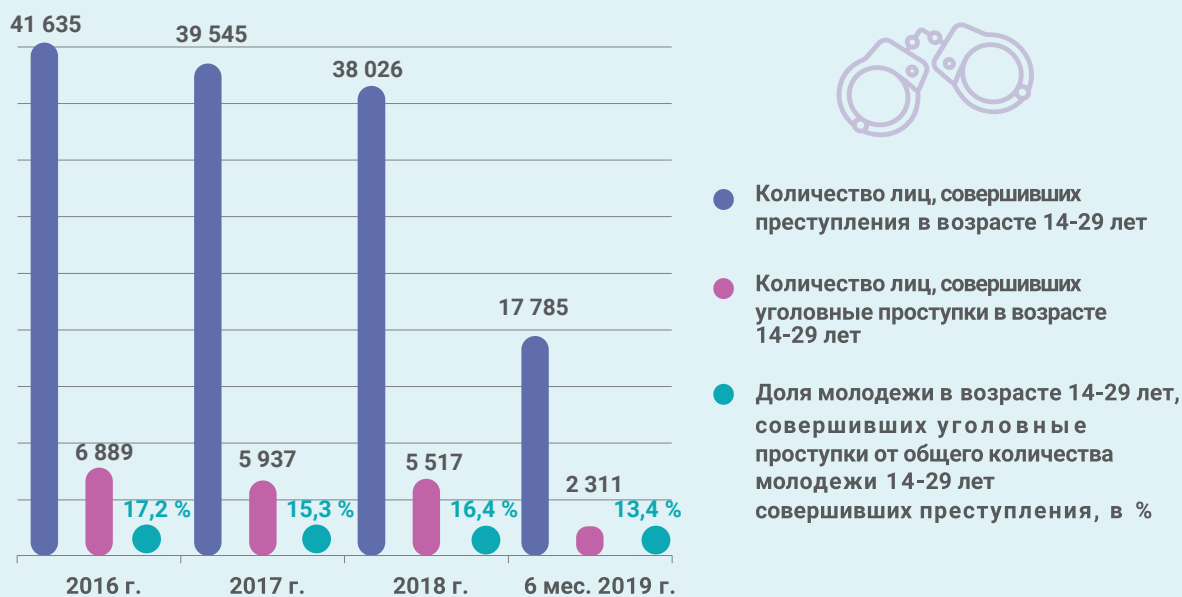

На рисунке 7.5 можно заметить, что хотя и идет снижение в абсолютных цифрах числа лиц в возрасте 21-29 лет совершивших уголовные правонарушения, однако доля этой возрастной категории от общего числа молодежи, совершившей правонарушения остается практически неизменной. Поэтому при реализации государственной мо-

лодежной политики необходимо уделить большее внимание молодежи данного возраста.

Соотношение лиц в возрасте 14-29 лет совершивших преступления и уголовные проступки выглядит следующим образом (рис. 7.6):

Рисунок 7.6 Доля молодежи в возрасте 14-29 лет, совершивших уголовные проступки от общего количества молодежи 14-29 лет совершивших преступления, в %

Настораживает тот факт, что молодежь совершает больше преступлений, чем проступков. Преступления более опасны и вредны для общества. Уголовные проступки не представляют

большой общественной опасности и причиняют незначительный вред.

Таблица 7.1 Количество лиц в возрасте 14-29 лет, совершивших уголовные правонарушения в разрезе категорий преступлений

Категории преступлений	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 (6 мес.) г.
Всего преступлений, из них:	41635 – 100 %	39545 – 100 %	38026 – 100 %	177856 – 100 %
небольшой тяжести	7835 – 19 %	6684 – 17 %	6149 – 16,4 %	2864 – 16,5 %
средней тяжести	26724 – 64 %	26005 – 65,7 %	25837 – 67,7 %	11935 – 66,8 %
тяжкие	6561 – 15,6 %	6255 – 15,6 %	5514 – 15,7 %	2775 – 15,4 %
особо тяжкие	515 – 1,2 %	601 – 1,5 %	526 – 1,4 %	211 – 1,1 %

Источник: КПСиСУ ГП РК

В разрезе категорий преступлений, совершенных лицами в возрасте 14-29 лет картина выглядит следующим образом (таб.7.1). Как видно из таблицы, основное количество совершенных преступлений приходится на преступления средней тяжести. По Уголовному кодексу Республики Казахстан максимальное наказание за преступления средней тяжести составляет до 5 лет лишения свободы. Необходимо отметить, что тяжкие и особо тяжкие преступления составляют приблизи-

тельное одинаковое количество с преступлениями небольшой тяжести и не имеют тенденции к существенному снижению.

В разрезе регионов количество лиц в возрасте 14-29 лет, совершивших уголовные правонарушения распределилось следующим образом (Ранжирование проведено от наибольшего количества совершенных уголовных правонарушений к наименьшему - таб. 7.2):

Таблица 7.2 Количество лиц в возрасте 14-29 лет, совершивших уголовные правонарушения в региональном разрезе

Регионы	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2018 г. по сравнению с 2017 г.
г. Алматы	5 443	5 169	5 058	-111
Восточно-Казахстанская область	5 309	5 029	4 337	-692
г. Нур-Султан	4 122	3 684	4 983	+1 299
Алматинская область	4 353	4 136	4 205	+69
Карагандинская область	4 364	3 952	3 310	-642
Костанайская область	3 467	3 242	2 902	-340
Акмолинская область	2 999	2 833	2 580	-253
Туркестанская область/ г.Шымкент	5 079	4 655	2 512	-2 143
Западно-Казахстанская область	2 859	2 548	2 303	-245
Актюбинская область	2 175	2 713	2 229	-484

Жамбылская область	2 674	2 460	2 155	-305
Павлодарская область	2 467	2 193	1 962	-231
Мангистауская область	1 613	1 582	1 752	+170
Северо-Казахстанская область	2 277	1 970	1 698	-272
Атырауская область	1 539	1 607	1 483	-124
Кызылординская область	1 395	1 320	1 291	-29

Источник: КПСиСУ ГП РК

	устойчивое снижение количества молодежи, совершившей уголовные правонарушения,
	отсутствует статистически значимая динамика показателей молодежной преступности
	регионы, в которых отмечен рост молодежной преступности.

Необходимо отметить, что во многих регионах наблюдается тенденция к ежегодному снижению количества молодежи, совершившей уголовные правонарушения, за исключением г.Нур-Султан. Здесь наблюдается резкое увеличение количества молодежи, совершившей уголовные правонарушения. В Актюбинской и Атырауской областях отмечаются тенденции к колебанию показателей молодежной преступности (рост/снижение). Стоит также отметить, что в Туркестанской области в 2018 году произошло резкое снижение (почти в 2 раза) количества молодежи, совершившей уголовные

правонарушения. Высокая динамика снижения количества уголовных правонарушений молодежи также наблюдается в Восточно-Казахстанской области.

Количество лиц в возрасте 14-29 лет совершивших уголовные правонарушения по видам преступлений распределилось следующим образом (Ранжирование проведено от наибольшего количества совершенных уголовных правонарушений к наименьшему- таб. 7.3):

Таблица 7.3 Количество молодежи в возрасте 14-29 лет, совершивших уголовные правонарушения

Виды уголовных правонарушений	2016 г.	2017 г.	2018 г.	Доля от общего количества в 2018 г., в %	2018 г. по сравнению с 2017 г.
Против собственности	34 559	33 803	32 590	68,2 %	-1 213
Против общественной безопасности и общественного порядка	5 827	4 939	4 567	9,5 %	-372
Против личности	3 559	3 087	2 997	6,2 %	-90
Транспортные уголовные правонарушения	2 813	2 334	2 269	4,7 %	-65
Против здоровья населения и нравственности	2 244	2 253	2 159	4,5 %	-94
Против порядка управления	2 318	2 097	1 717	3,5 %	-380
Против конституционных и иных прав и свобод человека и гражданина	383	298	307	0,6 %	+9
Против правосудия и порядка исполнения наказаний	316	298	300	0,6 %	+2
Экологические уголовные правонарушения	367	357	248	0,5 %	-109

Коррупционные и иные уголовные правонарушения против интересов государственной службы и государственного управления	262	252	215	0,4 %	-37
В сфере экономической деятельности	224	164	150	0,3 %	-14
Воинские уголовные правонарушения	113	106	106	0,2 %	+/- 0
Против семьи и несовершеннолетних	178	162	73	0,15 %	-89
Против мира и безопасности человечества	13	41	34	0,07 %	-7
Против интересов службы в коммерческих и иных организациях	21	19	19	0,03 %	+/- 0
Медицинские уголовные правонарушения	10	7	9	0,01 %	+2
Против основ конституционного строя и безопасности государства	3	1	6	0,01 %	+5
В сфере информатизации и связи	11	6	5	0,01 %	-1

Источник: КПСиСУ ГП РК

устойчивое снижение количества молодежи, совершившей уголовные правонарушения, отсутствует статистически значимая динамика показателей молодежной преступности

Как видно из таблицы 7.3, подавляющее большинство уголовных правонарушений (68,2 %) лиц в возрасте 14-29 лет совершаются против собственности.

Поэтому необходимо более подробно посмотреть на ситуацию, какие именно виды уголовных правонарушений совершаются молодыми людьми

в сфере собственности (таб. 7.4).

Таким образом, молодежь в возрасте 14-28 лет совершают в основном такие уголовные правонарушения в сфере собственности как кражи, мошенничество и грабеж.

Таблица 7.4 Количество молодежи в возрасте 14-28 лет, совершивших уголовные правонарушения в сфере собственности за 2018 год

	Количество молодежи в возрасте 14-28 лет, совершивших уголовные правонарушения в сфере собственности за 2018 год	Доля от общего количества лиц, совершивших уголовные правонарушения в сфере собственности, в %
Кража (ст.188)	19880	66,6 %
Мошенничество (ст.190)	3162	10,6 %
Грабеж (ст.191)	3153	10,2 %
Мелкое хищение (ст.187)	1277	4,4 %

Неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством без цели хищения (ст.200)	1037	3,4 %
Присвоение или растрата вверенного чужого имущества (ст.189)	542	1,8 %
Разбой (ст.192)	405	1,3 %
Вымогательство (ст.194)	248	0,7 %
Транспортировка, приобретение, реализация, хранение нефти и нефтепродуктов, а также переработка нефти без документов, подтверждающих законность их происхождения (ст.197)	39	0,1 %
Умышленное уничтожение или повреждение чужого имущества (ст.202)	35	0,1 %
Причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием (ст.195)	33	0,1 %
Приобретение или сбыт имущества, заведомо добытого преступным путем (ст.196)	21	0,08 %
Нарушение авторских и (или) смежных прав (ст.198)	28	0,09 %
Неосторожное уничтожение или повреждение чужого имущества (ст.204)	1	0,003 %

Источник: КПСиСУ ГП РК

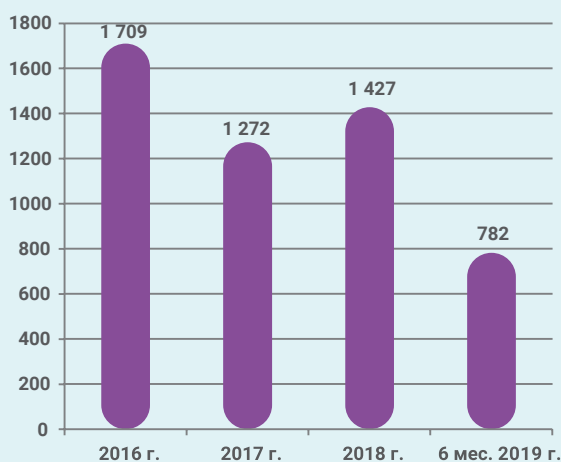
7.2. ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Несовершеннолетними согласно уголовного законодательства Республики Казахстан, признаются лица, которым ко времени совершения уголовного правонарушения исполнилось 14, но не исполнилось 18 лет.

Статистическая информация КПСиСУ ГП РК содержит цифровые сведения о потерпевших (по полу, гражданству, образованию, роду занятий), в том числе и по возрасту. Сведения о потерпевших по возрастному признаку сформирована по следующим группам: до 11 лет, 12-13 лет, 14-15 лет, 16-17 лет, 18-20 лет, 21-29 лет, 30-39 лет, 40-49 лет, 50-59 лет, 60 лет и выше.

Нас интересует статистика преступлений против несовершеннолетних в возрасте 14-15 лет, 16-17 лет.

Рисунок 7.7 Количество преступлений против несовершеннолетних 14-17 лет

Источник: КПСиСУ ГП РК

На рисунке 7.7 можно заметить, что статистика имеет тенденцию к колебанию (рост/снижение).

Таблица 7.5 Количество несовершеннолетних в возрасте 14-17 лет потерпевших от уголовных правонарушений

Регионы	2016 г.	2017 г.	2018 г.	Доля от общего количества в 2018 г., в %	2018 г. по сравнению с 2017 г.
Уголовные правонарушения против личности	731	528	613	40,7 %	+85
Уголовные правонарушения против собственности	685	508	548	36,4 %	+40
Уголовные правонарушения против общественной безопасности и общественного порядка	179	142	175	11,6 %	+33

Рисунок 7.8 Совокупное количество преступлений против несовершеннолетних за 2016-2018 и 2019 (6 мес.) г.

Источник: КПСиСУ ГП РК

На рисунке 7.8 настораживает тот факт, что тяжкие и особо тяжкие преступления против несовершеннолетних составляют более четверти всех преступлений (26%), то есть умышленных деяний, за совершение которых Уголовным кодексом РК в качестве максимального наказания предусмотрено наказание в виде пожизненного лишения свободы.

Как видно из таблицы 7.5, основное количество уголовных правонарушений против несовершеннолетних в возрасте 14-17 лет происходит по таким категориям как: уголовные правонарушения против личности (40,7%), уголовные правонарушения против собственности (36,4%), уголовные правонарушения против общественной безопасности и общественного порядка (11,6%), которые в совокупности формируют 88,7% всех уголовных правонарушений против несовершеннолетних.

Транспортные уголовные правонарушения	121	87	106	7 %	+19
Уголовные правонарушения против семьи и несовершеннолетних	29	23	26	1,7 %	+3
Уголовные правонарушения против порядка управления	15	11	21	1,3 %	+10
Уголовные правонарушения против конституционных и иных прав и свобод человека и гражданина	10	2	7	0,4 %	+5
Уголовные правонарушения против здоровья населения и нравственности	2	-	5	0,3 %	+5
Коррупционные и иные уголовные правонарушения против интересов государственной службы и государственного управления	-	1	1	0,06 %	+/-0
Медицинские уголовные правонарушения	2	2	1	0,06 %	-1
Уголовные правонарушения против интересов службы в коммерческих и иных организациях	-	-	1	0,06 %	+1
Уголовные правонарушения против правосудия и порядка исполнения наказаний	1	-	-	0	+/-0
Воинские уголовные правонарушения	2	5	-	0	-5
Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи	1	2	-	0	-2

Источник: КПСиСУ ГП РК

Анализ таблицы 7.6 показывает, что подавляющее большинство уголовных правонарушений против несовершеннолетних совершается в сфере их половой свободы и половой неприкосновенности. Общая доля данной категории уголовных

правонарушений от общего количества уголовных правонарушений против личности - несовершеннолетних составляет 70,9% (статьи 120, 121, 122, 124 Уголовного кодекса РК).

Таблица 7.6 Количество потерпевших-несовершеннолетних в возрасте 14-17 лет, в отношении которых были совершены уголовные правонарушения против личности за 2018 год

Уголовные правонарушения против личности, из них:	Количество потерпевших-несовершеннолетних в возрасте 14-17 лет	Доля от общего количества уголовных правонарушений против личности, в %
Половое сношение или иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста (ст.122)	348	56,7 %

Умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью (ст.107)	65	18,6 %
Изнасилование (ст.120)	53	8,6 %
Умышленное причинение тяжкого вреда здоровью (ст.106)	48	7,8 %
Насильственные действия сексуального характера (ст.121)	26	4,2 %
Доведение до самоубийства (ст.105)	24	3,9 %
Убийство (ст.99)	15	2,4 %
Развращение малолетних (ст.124)	9	1,4 %
Угроза (ст.115)	5	0,8 %
Незаконное лишение свободы (ст.126)	5	0,8 %
Похищение человека (ст.125)	2	0,3 %
Причинение смерти по неосторожности (ст.104)	1	0,1 %
Неосторожное причинение вреда здоровью (ст.114)	1	0,1 %
Заражение венерической болезнью (ст.117)	1	0,1 %
Оставление в опасности (ст.119)	1	0,1 %

Источник: КПСиСУ ГП РК

РЕКОМЕНДАЦИИ

Таким образом, обобщая анализ преступности в молодежной среде по итогам за последние три года и 6 месяцев 2019 года можно сделать следующие выводы и рекомендации:

- уполномоченным центральным государственным и местным исполнительным усилить органам работу по профилактике уголовных правонарушений среди молодежи, чтобы добиться существенного снижения доли молодежи с 44% и несовершеннолетних с 2,9% в общем количестве правонарушителей (по данным 2018 г.);

- местным исполнительным органам и неправительственным организациям усилить работу по профилактике уголовных правонарушений среди учащихся школ и колледжей, чтобы добиться существенного снижения доли обучающейся молодежи с 58,2% в общем количестве несовершеннолетних правонарушителей (по данным 2018 г.);

- в целях снижения количества уголовных правонарушений среди учащихся школ и колледжей, необходимо активно вовлекать их в проект «Бесплатное ТИПО для всех»;

- в целях снижения количества уголовных правонарушений среди молодежи в возрасте 21-29 лет, необходимо активное их вовлечение в Государственную программу развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017 – 2021 годы «Еңбек» и увеличить количество микрокредитов, грантов для молодежи. К примеру, уголовные правонарушения против собственности (кражи, грабежи, мошенничество и т.д.) молодежи 14-29 лет составляют 68,2 % от общего количества уголовных правонарушений (по данным 2018 г.);

- в целях снижения количества уголовных правонарушений против общественной безопасности и общественного порядка необходимо оснащать все общественные места камерами, позволяющих реализовать принцип нулевой терпимости ко всем правонарушениям и принцип неотврати-

мости уголовной ответственности и наказания. К примеру, в 2018 году 4 567 лиц в возрасте 14-29 лет, совершили уголовные правонарушения против общественной безопасности и общественно-порядка, из них 4 025 лиц в возрасте 14-29 лет, совершили хулиганство, что составляет 88,1 % от уголовных правонарушений данной категории. Объективная сторона данного преступления состоит в особо дерзком нарушении общественного порядка, выражающем явное неуважение к обществу, сопровождающееся применением насилия к гражданам либо угрозой его применения, а равно уничтожением или повреждением чужого имущества, либо совершением непристойных действий, отличающихся исключительным цинизмом.

- уполномоченным центральным государственным органам усилить работу по профилактике уголовных правонарушений против личности среди молодежи, чтобы добиться существенного снижения показателя с 6,2 % в общем количестве молодых правонарушителей (по данным 2018 г.). К примеру, если общее количество лиц, совершивших уголовные правонарушения против личности составляет 2 997 молодых людей, из них 2 032 лиц, то есть 67,8 % совершили убийства, умышленное причинение средней тяжести либо тяжкого вреда здоровью. В основном эти преступления совершили лица в возрасте 18-29 лет, поэтому необходимо усилить в вузах работу по профилактике агрессии и насилия, реализации мероприятий, направленных на формирование у молодежи ценности здоровья и жизни, уважения прав и свобод других людей с применением новых методик, возможно и экстраординарных методов с целью преломления сложившейся ситуации. Например, в управлении полиции Лос-Анджелеса на практике опробована программа по профилактике преступности с посещением исправительных учреждений, целью которой является психологическое воздействие на подростков, еще не совершивших преступление.

- в целях снижения количества транспортных уголовных правонарушений с 4,7% в общем количестве молодых правонарушителей (по данным 2018 г.) необходимо оснащать все населенные пун-

кты скоростемерами и камерами, позволяющих реализовать принцип нулевой терпимости ко всем правонарушениям и принцип неотвратимости уголовной ответственности и наказания. К примеру, если общее количество лиц, совершивших транспортные уголовные правонарушения составляет 2 269 молодых людей, из них 1 307 лиц, то есть 57,6% совершили нарушение правил дорожного движения или эксплуатации транспортных средств лицами, управляющими транспортными средствами, которые повлекли причинение средней тяжести, тяжкого вреда здоровью человека либо смерти. Для того, чтобы эффективно переломить слижившуюся ситуацию в деле профилактики данного вида уголовных правонарушений также необходимо применение новых методик, как например, социальная реклама, с изучением международного опыта. Например, в 2007 году по заказу Правительства Северной Ирландии был снят видеоролик, который считается одним из самых жестоких в истории социальных реклам. Целью данного ролика было формирование у населения осознания опасности скоростной езды водителей. Социальная реклама во многих странах мира давно используется как главное средство для решения разных социальных проблем общества. Проблему социального характера гораздо проще предотвратить, чем разбираться с ее последствиями. Предполагается, что регулярное присутствие видеороликов в эфире теле/радио/соцсетей со временем приведет к положительным поведенческим изменениям.

- усилить работу по профилактике уголовных правонарушений против несовершеннолетних в сфере их половой свободы и половой неприкосновенности. Законом Республики Казахстан от 01.04.2019 № 240-VI была усилена ответственность за уголовные правонарушения в этой сфере, однако усиление ответственности автоматически не повлечет снижение преступности.

ГЛАВА 8

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ В РЕГИОНАХ

8.1 СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МОЛОДЕЖНЫХ РЕСУРСНЫХ ЦЕНТРОВ (МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ)

Молодежные ресурсные центры (далее – МРЦ) действуют в соответствии с законом Республики Казахстан «О государственной молодежной политике» и Типовым положением о молодежных ресурсных центрах, утвержденного приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от 27 апреля 2015 года.

Основной целью деятельности Молодежных ресурсных центров является оказание услуг для поддержки и развития молодежи и молодежных организаций.

Молодежный ресурсный центр – это организация, осуществляющая непосредственную работу с молодежью через информационное, консультационное сопровождение, поддержку молодежных инициатив и другие форматы деятельности. Тем самым, МРЦ содействует социализации и социальной интеграции молодых людей в общество.

На данный момент на территории Республики Казахстан действуют 208 молодежных ресурсных центров. Из них 13 областных МРЦ, 33 городских МРЦ, в том числе 3 МРЦ в городах республиканского значения (Нур-Султан, Алматы и Шымкент) и 162 районных МРЦ.

Таблица 8.1 Численность молодежи 14-28 лет, количество МРЦ и среднее количество молодежи на 1 МРЦ, в разрезе регионов

РЕГИОНЫ	Численность молодежи 14-28 лет по состоянию на 1 января 2019 года	Количество МРЦ	Среднее количество молодежи на 1 МРЦ, чел.
Республика Казахстан	3 830 536	208	18 416
Акмолинская область	145 854	18	8 081
Актюбинская область	185 468	13	14 266
Алматинская область	401 109	20	20 055
Атырауская область	134 042	8	16 755
Восточно-Казахстанская область	254 578	20	12 728
Жамбылская область	239 151	12	19 929
Западно-Казахстанская область	132 376	14	9 455
Карагандинская область	273 390	19	14 388
Костанайская область	169 920	20	8 496
Кызылординская область	176 746	9	19 638
Мангистауская область	146 162	7	20 880
Павлодарская область	139 215	13	10 708
Северо-Казахстанская область	102 051	15	6 803
Туркестанская область	456 963	17	26 880
г. Нур-Султан	221 185	1	221 185
г. Алматы	407 382	1	407 382
г. Шымкент	244 942	1	244 942

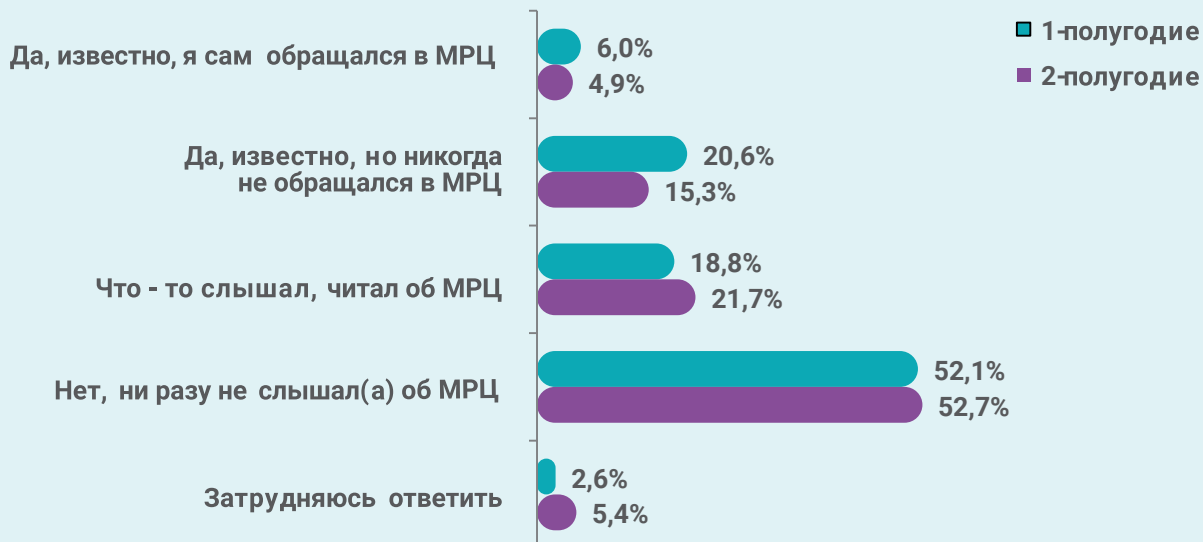
Источник: КПСиСУ ГП РК

Общее количество молодежи по стране, согласно данным Комитета по статистике МНЭ РК по состоянию на 1 января 2019 года составляет 3 830 536 человек в возрасте от 14 до 29 лет. В среднем по областям на 1 МРЦ приходится от 7 тыс. до 27 тыс. молодых человек. Наиболее загруженными являются МРЦ городов республиканского значения Нур-Султан (на 1 МРЦ приходится 225 775 молодежи), Алматы (на 1 МРЦ – 423 809) и

Шымкент (на 1 МРЦ – 222 750).

В рамках социологического исследования, проведенного по итогам 2018 года НИЦ «Молодежь», был определен уровень осведомленности молодежи о деятельности молодежных ресурсных центров. Молодым людям предлагалось указать, насколько они знакомы с деятельностью Молодежных ресурсных центров.

Рисунок 8.1 Распределение ответов на вопрос: «Скажите, пожалуйста, Вам известно о работе Молодежных ресурсных центров (МРЦ) Вашего района/города/области?», (в %)

Источник: НИЦ «Молодежь», 2018 г.

По итогам первого полугодия 45,3% опрошенных отметили, что в той или иной степени знакомы с работой Молодежных ресурсных центров. Из них 6% обращались лично, 20,6% знают, хоть и не обращались, 18,8% что-то слышали или читали о молодежных ресурсных центрах.

Итоги второго полугодия показывают стабильность полученных данных. Показатели изменились в пределах статистической погрешности. Так, в той или иной степени знакомы с работой МРЦ 41,9%. 4,9% указали, что обращались, 15,3% знают, но не обращались, 21,7% что-то читали или слышали про МРЦ (рис. 8.1).

Перспективы развития молодежных ресурсных центров (Международный опыт)

Аналогичные центры действуют в ряде стран мира. На сегодняшний день молодежные центры являются одним из основных инструментов работы с молодежью. Они занимаются выполнением большого количества краткосрочных и среднесрочных проектов, форумы и круглые столы, а также участвуют в развитии политической культуры и грамотности молодежи.

Наиболее сильные аналогичные центры действуют в странах Европы и СНГ.

Финляндия

В Финляндии осуществляют свою деятельность 10 национальных молодежных центров, работающих в соответствии с финским законодательством о работе с молодежью и Министерством образования и культуры.

Министерство поддерживает национальные молодежные центры, а также устанавливает приоритеты для их работы. Роль и задачи молодежных центров определены в Законе «О молодежи», который основан на ценностях Совета Европы. Основные ценности Совета Европы являются права человека и демократия.

Основными направлениями деятельности молодежных центров являются программы экологического образования, международные программы, программы социальной работы с молодежью, а также тренинги для людей, работающих с молодежью.

Экологические программы реализуются путем глобального образования с точки зрения устойчивого развития. В международном отделе центра осуществляется помощь молодым людям путем приобретения многокультурного опыта благодаря международной деятельности. Также коор-

динируются проекты по развитию участия молодежи в политике и активной гражданской позиции. Межкультурное обучение, глобальное образование и образование в области прав человека, а также образование для активной гражданственности играют важную и активную роль в программах, предлагаемых не только для молодежи, но и для молодежных работников.

Координация работы всех 10-ти молодежных центров на национальном и международном уровнях является главной задачей финской ассоциации молодежных центров.

Ассоциация Молодежных Центров Финляндии – это Национальный Центр Развития, работающий при поддержке Министерства Образования и Культуры. Работа ассоциации включает в себя:

- Поддержку и оказание услуг для молодежных центров
- Сотрудничество со всеми направлениями деятельности молодежных центров
- Представительство и защита прав молодежных центров
- Связь с общественностью, коммуникация и маркетинг
- Обеспечение сотрудничества между центрами

Германия

Информирование и консультирование молодежи играет важную роль в молодежной политике Германии. Еще в конце 1960-х гг. в системе муниципальной работы с молодежью появились центры информации молодежи, выполняющие общие функции по распространению информации, представляющей интерес для молодежи, и по оказанию консультативного содействия. Подростки, молодые люди, а также отдельные целевые группы могли получить там консультативную помощь в самых разных ситуациях. Задача информирования центра включает в себя оказание консультации по вопросам образования, культуры, досуга, путешествий. Консультационная деятельность центров для молодежи также оказывает помощь в сложных жизненных ситуациях - проблемы с наркотической зависимостью, алкоголизмом, СПИД и т.п.

В настоящее время подобные центры помимо предоставления информации и консультаций представляют из себя открытый дом для всех молодых людей. Основная цель которых, создать площадку, на которой бы молодые люди встречались, были заняты в совместной деятельности и могли научиться чему-то друг у друга. В центрах существует множество направлений работы, основной линией которой является так называемая «открытая работа с молодежью», представляющая собой дополнение к основной деятельности центров. Открытая работа с молодежью означает открытый педагогический диалог между сотрудни-

ми и посетителями. Сотрудники, с одной стороны, следят за выполнением минимальных правил (не приносить в центр оружие, не воровать, не приносить ущерб оборудованию), с другой стороны, являются слушателями, советчиками, партнерами в беседе и игре и помощниками. Открытая работа с молодежью означает не только дом с открытыми дверями, предоставление помещения и места встречи, но разностороннюю работу с молодежью. Сюда входит обеспечение проведения свободного времени, обучение и воспитание, культурное и политическое образование.

Польша

В Польше действует сеть молодежных центров SIEMACHA Spots, куда входят 10 молодежных центров в разных городах, из них 3 работают в торговых центрах. Центры открыты для всех молодых людей, но основной целевой аудиторией являются молодые люди до 18 лет.

SIEMACHA Spots сочетают в себе как образовательные, так и терапевтические функции – с одной стороны, они предлагают целый ряд образовательных, культурных, художественных или спортивных мероприятий для молодежных групп, с другой стороны, они гарантируют индивидуальную поддержку от специалистов по работе с молодежью, но также и других специалистов, таких как психологи или психиатры. Также, два раза в год проводится Форум SIEMACHA, который является органом самоуправления, в ходе которого молодые люди принимают правила и решения касательно деятельности молодежных центров.

Швеция

Молодежные центры в Швеции – также в большинстве своем место, куда молодежь может прийти, чтобы пообщаться и весело провести время. Основной мотив их создания – предоставить молодым людям легальное пространство для встреч. Подобные молодежные структуры существуют повсеместно (в каждом городе и микрорайоне). Их существование и деятельность на 50% финансируется государством. Оставшиеся 50% составляет вклад жителей того района, в котором расположен соответствующий молодежный центр.

Один из таких центров Стокгольма представляет собой двухэтажное здание, в котором есть кафе, спортзал, компьютерный класс, комната педагогов, мастерские, комната для девочек и др. В рамках центра молодые люди могут заниматься спортом (баскетбол, волейбол, бокс, бильярд и др.), проводить дискотеки, совершенствовать свое знание компьютера, обедать в кафе (за символическую плату) и т.д., и что самое главное – просто встречаться и разговаривать. Девочки также имеют возможность организовывать девичники в комнате для девочек, куда молодым людям вход строго запрещен. Основное содержание деятель-

ности членов центра составляет поддержание существования и развитие молодежного сайта.

Данный сайт создавался самими ребятами и в настоящее время представляет собой значительное информационное пространство, объединяющее около 50% молодежи соответствующего района Стокгольма. Он имеет следующую структуру:

- посетители: в этом разделе каждый молодой человек может поместить информацию о себе (фото, хобби, контактный адрес и др.);
- форумы: пространство для знакомства и общения посетителей сайта;
- новости района: информация о событиях, произошедших в данном районе города, интервью с известными людьми (звездами спорта, посетившими мероприятия в районе, представителями официальных структур и др.);
- новости центра: информация о прошедших или намечающихся мероприятиях, поздравления именинников и др.;
- сферы интересов: страницы, посвященные актуальным для молодежи темам (любовь, гадания, животные, машины, компьютерные программы, рефераты и др.).

Обслуживанием сайта занимается творческая группа из 37 человек (из числа ребят), за каждым из которых закреплены определенные функциональные обязанности. Среди них есть журналисты в разных областях, дизайнеры, фотографы, видео операторы, программисты и т.д. Сайт обновляется практически каждый день, а творческая группа собирается 1 раз в месяц для планирования и согласования своей дальнейшей деятельности. Основное содержание как сайта, так и деятельности центра в целом, определяется интересами и желаниями самих ребят.

Российская Федерация

При Федеральном агентстве по делам молодежи (Росмолодежь) существуют следующие молодежные центры: Российский центр содействия молодежному предпринимательству, Международный молодежный центр, Российский центр гражданского и патриотического воспитания детей и молодежи (Роспатриотцентр), и Центр поддержки молодежных творческих инициатив.

Основной целью деятельности Российского центра содействия молодежному предпринимательству является повышение экономической активности молодежи. Основными задачами таких центров являются:

- Профессиональное ориентирование молодежи;
- Организация и проведение мероприятий;
- Содействие общественным объединениям работающей молодежи;
- Развитие деловой активности детей и мо-

лодежи;

- Проведение исследований, содействие органам государственной власти.

Деятельность направлена на поддержку и развитие уникальных проектов в сфере молодежного предпринимательства. На сегодняшний день программа реализуется в 60 субъектах Российской Федерации. Тысячи молодых людей в возрасте от 16 до 30 лет организуют свой бизнес и получают поддержку от государства. Участие проходит на бесплатной основе, достаточно только заполнить анкеты и пройти очное собеседование.

Команда из бизнес-тренеров помогает получить базовые знания в сфере предпринимательства и развить свое дело.

Международный молодежный центр занимается развитием международного и межрегионального молодежного сотрудничества, реализацией деятельности координационного бюро по молодежным обменов с ФРГ, организация и сопровождение международных, всероссийских и межрегиональных мероприятий для молодежи; приемом молодёжных и детских групп (размещение, питание и экскурсионное обслуживание).

Федеральное государственное бюджетное учреждение «Российский центр гражданского и патриотического воспитания детей и молодежи» (Роспатриотцентр) является подведомственным учреждением Федерального агентства по делам молодежи. Основной целью центра является формирование общественно-государственной системы, способствующей приобщению российской молодежи к осознанию ценности Родины, сопричастности с её судьбой, личной ответственности за её будущее.

Роспатриотцентр осуществляет деятельность в следующих направлениях:

- Патриотическое воспитание молодежи, формирования чувства ответственности за свою родину;
- Координация государственной программы «Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации» на 2016-2020 годы;
- Организация федеральной форумной кампании, создание условий для самореализации молодых людей и формирование профессиональных молодежных сообществ;
- Вовлечение молодежи в волонтерскую деятельность, развитие волонтерского движения в России как одно из основ формирования гражданского общества.

Основным направлением Центра поддержки молодежных творческих инициатив является поиск и продвижение молодых талантов, формиро-

вание профессиональных сообществ и реализация мероприятий в культурной среде. Задача состоит в создании максимального количества возможностей для самореализации молодых людей и, как следствие, эффективной реализации инновационного потенциала молодежи в обществе.

Белоруссия

В г.Минске работает 9 молодежных центров (или центров внешкольной работы), по одному в каждом районе города. Все молодежные центры примерно одинаковы по своей структуре и состоят из кружков определенных профилей. Это декоративно-прикладной профиль, технический, спортивный, художественный и гуманитарный. Работа кружков заключается в целенаправленном обучении основам определенных видов деятельности (теоретические занятия в форме лекций, бесед, диспутов, конференций) и совершенствовании полученных знаний на практических занятиях в условиях «приближенных к жизненным ситуациям» (экспедиции, походы, экскурсии, лабораторные занятия и т.д.).

Главной задачей деятельности всех внешкольных белорусских центров является следующее: всемерно содействовать выявлению и раскрытию творческих дарований и способностей учащихся, формированию всесторонне развитой – духовно, нравственно и физически гармоничной личности, прививая детям и подросткам универсальные свойства (трудолюбие, деловитость, умение общаться, и т.д.), а также знания и практические умения и навыки, необходимые в повседневной жизни, пробуждать интерес к определенным видам деятельности, которые могут оказаться нужными им в плане профессионального самоопределения, заполнив их досуг полезным, приятным и содержательным времяпровождением, тем самым способствовать оптимизации их становления и нейтрализации негативных факторов социального окружения.

Таким образом, основная работа центров направлена на дополнительное обучение. Функция общения в такой системе состоит в сопровождении процесса обучения.

РЕКОМЕНДАЦИИ

1. Высокая численность молодежи, и как следствие этого перегруженность МРЦ, участие всей молодежи МРЦ обеспечить не могут. В этой связи, уполномоченным центральным государственным и местным исполнительным органам необходимо определять конкретные приоритетные категории молодежи. Приоритетной категорией молодежи является – уязвимая молодежь (молодежь, оказавшаяся в трудных жизненных ситуациях), которую можно разделить на несколько групп: молодые люди с особыми потребностями; молодые люди в конфликте с законом; молодые

семьи; молодые оралманы от 14 до 29 лет; дети-сироты и дети, оставшиеся без попечения родителей от 14 до 29 лет; сельская молодежь; безработная молодежь, молодежь категории NEET.

2. Создание ассоциации молодежных ресурсных центров. Учитывая отсутствия общей системы и видимости работы следует перенять опыт Финляндии и создать Ассоциацию, целью которой будет являться координирование работы всех МРЦ по всему Казахстану.

3. Средняя заработная плата сотрудников МРЦ находящиеся на руководящих позициях и имеющие стаж работы более 5 лет составляет 100 – 75 тыс. тг., минимальная заработная плата специалистов МРЦ 55 – 35 тыс. тг. На районном и городском уровнях отмечается высокая текучесть кадров, которая связана с низкой заработной платой. В этой связи рекомендуется уполномоченным центральным государственным органам рассмотреть возможность повышение заработной платы, во избежание утечки квалифицированных кадров.

4. Обеспечение широкого доступа к открытым пространствам и площадкам для самореализации и развития молодежи на безвозмездной основе.

5. Проводить курсы в молодежных центрах по следующим актуальным темам:

- профилактика употребления психоактивных веществ;
- ведение здорового образа жизни;
- соблюдение прав человека;
- равнодушие к насилию в будничной жизни;
- охрана окружающей среды, экологические проблемы и др.

6. Изменение методов, формата, содержания освещения государственных программ и социальных проектов (информирование через популярные социальные сети в молодежной среде) в СМИ, создание общего сайта для МРЦ по примеру молодежных центров в Швеции, с целью повышения осведомленности об их деятельности среди молодых людей.

8.2 ИНДЕКС РАЗВИТИЯ МОЛОДЕЖИ «ЖАСТАРҒА МЕЙІРІМДІ МЕКЕН»

Индекс развития молодежи «Жастарға мейірімді мекен» (далее - ИРМ) предназначен для анализа молодежной политики и выработке рекомендации для повышения качества решений, принимаемых центральными государственными и местными исполнительными органами, касающихся молодежи. Рассмотрим историю возникновения ИРМ.

Первые практики попытки расчета ИРМ были предприняты в 2013 году Научно-исследовательским центром «Молодежь». Расчет индекса ИРМ производился совместно с представительством ЮНИСЕФ в Казахстане и при поддержке Мажилиса Парламента Республики Казахстан. Индекс развития молодежи – это составной индекс, основанный на имеющихся данных из международных источников, таких как Всемирный банк, ПРООН, МОТ и Gallup World Poll. Количество стран, для которых был рассчитан ИРМ увеличилось с 170 до 183 согласно отчету 2016 года.

По результатам национальных онлайн-консультаций с молодежью, были рассчитаны индексы благополучия и развития молодежи Казахстана. Оценка Казахстана по Индексу благополучия молодежи составила 0,59 из 1,00, что позволил войти в первую десятку стран при ранжировании стран по значению ИБР, этот результат был лучше, чем у большинства стран с уровнем доходов выше среднего. Хотя нельзя напрямую сравнивать результаты Казахстана, но индикативно 10-ое место из 31 страны мира (одинаковое значение с Таиландом и Вьетнамом) являлся положительным, более того, все страны с 1-го по 9-ое место в рейтинге являлись странами с высоким уровнем дохода. В целом, Казахстан опередил все страны с сопоставимым уровнем дохода, а по некоторым категориям результаты были равны или лучше, чем у Германии и Японии, стран с высоким уровнем дохода. Это вызвано относительно высокими оценками в сферах образования и здравоохранения.

Высокие показатели по образованию и здравоохранению показывали, что необходимо продолжать инвестировать в эти сферы, но отмечались слабые места по категориям, получившим высокую оценку. Значение по категории образование снизилось из-за низких темпов поступления в третичные организации образования. Хотя подавляющее большинство молодых людей считают, что важно правильно питаться и вести здоровый образ жизни, но Казахстан занимает 20-ое место из 31 стран по категории здоровье, уступая Иордании, Китаю и Вьетнаму. Это означает, что Казахстану необходимо принять меры для улучшения ситуации, в частности, снизить уровень травматизма и суицида среди молодежи. Оценка ИБР указывает на

ряд сфер, которые необходимо улучшить. Примечательно, у Казахстана низкие значения по гражданской активности и при сравнении с другими странами индекс располагается в конце списка. Незначительное количество «цифровых пользователей» в сравнении с другими странами снижает значение Казахстана по ИКТ. В то время как значение по безопасности и защищенности близко к среднему по категории, но общее значение Казахстана ниже, чем у многих стран с уровнем дохода выше среднего, а также некоторых ниже среднего и с низким уровнем дохода стран.

Индекс благополучия молодежи является всесторонним взглядом на положение молодых людей в Казахстане. В то время как он указывает на общую благоприятную картину, но необходимо улучшать показатели по категориям. У Казахстана имеется потенциал увеличения значения индекса благополучия молодежи, за счет реализации политики, которая благоприятно влияет на молодежь всей страны.

В 2015-2016 гг. НИЦ «Молодежь» совместно с Конгрессом молодежи Казахстана при поддержке Министерства образования и науки Республики Казахстан был реализован пилотный проект «Жастарға мейірімді мекен». В рамках данного проекта была разработана и апробирована система индикаторов оценки молодежной политики на местном уровне. Благодаря технической помощи представительства Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ) в Казахстане данная система индикаторов была доработана как Индекс благополучия молодежи «Жастарға мейірімді мекен» и утверждена Министерством образования и науки Республики Казахстан. Он включил в себя 5 областей: образование, здоровье и благополучие, занятость и возможности, политическое и гражданское участие молодых людей. Отчет по ИРМ за 2016 год использует 8 показателей – на три показателя больше, чем в отчете 2013 года. Включены следующие новые индикаторы: «цифровое поколение», «уровень проблем психического здоровья» и «подростковый коэффициент фертильности».

В 2019 году расчет индекса включает измерение 7 доменов по 35 индикаторам, из них 27 по официальным статистическим данным государственных органов, и 8 по результатам социологических исследований НИЦ «Молодежь». Комбинирование статистических и социологических индикаторов позволяет создать комплексную картину развития молодежи. Домены характеризуют ситуацию в целом, включают в себя данные в совокупности, и подчеркивают объективные и субъективные изменения в жизни молодых людей в разные периоды времени. Выбранные семь доменов включают в себя основные направления государственной молодежной политики, что позволяет говорить об эффективности ее реализации в целом. Также важ-

но, что семь выделенных аспектов соответствуют международным индексам, измеряющим уровень благополучия и развития молодежи, что позволяет принять участие в сравнительном анализе благосостояния молодежи стран мира.

Обозначенные 7 доменов складываются на основе данных социологических исследований и статистических данных. Ежегодно НИЦ «Молодежь» проводят замеры общественного мнения, которые включают все необходимые индикаторы, на основе которых в дальнейшем складывается общий субиндекс. Наряду с показателями массовых опросов в составлении субиндекса включают статистические данные, которые предоставляют центральными государственными органами. Таким образом, для расчета ИРМ подготавливаются субиндексы, расчет которых производится на основе данных массовых опросов и статистических данных. В рамках расчета Индекса развития молодежи по 7 сферам сложилась следующая картина:

Образование

Субиндекс «Образование» включает в себя 4 индикатора включающий в себя охват молодых людей средне-специальным и высшим образованием, охват студентов ТиПО в рамках социального партнерства, их удовлетворенность качеством образования. Среднереспубликанское значение субиндекса «Образование» составило 52 балла (в 2017 году – 43). Таким образом, условия, создаваемые в регионах для получения молодежью качественного образования, оцениваются как «условно благополучные». В 2018 году в региональном разрезе наиболее благоприятная среда для получения качественного средне-специального и высшего образования отмечается в Акмолинской (87) и Кызылординской областях (84), стоит отметить, что в 2017 году лидировала Кызылординская область (73) и значительно подтянула свои позиции Акмолинская область (49). Минимальное значение субиндекса отмечается в Жамбылской области (19), и оценивается как «крайне неблагоприятной» средой в сфере образования. По сравнению с данными за 2017 год ситуация в области изменилась незначительно (в 2017 году - 17).

Здоровье и здоровый образ жизни

Данный домен охватывает 8 индикаторов, определяющих физическое и психологическое здоровье казахстанской молодежи. Среднереспубликанское значение по данному домену составляет 64 балла (в 2017 году - 63), как и по итогам пилота за 2017 год является максимальным в сравнении с другими 6 доменами. В 2018 году благополучной средой для поддержания здорового образа жизни и гармоничного психологического развития молодежи выступает Алматинская область (86), а также в числе «значительно благополучных» регионов

находятся г.Алматы (78), Мангистауская и Кызылординская области (77). Вместе с тем, высокая смертность молодежи отмечена в Восточно-Казахстанской области (12), в Туркестанской области зафиксирован высокий уровень абортс среди несовершеннолетних (39), в Павлодарской области наибольшее количество молодежи состоящих на учете как наркозависимые (36) и почти 78 % молодых людей призывного возраста оказались в числе негодных для службы в армии, в г. Нур-Султан среди молодежи зафиксировано наибольшее количество случаев заболеваемости алкоголизмом (30) и психическими и поведенческими расстройствами (46), молодежь Костанайской области находится в зоне риска по суицидальному настроению, доля совершенных суицидов и попыток суицида в возрасте 14-28 лет составила 16%, к тому же 19 % опрошенной молодежи Костанайской области отмечают ухудшения здоровья.

Занятость и социальные возможности

Социальные возможности для молодежи измерялись по 9 индикаторам, из них по индикатору «Доля молодых людей, получивших кредит на жилье в рамках программы «С дипломом в село» от общего количества заявлений на получение кредита по программе (%)» данные в разрезе регионов отсутствуют. Проблемы, связанные с занятостью и предоставлением социальных услуг, как и по итогам пилота за 2017 год, наблюдается в Карагандинской области (26). Стоит отметить, что по Карагандинской области ситуация по молодежи NEET осталась неизменной по сравнению с прошлым годом (в 2018 г. - 12,5 %, а в 2017 – 12,4%). На этот раз самый наивысший показатель по молодежи категории NEET зафиксирован в Туркестанской области (13,3). Как оказалось, в 2018 году, благоприятной средой для профессионального развития и обретения экономической стабильности молодежи явилась Кызылординская область (65), в 2017 году эту позицию занимала Западно-Казахстанская область (66). Стоит отметить, что низкий уровень информированности о мерах государственной поддержки в молодежной среде наблюдается в гг. Нур-Султан, Шымкент, Восточно-Казахстанской, Туркестанской, Карагандинской областях, а наиболее информированными оказались молодые люди Акмолинской, Западно-Казахстанской, Мангистауской и Кызылординской областей.

Политическое участие

Активность молодежи в общественно-политических процессах оценивалась по 4 индикаторам. Политическое участие молодежи в 14 регионах характеризуется как «умеренное» (не выше 49 баллов). В сфере политического участия молодежи наивысший результат 49 баллов в Западно-Казахстанской и Северо-Казахстанской областях, главным образом, за счет высокой доли молодых де-

путатов, избранных в местные представительные органы региона. Крайне низкий уровень политического участия молодежи отмечается в городе Шымкент (20), и прежде всего это из-за отсутствия отдельных данных, а также «крайне неблагоприятной» средой по данному субиндексу являются Кызылординская (22) и Костанайская (24) области.

Гражданское участие

Гражданская активность молодежи охватывает 3 индикатора. Среднереспубликанское значение домена является самым низким по сравнению с другими и составляет 33%. «Условно благополучным» регионом оказался город Алматы (58), за счет предоставляемых лотов в сфере ГМП (гос. соц. заказ, грантовое финансирование и др.), а также Мангистауская (56), Алматинская и Северо-Казахстанская (51) области. Наименьший результат в г. Шымкент. Это обусловлено тем, что отсутствуют данные по органам молодежного самоуправления и самый низкий показатель по финансированию общественных организаций в сфере ГМП. Кроме того, в число «крайне неблагоприятной» среды по данному субиндексу входит Восточно-Казахстанская область (24), так как молодые люди данного региона наименее вовлечены в волонтерскую деятельность на постоянной основе, хотя данная тенденция отмечена и в Акмолинской, Павлодарской областях.

Досуг и доступ к инфраструктуре

Условия, создаваемые в регионах для организации доступного для молодежи досуга и развития творческого потенциала молодежи, измерялись по 4 показателям. Наименьшее значение субиндекса «Досуг» отмечается в городах республиканского значения Шымкент (10), Нур-Султан (19) и Алма-

ты (19), что обусловлено наличием наибольшего количества числа молодых людей и дефицита досуговой инфраструктуры. Благополучные условия для досуга молодежи созданы в таких регионах страны, как Актюбинская (75), Северо-Казахстанская (66), Западно-Казахстанская (63) области. Молодые люди Актюбинской области отметили высокий уровень удовлетворенности качеством обеспечения досуга (78).

Безопасность

Уровень безопасности молодежи в масштабе страны в большинстве оценивается как «условно благополучный» (от 50 баллов и выше). Анализ показателей субиндекса безопасности молодежи говорит о том, что наиболее благополучными с точки зрения безопасности молодых людей являются Туркестанская область (91 баллов). Менее всего в безопасности себя чувствует молодежь г. Алматы (18 баллов).

В целом, стоит отметить, что в масштабах страны ситуация не превышает отметок «умеренно благополучная» (от 25 до 49) и «условно благополучная» (от 50 до 74), что в свою очередь говорит о необходимости усилить и повысить качество предоставляемых услуг по всем сферам, чтобы достичь уровня «Значительно благополучная» страна. В тройку регионов наиболее благоприятных для развития молодежи входят Актюбинская (60,4), Мангистауская (58,1) и Акмолинская (57,1) области. Наименее благоприятным регионом оказался город республиканского значения Шымкент (31,7), это обусловлено прежде всего тем, что многие данные отсутствуют или не корректны, из 35 индикаторов по г.Шымкент отсутствуют данные по 9 индикаторам, это около 26% информации.

Таблица 8.2 Рейтинг регионов по результатам подсчета индексов «Жастарға мейірімді мекен»

1	Актюбинская область	60,4
2	Мангистауская область	58,1
3	Акмолинская область	57,1
4	Западно-Казахстанская область	54,3
5	Кызылординская область	53,6
6	Атырауская область	52,1
7	Северо-Казахстанская область	51,6
8	Костанайская область	46,3
9	Алматинская область	45,9
10	г. Алматы	45,6

11	Павлодарская область	44,9
12	Карагандинская область	44,7
13	Восточно-Казахстанская область	42,9
14	Туркестанская область	42,1
15	Жамбылская область	42,0
16	г. Нур-Султан	38,7
17	г. Шымкент	31,7

Наиболее благополучными сферами по субиндексам являются «Здоровье и здоровый образ жизни» (64), «Безопасность» (63), «Образование» (52). Наименее благополучные показатели субиндексов «Занятость и социальные возможности» (45), «Политическое участие» (36) и «Гражданское участие» (33).

Уровень вовлеченности молодежи в дополнительное образование и созданная инфраструктура в регионах недостаточно высоки. Организация

досуговой деятельности молодежи имеет особенность неравномерного распределения социальных инфраструктурных ресурсов в разрезе регионов. Статус молодежи в политической и гражданской жизни казахстанского общества недостаточно высок. Возможность активного участия молодых людей в принятии политических гражданских решений ограничены, в силу низкого уровня их привлекательности в управленческие государственные структуры и создания благоприятных условий для развития их гражданской активности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В национальном докладе «Молодежь Казахстана – 2019» представлен комплексный анализ положения молодежи в республике. Подготовка Национального доклада берет начало с 2013 года. За семилетний период ежегодный доклад включал актуальные вопросы, связанные с молодежью. Содержание Национального доклада на 2019 год охватывает такие важные аспекты как основные демографические показатели и качество жизни молодежи, уровень гражданского участия, преступность, морально-нравственные установки и перспективы развития молодежной политики в регионах.

Демографическая ситуация среди молодежи. Показатели естественного движения молодежи демонстрируют снижение численности молодежи. Данное обстоятельство объясняется переходом старшего поколения молодежи в зрелую группу населения, а будущая когорта еще не успела войти в состав молодежи. Предполагается что снижение численности молодежи будет продолжаться от четырех до пяти лет. Потенциальный рост численности молодежи ожидается продолжительным и способствует актуализации многих социально-экономических вопросов.

Наряду со снижением численности молодежи, отмечается сокращение показателей рождаемости. Это связано с увеличением возраста вступления в брак и ориентацией в сторону малодетности. Миграционные процессы, в которых участвует молодежь показывает отрицательное сальдо миграции. Зачастую миграция включает экономически активное население и потерю высокоспециализированных специалистов.

Качество здоровья молодежи. Показатели качества здоровья молодежи демонстрируют сохраняющийся высокий уровень заболеваемости туберкулезом легких в Актюбинской, Атырауской, Кызылординской и Мангистауской областях. Отмечается снижение количества впервые выявленных случаев злокачественных новообразований среди молодежи. В целом, данные показывают и понижение количества аборт, сделанных в возрасте до 29 лет, за исключением Алматинской и Туркестанской областей.

Суициды являются одной из основных причин смерти среди молодежи. Почти 25% всех суицидов в Республике Казахстан совершаются подростками, 40% попыток суицида в Республике Казахстан совершаются юношами-подростками примерно в 3 раза чаще, чем девушки-подростки.

Социально-экономическое положение молодежи. Статистические данные показывают о стабильности роста доли занятого населения от

общего количества рабочей силы среди молодежи. Доля занятых молодых людей в городских поселениях больше чем в сельской. В региональном разрезе соотношение доли занятого и экономически активного населения различаются. Структура занятости имеет следующие тенденции – наемные работники (76%) и самостоятельно занятые (23,6%). В разрезе отраслей экономики – молодежь занята в сфере торговли и сервиса, в образовании, в сельском хозяйстве и промышленности.

Социальное благополучие молодежи помимо занятости и ее структуры характеризуется ситуацией безработицы и категорией молодежи NEET. Безработица молодежи составляет 3,7% от экономически активной доли молодежи. Молодежь NEET в 2019 году составляет 7,2%, высокие показатели данной категории молодежи в Карагандинской области, самый низкий - в Западно-Казахстанской области.

Морально-нравственные и ценностные установки молодежи. Основные ценностные ориентиры среди молодежи являются семья, здоровье и друзья, у семейной молодежи на третьем месте располагается ценность будущее детей. Причем вне зависимости от пола, возраста и типа поселения семья на протяжении нескольких замеров является популярной и устойчивой ценностью среди молодежи. После семьи ценность здоровья занимает второе место среди молодежи. Один из положительных аспектов в этом отношении характеризуется увеличением численности молодежи (в частности в сельской местности), посещающих ДЮСШ по Казахстану. Среди молодежи с каждым годом растет тенденция в сторону ведения ЗОЖ и занятия спортом.

Исследование показало распространение пассивного формата проведения досуга. Основная доля молодежи проводит свободное время с друзьями (53,2%) и отдыхая дома (44,5%). Далее молодежь выбирает такой досуг как прогулка в парке (24,3%), занятие спортом (23,1%), поход или принятие гостей (22,4%) и посещение кинотеатра (21,9%). За чтением свободное время проводит 19,9% молодежи. Замер общественного мнения также зафиксировал, что в гендерном разрезе и семейная молодежь имеют расхождения в предпочтениях в досуге. Так, в свободное время каждый третий мужчина занимается спортом. Мужчины чаще чем женщины проводят время с друзьями, посещают мечеть или церковь. Женщины в свободное время чаще ходят в гости (24,7%), гуляют в парке (27,7% против 21%), больше читают (24%), чаще увлекаются определенным видом хобби в свободное время.

Таблица 8.3 Распределение ответов на вопрос: «Как Вы проводите свое свободное время?», %.

Встречаюсь с друзьями	53,2
Отдыхаю дома	44,5
Гуляю в парке	24,3
Занимаюсь спортом	23,1
Хожу в гости, принимаю гостей	22,4
Хожу в кино	21,9
Читаю	19,9
Занимаюсь хобби	16,3
Выезжаю на природу	15,5
Посещаю кафе, ресторан	11,6
Хожу на концерты	11,0
Посещаю театры, музеи, выставки	7,9
Хожу в мечеть, церковь, синагогу	5,3
В интернете	0,4
Сельское хозяйство	0,2
Семья	0,2
Хожу на курсы	0,1
Волонтерство	0,1
У меня нет свободного времени	7,6

Преступность среди молодежи. По итогам 2018 года и первого полугодия 2019 года картина преступности (от 14 до 29 лет) выглядит следующим образом – основное количество совершенных преступлений приходится на преступления средней тяжести. Экономические преступления являются одной из распространенной практикой преступлений. Казахстан в данном случае не исключение. Часто совершаемые преступления среди молодежи – это кражи.

Перспективы развития молодежной политики в регионах. В 2019 году на территории Республики Казахстан действуют 208 молодежных ресурсных центров. Данные социологического опроса показывает, что четверть (41,9%) молодежи знакомы с работой МРЦ. 4,9% обращались в молодежные ресурсные центры, 21,7% опрошенных не информированы о существовании и деятельности МРЦ в регионе.

В целом, необходимо отметить, что молодежь Казахстана как динамичная социальная группа постоянно находится в поиске новых решений своих запросов. Но проблемы остаются неизменными, и в первую очередь это связано с социально-экономическим благополучием молодежи. Сегодня 38,2% в основном живут простым воспроизводством (питание, одежда). Средний класс – та доля молодежи, доходов семьи которой хватает на все, кроме очень дорогих приобретений, таких как автомобиль или квартира, составляет 36,5%. Доля высокообеспеченной молодежи в Казахстане достигает 7,1%. Другим ключевым фактором, определяющим социальный статус и уровень материального достатка индивида, являются размеры его доходов и их источники. Судя по данным социологического исследования, доминирующее число респондентов живут или на заработную плату (38,8%), или на доходы других членов семьи (38,2%). Понятно, что первая группа опрошенных представлена более

взрослой молодежи (24-28 лет – 64,3%), тогда как вторая группа – преимущественно подростки (14-18 лет – 77,3%). Доля тех, кто живет на стипендию и на пособия, в совокупности составляет 7,6%. В результате молодые люди преимущественно обращаются в организации, работающие с молодежью за помощью в трудоустройстве (35,4%), организации досуга (19,4%), консультировании о возможном получении жилья (18,1%). Еще 12,5% респондентов указали, что получили социально-медицинскую помощь в организациях, работающих с молодежью.

Между тем согласно Индексу прогресса молодежи 2017 (ИПМ) Казахстан занимает 63-ое место из 102 стран, где наибольшее значение имеет показатель «доступность к базовым знаниям» (98,8 баллов). Как следствие, по индексу грамотности молодого населения Казахстан занимает 15 место в мире среди 155 государств. В то же время наименьший знаменатель фиксируется в показателе «личные права» (24,13), в частности пунктах «молодые члены парламента» (0,00) и «политические права» (12,5). Таким образом, несмотря на определенные улучшения в двух областях участия молодежи: «участие в политической жизни» и «гражданское участие» согласно ИРМ, в настоящее время молодые люди не представлены широко в системе государственного управления (парламент, маслихат). Более того по данным Комитета статистики МНЭ РК численность государственных служащих в возрасте до 29 лет в аппаратах маслихатов всех уровней в сравнении с прошлым годом уменьшилось на 11 человек: по состоянию на 1 января 2018 года – 149 человек, по состоянию на 1 января 2019 года – 138 человек. В этом контексте следует государственным институтам следует усовершенствовать механизмы вовлечения молодежи в текущие общественно-политические процессы, в том числе развитие молодежного парламентаризма.

Касательно государственной молодежной политики, то результаты социологического исследования НИЦ «Молодежь» за первое полугодие 2019 года показали, что активных интересующихся молодежной политикой в стране всего 9,5% среди молодежи. Каждый третий проявляет интерес к предмету изучения время от времени (32,1%). Большинство респондентов не следят и не интересуются тем, как развивается государственная молодежная политика в Казахстане (46,2%). При этом половина опрошенной молодежи оценивает степень внимания государства к вопросам поддерж-

ки молодежи как достаточную, объясняя позицию тем, что государство создает все условия для развития молодежи (51,8%). Однако значима доля тех, кто считает, что внимание, которое уделяет государство вопросам поддержки молодежи, является недостаточным, таковых 29,5%.

Необходимо отметить, что в 2019 году, объявленный по инициативе Первого Президента РК – Елбасы Годом молодежи были реализованы важнейшие проекты, направленные на обеспечение социального благополучия молодых казахстанцев. В этих целях Правительство Республики Казахстан утвердило Дорожную карту Года молодежи, по которой был разработан широкий комплекс мер. Одним из главных направлений Дорожной карты стало обеспечение доступным жильем молодых специалистов. Так, в течение трех лет не менее 1000 арендных квартир будет построено для работающей молодежи в городах Нур-Султан, Алматы и Шымкент. Для поддержки молодежного предпринимательства и реализации новых бизнес-идей в рамках Государственной программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017 – 2021 годы «Еңбек» было выделено 10 000 грантов. 3 млрд тенге было направлено на грантовое финансирование фундаментальных и прикладных исследований молодых казахстанских ученых. Студентам вузов дневной формы обучения предоставляются следующие виды социального студенческого кредита: кредит на 20 тысяч тенге за 20 часов деятельности; кредит на 50 тысяч тенге за 50 часов деятельности. Также студентам, занимающимся волонтерской деятельностью, на 30% была повышена стипендия. Кроме того, был увеличен размер единовременного пособия прибывших для работы и проживания в сельские населенные пункты по программе «С дипломом - в село!», с 70 МРП (176 750 тенге) до 100 МРП (252 500 тенге) за счет средств местного бюджета. Это 15 тысяч человек из числа молодежи.

Таким образом, в 2019 году в рамках Года молодежи был принят и осуществлен целый комплекс стратегических мер, направленный на поддержку молодых специалистов, молодежного предпринимательства, на обеспечение молодых казахстанцев доступным образованием, жильем и занятостью. Данные практические шаги должны способствовать улучшению социального самочувствия казахстанской молодежи и повысить уверенность в ее будущем.

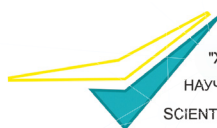
СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

1. А.С. Ракишева, Ю.В. Репина, Г.А. Дуйсебаева Факторы риска развития туберкулеза у студентов // Вестник КазНМУ, №2(2) – 2014 – С. 236-237.
2. Исходящее письмо Министерства здравоохранения Республики Казахстан №: 13-02-18/15009 от 01 августа 2019 года
3. Информационный бюллетень ВОЗ «Психическое здоровье подростков» (<https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>).
4. UNICEF «Children, HIV and AIDS: The world today and in 2030», 2018.
5. Б.С. Турдалиева, Г.Е. Аимбетова, М.А. Рамазанова Проблема ранней беременности и абортов среди подростков и молодежи // Вестник КазНМУ, №2(4) – 2014 – С. 1-4.
6. Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 октября 2018 года № 634 «Об утверждении Государственной программы развития здравоохранения Республики Казахстан «Денсаулық» на 2016-2019 годы».
7. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 мая 2014 года № 597 «Об утверждении Комплексного плана по борьбе с туберкулезом в Республике Казахстан на 2014-2020 годы».
8. Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 июня 2018 года № 395 «Об утверждении Комплексного плана по борьбе с онкологическими заболеваниями в Республике Казахстан на 2018-2022 годы».
9. Стратегия развития Республиканского государственного предприятия на праве хозяйственного ведения «Республиканский центр по профилактике и борьбе со СПИД» Министерства здравоохранения Республики Казахстан на 2017-2021 годы.
10. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 января 2019 года № 27 «Об утверждении Дорожной карты по проведению Года молодежи».
11. Баркалов С. Н. Физическая культура как важнейший фактор организации свободного времени курсантов вузов МВД России / С. Н. Баркалов // Подготовка кадров для силовых структур: современные направления и образовательные технологии: материалы Всероссийской научно-методической конференции. - Иркутск: ВСИ МВД России, 2014. - С.247-250.
12. Алдошин А. В. Физическая подготовка как неотъемлемая составная часть профессиональной подготовки курсантов и слушателей образовательных организаций МВД России / А. В. Алдошин, С. А. Моськин // Актуальные проблемы физической культуры и спорта курсантов, слушателей и студентов: сборник статей. - Орел: ОрЮИ МВД России имени В. В. Лукьянова, 2016. - С. 11-14.
13. Приказ Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 22 ноября 2014 года № 106 «Об утверждении перечня видов физкультурно-спортивных организаций и правил их деятельности, в которых осуществляется учебно-тренировочный процесс по подготовке спортивного резерва и спортсменов высокого класса».
14. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 5 октября 2018 г. «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни».
15. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 февраля 2013 года № 191 «О Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020: путь в будущее».
16. «Психическое здоровье подростков. Основные факты», Всемирная организация здравоохранения 2018 (<https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>).
17. Предотвращение самоубийств: глобальный императив (2014) // Всемирная организация здравоохранения.
18. Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан (<http://pravstat.prokuror.gov.kz/rus/o-kpsisu/deyatelnost-komiteta/analiticheskaya-informaciya>).
19. Kaplan H, Sadock B. Psychiatric emergencies. In: Kaplan H, Sadock B, Grebb J, eds. Synopsis of Psychiatry. 7th ed. Baltimore, Md: Williams & Wilkins; 1994.
20. Официальный сайт Уполномоченного по правам ребенка в Республике Казахстан (<http://balaombudsman.kz/category/helpline-111/>).
21. «Mental health action plan 2013-2020», World Health Organization 2013.
22. В Казахстане стартовал республиканский военно-патриотический сбор молодежи «Айбын». <https://www.mod.gov.kz/rus/press-centr/novosti/?cid=0&rid=6879>
23. Военно-патриотическое воспитание – залог успешного развития страны. Доступ: <https://www.nur.kz/1280315-voenno-patrioticheskoe-vozpitanie-z.html>
24. Дубовцев Г. Год молодежи поможет воспитанию патриотизма. Доступ: <http://www.kisi.kz/index.php/ru/publikatsii/60-dubovtsev-georgij-fedorovich/1638-god-molodezhi-pomozhet-vozpitaniyu-patriotizma-ekspert-kisi>
25. Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2018». – Астана, 2018.

26. Сайт Министерства обороны Республики Казахстан: <https://www.mod.gov.kz/>
27. Таласов М. В Казахстане развивается военно-патриотическое воспитание молодежи.
28. Таласов М. «Айбын» - школа патриотизма и доблести. Доступ: <https://kazpravda.kz/articles/view/aibin-shkola-patriotizma-i-doblesti>
29. Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник. АО «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019
30. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2018 года) / М. Атанаева, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, М. Шакинова, Г. Карбаева, Ж. Джумабаева, Н. Касымбекова, М. Даулиев, Д. Абдрашева, А. Кусиденова. – Нур-Султан: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2019. – 364 стр. – с. 84
31. Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник. АО «Информационно-аналитический центр». Нур-Султан, 2019, С. 319. – с. 100
32. Среднесрочный пятилетний прогноз на 2018-2022 годы АО «Центр развития трудовых ресурсов» // <https://iac.enbek.kz/ru/node/550>
33. <https://www.worldpolicycenter.org/data-tables/policy/does-the-constitution-guarantee-citizens-the-right-to-higher-education>
34. <http://egov.kz/cms/ru/law/list/U1600000168>
35. С. 162. Сурина И.А. Ценностные ориентации // Знание понимание умение. 2005. №4. С.162-164
36. Об утверждении Дорожной карты по проведению Года молодежи. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 января 2019 года № 27.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АҚПАРАТ ЖӘНЕ
ҚОҒАМДЫҚ ДАМУ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ИНФОРМАЦИИ И ОБЩЕСТВЕННОГО
РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
THE MINISTRY OF INFORMATION AND SOCIAL
DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

"ЖАСТАР" ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР "МОЛОДЕЖЬ"
SCIENTIFIC RESEARCH CENTER "YOUTH"

«YOUTH OF KAZAKHSTAN» NATIONAL REPORT 2019

CONTENT

SYMBOLS AND ABBREVIATIONS	285
INTRODUCTION	286
Chapter 1. Demographic characteristics of youth of Kazakhstan	288
1.1. The number, gender and age structure of youth.....	289
1.2. Birth and death rates among youth.....	293
1.3. Marriage and divorce rates among youth.....	296
1.4. External and internal migration of youth.....	297
Chapter 2. The health of the young generation	290
2.1. Socially significant diseases.....	301
2.2. Healthy lifestyle, sport and health improving work.....	314
2.3. Youth suicide prevention.....	319
Chapter 3. Education and science in the life of youth	325
3.1. State education policy implementation.....	326
3.2. Youth in Science.....	336
Chapter 4. Socio-economic situation of youth	339
4.1. Youth position in the labor market.....	340
4.2. Social portrait of NEET youth.....	343
4.3. Social well-being of rural youth.....	346
4.4. Social well-being of young families	349
Chapter 5. Youth in socio-political processes	354
5.1. Civic participation and youth involvement in socio-political processes.....	355
5.2. Military-patriotic education of youth.....	370
Chapter 6. Moral and value principles of youth	376
6.1. Youth religious practices	377
6.2. Value orientations of Kazakhstani youth.....	382
6.3. Youth leisure.....	387
Chapter 7. Crime in youth environment	394
7.1. Crimes and offences in the youth environment: state and trends.....	395
7.2. Offences against minors.....	396
Chapter 8. Development trends of youth policy in the regions	406
8.1. Current state and development trends of Youth Resource Center.....	407
8.2. Youth development index “Zhastarga meirimdi meken”.....	412
CONCLUSION	415
REFERENCES	419

SYMBOLS AND ABBREVIATIONS

- AEO "NIS"** - Autonomous educational organization "Nazarbayev Intellectual schools"
- CIS** - Commonwealth of Independent States
- CLSSA SOPP RK** - Committee for legal statistics and special accounts of the State office of public prosecutor of the Republic of Kazakhstan
- CPK** - Communist party of Kazakhstan
- CYSS** – Children and Youth Sports Center
- OECD** - Organization for Economic Co-operation and Development
- EEEEA** - External evaluation of educational achievements
- EKR** - East Kazakhstan region
- HEI** - Higher education institution
- HL** - Healthy lifestyle
- IAC MES RK** - Information and Analytical Center of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan
- ILO** – International Labor Organization
- ISCED** - International Standard Classification of Education
- JSC** - Joint-stock company
- «KVN»** - Club of the cheerful and sharp-witted (the Russian acronym KVN comes from the initial letters of the show's name)
- LEA** - Local executive authorities
- MCI** - Monthly calculation index
- MES RK** - Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan
- MH RK** - Ministry of Healthcare of the Republic of Kazakhstan
- Mln** - Million
- MLSS RK** - Ministry of Labor and Social Security of the Republic of Kazakhstan
- MPI** - Municipal public institution
- NAD** - Neither agree nor disagree
- «NEET»** – «Not in Employment, Education or Training»
- NKR** – North Kazakhstan region
- NGO** - Non-Governmental organizations
- Prs.** - Person
- RK** - Republic of Kazakhstan
- RPA «Single Children and Youth Organization» Zhas Ulan «»** - Republican public association «Single Children and Youth Organization» Zhas Ulan «»
- SAMK** - Spiritual Administration of Muslims of Kazakhstan
- SAS** - superficially active substance
- SC MNE RK** – Statistics Committee on of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan
- SEN** - Special educational needs
- SME** - Small & medium enterprise
- SKR** – South Kazakhstan region
- SPESD** - State program of education and science development
- SRC «Youth»** – Scientific Research Center «Youth»
- Tg.** – Tenge
- TVE** - Technical and vocational education
- UN** - United Nations
- UNT** - Unified national testing
- VET** - Vocational Education and Training
- WHO** - World Health Organization
- WKR** - West Kazakhstan region
- YB** - Youth branch
- YLG «Zhasyl el»** - Youth labor groups «Zhasyl el»
- YPI** - Youth Progress Index
- YRC** - Youth Resource Center

INTRODUCTION

Youth is the most important socio-demographic group because of their special status as a social level, which determines the future of the country. The progress of socio-economic modernization in the coming decades directly depends on the factors of young people's socialization. This is because the young generation will carry out reforms, analyze, and realize a new strategy for the state development.

Progress and pace of social reform depends on the quality of group members. The values, culture and behavior patterns of youth as an integral part of the social structure of society are changing under the influence of globalization, the emergence of foundations of a post-industrial and information society.

The actual condition is the socialization of the young generation where the state plays the most important role. The state as the main player in the legal sector determines the factors of young people's adaptation to adulthood.

In Kazakhstan, special attention is paid to youth. Comprehensive measures for the development of young people of Kazakhstan always find their places in the annual messages of the President of the Republic of Kazakhstan. This year was declared «The Year of Youth» by the First President of Kazakhstan – N.A. Nazarbayev, in which support of youth and family institution has become a priority of the state policy.

In the message of the President of the Republic of Kazakhstan K.K. Tokayev from September 2, 2019 following initiatives were announced: to improve the life of young generation in the field of improving the quality of education, supporting the family and childhood institutions, creating an inclusive society as part of new stage in the modernization of Kazakhstan. These steps, as well as measures on conducting career-oriented work with students expanding the scope and improving the implementation of the program «With a diploma - to the village!» developing mass sports and a number of other measures will contribute to the successful socialization of the youth of Kazakhstan, its formation as highly effective human capital, corresponding to the tasks of entry our country in the top thirty competitive countries in the world.

2020 has been declared «The year of the volunteer». The goals of next year's message are expanding the participation of citizens, especially young people, students and pupils in volunteer activities, instilling in them the skills of an active life position. These measures are aimed at strengthening civil society. An important role in the implementation of these initiatives is given to young people as the most active and mobile social group in society.

Understanding the state of youth and the prospects for increasing its participation in the socio-economic processes of society are especially significant for predicting the actual processes in the youth environment and adopting the youth policy to modern realities. The seventh annual national report "Youth of Kazakhstan 2019" was prepared for this purpose. It is comprehensive analysis of the situation of youth of Kazakhstan in the main areas of its life.

The report includes 8 chapters. The first chapter is devoted to the analysis of demographic characteristics of youth of Kazakhstan. The second chapter addresses the issues of health and organization of a healthy lifestyle for young people. The third chapter surveys the measures to implement public policy in education and science sector. The socio-economic situation of youth is discussed in the fourth chapter. It deals with trends in youth presence, a social portrait of NEET youth is given a special emphasis is placed on a special emphasis. The forms of civic participation of youth in socio-political processes the level of their protest activity analyzes are in the fifth chapter. There are also data on the military – patriotic education of the young generation in the country. An analysis of the crime level in the youth environment is in the seventh chapter. For the first time there are considered data on facts of offences against minors. The state and prospects of development of the state of youth policy in the regions namely Youth Resource Center are considered in a separate chapter. It presents the youth development index of Kazakhstan "Zhastarga meirimdi meken".

The report was prepared based on recent scientific research, analysis of official statistical data of state authorities, the results of sociological research of scientific-research center «Youth».

This year’s study includes new data from the analysis of the Kazakhstan Youth Development Index “Zhastarga meirimdi meken” taking into account the previous and current years. The instrumentarium of the sociological research “Youth of Kazakhstan” includes three main factors of the Youth Progress Index. In addition, much attention has been paid to studying the issues of social well-being of rural youth.

There are the results of mass sociological surveys conducted by the scientific- research center «Youth» commissioned by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan in 2019 used in the text of the report: the republican youth survey of the RK «Youth of Kazakhstan», the republican population

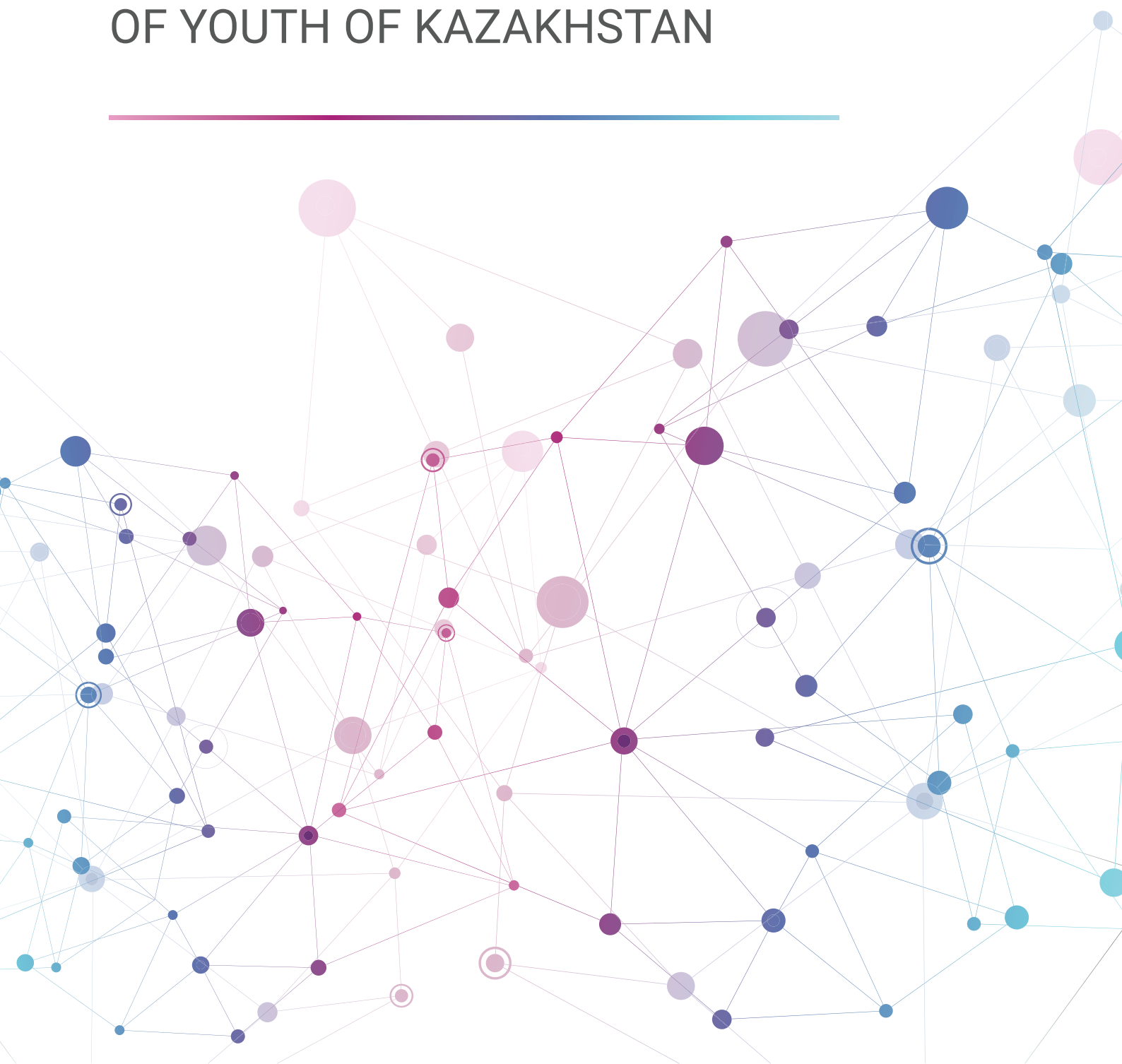
survey «Problems of religious radicalism and how to counteract it» (June-July 2019), etc. The report contains recommendations based on which central state and Local executive authorities, authorized bodies, as well as non-governmental organizations and the scientific and expert community directly involved in the implementation of State youth policy can formulate and take concrete measures to improve the situation among young people.

The national report “Youth of Kazakhstan - 2019” has been prepared for anyone interested in studying youth and implementing youth policy: for representatives of government authorities, civil society organizations, youth policy institutes, educational institutions, youth non-governmental organizations, the expert community, and the media.

CHAPTER 1

DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF YOUTH OF KAZAKHSTAN

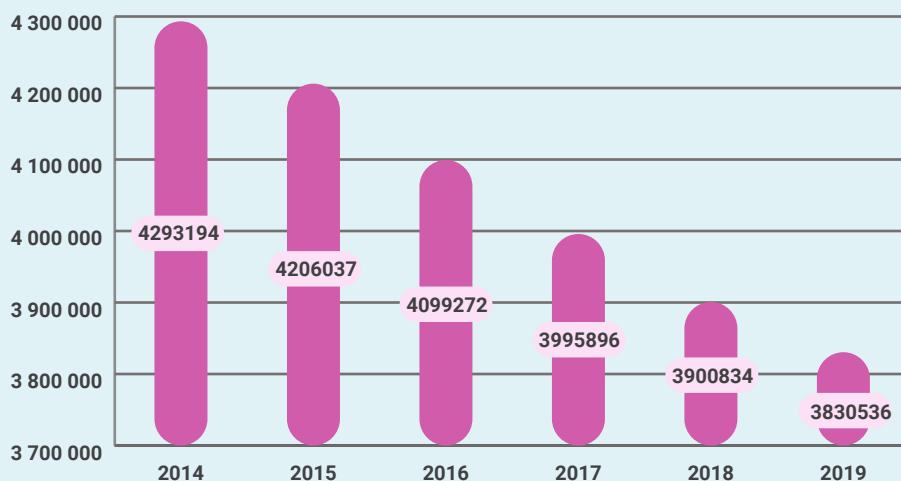

1.1 THE NUMBER, GENDER AND AGE STRUCTURE OF YOUTH

According to the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan (hereinafter referred to as the Statistics Committee), the number of young people aged from 14 to 28 in 2019 was 3,830,536. Over the past year, the number of youth has decreased by 70 thousand people. In general, a decrease in the number of young people is a tendency of the last five to six years, since those born in the late 1980s are gradually leaving the ranks of young people, and the small generation born in the first half of the 1990s is replacing it. Therefore, from 2014 to 2019, there was a decrease in the number of youth by 10.8% (Fig. 1.1).

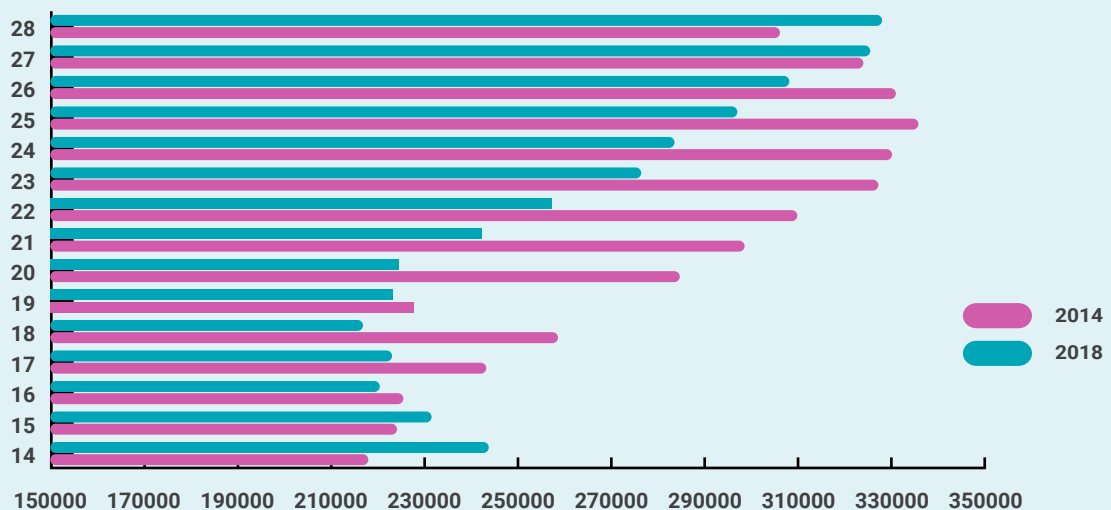
The number is declining, not only in absolute, but also in relative values. The share of young people in 2014 amounted to 25% of the total population, and at the beginning of 2019, this share decreased to 20.8%. Comparison of the number of youth by age groups from the end of 2014 to 2018 showed its significant reduction (Fig. 1.2). The fact is that older age groups represent the majority of young people. For example, the 2014 data show that the minimum population was 14 years old, followed by gradual growth, which peaked at around 25 years old. In 2014, young people born in 1989 turned 25 years old - by the way, this group only left the ranks of young people in 2018.

Figure 1.1 Dynamics patterns of the youth number, 2014-2019

Source: SC MNE RK

Figure 1.2 Comparison of youth number by age groups, 2014 and 2018.

Source: SC MNE RK

In 2018, the largest share of the young people is the youth of older age. Therefore, the maximum number was 28 years old, born in 1990. Now, they have already left the ranks of young people, becoming one of the main reasons for the reduction this year. Gradually, the ranks of young people will leave later years of birth. In addition, these are the largest age cohorts in terms of numbers, as can be seen from the data. Thus, the reduction in the number of youth in the country will continue over the next four to five years.

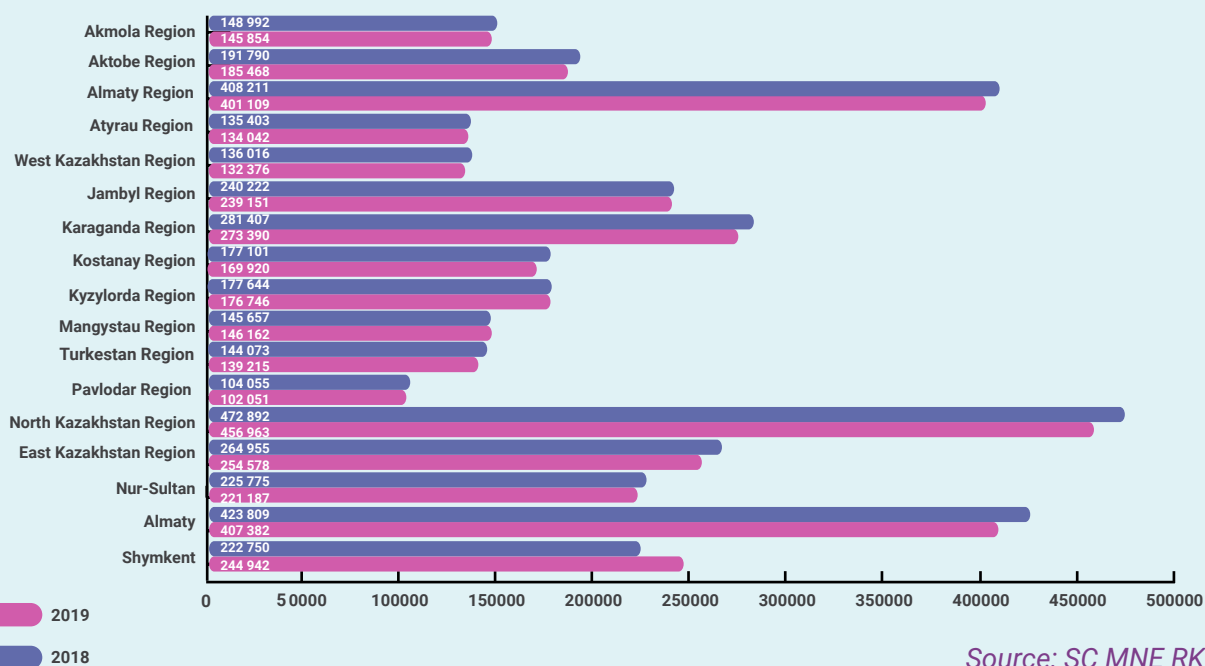
At the same time, another trend is beginning to appear. The 2018 distribution shows that the minimum share was 18 years old, and not 14 year olds as four years ago. That means, more numerous groups of those who were born in the 2000s gradually will replenish the ranks of young people. This trend will intensify. Considering that in the future, for five to six years, the ranks of young people will begin to replenish the children, those born in the 1980s, which was the largest youth demographic group. Thus, youth growth should be expected closer to the mid-twen-

ties, and it will reach peak values in approximately by 2030. At this moment, Kazakhstan will have to face the phenomenon of demographic pressure.

Analysis of the distribution of youth among the regions of Kazakhstan (Fig. 1.3.) shows the numerical predominance of youth in the southern regions over the northern ones. Thus, Almaty, Turkestan regions, as well as Almaty and Shymkent cities account for 39.4% of the total number of youth in the country. If we add Zhambyl and Kyzylorda regions to the listed administrative units, then the share will go over the 50% mark.

It turns out that just over half of all Kazakhstan's youth live in six regions. Turkestan is the most numerous region, where more than 456 thousand young people live. Then follow Almaty city (407 thousand) and Almaty region (401 thousand). Least of all young people live in North Kazakhstan (102 thousand), West Kazakhstan (132 thousand) and Atyrau (134 thousand) regions.

Figure 1.3 Distribution of youth by regions of Kazakhstan, 2018-2019

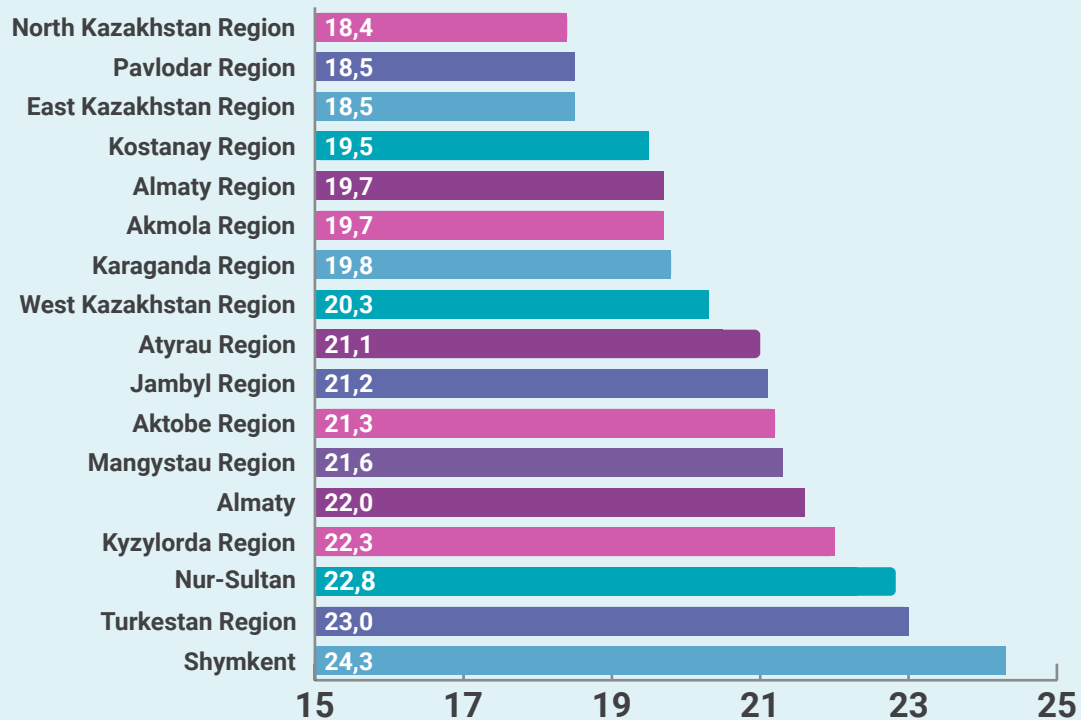

Source: SC MNE RK

The share of youth in the republic is less than a quarter of the total population of the country. Analysis of the youth shares by region showed that eight of them exceeded the republican indicator of the youth share, and among them, there is not a single region from the northern part of Kazakhstan (Fig. 1.4). Indicators below the average for the country are represented mainly by the northern and eastern regions. The exception is the Almaty region. It should

be noted that the indicators of the Almaty region in absolute terms are very high (the third position in terms of numbers). However, when considering the relative values, it is clear that the region is among the regions with a low share of youth. On the contrary, a large proportion of young people in the population structure characterizes the relatively small western regions (Atyrau and Mangystau regions).

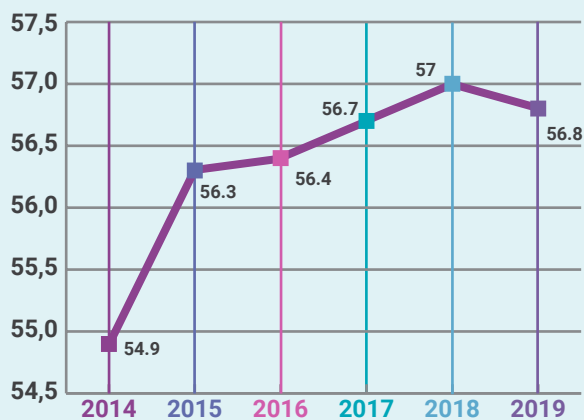
Figure 1.4 Shares of youth from the total population by regions of Kazakhstan

Source: SC MNE RK

In 2019, the distribution of youth by city/ village shows the predominance of the urban population (56.8%) (Fig. 1.5). At the same time, the dynamic range from 2014 to 2019 shows an increase in the share of urban youth, although in the last year there has been a slight decrease (-0.2%). At the same time, the dynamics for the period from 2014 to 2019 is + 1.9%.

Figure 1.5 Share of urban youth (2014-2019)

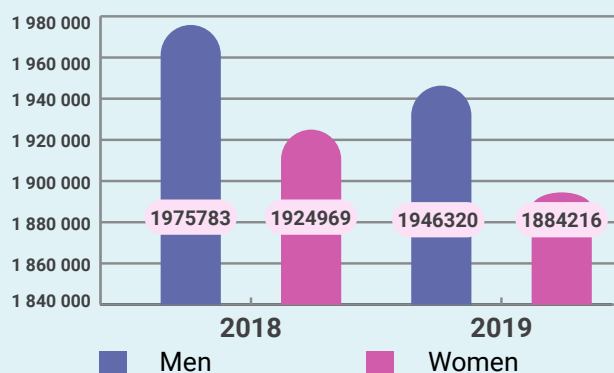
Source: SC MNE RK

ance in various regions of the republic, the situation is following. There are regions with a more pronounced predominance of the male population, among them Turkestan (53.1%), North Kazakhstan (52.5%), Almaty (52.2%) and Kyzylorda (52.1%) regions can be mentioned. At the same time, there are regions with a predominant share of women, among them all three cities of republican significance, namely Shymkent (48.5%), Nur-Sultan (48%) and Almaty (46.4%) (If young women are dominated by, a numerical advantage in these regions, then percentage should also prevail). All other regions are characterized by a slight predominance of men.

If we consider the gender balance in dynamics, then it can be noted the following. So, in 2018, the proportion of men was 50.7%, and in 2019 the proportion was 50.8%. In a dynamic perspective, there is a very slow but steady increase in the proportion of the male population. So, Figure 1.7 illustrates this growth from 50.2% to 50.8% (again, it is worth noting that the growth is extremely small, but constant). At the same time, this growth is within the expected variation.

Another important aspect is the distribution of youth in a gender aspect. There is a slight predominance of men (Fig. 1.6). Speaking about gender bal-

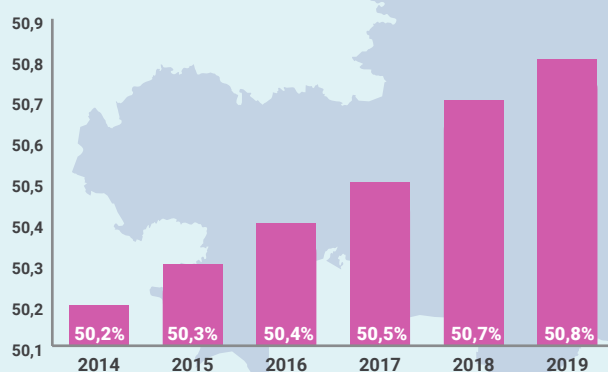
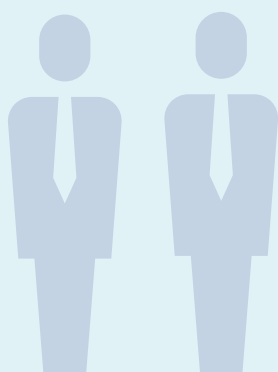
Figure 1.6 Shares of men and women among youth, 2018-2019

Source: SC MNE RK

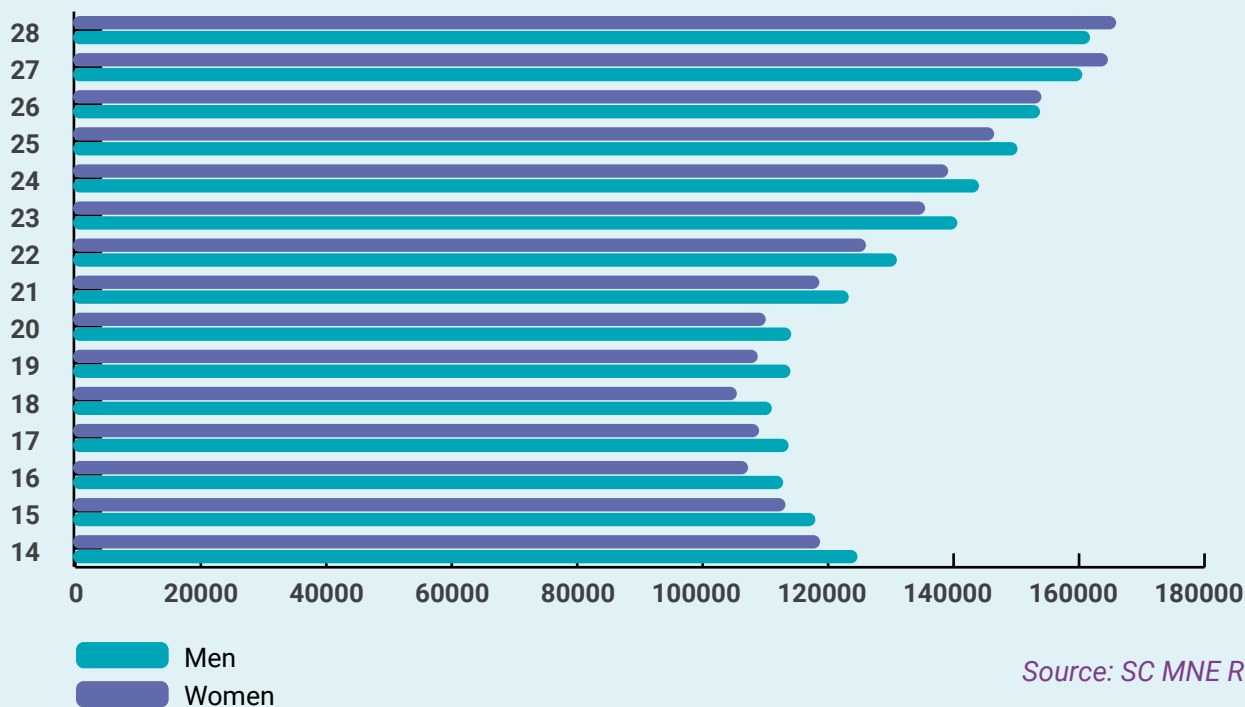
Finally, it is worth considering the gender balance in terms of age structure in the final part of this section. As has been shown among the youth of Kazakhstan, the shares of men and women are approximately the same, but there is a slight advantage in favor of the former. At the same time, it is important to see what this ratio looks like if we make a consistent comparison of men and women by age groups. As Figure 1.8 shows, there is a constant predominance of the proportion of men at all ages except the last three. So, starting at the age of 26, the ratio changes in favor of women. This is a kind of turning point, after which the proportion of women begins to exceed the proportion of men.

Figure 1.7 Dynamics of changes in the share of the male population among young people, 2014-2019

Source: SC MNE RK

Figure 1.8 Comparison of men and women by age

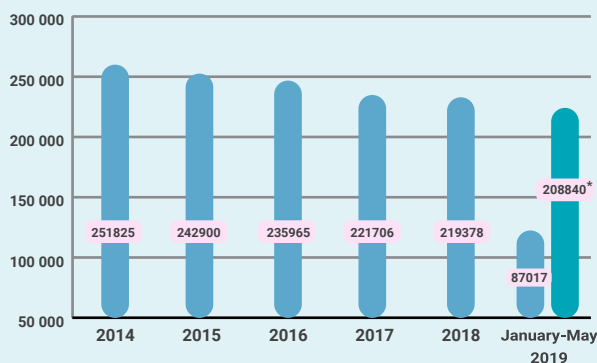

Source: SC MNE RK

1.2 BIRTH AND DEATH RATES AMONG YOUTH

According to the SC MNE RK, the birth rate amounted to 87,017 people for the period January-May 2019. This number of babies were born by women aged 14-28 years during this period. So far, we do not have complete information for 2019, so we turn to the data for 2018. There is a decrease in the birth rate among young people by 1% in 2018 compared to the previous year (or 2328 people) according to the SC MNE RK (Fig. 1.9). In general, there has been a steady decline in fertility rates starting in 2014. If we compare the indicators of 2018 with 2014, there is a clear decline in the birth rate of 14.8% in last 4 years. This is a large decrease. At the same time, it is quite expected, since in the previous section it was shown that the number of young people has been declining in recent years, therefore, fertility rates are falling. If we talk about birth rates in general, over the coming years, a decrease in fertility rates among young people will be partially offset by relatively high birth rates in the age group of 30-35 years (where many groups of births in the late 1980s go to).

Figure 1.9 Number of births for 2014-2019

Source: SC MNE RK

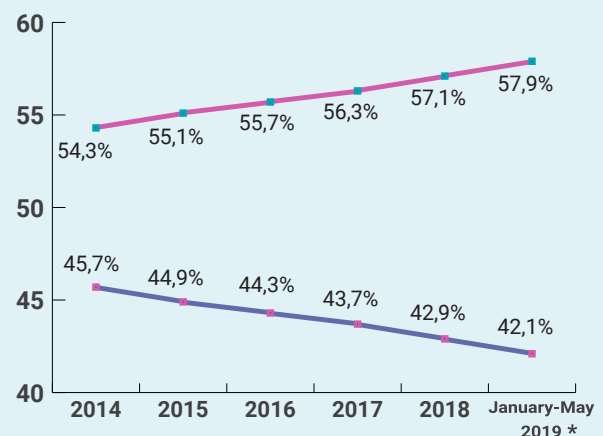
* In the absence of complete data for 2019, the indicators were extrapolated and the expected birth rate was calculated (208,840 people).

The birth rate in the city is higher than rural. As it is shown in the data for 2018, the share of births in rural areas is 42.9%; in the city is 57.1% (or 125,317 people). At the same time, an increase in fertility indicators among the urban population is a trend in recent years (for example, in Figure 1.10, a trend towards an increase in fertility indicators is clearly visible among urban youth).

Currently the age structure of the birth rate, then the peak birth rates are in 25-26 years. The average age of birth is 24.1 years. The birth of the

first child falls on 23 years. At the same time, all indicators are quite stable, since they do not change when comparing 2018 and partial results for 2019. On average, a young woman gives birth to two children. With a more accurate calculation, the indicator for 2018 is 1.85; for the five months of 2019 - 1.88. However, here it is necessary to make a clarification. The fact is that the maximum order of the child in the scale presented by the statisticians is four, while in reality there are children born fifth, sixth, etc. In this regard, it makes sense to make a correction. The indicator should be higher and closer in its value to two. Therefore, it was noted that on average a woman gives birth to two children. The distribution of the shares of children by birth order is shown in Figure 1.11, where data for 2018 are presented. The indicators for January-May 2019 are similar - the percentage of children who were born fourth and further increases by 1%, while the number of children born second decreases by 1%.

Figure 1.10 Dynamics of the ratio of urban and rural youth, 2014-2019

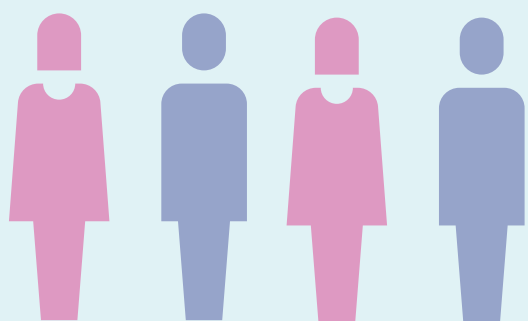
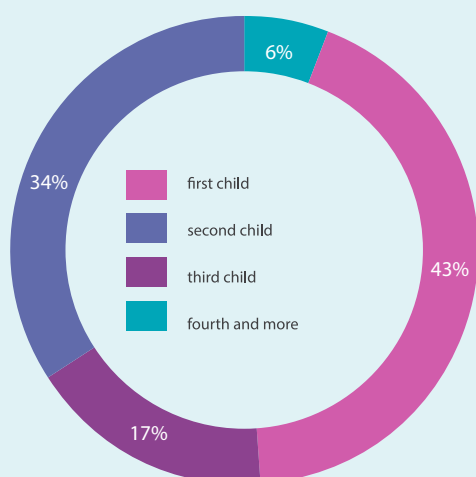
city village

Source: SC MNE RK

* Data for 2019 cannot be fully used, since it is not complete.

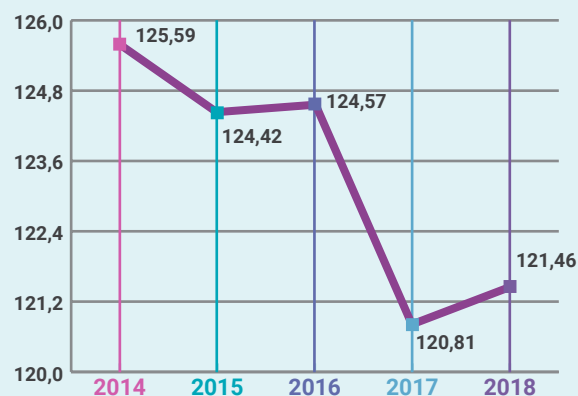
Figure 1.11 Proportion of children by birth order, 2018

Source: SC MNE RK

It is impossible to determine whether the decline in fertility rates is a direct consequence of the decline in the number of young people, given the imperfection of existing indicators. Therefore, we turn to standardized coefficients. The results show that not everything is so clear. In particular, the fertility rate (the number of children born per 1,000 women aged 15-28 years¹) has been declining in recent years. Despite some cases of growth (for example, the indicators of 2018 improved slightly compared to the previous year), there is a decrease in the birth rate. Consequently, the birth rate among young people is declining not only because of the decline in the number of young people in general, but also because young women are starting to give birth a little less. Thus, while in 2014 there were just over 125 births per thousand young women, by 2018 this figure had fallen by four points (Fig. 1.12). Although there was a slight improvement in 2018. There is also reason to predict a slight increase in 2019.

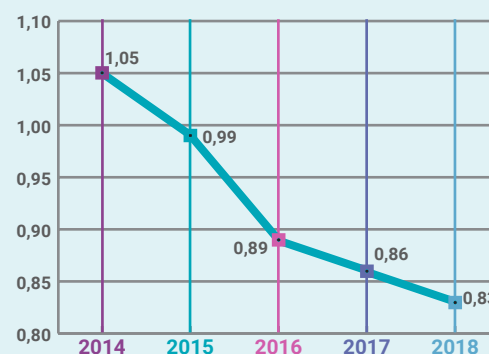
Figure 1.12 Dynamics of the fertility rate among young people in 2014-2018

Source: SC MNE RK

According to official statistics, the number of deaths among young people amounted to 3257 cases in 2018. This is slightly less than the previous year, where the number of deaths reached 3403 people (the difference was approximately 5%). The distribution of deaths by age subgroups is as follows: the cohort of 14-18 years' accounts for 624 cases (or 19.2%), the cohort of 19-23 years – 1007 cases (30.9%), and the cohort of 24-28 years – 1626 cases (49.9%). In general, the dynamics of mortality rates for the period 2014-2018 shows a downward trend. At the same time, we should not be too optimistic in advance, as the trend may be associated with a general decline in the number of young people. To test this hypothesis, it is necessary to refer to standardized indicators of mortality calculation.

Figure 1.13 Dynamics of mortality rate among young people for 2014-2018

Source: SC MNE RK

¹ Although young people are defined as being 14–28 years old, the Statistics Committee calculates the birth rate for the 15–28-year-old group. If we recalculate the coefficient for a group of 14–28 years, then the indicators will fall by an average of 8-10.

There is indeed a reduction in the number of deaths among young people, as it is shown in the results (figure 1.13), and this is not only due to the overall decline in their numbers. In other words, the number of deaths among young people has decreased, not only because there are fewer young people at all, but also because standardized mortality rates have improved. Moreover, the improvement was significant, definitely by 26.5% (if we count from the lower indicator and 21% by calculating from the top).

The structure of mortality in the gender context is inclined towards men. This trend is generally expected. It is widely known that males predominate in the early stages in the gender and age structure of society, (figure 1.8), but due to higher mortality rates, the situation changes (according to the statistics in figure 1.8, the « breaking point » is the age of 26 years). Statistics clearly show this trend. Mortality among young men is higher than among women of the same age. Thus, in 2018, there were 2,353 deaths among men, or 1.18 cases per 1,000 men, using a standardized indicator. Among women, 904 deaths or 0.46 cases per 1,000 women were recorded during the same period. The given data are not a unique feature of 2018. Thus, the number of deaths among men is 2.3 times higher than that of women (852 and 369 cases, respectively) in the first five months of 2019.

If we compare city and village indicators, the situation is more controversial. If you look in absolute terms, the number of deaths in the city is more. For example, in 2018, this figure was equal to 1754 cases in the city and 1503 in the village. In the first five months of 2019, the number of deaths in the city and village amounted to 668 and 553 cases. However, the situation changes if we recalculate by standardized measures. Thus, in 2018, 0.78 cases are per 1000 citizens, and 0.88 cases are per 1000 villagers. It is not yet possible to make such calculations in 2019, because the year is not yet complete.

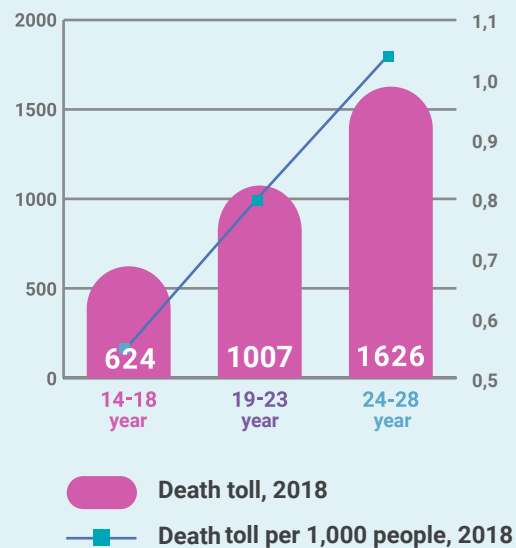
The most vulnerable group are men living in rural areas, if we consider youth mortality in the context of place of residence and gender at the same time. The standardized mortality rate for this group is 1.23 per 1,000. For comparison, the indicator of urban women (the least problematic group) is 0.44 (the difference is noticeable-2.8 times).

The age distribution of mortality among young people is shown in figure 1.14. For convenience, the age groups were divided into three categories: 14-18 years, 19-23 years and 24-28 years. It is not surprising that the total number of deaths and standardized mortality rates increase with age. Thus, for the group

of 14-18 years, there are 624 deaths, and the number of deaths per 1000 people is 0.55. While the group of 24-28 years has already 1626 deaths, and the number of deaths per 1,000 people almost doubles (1.04).

In terms of gender, the situation is as follows. Of course, with the increase of age, mortality rates rise among women and men, but mortality increases faster among men. Thus, the ratio in the group of 14-18 years is equal to two (mortality rates among young men in this group are twice higher than among girls). In the group of 19-23 years, the mortality rate among men is already 2.7 times higher than among women. This indicator continues to grow further and in the age cohort of 24-28 years already reaches the level of 2.83 (in other words, in this age group, the number of deaths among men is almost three times higher than among women).

Figure 1.14 Ratio of deaths among young people in terms of age groups, 2018

Source: SC MNE RK

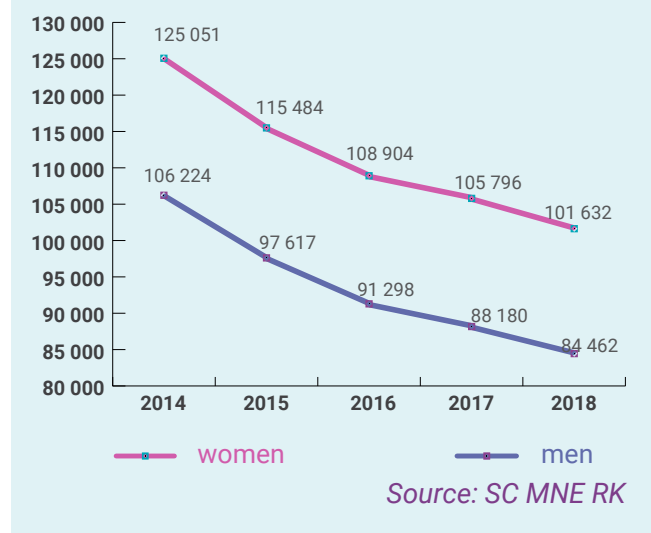
It can be understood the reason for the apparent gender differences, if we look at the causes that led to death. For example, accidents, poisoning and injuries are the leading cause of death among 14-28 year olds; they account for 63% of the total number of deaths among young people. At the same time, the main contingent of deaths from accidents, poisoning and injuries are men (the ratio of men and women is 79% to 21%). The remaining causes account for just over a third of cases (37%). There is also a predominance of men, but to a much lesser extent. In general, such a significant gender imbalance is mainly due to the large number of deaths from accidents, poisonings and injuries among young men.

1.3. MARRIAGE AND DIVORCE RATES AMONG YOUTH

According to the SC MNE RK, 62,335 young people married in the first five months of 2019, including 27,998 men and 34,337 women. The most recent available data is for 2018, the data for 2019 was not available for the period of research. According to official statistics in 2018, among young people, 84,462 men and 101,632 women married. The marriage rate for males was 43.07; and for females, it was 53.36. At the same time, marriage rates in urban areas are higher than in rural. Thus, the marriage rate among men in urban areas was 52.91, and for women – 61.64. While in rural areas, similar indicators are 30.87 and 41.69. Consequently, urban men had a 1.71 times higher marriage rate than their rural peers; while rural women had a 1.48 times lower marriage rate than urban women.

If we consider the dynamics, it can be seen that this indicator is falling in recent years. Thus, figure 1.15 shows an almost symmetrical drop for both women and men between 2014 and 2018. Thus, compared to 2014, the number of marriages decreased by 20.5% among men and 18.7% among women.

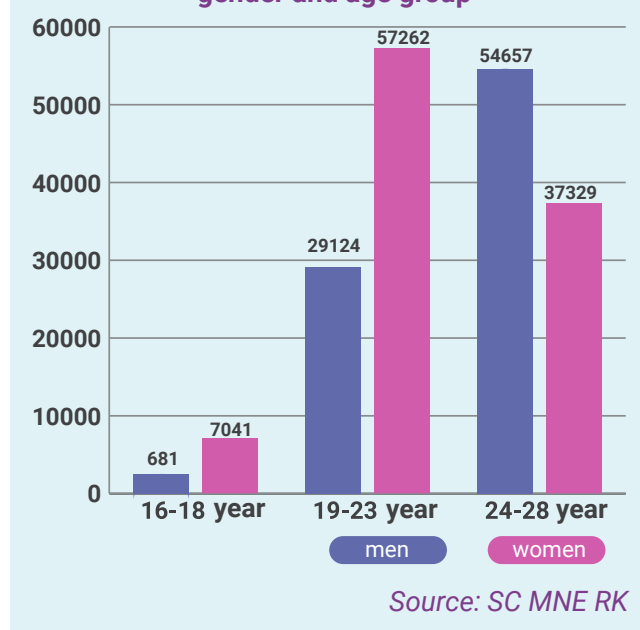
Figure 1.15 Dynamics of the number of marriages by gender, 2014-2018

The average age of marriage for young people in 2018 was as follows: for grooms, this indicator is 27.6 years, for brides-25 years (the data take into account the average age of persons who first married). If we consider this indicator in dynamics, there are no special changes. The age of marriage of men has increased slightly (in the previous year the figure was equal to 27.3 years), but in general, there is no special increase in indicators.

If considering the data in terms of age, women are more likely to marry in the period from 19 to 23 years. In the case of men, the peak marriage falls on 24-28 years. 4.2% of marriages (the combined proportion of men and women) are in the 16-18 cohort (formal marriage is possible from the age of 16, so the analysis excluded young people aged fourteen and fifteen years); 46.4% of marriages in the age group 19-23 years; 49.4% in the last age cohort (24-28 years) (Fig. 1.16). This distribution is quite stable. For example, data for the first five months of 2019 show a similar ratio (4.8%, 47% and 48.2%, respectively), that indicates the sustainability of these indicators.

Figure 1.16 Number of married persons by gender and age group

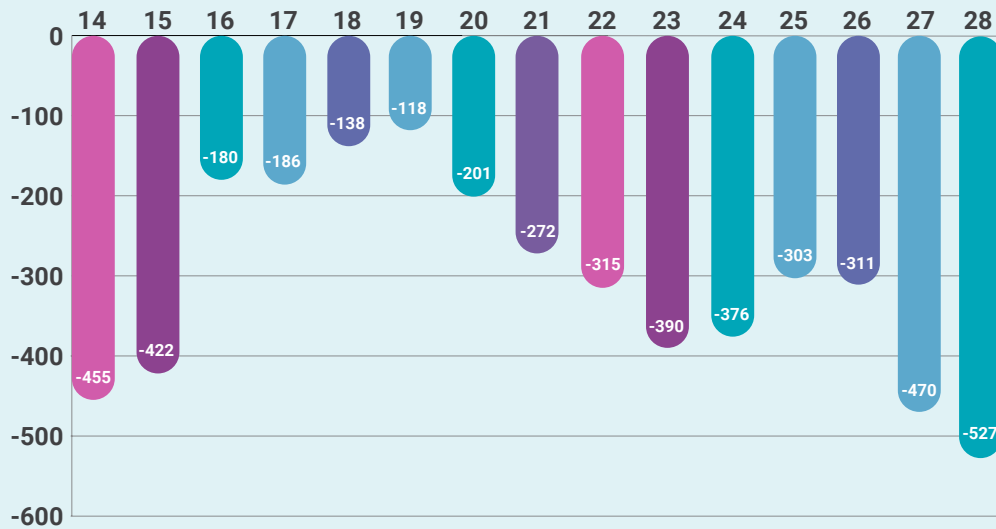
It is interesting to note that the data of sociological surveys conducted among young people differ from the official statistics. Therefore, speaking about the right age for marriage, young respondents offer lower age. For men, these indicators do not differ much. Thus, in the survey, the appropriate age was specified 26.1 years (the actual average age of marriage for men-27.6). For women, the differences are more noticeable. In the respondents' estimates, the appropriate age is 22.7 years, while the average is 25 years.

In 2018, the divorce rates for men were 10 411, for women-16 754. The ratio of marriages and divorces, according to statistics, was as follows: there were 8 marriages per 1 divorce among men, for women the ratio was six to one. Thus, divorce prevails among women, which is also indicated by the divorce rate. For men, the indicator is 5.31, while for women it is 8.8. There is a direct relationship be-

tween the divorce rate and age. Thus, for men, the rate increases from 0.08 cases per 1,000 people in eighteen-year-olds to 14.82 cases per 1,000 people

in twenty-eight-year-olds. In women, growth occurs from 0.65 (for eighteen-year-olds) to 16.02 (for twenty-eight-year-olds).

Figure 1.17 Migration balance by age groups

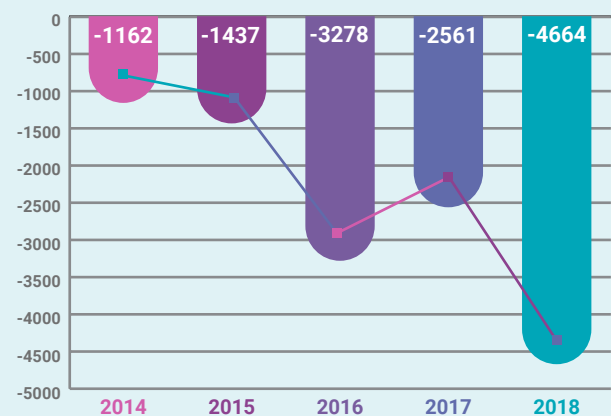
Source: SC MNE RK

1.4 EXTERNAL AND INTERNAL MIGRATION OF YOUNG PEOPLE

Migration processes are an important component of the socio-demographic situation. For the period from January to May 2019, the migration balance was - 1687. In 2018, the migration balance was also negative, and amounted to - 4664 people (the total number of arrivals was 300,051, while the number of departures is 304,715). The distribution of migration by age is shown in figure 1.17. The distribution shows two migration peaks: the first among fourteen and fifteen-year-olds, the second among 27-28-year-old.

The negative migration balance has been typical for the Republic since 2014. At the moment, the peak migration rate was in 2018 (migration balances for 2014-2018 are shown in figure 1.18). For the first five months of 2019, the migration balance has already exceeded the indicators of 2014 and 2015, according to forecasts, the figure will be slightly less than in 2018 (one of the highest, if compared with the period 2014-2018).

Figure 1.18 Dynamics of migration balance indicators, 2014-2018

Source: SC MNE RK

Migration rates are roughly the same by gender. Thus, the balance of migration for the first five months of 2019 was -797 (for men) and -890 (for women). The indicators of the previous year are also approximately the same: -2225 for men and -2439 for women.

The migration balance in the context of regions shows large disparities. The data for 2018 have one feature: the South Kazakhstan region was reorganized into the city of Shymkent and Turkestan region. Therefore, the large migration disparities between these regions should not be surprising, since they are more the result of economic reorganizations than

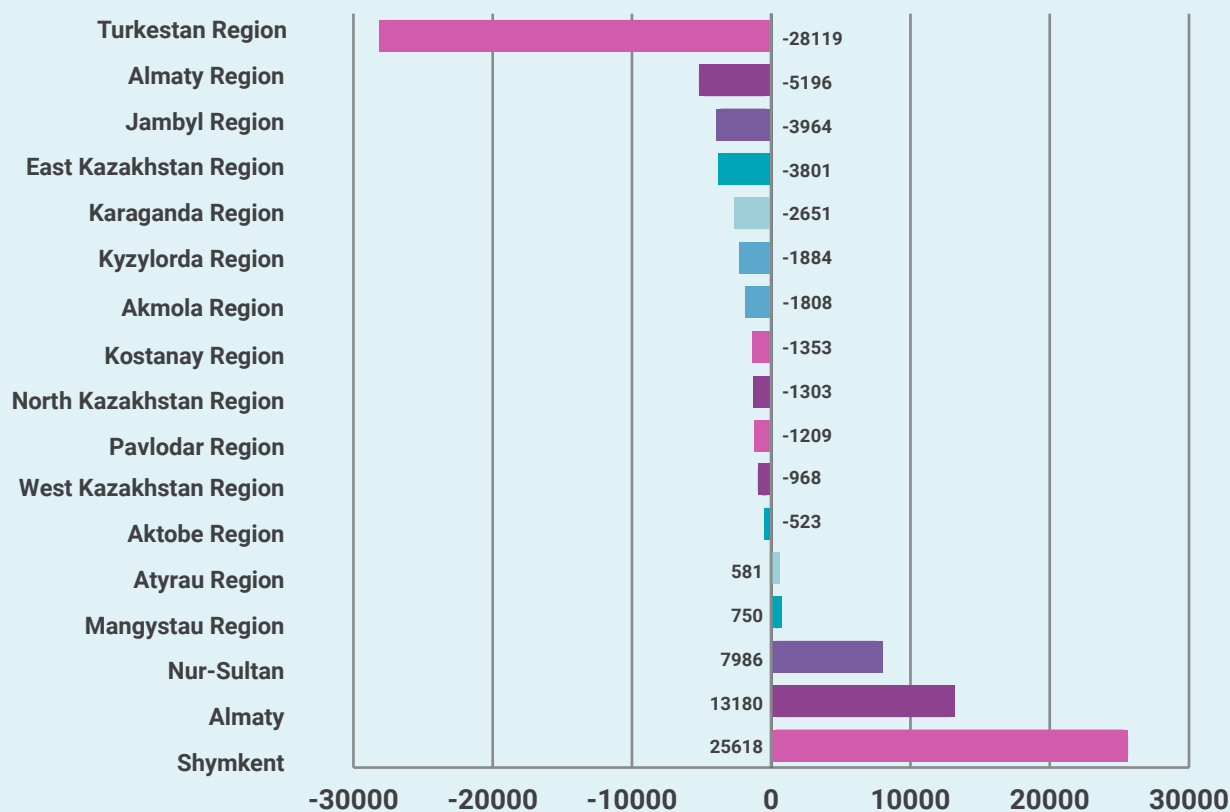
the result of actual migration activity. For example, in the data available for 2019, the city of Shymkent and the Turkestan region do not have peak indicators and demonstrate an average level of migration, and in both cases there is a negative balance of migration. Those regions that show positive dynamics are the capital of the Republic (+7986), Almaty (+13180), as well as the Caspian region with a noticeable lag (the indicator of Atyrau region is 581 people and Mangystau region – 750 people). These four recipients are stable – partial data for 2019 show the following indicators: Nur-Sultan (+4145), Almaty (+4518), Mangystau (+571) and Atyrau (+16) regions. The donors are primarily three administrative regions: Almaty, Zhambyl and East Kazakhstan regions². Again, the three donor regions are very stable – data for the five months of 2019 show that Almaty (-2521) and Zhambyl (-1502) retain the first and second place among the regions with a high negative balance of migration. East Kazakhstan region has an indicator of -1183 and is still in fourth place, behind the Turkestan region (-1347) (Fig. 1.19).

Within the framework of internal migration, the capital and Almaty are traditionally the recipient re-

gions. These two cities are the points of attraction of young people. Also, the Caspian regions have a positive balance (although much more modest). The remaining administrative units are characterized by a negative balance of internal migration (Fig. 1.20).

Speaking about external migration, it can be also highlighted the regions of donors and recipients. Donor regions include the Caspian regions (Atyrau and Mangystau), as well as the South of Kazakhstan (Almaty and Turkestan regions, Shymkent city). Unexpectedly, the capital of Kazakhstan and Almaty did not fall into the category of recipients. The largest negative migration balance is associated with the Northern regions (Kostanay, Pavlodar and North Kazakhstan regions), the East (East Kazakhstan region) and the Central regions (Karaganda and Akmola regions) (Fig. 1.21). In addition, a large proportion of the Slavic population characterizes these areas; it can be assumed that this is due to the negative balance in these areas. This assumption is partially supported by the fact that a significant part of external migration is associated with migration to the CIS countries.

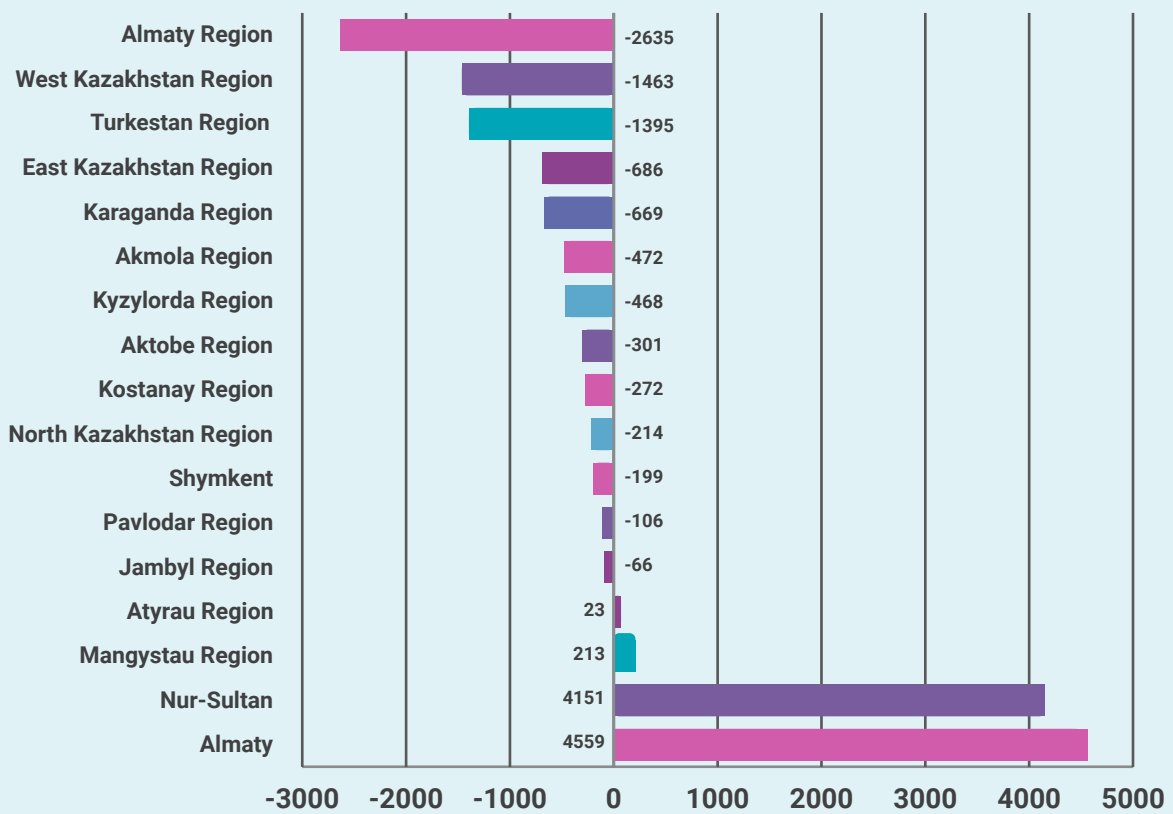
Figure 1.19 Migration by region, 2018

Source: SC MNE RK

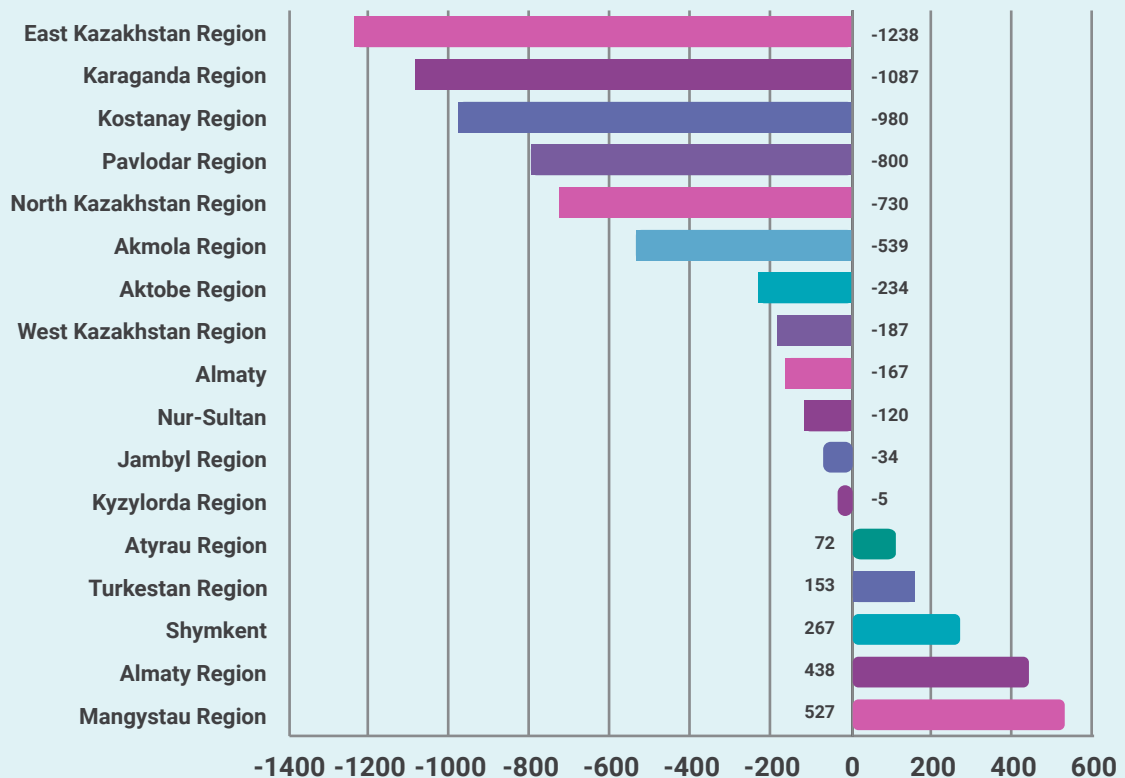
² Turkestan region is not taken into account, for the reasons given above.

Figure 1.20 Distribution of internal migration by regions, January-May 2019

Source: SC MNE RK

Figure 1.21 External migration by region, 2018

Source: SC MNE RK

A complex network diagram with various colored nodes (blue, purple, pink, grey) and thin lines connecting them, forming a web-like structure. The nodes vary in size and some are highlighted with a white border. The background is white.

CHAPTER 2

THE HEALTH OF THE YOUNG GENERATION

2.1. SOCIALLY SIGNIFICANT DISEASES AFFECTING THE HEALTH OF YOUNG PEOPLE

The Constitution of the Republic of Kazakhstan guarantees the right of citizens to health protection. Thus, according to paragraphs 1-2 of article 29 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, citizens of the Republic of Kazakhstan have the right to health protection, as well as to receive free guaranteed medical care, established by law. Firstly, it means that the right to health protection is provided by the state with a set of medical measures.

Pulmonary tuberculosis

At present time, young people, especially those, who studying in educational institutions, are forced to adapt to a number of factors, such as household, financial, climatic, geographical, environmental. Information overload and the acceleration of the pace and rhythm of life should be added to these factors. All this factors require from young people a significant tension of neuropsychic processes, active restructuring of functional systems and leads to a decrease in the body's defenses. That is why young people, in addition to other diseases, are at risk for the incidence of pulmonary tuberculosis. Travel by public transport from one end of the city to another, irregular and inadequate nutrition, overload both physical and mental, limited material resources - all these leads to an even greater decrease in immunity and the possibility of infection and tuberculosis incidence. In addition, young people are characterized by numerous social contacts that also contribute to the spread of tuberculosis infection³.

According to the Ministry of Healthcare of the Republic of Kazakhstan, the number of newly diagnosed cases of pulmonary tuberculosis among young people in 2018 amounted to 2 631 cases, for 6 months of 2019 - 1 259 cases. Since 2015, there has been a steady decline in the number of newly diagnosed cases of pulmonary tuberculosis among young people (tab. 2.1).

Table 2.1 Number of newly diagnosed cases of pulmonary tuberculosis among young people in 2015-2019 (abs.)

№	Year	Quantity
1	2015	3 834
2	2016	3 310
3	2017	2 685
4	2018	2 631
5	2019 (6 months)	1 259

The largest number of registered cases of pulmonary tuberculosis among young people in 2018 was registered in Almaty (255 cases), Atyrau (231 cases), Turkestan (200 cases) regions and Nur-Sultan (202 cases). The lowest number of cases in 2018 was registered in Akmola (95 cases), Pavlodar (89 cases) and North Kazakhstan (66 cases) regions.

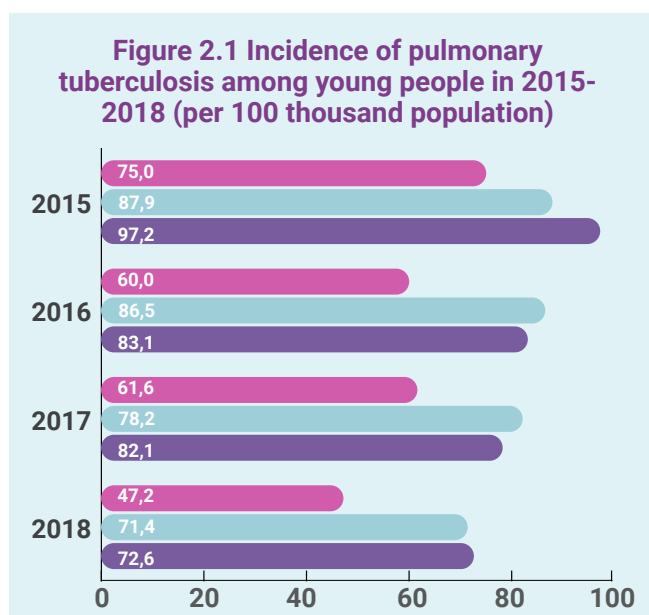
For 6 months of 2019, the largest number of registered cases of pulmonary tuberculosis among young people was registered in Atyrau (122 cases) and Almaty (107 cases) regions, as well as in Almaty (97 cases) and Nur-Sultan (94 cases). The lowest number is also in Akmola (33 cases), Pavlodar (40 cases) and North Kazakhstan (36 cases) regions.

More accurately, the situation with pulmonary tuberculosis reflects the incidence rate calculated per 100 thousand populations⁴.

According to the data provided by the Ministry of Healthcare of the Republic of Kazakhstan, in 2018, the incidence of pulmonary tuberculosis among young people aged 15-17 years was 47.2 per 100 thousand populations, at the age of 18-24 years-71.4 per 100 thousand populations, 25-29-72.6 per 100 thousand populations. At the end of June 2019, these indicators were as follows: 15-17 years – 24.6 per 100 thousand populations, 18-24 years – 33.9 per 100 thousand populations, 25-29 – 36.1 per 100 thousand populations. The incidence rates of pulmonary tuberculosis among young people for 4 years are presented in figure 2.1.

³ A.S. Rakisheva, Yu.V. Repin, G.A. Duisebaeva Risk factors for the development of tuberculosis in students // Bulletin of KazNMU, No. 2 (2) - 2014 - S. 236-237.

⁴ Outgoing letter of the Ministry of Healthcare of the Republic of Kazakhstan No. : 13-02-18 / 15009 of August 1, 2019

There is a decrease in the incidence of pulmonary tuberculosis among young people as can be seen from figure 2.1. If we notice the fact, that tuberculosis is a socially significant disease, despite a slight decrease in the incidence, it still requires constant close attention.

Table 2.2 presents the incidence of pulmonary tuberculosis among young people in 2018-2019 by region.

Table 2.2 Incidence of pulmonary tuberculosis among young people in 2018-2019 by region (per 100 thousand population)

№	Region	2018			6 months 2019		
		15-17	18-24	25-29	15-17	18-24	25-29
1	Akmola region	43,4	53,2	88,4	14,1	23,8	26,6
2	Aktobe region	92,8	114,4	65,5	38,6	41,8	42,0
3	Almaty region	46,4	68,0	67,1	19,9	31,7	30,9
4	Atyrau region	134,0	195,6	158,9	94,2	88,1	97,5
5	East Kazakhstan region	24,3	52,5	76,7	23,7	30,2	23,5
6	Zhambyl region	30,6	52,9	79,0	24,8	37,0	33,4
7	West Kazakhstan region	51,5	83,6	105,1	24,1	61,4	43,2
8	Karaganda region	22,8	43,3	56,4	21,9	12,6	22,2
9	Kostanay region	59,9	58,1	83,4	30,4	42,6	50,5
10	Kyzylorda region	84,5	111,4	114,0	36,7	76,1	49,1
11	Mangystau region	89,8	114,5	118,7	45,7	68,3	45,4
12	Pavlodar region	36,2	52,1	84,0	11,3	36,3	28,1
13	North Kazakhstan region	39,9	60,9	81,8	10,2	41,7	39,5
14	Turkestan region	25,3	55,5	44,4	16,9	21,1	29,9
15	Nur-Sultan	54,5	108,0	76,0	23,4	31,6	42,7
16	Almaty	39,1	52,9	36,8	12,7	17,1	26,9
17	Shymkent	36,9	48,4	69,1	19,9	27,6	36,5
	The Republic of Kazakhstan	47,2	71,4	72,6	24,6	33,9	36,1

High rate of incidences of pulmonary tuberculosis among young people recorded in Aktobe, Atyrau, Kyzylorda and Mangystau regions as it is shown in the table 2.2. Relatively low incidence rates are observed in Karaganda and Turkestan regions, as well as in Almaty. In general, in the Republic, higher incidence rates are observed in the age group from 25 to 29 years.

Tuberculosis is curable, but still poses a serious threat to humans if it is underestimated. This disease remains an important problem throughout the world, including in the countries of the Eurasian region. The disease remains one of the leading causes of death from infectious diseases. Currently, a lot of work is being carried out in the Republic of Kazakhstan, the ultimate goal of which is to achieve the indicators of the state program «Densaulyk» and the recommended WHO indicators for 2016-2025 to eliminate the tuberculosis epidemic in Kazakhstan. The positive dynamics in achieving the goals can give consolidated participation not only of health workers, but also almost all bodies of representative and executive power in the field, as well as active prevention and awareness raising among young people.

Malignant neoplasms

In the modern world, the problems of oncology are widely discussed and remain in the spotlight due to the steady growth of morbidity, high disability and mortality of patients. According to WHO, cancer is the second leading cause of death in the world after deaths from cardiovascular diseases. Thus, in 2018, 9.6 million people died from this disease. Cancer causes almost one in six deaths worldwide.

The number of newly detected cases of malignant neoplasms among young people in 2018 amounted to 681 cases, for 6 months of 2019 - 271 cases. Since 2015, there has been a decrease in the number of newly diagnosed cases of cancer among young people (tab. 2.3).

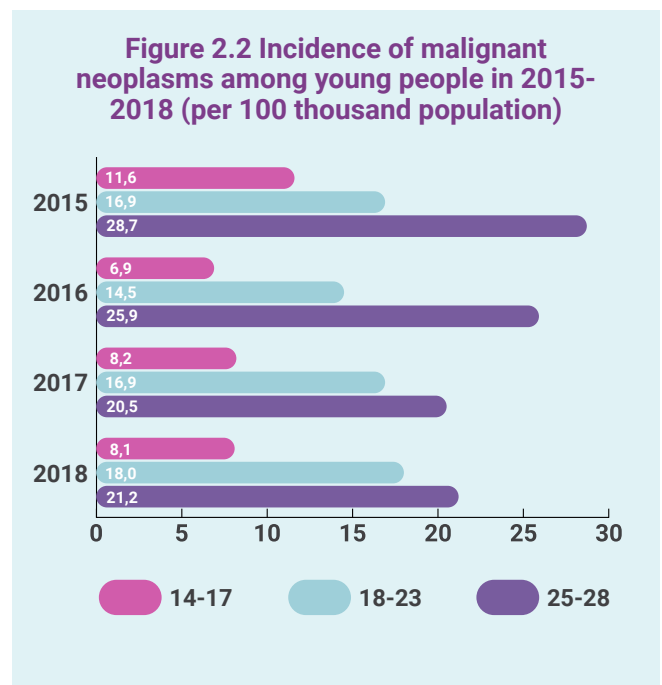
Table 2.3 Number of newly diagnosed cases of malignant neoplasms among young people in 2015-2019 (abs.)

№	Year	Quantity
1	2015	874
2	2016	745
3	2017	692
4	2018	681
5	2019 (6 months)	271

The largest number of registered cases of malignant neoplasms among young people in 2018 was registered in the cities of Almaty (94 cases) and Nur-Sultan (77 cases). The lowest number are in West Kazakhstan (16 cases) and Atyrau (14 cases) regions.

For 6 months of 2019, the largest number of registered cases of malignant neoplasms among young people was also registered in the cities of Almaty (36 cases) and Nur-Sultan (27 cases). The smallest number - in Atyrau (6 cases), Zhambyl, Kostanay and North Kazakhstan regions- by 9 cases.

Assessing the incidence of malignant neoplasms among young people, you can also see a decrease in these indicators (Fig. 2.2).

The following are the indicators of the incidence of malignant neoplasms among young people in 2018-2019 by regions (tab. 2.4).

Table 2.4 Incidence of malignant neoplasms among young people in 2018-2019 by region (per 100 thousand population)

№	Region	2018			2019 (6 months)		
		14-17	18-23	24-29	14-17	18-23	24-29
1	Akmola region	7,2	12,5	12,6	7,1	5,1	8,9
2	Aktobe region	6,6	16,9	28,6	0,0	10,8	9,8
3	Almaty region	11,3	14,7	13,8	5,0	6,3	6,7
4	Atyrau region	7,9	13,7	7,7	0,0	3,8	7,5
5	East Kazakhstan region	11,0	21,2	26,2	0,0	5,7	11,2
6	Zhambyl region	8,2	9,4	24,7	4,1	1,1	7,4
7	West Kazakhstan region	0,0	5,2	24,0	4,0	9,0	9,4
8	Karaganda region	12,4	15,0	20,0	4,0	10,1	6,5
9	Kostanay region	6,7	16,6	28,7	0,0	7,3	6,3
10	Kyzylorda region	8,7	21,5	14,5	0,0	11,1	14,7
11	Mangystau region	3,6	19,1	10,8	10,6	11,7	8,7
12	Pavlodar region	8,0	28,6	22,3	0,0	12,1	10,5
13	North Kazakhstan region	0,0	19,6	35,5	0,0	11,6	9,9
14	Turkestan region	3,9	15,0	16,9	1,0	4,5	7,1
15	Nur-Sultan	6,4	35,0	38,9	0,0	8,9	14,8
16	Almaty	19,6	23,2	20,7	2,8	7,3	9,3
17	Shymkent	4,6	18,5	16,4	8,8	4,2	8,3
The Republic of Kazakhstan		8,1	18,0	21,2	2,9	7,2	9,1

As we can see from table 2.4, the highest incidence rates in 2018 were noted in Aktobe, East Kazakhstan, Kostanay, Pavlodar regions, as well as in the city of Nur-Sultan. In the first half of 2019, this distribution remained. In general, in the Republic, higher incidence rates are observed in the age group from 24 to 29 years.

At the same time, mortality from cancer can be reduced, if the disease is prevented or cured at the earliest stages of development. One of the complex solutions to this problem is to increase the coverage of the population with screening examinations, which allow detecting the disease at an early stage. It is also possible to prevent 30-50% of cancers by avoiding risk factors and paying attention to appropriate prevention strategies.

Mental and behavioral disorders

Mental health is an integral part and essential component of health. WHO defines health as a state of complete physical, mental and social well-being,

not merely the absence of disease and infidelity. An important consequence of this definition is that mental health is not only the absence of mental disorders and disabilities. Mental health is a state of well-being in which a person realizes their abilities, can withstand the normal stresses of life, work productively, and contribute to their community.

Adolescence is a crucial period in the development and consolidation of social and emotional habits that are important for mental well-being. These include the formation of a healthy sleep regimen, regular physical activity, and the development of skills in overcoming difficult situations, solving problems and interpersonal communication, and developing the ability to emotional self-control.

Factors that can increase stress levels in adolescence include the desire for greater independence, the desire to meet the expectations of peers, the search for sexual identity. The influence of media and gender norms can exacerbate the mismatch between the reality in which a teenager lives and his

aspirations or visions of the future. Other significant determinants of adolescent mental health are the quality of their home life and their relationships with peers. Recognized mental health risks include violence (including harsh parenting practices and peer bullying) and socio-economic problems.

Some adolescents are at increased risk of mental health problems due to their living conditions, stigma, discrimination or rejection, or lack of access to quality care and services. Adolescents with mental health problems, in turn, are especially vulnerable to such phenomena as social exclusion, discrimination, stigmatization (limiting their willingness to seek help), learning difficulties, risky behaviors, and physical ill health and human rights violations⁵.

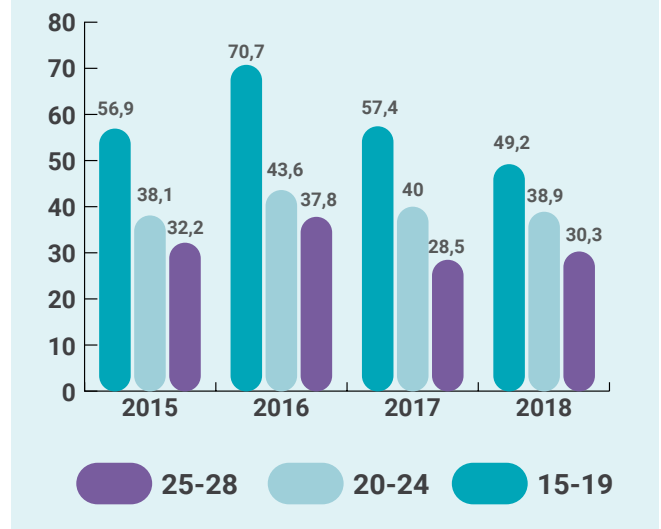
By the end of 2018, in the Republic of Kazakhstan, 42 458 people aged 15 to 29 years were registered in psychiatric dispensaries. For 6 months of 2019, this indicator dropped to 41,600 people. Currently, the largest number of young people registered for mental illness are in Turkestan (5,420 people), Karaganda (4,900 people), Almaty (3,820 people), East Kazakhstan (3,455 people) and Kostanay (3 431 people) areas. The smallest number are in Mangystau (1 348 people), West Kazakhstan (1 237 people) and North Kazakhstan (1 211 people) regions.

In 2018, 1,400 new cases of mental and behavioral disorders among young people were registered in the Republic of Kazakhstan. The largest number of cases was registered in Turkestan (240 cases) (with the Shymkent city), Karaganda (172 cases) and Aktobe (144 cases) regions. The smallest number was in North Kazakhstan (34 cases), West Kazakhstan (24 cases) and Atyrau (11 cases) regions.

At the end of June 2019, 716 cases of mental and behavioral disorders among youth were registered. The largest number of cases was registered in Pavlodar (77 cases), Turkestan (74 cases), Kostanay (69 cases) and Aktobe (69 cases) regions. The smallest number, as in 2018, is in North Kazakhstan (16 cases) and Atyrau (8 cases) regions.

In general, after a slight rise in 2016, there is a decrease in the incidence of mental disorders and behavioral disorders among young people (Fig. 2.3).

Figure 2.3 Incidence of mental and behavioral disorders among young people in 2015-2018 (per 100 thousand population)

Considering the incidence rates by region, it can be seen that quite high incidence rates are noted in Aktobe, Kostanay and Pavlodar regions (Table 2.5). A low incidence of mental disorders and behavioral disorders is characteristic of the Atyrau region and Almaty. It can be assumed that low incidence rates in the Atyrau region and Almaty are associated not with low detectability, but with well-established mechanisms for preventing the development of mental illness.

⁵ WHO Newsletter Mental Health for Adolescents (<https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>).

Table 2.5 The incidence of mental disorders and behavioral disorders among young people in 2018-2019 in the context of region (per 100 thousand population)

№	Region	2018			2019 (6 months)		
		15-19	20-24	25-28	15-19	20-24	25-28
1	Akmola region	54,7	37,8	40,9	22,6	23,2	2,3
2	Aktobe region	105,8	105,2	46,4	36,1	57,8	33,7
3	Almaty region	29,7	17,2	30,0	18,4	10,7	12,0
4	Atyrau region	7,4	18,7	0,0	5,2	12,7	2,4
5	East Kazakhstan region	60,5	37,7	44,5	43,9	21,9	14,5
6	Zhambyl region	26,5	26,4	24,6	12,2	7,5	17,1
7	West Kazakhstan region	10,6	25,6	20,9	22,9	24,4	9,6
8	Karaganda region	93,4	68,4	42,7	22,1	26,3	10,6
9	Kostanay region	153,0	58,8	33,4	97,5	30,3	14,2
10	Kyzylorda region	26,9	66,1	45,8	28,9	33,8	30,6
11	Mangystau region	31,5	36,7	33,8	18,9	23,9	11,0
12	Pavlodar region	98,9	95,6	52,8	99,8	47,2	34,1
13	North Kazakhstan region	55,3	26,9	24,0	28,4	16,1	6,4
14	Turkestan region	43,1	49,1	35,9	17,6	23,5	19,5
15	Nur-Sultan	36,9	29,6	23,5	20,8	23,4	16,6
16	Almaty	12,7	12,0	5,4	6,9	8,2	6,6
17	Shymkent	-	-	-	7,4	13,1	10,3
The Republic of Kazakhstan		49,2	38,9	30,3	25,3	21,3	14,5

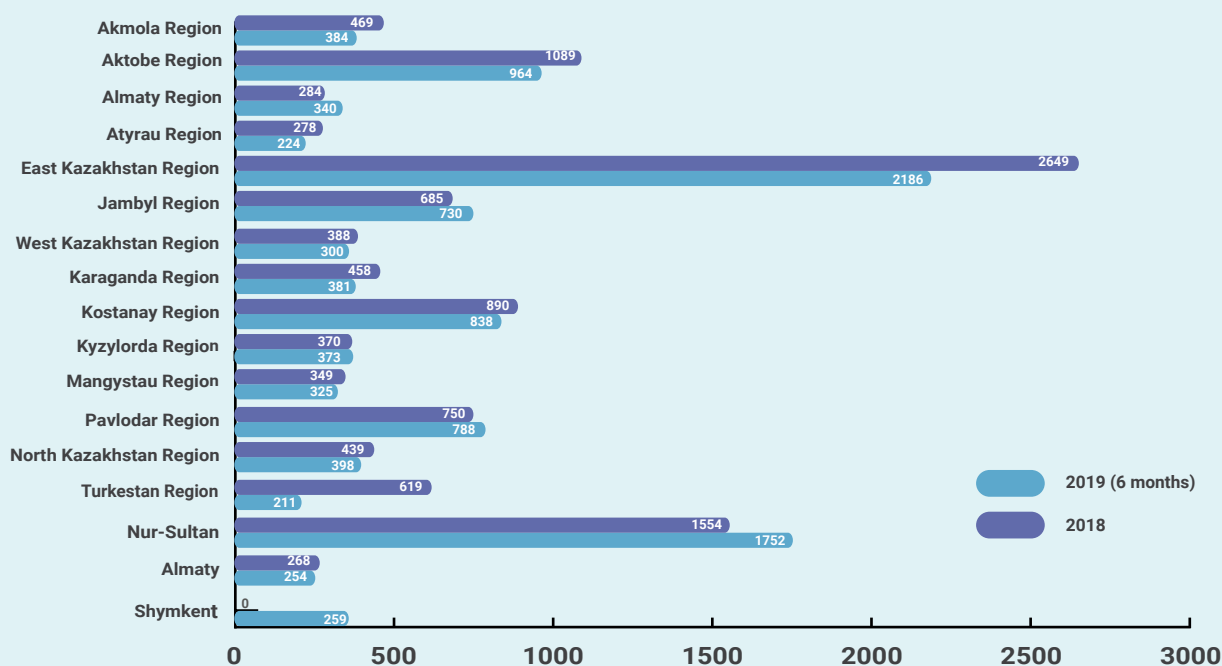
Certain measures to improve the mental health of young people are designed to strengthen protective factors and expand the range of alternatives to risky behaviors. These include: creating a stable environment that meets the health and nutritional needs of children; providing protection against hazards; opportunities for early learning and communication with others on the basis of responsiveness; emotional support and development incentives; improving access to education; stress prevention programs; improving living conditions; restriction of access to alcohol. Strengthening mental health and well-being helps to build young people's adaptability to cope successfully with difficult situations or adverse factors.

The use of psychoactive substances

According to WHO, drinking alcohol with harmful consequences annually leads to 2.5 million deaths. 320,000 young people aged 15-29 die from alcohol-related causes, accounting for 9% of all deaths in this age group.

By the end of June 2019, 10,894 people aged 15 to 29 years were in drug treatment clinics of the Republic of Kazakhstan. Compared to 2018, this indicator has decreased by 645 people. In the context of regions, over 6 months, a decrease in the number of youth suffering from mental and behavioral disorders due to the use of psychoactive substances was recorded in all regions except Nur-Sultan city (+198 people), Zhambyl (+65 people), Almaty (+56 people), Pavlodar (+38 people) and Kyzylorda (+3 people) regions (Fig. 2.4).

Figure 2.4 Number of youth (15-29 years old) registered in drug treatment clinics in 2018-2019 by regions

Thus, at present, the largest number of young people registered because of the use of psychoactive substances is noted in the East Kazakhstan region (2,186 people) and Nur-Sultan city (1,752 people). Among the reasons affecting the incidence rates of drug addiction among young people can be both the appearance on the market of new drugs and their combinations and a change in the pattern of drug sales, as well as an increase in the detection rate of drug users.

Human immunodeficiency virus

Almost 700 youth between the ages of 10 and 19 are infected with HIV every day in the world: one - every two minutes. According to a report prepared by

UNICEF, by 2030 the number of new HIV infections among children aged 0 to 10 years will decrease by 50% and new infections among youth aged 10 to 19 years will decrease by only 29%⁶.

In the Republic of Kazakhstan in 2018, 520 new cases of HIV infection among young people (14-28 years old) were registered. For 6 months of 2019, this indicator amounted to 327 cases (tab. 2.6).

Adolescents aged 14-17 make up about 2% of the total number of cases detected in the age group from 14 to 28 years old, and more than 60% of newly diagnosed cases occur in the age group between 24-28 years.

Table 2.6 Number of newly diagnosed HIV cases among youth in 2015-2019

Age	2015		2016		2017		2018		2019	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
14-17	8	1,5	10	1,7	8	1,4	10	1,9	7	2,1
18-23	157	29,3	166	28,2	176	30,2	166	31,9	101	30,9
24-28	370	69,2	412	70,1	399	68,4	344	66,2	219	67,0
Total	535	100	588	100	583	100	520	100	327	100

⁶ UNICEF «Children, HIV and AIDS: The world today and in 2030», 2018

Table 2.7 Number of newly diagnosed HIV cases among young people in 2018-2019 by region (abs.)

Nº	Region	2018	2019 (6 months)
1	Akmola region	13	10
2	Aktobe region	18	3
3	Almaty region	47	23
4	Atyrau region	6	10
5	East Kazakhstan region	43	40
6	Zhambyl region	10	9
7	West Kazakhstan region	5	5
8	Karaganda region	79	45
9	Kostanay region	32	26
10	Kyzylorda region	7	5
11	Mangystau region	8	5
12	Pavlodar region	36	18
13	North Kazakhstan region	30	16
14	Turkestan region	15	11
15	Nur-Sultan	53	24
16	Almaty	95	58
17	Shymkent	23	19
The Republic of Kazakhstan		520	327

As it can be seen from the table 2.7, by regions in 2018-2019, the largest number of detected cases of HIV infection among young people was registered in the Karaganda and East Kazakhstan regions, as well as in the cities of Almaty and Nur-Sultan. The smallest number of cases were registered in Mangystau, Kyzylorda and West Kazakhstan regions.

When prevention and treatment strategies are developed, it must be remembered that HIV infection does not deprive a person of life prospects. Strictly observing all the prescriptions of doctors, receiving good nutrition, psychological support from relatives, HIV-positive people, like all other young people, can live, study, communicate, and in the future work, have a family and healthy children. Advances in modern medicine make it possible to expect that HIV-positive people can have quite a significant life expectancy, which is comparable to the average life expectancy in people who are not infected with HIV.

Childbirth and abortion

Protecting the reproductive health of the population is one of the most important problems of the state, as it is directly related to the health of future generations, preserving the nation's gene pool, and the progressive development of society.

Adolescence is the age during which sexual maturation is completed, hormonal status is formed, when youthful maximalism prevails and psychological children's processes are replaced by behaviors characteristic of adults. Teenagers, as a rule, are not attentive enough to their health and do not have strong motivation to form their own healthy lifestyle. According to WHO, the mortality rate from causes related to pregnancy, abortion and childbirth is especially high in adolescence. Among women who died from abortion, 9-10% are minors.

In 2018, 256,115 births were registered among women aged 15 to 29 years, for 6 months of 2019 this indicator was 116,561. In the context of regions, the number of births by this category of citizens increased in Shymkent city (by 1.98%) and decreased in East Kazakhstan region (by 4.3%) and Almaty city (by 1.71%). The general dynamics of the number of births by women aged between 15 to 29 years for 2015-2019 is presented in table 2.8.

In 2019, there was a slight increase in the number of women in labor at the age of 15-18 years (2.31% of those, who giving birth at the age of 15-29 years) compared to 2018 (1.35%). In 2017, this

indicator was 1.41%, in 2016 - 1.73%, and in 2015 - 1.89%. In the context of regions, an increase (2019 compared with 2018) in the number of girls giving birth at 15-18 years old is observed in Shymkent city (by 3.54%), Pavlodar (by 1.85%), Aktobe (by 1.76%-region) and West Kazakhstan (by 1.71%) regions. The decrease is in Almaty (by 7.88%) and East Kazakhstan (by 3.87%) regions.

In general, as it is shown in table 2.9, a higher percentage of the number of girls giving birth at the age of 15-18 years by country is observed in Almaty, Zhambyl, Karaganda and Turkestan regions.

Table 2.8 Number of births among young people in 2015-2019

№	Age	2015		2016		2017		2018		2019 (6 months)	
		Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
1	15-18	4 671	1,89	4 226	1,73	3 443	1,42	3 461	1,35	2 691	2,31
2	19-29	242 068	98,11	239 557	98,27	239 029	98,58	252 654	98,65	113 870	97,69
Total		246 739	100	243 783	100	242 472	100	256 115	100	116 561	100

Table 2.9 The ratio of the number of girls giving birth at the age of 15-18 years in 2015-2019 by region (%)

№	Region	2015	2016	2017	2018	2019 (6 months)
1	Akmola region	3,68	1,79	2,82	2,86	4,16
2	Aktobe region	1,79	1,00	1,16	1,36	3,12
3	Almaty region	7,64	11,98	19,52	19,88	12
4	Atyrau region	2,95	3,00	3,92	3,26	4,38
5	East Kazakhstan region	3,14	3,24	5,84	8,67	4,79
6	Zhambyl region	4,93	6,81	0,06	8,87	9,18
7	West Kazakhstan region	1,55	1,21	1,28	1,3	3,01
8	Karaganda region	7,23	7,21	6,8	6,3	6,99
9	Kostanay region	6,33	4,52	5,14	4,33	4,12
10	Kyzylorda region	1,87	14,95	7,12	4,13	2,9
11	Mangystau region	4,97	4,31	3,72	3,73	6,06

12	Pavlodar region	1,96	2,83	1,77	1,53	3,38
13	North Kazakhstan region	4,09	2,33	1,95	4,22	2,75
14	Turkestan region	41,98	28,36	24,48	16,41	17,54
15	Nur-Sultan	2,84	2,02	9,41	5,66	3,23
16	Almaty	3,08	4,43	5,02	5,49	6,84
17	Shymkent	-	-	-	1,99	5,54
The Republic of Kazakhstan		100	100	100	100	100

It should be noted that pregnancy in adolescents poses a higher health risk than when they are younger (it is especially significant for 13-16 years old). Such a pregnancy affects the frequency of miscarriage, since at an early age it is 2.5 times higher than in women of childbearing age. They often develop placental insufficiency, the threat of abortion, toxemia and anemia, and during childbirth, adolescents have an increased level of maternal mortality. However, early childbirth negatively affects not only the health of underage mothers, but also their children. Such children are often born weakened and with various pathologies.

Artificial abortions are a major reproductive health issue, taking in to account the implications of this procedure for fertile health and quality of life for years to come. Abortions are especially unfavorable for teenage girls, for whom abortions, in addition to serious health complications, create a large number of moral, social, and psychological problems.

The changed social conditions, which led to changes in sexual behavior and in relationships among adolescents and young people, include the following: activation of the urbanization process, early puberty at a later age of marriage. An increasing number of young people have sex at an early age and are not always protected from pregnancy or infection⁷.

For 6 months of 2019, young people under the age of 29 years had 16,623 abortions (table 2.10). As it is shown in the table 10, since 2015 there has been a gradual decrease in the number of abortions committed by young people. So, in 2015, this indicator was 46,476 cases, and in 2018 decreased by 8,803 and amounted to 37,673 cases. Unlike the birth indicators, the percentage of girls who had abortions under 18 years of age for the indicated period did not change and amounted to about 4%. The majority of abortions (96%) in this age category are between 19 and 29 years old.

Table 2.10 The number of abortions among young people in 2015-2019

№	Age	2015		2016		2017		2018		2019 (6 month)	
		Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
1	Until 15	27	0,06	16	0,04	19	0,05	27	0,07	13	0,08
2	15-18	1 069	2,30	1 421	3,27	1 286	3,19	1 237	3,28	527	3,17
3	19-29	45 380	97,64	42 078	96,70	38 968	96,76	36 409	96,64	16 083	96,75
Total		46 476	100	43 515	100	40 273	100	37 673	100	16 623	100

⁷ B.S. Turdalieva G.E. Aimbetova, M.A. Ramazanova The problem of early pregnancy and abortion among adolescents and youth // Bulletin of KazNMU, No. 2 (4) - 2014 - S. 1-4.

Table 2.11 The ratio of the number of abortions among young people in 2018-2019 by region (%)

№	Region	2015	2016	2017	2018	2019 (6 months)
1	Akmola region	4,46	3,03	4,02	4,03	4,03
2	Aktobe region	3,52	2,87	4,04	3,85	3,72
3	Almaty region	6,13	6,73	7,6	7,83	8,67
4	Atyrau region	2,33	2,33	2,94	2,81	3,22
5	East Kazakhstan region	9,8	8,56	8,07	7,89	8,01
6	Zhambyl region	6,38	6,18	6,46	6,41	6,82
7	West Kazakhstan region	3,34	3,34	3,6	3,57	3,93
8	Karaganda region	10,76	9,43	10,04	10,19	8,34
9	Kostanay region	7,64	7,7	5,6	5,4	5,32
10	Kyzylorda region	2,53	3,11	3,01	2,85	3,31
11	Mangystau region	3,21	3,96	3,32	5,16	3,93
12	Pavlodar region	5,89	5,77	5,32	5,21	5,58
13	North Kazakhstan region	4,67	4,22	4,19	4,17	4,14
14	Turkestan region	11,21	12,02	11,84	8,8	10,32
15	Nur-Sultan	7	8,61	9,46	8,52	8,67
16	Almaty	11,12	12,14	10,48	10,64	8,84
17	Shymkent	-	-	-	2,66	3,13
The Republic of Kazakhstan		100	100	100	100	100

Considering the percentage ratio of abortions performed by regions, it can be noticed that higher numbers for this indicator are noted in Almaty, East Kazakhstan, Zhambyl, Karaganda and Turkestan regions, as well as in Nur-Sultan city and Almaty city (Table 2.11).

In the period from 2018 to July 2019, a slight increase in the number of abortions was noted in Almaty and Turkestan (together with the Shymkent city) regions, a noticeable decrease in the Karaganda region and Almaty city.

The Government of the Republic of Kazakhstan is implementing a set of measures aimed at the prevention and treatment of socially significant diseases. The country has a number of preventive

programs, and the treatment of socially significant diseases is provided within the framework of the guaranteed volume of medical care. On an ongoing basis, indicators of incidence, detection and prevalence are monitored.

So, the State Health Development Program of the Republic of Kazakhstan "Densaulyk" for 2016-2019 contains target indicators, the achievement of them will reduce the incidence of tuberculosis and HIV, mortality from malignant neoplasms⁸.

The Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan from May 31, 2014 No. 597 approved the Comprehensive Plan for the Fight against Tuberculosis in the Republic of Kazakhstan for 2014-2020. According to this plan, akimats of the regions and

⁸ Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated October 15, 2018 No. 634 "On approval of the State Health Development Program of the Republic of Kazakhstan" Densaulyk "for 2016-2019".

akimats of Nur-Sultan and Almaty cities will introduce new methods for early diagnosis of tuberculosis in children and adolescents⁹ with the support of the Ministry of Healthcare of the Republic of Kazakhstan.

The situation with cancer has acquired the character of a national strategy. In the Message of the First President of the Republic of Kazakhstan - Elbasy N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan dated January 10, 2018 “New development opportunities in the context of the fourth industrial revolution” indicated the need for the development of modern health care. In particular, the development with the prevalence of the preventive direction and the transition from an ineffective and costly clinical examination policy to managing major chronic diseases using remote diagnostics and outpatient treatment. A Comprehensive Cancer Control Plan in the Republic of Kazakhstan for 2018-2022 was developed to solve these problems. The goal of the Com-

prehensive Plan is to reduce the burden of malignant neoplasms, and the main tasks are the development of prevention and management of risk factors, highly effective early diagnosis of cancer, and the implementation of an integrated model of cancer care, the development of digitalization of cancer care, human resources and science¹⁰.

In order to implement the “Densaulyk” state program for 2016-2019 and the WHO / UNAIDS “90-90-90” strategy, the Republican Center for the Prevention and Control of AIDS (currently the Kazakh Scientific Center for Dermatology and Infectious Diseases) developed a Roadmap on HIV prevention in the Republic of Kazakhstan for 2017-2020. The priorities of the service are the prevention and early detection of HIV infection, the provision of effective medical care for people living with HIV and the implementation of international experience in rapid HIV testing in non-governmental organizations¹¹.

Table 2.12 Children and Youth Sports Centers by region, 2019 (6 months)

Nº	Region	Quantity
1	Akmola region	1
2	Aktobe region	14
3	Almaty region	9
4	Atyrau region	11
5	East Kazakhstan region	6
6	Zhambyl region	14
7	West Kazakhstan region	4
8	Karaganda region	9
9	Kostanay region	4
10	Kyzylorda region	8
11	Mangystau region	6
12	Pavlodar region	7
13	North Kazakhstan region	-
14	Turkestan region	1
15	Nur-Sultan	11
16	Almaty	11
17	Shymkent	1
The Republic of Kazakhstan		117

⁹ Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated May 31, 2014 No. 597 “On approval of the Comprehensive Plan to Combat Tuberculosis in the Republic of Kazakhstan for 2014-2020”.

¹⁰ Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated June 29, 2018 No. 395 “On approval of the Comprehensive Plan to Combat Cancer in the Republic of Kazakhstan for 2018-2022”.

¹¹ Development Strategy of the Republican State Enterprise on the right of economic management “Republican Center for the Prevention and Control of AIDS” of the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021

It is worth noting the work of the Youth Health Centres (hereinafter referred to as YHC), which provide comprehensive medical and psychosocial services to adolescents and young people. According to the data for the first half of 2019, 117 Youth Health ¹² Centres are operating in the Republic. There are no Children and Youth Sports Centers only in one region - in North Kazakhstan. The total number of the teenagers and youth who addressed experts of YHC in 1 half-year 2019 are 247,318 people that is 50.6% more in comparison with 1 half-year 2018 (125 221), 11-14 years - 38,486 (of all who contacted specialists - 15.6%), 15-18 years old - 74,607 (30.2%), 19-24 years old - 52,297 (21.1%), 25 years of age or older - 81,928 (33.1%), of which 99,786 were males (40.3%) which is 53.3% more than the 1 half year 2018 year (53,150), female - 147,532 (59.7%), which is more by 48.9% than in the 1 half of 2018 (72,071).

Within the framework of «The Year of Youth», the Government of the Republic of Kazakhstan approved the corresponding the Roadmap for the The Year of Youth part of the Roadmap, the educational website UyatEmes.kz has been launched to promote the basics of reproductive health among adolescents and youth and to improve health literacy.

16 messages have been developed aimed at raising public awareness of a healthy lifestyle, disease prevention, physical education, and nutrition. The videos are presented on the YouTube channel «Healthy Nation - A Strong State.»

The country is implementing WHO projects “Healthy Universities” and “Schools Promoting Health”. Within the framework of these projects, educational institutions take measures to preserve and strengthen the health of students, prevent smoking, consume alcohol, unhealthy diets, ensure the availability of healthy diets, and motivate young people to have a healthy lifestyle.

Thus, the above information shows that:

1. A relatively high incidence of youth with pulmonary tuberculosis persists in the Aktobe, Atyrau, Kyzylorda and Mangystau regions.

2. Since 2015, there has been a decrease in the number of newly diagnosed cases of malignant neoplasms among young people.

3. Rather high incidence rates of mental disorders and behavioral disorders are noted in Aktobe, Kostanay and Pavlodar regions.

4. The largest number of young people registered because of the use of psychoactive substances is noted in the East Kazakhstan region.

5. In 2018-2019, the largest number of detected cases of HIV infection among young people was registered in the Karaganda and East Kazakhstan regions and also in Almaty and Nur-Sultan cities.

6. In the period from 2018 to July 2019, a slight increase in the number of abortions performed before the age of 29 was noted in the Almaty and Turkistan regions, a noticeable decrease in the Karaganda region and Almaty city.

RECOMMENDATIONS

1. It is recommended to strengthen screening programs aimed at detecting pulmonary tuberculosis, and also to increase the effectiveness of methods for the prevention of pulmonary tuberculosis among young people, especially in the Atyrau region.

2. It is recommended to competent central state and Local executive authorities to develop measures to increase youth’s commitment to a healthy lifestyle, by raising awareness of the risk factors for cancer and promoting the principles of healthy nutrition, physical activity, smoking cessation, alcohol consumption, etc.

3. It is recommended to strengthen comprehensive programs for the prevention of mental disorders and rehabilitation in adolescents, based on an analysis of the clinical and epidemiological picture, the influence of socio-economic factors, the adaptive capacities of young people, especially in the Aktobe, Kostanay and Pavlodar regions.

4. One of the main conditions for reducing the incidence of HIV is the availability of accurate knowledge about HIV transmission routes and transmission prevention strategies. In this regard, the implementation of mechanisms to inform young people about HIV transmission routes, prevention and symptoms is recommended. In accordance with international experience, one of the possible methods may be the active involvement of NGOs in work with youth.

5. It is recommended to strengthen interagency cooperation aimed at maintaining reproductive health and reducing the number of abortions among young people. By involving health organizations, educational institutions, youth health centers, Children and Youth Sports Centers, NGO and international organizations, it is necessary to increase youth awareness of reproductive health, contraception, STI (sexually transmitted infections), and to increase the general culture of youth.

¹² On the activities of youth health centers, <https://hls.kz>

2.2 HEALTHY LIFESTYLE, SPORT AND HEALTH IMPROVING WORK

Sport as a multifaceted social phenomenon is the sphere of preparing a person for work, satisfying the spiritual needs of society, strengthening and expanding international relations, and also one of the important means of ethical and aesthetic education. It is one of the most affordable methods of strengthening and maintaining human health and ability to work¹³.

According to the indicators presented in the State Health Development Program of the Republic of Kazakhstan "Densaulyk" for 2016-2019, by 2019, the coverage of citizens involved in physical education and sports should be 30%, the coverage of children and adolescents involved in physical education and sports based on children youth sports schools - 15.7%¹⁴. During the implementation of this program, the emphasis is on increasing the number of people leading a healthy lifestyle, healthy eating, playing sports. Creating conditions for a healthy nation will

increase life expectancy, reduce health care costs, and increase satisfaction with the quality of life and the level of labor productivity.

According to the Ministry of Culture and Sport of the Republic of Kazakhstan, at the end of June 2019 in Kazakhstan, the number of people systematically involved in physical education and sports amounted to 5,558,042 people. This is 82 thousand more than in 2018. The largest increase in the number of people systematically involved in physical education and sports is observed in Almaty (by 15 167 people) and Turkestan regions (by 12 221 people), and in Nur-Sultan city (by 11 699 people). The smallest increase in the number of people systematically involved in physical education and sports is observed in East Kazakhstan (by 162 people), North Kazakhstan (by 146 people) and Akmola (there is no increase in number) regions. The total number of people systematically involved in physical education and sports in the Republic of Kazakhstan is presented in table 2.13.

Table 2.13 The total number of people systematically involved in physical education and sports in the Republic of Kazakhstan in 2018 and 2019

№	Region	2018	2019 (6 months)
1	Akmola region	213 886	213 886
2	Aktobe region	272 331	272 631
3	Almaty region	595 893	611 060
4	Atyrau region	199 550	205 168
5	East Kazakhstan region	425 333	425 495
6	Zhambyl region	327 375	335 237
7	West Kazakhstan region	190 639	193 270
8	Karaganda region	415 158	416 663
9	Kostanay region	274 579	275 248
10	Kyzylorda region	224 382	231 613
11	Mangystau region	224 757	227 091
12	Pavlodar region	230 379	230 628

¹³ Barkalov S. N. physical education as the most important factor in the organization of free time of cadets of universities of the Ministry of Internal Affairs of Russia / S. N. Barkalov // Training for power structures: modern directions and educational technologies: materials of the All-Russian scientific-methodical conference. - Irkutsk: All-Russian Interior Ministry, 2014. - S.247-250.

¹⁴ Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated October 15, 2018 No. 634 "On approval of the State Health Development Program of the Republic of Kazakhstan" Densaulyk "for 2016-2019"

13	North Kazakhstan region	173 472	173 618
14	Turkestan region	571 233	583 454
15	Nur-Sultan	307 841	319 540
16	Almaty	552 931	562 205
17	Shymkent	276 230	281 235
Total		5 475 969	5 558 042

7% of young people systematically involved in sports in the Republic of Kazakhstan practice national sports. According to the Ministry of Culture and Sport of the Republic of Kazakhstan, there is also an increase the popularity of national sports among the population in the country. So, in 2018, 375,926 people preferred these sports; at the end of June 2019, this indicator increased by 8,372 and amounted to 384,298 people. In terms of regions, a steady increase in the popularity of national sports is observed in Atyrau (for 3 013 people), Zhambyl (2 415

people) and Kyzylorda (1 234 people) regions. At the same time, in the Akmola, Aktobe, East Kazakhstan, Karaganda, Mangystau, North Kazakhstan and Turkestan regions, and Almaty city, there are no changes in the number of people practicing national sports, although Almaty city and Turkestan region demonstrate a consistently high growth in the number of people systematically involved in physical education and sports. The total number of people involved in national sports is presented in table 2.14.

Table 2.14 The total number of people involved in national sports in the Republic of Kazakhstan in 2018 and 2019

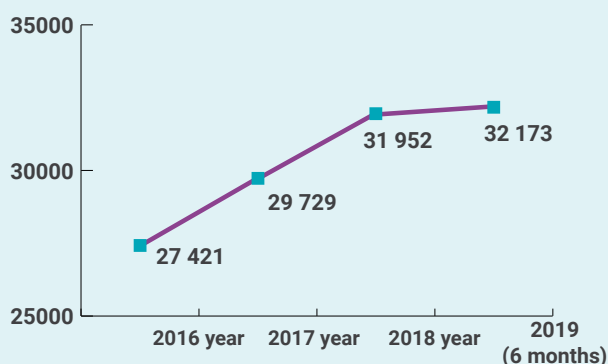
№	Region	2018	2019 (6 months)
1	Akmola region	19 282	19 282
2	Aktobe region	24 209	24 209
3	Almaty region	50 511	50 674
4	Atyrau region	11 435	14 448
5	East Kazakhstan region	35 423	35 423
6	Zhambyl region	18 972	21 387
7	West Kazakhstan region	19 640	20 086
8	Karaganda region	42 103	42 103
9	Kostanay region	11 330	11 520
10	Kyzylorda region	16 818	18 052
11	Mangystau region	16 276	16 276
12	Pavlodar region	15 945	16 014
13	North Kazakhstan region	8 306	8 306
14	Turkestan region	71 271	71 271
15	Nur-Sultan	3 304	3 664

16	Almaty	5 199	5 199
17	Shymkent	5 902	6 384
Total		375 926	384 298

At the end of 2018, there are 644,180 people with disabilities in the country (3.6% of the country's population). About 285,300 (45% of the total number of persons with disabilities) have indications for physical education and sports.

Currently, the Republic of Kazakhstan is experiencing a steady increase in persons with disabilities who are systematically involved in physical education and sports (Fig. 2.5).

Figure 2.5 The total number of persons with disabilities who are systematically involved in physical education and sports

Compared to 2018, at the end of June 2019, the number of persons with disabilities systematically involved in physical education and sports increased by 221 people. However, the regions show an uneven increase in the number of people with disabilities involved in sports. Therefore, the largest growth was registered in Kostanay - 537 people (3,981 against 4,511 people) and Almaty - 77 people (1,613 against 1,690 people) regions. In Zhambyl region (for 145 people) and Nur-Sultan city (for 28 people) and Almaty city (for 239 people), on the contrary, there is a decrease in the number of people with disabilities involved in sports.

At the end of 2018, 13 sports clubs for people with disabilities (in Almaty and Shymkent cities, Pavlodar, Akmola, Aktobe, Atyrau, Zhambyl, East Kazakhstan, West Kazakhstan, Mangystau, Kostanay, North Kazakhstan and Kyzylorda regions) and 3 sports schools (in Nur-Sultan city, the Karaganda

and Almaty regions) with a total number of students involved 5 856 people are functioning.

Sports, especially amateur ones, are often considered not only as a way to support and maintain health, but also as a preventive measure against alcohol abuse and drug addiction and other antisocial manifestations of behavior, especially among young people¹⁵.

From 2015 to June 2019, the number of young people systematically involved in physical education and sports increased by 329,082 people. However, this increase is irregular. So, in 2017 there was a significant increase in the number of young people systematically involved in physical education and sports, and in 2018, there was a decrease (tab. 2.15).

Table 2.15 The total number of young people systematically involved in physical education and sports in the Republic of Kazakhstan in 2015-2019

Nº	Year	Quantity	Increase/decrease
1	2015 year	2 035 268	-
2	2016 year	2 177 154	+141 886
3	2017 year	2 538 538	+361 384
4	2018 year	2 323 902	-214 636
5	2019 (6 months)	2 364 350	+40 448

In the context of regions, from 2015 to 2019, a steady increase in the number of youth systematically engaged in physical education and sports is observed only in the Kyzylorda region and Nur-Sultan city.

Assessing the change in the number of youth involved in sports, from 2018 to the end of June 2019, it can be seen that the largest increase in the number of people involved in sports was noted in Almaty (+8,414 people), Zhambyl (+8,210 people), Kyzylorda (+5,609 people) and Turkestan (+5 312 people) regions. A decrease in the number is observed in Mangystau (-465 people) and Pavlodar (-99 people) regions. The absence of any changes - in the Akmola and Aktobe regions.

¹⁵ Aldoshin A. V. physical training as an integral part of the professional training of cadets and students of educational organizations of the Ministry of Internal Affairs of Russia / A. V. Aldoshin, S. A. Moskin // Actual problems of physical culture and sports of cadets, students and students: collection of articles. - Eagle: ORYUI of the Ministry of Internal Affairs of Russia named after V.V. Lukyanov, 2016. -- S. 11-14.

At the end of June 2019, the largest number of youth systematically engaged in physical education and sports was recorded in Turkestan region (259 076 people) and Almaty city (250 349 people), the smallest - Atyrau (89 390 people) and North Kazakhstan (84 802 people) regions. First of all, this can be attributed to the number of people living in these regions.

Children and Youth Sports Center (hereinafter referred to as CYSS) is a type of educational institution for additional education of children for training young athletes and introducing children and young people to the mass physical education. The main goals of sports schools are to attract students to systematic physical education and sports, to identify students' abilities for a particular sport and to teach students sports and to raise moral and volitional qualities¹⁶.

Currently, there are 471 CYSS in the Republic of Kazakhstan. In 2018, there was an increase in the number of CYSS compared with 2017 (tab. 2.16)

Table 2.16 The total number of children and YAC in the Republic of Kazakhstan in 2016-2019

№	Year	Quantity
1	2016	450
2	2017	459
3	2018	475
4	2019 (6 months)	471

The largest number of CYSS was registered in Turkestan (57 pcs.), Almaty (41 pcs.) and Karaganda (40 pcs.) regions, the smallest - Almaty (14 pcs.) and Nur-Sultan (11 pcs.) cities.

Currently, 355 602 people are enrolled in the CYSS, compared to 2017, this indicator increased by 34 613 people, and compared to 2018 - by 10 549 people.

Table 2.17 The total number of students in the CYSS in 2018-2019

№	Region	2018	2019 (6 months)	Increase/decrease
1	Akmola region	14 602	14 602	0
2	Aktobe region	20 230	20 230	0
3	Almaty region	34 364	36 244	+1 880
4	Atyrau region	12 874	13 347	+473
5	East Kazakhstan region	27 880	27 880	0
6	Zhambyl region	22 506	24 024	+1 518
7	West Kazakhstan region	12 490	12 490	0
8	Karaganda region	29 591	29 058	-533
9	Kostanay region	19 282	19 369	+87
10	Kyzylorda region	19 418	20 232	+814
11	Mangystau region	13 236	15 357	+2 121
12	Pavlodar region	24 028	24 356	+328

¹⁶ Order of the Minister of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan dated November 22, 2014 No. 106 "On approval of the list of types of sports organizations and the rules of their activity, in which the training process for preparing the sports reserve and high-class athletes is carried out".

13	North Kazakhstan region	12 402	12 402	0
14	Turkestan region	45 661	45 661	0
15	Nur-Sultan	8 113	9 263	+1 150
16	Almaty	13 407	15 290	+1 883
17	Shymkent	14 969	15 797	+828
Total		345 053	355 602	+10 549

As it is shown in the table 2.17, the largest increase in the number of students in CYSS is observed in the Mangystau and Almaty regions, and in Nur-Sultan and Almaty cities. Of all the regions, only in the Karaganda region a decrease in the number of youth involved in CYSS was registered, while the number of CYSS in the Karaganda region does not change and amounts to 40 centers per region.

It is also necessary to note the increase in the number of rural youth involved in classes in the CYSS. So, if in 2018 the share of rural youth was 41.7% (144 048 people), then for 6 months of 2019, this indicator increased to 52, 2% or 185 833 people.

Currently, the Government of the Republic of Kazakhstan is taking measures aimed at popularizing physical culture and sports among young people, as well as increasing their accessibility. The First President of the Republic of Kazakhstan, Elbasy Nur-Sultan Nazarbayev, in his Message on October 5, 2018, noted that it is necessary to find reserves and increase the availability of mass sports and physical education at the region level, and instructed the Government of the Republic of Kazakhstan and akims to build at least 100 fitness centers¹⁷.

In addition, in accordance with the Concept of the state youth policy of the Republic of Kazakhstan, the availability of sports facilities for mass sports should be ensured until 2020¹⁸.

On January 30, 2019, Decree No. 27 of the Government of the Republic of Kazakhstan "On Approving the Roadmap for «The Year of Youth» approved a number of activities aimed at involving young people

in physical education and sports, as well as popularizing national sports. So, in order to develop and popularize hunting with hunting birds as a sport, it is planned to open berkutchi centers in the regions of the country, as well as hold a festival of national sports.

It is planned to hold the Paralympic Games of the Republic of Kazakhstan with a coverage of at least 1,000 people. 150 million tenge allocated for the implementation of the "JastarsportFest" project. The aim of this project is to increase the proportion of youth involved in sports.. It is also planned to resume the practice of holding youth championship¹⁹.

Thus, the popularity of physical culture and sports among the population of the Republic of Kazakhstan, and young people in particular, is growing every year. The popularity of national sports is also increasing, which is confirmed by relevant statistics.

According to the Ministry of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan, the number of persons with disabilities systematically involved in physical education and sports over three years increased by 4,752.

The number of youth systematically involved in physical education and sports from 2015 to June 2019 increased by 329,082 people.

It should also be noted that a number of programs are being implemented in the Republic of Kazakhstan aimed at popularizing physical education and sports by the population of the Republic of Kazakhstan.

¹⁷ Message from the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. October 5, 2018 «Growth in the welfare of Kazakhstan: improving income and quality of life»

¹⁸ Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated February 27, 2013 No. 191 «On the Concept of the state youth policy of the Republic of Kazakhstan until 2020» Kazakhstan 2020: the path to the future »

¹⁹ Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated January 30, 2019 No. 27 «On approval of the Roadmap for the Year of Youth».

RECOMMENDATIONS

1. Authorized Central State Bodies continue to pay attention to the development and implementation of comprehensive national strategies to popularize physical education and sports.
2. Strengthen intersectoral collaboration in order to improve conditions and fair opportunities for a healthy and safe lifestyle, including stimulating physical activity and promoting sports.
3. To Local executive authorities pay attention to the development of sports in rural areas. Despite the growing involvement of rural youth in physical education and sports, the level of access for urban and rural youth to physical culture and sports is still not the same (swimming pools, ski-roller tracks, etc.).
4. Currently, private sports clubs and fitness centers have become very widespread, but the cost of visiting and permanent membership in these institutions is quite high, which makes them inaccessible to certain categories of citizens. It is recommended to pay attention to the development of state sports institutions, which are an alternative to private fitness centers.
5. Strengthen the role of NGO in the involvement of civil society in the popularization of physical education and sports among young people.

2.3 SUICIDE AND ITS PREVENTION AMONG YOUTH

Depression ranks ninth in the world among the leading causes of morbidity and disability among adolescents; eighth place is anxiety disorder. Emotional disorders can severely limit the functional capabilities of adolescents, affecting their studies. Isolation and a feeling of loneliness can be exacerbated by alienation or avoidance of family, peers, or social surroundings. In the worst case, depression can lead to suicide²⁰.

Suicide (from the Latin *sui caedere* - to kill yourself) is a deliberate deprivation of life by yourself, as a rule, independent and voluntary. Also, the concept can be interpreted as an act of suicide committed by a person in a state of severe mental disorder or under the influence of a mental illness. It is a conscious act of elimination from life under the influence of acute psycho-traumatic situations in which

one's own life as the highest value loses meaning for a given person.

According to WHO, every 40 seconds in the world one suicide is committed. This organization also provides statistics, according to which, among the causes of death of young people (aged 15-29 years) in the world suicide take the second place²¹.

According to the data provided by Committee for legal statistics and special accounts of the State office of public prosecutor of the Republic of Kazakhstan, 797 suicides were committed by youth between 15-28 years old in 2017 in the Republic of Kazakhstan, 776 in 2018, and 397 deaths were registered in 6 months of 2019 due to suicide. This age category accounts for about ¼ of all committed suicides. As it is shown in the table 2.18, the number of suicides committed by youth is 28.6-29.4% of the total number of suicides committed.

Table 2.18 The ratio of suicides committed by adolescents to the total number of committed suicides

Year	Youth (abs.)	Adults (abs.)	Youth (%)
2017	797	2 779	28,6
2018	776	2 693	29,4
2019 (6 months)	397	1 516	26,1

All suicides can be divided into 2 groups: true and demonstrative (pseudo-suicide). As a rule, a pseudo-suicide is committed in an affect state and is not so much an attempt to take one's life as a "cry for help", an attempt to draw the attention of others to oneself and one's problems. These actions are also called a «suicide attempt.» In contrast to pseudo-suicide, true suicide is usually a well-planned event, the purpose of which is to take life at any cost, regardless of the opinion and reaction of relatives, friends, etc.

In the Republic of Kazakhstan, youth commit about 60% of suicide attempts (Table 2.19). It can be assumed that in this case, there are so-called pseudo-suicides, i.e. the main purpose of the action is largely to draw attention to your life, problem, situation, and not actually escape from life.

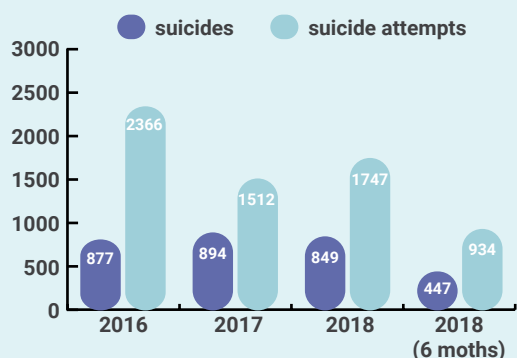
²⁰ «Mental health of adolescents. Key Facts », World Health Organization 2018 (<https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>).

²¹ Suicide Prevention: The Global Imperative (2014) // World Health Organization

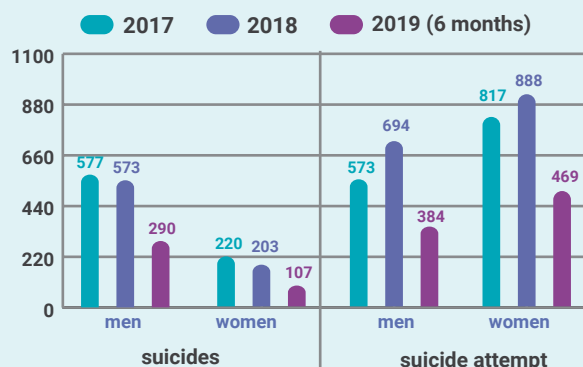
Table 2.19 Ratio of suicide attempts by adolescents to the total number of suicide attempts

Year	Adolescents (abs.)	Adults (abs.)	Adolescents (%)
2017	1390	2054	67,6
2018	1582	2565	61,6
2019 (6 months)	855	1494	57,2

Among adolescents, about 2 times more suicide attempts are made than directly suicides. However, as it is shown in the Figure 2.6, in 2016 the number of suicide attempts was significantly higher than in the subsequent analyzed years. In addition, the number of directly committed suicides is also higher than in 2017-2019. Comparing these indicators over time, it can be seen that in 2018, with a decrease in the number of committed suicides (compared to 2017), the number of committed suicide attempts increased.

Figure 2.6 Comparison of the number of committed suicides and their attempts

According to researchers, in the world men commit suicide 4 times more often than women do (although women commit 4 times more suicide attempts)²². As it is shown in the Figure 2.7, in the Republic of Kazakhstan, male adolescents commit suicide about 3 times more often than women do. The number of suicide attempts is not so dramatically different. Attempts by female adolescents are about a quarter more.

Figure 2.7 The ratio of the number of committed suicides and their attempts in the context of gender

Considering the ratio of the number of committed suicides by age, it can be seen that adolescents aged 15-17 commit 4 times less suicides (Table 2.20), as well as 3 times less suicide attempts (Table 2.21). At the same time, the rest of the analyzed age periods are longer in time (7 and 5 years) and in order to identify dependence on age, a more in-depth analysis of indicators in the context of specific ages of adolescents is necessary.

Table 2.20 The ratio of the number of committed suicides by age (%)

Year	15-17	18-24	25-28
2017	12	49	39
2018	13	49	38
2019	12	46	42

Table 2.21 The ratio of the number of suicide attempts by age (%)

Year	15-17	18-24	25-28
2017	18	49	33
2018	15	48	37
2019	16	46	38

Further, it is proposed to consider the situation of committed suicides and their attempts in the context of regions. Table 2.22 presents the percentage ratio of the number of committed suicides and their attempts (tab. 2.23) by region. The total number of suicides and suicide attempts is taken as 100 per cent.

²² Kaplan H, Sadock B. Psychiatric emergencies. In: Kaplan H, Sadock B, Grebb J, eds. Synopsis of Psychiatry. 7th ed. Baltimore, Md: Williams & Wilkins; 1994.

Table 2.22 Ratio of the number of committed suicides by region

Region	Abs.		
	2017	2018	2019
Akmola region	74	52	24
Aktobe region	36	37	11
Almaty region	64	70	47
Atyrau region	19	8	11
East Kazakhstan region	95	88	42
Zhambyl region	22	27	23
West Kazakhstan region	45	24	10
Karaganda region	54	46	26
Kostanay region	74	70	24
Kyzylorda region	27	27	14
Mangystau region	10	19	8
Pavlodar region	29	30	16
North Kazakhstan region	30	41	17
Turkestan region	90	97	48
Nur-Sultan	19	41	16
Almaty	66	56	29
Shymkent	33	32	20

Table 2.23 the ratio of the number of suicide attempts by region

Region	Abs.		
	2017	2018	2019
Akmola region	105	78	58
Aktobe region	71	81	37
Almaty region	51	57	46
Atyrau region	32	22	22
East Kazakhstan region	82	228	133

Zhambyl region	37	9	5
West Kazakhstan region	28	13	11
Karaganda region	118	93	43
Kostanay region	140	197	93
Kyzylorda region	26	19	19
Mangystau region	37	18	7
Pavlodar region	85	142	59
North Kazakhstan region	43	70	43
Turkestan region	165	200	101
Nur-Sultan	168	125	70
Almaty	2017	2018	2019
Shymkent	105	78	58

In Nur-Sultan city, the number of committed suicides decreased, but the number of attempts increased slightly, although a decrease in this indicator was also noted in absolute numbers. A decrease in the growth in the number of attempts and completed suicides is observed in the Aktobe, Kostanay and Mangystau regions, as well as in Almaty.

It should be noted that a number of programs are being implemented in the Republic of Kazakhstan aimed at preventing and reducing suicide among the population of the Republic of Kazakhstan. So, in 2015, the Ministry of Healthcare, Ministry of Education and Science and the Ministry of Internal Affairs issued a joint order "On the phased implementation of the project on the prevention of suicide among minors in the Republic of Kazakhstan". As part of the execution of this order, a project on the prevention of suicide was implemented in Kazakhstan, implemented by the Republican Scientific and Practical Center for Psychiatry, Psychotherapy and Narcology of the Ministry of Healthcare. The program contained three stages: information, training and preventive identification of risk groups. Testing of this system in 2015 in the Kyzylorda region showed positive results. In April 2017, the protocol of the National Coordinating Council for Health Protection under the Government "On the Roadmap for the prevention of suicidal behavior of children and adolescents until 2019" was approved. In terms of this protocol, the akimats of the regions and Nur-Sultan and Almaty cities had to

²³ Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated October 15, 2018 No. 634 «On approval of the State Health Development Program of the Republic of Kazakhstan «Densaulyk» for 2016-2019».

take into account the estimated costs in the local budget.

On October 15, 2018, the Government of the Republic of Kazakhstan approved the State Health Development Program of the Republic of Kazakhstan "Densaulyk" for 2016-2019. During the implementation of this program, it is planned to implement measures aimed at developing the physical and mental health of children and adolescents. It is necessary to training parents and teachers to recognize signs of mental instability that threaten the suicidal behavior of children and adolescents. It is also necessary to involve social workers and specialized health services (antituberculous, narcological, psychiatric) with representatives of the police district services of the Ministry of Internal Affairs and other interested state government bodies (psychologists and inspectors on juvenile affairs of the Ministry of Internal Affairs system, etc.)²³. It is planned that during the implementation of the coordinated actions of the Ministry of Internal Affairs, the Ministry of Education and Science and the Ministry of Healthcare, the level of suicides among children from 15-17 years old will decrease from 17.2 per 100 thousand of the population in 2016 to 14.6 per 100 thousand of the population in 2019.

In 2007, the recommendations of the 45th session of the UN Committee on the Rights of the Child of the country emphasized the need to devel-

op and implement a comprehensive strategy to prevent and reduce child abuse and neglect, especially in the family, at school and other institutions. It is necessary to conduct outreach, provide appropriate support to children and families at risk, develop, and implement an effective system for reporting cases of abuse and neglect. It is important to strengthen psychological and legal assistance to child victims of abuse and neglect. Urgent need to create a free, round-the-clock national helpline for children with a three-digit number, in particular in cooperation with non-governmental and international organizations.

The Commissioner for the Rights of the Child in the Republic of Kazakhstan initiated the creation of a 24-hour helpline for children to provide emergency assistance free of charge to promptly respond to violations of children’s rights, to take urgent measures to restore them.

Since January 2019, the Contact Center “Emergency Service 111” has been transferred to the MLSS RK and currently provides consulting, psychological and legal assistance to citizens on pressing social issues in the social sector. In addition, since 2005, the “National Helpline for Children and Youth 150” has been operating under the Union of Crisis Centres. The activities of the helpline are aimed at providing accessible and timely qualified psychological, legal support to children, youth and parents.

The emergency number of the Ombudsman for Children was defined as «111» by the order of the State Control Committee in the field of communications, informatization and the media of the Ministry of Information and Communication of the Republic of Kazakhstan dated September 6, 2016. The main purpose of the emergency services “111” is to assist in the operational solution of difficult life situations of children and youth, to provide advisory services (psychological, legal, informational), to educate the population about the rights of young citizens. In addition, the the Ministry of Labor and Social Security of the Republic of Kazakhstan opened a hotline for recipients of targeted social assistance based on a single emergency service 111-contact center. Today, toll free number “111”, you can get background information, specialist advice and answers to questions regarding the appointment of targeted social assistance, the provision of other types of benefits and allowances.

According to the official website of the Commissioner for the Rights of the Child in the Republic of Kazakhstan in December 2018, 22,073 calls were made to the 111 line. 21,256 of these appeals (96.3%) were not directly related to the activities of the hotline (appeals from people suffering from various deviations (mental, sexual), random dialing (balance), raffle). The remaining 817 requests were classified; this classification is presented in table 2.24.

Table 2.24 The main types of calls to the line «111»

The main types of appeals	Total
Education issues	50
Custody and guardianship issues	2
Reproductive health issues	1
Child labor, exploitation	2
Children with disabilities	37
Information requests	72
Communication (peer relations, relationship and communication)	91
Violence and abuse	5
Family relationship	79
Health protection	46
Psychosocial well-being (personality problems, lack of communication, a second visit to a psychologist)	203

Sexuality and sexuality education	0
Social issues	48
Suicidal problems	1
The use and abuse of psychoactive substances	1
Emergency Cases (101,102,103,112)	52
Legal issues (including repeated)	127
Total	817

As it is shown in the table 2.24, only 1 referral per month concerned suicide issues, however, referrals were also made regarding communications (91 conversions), family relations (79 appeals) and psychosocial well-being (203 appeals). Thus, 373 appeals (45.6%) could indirectly be related to suicide or to an attempt to commit it. It should also be noted that in this table the number of requests is presented without a breakdown by age and based on the available information it is not possible to determine the number of adolescents who have sought counseling.

Each suicide is the result of a complex dynamic and unique relationship between numerous provoking factors, such as the presence of mental disorders, previous suicide attempts, specific personal characteristics, genetic factors and situations in the family and at school, relationships with peers, etc. One of the effective ways to reduce the number of suicides among adolescents is to reduce the impact of factors through the systematic provision of high-quality comprehensive and diversified services. It should be noted that the Government of the Republic of Kazakhstan is taking reasonable measures aimed at the prevention of suicide among adolescents.

RECOMMENDATIONS

1. Local executive bodies should strengthen the work aimed at the implementation of measures to prevent suicide among adolescents. This work should have an integrated approach involving health-care organizations, education, social services and public authorities.

2. To authorized central government bodies and non-governmental organizations to pay attention to the development and implementation of comprehensive national suicide prevention strategies with the mandatory inclusion of groups that are identified as at increased risk of suicide.

3. To intensify work with the population in order to popularize the Hot Line on the one hand and reduce unreasonable treatment on the other. In addition, to expand public outreach on the protection of mental, reproductive health of adolescents and youth, as well as the prevention of suicidal behavior.

4. Strengthen the role of NGO in working with the public, providing advisory services, as well as involving civil society in the prevention of suicide among adolescents.

5. To consider the possibility of including issues of providing information and training in the protection of mental, sexual and reproductive health, including the prevention of unwanted pregnancies, transmission of HIV and STI, suicidal behavior in the state social order of NGO.

6. According to the Mental Health Action Plan 2013–2020 developed by WHO, the number of suicides should be reduced by 10% by 2020 around the world.

In this regard, it is recommended to authorized central government bodies to continue working with international organizations (UNICEF, WHO) in matters of social well-being, mental health and suicidal behavior.

CHAPTER 3

EDUCATION AND SCIENCE IN THE LIFE OF YOUTH

3.1. IMPLEMENTATION OF PUBLIC POLICY IN EDUCATION

The international community as decisive in the development of youth recognizes the role of education. The goal of “ensuring inclusive and equitable quality education and promoting lifelong learning opportunities for all” is one of the key among the 17 Sustainable Development Goals (hereinafter the SDG) identified by the UN. Accessibility of education for youth is also an important condition for the implementation of the objectives of the World Program of Action for Youth (WPAY). The development of the necessary skills among the population, including young people, is an essential condition for achieving a high level of competitiveness of national economies within the framework of the Global Competitiveness Index by the World Economic Forum. The realization of citizens’ rights to education is an indicator of human development in the framework of the United Nations Human Development Index (HDI), which is an important indicator of progress in the framework of the Global Youth Development Index.

Kazakhstan aims for further improving the state educational policy, being actively involved in global processes in the field of educational development. The state educational policy is one from the priority areas of the domestic policy of the Republic of Kazakhstan. It is based on the principles of accessibility, diversity, continuity of education and equal rights of citizens to study in accordance with the Constitution, the Law of the Republic of Kazakhstan “On Education”, as well as based on needs of socio-economic, scientific, technological and cultural development of the country.

Secondary education

In the field of secondary education, the main priority of state policy is to ensure equal access to quality education, the formation of intellectually, physically, spiritually developed and successful citizens.

Coverage of children and youth with secondary education in Kazakhstan is traditionally characterized by high rates. According to the data of the SC MNE of the Republic of Kazakhstan, the gross cover-

²⁴ The gross enrollment ratio of secondary education is defined as the ratio of the number of students, regardless of age, studying at the first stage of basic secondary and general secondary education (ISIC 2,3) and in technical and vocational education organizations (ISIC -3), to the total population of the age 11-17 years old.

²⁵ Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National digest. “Information and analytical center” JSC. Nur-Sultan, 2019, P. 319. - p. 65

²⁶ Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National digest. “Information and analytical center” JSC. Nur-Sultan, 2019, P. 319. - p. 66

²⁷ Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National digest. “Information and analytical center” JSC. Nur-Sultan, 2019, P. 319. - p. 74-75

²⁸ Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National digest. “Information and analytical center” JSC. Nur-Sultan, 2019, P. 319. - p. 91

age ratio of secondary education²⁴ in 2018 amounted to 108.45%.

An extensive network of secondary education organizations in Kazakhstan can satisfy the diverse educational needs and interests of children and youth. According to MES RK in 2018, there were 7,014 day-time state, 138 private, 74 evening, 100 special educational organizations, 7 schools for children with deviant behavior, 1 school for children with special treatment regimes in the country²⁵. The contingent of students of organizations of general secondary education in 2018 amounted to 3,186,234 people²⁶.

Multilingualism is one of the distinguishing features of the domestic education system; it allows you to take into account the language needs of children and youth in education. So, in 2018, among the secondary education organizations subordinating to Local executive authorities, there were 3,749 schools with the Kazakh language of instruction (1,387,309 people), 2,046 schools with mixed languages of instruction (1,324,074 people), 1,195 schools with Russian (378 735 people), 12 schools with Uzbek (8 608 people), 11 - with Uyghur (6 074 people) and 1 - with Tajik (534 people) languages of instruction²⁷. The status of “oralman” obtained by 1,818 students of full-time state comprehensive schools, subordinated to local executive authorities²⁸. Free optional classes in Kazakh and Russian languages provide language adaptation of oralmen in the conditions of the Kazakh educational system and contribute to their full involvement in the educational process.

Global trends in the development of inclusive education have contributed to the actualization and strengthening of measures in the country aimed at ensuring the rights of children and youth to quality education, regardless of health status. Compared with the previous school year, in 2018 there is a positive dynamics in the number of schools that created the conditions for inclusive education. So, in 2018, out of 7,014 daytime public comprehensive schools, conditions for inclusive education were created in 4,208 schools (60% - 2018, 55% - 2017), 2 097 schools with classes for children with health restrictions functioned. In 2018, there were 98,651 people

in the country aged 7 to 18 with special educational needs, of whom 32,285 people (32.7%) were enrolled in inclusive education in general educational institutions²⁹. At the same time, by regions, indicators of inclusive education coverage below the republican level were noted in Atyrau (13.3%), Turkestan (13.4%),

Karaganda (22.5%), Almaty (24.1%) regions and Shymkent (19%). Relatively high rates of inclusive education coverage for children and youth with disabilities in development are noted in Akmola (65.2%) and West Kazakhstan (62.8%) regions (Table 3.1).

Table 3.1 The Number of students enrolled in inclusive education in educational institutions

Regions	Total children with disabilities in development from 7 to 18 years old in the region, people	Covered by inclusive education in general education organizations	
		people	%
The Republic of Kazakhstan	98 651	32 285	32,7
Akmola region	4 250	2 771	65,2
Aktobe region	4 021	1 549	38,5
Almaty region	8 417	2 026	24,1
Atyrau region	3 761	501	13,3
East Kazakhstan region	11 354	4 660	41,0
Zhambyl region	3 961	2 488	62,8
West Kazakhstan region	4 561	1 783	39,1
Karaganda region	6 252	1 405	22,5
Kostanay region	8 769	4 052	46,2
Kyzylorda region	5 092	2 164	42,5
Mangystau region	987	394	39,9
Pavlodar region	4 552	1 663	36,5
North Kazakhstan region	2 798	1 243	44,4
Turkestan region	16 487	2 202	13,4
Almaty	5 210	1 638	31,4
Nur-Sultan	2 249	621	27,6
Shymkent	5 930	1 125	19,0

Source: MES RK

²⁹ Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National digest. «Information and analytical center» JSC. Nur-Sultan, 2019, P. 319. - p. 78-80

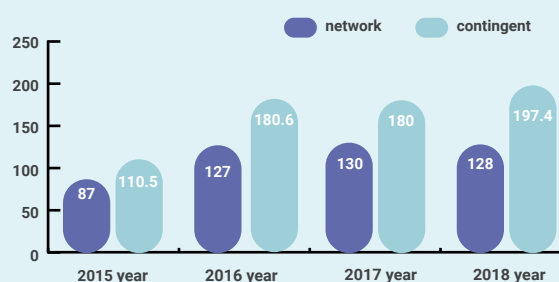
The availability of secondary education in the countryside and in single-industry towns is ensured due to the territorial distribution of the network of secondary education organizations, as well as the efforts of Local executive authorities to organize the transportation of children and youth to the place of study. In 2018, out of 7,014 schools, 5,285 or 75.3% were in the countryside, where 1,423,988 people were enrolled, or 45.8% of the contingent of secondary schools in the country³⁰. A significant role in ensuring secondary education enrollment is assigned to small schools (hereinafter referred to as SS), the number of which in 2018 amounted to 2,886 units with a contingent of 198,603 people³¹. Children and youth living in settlements where there are no secondary education organizations are provided with free transportation or places in boarding schools. In 2018, there were 1,497 settlements without schools in the country, in which 25,352 children of typical school age lived. 21,950 of them or 86.6% were covered by daily transportation at the expense of budgetary funds, 2,860 people or 11.3% were covered by places in school boarding schools.

Despite significant achievements in ensuring the rights of children and youth to secondary education, the agenda of the central authorized body in the field of education continues to hold key positions in eliminating three-shift education in schools, narrowing the gap in educational achievements of urban and rural students, ensuring high enrollment rates children and youth with additional education.

The contingent of educational organizations will increase in the near future, considering the demographic projections, according to which the proportion of young people aged 14 to 29 years in the country's population will increase significantly in 2024-2025. In these conditions, the task of eliminating three-shift education in secondary schools becomes even more significant. In 2018, there were 128 schools in the country, in which 197.4 thousand people studied in the third shift (Fig. 3.1)³². Despite the reduction in the number of schools with three-shift education compared to the previous year (130 schools in 2017), the number of students in the third

shift increased (180 thousand people in 2017). It is also important to complete the work on the liquidation of schools in emergency technical condition. Compared to the previous year, in 2018 the number of schools in disrepair decreased from 43 to 31 units³³.

Figure 3.1 Network and contingent of full-time state comprehensive schools with three-shift training, 2015-2018 (units / thousand people)

Source: IAC MES RK

Equipping secondary education organizations with sports halls, libraries, classrooms of a new modification, canteens / buffets and recreational areas is an important condition for creating favorable conditions for the education and upbringing of children and youth. According to the data for 2018, there are 7,014 daytime state comprehensive schools, 6,011 of them or 85.7% had gyms (84.5% - 2017), 644 (11%) of which were located in adapted buildings. 590 full-time state comprehensive schools did not have their own library. 6,501 schools, or 92.7% of all state comprehensive schools, were equipped with canteens and / or buffets. Classrooms of the new modification (chemistry, biology, physics, language multimedia classrooms) were in 5,043 schools (71.9%)³⁴. 2,357 (33.6%) schools had exclusively outdoor toilets and there was no significant dynamics in the decrease in their numbers (37.8% - 2017, 39.1% - 2016, 40.5 - 2015)³⁵.

The development and commonplace provision of affordable additional education for children and youth is one of the priority areas of state policy in the field of secondary education. Improving the quality

³⁰ Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National digest. "Information and analytical center" JSC. Nur-Sultan, 2019, P. 319. - p. 69-70

³¹ Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National digest. "Information and analytical center" JSC. Nur-Sultan, 2019, P. 319. - p. 67-68

³² Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National digest. "Information and analytical center" JSC. Nur-Sultan, 2019, P. 319. - p. 180

³³ Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National digest. "Information and analytical center" JSC. Nur-Sultan, 2019, P. 319. - p. 182

³⁴ Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National digest. "Information and analytical center" JSC. Nur-Sultan, 2019, P. 319. - p. 179

³⁵ Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National digest. "Information and analytical center" JSC. Nur-Sultan, 2019, P. 319. - p. 185

and expanding youth access to additional education is an important condition for the implementation of the task of educating the multidimensional, creative, highly intellectual personality of a young man. In 2018-2019 academic year, 1,645,295 children (53%) attended school artistic, aesthetic, technical, and environmental, tourist, studies of regions, and other circles³⁶. At the same time, over the course of several years, no more than a third of children and youth of school age have been enrolled in additional education. In 2018, there were 1,303 additional education organizations in Kazakhstan, in which 993,779 people were trained (31.4%) and 31,832 teachers were employed³⁷. 13 organizations of additional education were in disrepair; 162 of 198 organizations of additional education are required the overhaul and current repairs³⁸.

The task of expanding access to additional education for rural youth, immigrants from socially vulnerable groups and girls remains relevant this year. Despite the fact that 45.8% of the contingent of secondary schools are in the countryside, only more than a third of additional education organizations (440 or 34.1% in 2017, 446 or 34.2% in 2018) are located in the countryside. 10,725 people from the number of orphans, children left without parental

care, children with health problems were involved in additional education, which is only 1.1% of the total share of children employed in out-of-school organizations. Moreover, compared with last year, there is a decrease in the coverage of this category of children with additional education. By the way, in 2017, 12,030 orphans, children left without parental care, children with human health problems, or 1.3% of the total number of children and youth employed in extracurricular organizations were involved in additional education³⁹.

Girls are less involved in further education than boys. In 2018, 114 boys accounted for 100 girls involved in additional education in the republic that is not correlate with the proportions of the population of a typical age by gender. Thus, the contingent of organizations of additional education was characterized by a numerical predominance of boys. The issue is most acute in the Turkestan region, where 100 girls attending continuing education organizations in 2018 accounted for twice as many boys (212). This circumstance may be due to the prevalence of certain stereotypes in the region's population regarding the education of girls, the level of income of the population, as well as the involvement of girls in house-keeping.

Table 3.2 Contingent of continuing education organizations by gender, people

Regions	Continuing education coverage		Number of boys per 100 girls
	Girls	Boys	
Akmola region	18 064	21 258	118
Aktobe region	34 372	34 205	100
Almaty region	39 082	30 096	77
Atyrau region	17 891	21 113	118
East Kazakhstan region	36 805	45 821	124
Zhambyl region	33 446	33 244	99
West Kazakhstan region	40 782	44 313	109

³⁶ National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (following the results of 2018) / M. Atanaeva, M. Amanfazy, G. Nogaybaev, A. Akhmetzhanov, M. Shakenov, G. Karbaev, Zh. Dzhumabaev, N. Kasymbekova, M. Dauliev, D. Abdrashev, A. Kusidenova. - Nur-Sultan: Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, JSC Information and Analytical Center, 2019. - 364 p. - p. 84

³⁷ Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National digest. "Information and analytical center" JSC. Nur-Sultan, 2019, P. 319. - p. 246

³⁸ Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National digest. "Information and analytical center" JSC. Nur-Sultan, 2019, P. 319. - p. 247

³⁹ National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (following the results of 2017) / E. Nurlanov, M. Amangazy, G. Nogaybaeva, A. Akhmetzhanova, G. Karbaeva, M. Dauliev, E. Korotkih, D. Abdrashev, A. Kusidenova, M. Shakenova, A. Duisengali, N. Kasymbekova. - Astana: JSC «IAC», 2018. - 434 p. - p. 81

Karaganda region	39 514	43 000	109
Kostanay region	29 160	31 025	106
Kyzylorda region	22 272	30 309	136
Mangystau region	22 742	28 253	124
Pavlodar region	31 150	34 705	111
North Kazakhstan region	20 393	23 924	117
Turkestan region	26 043	54 972	211
Almaty	18 472	17 387	94
Nur-Sultan	18 271	17 934	98
Shymkent	15 458	18 303	118
The Republic of Kazakhstan	463 917	529 862	114

Source: IAC MES RK

The academic achievements of students in schools are an important indicator of the quality of education. This year, the share of excellent students in daytime state comprehensive schools under the jurisdiction of Local executive authorities reached 20.3% (18.7% - 2017), good students - 45.8% (43.4% - 2017). On the whole, the percentage of students who are in the "4" and "5" grades increased from 62.2% in 2017 to 66% in 2018. The proportion of graduates who confirmed the "Altyn belgi" mark in 2018 was 82%: with the Kazakh language of instruction - 80.0%, Russian - 86.3%⁴⁰.

Outstanding successes are demonstrated by schoolchildren of Kazakhstan at the international level. In 2016-2018 in prestigious international intellectual competitions, schoolchildren of Kazakhstan received 2,581 awards: 456 gold, 777 silver, 1,297 bronze medals and 51 certificates.

The quality of secondary education plays an important role in the implementation of life plans of young people after graduation. The graduation of 11th grade students from all schools (state, private, evening, special and external) amounted to 143,089 people, which is 15 675 higher than the 2017 release. 52.7% of them went to universities (60% - 2017), to colleges - 14.2% (17.6% - 2017), drafted into the army - 0.34% (0.4% - 2017), employed - 7.7% (8.6 % - 2017), not subject to training - 0.08%. Youth, who went out-

side the Republic of Kazakhstan - 5.3% (3.3% - 2017), 93.5% of which went to foreign universities. Compared to last year, in 2018 the proportion of young people who failed to decide on plans for the future increased. Therefore, according to the results of 2018-2019, 19.6% of graduates were unable to continue their education and find a job (4.1% - 2017). 0.14% of graduates could not continue the educational and labor path because of illness. The motives and reasons for the disorder of the remaining graduates are unknown and require a more detailed study, since without involvement in education and employment; this category replenishes the ranks of NEET youth⁴¹.

Differences in the academic achievements of urban and rural schoolchildren persist this year. The gap between the indicators of urban and rural schoolchildren according to the results of monitoring the educational achievements of 9th grade students in the framework of the VOUD (External assessment of academic achievement) increased from 5.3 in 2016 to 7 points in 2017 and 2018. The difference in leaving the secondary education system is gradually decreasing. Therefore, in 2018, the gap in the UNT results of graduates of urban and rural schools amounted to 6.29 points (8.98 points in 2017). It should be noted that the gap in academic achievements of urban and rural schoolchildren reached its minimum mark in 2018 since the introduction of UNT.

⁴⁰ National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (following the results of 2017) / E.Nurlanov, M. Amangazy, G. Nogaybaeva, A. Akhmetzhanova, G. Karbaeva, M. Dauliev, E. Korotkih, D. Abdrashev, A. Kusidenova, M.Shakenova, A.Duisengali, N. Kasymbekova. - Astana: JSC «IAC», 2018. - 434 p. - p. 81

⁴¹ Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National collection . "Information and analytical center" Nur-Sultan, 2019, P. 319. - p. 100

Table 3.3 Information about the graduates of 11th grades of secondary schools

The Republic of Kazakhstan	Total graduates	Went to college	Entered the university	Got a job	Left the country	Not settled	Not subject to training	Drafted into the army	No employment information
2017-2018	127 414	22 465	76 509	11 041	4 158	5 243	114	537	7 347
2018-2019	143 089	20 330	75 441	11 004	7 606	28 096	118	494	0

Source: IAC MES RK

Technical and vocational education

Socio-economic integration of youth through the creation of conditions for technical and vocational education is one of the main priorities of state educational policy. According to the mid-term five-year forecast of JSC "Center for the Development of Labor Resources", by 2022 the largest share of the workers in demand would be specialists with a working profession⁴². At the same time, taking into account the growing pace of automation of the global labor market and as a result is transformation of working professions. The task of functional orientation of professional skills, including entrepreneurship, the development of student's adaptive thinking,

the ability to «learn throughout life» becomes even more relevant.

According to UNESCO, in Kazakhstan the coverage of youth of a typical age (15-24 years) with technical and vocational education is 14.6%. The OECD average indicator is 18%. According to the official data of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, in 2017 this indicator was 17%. At the same time, indicators of technical and vocational education coverage below the national average were noted in Almaty (10.0%), South Kazakhstan (13.9%), North Kazakhstan (14.4%), Zhambyl (14.5%) and Kyzylorda (16.1%) regions (tab. 3.4).

Table 3.4 Coverage of young people aged 14 to 24 years with technical and vocational education by region, in %

As of 01.01.2017

Nº	Regions	Population aged 14 to 24 years (people)	Number of students in TVE organizations aged 14 to 24 (people)	TVE coverage (%)
1	Akmola region	106 457	19 875	18,7
2	Aktobe region	285 330	28 631	10
3	Almaty region	128 307	25 109	19,6
4	Atyrau region	93 724	17 398	18,6
5	East Kazakhstan region	181 983	32 556	17,9
6	Zhambyl region	178 652	25 816	14,5
7	West Kazakhstan region	948 37	18 348	19,3
8	Karaganda region	196 872	36 335	18,5
9	Kostanay region	130 700	21 026	16,1

⁴² Mid-term five-year forecast for 2018-2022 "Center for the development of labor resources" JSC //https://iac.enbek.kz/ru/node/550

10	Kyzylorda region	119 965	20 739	17,3
11	Mangystau region	101 646	19 123	18,8
12	Pavlodar region	99 128	18 286	18,4
13	North Kazakhstan region	76 312	10 996	14,4
14	Turkestan region	511 893	71 127	13,9
15	Almaty	256 660	66 224	25,8
16	Nur-Sultan	135 781	26 353	19,4
The Republic of Kazakhstan		2 698 247	457 942	17,0

Source: IAC MES RK

Young people most often begin to receive technical and vocational education on the basis of grade 9: 311.0 thousand people or 63.6% of the contingent in 2017, 313 226 people or 64.1% of the contingent in 2018. The contingent of TVE organizations is dominated by youth from rural areas. In 2018, 231,449 (47%) of 488,712 college students, were residents of rural areas, 177,264 of which studied in urban, 54,185 in rural colleges⁴³. The largest proportion of students from rural areas is represented in organizations of TVE in Almaty, Turkestan and North Kazakhstan regions.

Accessibility of technical and vocational education for youth is ensured by a wide network of TVE organizations. In 2018, there were 821 technical and vocational education organizations in Kazakhstan (824 - 2017), 479 (58.3%) of which were state-owned (477 or 57.9% - 2017), 342 (41.6%) - private (347 or 42.1% - 2017). Compared to last year, there is a slight decrease in the network of TVE organizations (by 3 units) due to a decrease in the number of private colleges.

Implementation of the state order for personnel training, as well as the national project "Mangilik el zhastary – to industry!" (Serpin) allows young people to receive technical and vocational education on a budgetary basis. Compared to last year, there has been an increase in the proportion of students studying under the state order. Therefore, in 2018, the contingent of TVE organizations amounted to 488 712 people (489.2 thousand people - 2017). 275 476 people were trained under the state order (263.3

thousand people - 2017), which makes up 56.4% of the contingent of TVE organizations (53.8% - 2017). In 2018, 155 432 people (154.4 thousand people - 2017) were admitted to the TVE organization, 98,505 people or 63.4% of which (94.8 thousand people or 61.5%) by state order in 2017).

The characteristics of the territorial distribution of the network indicate a high concentration of TVE organizations in urban areas (647 organizations with a contingent of 434 527 people) than rural (174 organizations with a contingent of 54 185 people). At the same time, it should be noted that quoting the state order for training makes it possible to ensure the availability of TVE for rural youth (a quota of 30%), as well as orphans (a quota of 1%), and youth with health restrictions (a quota of 1%), youth with the status of "oralman" (quota of 4%). The positive results of the quota policy are reflected in the contingent of TVE organizations, which is represented mainly by people from the countryside.

The accessibility of technical and vocational education for people with special educational needs (SEN) is ensured by creating conditions for inclusive education in organizations of TVE. For 2016-2018, the percentage of colleges that created inclusive conditions for teaching youth with SEN increased by 10% in the country. In 2018, 247 colleges (30%) provided barrier-free access for students with SEN (25% - 2017, 20% - 2016)⁴⁴. As a result, the number of young people studying at TVE organizations with SEN increased from 2 199 people in 2017 to 2 928 people in 2018.

⁴³ National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (following the results of 2017) / E.Nurlanov, M. Amanfazy, G. Nogaybaeva, A. Akhmetzhanova, G. Karbaeva, M. Dauliev, E. Korotkih, D. Abdrashev, A. Kusidenova, M.Shakenova, A.Duisengali, N. Kasymbekova. - Astana: JSC «IAC», 2018. - 434 p. - p. 87

⁴⁴ National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (following the results of 2017) / E.Nurlanov, M. Amanfazy, G. Nogaybaeva, A. Akhmetzhanova, G. Karbaeva, M. Dauliev, E. Korotkih, D. Abdrashev, A. Kusidenova, M.Shakenova, A.Duisengali, N. Kasymbekova. - Astana: JSC «IAC», 2018. - 434 p. - p. 101

Since 2017, the project «Free vocational and technical education for all» is implementing. As part of the project from 2017 - 63 357 people were accepted (in 2017 - 21,301, in 2018 - 20,236, in 2019 - 21,820), 5,297 people were released (in 2018 - 849, in 2019 m - 4,448). Now 53 599 people are studying under the project⁴⁵.

Education in the state and Russian languages, as well as the mixed type, offered by TVE organizations, allows to realize the language needs of students. In 2018, the share of students in the state language was 59.2% (289 589 people). Most often, teaching in the state language is preferred by students of TVE in the southern regions: Turkestan (91%) and Kyzylorda (96%) regions. Less often, instruction in the state language is in demand in the northern regions of the country: North Kazakhstan (12%), Kostanay (18%) and Pavlodar (27%) regions⁴⁶.

Based on the needs of students, TVE organizations offer various forms of training: full-time, part-time and evening. The contingent of TVE organizations is predominantly represented by full-time students (425,407 people) and, to a lesser extent, part-time (60,150 people) and evening (3,155 people) forms of education.

The gender segregation of students in the context of specialties is noted. Young girls represent the majority of students in traditionally female specialties: "Education" (73%), "Medicine and Pharmaceuticals" (77%)⁴⁷. Young men, in turn, prefer the most prestigious and highly paid specialties related to oil and gas production, geology and mining and information technology.

An important parameter in the quality of life of TVE students is the provision of places in dormitories, the availability of additional education, including in the sport sphere. In 2018, the share of TVE students in need of dormitories increased by 5% and amounted to 65,589 people. 46 312 of these people or 74% were provided with places in dormitories

(79% - 2017)⁴⁸. Over the past three years, there has been an increase in the coverage of TVE students in sports sections. In 2018, 285,372 or 67.1% of 425,407 full-time students, attended sports sections (60% in 2017, 50% in 2016). According to the results of 2018, the highest rates of coverage of TVE students by the work of sports sections are noted in the East Kazakhstan region (92%), while the minimum - in Atyrau (50%) and North Kazakhstan regions (50%)⁴⁹.

The main indicator of the quality of technical and vocational education are graduate employment indicators. In 2018, the number of graduates of TVE organizations amounted to 141 724 people. The largest graduation of students was recorded in such areas of study as "Service, economics, management", "Medicine and Pharmaceuticals", "Education". The employment rates of graduates of the TVE system have improved significantly. So, on October 1, 2018, 118,104 people or 83% of the graduation (62.7% - 2017) of 141,724 graduates employed.

Higher and postgraduate education

Providing industries with competitive personnel, the integration of education, science and innovation is a key priority of state educational policy in the field of higher and postgraduate education.

The Constitution of the Republic of Kazakhstan guarantees citizens a higher education on a competitive basis. It is important to note that this right is constitutionally enshrined in only 43 countries of the world.

There were 131 universities with a contingent of 542 458 people in the 2018-2019 academic year in Kazakhstan. Regions with the largest number of students should traditionally include Almaty (143 860 people), Shymkent (84 813 people), Nur-Sultan (54 419 people) and Karaganda region (44 549 people) (see. tab. 3.5)⁵⁰.

⁴⁵ History YPI of development in Kazakhstan, <http://today.kz/news/kazakhstan/2019-09-19/783476-istoriya-razvitiya-tipo-v-kazahstane/>

⁴⁶ National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (following the results of 2017) / E.Nurlanov, M. Amanfazy, G. Nogaybaeva, A. Akhmetzhanova, G. Karbaeva, M. Dauliev, E. Korotkih, D. Abdrashev, A. Kusidenova, M.Shakenova, A.Duisengali, N. Kasymbekova. - Astana: JSC «IAC», 2018. - 434 p. - p. 95

⁴⁷ National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (following the results of 2017) / E.Nurlanov, M. Amanfazy, G. Nogaybaeva, A. Akhmetzhanova, G. Karbaeva, M. Dauliev, E. Korotkih, D. Abdrashev, A. Kusidenova, M.Shakenova, A.Duisengali, N. Kasymbekova. - Astana: JSC «IAC», 2018. - 434 p. - p. 94

⁴⁸ National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (following the results of 2017) / E.Nurlanov, M. Amanfazy, G. Nogaybaeva, A. Akhmetzhanova, G. Karbaeva, M. Dauliev, E. Korotkih, D. Abdrashev, A. Kusidenova, M.Shakenova, A.Duisengali, N. Kasymbekova. - Astana: JSC «IAC», 2018. - 434 p. - p. 164

⁴⁹ National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (following the results of 2017) / E.Nurlanov, M. Amanfazy, G. Nogaybaeva, A. Akhmetzhanova, G. Karbaeva, M. Dauliev, E. Korotkih, D. Abdrashev, A. Kusidenova, M.Shakenova, A.Duisengali, N. Kasymbekova. - Astana: JSC «IAC», 2018. - 434 p. - p. 165

⁵⁰ <https://www.worldpolicycenter.org/data-tables/policy/does-the-constitution-guarantee-citizens-the-right-to-higher-education>

Table 3.5 Information on the number of higher education organizations and students in the 2018-2019 academic year

	Number of independent educational institutions, units	The contingent of universities, people
The Republic of Kazakhstan	131	542 458
Akmola region	6	10 166
Aktobe region	6	24 459
Almaty region	3	10 410
Atyrau region	3	13 186
East Kazakhstan region	4	30 663
Zhambyl region	3	22 665
West Kazakhstan region	9	44 549
Karaganda region	7	21 169
Kostanay region	3	10 660
Kyzylorda region	2	6 215
Mangystau region	2	15 892
Pavlodar region	4	7 530
North Kazakhstan region	2	9 673
Turkestan region	7	32 129
Nur-Sultan	17	54 419
Almaty	43	143 860
Shymkent	10	84 813

Source: IAC MES RK

The implementation of the state order for training allows a third of students to receive free higher education. In 2018, 591,038 young people studied at all levels of higher education, 30% of which were funded by state educational grants. In 2018, a record number of educational grants was awarded over the past 6 years: for training specialists with higher education - 53 594, masters - 12 504, doctors of PhD - 2,240⁵¹.

The policy of quotas for access to higher education allows ensuring the accessibility of higher education for young people from among socially vulnerable categories of the population. Therefore,

in 2018, 20,647 people from rural areas or 43.6% of those who applied for an educational grant, including 6,192 at a 30% quota for rural areas, became the owners of the state educational grant. Applications for the granting of educational grants to youth from among orphans (633 people or 97.9% of applications), disabled people (439 people or 97.8% of applications) and orphans (870 people or 98.4% of applications) do not go unnoticed⁵².

In order to expand access to higher education on a paid basis, young people are given the opportunity to re-pass the UNT and "conditional admission" for people who have not passed the threshold level.

⁵¹ National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (following the results of 2017) / E.Nurlanov, M. Amanfazy, G. Nogaybaeva, A. Akhmetzhanova, G. Karbaeva, M. Dauliev, E. Korotkih, D. Abdrashev, A. Kusidenova, M.Shakenova, A.Duisengali, N. Kasymbekova. - Astana: JSC «IAC», 2018. - 434 p. - p. 109

⁵² National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (following the results of 2017) / E.Nurlanov, M. Amanfazy, G. Nogaybaeva, A. Akhmetzhanova, G. Karbaeva, M. Dauliev, E. Korotkih, D. Abdrashev, A. Kusidenova, M.Shakenova, A.Duisengali, N. Kasymbekova. - Astana: JSC «IAC», 2018. - 434 p. - p. 110

In 2018, 452 people who did not pass the threshold level of UNT were "conditionally enrolled" in the university. As a result of repeated UNT, 301 people (66.6%) were able to overcome the threshold level and were finally enrolled in the university⁵³.

At the level of higher education of youth, the opportunity to study in Kazakh, Russian, English and other languages is provided. In 2018, the number of students studying in the Kazakh language amounted to 350,397 people, or 64.6% of the university contingent. The rest studied mainly in Russian (167 324 people or 30.8%) and less often in English (24 684 people or 4.5%)⁵⁴.

An important indicator of the quality and attractiveness of the domestic higher education system is the degree of its internationalization. In 2018, the number of foreign students in Kazakhstan's universities increased significantly due to educational migration from Uzbekistan and Turkmenistan and amounted to 21,727 people or 4.2% of the contingent (13,898 people or 2.8% of the contingent in 2017). Foreign students were mainly represented by immigrants from the CIS countries (15,237 people - 2018, 7,828 people - 2017), citizens of foreign countries (6,490 people - 2018, 6,070 people - 2017). The number of foreign students from the CIS countries is dominated by citizens of Uzbekistan (9,500 people), Turkmenistan (2,615 people), Russia (1,273 people) and Kyrgyzstan (1,084 people). The contingent of foreign students from non-CIS countries consists mainly of citizens of India (3,717 people), China (1,240 people), Mongolia (565 people), Afghanistan (399 people) and Turkey (233 people).

The material and technical equipment of universities, the availability of developed infrastructure necessary for the development and maintenance of youth health is an important condition for university education. In 2018, almost half of the university contingent was represented by nonresident students (249 015 people), 41.5% or 103 255 of them needed dormitories. 24 049 people or 23% were not provided

with accommodation in dormitories (20.3% - 2017). The greatest need for student hostels was noted in the northern regions of the country: Pavlodar (32%), North Kazakhstan (28%) regions and Nur-Sultan city (28%). The share of nonresident students in the total number of university students in these regions was 40%, 69% and 60%, respectively⁵⁵. Coverage of students by the activities of student sports sections amounted to 55.8% or 278.6 thousand people⁵⁶. The absolute number of universities in Kazakhstan have their own libraries with a library stock of 78.8 million copies⁵⁷.

In 2018, in the system of higher and postgraduate education, there is an increase in the number of students enrolled in masters, residentura, and doctoral PhD programs. In 2018, the contingent of undergraduates amounted to 38 594 people (34 609 people - 2017). 26 660 people studied in the scientific and pedagogical direction (19 431 people - 2017), 11,934 - in the direction of specialized master degree program (15 178 people - 2017). The number of doctoral students also increased compared to the previous period and in 2018 amounted to 5 609 people (3 603 people - 2017). 5 345 (3 490 people - 2017) studied under the PhD doctoral program, the remaining 264 people studied within the specialized doctoral program (113 people - 2017).

The main indicator of the effectiveness of the higher education system is the competitiveness of graduates, characterized by high rates of employment of graduates. According to the results of 2018-2019, the employment rate of university graduates in 92 specialties was 67.4%. However, it is indicative that, on average, 35.4% of employed graduates do not work in their specialty. The minimum rate of graduate employment is noted in the specialty «Customs» - 41%. Among them, most often there are owners of professional qualifications in the specialties: «Agricultural Sciences» (51.06%), «Law» (43.73%), «Services» (43.42%), «Technical Sciences and Technologies» (41.97%), Social Sciences, Economics and Business (40.24%)⁵⁸.

⁵³ National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (following the results of 2017) / E.Nurlanov, M. Amanfazy, G. Nogaybaeva, A. Akhmetzhanova, G. Karbaeva, M. Dauliev, E. Korotkih, D. Abdrashev, A. Kusidenova, M.Shakenova, A.Duisengali, N. Kasymbekova. - Astana: JSC «IAC», 2018. - 434 p. - p. 107

⁵⁴ Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National digest. "Information and analytical center" JSC. Nur-Sultan, 2019, P. 319. - p. 289

⁵⁵ National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (following the results of 2017) / E.Nurlanov, M. Amanfazy, G. Nogaybaeva, A. Akhmetzhanova, G. Karbaeva, M. Dauliev, E. Korotkih, D. Abdrashev, A. Kusidenova, M.Shakenova, A.Duisengali, N. Kasymbekova. - Astana: JSC «IAC», 2018. - 434 p. - p. 173

⁵⁶ <http://egov.kz/cms/ru/law/list/U1600000168>

⁵⁷ National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (following the results of 2017) / E.Nurlanov, M. Amanfazy, G. Nogaybaeva, A. Akhmetzhanova, G. Karbaeva, M. Dauliev, E. Korotkih, D. Abdrashev, A. Kusidenova, M.Shakenova, A.Duisengali, N. Kasymbekova. - Astana: JSC «IAC», 2018. - 434 p. - p. 158

⁵⁸ National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (following the results of 2017) / E.Nurlanov, M. Amanfazy, G. Nogaybaeva, A. Akhmetzhanova, G. Karbaeva, M. Dauliev, E. Korotkih, D. Abdrashev, A. Kusidenova, M.Shakenova, A.Duisengali, N. Kasymbekova. - Astana: JSC «IAC», 2018. - 434 p. - p. 218

3.2. YOUTH IN SCIENCE

Ensuring the real contribution of science to the accelerated diversification and sustainable development of the country's economy is a key priority of state policy in the field of science.

In the Republic of Kazakhstan, according to the SC MNE RK, 384 organizations were engaged in research and development in 2018, which is 2 units less more than the previous year (383 - 2016, 386 - 2017). The main scientific center of the country remains Almaty, where the largest number of organizations carrying out R&D is concentrated (see tab. 3.6).

In 2018, the total number of employees engaged in research and development work amounted

to 22,378 people (22,081 people - 2017). In addition, as in 2017, according to the results of 2018, the most significant number of scientists is noted in the field of natural sciences, engineering developments and technologies.

The shortage of young scientific personnel remains the most urgent problem requiring special attention of the authorized state body. In 2018, young scientists under the age of 35 made up 34.6% of all R&D workers. The largest number of scientists accounted for the age group of 25-34 years (6 076 people), whose share in 2018 was 27.1% (26.4% - 2017). 44.3% or 3,431 people had academic ranks and degrees in the total number of young scientists under 35 years old.

Table 3.6 Number of organizations engaged in R&D in 2014-2017

REGIONS	2014	2015	2016	2017	2018
The Republic of Kazakhstan	392	390	383	386	384
Akmola region	11	11	9	11	11
Aktobe region	14	14	14	16	16
Almaty region	13	11	10	11	9
Atyrau region	9	10	11	10	10
East Kazakhstan region	9	7	8	8	10
Zhambyl region	11	11	11	11	9
West Kazakhstan region	31	32	33	29	28
Karaganda region	13	14	13	14	12
Kostanay region	6	8	10	8	7
Kyzylorda region	7	5	7	6	6
Mangystau region	17	19	19	19	6*
Pavlodar region	11	9	10	11	14
North Kazakhstan region	3	4	5	5	5
Turkestan region	30	30	35	34	35
Nur-Sultan	59	53	55	62	60
Almaty	148	152	133	131	135
Shymkent	-	-	-	-	11

* - information is indicated for Turkestan region

Source: SC MNE RK

It should be noted that the number of young scientists 25-34 years old in the total contingent of workers performing R&D has been steadily increasing over the past years. Despite a slight decrease in 2013 in this age group, its share in the total contingent reached its maximum value (27.1%) over the past seven years (see table 3.7).

Moreover, the number of PhD under 35 years engaged in research activities is gradually increasing. It also contributes to the gradual rejuvenation of scientific personnel. In 2017, 256 PhD under the age of 35 were engaged in scientific activities.

In 2018, their number reached 320 people (see tab. 3.8). A positive effect on the growth in the number of young scientists was exerted by an increase

in the volume of the state order for the training of scientific personnel within the PhD program and measures taken by the authorized body in order to involve talented young people in scientific activity. Due to the taken measures, an increase in the number of young scientists, their scientific productivity and mobility is expected in future.

In 2019, within the framework of "Year of Youth", grant funding for fundamental and applied research of young scientists will be increased by 3 billion tenge. According to the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for the next three years, it was approved 9 billion tenge will be allocated to conduct research for youth⁵⁹.

Table 3.7 Age distribution of workers performing R&D in 2012-2018

Year	Total	Including age						
		under 25 years old	26-34	in %	35-44	45-54	55-64	65 years and older
2012	20 404	2 648	5 114	25,1	3 749	3 941	3 437	1 515
2013	23 712	2 818	5 770	24,3	4 735	4 520	3 958	1 911
2014	25 793	2 912	6 535	25,3	5 175	4 734	4 267	2 170
2015	24 735	2 636	6 372	25,8	5 257	4 546	3 889	2 035
2016	22 985	2 211	5 956	25,9	5 099	4 233	3 592	1 894
2017	22 081	1 909	5 824	26,4	4 937	3871	3 469	2 071
2018	22 378	1 672	6 076	27,1	4 988	3 927	3 580	2 135

Source: CS MNE RK

Table 3.8 Distribution of the number of employees performing R&D by age in 2018

	Total	Including age:									
		Under 25	25-34	Of them		35-44	Of them		55-64	Of them	
				25-28	35		45-54	55-62		65 and older	
The number of employees performing R&D at the end of the reporting year, total	22 378	1 672	6 076	2 199	4 988	754	3 927	3 580	2 301	2 135	
research experts	17 454	992	4 924	1 838	4 004	650	2 961	2 761	1 707	1 812	

⁵⁹ On new forms of state cooperation with young scientists, <https://bilimdinews.kz/?p=53868>

women	9 217	502	2 582	906	2 379	382	1 744	1 399	853	611
have academic degrees	11 764	347	3 084	938	2 855	1 021	2 023	1 978	1 707	1 477
profile doctor	336	-	X	-	91	X	65	104	X	73
women	158	-	X	-	62	-	43	31	X	21
PhD	856	-	320	39	393	X	73	47	X	X
women	433	-	156	23	205	X	37	19-	X	X
Doctor of Science	1 740	-	X	-	112	X	327	614	291	674
women	634	-	X	-	51	X	169	264	123	149
Candidate of Sciences	4 360	-	57	8	1 199	123	1 284	1 122	627	698
women	2 442	-	37	5	744	66	815	585	323	260
Master degree	4 472	347	2 691	891	1 060	161	274	91	X	X
women	2 752	205	1 590	499	703	113	60	53	X	X

Source: CS MNE RK

For reference:
 - phenomenon absent
 X – information is confidential

CHAPTER 4

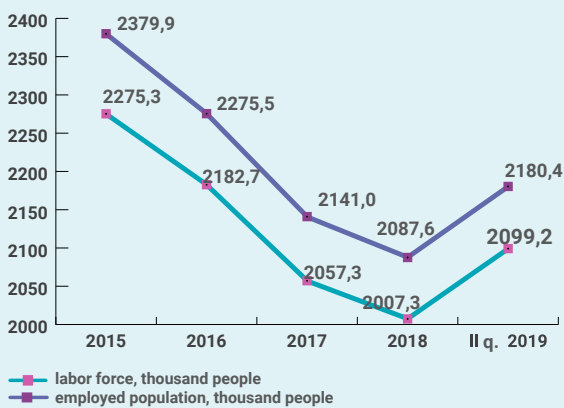
SOCIO-ECONOMIC SITUATION OF YOUTH

4.1 POSITION OF YOUTH IN THE LABOR MARKET

This chapter presents an analysis of the socio-economic situation of youth. The analysis includes a study of four aspects: the position of youth on the labor market, the social portrait of NEET youth, the social well-being of rural youth and, finally, the social well-being of young families. The empirical material for this chapter is the data of the SC MNE RK and the results of opinion polls conducted by SRC "Youth".

First, we will analyze the situation with the position of young people in the Kazakhstan labor market, since the socio-economic situation in many respects depends on the positions taken precisely in the labor market. According to the SC MNE RK, the number of economically active youth in the 2nd quarter of 2019 is 2,180.4 thousand people. (2018 - 2087.6 thousand people), which is 23.7% of the total economically active population of the country (9 204.7 thousand people). More than 763.4 thousand people of 2 169 thousand people are employed (2018 - 665.3 thousand people.). At the same time, the dynamics of recent years have shown a decrease in the number of young people, both the contingent of the workforce as a whole and the employed. Over the past five years (since 2014), the youth workforce has declined by 12.1%. A similar reduction occurred with young people employed; since 2014, the contingent has decreased by 11.5%.

Figure 4.1 Dynamics of labor force and employed population

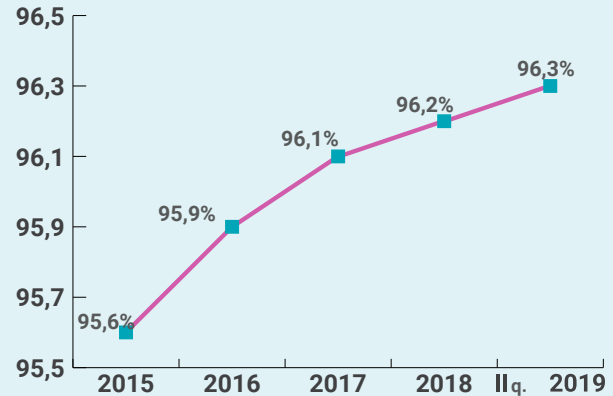

Source: SC MNE RK

However, this is primarily due to the direct reduction in the number of young people, and not with any economic factors. This statement is proved, for example, by a steady increase in the share of the employed population of the total labor force among young people (Fig. 4.2). As it is shown from the dynamic series of the distribution, the share is growing. Despite a decrease in absolute terms (total number

of youth in the labor market), there is an increase in relative terms (percentage of employed youth in the total number of youth). Thus, there is no reason to declare job cuts for youth.

Figure 4.2 Dynamics of the share of employment among youth, %

Source: SC MNE RK

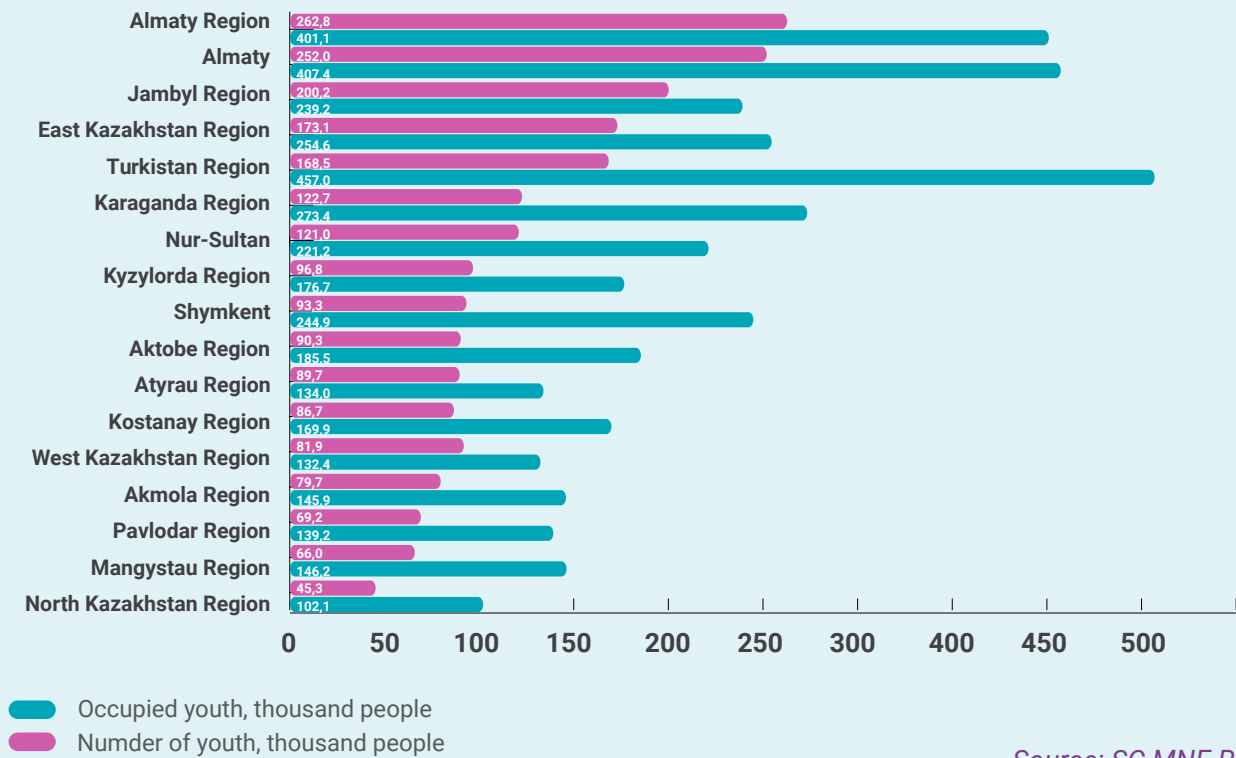
The distribution of employment by regions of Kazakhstan is as follows (Fig. 4.3). It is important to draw a comparison of the number of employed youth with its total number for each region.

Naturally, a large contingent of working youth takes place in those areas where, in general, many young people live. However, as Figure 4.3 demonstrates, the ratio varies greatly from region to region. For example, in the Turkestan region, the ratio shows that almost one out of three young people is employed (this is the lowest indicator), while in the neighboring Zhambyl region more than 80% of youth have jobs (this indicator is the highest).

If we consider the structure of employment, then it for the second quarter of 2019 is as follows: among employed youth 1,593 thousand people or 76.4% are employees, 492.4 thousand people (23.6%) are self-employed. The dynamics of recent years naturally demonstrate a reduction in both the number of employees and self-employed (Fig. 4.4). Moreover, the number of both is reduced quite evenly. This indirectly indicates that the reduction in youth employment is associated with a decrease in the total number, and not with any (negative) changes in the structure of the economy of Kazakhstan.

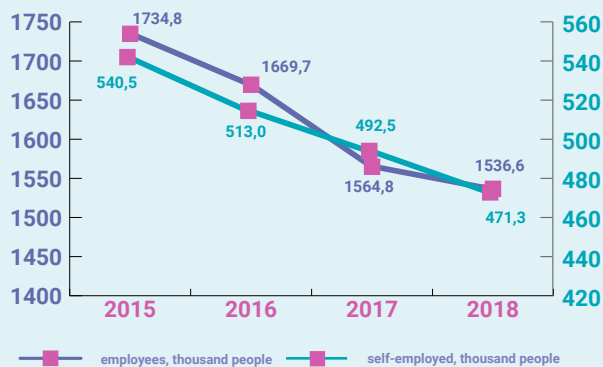
In the context of economic sectors, in the second quarter of 2019, the largest number of those employed in the economy - 401.7 thousand people (19.3%) was employed in the field of trade and services, 240.5 thousand people (11.5%) - in education 233.6 thousand people (11.2%) are employed in agriculture, 231.5 thousand people (11.1%) are employed in industry.

Figure 4.3 Distribution of employment by regions of Kazakhstan

Source: SC MNE RK

Figure 4.4 Dynamics of the number of employees and self-employed

Source: SC MNE RK

Unemployment. For the second quarter of 2019, the number of unemployed among young people in the Republic is 81.1 thousand, or 3.7% of the total number of young people related to the labor force. The dynamics of recent years shows a steady decline in the number of unemployed. For example, from 2015 to 2018, youth unemployment fell from 4.4% to 3.8%, respectively. At the same time, the level of long-term unemployment also fell from 2.6% to 1.9%.

Entrepreneurial activity. Another important aspect of the socio-economic development of youth is

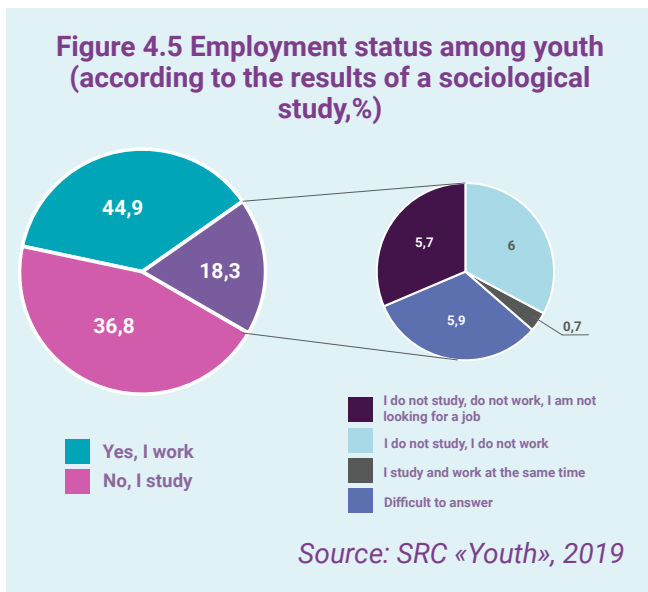
activity in the field of entrepreneurship, the creation of private business. According to the SC MNE RK, the number of active individual entrepreneurs under the age of 29 for July 1, 2019 was 116 911 people, 59% of which were men, 41% were women (the same period in 2018 - 102 126 people, 60% of them - men, 40% - women).

Statistics offer a view of the situation from a "bird's eye view", in order to better understand some of the details of the socio-economic situation of young people, as well as identify potential problems, we turn to the data of opinion polls. According to the results of a sociological study conducted by SRC "Youth", the structure of youth involvement in various types of economic activity is as follows (Fig. 4.5). About half of the respondents (44.9%) work another 5.9% of the respondents' study and work simultaneously.

Thus, the total share of working youth is slightly more than half of the total number of respondents. The proportion of respondents who are just studying is also quite large, it is 36.8%. The group of those who do not study and work is equal to 11.7%. Moreover, a group that does not study, does not work and does not seek work (5.7%) requires special attention. Together, 17.4% of those who do not work and do not study, which is significantly higher than the statistical indicators of unemployment.

It makes sense to build a social portrait of the unemployed given the significant proportion of young people who are not working and not undergoing training. For these purposes, a correlation analysis was used (Pearson and Spearman correlations were calculated). However, the obtained results show that the situation does not hide serious problems, and a significant proportion of those respondents who are identified as unemployed in the survey would most likely receive the status of persons who are not members of the workforce during a statistical survey. Thus, correlations show that young women with children are more likely to be unemployed in the framework of a sociological survey (moreover, as more children, as greater the chances of not having a job). There is also a positive correlation with age (with age, the chances of being unemployed increase). Thus, the high unemployment rate is most likely explained by housewives, who are represented by young women from older youth groups, who often have more than one child (in such circumstances, it is not so easy to be active in the labor market - it makes sense to return to these issues later in the section “Social Well-Being” young families).

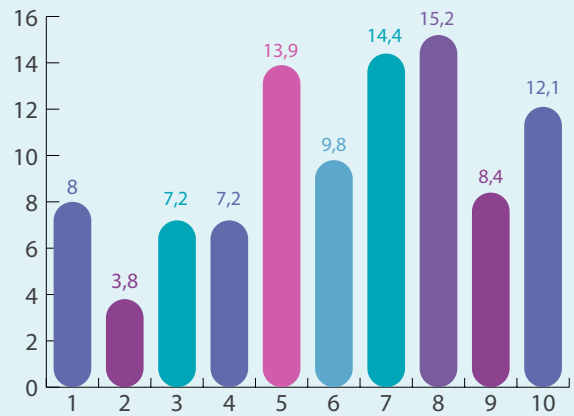
In this case, only one small aspect of stability is being studied. So, to measure stability, respondents were asked to evaluate the chances of keeping a job, not being fired from their current job.

Among other factors not directly related to the status of a housewife, it is worth indicating the countryside. Indeed, as a correlation analysis shows, respondents from rural areas are more likely to be unemployed (although the correlation is not as obvious as in previous cases).

Stability is another important point to pay attention to. Since stability, confidence in the future lays the foundation for social optimism. In turn, the role of social optimism for the successful development of the country cannot be underestimated, since young people who are more confident about the future will more likely create families, have children, and invest more actively in various entrepreneurial initiatives.

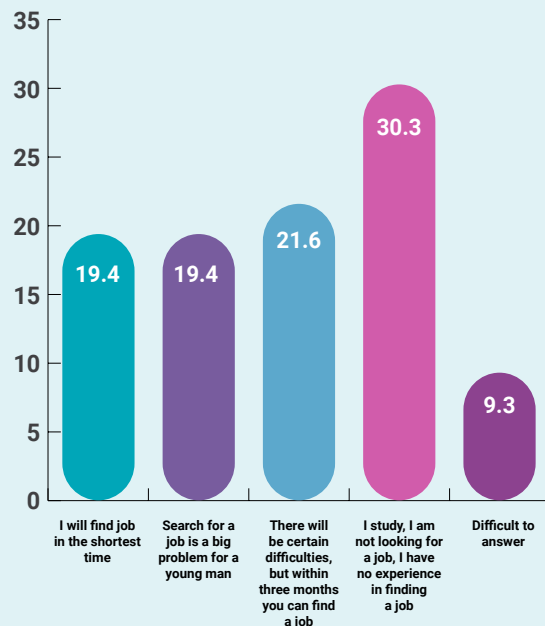
Figure 4.6 Self-assessment of work stability (probability of not being dismissed on a ten-point scale, based on a sociological survey,%)

Source: SRC «Youth», 2019

As it can be seen from the answers, young people carefully evaluate their chances. The average value is 6.1 (positive, but not high). The proportion of answers with grades from one to five (grades that express a greater degree of uncertainty about work) is 40.1%. Correlation analysis shows that more educated young people are more confident about the stability of their work. In addition, age positively affects confidence (which, apparently, indicates the presence of experience as an important factor that allows you to gain a foothold in the workplace).

Figure 4.7 If you find yourself out of work, how quickly will you find a new job?

Source: SRC «Youth», 2019

Another important aspect of stability is the ability to quickly find a job if it is lost. As the distribution of answers shows (Fig. 4.7), the most significant contingent of young people has not yet encountered job search problems. Among those who have similar experience, a high level of confidence in their ability to find work is characteristic. Therefore, 41% of respondents (19.4% plus 21.6%) believe that they will definitely find work in three months. The proportion of those who are not confident in their capabilities is more than half that (19.4%).

Unemployment is another important aspect in assessing the socio-economic situation, requiring special attention. As was seen from the statistics, the level of youth unemployment is low, both the general level and the level of long-term unemployment. Nevertheless, it makes sense to consider in more detail the duration of unemployment, not only on the basis of statistical data, but also based on materials from a sociological study. The results of a mass survey of youth indicate a significant group of respondents (14.1%) who do not have a permanent job for six months or more. What factors affect the duration of unemployment? How do social groups stay unemployed longer?

Correlation analysis shows that long-term unemployment is more likely to occur among young women raising more than one child (there is a clear positive correlation with female gender, married status and number of children) correlates with gender (women often do not have work). Similar results were presented earlier in the description of employment status (Fig. 4.5), which indicates reliability.

In addition, the duration of unemployment naturally affects the confidence of young people to find (Fig. 4.7), there is also a correlation - the duration of unemployment undermines the confidence of respondents that they can find work in a short time. It is worth noting that education did not affect the chances of finding a job faster.

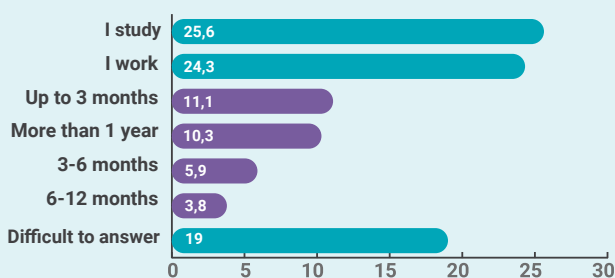
Thus, the results of opinion polls show that the main contingent among youth of Kazakhstan falling out of the labor market is young mothers. Moreover, the number of children increases the chances of exit from the labor market. This contingent often leaves the labor market for a long period of time. At the same time, it is important to note that young women are often a well-educated and trained workforce. When implementing a comprehensive youth policy, it is important for the state to understand exactly what it wants to achieve. Suppose the government wants to return this contingent to the labor market as soon as possible and turn it back into an active workforce. Then large-scale projects are needed to develop social and material infrastructure for preschool children (kindergartens, clinics, various children's centers, etc.). Here, economic calculations are needed that will confirm or refute the effectiveness of such investments (it is far from the fact that the profits from the quickest return of young women to the active labor force will exceed the costs of creating infrastructure for preschool children, although it can be noted that this infrastructure is important itself by oneself).

4.2. SOCIAL PORTRAIT OF NEET YOUTH

In addition to official unemployment, another no less important indicator determining the position of young people in the labor market and, in general, the socio-economic well-being of young people is the share of NEET or non-working and non-studying youth. Statistics Committee data for the second quarter of 2019 show that the youth level of NEET is 7.2% of the total number of youth. The distribution by regions is shown in Figure 4.9, as it can be seen the lowest level recorded in the West Kazakhstan region (3%), the highest level in the Karaganda region (12.7%).

In total, nine administrative regions have NEET youth indicators below the national average. Consequently, the indicators of eight administrative-territorial units exceed the national average. This is not to say that areas with high or low rates of NEET youth are localized in a specific geographical region; rather, they are evenly distributed throughout the country. For example, among the administrative-territorial units with low NEET youth indicators, it can be noticed the western, eastern, northern and southern regions of Kazakhstan. The three regions with the highest NEET youth indicators are represented by central Kazakhstan (Karaganda region - 12.7%), south (Turkestan region - 10.7%) and north (North Kazakhstan region - 9.2%).

Figure 4.8 The duration of unemployment (based on a sociological survey, %)

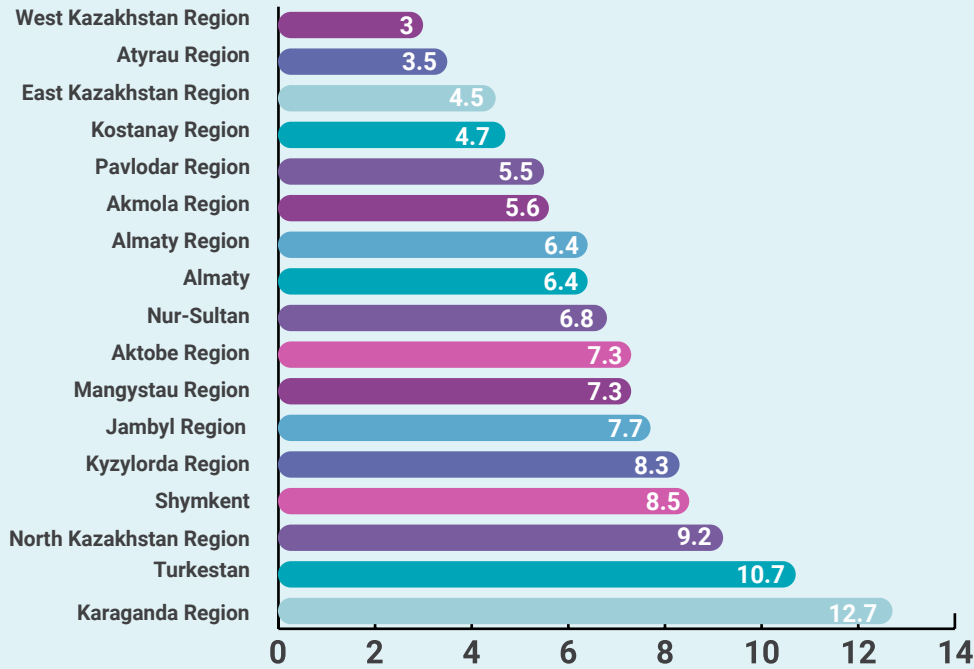

Source: SRC «Youth», 2019

At the same time, it is impossible to say that a high or low proportion of NEET youth unites regions with a similar economic structure. As you can see Karaganda region is a largely urbanized region with a developed industry. Turkestan region, on the contrary, is characterized by a high share of the rural population, and is rather an agricultural one.

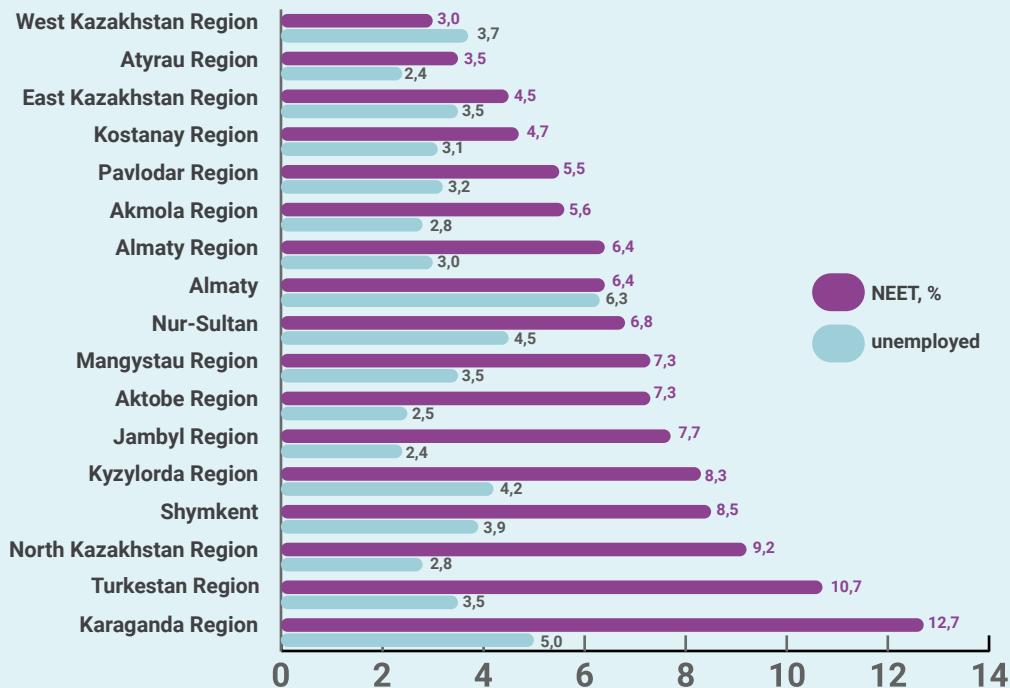
Moreover, it is impossible to say that a significant proportion of NEET youth is explained by “demographic pressure” or by a large number of youth, since among the “leaders” of this anti-rating are both the largest (Turkestan) and the smallest (North Kazakhstan) in terms of the number of youth in the region. Finally, this cannot be explained by the relation-

Figure 4.9 The share of NEET youth by region for the second quarter of 2019, %

Source: SC MNE RK

Figure 4.10 Ratio of NEET youth and unemployed by region, %

Source: SC MNE RK

ship between youth unemployment and the share of NEET youth. As Figure 4.10 shows, these two distributions far from coincide with each other. Thus, the distribution of NEET youth by region raises more questions than answers. Therefore, in order to better understand the situation with this contingent of young people, we need to turn to dynamic indicators.

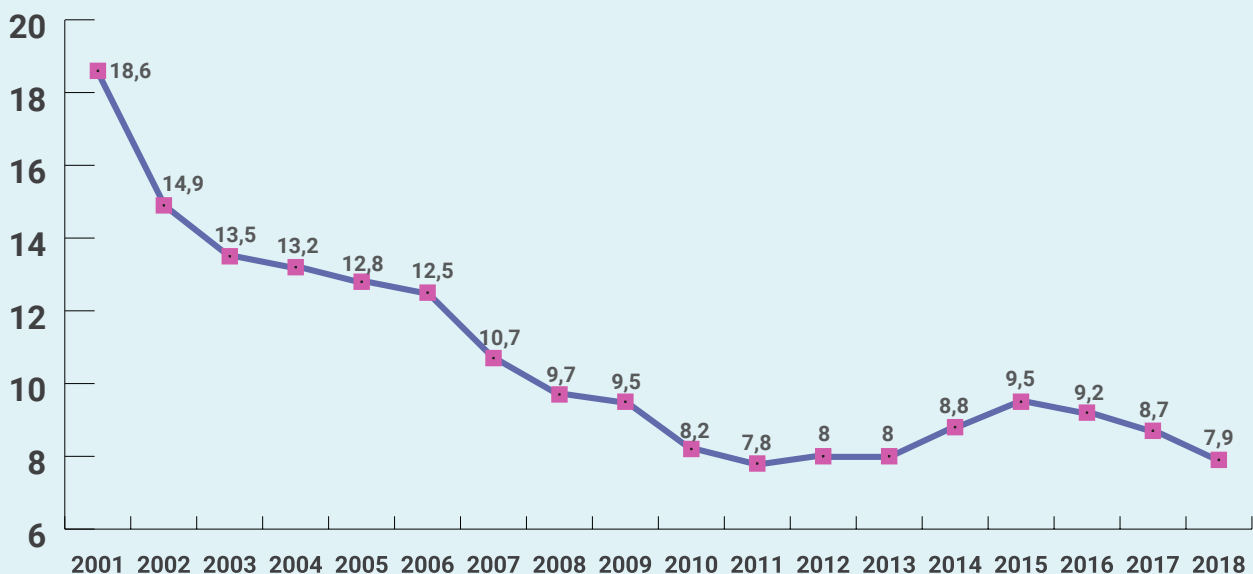
First, let it turn to the republican dynamics of indicators. Figure 4.11 shows Kazakhstan's significant progress in reducing the number of NEET youth over the past 18 years. The share of non-working and non-studying youth has decreased by almost 2.4 times over this period, which, of course, indicates significant success. At the same time, low rates were achieved twice. The first time they were reached back in 2011, then they started to grow again (though not significantly) and a new minimum was reached at the current moment. The indicators of 2018 are slightly lower than the indicators of 2011, but it is expected that the indicators for 2019 will most likely be the lowest for the entire settlement period.

The analysis of dynamic tables by regions of Kazakhstan reveals areas with a constantly high proportion of NEET youth. This is the Karaganda region, in which the share of non-working and non-studying youth has not changed much in recent years (for example, the data for the second quarter of 2015 and 2019 are identical to 12.7%). On the contrary, there are regions with a traditionally low proportion of NEET youth. In West-Kazakhstan region, this indicator stably keeps at around three percent.

On the contrary, a number of areas have been able to achieve significant progress in reducing the share of NEET youth. The greatest success in this direction was achieved in the Zhambyl, Atyrau and Mangystau regions. Statistics show that there is indeed a noticeable increase in the share of youth employment in these areas. The exception is Mangystau region, where the process is more likely associated with a general decrease in the number of youth. As a suggestion, it can be noted that it is important to study the experience of reducing the number of NEET youth in the above areas (primarily in the Zhambyl region, where it was possible to achieve the greatest progress) and look at the possibilities of applying this experience in the Karaganda region.

One of the important programs in this area has become the Youth Corps Project (hereinafter – the Project), that is implemented by the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan within the framework of the Grant Agreement No. TF014174 (dated September 10, 2015, ratified by the Law of the Republic of Kazakhstan dated February 18, 2016 No. 454-V ZRK) between the Republic of Kazakhstan and the International Bank for Reconstruction and Development. The Project is designed for 2016-2020. The objective of the Project is to promote young people's community engagement and life skills through a community-based service-learning program, especially for vulnerable youth. The Project's activities are organized in three components, some of them were successfully completed in 2018. The main component of the Project is Component

Figure 4.11 Dynamics of the share of NEET youth in the total number of youth from 2001 to 2018, %

Source: SC MNE RK

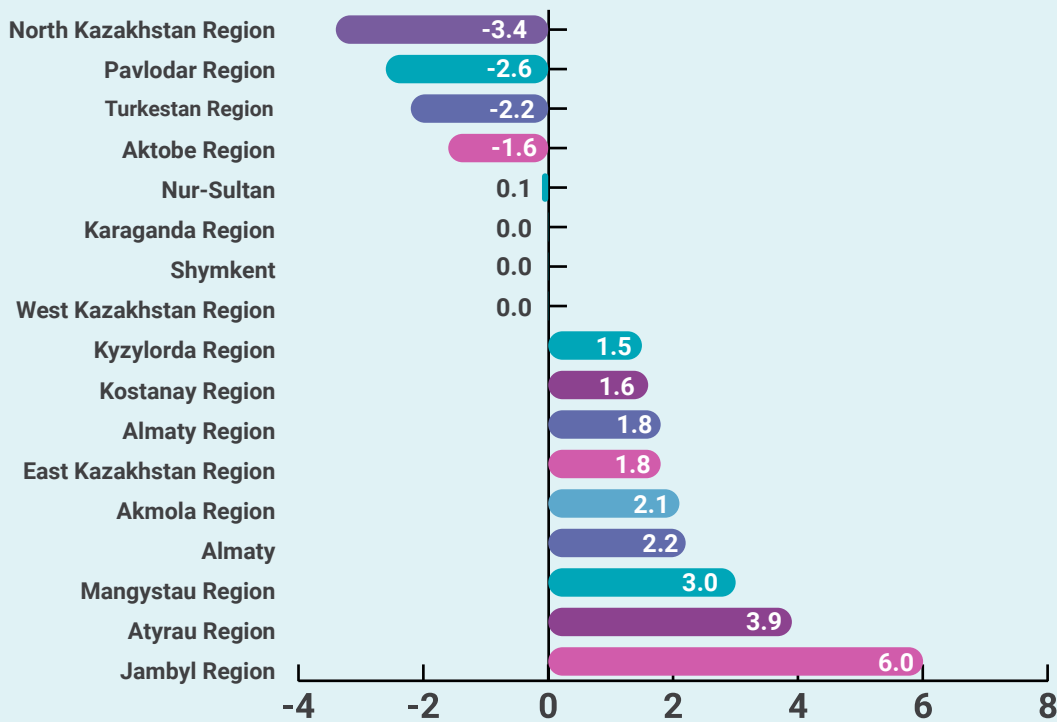
1 - Support Community-Based Service Learning and Life Skills Development, also known as ZhasProject, which provides a grant program and life skills training.

During three years of the Project's implementation (2017-2019), approximately 2 600 social sub-projects were implemented throughout Kazakhstan. Totally, the Project has covered 76 cities, 176 districts and 640 villages of the country. More than 8 700 young people took part in the Project, of which at least 5 000 are representatives of the vulnerable youth category. Sewing workshops, language schools, leisure & sports clubs, educational children's centers, bakeries, greenhouses, workshops for the production of dairy and meat products, computer courses, beauty salons and massage rooms,

psychological support rooms, confectionery carpentry workshops are opened in many regions of Kazakhstan. According to the preliminary data, currently, about 40% of participants are continuing to implement their projects after the end of the grant funding.

In general, it should be noted that the share of Kazakhstan's youth NEET (7.2%) is below the average in Europe, which is 12.9. Thus, according to the results of a study conducted by UNICEF, Italy (23.4) is the leader among European countries in the percentage of residents of NEET, young people who do not study, do not work and do not follow any training program. It is followed by Greece (19.5%), Bulgaria (18.1%), Romania (17%) and Croatia (15.6%). On the other hand, the countries with the lowest share of NEET are the Netherlands (5.7%), Sweden (7%) and Malta (7.4%)⁶⁰.

Figure 4.12 Change in the share of NEET youth from the 2nd quarter of 2015 to the 2nd quarter of 2019

Source: SC MNE RK

4.3. SOCIAL WELL-BEING OF RURAL YOUTH

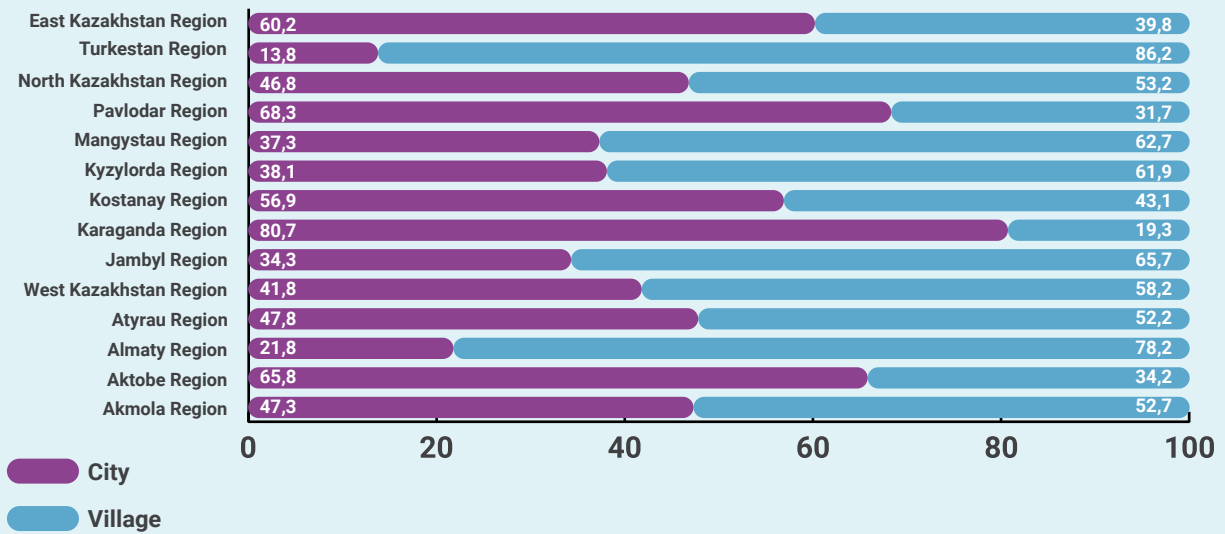
Rural youth is a special socio-demographic group that requires special attention. Demographic data indicate that urban population prevails among young people. For example, at the beginning of 2019, the share of the rural population amounted to 43.2% of the total number of Kazakhstan's youth. At the same time, the dynamics of recent years have

shown a steady decline in the share of rural youth (chapter 1).

Naturally, the share of rural youth in the labor market also represents a minority. Thus, statistics for 2018 indicate that the contingent of urban residents among employed youth was 55.9%, rural youth, respectively, 44.1%. Of course, this ratio varies greatly across regions (Figure 4.13).

⁶⁰ In Italy the largest number of NEETs, young people who do not study or work, https://www.tellerreport.com/news/2019-10-10--in-italy-the-largest-number-of-neets-young-people-who-do-not-study-or-work-.SkNYt_HndB.html

Figure 4.13 The ratio of urban and rural youth among the employed population, %

Source: SC MNE RK

As the distribution of data shows, there are areas with a clear predominance of rural youth in the structure of employment. In general, there are many of such areas. Moreover, the most numerous in the number of youth in the region are represented in this group. These are Turkestan region (the share of rural residents among employed youth in this region is 86.2%) and Almaty region (78.2%). Thus, the predominance of urban youth in the labor market is achieved largely due to the three cities of republican significance.

Figure 4.13 also demonstrates a rather obvious distribution by regions: the central (Karaganda region), eastern (East Kazakhstan region) and northern (Pavlodar, Kostanay and partly Aktobe regions) are characterized by a high proportion of urban youth among the employed. In the western and especially southern regions, the opposite is true; rural youth clearly prevails here.

Another important aspect worth considering is the structure of employment. Among young people who are employees, urban youth is clearly predominant (63% according to the Statistics Committee for 2018); the share of rural youth is 37%. However, in the case of the self-employed, the situation is opposite. So the share of rural youth among self-employed is 67.3%.

As you know, the income level of self-employed is lower compared to wage earners, and self-employed do not have access to various benefits, in addition to wages (social benefits). In general, this indirectly indicates a lower level of social well-being of working rural youth in comparison with peers from the city.

Figure 4.14 The ratio of employees to self-employed among urban and rural youth, %

Source: SC MNE RK

Another important aspect is the comparison of potential earnings. First, it is important to note that the average income of the self-employed is lower than that of wage earners. Also, wages in those sectors of the economy that are widely represented in rural areas are below average. For example, according to the SC MNE RK for the second quarter of 2019, agricultural wages amounted to 60.5% of the average wage in the country (these data take into account the total average wage, and do not focus exclusively on young people, but this situation is hardly fundamentally changing).

In addition, based on statistical data, it is seen that the level of entrepreneurial activity among young people is noticeably lower in the countryside. Moreover, even adjusted for the fact that the share of rural youth is inferior to urban. So, according to the SC MNE RK on July 1, 2019, only about a quarter (24.2%) of individual entrepreneurs live in rural areas. Thus, statistical materials indirectly indicate the existence of a serious inequality between the city and the village. In these conditions, the question of the social well-being of rural youth becomes especially relevant.

To draw up a more complete picture, let us turn to the data of sociological surveys conducted by SRC "Youth". Therefore, the results of a mass survey of youth show that among rural youth there is less the proportion of those who have regular jobs with official wages and all social and pension contributions. Therefore, it makes up 33.95% of the total number of respondents from the village. For comparison, a similar indicator among urban youth is higher - 42.69%. However, an even more significant difference between the city and the village shows the distribution of opposite results. Therefore, 37.56% of the respondents living in the village said that they did not have regular work with official wages and all social / pension contributions. Of course, this group of respondents is represented not only by unemployed, but also by self-employed people, as well as young people who do not have permanent jobs (for example, seasonal workers), etc., but, in general, this con-

tingent is a potentially vulnerable socio-economic group. For comparison, in the city this indicator is much lower and equal - 22.87%.

In addition, the survey shows significantly greater social pessimism among rural youth regarding opportunities to quickly find work. Table 4.1 shows the majority of people who indicate problems with finding a job prevail among rural youth, while urban youth are much more optimistic about their chances of finding a job.

The results of a sociological survey demonstrate the connection between material well-being and place of residence. As can be seen from the distribution in Figure 4.15, the level of material well-being of young people as a whole can hardly be called high. At the same time, the situation of rural youth as a whole is worse - they more often note that a significant part of their income goes to food.

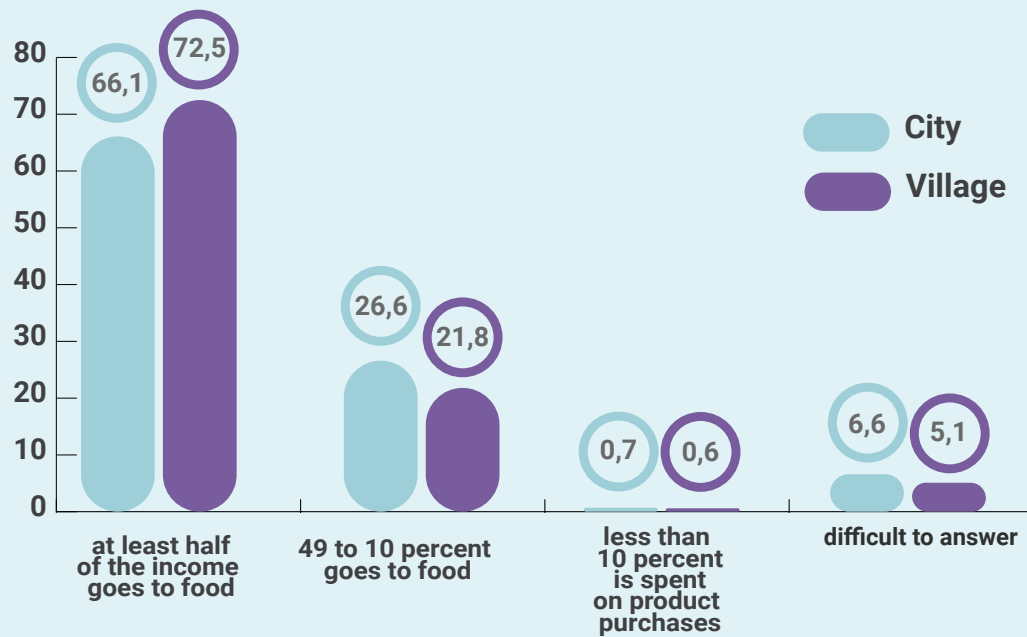
At the same time, it is impossible to say that the social well-being of rural youth is in all respects lower than that of peers living in cities. The survey results demonstrate a markedly higher level of satisfaction with housing conditions in the countryside compared to the city (which causes some surprise, but this is recorded by the survey results). The cumulative share of positive answers regarding housing satisfaction among rural youth is 84.1%. While among urban youth this figure is 77.5%.

Table 4.1 Self-assessment of opportunities to find work in the context of city / village, %

In case you find yourself out of work, how quickly will you find a new job?	City %	Village %
I will find job in the shortest time	23,6	18,6
Job search will cause certain difficulties, but within three months	26,2	20,8
Job search is a big problem for a young man	16,5	27,6
I study, I am not looking for work, I have no experience in job search	33,7	33,0

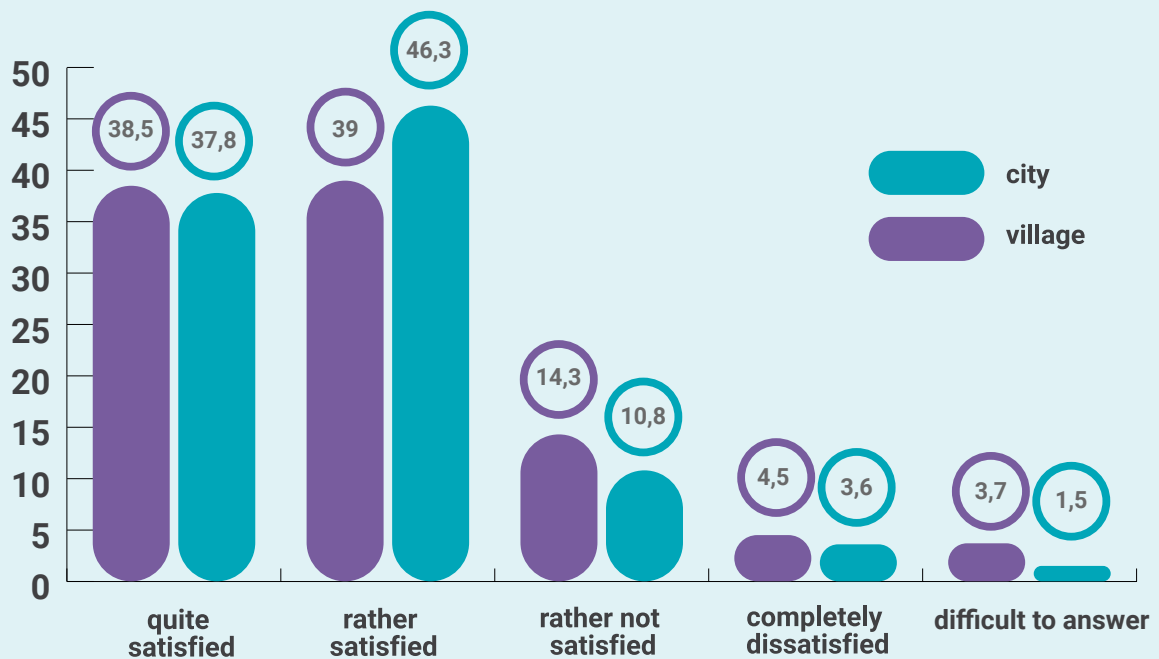
Source: SRC «Youth», 2019

Figure 4.15 The share of food expenses in the income structure by city / village, %

Source: SRC «Youth», 2019

Figure 4.16 Distribution of employment by regions of Kazakhstan, %

Source: SRC «Youth», 2019

4.4. SOCIAL WELFARE OF YOUNG FAMILIES

The last section of the chapter is devoted to the social well-being of young families. The well-being and high standard of living of young families as a whole contribute to the effective socio-economic development of the country. As the First President of the Republic of Kazakhstan, Elbasy N.A.Nazarbayev, noted in his Message to the people of Kazakhstan in 2018: «comprehensive support for youth and the institution of the family should be a priority of state policy».

Young couples, starting families carry out simultaneously several important social functions. First, they are in active reproductive age and in many respects indicators of natural population growth are associated with them. At the same time, you need to understand that at this age (between 20 and 30 years), young people are at the peak of their own strength, and at the moment their subsequent successes in their professional careers are being laid. The state is required to create the conditions for a perfect balance between family life and a professional career.

In this section, based on the results of sociological studies, a description of the social well-being of

young families, their assessment of their own material well-being and satisfaction with them will be presented.

The results show (Fig. 4.17) that young families are more likely to experience material difficulties compared to single young people. At the same time, it must be understood that the answers received are not only the result of objective circumstances, but also the subjective perception of the respondents. Young people who have started a family often for the first time in their life take full responsibility for themselves and their family members. Under these conditions, they are often more restrained, and sometimes even pessimistic in assessing their capabilities. On the contrary, single young people can be quite optimistic about their position and capabilities, since they do not yet feel fully social responsibility for anyone.

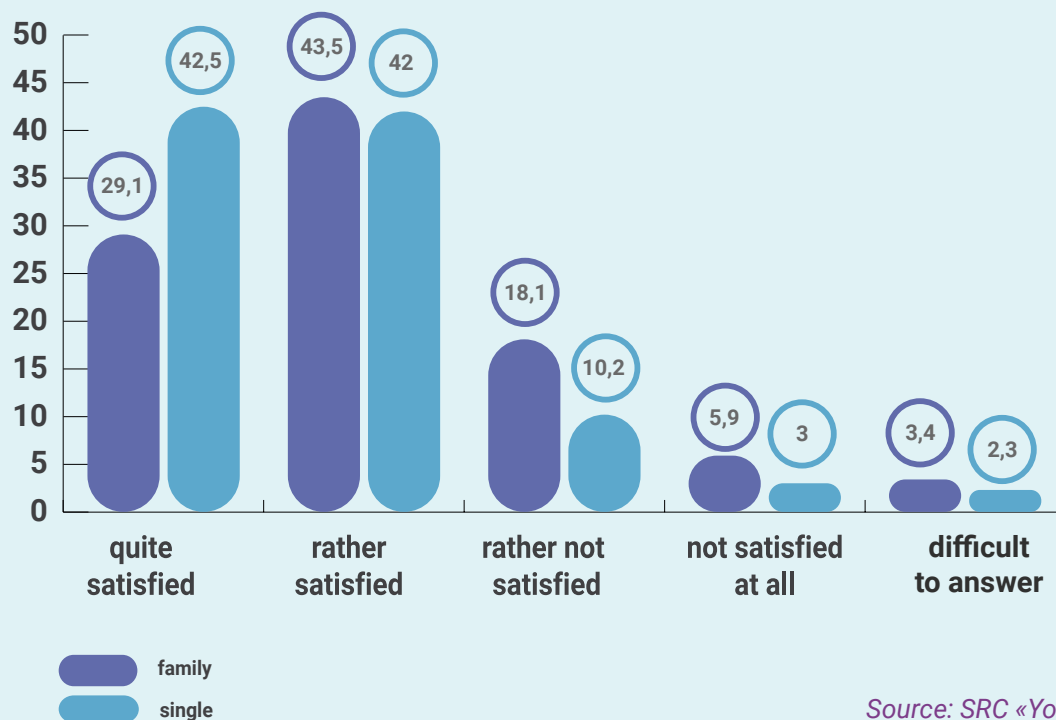
Satisfaction with housing conditions is also higher for single than family (Fig. 4.18), and the level of satisfaction decreases as the number of children grows (Table 4.2). In general, the results of the survey show the need for detailed monitoring and analysis of measures to support young families, since their satisfaction rates are much lower.

Figure 4.17 Assessment of material well-being in the context of marital status, %

Source: SRC «Youth», 2019

Figure 4.18 Satisfaction with housing conditions in the context of marital status, %

Source: SRC «Youth», 2019

Table 4.2 Satisfaction with housing conditions in the context of the number of children, %

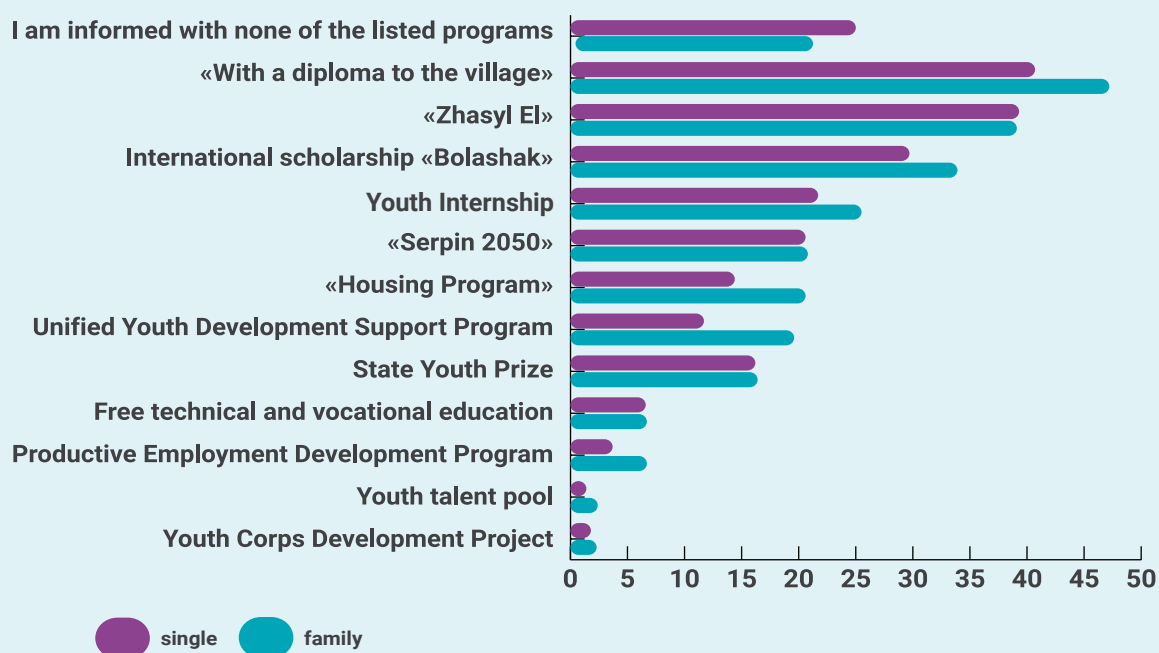
	No children, %	One child, %	Two children, %	Three and more children, %
Quite satisfied	42,2	28,1	26,7	18,4
Rather satisfied	42,5	43	42,8	48,7
Rather not satisfied	10,3	16,7	22,9	17,1
Completely dissatisfied	2,8	7,8	5,2	9,2
Difficult to answer	2,2	4,4	2,4	6,6

Source: SRC «Youth», 2019

Young people with families are more likely to be aware of various government youth support programs. It is worth noting that there is not a single state youth support program that youth representatives are better aware of, who do not have (yet) their own family. It can be assumed that family status increases not only the level of responsibility, as noted above, but also an increase in awareness of state programs and policies. In this regard, it cannot be argued that young family people are poorly informed about state support measures and do not fully use

them. Meanwhile, young families and youth without a family are most knowledgeable about the program “With a diploma to the village!” 47.2% and 40.7%, respectively. In second place is the “Zhasyl El” project - youth - 39.3%, young families - 39.1%. 33.9% of young families are aware of the international scholarship “Bolashak”, 29.7% of young people who do not have their own families. In general, 39.7% of young families, 42.8% of unmarried young people are interested in one way or another in youth state policy.

Figure 4.19 Awareness of youth about the state support programs by marital status, %

Source: SRC «Youth», 2019

Also, awareness of government programs increases as the number of children grows. It can be

assumed that this, in general, is associated with an increase in responsibility.

Table 4.3 Awareness of youth about the state support programs in terms of the number of children, %

	No children, %	One child, %	Two children, %	Three and more children, %
“Youth Internship”	22,1	27,7	23,7	26
“With a diploma - to the village!”	38,6	43,2	49,3	62,3
“Zhasyl El”	39	39,5	38,9	44,2
Unified Business Support and Development Program “Business Roadmap”	11,7	21	18,5	19,5
The program of development of productive employment and mass entrepreneurship “Enbek”	4,2	4,8	7,1	3,9
Housing Program “Nurly Zher”	14,2	19,2	21,8	23,4
International scholarship “Bolashak”	29,3	36,5	31,8	36,4
State Youth Award “Daryn”	15,6	14,4	19	16,9
Serpin 2050	20	18,8	19,4	27,3
Free technical and vocational education for everyone	5,8	8,1	3,8	14,3
Youth Corps Development Project	1,7	2,2	1,9	5,2
Youth labour pool	1,3	2,2	1,9	6,5
I am not familiar with any of the listed programs	25,4	18,1	26,5	18,2

Source: SRC «Youth», 2019

The socio-economic situation of youth is an important aspect of social life. The success of the development of Kazakhstan’s society at the present stage and in the future largely depends on how easily young people enter adulthood, find opportunities for self-realization and development, and achieve a balance between promoting a professional career and creating a family. It is important to understand that in the period between twenty and thirty years, young people lay the foundation for their future success, both professionally and in their personal lives. A favorable social environment will allow young people to realize their plans to the fullest extent; on the contrary, “hostile” social conditions can create significant problems for the self-realization of young people, which naturally will negatively affect the development of the country as a whole.

Statistics show a fairly optimistic picture, the position of young people in the labor market. The unemployment rate is low; employment rates are high. At the same time, one must understand that this is too abstract a general picture. At the present stage, it is necessary to shift the focus of attention from employment to its effectiveness.

RECOMMENDATIONS

- Authorized Central State and Local executive authorities Conduct more deep investigations of factors affected on labor efficiency, wages and career success.
- To study experience by regions in areas achieved low NEET indicators, and assess the possibilities of transferring this experience in areas with

high indicators. NEET youth is an important category that requires special attention. Although the share of NEET youth, as a whole, across the country cannot be determined as high, there is a significant variation between regions. A study of the issue shows that partly behind the NEET category, young mothers often “hide” often with more than one child. Here the question arises: is there a need for the fastest possible return of this contingent of labor to the labor market? If the answer to this question is yes, then it is necessary to more actively develop the social and material infrastructure for preschool children.

- Conduct research aimed at studying rural youth and young families, as well as on the effectiveness of implementing state programs aimed at these youth groups. Rural youth is another subgroup of youth that deserves special attention. Unfortunately, the results of the study show that inequality persists between urban and rural youth. State programs help rural youth “smooth out”, but do not bridge this gap. The results of opinion polls conducted by SRC “Youth” show inequality in income and differences in social optimism and self-confidence. A similar situation is observed in the case of young families (indicators of young married couples are lower compared to single peers), which cannot but cause alarm. Naturally, all this requires a more detailed analysis and study.

In general, the results of the chapter demonstrate the significant potential Kazakhstan’ youth today. Various studies, both Kazakhstan and international, show that the republic has significant assets of human capital, primarily in the person of Kazakhstan’s youth.

CHAPTER 5

YOUTH IN SOCIO-POLITICAL PROCESSES

5.1 CIVIL PARTICIPATION AND INVOLVEMENT OF YOUTH IN PUBLIC AND POLITICAL PROCESSES

1. Youth in public administration

As of January 1, 2019, there are 22,398 civil servants in Kazakhstan up to the age of 29 years old (included). This represents 24.6% of the total actual number (90 932) of civil servants. In recent years, this indicator has been stable, with a trend towards rejuvenation of the state apparatus.

The proportion of young people from the actual

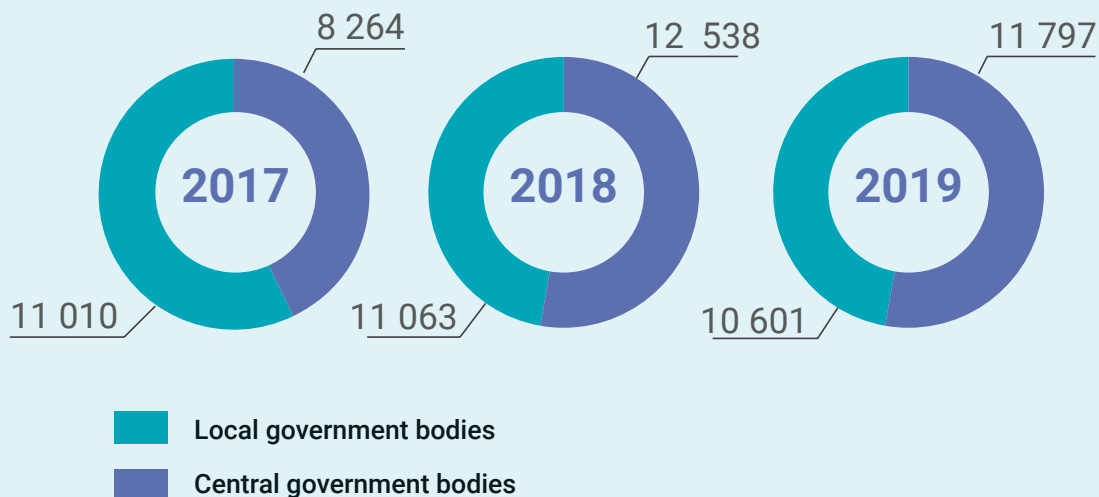
number of employees does not decrease fundamentally. So, at the beginning of 2019, every fifth representative of the state body was not older than 29 years old (Figure 5.1).

In the context of the levels of state bodies over the past two years, there has been a slight predominance of young civil servants in central government bodies than in local ones. So, if in 2017 57% of representatives of government agencies under 29 worked at the local level, then in 2018 and 2019 the majority, by namely 53%, is represented in central government bodies (Figure 5.2).

Figure 5.1 Dynamics of the number of civil servants up to 29 years old, as of January 1 of each year

Figure 5.2 Dynamics of the number of young civil servants in the context of the levels of government bodies, as of January 1 of each year

Young people are poorly represented in the ranks of political, rather than administrative civil servants. As of January 1, 2019, against 22,395 administrative civil servants, only three (or 0.01%) were included in the political category:

- in the central state body - 1 civil servant;
- in a local state body - 2 civil servants (Aktobe and East Kazakhstan regions).

To reduce the barriers to young people entering the civil service, including taking up political posts, in spring 2019, by K.K Tokayev, the President of Kazakhstan, initiated the creation of the Presidential Youth Personnel Reserve. The start of accepting applications to it began on September 1, 2019⁶¹. The personnel reserve is designed to become an effective

social lift for a highly motivated and qualified part of youth, and is able to bring talented young managers out of the shadows, which will bring benefits for the state as a whole and for young people through their self-realization.

In the context by regions, the predominance of civil servants not older than 25 years is noted in Almaty (1,037 people), Turkestan (982 people), East Kazakhstan (886 people) and Kostanay (828 people) regions. Young people are the least represented in state structures in the Kyzylorda region (346 people) and Nur-Sultan (269 people) and Shymkent (173 people) cities (Figure 5.3).

Over the past four years, the list of regions with a greater representation of young people has been preserved to one degree or another:

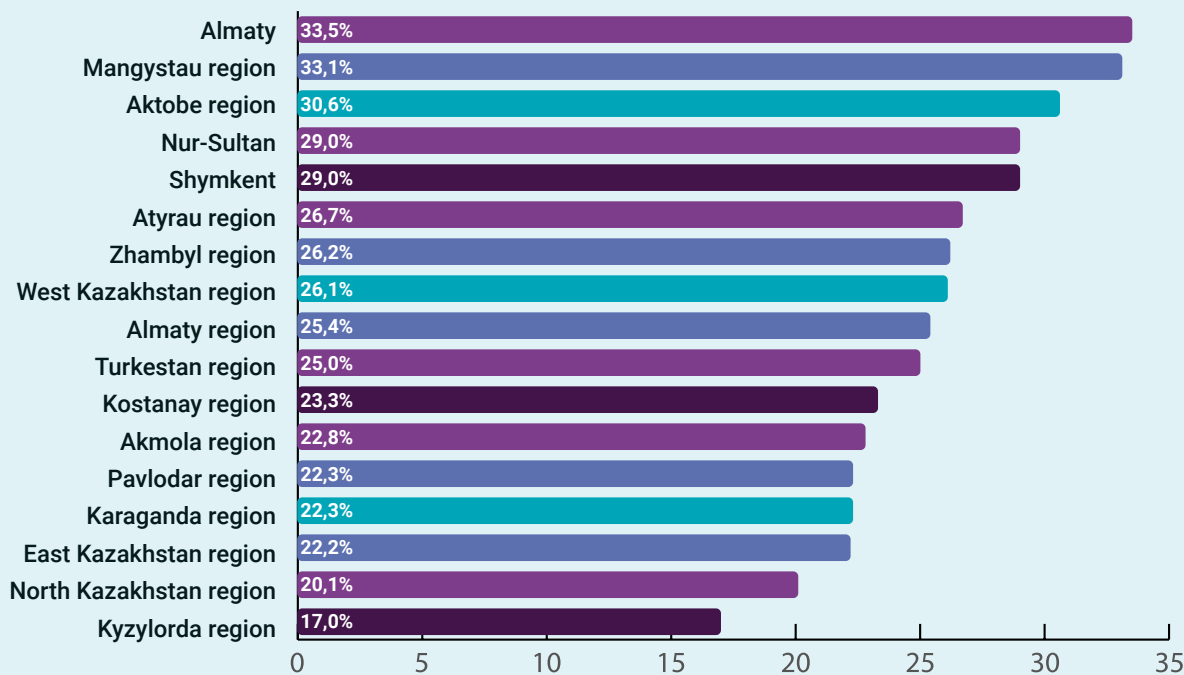
REQUIREMENTS:

- citizen of the Republic of Kazakhstan;
- not older than 35 years;
- higher education;
- the presence of recommendation letter;
- work experience of at least 5 years.

OPPORTUNITIES FOR THE FOLLOWING POSITIONS:

- ministers, their first deputies and deputies;
- the first deputies and deputies of akims of regions, cities of republican significance, the capital;
- chairmen of the committees of the central executive bodies;
- chairmen and board members of national managing holdings, national companies;
- executive secretaries of central executive bodies;
- control Officers

Figure 5.3 The number of administrative civil servants under the age of 29 years in the context by regions, as of January 1, 2019

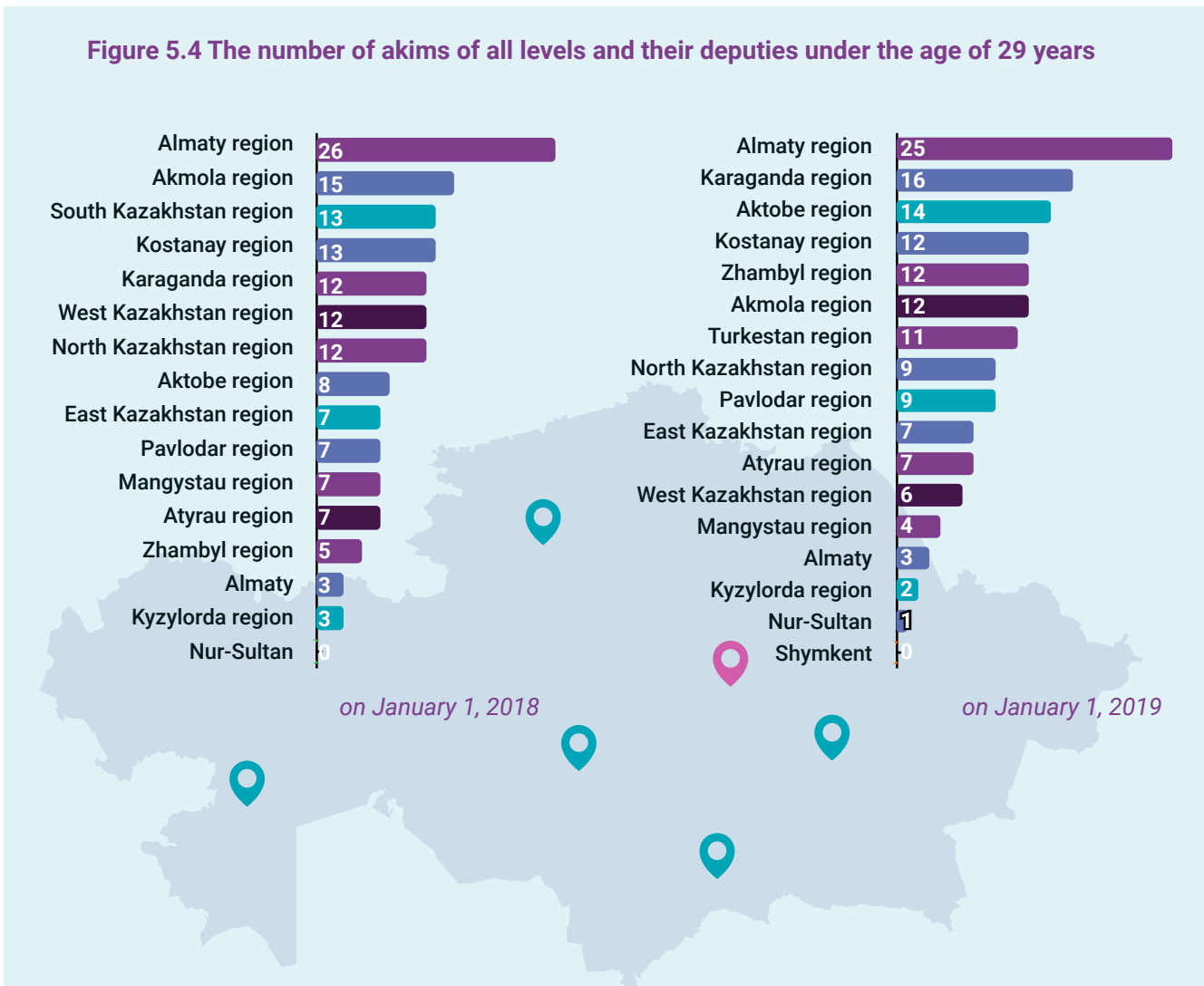
⁶¹ <https://pkrezerv.kz/>

2016	2017	2018
SKR – 1 139 people	SKR – 1 214 people	SKR – 1 193 people
Almaty region – 1 034 people	Almaty region –	Almaty region –
EKR – 919 people	1 095 people	1 054 people
Karaganda region –	EKR – 992 people	EKR – 981 people
859 people	Kostanay region – 886 people	Kostanay region – 919 people

In addition, over the past two years, young people have maintained their positions in the total number among akims of all levels and their deputies: on

January 1, 2018 - 150 people, on January 1, 2019 - 150 people. In the context by regions, the dynamics of the movement of personnel changed as follows:

Figure 5.4 The number of akims of all levels and their deputies under the age of 29 years

The number of civil servants under the age of 29 in the maslikhat apparatus at all levels decreased by 11 people compared to the previous year: as of January 1, 2018 - 149 people, as of January 1, 2019 - 138 people (full list in Figure 5.6).

At the same time, there were changes in the top 3 regions with the largest number of youth in the apparatus of representative bodies. So, if in 2018 this indicator was comparatively higher in the Kostanay

region, then in 2019 the Almaty region takes the first position in terms of youth representation (Figure 5.5).

Another important indicator of the active involvement of young people in the decision-making process and their inclusion in the public administration system is the representation of young people in the legislative and local representative bodies of power.

Figure 5.5 Top 3 regions in terms of youth in maslikhats at all levels

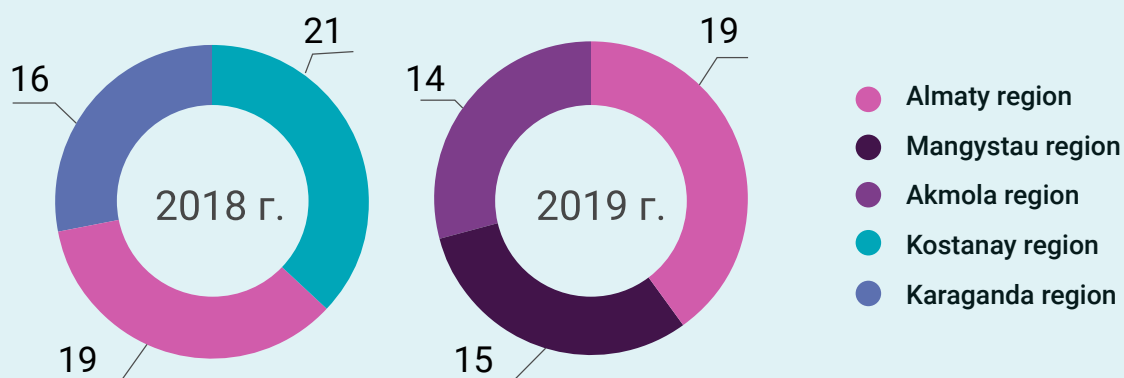
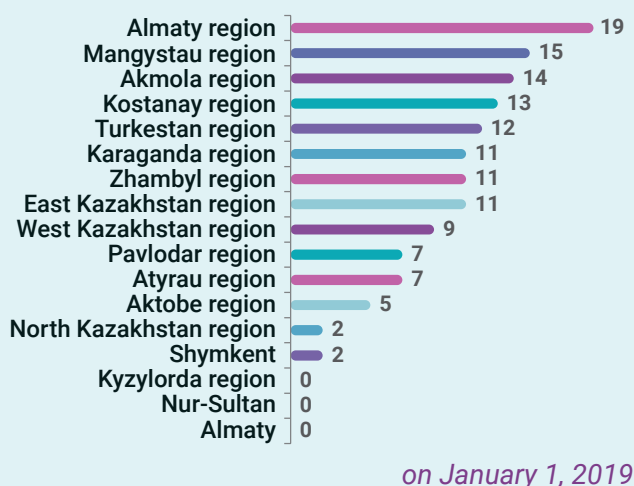

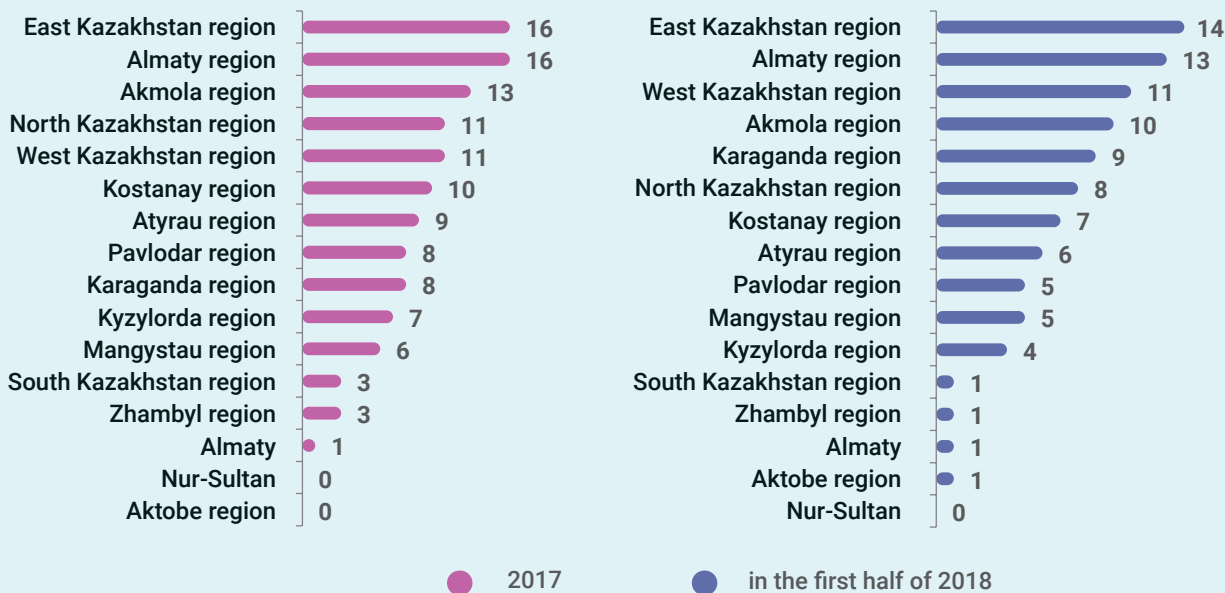
Figure 5.6 The number of civil servants in the apparatus of maslikhats of all levels under the age of 29

According to the Central Election Commission of the Republic of Kazakhstan, there is a trend towards a decrease in the representation of deputies under the age of 29 in the region maslikhats and maslikhats of cities of republican significance. Therefore, if in 2017 the total number of young deputies in Kazakhstan was 122 people, then in the first half of 2018 this figure decreased to 96, which is 1.3 times less. At the same time, a greater number of young deputies take part in a conference in Maslikhats of the East Kazakhstan and Almaty regions (figure 7).

However, the poor representation of young people in the highest representative body of Kazakhstan, in the country's Parliament, is disappointing. So, as a deputy under the age of 29 as of the first half of 2018 is one Mazhilisman from the two chambers - the Senate and the Mazhilis. This, in turn, indicates the presence of barriers to the promotion of a party

Figure 5.7 The number of deputies under the age of 29 in the regional maslikhats and maslikhats of cities of republican significance

career, which makes it difficult for young party members to enter the party's shortlist in parliamentary elections. As a result, the low number of the deputies of Parliament.

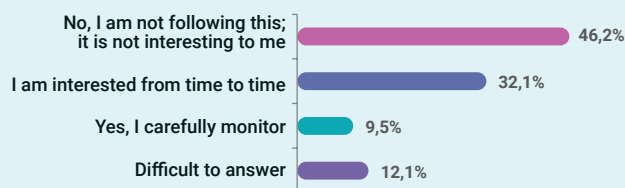
2. The level of youth involvement in socio-political processes

Assessment of the effectiveness of state support

Today, Kazakhstan implements a number of state support programs for youth. Moreover, it is precisely the degree of youth awareness and participation in these programs and projects that is becoming one of the important indicators of the involvement of young people in the socio-political life of the country. Indeed, the conscious participation of young people in society begins first with their interest in the activities of the state in relation to their socio-age group. Satisfaction or dissatisfaction with the support provided by the state encourages young people to actively participate in socio-political processes in order to influence or change existing practices.

According to a sociological study, Kazakhstan's youth does not show a clear interest in the current state youth policy. A relatively large proportion (46.2%) are not interested in government measures (Figure 5.8). In general, they do not follow the news about state policy in Kostanay (95.6%), Karaganda (66.7%) and Pavlodar (60.8%) regions.

Figure 5.8 Distribution of answers to the question: «Are you interested in how the state youth policy is developing in Kazakhstan?»

Only 9.5% of young people surveyed closely monitor ongoing changes. Relatively high interest

is shown in Mangystau (31.5%), East Kazakhstan (30.6%) and Zhambyl (30%) regions. By the nature of their activity, these are government employees (28.2%) and media workers (21.4%).

Meanwhile, about half of the young people surveyed believe that the state creates all the conditions for their development (Figure 5.9). They highly appreciate the activities of state bodies in solving youth problems in Almaty (100%), Karaganda (100%) and Pavlodar (100%) regions, and mostly respondents with incomplete secondary education (77.8%). However, 40% of youth in the Mangystau region and 25% in Almaty report inaction of state bodies. This is the opinion of absolutely all representatives of the NEET group, every third respondent who rents housing, and every fifth aged 19 to 23 years.

The most popular state programs and projects to support youth in 2019 were the programs "With a diploma - to the village!", "Zhasyl el" and the "Bolashak" international scholarship (table 5.1). In general, it should be noted that these three programs have been leading in the past two years, which indicates, on the one hand, the effective informational promotion of these projects, and, on the other hand, it speaks of the high attractiveness of mechanisms and tools for their implementation.

At the same time, it is noteworthy that a little less than a quarter of the youth surveyed are not aware of any of the state programs. Largely, this answer is typical for young people from Kostanay (54.9%), North Kazakhstan (48.1%) and Karaganda (38.2%) regions.

In addition, the overwhelming majority did not participate in these programs - 75.7%. A low level of involvement in government support measures is noted in the city of Shymkent (99.1%), North Kazakhstan (98.1%) and Kostanay (90.1%) regions, as well as Nur-Sultan city (90.4%). In terms of employment, the majority is represented by NEET youth (84.3%).

It is noteworthy that respondents with primary and incomplete secondary education more often

Figure 5.9 Distribution of answers to the question: «In your opinion, are government bodies paying enough attention to youth issues?»

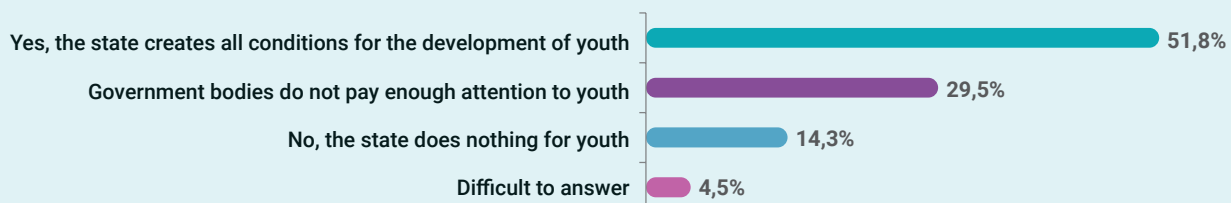

Table 5.1 The level of awareness and involvement of young people in government programs and projects to support youth

Programs	What government programs and projects to support youth have you heard or are aware of?	What government programs and projects to support youth have you participated in?
“With a diploma - to the village!”	42,3%	5,3%
«Zhasyl el»	39,2%	7,0%
International scholarship "Bolashak"	30,9%	1,3%
“Youth Internship”	23,0%	7,0%
Serpin 2050	20,5%	1,9%
State Youth Award "Daryn"	16,2%	0,7%
Housing Program "Nurly Zher"	16,1%	1,2%
Unified Business Support and Development Program “Business Roadmap 2020”	14,1%	1,0%
Free technical and vocational education for all	6,5%	1,8%
The program for the development of productive employment and mass entrepreneurship for 2017-2021	4,7%	0,8%
Youth Corps Development Project	2,0%	0,4%
Youth labour pool	1,8%	0,7%
I am not familiar with any of the listed programs / I did not participate in any of the listed programs	24,0%	75,7%

than others noted that they did not know anything about programs (48% and 42.4%, respectively) and did not participate in them (92% and 86.9%, respectively).

It should be noted that national companies also began to play an important role in increasing the civic activism of young Kazakhstanis. In large companies, youth policy was singled out in a separate direction. So, a committee on youth affairs was created at KazMunayGas, which brought together 26,000 young specialists from the KMG group working in production sites across the country⁶². The main task of the

Committee was to work with young people who will collectively develop shared values, create a corporate culture, and contribute to the implementation of the state youth program.

In the company «KazakhstanTemirZholy» to solve pressing problems and coordinate the activities of youth policy participants, an advisory body has been created - the Council for Youth Affairs under the president of the company. The objectives of the Council are to identify priorities for the formation and implementation of a comprehensive policy for young workers, analyze the effectiveness of

⁶² KMG: the time of young leaders, <http://www.kmg.kz/rus/press-centr/press-relizy/?cid=0&rid=654>

youth policy and develop recommendations for its improvement, as well as discuss other important issues related to young employees of the Company⁶³. At present, region representatives of the Council are actively working in all regions of the country, as well as in subsidiaries of the Company. Every year, the company holds the Republican Forum "Youth is the Future of the Railroad!", which reveals the names of talented innovative engineers, and replenishes the personnel reserve of JSC "NC" KTZ".

The national holding "Samruk-Kazyna" is implementing the "Jas Samruk" project as part of the «The Year of Youth». The project has organized a series of developmental and creative initiatives, such as the Digital Summer project to support talented youth, the "Zhas Orken" mentoring program, production forums and competitions, environmental, charity and volunteer events, intellectual games, KVN, sports and athletics events and other significant events⁶⁴.

Youth Resource Centers

A significant role in the field is played by the Youth Resource Centers (YRC), operating in each region, city and district centers of the country. The main goal and mission of the YRC is to provide comprehensive support and services to youth and youth organizations. Thus, for the wider reach of young people, the most effective is the continuous expansion of the network of YRC in the regions. So, in comparison with last year, the number of operating YRC decreased by 2 (table 5.2).

Despite the wide YRC network, among young people the level of awareness of the centers is characterized as below average. So, a little more than half (57.1%) of young people surveyed know absolutely nothing about YRC. To one degree or another, 39.5% are aware of their work, and only 4.7% of them turned to these centers (Figure 5.10).

Table 5.2 Number of existing Youth Resource Centers

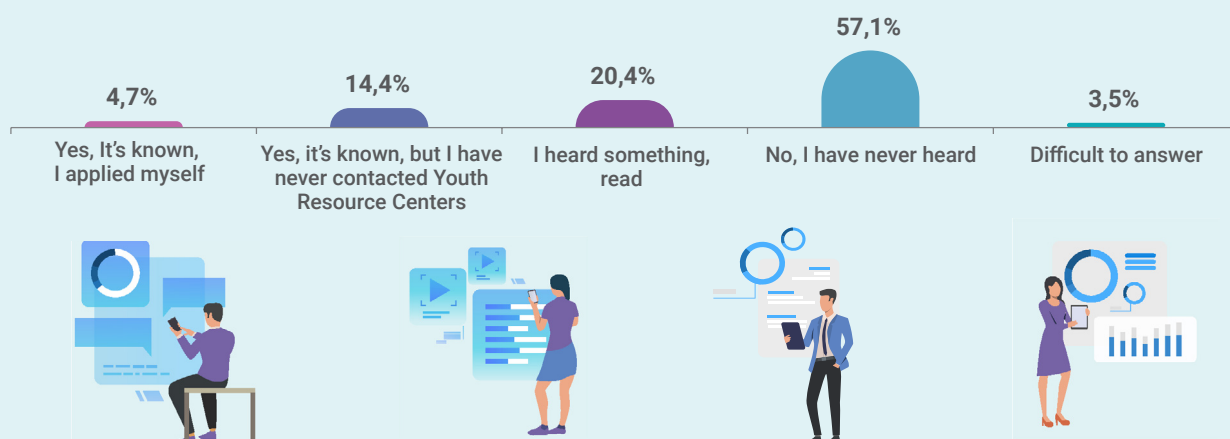
Regions	2018	2019
Akmola region	20	18
Aktobe region	14	13
Almaty region	20	21
Atyrau region	8	8
East Kazakhstan region	20	20
Zhambyl region	12	12
West Kazakhstan region	14	14
Karaganda region	19	19
Kostanay region	20	20
Kyzylorda region	9	9
Mangistau region	8	7
Pavlodar region	13	13
North Kazakhstan region	15	14
Turkestan region	15	17
Nur-Sultan	1	1
Almaty	1	1
Shymkent	1	1
Total	210	208

Source: Local Executive Bodies

⁶³ The main directions of youth policy of "NC" KTZ "JSC, <https://www.railways.kz/ru/social/sotsialnaya-politika/youth-policy>

⁶⁴ I develop myself - I develop the country!, <https://www.sk.kz/jas-samuryq/>

Figure 5.10 Distribution of answers to the question: «Tell me, please, do you know about the work of the Youth Resource Centers (YRC) of your district / city / region?»

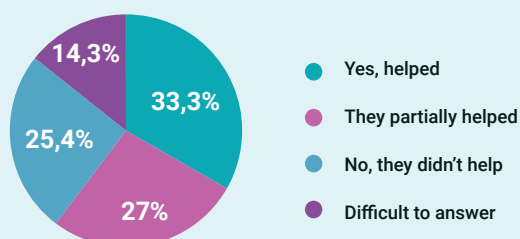

A low level of awareness is noted in Kostanay (92.3%), Turkestan (90%) regions and the Nur-Sultan (80.3%). More often among young people with primary (92%) and incomplete secondary (76.7%) education, representatives of NEET (71.7%) and those who neither study nor work (70.8%), aged 14 to 18 years old (68.5%).

Amid low awareness, Youth Resource Centers show their relative effectiveness as a platform for providing targeted assistance to youth. Almost one in three respondents received the necessary assistance, and every fourth received partial assistance.

The greatest effectiveness of the centers is noted in Akmola (100%), Kyzylorda (50%) and Mangystau (44%) regions. Also, a high level of satisfaction is characteristic of students and those who are employed (50%) and the age group from 24 to 28 years (40%).

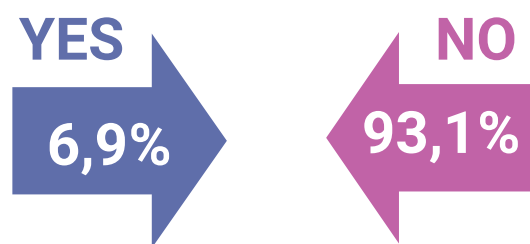
Figure 5.11 Distribution of answers to the question: «Did the employees of Youth Resource Centers help solve your problem?»

Youth participation and involvement in the activities of non-governmental organizations

In general, there is no inclination among youth to turn to organizations for help. 93.1% had no experience in applying to organizations in their locality. And only 6.9% used the services of youth organizations (Figure 5.12). Most often they interact with organizations in Mangystau (20.3%), West Kazakhstan (17.1%), Kyzylorda (16.1%) and Zhambyl (15.6%) regions, mainly young people with higher education and degree (19, four%).

Figure 5.12 Distribution of answers to the question: “Have you contacted organizations working with youth in your locality?”

The main topics of the appeals were employment promotion, leisure activities and counseling on housing opportunities (table 5.3). In general, this triple suggests that it is these issues that are “painful” issues for young people.

Today, youth civic engagement is characterized by a wide range of actions - from participation through institutionalized forms (NGO) to public campaigns (both online and offline). As of April 2019, 596 youth organizations are functioning in Kazakhstan (table 5.4). The largest number of youth organizations are registered in North Kazakhstan (103), Karaganda (65), Zhambyl (61) regions. Least of all youth associations operates in Kostanay (7) and Almaty (8) regions.

Table 5.3 Distribution of answers to the question: «For what help did you contact these organizations?»

Most popular topics	Employment promotion	35,4%	Less popular topics	Social and labor rehabilitation and vocational guidance	6,9%
	Organization of leisure, free time	19,4%		Psychological help	6,3%
	Advice on possible housing	18,1%		Material help	5,6%
	Social Medical Assistance	12,5%		Help in organizing own business	5,6%
		Help with paperwork		5,6%	
		Legal support		2,8%	

Table 5.4 Number of existing youth non-governmental organizations (NGO)

Region	Quantity
Akmola region	19
Aktobe region	10
Almaty region	8
Atyrau region	40
East Kazakhstan region	40
Zhambyl region	61
West Kazakhstan region	30
Karaganda region	65
Kostanay region	7
Kyzylorda region	57
Mangistau region	30
Pavlodar region	30
North Kazakhstan region	103
Turkestan region	18
Nur-Sultan	25
Almaty	12
Shymkent	46
Total	596

At the same time, a low level of youth participation in the activities of youth NGO remains. So, in 2018, for various reasons, 74.1% of respondents did not participate in the activities of associations, in 2019 this figure reached 86.7%.

It should be noted that according to the results of a sociological survey in 2019, almost one in five noted their desire to join youth organizations, and one in ten is a passive participant in thematic events, while 2.9% are active members of youth organiza-

tions (Figure 5.13). This trend indicates the availability of opportunities to increase the level of youth involvement in the activities of public associations.

A feature of youth civic activity in 2019 was a more noticeable manifestation of youth activity through public demonstrations, both online and offline, especially clearly manifested during the presidential election. In general, the most popular forms of youth participation in the civil sector can be divided into the following forms (tab 5.5).

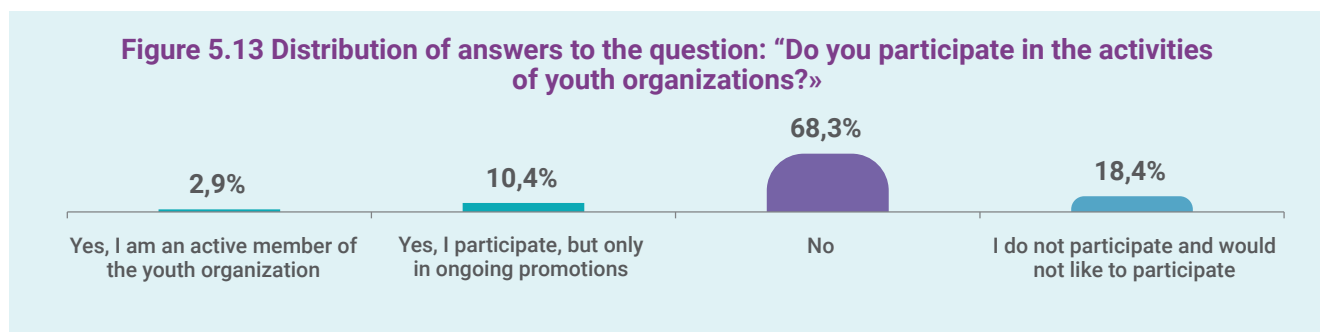

Table 5.5 Forms of youth participation in the civil sector

Forms	Name of organizations
Associations at socio-political organizations	The youth wing of the Nur Otan party "Jas Otan", the youth wing of the CPPK "Communist Youth League of Kazakhstan", the youth wing of the NSDP, the Republican youth movement "Zhangyru Zholy" of the APK of the Republic of Kazakhstan, etc.
Associations at schools and universities	The Council of School Students in Schools, Youth Affairs Committees in Universities, Student Parliaments, Student Governments, RPO "Unified Children and Youth Organization" Zhas Ulan", etc.
Republican movements / associations	RYA "Alliance of Students of Kazakhstan", YLS "Zhasyl El", Union of KVN Kazakhstan, Bolashak Alumni Association
Initiative groups	"League of Young Voters", "Oyan, Kazakhstan!" and others
Expert sites	Council of Young Scientists at the MES RK, Council of Young Entrepreneurs "Zhas Kanat", etc.

Social activity of youth: level of involvement in volunteer activities

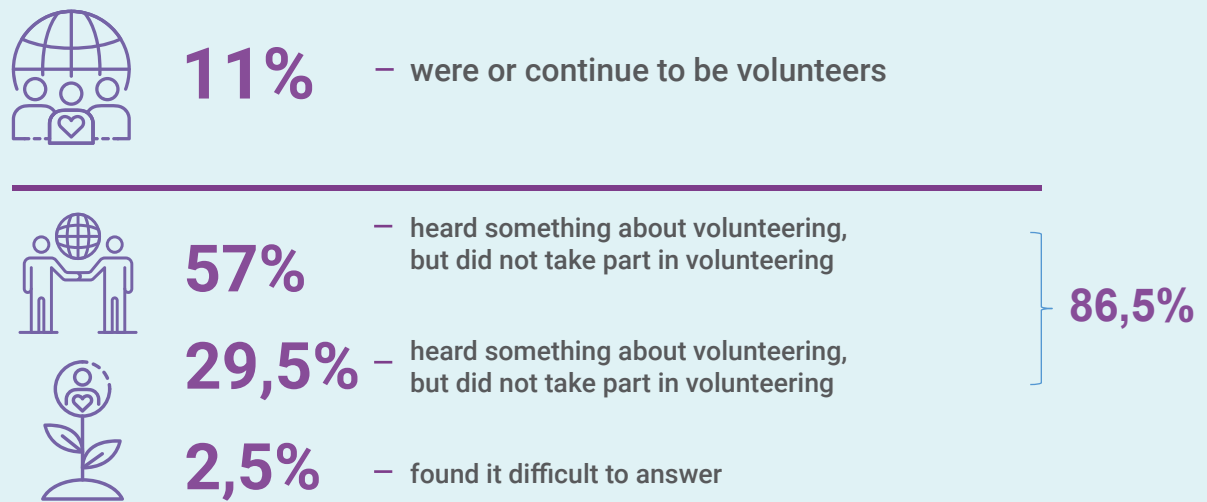
At present, considerable attention has been paid by the state to volunteer movements in Kazakhstan. So, a functional online platform for the development of volunteer movement in Kazakhstan qazvolunteer.kz was created, a scholarship for student volunteers was increased by 30%. The Year of the Volunteer in 2020 should also contribute to the growth of civic engagement of youth and support for the volunteer movement.

Meanwhile, according to the data of the sociological research of SRC "Youth", the level of youth involvement in volunteer activities has low indicators

in the first half of 2019. So, one of ten young people surveyed was or is an active volunteer (11%). Relatively high involvement is noted in Akmola (27.6%), Mangystau (20.3%) and West Kazakhstan (20%) regions.

In turn, 86.5% of youth never took part in volunteer activities. In general, this indicator is higher than the data for 2016, when according to the results of a sociological research by SRC "Youth", 55.6% of young respondents said that they had never volunteered. At the same time, according to a survey of SRC "Youth" for 2017, a key reason for non-participation was identified - lack of free time (41.9%).

Figure 5.14 Distribution of answers to the question "Have you ever been involved in volunteering activities?"

One of the most common areas of youth volunteering is helping the poor (table 5.7). Every third young volunteer is involved in this area. In general, this trend correlates with the general trend of increasing citizen participation in charity work, where assistance to socially vulnerable groups of society

occupies an important position.

14.4% of respondents found it difficult to indicate the exact direction of their volunteer activities, which may be associated with a wide range of their activities.

Table 5.6 Distribution of answers to the question «What is the direction of your volunteer activities?»

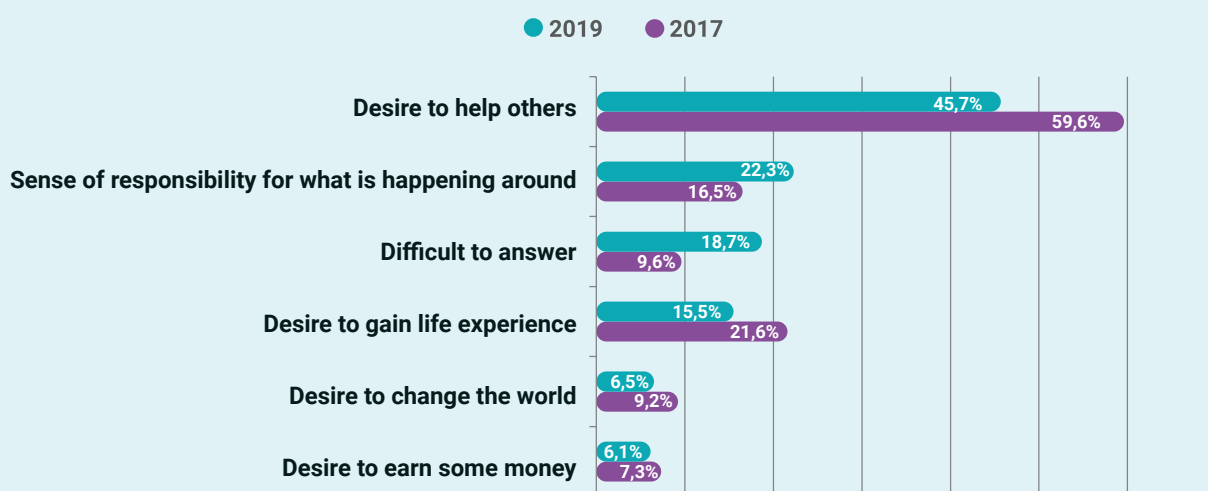
Direction	%
Help the poor	33,0%
Psychological help	7,0%
Support for people with disabilities	7,0%
Support for a religious organization, church, mosque	6,3%
Support for sports and other cultural events	6,3%
Help for single and old people	5,6%
Environmental Protection	4,6%
Homeless support	4,2%
Preservation of culture	3,9%
Research support	2,8%
Fight against drug addiction	2,1%
Animal protection	1,8%
Social help	0,4%
Healthy lifestyle	0,4%
Hospital help	0,4%
Women's Rights	0,0%
Difficult to answer	14,4%

As the results of sociological surveys of 2017 and 2019 show, as a key motivation for youth participation in volunteer activities, the desire of young people to help others remains (Figure 5.15). However, to date, a sense of responsibility for what is happening around is coming to the fore in comparison with 2017. All this indicates a growing understanding among young people of the importance of their social role in the development and achievement of well-being in society.

It is noteworthy that almost one in five respondents found it difficult to give an answer about their motives for participating in volunteer activities. It can be noted that, without hesitation, more often girls (23%) than volunteers (14.7%) enter the volunteer activity, in the age cohort from 19 to 23 years (21.3%).

Fewer young people are following the material component of volunteerism.

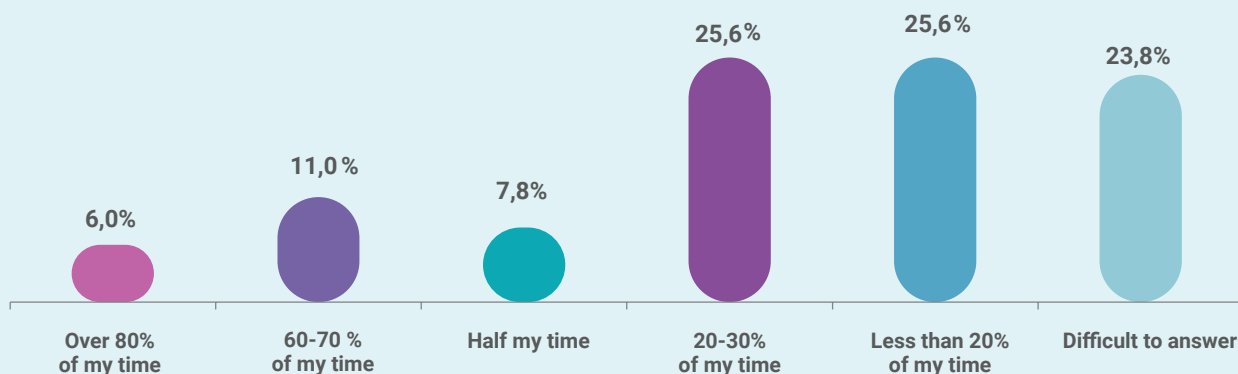
Figure 5.15 Distribution of answers to the question “Tell me, please, what prompted you to become a volunteer?”

The optimal time allotted for volunteer activities should not exceed 30% of the total personal time of a young person (Figure 5.16). So, within 20-30% of their time, 25.6% of respondents are ready to spend, less than 20% of the time is also 25.6%.

50% and more than 50% of their personal time are ready to spend - 24.8%. At the same time, 23.8% of respondents found it difficult to give an answer.

Figure 5.16 Distribution of answers to the question “What part of your time do you spend or are you willing to spend on volunteering?”

Youth Electoral Space / Electoral Activity

As of July 1, 2019, the number of young voters was 2,511,363. The proportion of youth reaches approximately 21.3% of the total number of voters

(11,814,019 people) in Kazakhstan.

At the same time, the largest number of young voters is observed in Turkestan and Almaty regions, as well as in Almaty.

Table 5.7 The number of voters (up to 28 years inclusive) as of July 1, 2019

Region	Quantity
Akmola region	95 790
Aktobe region	126 472
Almaty region	302 088
Atyrau region	100 851
East Kazakhstan region	162 948
Zhambyl region	162 157
West Kazakhstan region	89 146
Karaganda region	175 753
Kostanay region	121 806
Kyzylorda region	102 848
Mangistau region	101 795
Pavlodar region	94 066
North Kazakhstan region	59 426
Turkestan region	313 707
Nur-Sultan	133 255
Almaty	209 389
Shymkent	159 866
Total	2 511 363

Protest activity

According to the subjective assessments of respondents, mass protests on the places are unlikely or impossible. This is the opinion of 81.3% of young people surveyed (Figure 5.17). In general, in comparison with the results of 2017 and 2018. In 2019, there has been an increase in the total number of respondents who are more or less confident that there is no likelihood of protests. So, in 2017 this figure was 70.6%, in 2018 - 72.5% (Figure 5.18).

In turn, the level of protest expectations in 2019 is 18.7%. More often than others, this is stated by young people in East Kazakhstan (63.2%), Mangystau (59.5%) regions and the city of Almaty (38%). At the same time, protest expectations are typical for respondents with higher education and scientific degree (41.7%), with incomplete education (26.8%), for both students and workers (35.6%) and working youth (21.3 %), aged 24 to 28 years (20%). Also, urban dwellers (21%) rate the likelihood of mass protests higher than villagers (15.7%)

Figure 5.17 Distribution of answers to the question "Do you think mass protests are possible in your city / village now?" 2019

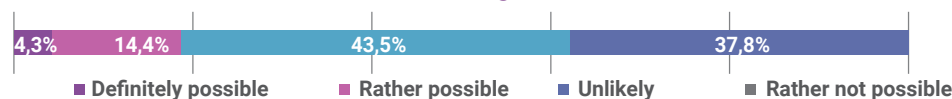
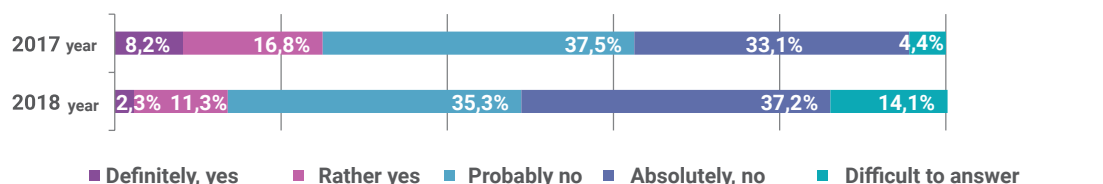

Figure 5.18 - Distribution of answers to the question "Do you think there is a possibility of protests in your village / city now?"

The low level of protest expectations is confirmed by weak protest sentiments among the surveyed youth. So, a little more than half of young people report the absence of reasons that could serve as grounds for their personal participation in the protests. In general, this indicator has a positive trend over the past three years (table 5.8).

As factors determining protest participation among young people, the block on social and labor relations is being strengthened, when delays in the payment of wages, scholarships, allowances, as well as reduction or dismissal from work, can be key reasons for youth protest.

Table 5.8 Distribution of answers to the question “What problem can force you to go to a public protest rally?”

Answer options	2019	2018	2017
Nothing can force me to protest openly	59,7%	54,8%	34,0%
Delay in the payment of salaries, scholarships, benefits	11,9%	7,9%	12,2%
Reduction, dismissal from work	11,4%	8,7%	18,3%
Negligence and lack of professionalism of medical workers	10,8%	9,9%	10,4%
Increase in payments on loans or mortgages	10,8%	5,9%	6,3%
Unreasonable increase in utility tariffs	9,9%	6,1%	11,2%
Environmental degradation	9,1%	7,4%	9,3%
Dissatisfaction with the actions of the authorities	9,0%	6,7%	7,1%
Unfair court decisions	8,6%	8,5%	7,0%
Unreasonable fines	7,8%	6,2%	10,4%
Problems at school, college, university	7,5%	5,5%	15,1%
Rising prices for food, fuels and lubricants, medicines	7,4%	9,8%	12,3%
Housing problems	6,1%	7,6%	7,2%
Disagreement with accepted reforms	4,8%	4,1%	5,1%
Ethnic Violation	4,5%	5,3%	3,8%
Low quality education services	-	-	4,6%

In the context of regions for youth, various problems are being actualized for them, which may become grounds for protests:

Akmola Region - problems in schools, colleges, universities (19.7%), reduction or dismissal from work (19.7%), unfair court decisions (19.7%);

Aktobe region - negligence and lack of professionalism of employees of medical institutions (53.1%);

Almaty region - unreasonable fines (13.5%);

Atyrau region - housing problems (18.8%);

West Kazakhstan region - reduction and dismissal from work (38.2%);

Zhambyl region - dissatisfaction with the actions of the authorities (12.8%);

Karaganda region - rising prices for food, fuels and lubricants, medicines (16.7%)

Kostanay region - 95.6% say that there are no grounds for participating in protests;

Kyzylorda region - environmental degradation (9.9%);

Mangystau region - increase in payments on loans or mortgages (54.1%);

Turkestan region - dissatisfaction with the actions of the authorities (9.5%);

Pavlodar region - delay in payment of wages, scholarships, benefits (6.8%), environmental degradation (6.8%)

North Kazakhstan Region - unreasonable fines (11.1%);

East Kazakhstan region - delay in the payment of wages, scholarships, benefits (26.9%);

Almaty city - increase in payments on loans or mortgages (21.7%);

Shymkent - dissatisfaction with the actions of the authorities (7%);

Nur-Sultan - 98.3% say that there are no grounds for participating in the protests.

Of course, the indicated questions are not unambiguous determinants of increasing protest moods in the regions, however, they require special attention in the formation and implementation of youth policy in each of the regions.

Conclusions

The following features can be distinguished as conclusions:

1. Young people in the public administration system as a whole are represented at an average level. This trend has persisted over the past few years, and in general, corresponds to the set course for the rejuvenation of the state administrative body. However, most young people work in executive structures, rather than legislative. This trend indicates the possible existence of an “invisible” barrier to promoting youth on the political career ladder through parliamentary activities in the Parliament and maslikhats of the country

2. The characterization of involvement in socio-political processes has a wide range of youth participation, but the level of involvement remains low. First of all, it is necessary to note the low popularity among youth of Youth Resource Centers and non-governmental organizations as platforms for seeking help and participating in their activities. Against this background, youth associations are becoming a less attractive form of interaction among young people. However, youth associations have sufficient potential to attract new associates, as every fifth young man surveyed expressed a desire to join the youth organization in the future.

3. Young people do not show a clear interest in the current state youth policy, which can serve as an obstacle to the effective implementation of state programs and projects. Indeed, low awareness of state policy leads to poor participation in state support programs, which is confirmed by the results of sociological studies, where the maximum number of program participants reaches 7% of the total number of respondents (7% of respondents participated in Youth Practice, 7% in the movement “ Zhasyl el ”).

4. It should be noted that the painful issues of youth are issues of social and labor relations. Thus, negative changes (dismissal, reduction, non-payment of salaries) can serve as grounds for the personal participation of young people in protests. Meanwhile, the most frequently interviewed youth turned for help to organizations working with youth,

specifically on the issue of promoting employment (35.4%). However, against the background of predominance of preoccupation with their social and labor status, the results of the same study indicate a low involvement of respondents in “labor” programs.

Namely: 0.8% took part in the «Program for the Development of Productive Employment and Mass Entrepreneurship for 2017-2021.» 0.7% took part in the Youth Reserves project, 0.4% in the Youth Corps Development Project. %

5. The degree of involvement in volunteering remains low. Only one in ten young people in the past or present has experience of volunteering. In general, the youth volunteer movement can be characterized as socially oriented, when along with the most common direction of participation is “helping the poor”, the key motivating factor for volunteering is the desire to help other people.

6. The potential for protest activity is weak among young people surveyed. The likelihood of protests was suggested by 18.7% of respondents. At the same time, young people do not show personal interest in participating in public protests (59.7% of respondents said that “nothing can force them them to protest openly”).

RECOMMENDATIONS

To political parties

- Actively include young members in the activities of parties, attract them to the leading positions of organizations. It is important to create effective mechanisms for career movements of young people from youth wings to the “core” of the party, which in turn should contribute to the active inclusion of young party members in party lists put forward in parliamentary elections. At the local level, it is necessary to nominate young candidates for deputy maslikhats from parties, along with the provision of substantial campaign support to them will contribute to their victory in the elections. In general, the nomination of young candidates for deputies, both in the Parliament and in local representative bodies, meets the modern demands of the Kazakhstan’s electorate.

To Youth Resource Centers

- It is recommended to organize a wide information campaign among young people in order to popularize and increase the general awareness of young people about the activities of the centers. The most effective channels of information promotion can serve as a platform of social networks and Internet resources. Also considered effective is the distribution of booklets, posters and other materials about the activities and services of YRCs in ed-

educational institutions. All this will contribute to not only informing young people about the centers, but will also become a “starting point” to increase the involvement of young people in the activities of both the centers themselves and other youth and volunteer organizations, increase the level of participation in government programs and projects, information about which must be submitted to the YRC.

To Labour Union Organizations

- Pay special attention to the socio-economic situation of young people in enterprises, as well as contribute to improving their working conditions. Also, trade union organizations should become the first link where young people could contact on issues of concern to them.

To Employment Centers

- Create an effective system of promoting employment of young people, including the interaction of centers with educational institutions: at the school level, it is possible to conduct professional orientation days among high school students, at the level of vocational and higher educational institutions - the creation of an information base on vacancies, internships at open access enterprises for students.

- It is necessary to conduct a broad informational and awareness campaign on ongoing state support programs. Particular emphasis is needed in explaining and informing about the existence of programs on employment issues, as the results of a sociological study show a low involvement of young people in state programs, which is explained by their low awareness of existing programs.

5.2. MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION OF YOUTH

In «The Year of Youth», military-patriotic education of the young generation becomes one of the key priorities of the state youth policy of the Republic of Kazakhstan. Military-patriotic education is a combination of social technologies implemented by state and non-state institutions for the formation and development of personal qualities that help a young citizen to be proud of his homeland and resist possible negative trends.

The state plays an important role in the military-patriotic education of youth, using it as an instrument of socialization and the subsequent recruitment of young people into the ranks of the armed forces. The tasks of military-patriotic education of Kazakhstani youth include knowledge of the history of Kazakhstan, the development of creative thinking, creativity and independence, practical skills in solving engineering problems and physical preparation.

To solve these problems, the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan developed a set of measures to coordinate the activities of military-patriotic clubs and youth organizations on the basis of the National Military-Patriotic Center, which was opened by the First President Nur-Sultan Nazarbayev in 2015. At the center, a Republican public association «Children and Youth Military-Patriotic Movement» Zhas Sarbaz «was created, with branches located in all regions of the country (Table 5.9).

Table 5.9 Information on the total number of military-patriotic clubs and forms of "Zhas Sarbaz", as of July 20, 2019

№	Region	The total number of educational organizations	including:		including students	The total number of clubs and classes "Zhas Sarbaz"		Total youth involved		Quantity of...of them			
			comprehensive schools	colleges (lyceums)		Quantity	Percentage ratio	Quantity	Percentage ratio	clubs	including youth involved in clubs	Zhas Sarbaz	Including youth of "Zhas sarbaz" forms
1	Nur-Sultan	111	84	27	149 522	150	121%	5 648	4%	86	4 119	66	1 529
2	Almaty	225	204	21	238 200	225	100%	18 240	8%	225	18 240	–	–
3	Akmola region	380	347	33	120 824	380	100%	7 430	6%	272	5 887	108	1 543
4	Aktobe region	415	376	39	151 562	490	118%	12 560	8%	237	5 806	253	6 754
5	Almaty region	630	594	36	413 793	643	102%	29 350	7%	630	29 045	13	305
6	Atyrau region	188	169	19	124 809	193	103%	4 961	4%	185	4 760	8	201
7	EKR	555	485	70	102 597	611	110%	20 753	20%	555	19 563	56	1 190
8	Zhambyl region	398	360	38	222 801	535	134%	13 003	6%	398	9 781	137	3 222
9	WKR	277	242	35	15 841	292	105%	5 828	37%	277	5 540	15	288
10	Karaganda region	359	324	35	183 980	359	100%	9 474	5%	319	8 414	40	1 060
11	Kostanay region	202	166	36	106 773	202	100%	4 999	5%	174	4 366	28	633
12	Kyzylorda region	309	280	29	144 364	310	100%	7 713	5%	309	7 684	1	29
13	Mangystau region	154	129	25	17 847	154	100%	3 850	22%	154	3 850	–	–
14	Pavlodar region	296	266	30	109 083	231	78%	3 732	3%	228	3 682	3	50
15	NKR	307	284	23	18 735	315	103%	5 572	30%	310	5 512	5	60
16	Turkestan region	786	736	50	464 154	789	100%	16 550	4%	789	16 550	–	–
17	Shymkent	162	123	39	233 160	182	112%	4 018	2%	172	3 771	10	247
TOTAL:		5 754	5 169	585	2 818 045	6 045	105%	173 281	6%	5 318	156 537	727	16 744

Source: Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan

Along with the National Military-Patriotic Center under the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan, the Military History Museum of the Armed Forces was created. In the museum, the patriotic education of young people is carried out through their acquaintance with the culture and life of the Kazakh traditional society, the military history of the state,

the military customs and traditions of nomadic Kazakhs.

According to the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan, in 2018 the number of young people (18-28 years old) serving in the ranks of the Kazakh army amounted to 31,457 people (Table 5.10).

Table 5.10 The number of young people serving in the ranks of the Kazakhstan army

Regions	The number of young people (18-28 years old) serving in the ranks of the Kazakh army	Number of young people (18-28 years old) under contract military service
Nur-Sultan	1 686	1 295
Almaty	2 406	2 003
Almaty region	7 040	6 396
Akmola region	593	565
Aktobe region	565	512
Atyrau region	533	458
East Kazakhstan region	5 481	4 920
Zhambyl region	6 898	6 371
West Kazakhstan region	46	43
Karaganda region	1 356	1 210
Kostanay region	75	73
Kyzylorda region	401	372
Mangystau region	2 317	2 067
Pavlodar region	27	26
North Kazakhstan region	13	11
South Kazakhstan region	2 020	1 897
Total	31 457	28 219

Source: Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan

An important role in military-patriotic education is played by the youth training camp “Aybyn”, which is held by the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan together with akimats of the region and city levels and with youth organizations, in which pupils of military-patriotic circles, republican and region boarding schools participate.

Under the auspices of “Aybyn”, a series of educational, sports and creative events are held: the intellectual game “Scrabble”, the competition “My Robot”, competitions in military-applied sports and the computer game “World of tanks”, relay races and paramilitary cross-country presentation of countries, regions and educational institutions, art festival «Voting» Aybyn «. The Republican festival of military song “Zhas Ulan” also plays an important role in shaping

the patriotism of the younger generation.

The development of patriotism is an important task of the state and society.

According to the results of the sociological study “Youth of Kazakhstan”, conducted in the first half of 2019 by SRC «Youth», the significance of patriotism for young Kazakhstanis is based more on emotional aspects: for almost a third of young people, patriotism is associated with pride in the achievements of their native country (31.8%) and love for their native land (28.6%). Almost every fourth representative of the young generation of Kazakhstan associates patriotism with the observance of state laws and the payment of taxes (24.3%) (Table 5.11).

Table 5.11 Distribution of answers to the question: "What, in your opinion, means to be a patriot of Kazakhstan?", %

Answer options	%
Proud of the great achievements of the country	31,8
Love Motherland, including hometown, village, aul	28,6
Comply with state laws, be a law-abiding taxpayer	24,3
If necessary, defend the country with weapons in hand	18,0
Work for the good of the motherland	14,1
Believe in the great future of the country	10,8
Talk with pride about Kazakhstan when you travel abroad, talk about Kazakhstan	8,2
Know the Kazakh language, traditions and history of Kazakhstan	7,7
Living in peace and harmony with other citizens of Kazakhstan	6,9
Feel a sense of responsibility for what is happening in the country	5,4
Take military service	4,3
Buy domestic Kazakhstan products	2,9
Feel nostalgia away from homeland	2,5

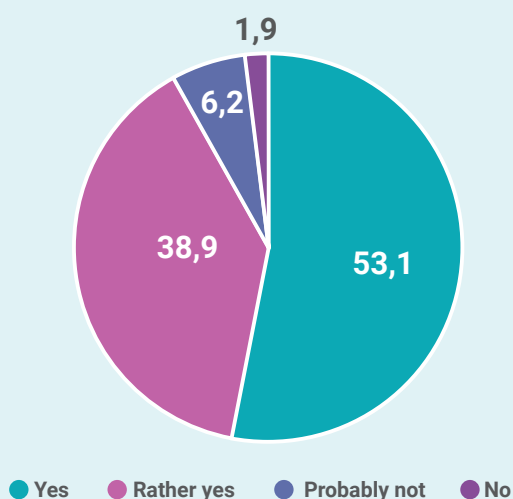
Source: SRC «Youth», 2019

The overwhelming majority of young people consider themselves patriots: 92% answered in the affirmative and rather in the affirmative answer to this question (Fig. 5.19).

Despite the fact that the vast majority of young people claim to be patriots of the country, in their minds the feeling of patriotism is practically not associated with specific actions and deeds, which is expressed in the absence of a desire to serve in the armed forces of the country. This circumstance signals the lack of confidence of youth and their parents in the army as a social institution and a possible social lift. It is necessary to pay attention to the popularization of the military image in the eyes of young people and take action to increase the prestige of the army.

In the meantime, the main feelings that young people experience in relation to the Kazakh army are pride (25.9%), respect (24.3%) and trust (22.4%). It should be noted that positive emotions significantly prevail over negative emotions regarding the Armed Forces of the country by young people (almost seven times), but nevertheless, the number of young people who want and are ready to serve in the armed forces, according to the survey, does not exceed 5% of the sample aggregate (tab. 5.12).

Figure 5.19 Distribution of answers to the question: "Do you consider yourself a patriot?", %

Source: SRC «Youth», 2019

Table 5.12 Distribution of answers to the question: “What feelings do you feel in relation to the Armed forces of the Republic of Kazakhstan?”

Answer options	%
Pride	25,9
Respect	24,3
The trust	22,4
Delight	9,0
Mistrust	4,8
Indifference	3,8
Disappointment	2,0
Fear	1,2
Difficult to answer	6,6

Source: SRC «Youth», 2019

To the question of what should be done to form patriotism among young people, the main respondents' answers were as follows: to study the history and traditions of the peoples of Kazakhstan (18.1%); conduct elementary military training in secondary schools (14.8%); organize military patriotic camps for students during the summer holidays (10.5%);

hold regular sports events (10.1%) (tab. 5.13). Despite the fact that this question was multiple and suggested the possibility of choosing several answers, we see that the respondents did not use this right. This once again confirms the lack of interest among youth in military-patriotic topics.

Table 5.13 Distribution of answers to the question: “What do you think should be done in order for youth to be patriotic?”, %

Answer options	%
To study the history, traditions and customs of the peoples of Kazakhstan	18,1
Conduct primary military training in secondary schools	14,8
Organize military patriotic camps for students during the summer holidays	10,5
Hold regular sports competitions, contests, Olympiads	10,1
Learn the state language	8,1
Create cartoons, children's programs in Kazakh about national heroes	8,0
To develop the work of youth clubs in the community	7,9
Children and youth read literature in the state language	6,5
Oblige youth to serve in the army	6,2
Learning a hymn in kindergartens	2,5
Difficult to answer	7,3

Source: SRC «Youth», 2019

Conclusions

Thus, according to the results of a sociological study, it can be concluded that the overwhelming majority of Kazakhstani youth (92%) say that they are patriots of their country, but in reality only about 5% of the respondents declared their readiness to serve in the army. The feeling of patriotism for most young people is associated with demonstratively emotional aspects. For modern youth, patriotism is associated with pride in the achievements of their country (31.8%), with love for the homeland (28.6%) and compliance with state laws (24.3%). Paradoxically, young people feel pride (25.9%), respect (24.3%) and trust (22.4%) with respect to the Kazakh army, while not expressing a desire to serve in the country's armed forces. In order to increase patriotism among their peers, young people suggest studying the history and culture of the peoples of Kazakhstan (18.1%), conducting classes on basic military training in schools (14.8%), and organizing military-patriotic camps for students in during the summer holidays (10.5%), as well as conducting sporting events on a regular basis (10.1%). In general, according to the young generation of Kazakhstan, military-patriotic education is based on historical, educational and sports aspects, which is directly related to the tasks of the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan, carried out in order to prepare and attract Kazakhstani youth to the armed forces of the Republic of Kazakhstan.

Based on the foregoing, the following RECOMMENDATIONS can be proposed for the further improvement of military-patriotic education of the youth of Kazakhstan:

1. to local executive authorities to expand the creative initiatives of military-patriotic clubs, including actions and competitions in military photography, drawing, written works (writing essays / essays about the army and military service, army reports, etc.);

2. to authoritative central state authorities to popularize military service by creating military documentaries and feature films of a historical and especially modern character. It will be interesting for the younger generation to learn about the creation and development of the domestic army, in which hot spots and conflicts the Kazakh military took part after gaining independence, as well as, for example, about the military dynasties of Kazakhstan;

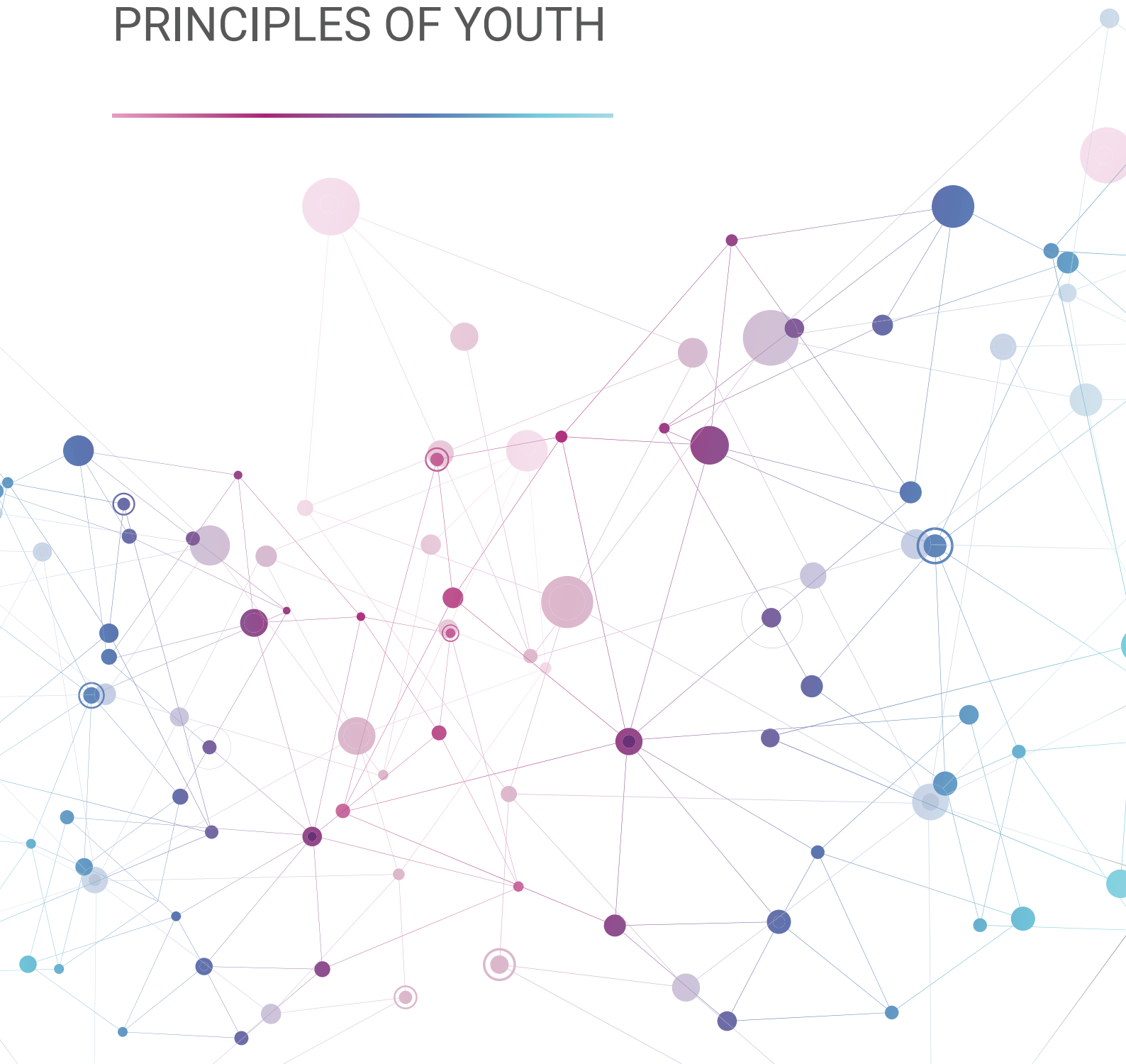
3. to local executive authorities to consider expanding the positively proven experience of working with children in creating "Cadet classes" in educational organizations. For example, in the Almaty region, in order to educate adolescents in the spirit of patriotism and increase the image of police officers, 5 cadet classes were created within the framework of the Zhas Police project (more than 25 million tenge were allocated from the regional budget for this purpose).

4. to local executive authorities, youth non-governmental organizations change the format of informing youth about events and actions for military-patriotic education, make greater use of the capabilities of social media, to attract public opinion leaders and vloggers to popularize service in the army, work more closely with young people and parents, informing them of the army's potential as a social lift, rendering risks and threats.

CHAPTER 6

MORAL AND VALUE PRINCIPLES OF YOUTH

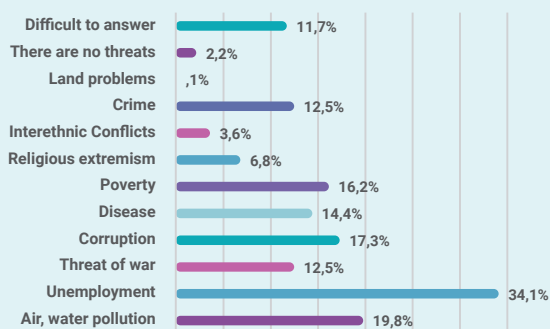
6.1 RELIGIOUS PRACTICES OF YOUTH

Kazakhstan follows the model of a secular state, which is indicated in the Constitution of the country and the main legislative acts. Strengthening and further improving this model, taking into account new challenges and needs, will largely depend on the ideological positions of modern Kazakhstani youth.

As you know, at the present stage, for many countries of the world, including Kazakhstan, the involvement of young people in radical religious movements is an urgent problem. Young people with radical religious views do not seek a secular, but a theocratic model of the state with the supremacy of religious laws. As the events of recent years have shown, representatives of Kazakhstani youth were also among those who traveled in search of an ideal theocratic state to the Islamic state, which was proclaimed in the occupied territories by the ISIS terrorist organization. In this aspect, 2019 is marked by the fact that through the efforts of our state they return from Syria to their homeland and get the opportunity to rethink their lives and re-socialize into a secular state and society. This year, operations «Zhusan -1», «Zhusan-2», «Zhusan-3», «Zhusan-4» were carried out, within the framework of which deradicalization, rehabilitation and re-socialization of women and children who returned from Syria are implemented. The efforts of the state in countering religious radicalism and extremism helped to reduce the threat of religious extremism in society, judging by the opinions of young people.

According to a sociological study conducted by SRC «Youth» on pressing issues of Kazakhstani youth, religious extremism among threats to personal security by youth was placed in eighth place out of the 10 threats listed. Only 6.8% of respondents indicated this threat.

Figure 6.1 Distribution of answers to the question: What do you think is a threat to your personal security?

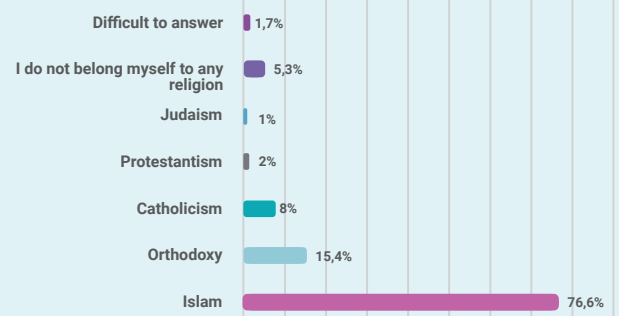

Source: SRC «Youth», 2019

At the same time, the return of women, mainly young women with radical religious views and comprehensive work on their de-radicalization, rehabilitation, and re-socialization to the secular state, actualizes questions about the model of the secular state, about the politics of secularism in Kazakhstan, about mobilizing the resources of the secular state in the direction in order to incorporate these people into secular laws and regulations. Constant attention and monitoring of religious values, attitudes of the behavioral aspects of youth is an important task of state policy and the expert community.

According to the results of the above-mentioned sociological research, the majority of Kazakhstani youth identify themselves as believers (92.0%), of which 76.6% are followers of Islam, 15.4% consider themselves to Orthodoxy, 0.8% to Catholicism, and Protestantism - 0.2%, to Judaism - 0.1%. 5.3% of the young people surveyed do not consider themselves to be any institutional religion.

Figure 6.2 Distribution of answers to the question: To which religion do you belong?

Source: SRC «Youth», 2019

The overwhelming majority of the state-forming ethnos, namely 92.6%, classifies themselves as Islam, the majority of Russian young people classifies themselves as Orthodoxy - 81.3%. Among the Kazakh youth there are few people who convert to other religions, therefore, the ethno-religious identification of the Kazakh ethnos will be preserved in the medium and long term. In particular, if the Kazakhs who converted to Orthodoxy - 1.6%, then the Russians who converted to Islam - 4.4%. There are representatives of Kazakh youth among the followers of Catholicism, Protestantism, Judaism, but their percentage is very small, and it does not affect the general model of ethno-religious identification of Kazakh youth as a whole.

Young people belonging to the state-forming ethnos are more religious, since among them 3.2% of those who do not consider themselves to be re-

ligion, while among Russian young people - 11.1%, and among other ethnic groups - 14, 7% do not identify with religion.

Among rural youth there are more religious people than among urban youth. 97.1% of young respondents from rural areas identified themselves as believers belonging to a particular religion, among urban youth this percentage is 89.9%. Non-religious - 2.5% of rural youth and 7.4% of urban youth.

Table 6.1 Distribution of answers to the question: To which religion do you belong (by type of population)

Religion	Urban	Rural
Islam	70,1%	85,0%
Orthodoxy	18,5%	11,4%
Catholicism	1,0%	6%
Protestantism	2%	1%
Judaism	1%	0,0%
I do not belong myself to any religion	7,4%	2,5%

Source: SRC «Youth», 2019

To understand the level of religiosity of youth, it is necessary not only to take into account religious self-identification, but also to the degree of people's involvement in the religious faith, in religious practices (visiting churches, performing religious rites and religious orders). The types of religiosity are distinguished depending on the degree of involvement: external religiosity or internal religiosity. The results of a sociological study conducted SRC «Youth» in June-July 2019 on the topic "Problems of religious radicalism and how to counteract it" allow us to draw the following conclusions.

Firstly, a significant part of Kazakhstani youth adhere to the "ethnic" religion, professed by their ancestors, whose symbols and traditions are embodied in the collective cultural memory of the people. In particular, 41.1% of young people of different ethnicity believe that religion is associated with an ethnic group, 42.1% follow religion, since their parents were adherents. Independent choice of religion was made by 12.5% of youth. In general, the closest circle (69.9%) and Internet resources (17.9%) serve as sources of youth religious beliefs at the present stage.

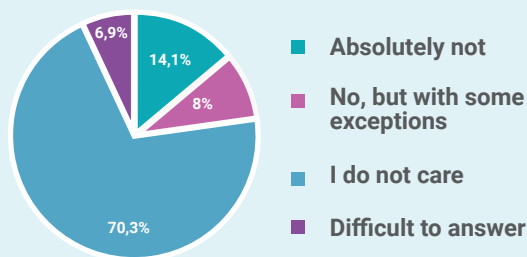
Secondly, 24.7% of young people consider themselves deeply involved in religion, fulfilling all its precepts. The temple (mosque, church, synagogue, church) is regularly visited by 15.9%, 25.5% of young people hold the post. In the framework of volunteer activities, 8.8% of boys and only 3.6% of girls support a religious organization.

Most young people participate in religious rites of the life cycle, such as having a baby, marriage, death, as well as in major religious holidays, which indicates more about external religiosity.

Thirdly, young people have little interest in religious literature. Only 11.4% regularly read religious literature, rarely read 21.7%, and 66.9% do not read at all. Young people prefer to learn about religion from relatives, friends and acquaintances, from the Internet.

As a sociological study on topical youth issues shows, the general level of religious tolerance of Kazakhstani youth is quite high. Most young people 70.3% are tolerant of neighborhood with people of a different faith. 14.1% categorically negatively refers to this, another 8.7%, with a general negative attitude, allow exceptions. In total, 22.8% negatively relates to living in the neighborhood of people of a different faith.

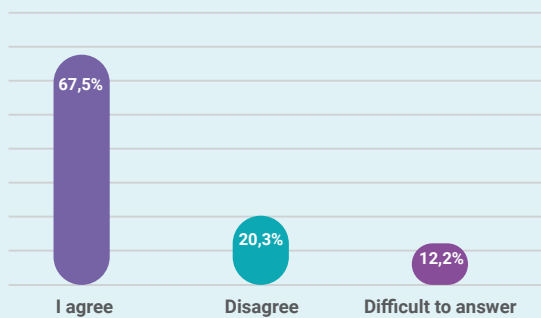
Figure 6.3 Distribution of answers to the question: Name those with whom you did not want to live next door, people of another religion

Source: SRC «Youth», 2019

Based on the results of a sociological study on the problem of religious radicalism, young people of different faiths and ethnicities highly appreciate the level of freedom of religion in the country. 89.5% of young people did not experience a violation of their rights on religious grounds, 10.5% in a latent or open form experienced discrimination based on religion.

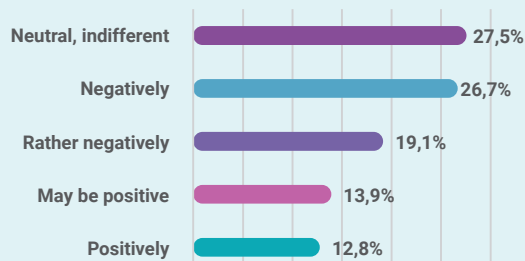
Figure 6.4 Distribution of answers to the question: Kazakhstan is a multiconfessional country in which the attitude of the state towards different religions is equal.

Source: CSR «Youth», 2019

At the same time, according to this sociological study, due to the fact that the majority of young people are Muslims, a significant percentage (72.2%) approve of the state's support for the Hajj to Mecca, although 60.9% believe that this would not be support as many pilgrims as there are citizens of the state. Also, a third of youth (33.0%) expressed a positive (and rather positive) attitude to wearing hijabs by women, a neutral attitude to this phenomenon in 27.5%, a negative (and rather negative) attitude was expressed by 39.5%. These figures indicate that women in hijabs are becoming part of the public space on the streets, in public transport, in shopping centers, in offices, in universities, and accordingly, the attitude towards them has become more neutral, sometimes positive.

Figure 6.5 Distribution of answers to the question: How do you feel about the wearing of a hijab by some girls and women, that is, a special religious headscarf indicating their belonging to Islam?

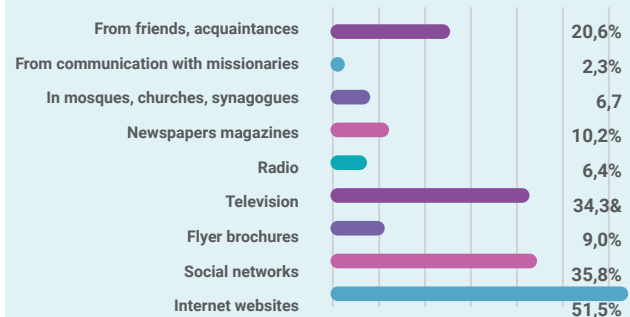

Source: SRC «Youth», 2019

The source of information for young people about non-traditional religious movements is primarily the media space - Internet sites (51.5%), social networks (35.8%), and television (34.3%). A significant source of information for youth is friends and

acquaintances (20.6%). Youth is the most active user of the Internet and social networks. The vast majority of religious organizations have their own Internet sites or pages on social networks, which allows you to actively preach to a wide range of users, overcoming national borders. Radical religious movements and organizations effectively adapt and apply new information technologies; therefore, the problem of online radicalization is acute today.

Figure 6.6 Distribution of answers to the question: From what sources of information do you learn about non-traditional religious movements and organizations?

Source: SRC «Youth», 2019

There are a number of factors and reasons that facilitate the involvement of young people in non-traditional religious movements and organizations.

According to the above sociological study on the problem of religious radicalism, the following reasons are relevant for Kazakhstani youth today. The first reason why young people pointed out was "the presence of problems in the family," including a crisis in life, in particular divorce, conflicts, and misunderstanding. 40.5% of respondents indicated this circumstance. The second reason, relevant for young people, is "lack of professional experience or education" (23.6%). The third and fourth reasons for the involvement of young people in non-traditional religious movements are of a socio-economic nature. This is "the lack of social support for society" (23.6%) and "small, unstable income or its absence" (22.7%). Among those for whom socio-economic reasons are important, in particular the lack of social support, more than those respondents who are currently "studying and working at the same time" - 38.5%.

Fifth in the hierarchy of reasons indicated by youth is associated with the activities of members of non-traditional religious movements and organizations in promoting their beliefs and attracting new adherents to their ranks. 21.0% of young people in-

indicated the option “at the invitation of members of the organization” as the reason for recruiting. The next group of reasons is related to personal spiritual search. Accordingly, the option “search for the meaning of life, self-realization” was chosen - 20, 1%, 19.8% of respondents indicated the reason “dissatisfaction with spiritual needs”, 19.2% - “out of curiosity”.

Conclusions

The level of religiosity of Kazakhstani youth.

The results of the analyzed opinion polls show a high percentage of religiosity among Kazakhstani youth - 92.0%, young people who do not belong to any religion - 5.3%. Among Kazakh youth, the level of religiosity is higher than among young people who belong to other ethnic groups and, accordingly, less than those who do not identify with any religion. The majority of Kazakhstani youth belong to Islam and Orthodoxy, 76.6% and 15.4%, respectively. Also, among Kazakh youth, a small percentage of those who convert to other religions, respectively, this group of young people preserves the ethno-religious identification of past generations «Kazakh means Muslim.» Among Russians, the percentage of transitions to other religions that are not traditional for a given ethnic group, especially to Islam, is greater.

RECOMMENDATIONS

The main focus of preventive work to counter the religious radicalization of youth should be the development of immunity to radical religious ideology.

First, education is an essential tool in countering religious radicalization. Educational institutions (schools, universities) are a microcosm of society, so you need to include them as much as possible in programs to counter religious extremism. This is a long-term approach, which should be accompanied by both changes in the content of curricula and a revision of teaching methods. The most important thing here is that young people can develop a critical perception of the world. Many extremist religious groups have long understood the enormous role of education as a means to promote their ideology and are actively using it. To date, in Kazakhstan, universities have excluded the teaching of religious studies for students of all specialties, which has worsened the situation in the field of preventive work.

In general, world experience shows that it is necessary to promote critical pedagogy, which forms an open mind and critical thinking. As international experience shows, it is necessary to develop the following aspects in the framework of educational programs.

1. Promotion of civic values and cultural openness through civic education.

Civic education strengthens a person's state and develops civic identity. Most societies in the modern world are ethnically and religiously diverse and it is necessary to learn to understand, respect and value the cultural, religious, ethnic differences between people, which opens the way to building relevant human relationships. Promote imperative unity in diversity.

In the framework of civic education, it is necessary to teach schoolchildren and students to navigate modern social problems, to be included in social processes, projects. This is aimed at preventing the impact of an extremist worldview through binary oppositions (black and white, we-they), recognition of alternative worldviews.

2. Religious literacy should promote knowledge and respect for various religions and cultures, that is, religious tolerance.

Firstly, it is necessary to consider the issue of teaching religious studies at universities in all specialties. Secondly, it is necessary to change the methodological approaches to teaching knowledge of religion, namely, to apply a reflective approach to teaching religious studies based on the development of critical thinking technology using B. Bloom's taxonomy methods, using clusters, conceptual tables, mental maps, and others.

3. Development of confessional education in the direction of satisfying the spiritual needs of Kazakhstani society.

Particular attention should be paid to the content of confessional education in the country, especially of an Islamic orientation, since among the Kazakh youth, who overwhelmingly belong to the Islamic faith, a tendency toward an increase in religious intolerance appeared. There are 17 theological educational institutions in Kazakhstan, 2 of which are Christian (Almaty Orthodox Theological Seminary and the Inter-diocesan Higher Theological Seminary «Mary - Mother of the Church» in Karaganda). The remaining 15 educational theological institutions belong to the Islamic direction: 1 - Nur-Mubarak University, 5 - College Madrasah, 4 - Madrasahs, 4 - Quran Reader Training Center, 1 - Islamic Institute for Advanced Studies of Imams at the SAMK. " Most of those who graduated from these educational institutions work in the structures of the SAMK, in mosques, respectively, meet and talk with young people. The message on tolerance to people of a different faith

should come not only from secular authorities and public figures, but also from representatives of the clergy, especially since most of young people position themselves as believers.

In confessional education, serious attention should also be paid not only to the content, but also to the methodological approaches that guide spiritual schools, and teaching methods, which should also be aimed at the formation of critical thinking.

Graduates of these educational institutions will have to work with youth and the way of thinking and behavioral attitudes of modern young people (boys and girls) largely depend on the content and orientation of their knowledge.

4. Media literacy. The lack of critical media awareness among the population, especially among children and youth, poses a great danger to both their personal and national security. Therefore, experts are actively discussing the need to implement critical pedagogy, focused on the use of active teaching methods aimed at developing the critical abilities of young people in working with information, involving them in the questioning process.

5. In secular and confessional educational institutions in which specialists in the field of religious studies and theology are trained, it is necessary to strengthen the psychological component of educational programs. So, to teach not only the psychology of religion, but also introduce other psychological disciplines (personality psychology, cognitive psychology) in order to develop these specialists' psychological competencies for the implementation of preventive programs in the field of religious radicalization.

The next direction of preventive work should be focused on the integration of youth in social processes, on eliminating the feeling of discontent, injustice, which often pushes young people on the path of radicalization. This strategy involves the following areas.

First, the solution of the socio-economic problems of youth, the promotion of economic integration of youth at risk by improving access to labor markets and employment opportunities. Second, the development of youth's sense of citizenship through the participation of youth in constructive activities that contribute to the common good, in particular, volunteering, assistance to different sectors of the population, participation in socially useful activities. Thirdly, it is necessary to pay attention to the organization of youth leisure so that free time contributes to the personal development of the young man, the expansion of his worldview horizons and cultural openness. All this must be done in order for youth to have positive alternatives to involvement in religious radical movements. Young people should have constructive ways of personal fulfillment.

Criminal youth, above all, is at risk of religious radicalization. Therefore, one should study the experience of the Netherlands, where a community-policing program is being implemented to prevent religious radicalization and terrorism, which is used by police throughout the European Union to detect signs of radicalization early. As part of this program, police officers were trained, pocket guides were issued for them to help them identify signs of radicalization at an early stage - such disturbing behavioral features as a change of name, clothing style or social circle. The sooner signs of radicalization are detected, the more successful the preventive work with young people will be.

An analysis of international practice shows that the most effective is an interdepartmental, integrated approach, when all the structures and departments involved in various aspects of the development of society are involved: economic, social, cultural, educational, religious, and legal. Accordingly, it is necessary to develop further coordination of the work of all departments in the direction of counteracting the spread of religious radical ideas among young people.

6.2 VALUE ORIENTATIONS OF YOUTH OF KAZAKHSTAN

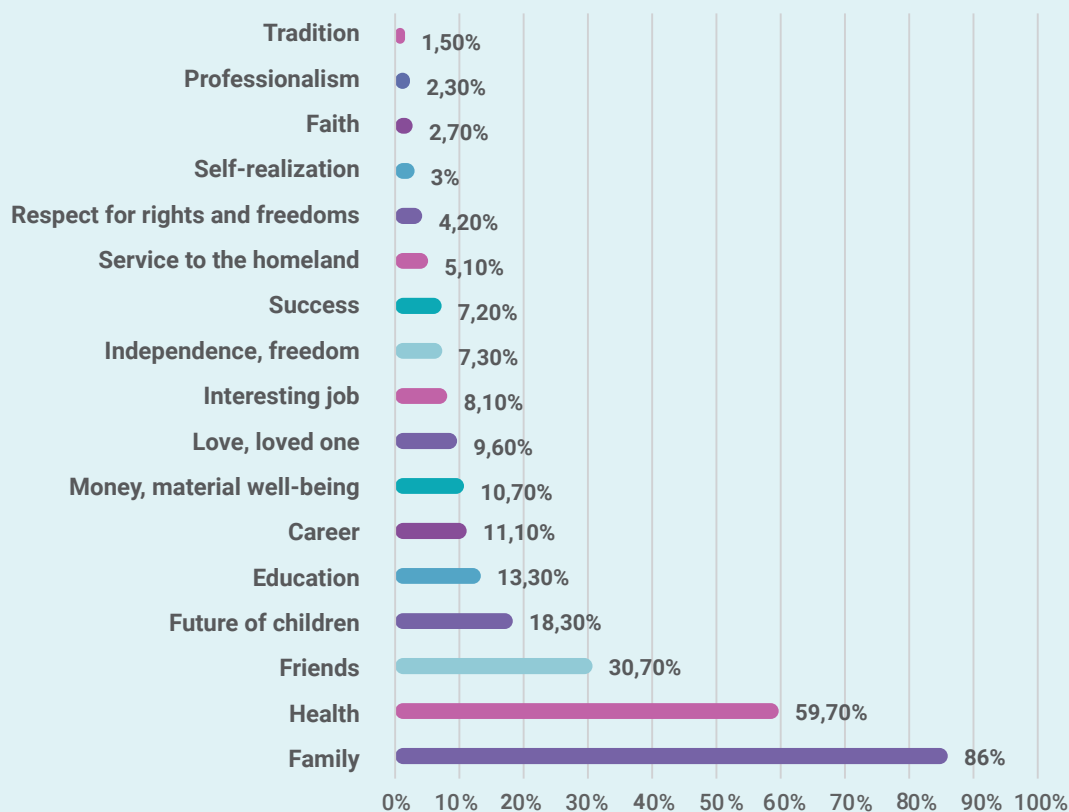
Value orientations are a combination of material and spiritual goods, which can be considered as an object, goal, and means of satisfying the needs of the individual⁶⁵. Value orientations can be regulators of an individual's social behavior; they change under the influence of various factors. For society, a certain set of values can be dominant and system forming⁶⁶. Kazakhstan today is a multinational society with a complex ethno-demographic structure, where various cultural and social practices coexist. In this regard, a certain set of values may be general and dominant for a particular social group. What values are dominant and popular among young people? The results of the survey by the Youth Research Center show a high rating among Kazakhstani youth of fam-

ily values (86%), health (59.70%) and friends (30.7%) (Fig. 6.7). Young people supporting a healthy lifestyle make up 71.9%. A high level of support for a healthy lifestyle among rural and urban youth is noted - 70% and 73.3%, respectively.

Regardless of ethnicity, rural or urban localization, the values of family, health and friends are stable among young people and do not lose their dominant position.

As the data in Figure 6.1 show, the fourth place in the ranking of value orientations is held by the category of the future of children (18.3%). Concern for the future of children among family youth in comparison with other groups takes third place (34.4%), after family values (86.5%) and health (60.9%).

Figure 6.7 Distribution of answers to the question: "Tell me, which of the following is the most important for you in life?", %

Source: SRC «Youth», 2019

The fifth, sixth and seventh place in the republic of youth shows the importance of professional and material wealth. Thus, 13.3% of respondents noted the importance of education, 11.1% of respondents chose a career, and 10.7% of respondents noted material well-being.

Further, according to the hierarchy of values, young people choose "love and a loved one" (9.6%), "interesting work" (8.1%), "independence, freedom" (7.3%), "success" (7, 2%) and others. The most unclaimed values among young people are self-realization, faith, professionalism and traditions. The

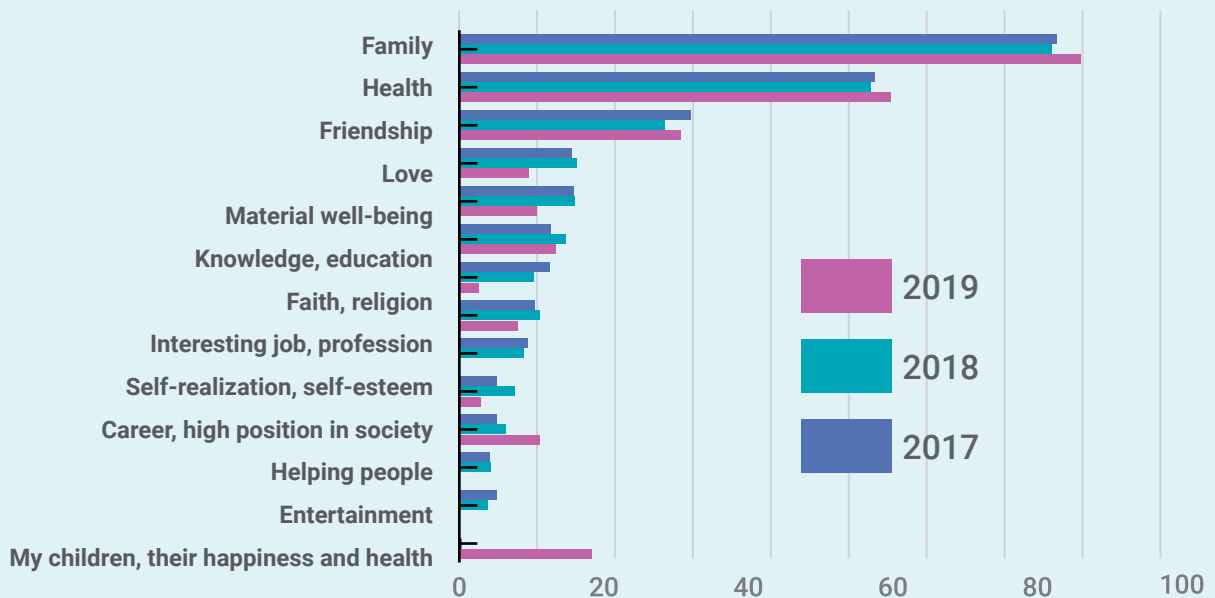
⁶⁵ .Surina I.A. Value orientations // Knowledge understanding skill. 2005. No. 4. P.162-164

⁶⁶ Ibid. p 162-163

dominance of the value orientations of family, health, and friends over several measurements (over three years) increase indicators and remain popular (Fig. 6.8). The value of material well-being in 2017 for three years starting from 2017, 2018 and in 2019

decreased from the level of 15.8% to 10.7%. Today, material well-being as a value, young people prefer after vital, family and intellectual values. The value of faith in the previous 2017 and 2018 was at 12.5% and 10.3%. In 2019, the value of faith fell to 2.7%.

Figure 6.8 Distribution of answers to the question: “Tell me, which of the following is the most important for you in life?”, %

Source: SRC «Youth», 2019

In region context, the dominance and popularity of value orientations among young people have differences. The leading and sustainable three values of family, health and friends are characteristic of the cities of Nur-Sultan, Almaty and Shymkent, Akmola, Aktobe, Almaty, West Kazakhstan, Zhambyl, Karaganda, Mangystau and Turkestan regions. In the Atyrau region, young people celebrate family values (97.1%), health (91.3%) and material well-being (33.3%) as leading values (Fig. 6.9).

The structure of values in the Kostanay region, like all regions of Kazakhstan, includes a family (96.7%), then the second place is shared by the values of faith (36.3%) and the service to the Motherland (36.3%), the third place is shared by friends (25.3%) Young people in Kyzylorda region note health and family (73.6%), success (28.6%) and education (24.2%) as leading values. In Pavlodar, North Kazakhstan and East Kazakhstan regions, youth as the dominant values highlight such personal values as family, health and the future of children.

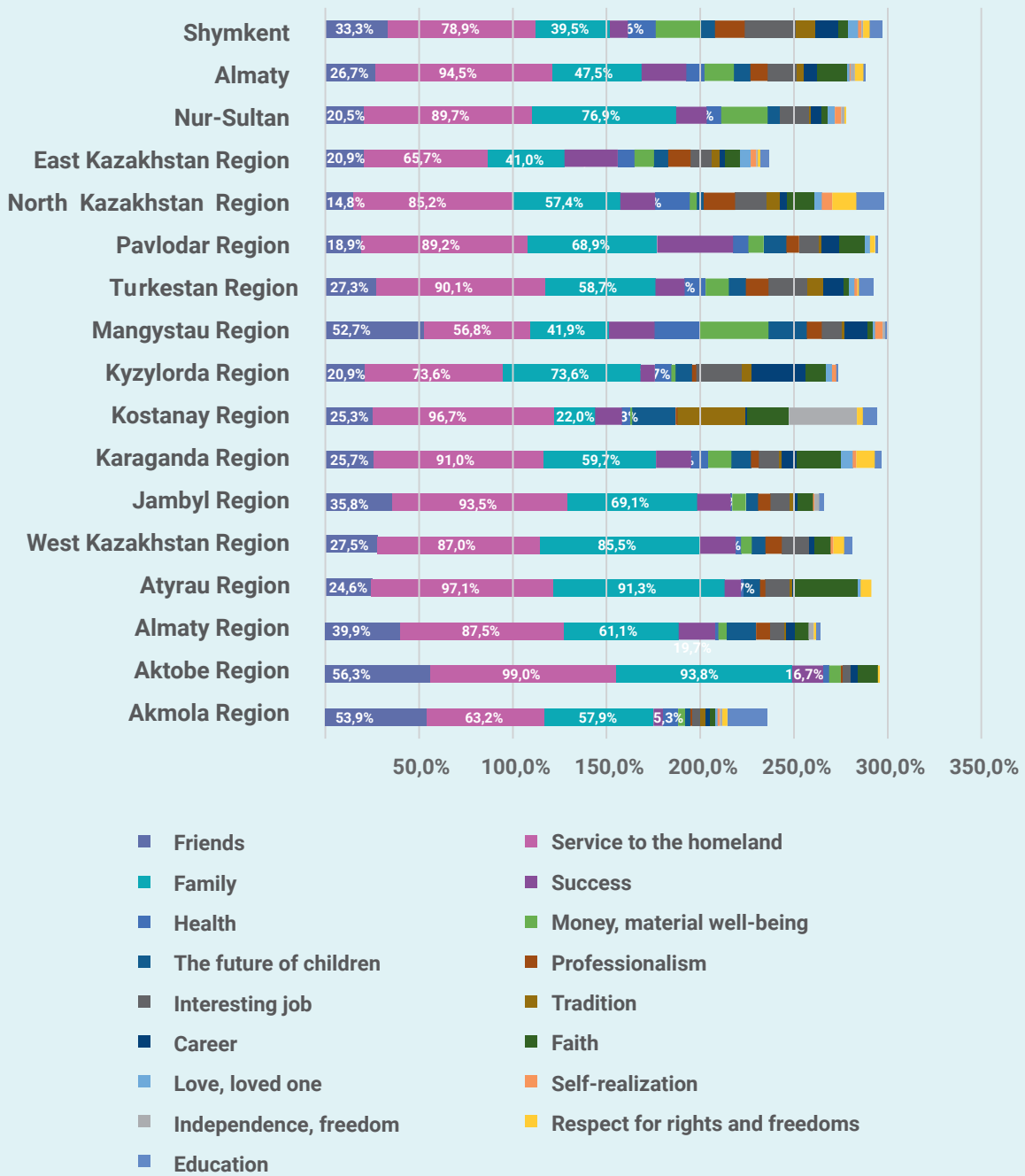
In the study of value orientations among young people, a questionnaire survey suggested the distribution of youth into three age groups. These are

groups of youth from 14 to 18 years old, from 19 to 23 years old and youth from 24 to 28 years old. The distribution of values among these groups shows the following results (Fig. 6.10).

As the data above show, young people aged 14 to 18 celebrate family, health, friends, education and career in the hierarchy of values. The prevalence of these values is characteristic of this age group of youth. Teenagers at the age of 18 are focused on completing primary education, are preparing to enter a university, choose a future profession. Independence and freedom are chosen by 8.4% of respondents. The lowest rating among the values of youth of all age groups is social value - tradition.

The value orientations of young people aged 19 to 23 show a steady trend - an emphasis on family values, health, friendship, professional values and financial well-being. Moreover, the older the age of youth, the greater the emphasis on such values as the family and the future of children. The age range from 24 to 28 years already implies the presence of a family, a child or several children, therefore, family youth in the hierarchy of values focuses on the future of their children (28.2%), after this value, young peo-

Figure 6.9 Distribution of answers to the question: "Tell me, which of the following is the most important for you in life?", By region, %

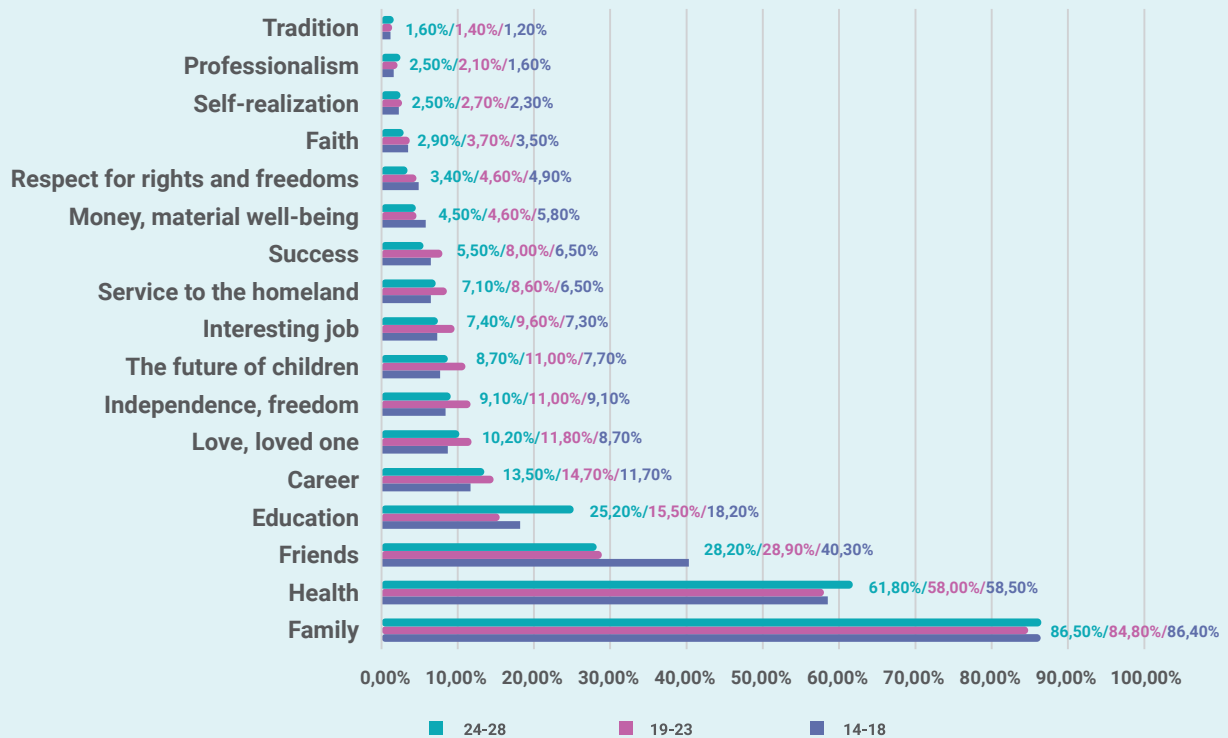
Source: SRC «Youth», 2019

ple note a secondary social group - friends (25, 2%).

Does the gender factor affect the distribution of value orientations of Kazakhstani youth? The study involved 50.5% of men and 49.5% of women. Both men and women equally demonstrate family orientation. A family was chosen by 86% of women and 85.9% of men as priority value orientations

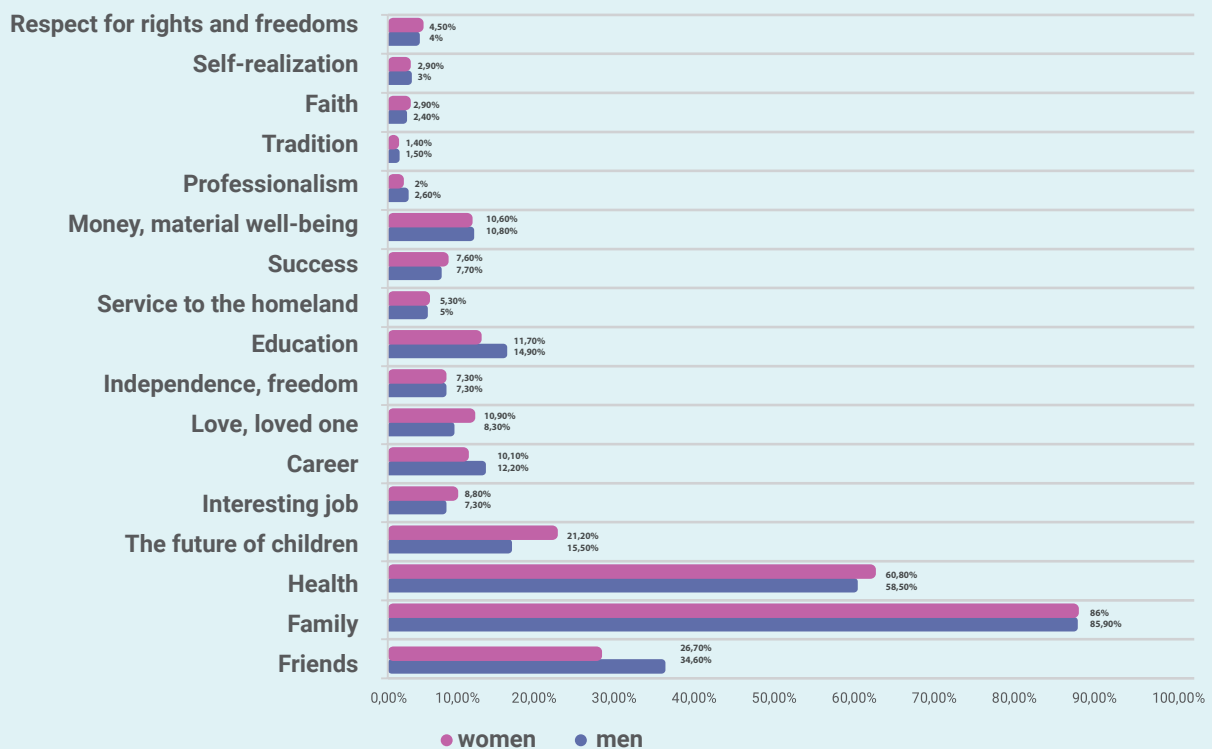
(Fig. 6.11). Health among respondents was noted by 58.5% of men and 60.8% of women. Friends value more men as women compared to women. So, the importance of friends in the study was chosen by 34.6% of men, and 26.7% - women. The future of children as a woman's value (21.2%) is chosen more often than men (15.5%).

Figure 6.10 Distribution of answers to the question "Tell me, which of the following is the most important for you in life?", By age, %

Source: SRC «Youth», 2019

Figure 6.11 Distribution of answers to the question "Tell me, which of the following is the most important for you in life?", Among men and women, %

Source: SRC «Youth», 2019

Concluding the analysis of the data of a sociological survey on value orientations among youth, it can be distinguished the following conclusions and **RECOMMENDATIONS:**

Firstly, the results of the Kazakhstan youth survey show that young people are oriented toward family values. Regardless of ethnicity, type of settlement, or age of youth, the dominance of family values remains invariant. High values of family values are observed among young people in Aktobe, Atyrau, Kostanay, Karaganda and Turkestan regions. The future of children is also an important value among young people. The future of children is most often chosen by family youth and women.

In this regard, to local executive authorities it is recommended to strengthen measures to preserve the value of the family among young people. The sustainability and popularity of family values contributes to the formation of adequate attitudes towards family planning and creation.

Secondly, in the republic, young people in the hierarchy of values after family put in second place - health. Young people supporting a healthy lifestyle

make up 79.1%. To authorized central state bodies and NGOs it is recommended to maintain the popularity and sustainability of the value of health among young people. A healthy lifestyle culture is associated with reproductive health. As a rule, one of the basic principles of reproductive health includes - giving up bad habits, as well as performing timely diagnostics of health and the presence of infectious diseases.

Thirdly, to youth NGOs, it is recommended that activities be carried out with the aim of disseminating market values. It is recommended to include professionalism and self-realization as such values. As the research data above showed, value orientations - self-realization and professionalism among young people are not in demand.

Fourthly, central state and Local executive authorities' attention should be paid to the possibility of conducting longitudinal or monitoring studies among young people with a view to the study of value orientations. Longitudinal studies will provide an opportunity to trace the evolution or transformation of the value system among Kazakhstani youth over time.

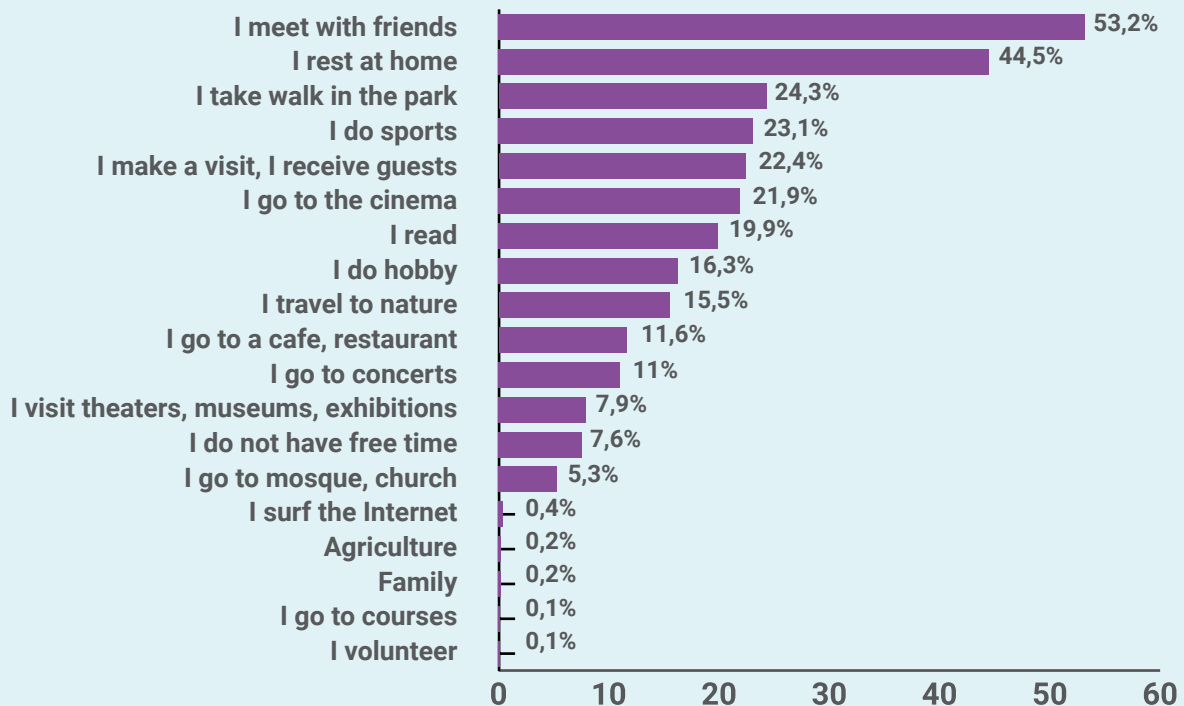
6.3. YOUTH LEISURE

Leisure of youth is an integral part of the daily life of youth. The quality and culture of leisure can contain the mechanisms of the formation of lifestyles; identities develop a certain system of views, etc. Before the collapse of the USSR, youth leisure included compulsory civic activism – volunteering (helping the elderly, peers, and everyone in need), joining the ranks of public youth organizations. The list is far from complete, but increased attention to increasing civic activity among young people was aimed at building the potential of a certain civic position. As an example of the demanded civic positions of youth in the Soviet era, collectivism, labor activity and internationalism can be identified. In Kazakhstan, youth leisure practices after independence were subject to transformation. Young people in the

era of a consumer and information society form their own leisure time format. As the data of the survey by SRC «Youth» (2019) show, volunteer activity and education are allotted less and less importance in the structure of youth leisure in Kazakhstan. Consider the preferences of leisure among young people in Kazakhstan.

The study of leisure preferences among young people revealed a trend that most of the youth of Kazakhstan prefer to spend free time with friends (53.2%) and at home (44.5%). With a slight difference in percentages in the structure of leisure activities included such activities as walking in the park (24.3%), playing sports (23.1%), walking or hosting guests (22.4%), visiting the cinema (21.9%), 19.9% of youth spend their free time reading (Fig. 6.12).

Figure 6.12 Distribution of answers to the question “How do you spend your free time?”

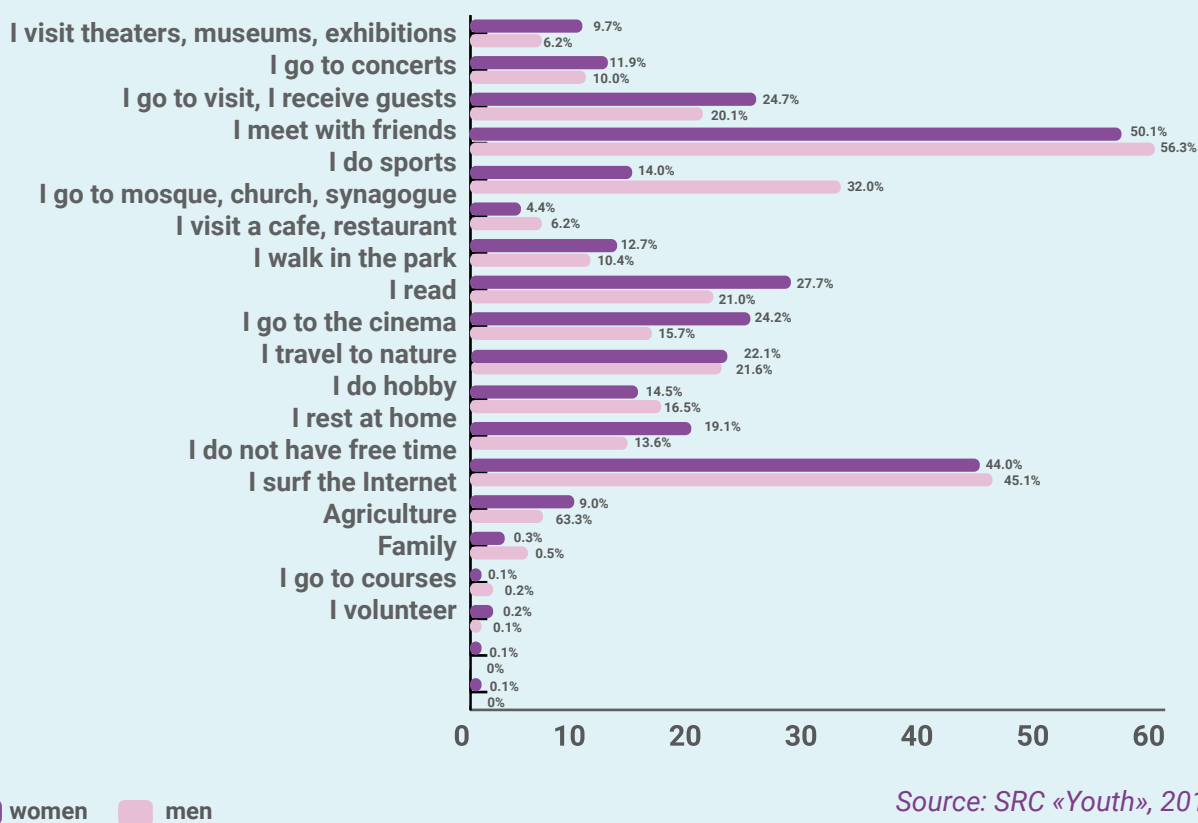

Source: SRC «Youth», 2019

In their free time, 16.3% of young people are interested in hobbies. 15.5% go to nature, visit cafes and restaurants - 11.6%, concerts attend -11%. According to the results of the survey, young people visiting theaters, museums and exhibitions account for 7.6%. At a mosque / church / synagogue in their free time, 5.3% attend. The remaining non-popular types of recreation include youth spending time on the Internet, agriculture, and family, attending courses and volunteering.

Thus, in most cases, young people spend their free time with friends; go to visit and sit at home. What factors can influence differences in leisure preferences? Such factors may include gender, region of residence, family and presence of children, age differences of youth, financial situation. So, among men and women, the preferences in leisure have the following differences - in their free time, more people go in for sports (every third) than women - 32% versus 14%. Men more often than women meet friends and attend a mosque or church (Fig. 6.13).

Figure 6.13 Distribution of answers to the question “How do you spend your free time?”, By gender

Women often walk or receive guests in their free time (24.7%), women more than men walk in the park (27.7% versus 21%), read more (24%), and are more often fond of a certain type of hobby in their free time. Men and women almost equally prefer spending free time at home, attending movie theaters and concerts. The lack of free time in women is greater than in men and makes up 9% of the respondents.

Having a family and children make significant changes to the leisure culture among young people. Fulfilling family roles, raising and caring for children on a par with production labor requires a lot of time. Domestic household chores and childcare take longer in women than in men. Thus, a study of youth by SRC “Youth” showed that the more children the family youth have, the less diverse their leisure time. Family youth without children, compared with families with one or more children, often spend their free time outside the home. Large families with four or more children spend their free time only at home (62.5%) or meet with friends (12.5%).

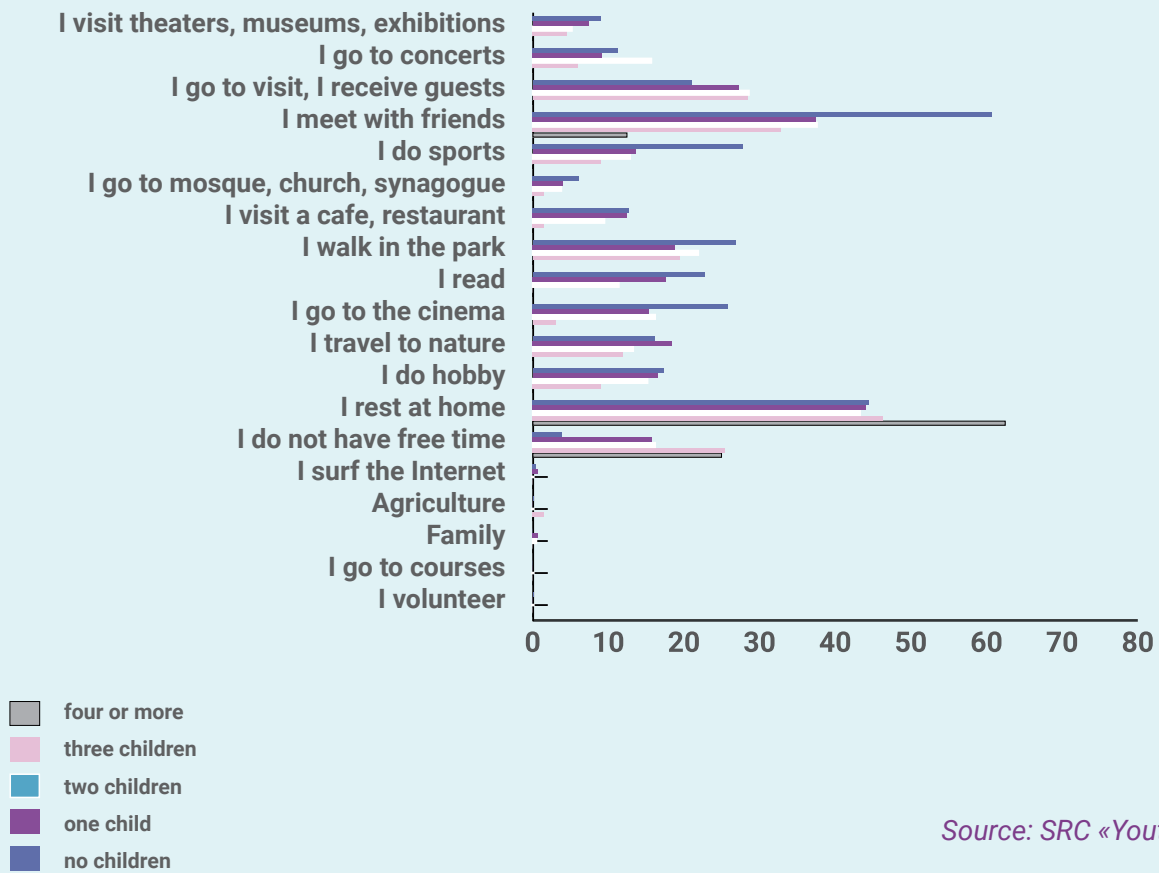
The practice of leisure activities among young people aged 14 to 23 shows the stability and popularity of free time with friends and at home - 62.5% and 55.4%, respectively. Young people aged 24 to 28 primarily prefer spending free time at home - 47.9%

of respondents. Among various age groups of young people, adolescents from 14 to 18 years old (every third teenager) spend their free time playing sports - 30.6% (Fig. 6.15).

Adolescents from 14 to 18 years old are more likely to attend theaters, museums and exhibitions (9.5%) more often than other age groups of youth, relax more in the park (26.1%) and read (25.6%). Young people aged 19 to 23 more often than other groups of young people attend movie theaters (26.2%), go outdoors (17.1%) and are fond of their favorite things - hobbies (16.9%).

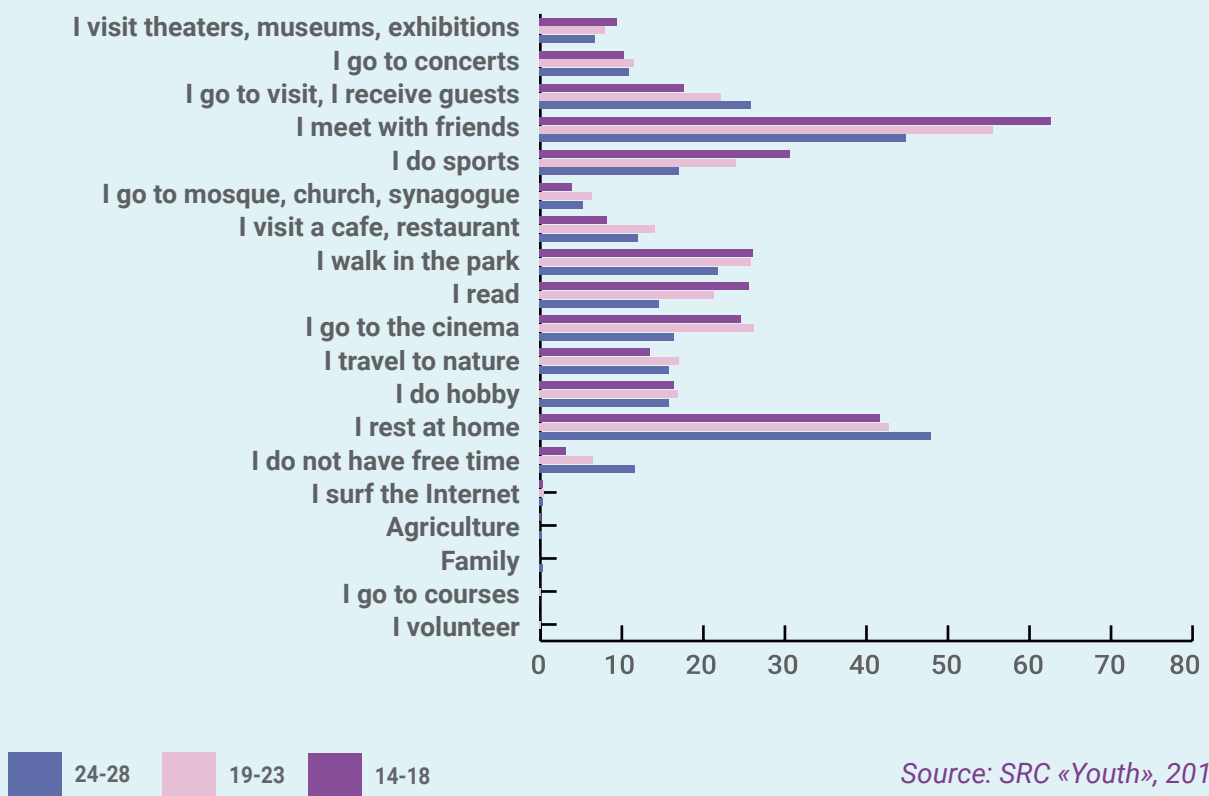
Thus, sustainable and popular types of recreation among young people, regardless of location, age and gender, are meeting with friends and relaxing at home. The difference between rural and urban youth is as follows: urban youth more often in their free time attend movie theaters (32.1%), walk in the park (35.5%), go in for sports (24.3%), and go to concerts (16.8%), visits theaters, museums and exhibitions (12.2%) (Fig. 6.16).

Figure 6.14 Distribution of answers to the question “How do you spend your free time?”

Source: SRC «Youth», 2019

Figure 6.15 Distribution of answers to the question “How do you spend your free time?”, By age

Source: SRC «Youth», 2019

Rural youth prefers to visit and play sports. Unlike urban youth, rural youth are more likely to enjoy hobbies in their free time (17.1%). According to the survey data, 38.3% of rural youth claims that there are no leisure facilities in the region. The lack of leisure facilities, half of the youth surveyed noted in Turkestan (52.3%) and North Kazakhstan regions (51.9%). A similar situation is observed in Kyzylorda (38.9%) and Almaty regions (32.2%).

A little more than a quarter of rural youth (43.5%) are satisfied with the quality of work of local leisure institutions (Table 6.2), not satisfied - 8.9% of respondents. A high rate of negative feedback on social infrastructure is noted in the Turkestan region - 20.8% of respondents.

Among urban youth, satisfaction with the services of leisure facilities is noted by 63.1% of respondents versus 15.4% of those who are unsatisfied.

Table 6.2 Distribution of answers to the question “Are you satisfied with the quality of work of leisure institutions that are in your city?”

	Urban	Rural
Completely satisfied	24,20%	24,90%
Rather satisfied	38,90%	18,60%
Rather not satisfied	11,30%	4,20%
Totally dissatisfied	4,10%	4,70%
There are no leisure facilities in our village	2,10%	38,30%
I do not attend leisure facilities in our city, village	13,90%	7,50%
Difficult to answer	5,50%	1,90%

Source: SRC «Youth», 2019

Leisure facilities for youth by region include cinemas, libraries, museums, theaters, youth home, sports stadiums and palaces, schoolchildren's palaces, youth co-working centers (business incubators) and philharmonic societies. It should be noted that the representation in the regions of cultural institutions of such a format as museums, theaters, and philharmonic societies in most cases owes their appearance to the cultural and historical heritage of the region and the ethnic culture of the Kazakhs. Such institutions preserve historical memory, participate in the formation of identity, and transmit spiritual values. Young people who often visit cultural institutions have the opportunity to get acquainted and replenish their intellectual baggage with the heritage of national culture.

It should be noted that business incubators began to function in Kazakhstan to develop and support entrepreneurship among young people. The number of youth co-working centers is increasing annually in the republic. The main mission of these centers is to create conditions for beginner young entrepreneurs, conduct training and support specific industry areas in the business sphere.

Along with supporting entrepreneurship among youth and cultural institutions that enrich spiritual and moral values, there are also palaces for school-

children, youth palaces, and sports palaces. These institutions combine the pedagogical, moral system of education of children, adolescents and youth in the field of culture and sports. Consider the representation of recreational facilities in the region context. Statistics of leisure institutions show a high concentration of palaces and youth houses in the Zhambyl region (201 units) in 2018. Despite the decrease in their numbers from 201 to 190 units for the period of July 1, 2019, the largest number of these institutions still remains in the Zhambyl region (Tables 6.3 and 6.4).

Sports palaces in the amount of 20 units among all regions are most often represented in Atyrau region. Youth co-working centers (business incubators) are most in Pavlodar region in 2018. In the first half of 2019, youth co-working centers among the regions increased in the Kyzylorda region and make up 30 units for the current year. According to the data of local executive bodies, palaces of schoolchildren are not available in all regions of Kazakhstan (see Tables 1 and 2). As a rule, palaces of schoolchildren combine different sections and circles for children and older teens, which provide additional training in various areas. Visiting sections and circles form a sense of aesthetics and contribute to the development of various practical skills.

Table 6.3 Number of cultural and leisure institutions by region in 2018

	movie theaters	libraries	museums	theaters	palaces and youth houses	stadiums	Palace of Sports	youth health centers	schoolchildren's palace	philharmonic
Akmola region	3	387	11	2	0	18	2	1	0	1
Aktobe region	0	238	21	2	3	18	3	14	11	1
Almaty region	0	269	24	1	1	24	2	16	1	1
Atyrau region	3	155	16	1	-	7	20	11	1	1
The East Kazakhstan region	6	312	10	2	4	21	2	5	14	1
Jambyl region	2	288	16	2	201	17	1	9	1	1
West-Kazakhstan region	3	381	24	2	-	3	4	-	1	1
Karaganda region	9	318	20	5	-	23	7	9	-	2
Kyzylorda region	1	209	13	1	8	11	0	1	0	1
Kostanay region	5	365	10	4	0	34	2	2	0	1
Mangystau region	5	11	7	4	8	1	7	7	0	1
Pavlodar region	3	249	9	2	0	15	3	0	1	1

North-Kazakhstan region	3	320	9	3	1	33	1	0	1	1
Turkestan region	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nur-Sultan	7	20	5	7	7	4	4	11	2	1
Almaty	20	7	15	19	2	12	1	8	1	1
Shymkent	3	5	1	5	2	3	1	-	1	-

Source: Local executive authorities

Table 6.4 Number of cultural and leisure institutions by region, first half of 2019

	Movie theaters	Libraries	Museums	Theaters	Palaces and youth houses	Stadiums	Palace of Sports	Children and Youth Sports Centers	Schoolchildren's palace	Philharmonic
Akmola region	3	369	11	2	0	18	2	2	0	1
Aktobe region	0	236	20	2	0	18	3	14	11	1
Almaty region	0	278	25	1	1	24	2	16	1	1
Atyrau region	3	155	16	1	0	7	28	13	1	1
The East Kazakhstan region	6	312	10	2	4	21	2	5	14	1
Jambyl region	2	274	18	2	190	17	1	9	1	1
West-Kazakhstan region	3	377	22	2	-	3	7	-	1	1
Karaganda region	8	315	20	5	-	23	7	9	-	2
Kyzylorda region	2	209	14	1	8	11	-	1	-	1
Kostanay region	5	355	10	4	1	34	2	2	0	1
Mangystau region	5	11	7	4	8	1	7	7	0	1
Pavlodar region	3	240	9	2	0	15	3	0	1	1
North-Kazakhstan region	3	322	9	3	1	33	1	0	1	1
Turkestan region	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Nur Sultan	12	20	5	8	7	4	4	12	2	1
Almaty	20	7	15	19	2	12	1	11	1	1
Shymkent	4	5	1	5	2	3	1	-	1	-

Source: Local executive authorities

The picture of the representation of libraries and their branches in the republic is rather optimistic, with the exception of the Mangystau region. Only in the Mangystau region the number of libraries is much lower than in other regions. Given that among young people there are young people reading, attention should be paid to strengthening the spread of the culture of reading books among young people.

RECOMMENDATIONS

When planning and developing youth programs, youth organizations must be involved. This will allow us to determine the development vectors of various formats of leisure activities, including volunteering and determining the needs of rural youth. Based on the interests of youth, it is necessary to develop those areas within which it is possible to develop the intellectual potential of youth, increase the level of patriotism, reduce the level of social infantilism, develop creative skills and assist in the development / strengthening of communication skills.

In order to productively organize leisure time among young people, relying on international experience, the development of the institution of mentoring / supervision of leisure activities among young

people should be undertaken. This institute on a voluntary basis will allow to organize and achieve the results that were noted above.

According to a survey in the Turkestan region, 52.3% of youth say there are no leisure facilities. You should pay attention to this current situation and develop an action plan for the development of social infrastructure for youth in the Turkestan region.

It is recommended to develop support for the practice of leisure activities for fathers with children. In modern society, there is a practice of uneven distribution of family responsibilities for childcare. The main role in raising children and the organization of their leisure lies on the shoulders of women. Men are less likely to spend free time with children, which is justified by employment and the role of a male earner. Studies show that children and adolescents, whose leisure is accompanied outside the home with their fathers, show good academic success in education. Joint spending with my father outside the house (picnics, outdoor activities or sports) and the practice of sharing food, reading books, helping with homework demonstrate high rates in studying with teenagers.

CHAPTER 7

CRIME IN YOUTH ENVIRONMENT

7.1 CRIMES AND OFFENSES IN YOUTH ENVIRONMENT: STATE AND TRENDS

Crime in the youth environment at all times has been an indicator of the moral and legal characteristics of society. The state pays great attention to this social problem. The legislative framework for state youth policy is being improved, institutional structures for working with youth are being created, programs are being adopted to support and solve the most pressing problems of youth in the field of employment, housing, etc. At the same time, a number of topical issues remain that need to be addressed.

In the chapter under consideration, among the acute problems in the youth environment, one can note the criminalization of the youth environment (more than 40% of the total number of persons who have committed criminal offenses are young people aged 14-28).

According Committee for legal statistics and special accounts of the State office of public prosecutor of the Republic of Kazakhstan (hereinafter referred to as the CLSSA GP RK), presented on the Qamqor information service, in 2018 332,299 criminal offenses were committed by 108,290 persons, of which 47,771 are young people 14-29 years (44% of the total number of persons who committed criminal offenses), 3,156 - minors (2.9% of the total number of persons who committed criminal offenses) (Fig. 7.1).

Figure 7.1 The total number of persons who committed criminal offenses and the total number of persons who committed criminal offenses between the ages of 14-28

Source: CLSSA GP RK

Figure 7.1 shows a steady decrease in the number of persons who have committed criminal offenses over the past three years. Nevertheless, the proportion of young people in the total number of offenders remains volatile and does not tend to decrease steadily. For minors, it can also be noted that the situation does not change from year to year. Statistics tend to fluctuate (increase / decrease) (Fig. 7.2).

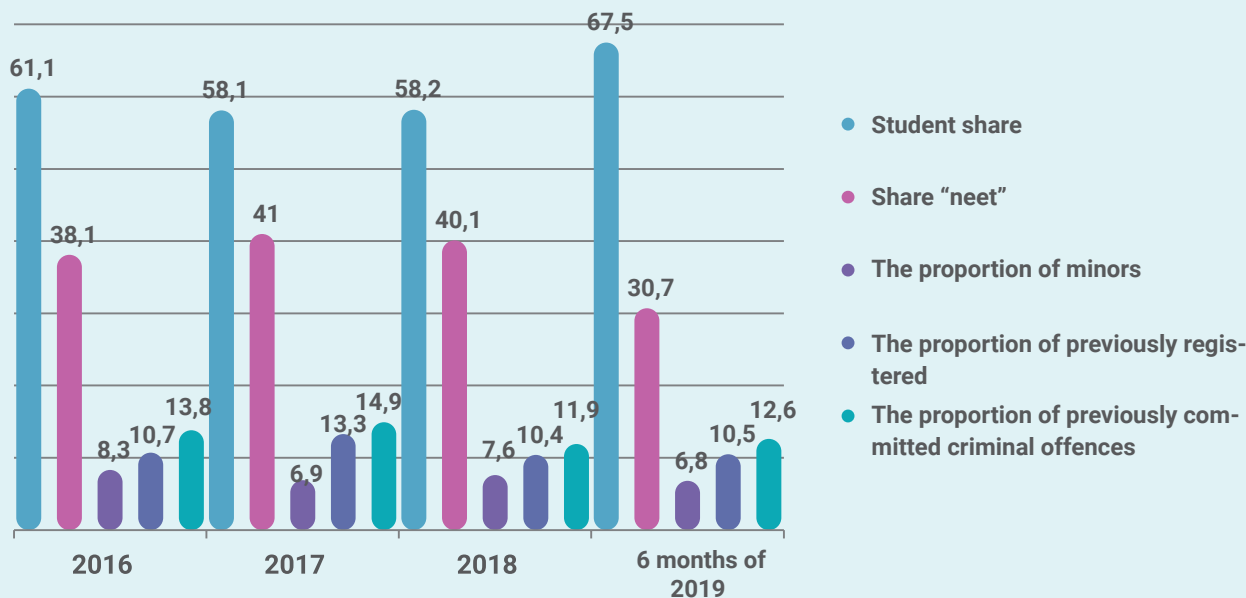
Figure 7.2 The total number of persons who have committed criminal offenses and the total number of minors who have committed criminal offenses between the ages of 14-17

Source: CLSSA GP RK

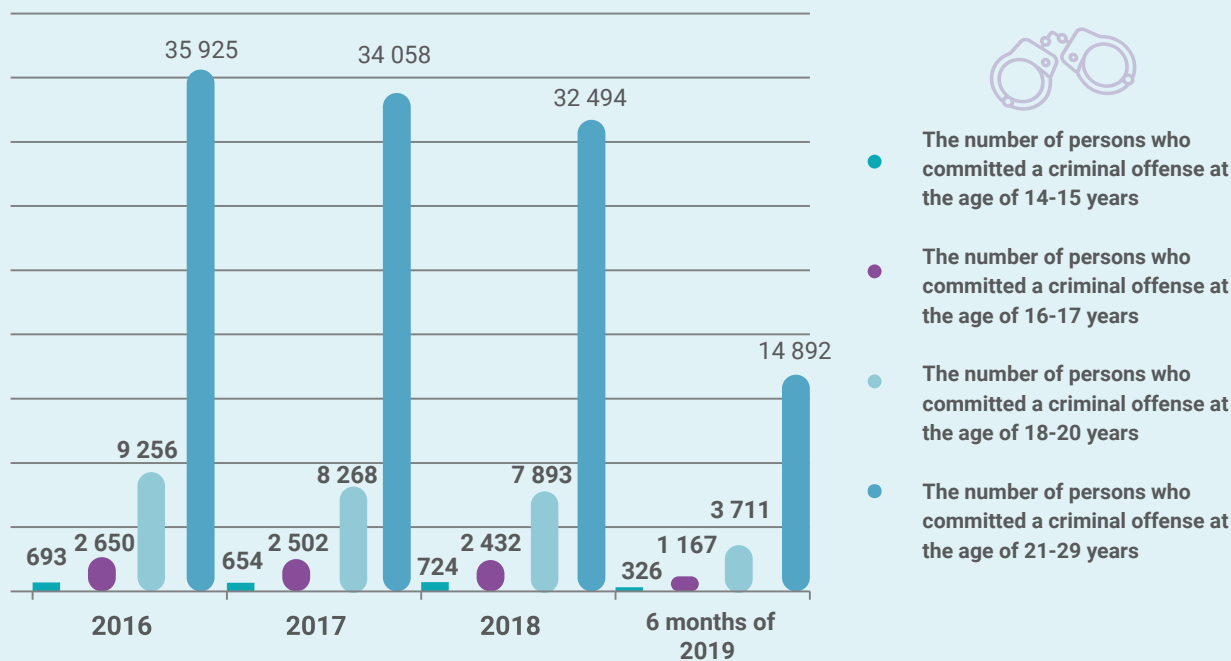
It should be noted that the share of unemployed (NEET category) and students in the total number of minors who have committed criminal offenses remains high. For the remaining categories of persons, the statistics remain volatile, not showing steady trends in growth or decrease (Fig. 7.3).

Figure 7.3 Share of certain categories of persons from the total number of minors who have committed criminal offenses, %

Source: CLSSA GP RK

Figure 7.4 Number of persons who have committed criminal offenses, by age

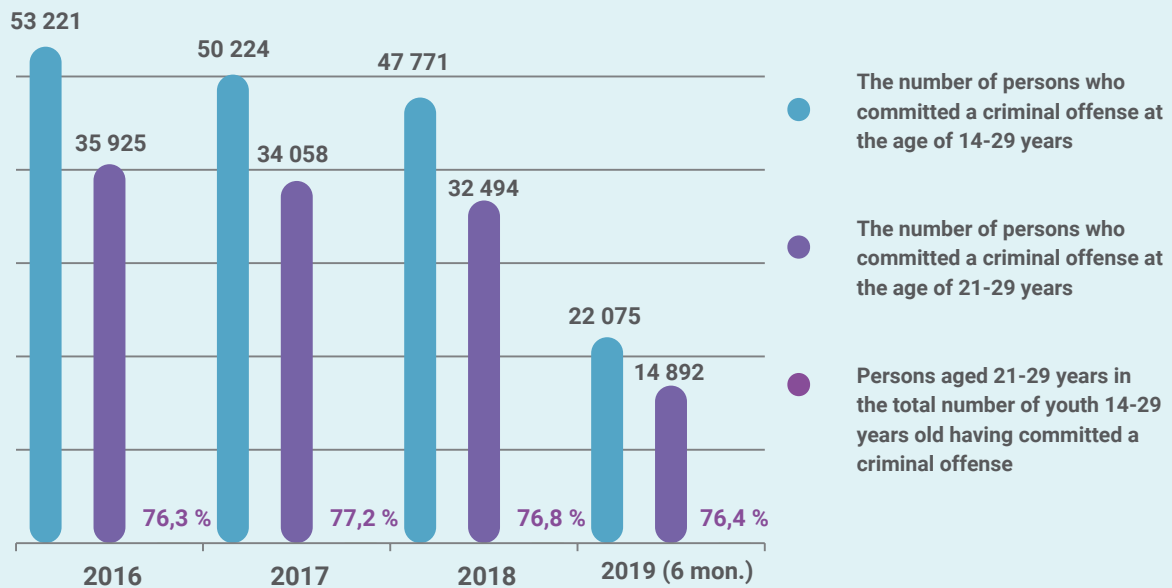

Source: CLSSA GP RK

In Figure 7.4, it can be observed that the overwhelming majority of young people aged 21-29 in the total number of young people who have committed criminal offenses. Over the past three years, the situation regarding the proportion of people aged 21-29 years of the total number of young people who have committed criminal offenses is as follows (Fig. 7.5):

In figure 7.5, you can see that although there is a decrease in absolute numbers of the number of persons aged 21-29 years who have committed criminal offenses, the proportion of this age category of the total number of young people who committed offenses remains almost unchanged. Therefore, in the implementation of state youth policy, it is necessary to pay more attention to youth of this age.

Figure 7.5 Number of persons who have committed criminal offenses, by age

Source: CLSSA GP RK

The ratio of persons aged 14-29 who committed crimes and criminal offenses is as follows (Fig. 7.6).

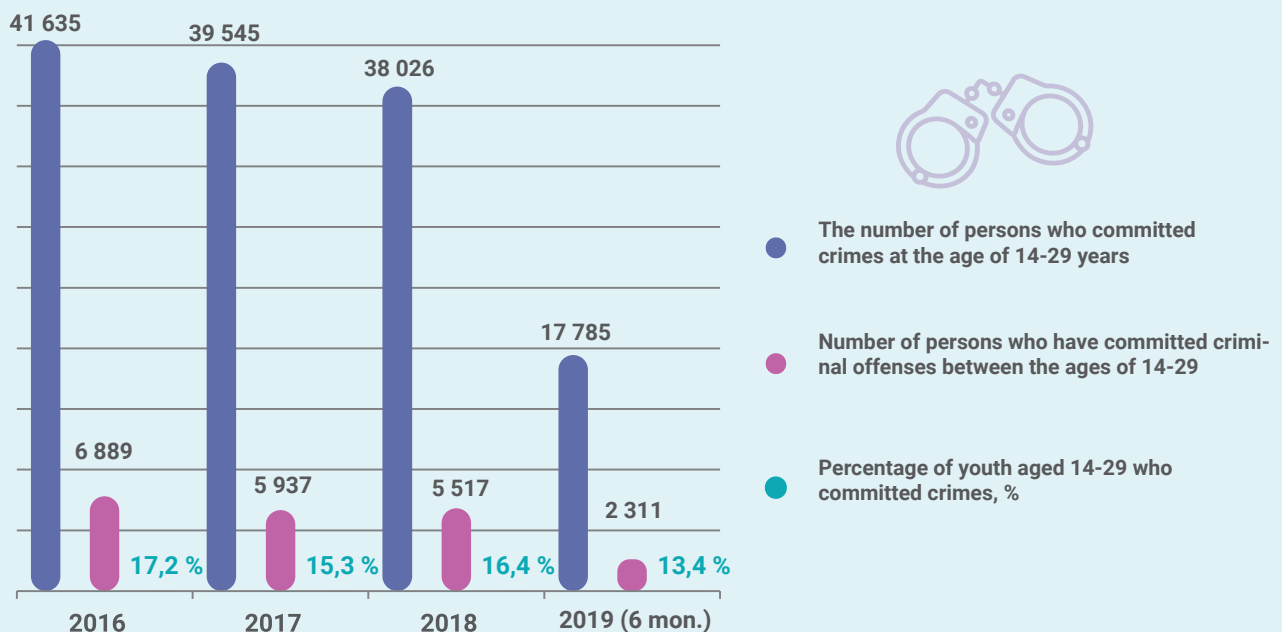
It is alarming that young people commit more crimes than misconduct. Crimes are more dangerous and harmful to society. Criminal misconduct does not pose a great public danger and does little harm.

In the context of the categories of crimes com-

mitted by persons aged 14-29 years, the picture is as follows (Table 7.1).

As can be seen from the above table, the main number of crimes committed is of moderate severity. Under the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, the maximum punishment for crimes of moderate severity is up to 5 years in prison. It should be noted that grave and especially grave crimes are approximately the same number as crimes of slight severity and do not tend to significantly decrease.

Figure 7.6 The proportion of young people aged 14-29 years who committed criminal offences of the local number of young people 14-29 years old who committed crimes, %

Source: CLSSA GP RK

Table 7.1 The number of persons aged 14-29 years who committed criminal offenses by crime categories

Crime Categories	2016	2017	2018	2019 (6 months)
Total crimes, of which:	41635 – 100 %	39545 – 100 %	38026 – 100 %	177856 – 100 %
slight severity	7835 – 19 %	6684 – 17 %	6149 – 16,4 %	2864 – 16,5 %
moderate severity	26724 – 64 %	26005 – 65,7 %	25837 – 67,7 %	11935 – 66,8 %
grave	6561 – 15,6 %	6255 – 15,6 %	5514 – 15,7 %	2775 – 15,4 %
especially grave	515 – 1,2 %	601 – 1,5 %	526 – 1,4 %	211 – 1,1 %

Source: CLSSA GP RK

In the context of regions, the number of persons aged 14-29 years who committed criminal offenses was distributed as follows (Ranking was carried out

from the largest number of committed criminal offenses to the smallest - Table 7.2):

Table 7.2 The number of persons aged 14-29 years who committed criminal offenses in the region context

Region	2016	2017	2018	2018 compared to 2017
Almaty	5 443	5 169	5 058	-111
The East Kazakhstan region	5 309	5 029	4 337	-692
Nur-Sultan	4 122	3 684	4 983	+1 299
Alma-Ata region	4 353	4 136	4 205	+69
Karaganda region	4 364	3 952	3 310	-642
Kostanay region	3 467	3 242	2 902	-340
Akmola region	2 999	2 833	2 580	-253
Turkestan region / Shymkent	5 079	4 655	2 512	-2 143
West-Kazakhstan region	2 859	2 548	2 303	-245
Aktobe region	2 175	2 713	2 229	-484
Jambyl region	2 674	2 460	2 155	-305
Pavlodar region	2 467	2 193	1 962	-231
Mangystau region	1 613	1 582	1 752	+170

North-Kazakhstan region	2 277	1 970	1 698	-272
Atyrau region	1 539	1 607	1 483	-124
Kyzylorda region	1 395	1 320	1 291	-29

Source: CLSSA GP RK

a steady decline in the number of youth who have committed criminal offenses,
 there is no statistically significant dynamics of youth crime indicators
 regions in which there is an increase in youth crime.

It should be noted that in many regions there is a tendency to an annual decrease in the number of youth who have committed criminal offenses, with the exception of Nur-Sultan city. There is a sharp increase in the number of youth who have committed criminal offenses. In the Aktobe and Atyrau regions, there are tendencies for fluctuations in youth crime indicators (increase / decrease). It is also worth noting that in Turkestan region in 2018 there was a sharp decrease (almost 2 times) in the number of

young people who committed criminal offenses. High dynamics in reducing the number of youth criminal offenses is also observed in the East Kazakhstan region.

The number of persons aged 14-29 years who committed criminal offenses by type of crime was distributed as follows (Ranking was carried out from the largest number of committed criminal offenses to the smallest - tab. 7.3):

Table 7.3 Number of young people aged 14-29 years who committed criminal offenses

Types of criminal offenses	2016	2017	2018	Share of the total in 2018,%	2018 compared to 2017
Against property	34 559	33 803	32 590	68,2 %	-1 213
Against public safety and public order	5 827	4 939	4 567	9,5 %	-372
Against personality	3 559	3 087	2 997	6,2 %	-90
Transport criminal offenses	2 813	2 334	2 269	4,7 %	-65
Against public health and morality	2 244	2 253	2 159	4,5 %	-94
Against management order	2 318	2 097	1 717	3,5 %	-380
Against constitutional and other rights and freedoms of man and citizen	383	298	307	0,6 %	+9
Against justice and enforcement	316	298	300	0,6 %	+2
Environmental criminal offenses	367	357	248	0,5 %	-109
Corruption and other criminal offenses against the interests of public service and public administration	262	252	215	0,4 %	-37

In the field of economic activity	224	164	150	0,3 %	-14
Military criminal offenses	113	106	106	0,2 %	+/- 0
Against family and minors	178	162	73	0,15 %	-89
Against the peace and security of mankind	13	41	34	0,07 %	-7
Against the interests of service in commercial and other organizations	21	19	19	0,03 %	+/- 0
Medical criminal offenses	10	7	9	0,01 %	+2
Against the foundations of the constitutional system and state security	3	1	6	0,01 %	+5
In the field of informatization and communication	11	6	5	0,01 %	-1

Source: CLSSA GP RK

 a steady decline in the number of youth who have committed criminal offenses,
 there is no statistically significant dynamics of youth crime indicators

Table 7.4 Number of young people aged 14-28 years who committed criminal offenses in the field of property in 2018

	The number of young people aged 14-28 years who committed criminal offenses in the field of property in 2018	Percentage of the total number of persons who have committed criminal offenses in the field of property,
Theft (188 clause)	19 880	66,6 %
Fraud (190 clause)	3 162	10,6 %
Robbery (191 clause)	3 153	10,2 %
Petty theft (187 clause)	1 277	4,4 %
Illegal seizure of a car or other vehicle without the purpose of theft (200 clause)	1 037	3,4 %
Assignment or embezzlement of entrusted property of others (189 clause)	542	1,8 %
Robbery (192 clause)	405	1,3 %
Extortion (194 clause)	248	0,7 %

Transportation, acquisition, sale, storage of oil and oil products, as well as oil refining without documents confirming the legality of their origin (177 clause)	39	0,1 %
Deliberate destruction or damage to another's property (202 clause)	35	0,1 %
Causing property damage through fraud or breach of trust (195 clause)	33	0,1 %
Acquisition or sale of property known to have been obtained by criminal means (196 clause)	21	0,08 %
Infringement of copyrights and (or) related rights (189 clause)	28	0,09 %
Careless destruction or damage to another's property (204 clause)	1	0,003 %

Source: CLSSA GP RK

As can be seen from table 7.3, the vast majority of criminal offenses (68.2%) of persons aged 14-29 years are committed against property.

Therefore, it is necessary to look in more detail at the situation, which types of criminal offenses are

committed by young people in the field of property (tab. 7.4).

Thus, young people aged 14-28 commit mainly criminal offenses in the field of property such as theft, fraud and robbery.

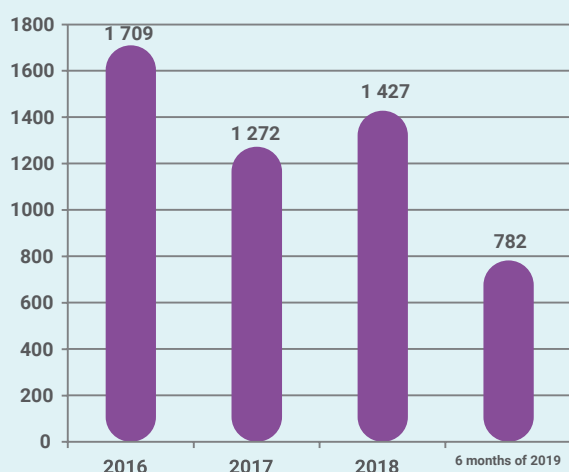
7.2. CRIMES AGAINST MINORS

According to the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan, minors are recognized as persons who, by the time the criminal offense was committed, had reached the age of 14 but had not reached the age of 18.

The statistical information Committee for legal statistics and special accounts of the State office of public prosecutor of the Republic of Kazakhstan contains digital information about the victims (by sex, citizenship, education, occupation), including by age. Information on victims by age has been formed for the following groups: up to 11 years old, 12-13 years old, 14-15 years old, 16-17 years old, 18-20 years old, 21-29 years old, 30-39 years old, 40-49 years old, 50-59 years old, 60 years old and above.

We are interested in statistics of crimes against minors aged 14-15 years, 16-17 years.

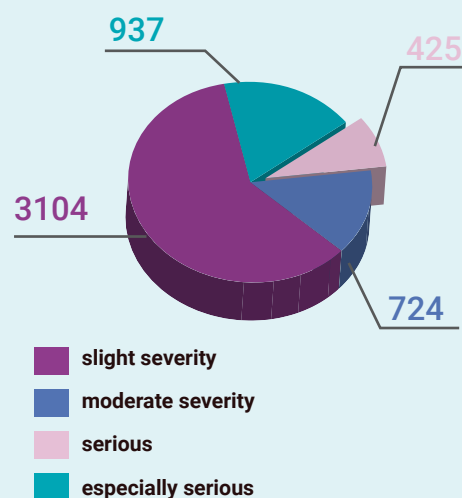
Figure 7.7 Number of crimes against minors 14-17 years' old

Source: CLSSA GP RK

In Figure 7.7, you can see that the statistics tend to fluctuate (increase / decrease).

Figure 7.8 The total number of crimes against minors for 2016-2018 and 6 months 2019

Source: CLSSA GP RK

In figure 7.8, it is alarming that grave and especially grave crimes against minors account for more than a quarter of all crimes (26%), that is, deliberate acts for which the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan provides for the punishment as a maximum sentence of life imprisonment.

As can be seen from table 7.5, the main number of criminal offenses against minors aged 14-17 years occurs in such categories as criminal offenses against the individual (40.7%), criminal offenses against property (36.4%), criminal offenses against public security and public order (11.6%), which together form 88.7% of all criminal offenses against minors.

The analysis of table 7.6 shows that the vast majority of criminal offenses against minors are committed in the field of their sexual freedom and sexual integrity. The total share of this category of criminal offenses in the total number of criminal offenses against individuals - minors is 70.9% (Articles 120, 121, 122, 124 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan).

Table 7.5 Number of minors aged 14-17 years of victims of criminal offenses

Types	2016	2017	2018	Share of the total in 2018,%	2018 compared to 2017
Criminal offenses against the individual	731	528	613	40,7 %	+85
Criminal offenses against property	685	508	548	36,4 %	+40

Criminal offenses against public safety and public order	179	142	175	11,6 %	+33
Transport criminal offenses	121	87	106	7 %	+19
Criminal offenses against family and minors	29	23	26	1,7 %	+3
Criminal offenses against management	15	11	21	1,3 %	+10
Criminal offenses against constitutional and other rights and freedoms of man and citizen	10	2	7	0,4 %	+5
Criminal offenses against public health and morality	2	-	5	0,3 %	+5
Corruption and other criminal offenses against the interests of public service and public administration	-	1	1	0,06 %	+/-0
Medical criminal offenses	2	2	1	0,06 %	-1
Criminal offenses against the interests of service in commercial and other organizations	-	-	1	0,06 %	+1
Criminal offenses against justice and enforcement	1	-	-	0	+/-0
Military criminal offenses	2	5	-	0	-5
Criminal offenses in the field of informatization and communications	1	2	-	0	-2

Source: CLSSA GP RK

Table 7.6 Number of minor victims aged 14-17 years, for whom criminal offenses were committed against the person in 2018

Criminal offenses against the person, of which:	Number of minors affected by age 14-17 years old	The proportion of the total number of criminal offenses against the individual, at %
Sexual intercourse or other acts of a sexual nature with a person under the age of sixteen (122 clause)	348	56,7 %
Deliberate infliction of moderate severity of harm to health (107 clause)	65	18,6 %

Rape (120 clause)	53	8,6 %
Deliberate infliction of grievous bodily harm (106 clause)	48	7,8 %
Sexual violence (121 clause)	26	4,2 %
Bringing to Suicide (105 clause)	24	3,9 %
Murder (99 clause)	15	2,4 %
Corruption of the Juvenile (124 clause)	9	1,4 %
Threat (115 clause)	5	0,8 %
Illegal deprivation of liberty (126 clause)	5	0,8 %
Kidnapping (125 clause)	2	0,3 %
Causing death by negligence (104 clause)	1	0,1 %
Negligent harm to health (114 clause)	1	0,1 %
Venereal disease infection (117 clause)	1	0,1 %
Abandonment (119 clause)	1	0,1 %

Source: CLSSA GP RK

RECOMMENDATIONS

Thus, summarizing the analysis of crime in the youth environment based on the results of the last three years and 6 months of 2019, the following conclusions and recommendations can be made:

- to authorized central state and Local executive authorities recommended to strengthen the work on the prevention of criminal offenses among youth in order to achieve a significant reduction in the share of young people from 44% and minors from 2.9% in the total number of offenders (according to 2018);

- to Local executive authorities it is recommended to strengthen the work on the prevention of criminal offenses among students of schools and colleges in order to achieve a significant reduction in the share of young people studying from 58.2% of the total number of juvenile delinquents (according to 2018);

- in order to reduce the number of criminal offenses among students of schools and colleges, it

is necessary to actively involve them in the project "Free TVSE for all";

- strengthen the work on the prevention of criminal offenses among young people aged 21-29 years to achieve a significant reduction in the share of this category of youth from 76.8% in the total number of young offenders (according to 2018);

- in order to reduce the number of criminal offenses among young people aged 21-29 years, it is necessary to actively involve them in the State program for the development of productive employment and mass entrepreneurship for 2017 - 2021, «Enbek» program and to increase the number of microloans, grants for young people. For example, criminal offenses against property (theft, robbery, fraud, etc.) of young people aged 14-29 make up 68.2% of the total number of criminal offenses (according to 2018);

- in order to reduce the number of criminal offenses against public safety and public order, it is necessary to equip all public places with cameras, allowing to implement the principle of zero tolerance for all offenses and the principle of the inevitability

of criminal liability and punishment. For example, in 2018, 4,567 people aged 14-29 years old committed criminal offenses against public safety and public order, of which 4,025 people aged 14-29 years old committed hooliganism, which accounts for 88.1% of criminal offenses of this category. The objective side of this crime is a particularly impudent violation of public order, expressing a clear disrespect for society, accompanied by the use of violence against citizens or the threat of its use, as well as the destruction or damage of other people's property, or the commission of obscene acts, characterized by exceptional cynicism.

- to authorized central state bodies recommended strengthen the work on the prevention of criminal offenses against the individual among young people in order to achieve a significant decrease in the figure from 6.2% of the total number of young offenders (according to 2018). For example, if the total number of persons who have committed criminal offenses against a person is 2,997 young people, of which 2,032 are people, that is, 67.8% have committed murders, intentionally causing moderate or serious bodily harm. Basically, these crimes were committed by people aged 18-29, therefore it is necessary to strengthen the work in universities to prevent aggression and violence, to implement measures aimed at shaping the values of health and life among young people, respecting the rights and freedoms of other people using new methods, possibly and extraordinary methods with the aim of breaking the current situation. For example, in the Los Angeles Police Department, a crime prevention program with visits to correctional facilities has been tested in practice, the purpose of which is the psychological impact on adolescents who have not yet committed a crime.

- in order to reduce the number of transport criminal offenses from 4.7% of the total number of young offenders (according to the data of 2018), it is necessary to equip all settlements with speed cameras and cameras, allowing to implement the principle of zero tolerance for all offenses and the principle of the inevitability of criminal liability and punishment. For example, if the total number of persons who committed transport criminal offenses is 2,269 young people, of which 1,307 are people, that is, 57.6% have committed a violation of the rules of the road or the operation of vehicles by persons driving vehicles that have caused moderate severity, serious harm to human health or death. In order to effectively reverse the converging situation in the prevention of this type of criminal offense, it is also necessary to use new methods, such as social advertising, with the study of international experience. For example, in 2007, by order of the Government of Northern Ireland, a video was shot, which is considered one of the most brutal in the history of social advertising. The purpose of this video was to create awareness among the population of the dangers of high-speed driving. Social advertising in many countries of the world has long been used as the main means for solving various social problems of society. A social problem is much easier to prevent than to deal with its consequences. It is assumed that the regular presence of videos on the air of the TV / radio / social networks over time will lead to positive behavioral changes.

- strengthen the work on the prevention of criminal offenses against minors in the field of their sexual freedom and sexual integrity. The Law of the Republic of Kazakhstan dated 04/01/2019 No. 240-VI reinforced liability for criminal offenses in this area, however, increased liability will not automatically result in a decrease in crime.

CHAPTER 8

DEVELOPMENT TRENDS OF YOUTH POLICY IN THE REGIONS

8.1 STATUS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF YOUTH RESOURCE CENTERS (INTERNATIONAL EXPERIENCE)

Youth Resource Centers (hereinafter - YRC) operate in accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan «On State Youth Policy» and the Model Regulation on Youth Resource Centers, approved by order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated April 27, 2015.

The main objective of the activities of Youth Resource Centers is to provide services for the support and development of youth and youth organizations.

Youth Resource Center is an organization that works directly with youth through informational, consulting support, support for youth initiatives and other formats of activity. Thus, the YRC promotes the socialization and social integration of young people in society.

Table 8.1 The number of youth 14-28 years old, the number of YRCs and the average number of young people per 1 YRC, by region

Region	The number of youth 14-28 years old as of January 1, 2019	Number of YRC	The average number of young people per 1 YRC, person
The Republic of Kazakhstan	3 830 536	208	18 416
Akmola region	145 854	18	8 081
Aktobe region	185 468	13	14 266
Almaty region	401 109	20	20 055
Atyrau region	134 042	8	16 755
The East Kazakhstan region	254 578	20	12 728
Jambyl region	239 151	12	19 929
West-Kazakhstan region	132 376	14	9 455
Karaganda region	273 390	19	14 388
Kostanay region	169 920	20	8 496
Kyzylorda region	176 746	9	19 638
Mangystau region	146 162	7	20 880
Pavlodar region	139 215	13	10 708
North-Kazakhstan region	102 051	15	6 803
Turkestan region	456 963	17	26 880
Nur-Sultan	221 185	1	221 185
Almaty	407 382	1	407 382
Shymkent	244 942	1	244 942

Source: SC MNE RK

Currently, there are 208 Youth Resource Centers in the Republic of Kazakhstan. Of these, 13 regions YRCs, 33 city YRCs, including 3 regions YRCs in cities of republican significance (Nur-Sultan, Almaty

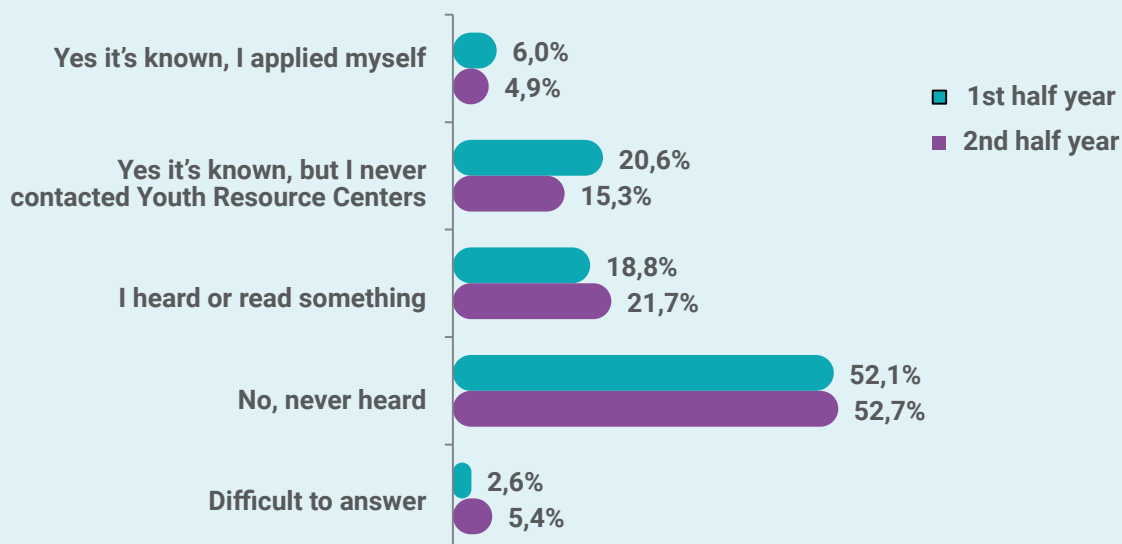
and Shymkent) and 162 region YRCs.

The total number of young people in the country, according to the Statistics Committee MNE RK

as of January 1, 2019 is 3 830 536 people aged 14 to 29 years. On average, from 1 thousand to 27 thousand young people in regions per 1 YRC. The busiest are the YRCs of the cities of republican significance Nur-Sultan (225.775 youth per 1 YRC), Almaty (423 809 per 1 YRC) and Shymkent (222 750 per 1 YRC).

As part of a sociological study conducted at the end of 2018, SRC «Youth», the level of youth awareness of the activities of youth resource centers was determined. Young people were asked to indicate how familiar they were with the activities of Youth Resource Centers.

Figure 8.1 Distribution of answers to the question: "Tell me, please, do you know about the work of the Youth Resource Centers (YRC) of your district / city / region?", (In%)

Source: SRC «Youth», 2018

According to the results of the first half of the year, 45.3% of the respondents noted that they are more or less familiar with the work of the Youth Resource Centers. Of these, 6% addressed personally, 20.6% knew, although they didn't, 18.8% heard or read something about Youth Resource Centers.

The results of the second half of the year show the stability of the data. Indicators have changed within the limits of statistical error. So, to one degree or another, 41.9% are familiar with the work of the YRC. 4.9% indicated that they applied, 15.3% knew, but did not apply, 21.7% read or heard something about YRC (Fig. 8.1).

Prospects for the development of Youth Resource Centers (International experience)

Similar centers operate in several countries around the world. Today, youth centers are one of the main tools for working with youth. They are engaged in the implementation of a large number of short and medium-term projects, forums and round tables, and also participate in the development of political culture and literacy of youth.

The most powerful similar centers operate in Europe and the CIS.

Finland

In Finland, there are 10 national youth centers operating in accordance with Finnish legislation on youth work and the Ministry of Education and Culture.

The ministry supports national youth centers and sets priorities for their work. The role and tasks of youth centers are defined in the Law on Youth, which is based on the values of the Council of Europe. The core values of the Council of Europe are human rights and democracy.

The main activities of youth centers are environmental education programs, international programs, social work programs with youth, as well as training for people working with youth.

Environmental programs are implemented through global education in terms of sustainable development. The international department of the center assists young people through the acquisition of multicultural experience through international activities. Also projects to develop youth participation in politics and active citizenship are coordinated. Intercultural education, global and human rights education, as well as education for active citizenship, play an important and active role in programs of-

ferred not only to youth, but also to youth workers.

Coordinating the work of all 10 youth centers at the national and international levels is the main task of the Finnish association of youth centers.

The Association of Youth Centers of Finland is a National Development Center, supported by the Ministry of Education and Culture. The work of the association includes:

- Support and services for youth centers
- Cooperation with all areas of youth centers
- Representation and protection of the rights of youth centers
- Public relations, communication and marketing
- Ensuring collaboration between centers

Germany

Youth information and counseling plays an important role in German youth policy. Back in the late 1960s. Youth information centers have appeared in the system of municipal work with youth, performing general functions of disseminating information of interest to youth and providing advisory assistance. Adolescents, young people, as well as individual target groups could receive advice there in a variety of situations. The task of informing the center includes providing advice on education, culture, leisure and travel. The counseling activities of the youth centers also provide assistance in difficult life situations - problems with drug addiction, alcoholism, AIDS, etc.

Currently, such centers, in addition to providing information and advice, are an open house for all young people. The main goal of which is to create a platform where young people would meet, were engaged in joint activities and could learn something from each other. There are many areas of work in the centers, the main line of which is the so-called “open work with youth”, which is an addition to the core activities of the centers. Open work with youth means an open pedagogical dialogue between employees and visitors. Employees, on the one hand, monitor the implementation of the minimum rules (do not bring weapons to the center, do not steal, do not damage the equipment), on the other hand, are listeners, advisers, conversation and game partners, and assistants. Open work with youth means not only a house with open doors, providing premises and a meeting place, but versatile work with youth. This includes providing free time, training and education, cultural and political education.

Poland

In Poland, there is a network of SIEMACHA Spots youth centers, which includes 10 youth

centers in different cities, 3 of which work in shopping centers. The centers are open to all young people, but the main target audience is young people under 18 years old.

SIEMACHA Spots combine both educational and therapeutic functions - on the one hand, they offer a number of educational, cultural, artistic or sports events for youth groups, on the other hand, they guarantee individual support from youth specialists, but also and other professionals, such as psychologists or psychiatrists. Also, twice a year the SIEMACHA Forum is held, which is a self-government body, during which young people make rules and decisions regarding the activities of youth centers.

Sweden

Youth centers in Sweden are also mostly a place where young people can come to socialize and have fun. The main motive for their creation is to provide young people with a legal space for meetings. Similar youth structures exist everywhere (in every city and neighborhood). Their existence and activities are 50% funded by the state. The remaining 50% is the contribution of residents of the area in which the corresponding youth center is located.

One of these centers in Stockholm is a two-story building, in which there is a cafe, gym, computer room, teachers’ room, workshops, girls’ room, etc. Within the center, young people can play sports (basketball, volleyball, boxing, billiards, etc.), hold discos, improve your computer skills, have lunch in a cafe (for a nominal fee), etc., and most importantly, just meet and talk. Girls also have the opportunity to organize hen parties in a room for girls, where young people are strictly forbidden. The main content of the activities of the members of the center is the maintenance of the existence and development of the youth site.

This site was created by the youth members themselves and currently represents a significant information space that unites about 50% of the youth in the relevant area of Stockholm. It has the following structure:

- visitors: in this section, each young person can put information about himself (photo, hobby, contact address, etc.);
- forums: space for acquaintance and communication of site visitors;
- district news: information about events that took place in this district of the city, interviews with famous people (sports stars who attended events in the region, representatives of official structures, etc.);
- center news: information about past or upcoming events, congratulations to birthday parties,

etc.;

- areas of interest: pages devoted to topics relevant to youth (love, fortune telling, animals, cars, computer programs, essays, etc.).

A creative group of 37 people (from among the youth members) maintains the site, each of whom has certain functional responsibilities. Among them there are journalists in various fields, designers, photographers, video operators, programmers, etc. The site is updated almost every day, and the creative team meets once a month to plan and coordinate its future activities. The main content of both the site and the activities of the center as a whole is determined by the interests and desires of the children themselves.

The Russian Federation

The following youth centers exist under the Federal Agency for Youth Affairs (Rosmolodezh): the Russian Center for the Promotion of Youth Entrepreneurship, the International Youth Center, the Russian Center for Civil and Patriotic Education of Children and Youth (Rospatriotcentr), and the Center for Support of Youth Creative Initiatives.

The main objective of the Russian Center for the Promotion of Youth Entrepreneurship is to increase the economic activity of youth. The main tasks of such centers are:

- Professional orientation of youth;
- Organization and implementation of events;
- Assistance to public associations of working youth;
- Development of business activity of children and youth;
- Conducting research, assistance to public authorities.

The activity is aimed at supporting and developing unique projects in the field of youth entrepreneurship. Today, the program is being implemented in 60 constituent entities of the Russian Federation. Thousands of young people aged 16 to 30 years organize their own business and receive support from the state. Participation takes place on a free basis, you just need to fill out the questionnaire and pass a face-to-face interview.

A team of business trainers helps to get basic knowledge in the field of entrepreneurship and develop your business.

The International Youth Center is engaged in the development of international and interregional youth cooperation, the implementation of the coordinating bureau for youth exchanges with Germany, the organization and support of international, Russian-wide and interregional events for young people;

Reception of youth and children's groups (accommodation, meals and excursion services).

The Federal State Budget Institution "Russian Center for Civil and Patriotic Education of Children and Youth" (Rospatriotcentr) is a subordinate institution of the Federal Agency for Youth Affairs. The main goal of the center is the formation of a public-state system that promotes the involvement of Russian youth in the awareness of the value of the Motherland, their involvement in their destiny, and personal responsibility for their future.

Rospatriotcentr carries out activities in the following areas:

- Patriotic education of youth, the formation of a sense of responsibility for their homeland;
- Coordination of the state program "Patriotic education of citizens of the Russian Federation" for 2016-2020;
- Organization of a federal forum campaign, creation of conditions for self-realization of young people and the formation of professional youth communities;
- Involvement of youth in volunteering, the development of the volunteer movement in Russia as one of the foundations of the formation of civil society.

The focus of the Center for the Support of Youth Creative Initiatives is the search and promotion of young talents, the formation of professional communities and the implementation of events in a cultural environment. The task is to create the maximum number of opportunities for self-realization of young people and, as a result, the effective realization of the innovative potential of youth in society.

Belarus

There are 9 youth centers (or extracurricular work centers) in Minsk, one in each district of the city. All youth centers are approximately the same in structure and consist of circles of specific profiles. This is a decorative and applied profile, technical, sports, artistic and humanitarian. The work of the circles consists in targeted training in the basics of certain types of activities (theoretical classes in the form of lectures, discussions, disputes, conferences) and the improvement of acquired knowledge in practical classes in conditions «close to life situations» (expeditions, trips, excursions, laboratory classes, etc.).

The main objective of the activities of all non-school Belarusian centers is to contribute in every way possible to the identification and disclosure of students' creative talents and abilities, to the for-

mation of a comprehensively developed, spiritually, morally and physically harmonious personality, instilling in children and adolescents universal attributes (industriousness, efficiency, communication skills, etc.). Also the objectives of centers are formation of knowledge and practical skills necessary in everyday life, to arouse interest in certain types of activities that may be necessary in terms of professional self-determination, filling their leisure with useful, enjoyable and informative pastime, thereby contributing to the optimization of their formation and the neutralization of negative factors of the social environment.

Thus, the main work of the centers is aimed at additional training. The function of communication in such a system is to accompany the learning process.

RECOMMENDATIONS

1. The high number of youth, and as a result of this congestion of the YRC, the participation of all the youth of the YRC cannot provide. In this regard, authorized central state and Local executive authorities it is necessary to identify specific priority categories of youth. The priority category of youth is - vulnerable youth (youth who find themselves in difficult life situations), which can be divided into several groups: young people with special needs; young people in conflict with the law; young families; young orphans from 14 to 29 years old; orphans and children left without parental care from 14 to 29 years old; rural youth; unemployed youth, youth of the category NEET.

2. Creation of an association of Youth Resource Centers. Given the lack of a common system and the

visibility of work, the experience of Finland should be adopted and an Association created, the purpose of which will be to coordinate the work of all YRCs throughout Kazakhstan.

3. The average salary of YRC employees who are in senior positions and have been working for more than 5 years is 75 000 – 100 000 tenge, the minimum salary of specialists of the YRC is 35 000 – 55 000 tenge. At the district and city levels, there is a high staff turnover, which is associated with low wages. In this regard, authorized central state bodies it is recommended to consider increasing wages to increase wages in order to avoid the diversion of qualified personnel.

4. Ensuring wide access to open spaces and platforms for self-realization and development of youth at no cost.

5. Conduct courses in youth centers on the following relevant topics:

- prevention of the use of psychoactive substances;
- maintaining a healthy lifestyle;
- respect for human rights;
- indifference to violence in everyday life;
- environmental protection, environmental problems, etc.

6. Changing the methods, format, content of coverage of state programs and social projects (informing through popular social networks in the youth environment) in the media, creating a common website for the YRC following the example of youth centers in Sweden, in order to increase awareness of their activities among young people.

8.2 YOUTH DEVELOPMENT INDEX “ZHASTARGA MEYIRIMDI MEKEN”

The Youth Development Index “Zhastarga meyimdi meken” (hereinafter referred to as the YDI) is designed to analyze youth policy and develop recommendations to improve the quality of decisions made by central state and Local executive authorities and local executive bodies regarding youth. Consider the history of the occurrence of YDI.

The first practices of trying to calculate the YDI were undertaken in 2013 by the Youth Research Center. The calculation of the YDI index was carried out jointly with the UNICEF office in Kazakhstan and with the support of the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan. The Youth Development Index is a composite index based on available data from international sources such as the World Bank, UNDP, ILO and Gallup World Poll. The number of countries for which the YDI was calculated increased from 170 to 183 according to the 2016 report.

According to the results of national online consultations with young people, the indices of well-being and youth development of Kazakhstan were calculated. Kazakhstan’s assessment of the Youth Well-being Index was 0.59 out of 1.00, which allowed it to enter the top ten countries when ranking countries according to IDBs; this result was better than most countries with higher than average incomes. Although it is impossible to directly compare the results of Kazakhstan, indicatively, 10th place from 31 countries of the world (the same value as Thailand and Vietnam) was positive, moreover, all countries from 1st to 9th in the ranking were high-income countries. In general, Kazakhstan was ahead of all countries with a comparable income level, and in some categories, the results were equal or better than in Germany and Japan, high-income countries. This is due to relatively high grades in education and health.

High rates in education and health showed that it was necessary to continue investing in these areas, but weaknesses were noted in the categories that were highly rated. The value in the category of education decreased due to the low rate of admission to tertiary educational organizations. Although the vast majority of young people believe that it is important to eat right and lead a healthy lifestyle, Kazakhstan takes the 20th place out of 31 countries in the category of health, giving way to Jordan, China and Vietnam. This means that Kazakhstan needs to take measures to improve the situation, in particular, to reduce the level of injuries and suicide among young people. The assessment of YWI indicates a number of areas that need to be improved. It is note-

worthy that Kazakhstan has low values in civic activity and when compared with other countries, the index is at the end of the list. A small number of “digital users” in comparison with other countries reduces the importance of Kazakhstan in ICT. While the value for safety and security is close to the average for the category, but the overall value of Kazakhstan is lower than for many countries with an income above the average, as well as some below the average and low-income countries.

The Youth Well-being Index is a comprehensive look at the situation of young people in Kazakhstan. While he points to an overall favorable picture, but it is necessary to improve performance by category. Kazakhstan has the potential to increase the value of the youth well-being index through the implementation of a policy that favorably affects the youth of the whole country.

In 2015-2016 SRC «Youth» together with the Congress of Youth of Kazakhstan with the support of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan implemented a pilot project “Zhastarga meyimdi meken”. Within the framework of this project, a system of indicators for assessing youth policy at the local level was developed and tested. Thanks to the technical assistance of the United Nations Children’s Fund (UNICEF) representative office in Kazakhstan, this indicator system has been finalized as Zhastarga Meyirimdi Meken Youth Well-being Index and approved by the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. It included 5 areas: education, health and well-being, employment and opportunities, political and civic participation of young people. The 2016 YDI report uses 8 indicators - three more indicators than in the 2013 report. The following new indicators are included: “digital generation”, “level of mental health problems” and “adolescent fertility rate”.

In 2019, the calculation of the index includes the measurement of 7 domains by 35 indicators, of which 27 according to official statistics of state bodies, and 8 according to the results of sociological research of SRC «Youth». The combination of statistical and sociological indicators allows you to create a comprehensive picture of the development of youth. Domains characterize the situation as a whole, include data in aggregate, and emphasize objective and subjective changes in the lives of young people at different time periods. The selected seven domains include the main directions of state youth policy, which allows us to talk about the effectiveness of its implementation as a whole. It is also important that the seven identified aspects correspond to international indices that measure the level of well-being

and development of youth, which allows us to take part in a comparative analysis of the well-being of young people from around the world.

The designated seven domains are formed on the basis of sociological research and statistical data. Every year SRC «Youth» conducts measurements of public opinion, which include all the necessary indicators, on the basis of which the general sub index is further developed. Along with mass survey indicators, sub-indexes include statistics provided by central government agencies. Thus, sub-indices are prepared for calculating the YDI, which are calculated on the basis of mass survey data and statistical data. As part of the calculation of the Youth Development Index for seven areas, the following picture has developed:

Education

The Education sub-index includes four indicators, which include the coverage of young people with secondary specialized and higher education, the coverage of TVE students in the framework of social partnership, and their satisfaction with the quality of education. The average republican value of the Education sub index was 52 points (43 in 2017). Thus, the conditions created in the regions for youth to receive a quality education are assessed as “conditionally prosperous”. In 2018, in the region context, the most favorable environment for obtaining high-quality secondary special and higher education is noted in the Akmola (87) and Kyzylorda regions (84), it is worth noting that in 2017 the Kyzylorda region was the leader (73) and Akmola region (49). The minimum value of the subindex is noted in Zhambyl region (19), and is assessed as an “extremely dysfunctional” educational environment. Compared with the data for 2017, the situation in the region did not change significantly (in 2017 - 17).

Health and Healthy Living

This domain covers 8 indicators that determine the physical and psychological health of Kazakhstani youth. The average republican value for this domain is 64 points (63 in 2017), and as per the results of the pilot for 2017, it is the maximum in comparison with the other 6 domains. In 2018, the Almaty region (86) is a safe environment for maintaining a healthy lifestyle and the harmonious psychological development of young people, and Almaty (78), Mangystau and Kyzylorda regions (77) are among the “significantly prosperous” regions. At the same time, a high mortality rate among young people was observed in the East Kazakhstan region (12). A high level of abortions among minors was recorded in Turkestan region (39). In Pavlodar region the largest number of young people were registered as drug addicts (36)

and almost 78% of young people of military age were among those unsuitable for military service. In Nur-Sultan among youth the highest number of cases of incidence of alcoholism (30) and mental and behavioral disorders (46) were recorded, youth of Kostanay region is in a zone of suicidal risk, the proportion of suicide and attempted suicide at the age of 14-28 years was 16%, besides 19% of young people surveyed Kostanai region has deteriorated health.

Employment and social opportunities

Social opportunities for young people were measured by 9 indicators, among them by the indicator “Proportion of young people who received a loan for housing under the program “With a diploma – to the village!” of the total number of applications for a loan under the program (%)” data are not available by region. Problems related to employment and the provision of social services, as in the pilot in 2017, are observed in the Karaganda region (26). It is worth noting that in the Karaganda region, the situation for NEET youth remained unchanged compared to last year (in 2018 - 12.5 %, and in 2017 - 12.4%). This time, the highest indicator for youth in the NEET category was recorded in the Turkestan oregion (13.3). As it turned out, in 2018, the Kyzylorda region was a favorable environment for professional development and economic stability of young people (65), in 2017 this position was occupied by the West Kazakhstan region (66). It is worth noting that a low level of awareness of measures of state support in the youth environment is observed in the cities. Nur-Sultan, Shymkent, East Kazakhstan, Turkestan, Karaganda regions, and the most informed were the young people of Akmola, West Kazakhstan, Mangystau and Kyzylorda regions.

Political participation

The activity of youth in socio-political processes was assessed by 4 indicators. The political participation of youth in 14 regions is characterized as “moderate” (no higher than 49 points). In the field of youth political participation, the highest result was 49 points in the West Kazakhstan and North Kazakhstan regions, mainly due to the high proportion of young deputies elected to the local representative bodies of the region. The extremely low level of youth political participation is noted in the city of Shymkent (20), and this is primarily due to the lack of separate data, as well as the “extremely dysfunctional” environment for this subindex, are Kyzylorda (22) and Kostanay (24) regions.

Civic participation

Youth civic engagement covers 3 indicators. The average republican value of the domain is the lowest

compared to others and is 33%. The city of Almaty turned out to be “conditionally prosperous” (58), due to the lots provided in the field of SYP (state social orders, grant financing, etc.), as well as Mangystau (56), Almaty and North Kazakhstan (51) regions. The smallest result in Shymkent. This is due to the fact that there are no data on bodies of youth self-government and the lowest indicator on financing public organizations in the field of SYP. In addition, the East Kazakhstan region is among the “extremely dysfunctional” environments for this subindex (24), as young people in this region are least involved in volunteer activities on an ongoing basis, although this trend is also noted in Akmola and Pavlodar regions.

Leisure and access to infrastructure

The conditions created in the regions for organizing leisure activities accessible to young people and developing the creative potential of young people were measured by 4 indicators. The smallest value of the Leisure subindex is noted in the cities of republican significance Shymkent (10), Nur-Sultan (19) and Almaty (19), which is due to the presence of the largest number of young people and lack of leisure infrastructure. Favorable conditions for youth leisure have been created in such regions of the country as Aktobe (75), North Kazakhstan (66), West Kazakhstan (63) regions. Young people in Aktobe region noted a high level of satisfaction with the quality of leisure activities (78).

Security

The level of youth security at the national level is generally assessed as “conditionally prosperous” (from 50 points and above). The analysis of indicators of the youth safety sub-index suggests that the most prosperous from the point of view of the safety of young people are the Turkestan region (91 points).

The youngest people in Almaty feel the least safe (18 points).

In general, it is worth noting that, throughout the country, the situation does not exceed the “moderately prosperous” (from 25 to 49) and “conditionally prosperous” (50 to 74) marks, which in turn indicates the need to strengthen and improve the quality of services provided by all areas in order to reach the level of “Significantly prosperous” country. The three most favorable regions for youth development include Aktobe (60.4), Mangystau (58.1) and Akmola (57.1) regions. The city of republican significance Shymkent turned out to be the least favorable region (31.7), this is primarily due to the fact that many data are missing or incorrect, out of 35 indicators for Shymkent there are no data on 9 indicators, this is about 26% of the information.

The most prosperous areas for sub-indices are “Health and healthy lifestyle” (64), “Safety” (63), “Education” (52). The least successful indicators of the sub-indices are “Employment and social opportunities” (45), “Political participation” (36) and “Civic participation” (33).

The level of youth involvement in additional education and the created infrastructure in the regions is not high enough. The organization of youth leisure activities has the peculiarity of the uneven distribution of social infrastructure resources by region. The status of youth in the political and civil life of Kazakhstani society is not high enough. The possibility of active participation of young people in making political civil decisions is limited, due to the low level of their involvement in managerial state structures and the creation of favorable conditions for the development of their civic activity.

Table 8.2 Rating of regions according to the results of the calculation of the Zhastarga Meyirimdi Meken indices

1	Aktobe region	60,4
2	Mangystau region	58,1
3	Akmola region	57,1
4	West-Kazakhstan region	54,3
5	Kyzylorda region	53,6
6	Atyrau region	52,1
7	North-Kazakhstan region	51,6
8	Kostanay region	46,3
9	Almaty region	45,9

10	Almaty	45,6
11	Pavlodar region	44,9
12	Karaganda region	44,7
13	The East Kazakhstan region	42,9
14	Turkestan region	42,1
15	Jambyl region	42,0
16	Nur-Sultan	38,7
17	Shymkent	31,7

CONCLUSION

The national report “Youth of Kazakhstan - 2019” presents a comprehensive analysis of the situation of youth in the republic. The preparation of the National Report dates back to 2013. Over a seven-year period, the annual report included topical issues related to youth. The content of the National Report for 2019 covers such important aspects as the main demographic indicators and the quality of life of young people, the level of civic participation, crime, moral principles and prospects for the development of youth policy in the regions.

The demographic situation among young people. Vital youth indicators show a decline in youth numbers. This circumstance is explained by the transition of the older generation of youth to a mature group of the population, and the future cohort has not yet managed to become part of the youth. It is expected that the decline in the number of young people will last from four to five years. The potential growth in youth numbers is expected to be continuous and contributes to the actualization of many socio-economic issues.

Along with a decrease in the number of young people, there is a decrease in fertility rates. This is due to an increase in the age of marriage and orientation towards small children. Migration processes in which young people participate show a negative migration balance. Often, migration includes an economically active population and the loss of highly specialized specialists.

The quality of youth health. Youth health quality indicators demonstrate a continuing high incidence of pulmonary tuberculosis in the Aktobe, Atyrau, Kyzylorda and Mangystau regions. A decrease in the number of newly diagnosed cases of malignant neoplasms among young people is noted. In general, the data show a decrease in the number of abortions performed before the age of 29 years, with the exception of Almaty and Turkestan regions.

Suicides are one of the leading causes of death among youth. Almost 25% of all suicides in the Republic of Kazakhstan are committed by adolescents, 40% of suicide attempts in the Republic of Kazakhstan are made by teenage boys about 3 times more often than teenage girls.

Socio-economic situation of youth. Statistical data show a stable growth in the share of the employed population of the total labor force among young people. The share of employed young people in urban settlements is greater than in rural ones. In

the region context, the ratio of the share of employed and economically active population varies. The structure of employment has the following trends - employees (76%) and self-employed (23.6%). By sectors of the economy, young people are engaged in trade and services, in education, in agriculture and industry.

The social well-being of youth, in addition to employment and its structure, is characterized by the situation of unemployment and the category of youth NEET. Youth unemployment accounts for 3.7% of the economically active share of youth. NEET youth in 2019 is 7.2%, the highest rates of this category of youth in the Karaganda region, the lowest - in the West Kazakhstan region.

Moral values of youth. The main value guidelines among young people are family, health and friends, among family youth in third place is the future value of children. Moreover, regardless of gender, age and type of settlement, the family for several measurements is a popular and sustainable value among young people. After a family, the value of health takes second place among young people. One of the positive aspects in this regard is characterized by an increase in the number of young people (in particular in rural areas) who attend youth sport schools in Kazakhstan. Among young people, every year there is a growing trend towards maintaining healthy lifestyles and playing sports.

The study showed the spread of a passive leisure activity format. The majority of young people spend their free time with friends (53.2%) and relax at home (44.5%). Next, the youth chooses such leisure activities as a walk in the park (24.3%), playing sports (23.1%), hiking or hosting guests (22.4%) and going to the cinema (21.9%). 19.9% of youth spend free time reading. Measurement of public opinion also recorded that, by gender and family youth, there are differences in preferences in leisure. So, in his spare time every third man goes in for sports. Men more often than women spend time with friends, attend a mosque or church. Women in their free time often visit (24.7%), walk in the park (27.7% versus 21%), read more (24%), and are more often fond of a certain type of hobby in their free time.

Crime among youth. According to the results of 2018 and the first half of 2019, the picture of crime (from 14 to 29 years old) is as follows - the main number of crimes committed is of medium gravity. Economic crime is one common crime practice. Kazakhstan in this case is no exception. Often committed crimes among young people are theft.

Table 8.3 Distribution of answers to the question: “How do you spend your free time?”, %

I meet with friends	53,2
I rest at home	44,5
I take walk in the park	24,3
I do sports	23,1
I go to visit, I receive guests	22,4
I go to the cinema	21,9
I read	19,9
I do hobbies	16,3
I travel to nature	15,5
I go to a cafe, restaurant	11,6
I go to concerts	11,0
I visit theaters, museums, exhibitions	7,9
I go to the mosque, church, synagogue	5,3
I surf the Internet	0,4
Agriculture	0,2
Family	0,2
I go to courses	0,1
I volunteer	0,1
I have no free time	7,6

Prospects for the development of youth policy in the regions. In 2019 on the territory of the Republic of Kazakhstan there are 208 Youth Resource Centers. A sociological survey shows that a quarter (41.9%) of young people are familiar with the work of the YRC. 4.9% contacted Youth Resource Centers, 21.7% of respondents were not informed about the existence and activities of YRC in the region.

In general, it should be noted that the youth of Kazakhstan as a dynamic social group is constantly in search of new solutions to their needs. But the problems remain unchanged, and first of all it is connected with the socio-economic well-being of young people. Today, 38.2% mainly live by simple reproduction (food, clothing). The middle class - that proportion of youth whose family income is enough for everything except very expensive acquisitions, such as a car or an apartment, is 36.5%. The share of high-income youth in Kazakhstan reaches 7.1%. Another key factor determining the social status and level of material wealth of an individual is the size of his income and their sources. Judging by the data

of a sociological study, the predominant number of respondents live either on wages (38.8%) or on incomes of other family members (38.2%). It is clear that the first group of respondents is represented by more adult youth (24-28 years old - 64.3%), while the second group is predominantly teenagers (14-18 years old - 77.3%). The share of those who live on a scholarship and on benefits, in total, is 7.6%. As a result, young people mostly turn to organizations working with young people for help in finding employment (35.4%), leisure activities (19.4%), and counseling on possible housing (18.1%). Another 12.5% of respondents indicated that they received social and medical assistance in organizations working with youth.

Meanwhile, according to the Youth Progress Index 2017, Kazakhstan ranks 63rd out of 102 countries, where the indicator “accessibility to basic knowledge” (98.8 points) is the most important. As a result, Kazakhstan ranks 15 among 155 States in the literacy index of the young population. At the same time, the lowest denominator is recorded in the indicator “personal rights” (24.13), in particular the par-

agraphs “young members of Parliament” (0.00) and “political rights” (12.5). Thus, despite some improvements in two areas of youth participation: “political participation” and “civic participation” under the IMD, young people are currently not widely represented in the public administration (Parliament, maslikhat). Moreover, according to the Statistics Committee of the Ministry of Health of Kazakhstan, the number of civil servants under 29 years of age in maslikhats of all levels decreased by 11 people compared to last year: as of January 1, 2018 - 149 people, as of January 1, 2019 - 138 people. In this context, State institutions should improve mechanisms for involving young people in current social and political processes, including the development of youth parliamentarians.

Regarding the state youth policy, the results of a sociological survey of the SRC «Youth» for the first half of 2019 showed that only 9.5% of young people are interested in youth policy in the country. Every third person shows interest in the subject of study from time to time (32.1%). Most of the respondents do not follow and are not interested in how the state youth policy in Kazakhstan is developing (46.2%). At the same time, half of the youth surveyed assesses the degree of state attention to youth support issues as sufficient, explaining the position by the fact that the state creates all conditions for youth development (51.8%). However, a significant proportion of those who believe that the attention paid by the state to issues of youth support is insufficient, 29.5% of those.

It should be noted that in 2019, announced on the initiative of the First President of the Republic of Kazakhstan, Elbasy, as «The Year of Youth», the most important projects were implemented aimed at en-

sureing the social well-being of young Kazakhstanis. For these purposes, the Government of the Republic of Kazakhstan approved the Roadmap for «The Year of Youth», according to which a wide range of measures has been developed. One of the main directions of the Roadmap has been the provision of affordable housing for young professionals. So, within three years, at least 1000 rental apartments will be built for working youth in the cities of Nur-Sultan, Almaty and Shymkent. In order to support youth entrepreneurship and implement new business ideas, 10,000 grants were allocated within the framework of the State Program for the Development of Productive Employment and Mass Entrepreneurship for 2017 - 2021. 3 billion tenge was allocated for grant financing of fundamental and applied research of young Kazakhstani scientists. Full-time students are offered the following types of social student loans: a loan of 20 000 tenge for 20 hours of activity; loan for 50 000 tenge for 50 hours of activity. Also, students involved in volunteer activities, a scholarship was increased by 30%. In addition, the lump-sum allowance for arrivals for work and residence in rural settlements under the program «With a diploma – to the village!» Was increased from 70 MCI (176 750 tenge) to 100 MCI (252 500 tenge) at the expense of the local budget. This is 15 thousand young people.

Thus, in 2019, within the framework of «The Year of Youth», a whole range of strategic measures was adopted and implemented aimed at supporting young professionals, youth entrepreneurship, and providing young Kazakhstanis with affordable education, housing and employment. These practical steps should help improve the social well-being of Kazakhstani youth and increase confidence in its future.

osti/?cid=0&rid = 6879 «& HYPERLINK» <https://www.mod.gov.kz/rus/press-centr/novosti/?cid=0&rid=6879>

22. Military-patriotic education is the key to the successful development of the country. Access: <https://www.nur.kz/1280315-voenno-patrioticheskoe-vospitanie-z.html>

23. Dubovtsev G. The Year of Youth will help to foster patriotism. Access: <http://www.kisi.kz/index.php/en/publikatsii/60-dubovtsev-georgij-fedorovich/1638-god-molodezhi-pomozhet-vospitaniyu-patriotizma-ekspert-kisi>

24. National report "Youth of Kazakhstan - 2018". - Astana, 2018.

25. Website of the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan: <https://www.mod.gov.kz/>

26. Talasov M. Kazakhstan develops military-patriotic education of youth.

27. Talasov M. "Aybyn" - a school of patriotism and valor. Access: <https://kazpravda.kz/articles/view/aibin-shkola-patriotizma-i-doblesti>

28. Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National Digest. JSC Information and Analytical Center. Nur Sultan, 2019

29. National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (following the results of 2018) / M. Atanaeva, M. Amanfazy, G. Nogaybaev, A. Akhmetzhanov, M. Shakenov, G. Karbaev, Zh. Dzhumabaev, N. Kasymbekova, M. Dauliev, D. Abdrashev, A. Kusidenova. - Nur-Sultan: Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, JSC Information and Analytical Center, 2019. - 364 p. - p. 84

30. Statistics of the education system of the Republic of Kazakhstan. National Digest. JSC Information and Analytical Center. Nur-Sultan, 2019, S. 319. - p. one hundred

31. Mid-term five-year forecast for 2018-2022 JSC "Center for the development of labor resources" // <https://iac.enbek.kz/ru/node/550>

32. <https://www.worldpolicycenter.org/data-tables/policy/does-the-constitution-guarantee-citizens-the-right-to-higher-education>

33. <http://egov.kz/cms/en/law/list/U1600000168>

34. S. 162. Surina I.A. Value orientations // Knowledge understanding skill. 2005. No. 4. P.162-164

35. On approval of the Roadmap for the Year of Youth. Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated January 30, 2019 No. 27.